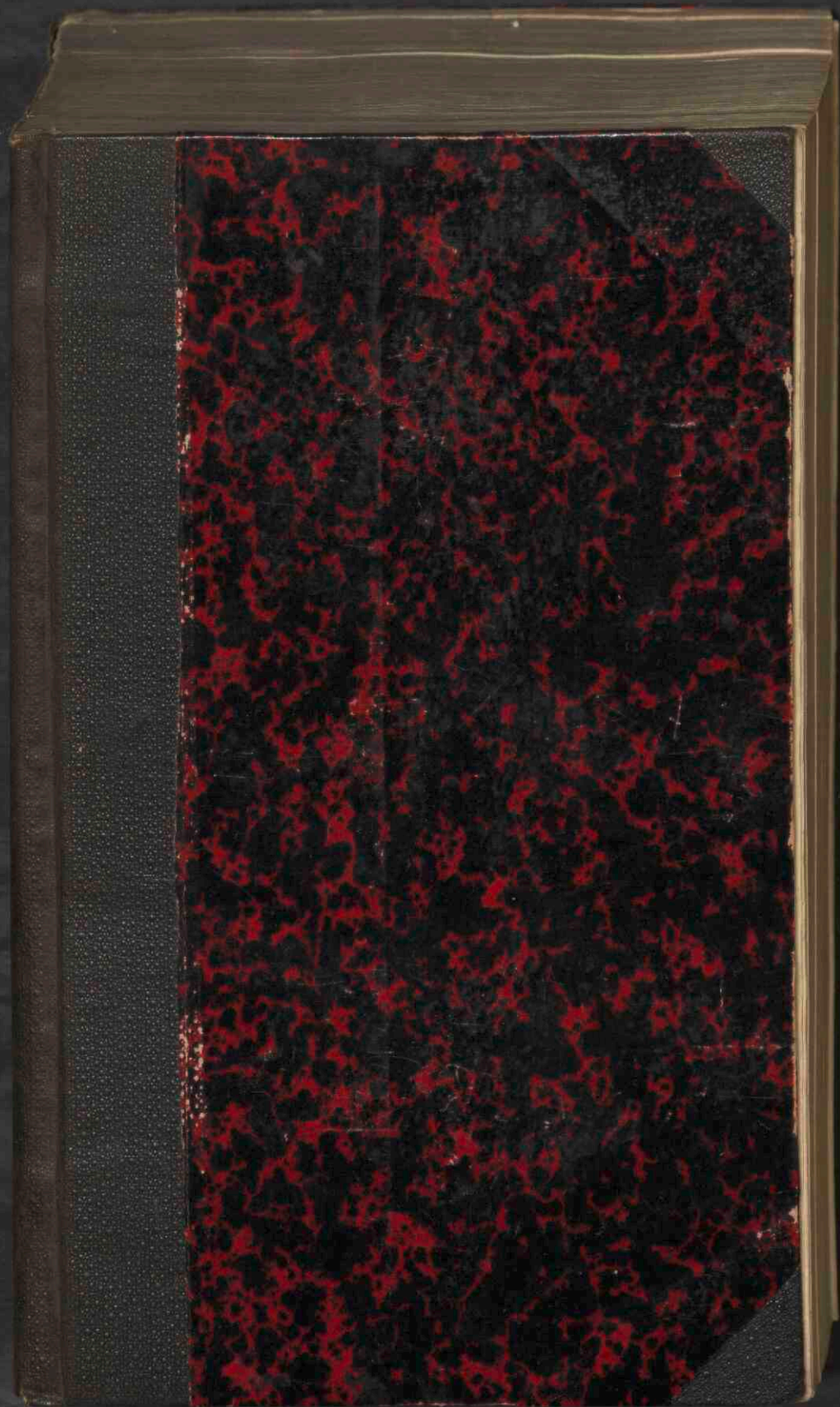

Genees- heel- artzenij- en vroedkundig magazijn

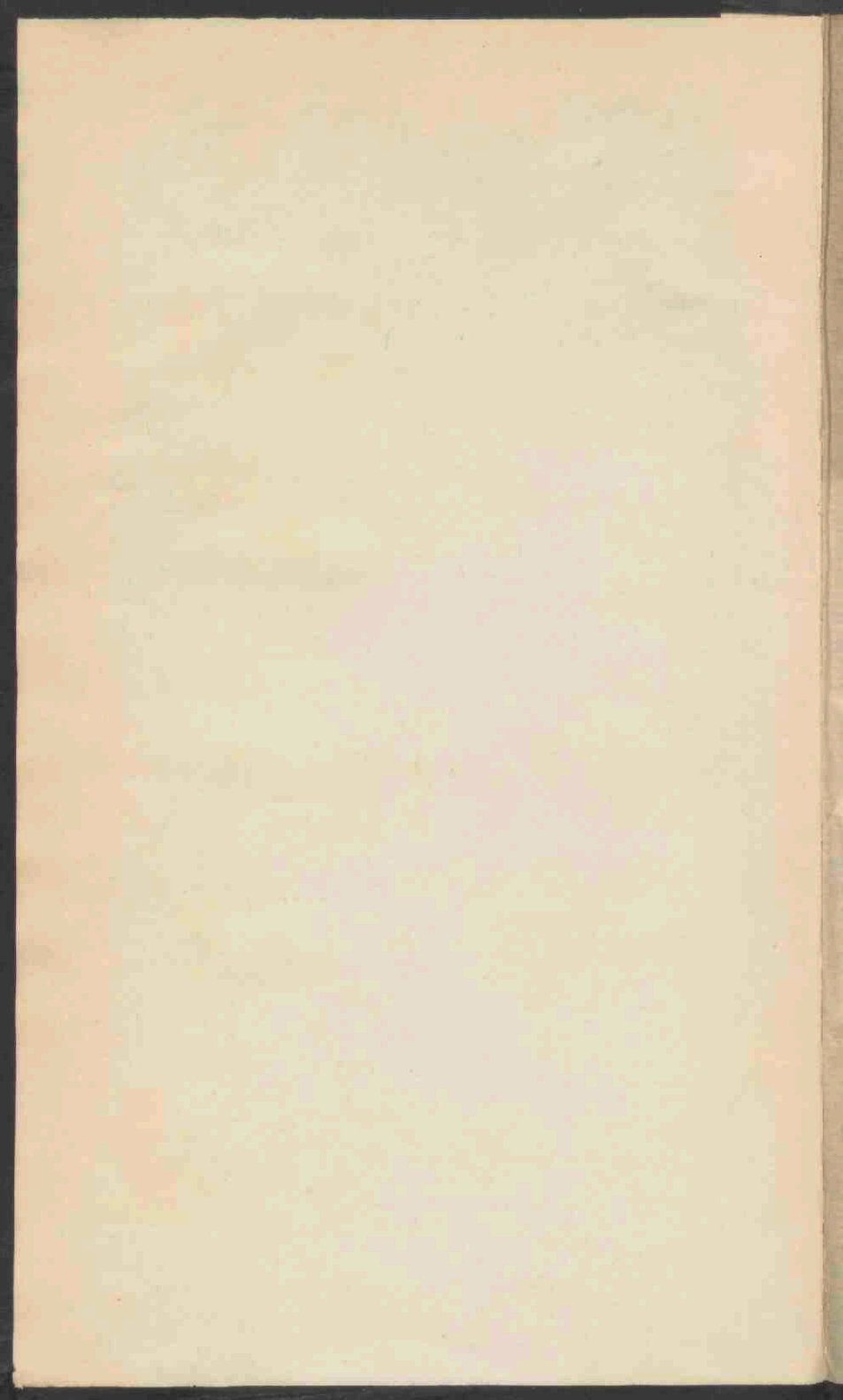
<https://hdl.handle.net/1874/427713>

Mil. Hosp.

N. 132

N. 132.

N. 132.

GENEES-HEEL-
ARTZENY-
EN
VROEDKUNDIG
MAGAZYN.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR
MARTINUS PRUYS
EN

LAMBERTUS NOLST,
MEDICINÆ DOCTORES te ROTTERDAM.

TE ROTTERDAM,
By J. KRAPP A. Z., 1784.

SECRET
A. R. M. S. N. R.
I. N. T. E. R. N. A. T. I. O. N. A. L.
M. I. S. S. I. O. N. S.

CONFIDENTIAL
I. N. T. E. R. N. A. T. I. O. N. A. L.
M. I. S. S. I. O. N. S.

CONFIDENTIAL
I. N. T. E. R. N. A. T. I. O. N. A. L.
M. I. S. S. I. O. N. S.

CONFIDENTIAL
I. N. T. E. R. N. A. T. I. O. N. A. L.
M. I. S. S. I. O. N. S.

12

A L G E M E E N E
I N H O U D.

•••••

	Bladz.
V erhandeling over den AERT EN DE
NATUUR DES ROOLOOPS, door
den heer M. STOLL - - -	1-64 en
161-206.
Zenige Aenmerkingen en Waernemingen over
de WATERZUCHT UIT BLOEDRYK-
HEID, door denzelfden Schryver -	65-86.
Waernemingen over de WITTE GEZWEL-
LEN DER GELEDINGEN, door den heer
B. BELL - - -	87-128.
Waernemingen over de STEMPING DER
BLOEDVLOEIJINGEN, die op de
VERLOSSING volgen, door middel van
<i>inspuitingen met koud water en azyn</i> , door
den heer M. SAXTORPH - -	129-142.
Beschryving en bereiding van den VLUGTI-
GEN BARNSTENGEEST (EAU DE LUCE),
volgens de heeren MACQUER en DOEDES. -	143-150.

••

Eo.

Befchryving en bereiding van een BRAEK-
MIDDEL uit het SPIESGLAS, 't welk
altoos het zelfde braekverwekkend ver-
mogen bezit, volgens den heer BERGMAN 151-159.

Verhandeling over HET REGTE GEBRUIK
VAN DE ADERLATING, voornamelyk
in de GALKOORTSEN, door den heer
H. D. APFEL - - - 207-264.

Eenige gewigtige Waarnemingen, nopens de
BEHANDELING van de VENUSZIEK-
TEN, door den heer M. STOLL 265-271.

Aenmerkingen over de ECHTHEID van
sommige WEENER PROEVEN, door de
Schryvers van dit Magazyn 272-280.

Eenige Waarnemingen nopens de wegneming
van den STAER, door den heer M. STOLL 281-288.

Verhandeling over de WATERZUCHT DER
GEWRICHTEN, door den heer D. G.
HAFFNER - - - 289-319.

Eenige Aenmerkingen over de SCHADELYK-
HEID DIER HANDELWYS IN DE WA-
TERZUCHT DER GEWRICHTEN EN
ANDERE GEZWELLEN, waar door
men, door de AENWENDING VAN
STEEKWIEKEN EN HERHAELDE IN-
SPUITINGEN, den vryen toegang van
de lucht tot de wonden verleent 320-342.

Bladz.

Bladz.

Waarschuwing, ter voorkominge van twyffel-
lingen, die uit het lezen van bladz. 306,
307 en 308 zouden kunnen ontfaen - 343en344.

Nuttige Herinneringen, uit de beoeffening
ontleend, wegens EENIGE HINDER-
PALEN IN DE VERLOSKUNDE, door
den heer R. STEIDELE; handelende over
HET GEBRUIK VAN MOEDERSTUT-
TEN EN MOEDERRINGEN, in de
UITZAKKING DER LYFMOEDER OF
DER SCHEEDE 345-347.

Over de beste wys van HECHTING IN
EENE OPSPLYTING VAN DEN BIL-
NAED, DIE TOT DEN ENDELDARM
DOORLOOPT, EN WAERINDE DARM
ZELF GEWOND IS 348-350.

Over de wys van de KEERING BY VER-
LOSSINGEN te verrichten, en het voor-
deel, dat dezelve meenigwerf boven het
gebruik van Vroedkundige Werktuigen
heeft 351-360.

Voorzorgen om eene SAMENGROEIJING
DER SCHEEDE te verhoeden 361en362.

Waarschuwing voor Vroedvrouwen, om
voorzichtig te zyn omtrent het BEOR-
DELEN OF EENE VROUW AL OF
NIET EEN KIND TER WAERELD
heeft gebragt 363en364.

Aenmerkingen over het *POEDER VAN ALGAROTH*, door den heer *MACQUER* - 365-368.

Verhandeling over de *WATER- EN VLEESCHBREUKEN*, door den heer *J. CH. A. THEDEN* - 371-388.

Verdere Aenmerkingen over den *ONBRUIKBAREN STAET DER ONDERSTE LEDEMATEN*, als het gevolg eener *KROMMINGE van de RUGGRAET*, door den heer *P. POTT*, met Byvoegfelen en Aentekeningen van den heer *M. S. DU PUI* - 399-471.

Uittreksel der Aenmerkingen van den heer *JEBB*, mede over de *zoogenoemde LAMHEID DER ONDERSTE LEDEMATEN*, insgelyks medegedeeld door den heer *DU PUI*. - 472-487.

Waarnemingen over het *bevestigde gebruik van het HEULSAP in eene VERSTERVING DER TEENEN EN VOETEN*, medegedeeld door denzelfden heer *DU PUI*. - 488-493.

Eenvouwige doch onfeilbare manier, om het *SCHURFT ZEER GEMAKKELYK EN SCHIELYK* te genezen, zonder dat 'er ooit *eenige ongemakken op volgen*, door den heer *JASSER*. - 494-500.

Aanmerkingen van den heer *J. L. SCHMUCKER*, over de bovengemeelde manier - 501-508.

- Uittreksel van een' Brief, geschreven door
den heer L'HERITIER aen den heer
J. P. ERMERINS - - - - - Bladz.
509-511.
- Waarnemingen, Gedachten en Voorstellen
omtrent de REDDING VAN DRENKE-
LINGEN, door den heer S. G. VOGEL - 512-529.
en 551-581.
- Verhandeling over de NATUURLYKE VER-
WYDING VAN HET BEKKEN IN MOEI-
JELYKE VERLOSSINGEN, door den
heer MOHRENHEIM - - - - - 530-537.
en 682-698.
- Beschryving van de SPIESGLASBOTER,
door den heer MACQUER - - - - - 538-549.
- Beoeffenende Aenmerkingen over het NUT-
TIGE GEBRUIK van het INDISCHE
LUIJKRUID, in ALLE SOORTEN VAN
WORMZIEKTEN in het MENSCHELYKE
LIGCHAEM, door den heer J. L.
SCHMUCKER - - - - - 582-604:
- Verhandeling over het uitstekende Vermogen
van den BRAEKWORTEL EN SOMMIGE
ANDERE BRAEKMIDDELEN, IN ZEER
GERINGE GIFTEN TOEGEDIEND, door
den heer C. A. MEYER - - - - - 605-673:

XIV ALGEMEENE INHOUD.

Bladz.

Verhandeling over de BREUKEN VAN
KLEENE KINDEREN, door den heer
J. MOHRENHEIM 674-681.

Verhandeling over de NATUURLYKE LOS-
WORDING DER SCHAAMBEENDEREN,
door den heer J. MOHRENHEIM 699-728.

ARTZENYKUNDIGE AENMERKINGEN
door den heer F. EHRHART - - 729-742.

Aengewezene verbeterde drukfeilen 160, 368,
369 en 550.

G E

VOORREDE.

HET oogmerk, 't welk wy met het uitgeven van deze Verhandelingen over verschillende onderwerpen, aen den titel van dit Werk beantwoordende, bedoelen, is nüttig te zyn aen zoodanige Nederlandsche beoeffenaers der heilzame Genees- Heel- Artzeny- en Vroedkunde; die, by gebrek van buitenlandsche talen te verstaen, of van gelegenheid om zeer goede Verhandelingen of Waernemingen, somtyds in groote werken aenwezend, te lezen, verstekten blyven van proefnemingen, die dikwerf, in de beoeffening harer kunst, van het grootste aenbelang zyn. Waht sedert de gewoonte onder de Genees- en Heelkundigen meer stand heeft begonnen te grypen, om hunne werken niet, zoo als te voren, in de Latynsche; maer in hun eigen moedertael te schryven, zoo is het uitgeven van Geneeskundige Tydschriften noodzakelyker geworden; naerdien zeer vele werken, welke de aendacht van alle Genees- en Heelkundigen verdienen, echter niet verder dan

*Insp. gen. v. d. mil.
Geneesk. dienst.*

dan binnen de grenzen van die tael, waer in zy gefchreven zyn, bekend blyven.

Wy weten zeer wel dat wy in ons land thans ook Tydschriften voorhanden hebben, welke tot de bevordering der opgenoemde Kunften en Wetenschappen ingericht zyn; doch de wys, op welke zy uitgevoerd worden, fcheen ons volkomen vryheid te geven, om onze kragten tot bereiking van het reedsgemelde oogmerk te beproeven.

Het is immers bekend dat de Schryvers *van het Genees- Natuur- en Huishoudkundige Kabinet en der Jaerboeken* aen den titel van hun Werk meesterlyk beantwoorden; doorgaens ontmoet men in elk stuk uittreksels van Verhandelingen of Waernemingen, en fomwylen Verhandelingen zelfs, welke hunne betrekking tot de Genees- en Heelkunst hebben. — Doch de Natuur- en Huishoudkunde zyn dikwerf voor het grootfte gedeelte de onderwerpen hunner Verhandelingen en Waernemingen. Daerenboven doen zy meestentyds eene opgaef van nieuwig-ge-

gekomen boeken — aenkondiging der prysvragen van binnen- en buitenlandfche Maetfchappyen — Akademifche Berichten. Van dit alles zal by ons niets te vinden zyn; derhalve kunnen de gemelde Tydfchriften niet ontbeerd worden van hun, die deswegens onderrichting begeren. —

Wy hebben een geheel ander beftek verkozen, waervan dit eerfte Stuk tot eene Proef kan dienen.

Wy zullen, voor het grootfte gedeelte, Verhandelingen, in buitenlandfche talen gefchreven, mededeelen. — Echter zal het niemand, zoo wy meenen, ons ten kwade duiden, indien wy, in het eene of andere werk, uitgegeven door onze Vaderlandfche Genootfchappen (welke niet byzonder tot aenkweeking der Genees- en Heelkunde ingericht zyn) eene Verhandeling of Waerneming aentreffende, welke wy begrypen dat algemeener bekend behoorden te zyn, zoodanige Verhandeling of geheel of ten deele mededeelen: hoe vaek gebeurd het immers niet dat 'er

niet slechts in buiten- maer zelfs ook in binnenlandsche werken van verschillende Genootschappen, aengetroffen worden, die van het minste gedeelte der Geneesheeren of Heelmeesteren gelezen worden! — Hoe lang zal men nog in gebreke blyven van alle Verhandelingen, die tot de Genees- of Heelkunst behooren, en in een werk, waerin vele andere Verhandelingen, hunne betrekking tot gansch andere Kunsten of Wetenschappen hebbende, geplacet zyn, in één of meer boekdeelen afzonderlyk te doen drukken en uitgeven! — Moet dan het byzonder voordeel der Boekverkooperen langer boven het algemeene nut, 't welk lesgierige Artzen daer uit zouden trekken, gesteld worden? Welke eene fraeije verzameling van Genees- en Heelkundige Verhandelingen en Waarnemingen zoude men b. v. alleenlyk uit *de Hollandfche Maatschappy der Wetenschappen* kunnen halen!

Ons voornemen is ook om geene Verhandelingen of Waarnemingen in ons Werk te lassen, dan alleenlyk zulken,
die

die van nut kunnen zyn in de *beoeffening* dier Kunften, welken wy op ons titelblad gemeld hebben.

Men denke ook niet dat wy altoos met geheel nieuwe ftukken voor den dag zullen komen. — Wy zyn al te wel van de waerheid van het gezegde van den Weener Hoogleeraer DE HAEN overtuigd, „ dat het gebruik, namelyk, der „ proefnemingen in deze eeuw is, dat „ men niet zegt het geen de proefnemin- „ gen aentoonen, maer dat men dezelve „ gebied te verhalen het geen men gaerne „ begeerde”, dan dat wy niet de grootste voorzigtigheid, in het kiezen van nieuwe Verhandelingen en Waernemingen, zullen zoeken te gebruiken. — Daerenboven zullen wy fomwylen Waernemingen van oude en later Schryveren, doch onzes bedunkens niet genoeg bekend, het licht doen zien.

Het is 'er echter verre van af, dat het ons thans aen mannen mangelt, die de verftrooide Waernemingen der Ouden opzamelen, en met nieuwe welbeproefde ontdekkingen verryken; laet hier tot

een voorbeeld strekken den Hoogleeraer STOLL; een man, die al het geene hy gezien, al het geene hy waargenomen heeft, met eene onöpgefimukte waerheid en opregtigheid mededeelt; een mensch, die van den hemel schynt gezonden te zyn, om de Geneeskunst tot eene schier onfeilbare wetenschap te brengen; een geleerde, die om zyne wezenlyke verdiensten de verwondering, hoogachting, en vraegbaek van verscheiden landäerten geworden is. Konden wy ons Werk beter beginnen, dan met een gedenkstuk van dezen onsterffelyken man onzen landgenooten medetedeelen?

Wanneer wy het genoeg en mogen hebben, dat de wys, op welke wy zoeken nuttig te zyn, bekwamen Kunstgenooten behage, verzoeken wy den zoodanigen ernstiglyk ons de behulpzamen hand te willen bieden, het zy met ons oorspron-gelyke Verhandelingen of beredeneerde Waernemingen medetedeelen; het zy met ons nuttige vertaelde Verhandelingen toetezenden, of eindelyk met ons zoodanige buiten- of binnenlandfche Verhan-
de-

delingen en Waernemingen aentetoonen, welke hen toefchynen tot de bereiking van ons doelwit gefchikt te zyn.

Byaldien wy ondervinden, dat dit Werk van onze Nederlandfche Kunstgenooten met eene byna algemeene graegte aengenomen wordt, zal ons niets meer ter harte gaen dan het zelve op gelyke wys te vervolgen, en te zorgen dat 'er telkens, na verloop van drie maenden, een Stukje het licht zie. — Bevinden wy het tegendeel, dan zal niemand, zoo wy hoopen, het ons euvel afnemen, dat wy onzen arbeid ftaken, en ons vergenoegen met te zeggen, *dat het genoeg is groote dingen te hebben* WILLEN uitvoeren.

De goedgunftige Lezer gelieve de ingefloopen feilen te verfchoonen, en vare wel!

deftig en Waarmetings beftoonden ,
 welk een toeftegen tot de befteking
 van ons doelwa gelidit te zyn .

Bydien wy onderzinken , dat dit Werk
 van onze Nederlaandse Kunftgeboort
 niet eens byna alreer de gregre deuce-
 namen wordt , zal ons niets meer tot

*De Natuur is regtvaerdig jegens de Menschen :
 zy vergeldt hen voor hunne moeiten , en maekt hen
 werkzaam , dewyl zy aen den grootften arbeid de
 grootste belooningen hecht .*

MONTESQUIEU.

arbeid liken , en ons verhoogen met
 te zeggen , dat dat geweg is groote dagen
 te hebben willek v. d. d. d. d.

De goedgunstige Lezer gelieve de
 ingelopen follen te verhooren , en
 vers well

te hebben willek v. d. d. d. d.

te hebben willek v. d. d. d. d.

te hebben willek v. d. d. d. d.

te hebben willek v. d. d. d. d.

GENEES-HEEL-ARTZENY-
EN VROEDKUNDIG

M A G A Z I N.

VERHANDELING
OVER DEN AERT EN DE NATUUR DES
ROOLOOPS (a).

Uit het Latyn van den Heer M. STOLL.

I. HOOFDSTUK.

*Wat den Aucteur bewogen heeft om over
den Rooloop te fchryven?*

Ik weet zeer wel dat 'er velen by uit-
stekendheid geoeffend zyn geweest in de
beschryving van den aert en der geneeswyze
des Rooloops, zoo dat 'er of in 't geheel
niets, of ten minste zeer weinig, fchynt te
ont-

(a) Dyfenteria.

I. Deel. I. Stuk. A

ontbreken, 't welk of tot de grondige kennis dezer kwael, of tot eene gezonde geneeswys vereischt wordt.

Niettemin, daer ik gedurende eenige jaren de natuur des Rooloops ernstiger overwoog, en de gesteldheden van verscheiden jaren, zoo wel als de Roolopen van 't zelfde jaer met elkanderen vergeleek, en niet alleen in verschillende zomers, maer desgelyks in een en 't zelfde jaergety, groote verschillen, geenszins toevallige, die de geneeswys niet veranderen, maer die als eene andere ziekte veroorzaken, welke volgens eene andere wys moet genezen worden, in de Roolopen waernam; begon ik te twyffelen, of men alle moeite om den Rooloop te onderzoeken reeds aangewend had, en 'er niets overig bleef voor volgende tyden.

En, dewyl deze ziekte in waarheid zoo eenvoudige niet is, en van zoo eene onvermengde natuur, gelyk zy sommigen, die deze verscheidenheden of niet of vlugtig beschouwd hebben, kan toefchynen, en bygevolg de voorschriften tot de genezing zoo kenbaar niet zyn, daerom stelde ik vast, dat myne beschouwing over deze ziekte niet te vergeefs zou wezen.

Hier.

Hierom wenschte ik de gedachten, van den Rooloop gevormd, op te helderen, en deze ziekte, in schyn eenvoudiger, maer inderdaed meestentyds samengesteld, en uit vele andere ziekykheden ontstaen, om zoo te spreken, in hare beginselen te ontbinden; opdat hieruit klare denkbeelden zouden geboren worden, die ons veilig geleiden in de geneeswys der Roolopen, welke geheel veranderlyk en ongestadig is, naer den aert van de samen-gevoegde ziekte.

Mogelyk zal ik velen toeschynen gedaen werk by de hand te nemen, en niets nieuws, of van te voren niet waergenomen, voor den dag te brengen: gelyk ik dit aan velen, die meer en naeuwkeuriger beschouwd hebben, gaerne toesta, als die de geringheid van myne vermogens ken; echter ducht ik of sommige anderen niet eer een denkbeeld hebben van de *benoeming*, die zoo vaak herhaeld en zoo gemeenzaem is, dan eene bevatting van de *zaak zelve*; die men door deze benoeming uitdrukt; gelyk het desgelyks niet zelden gebeurt, dat velen op 't hooren van den naem, b. v. van *Rotkoorts*, wanen dat zy de *zaak* verstaen, en zich vergenoegen met den *enkelen naem*, schoon men deze aen vershillende koortsen

(voor zoo ver zy met gelyke toevallen als verzeld zyn) gewoon is te geeven; niet vermoedende dat men wyders moet onderzoeken, hoedanig dat bederf is, 't welk men *Rotting*, of *Rotkoorts* noemt, eene uitdrukking, die vele en verschillende, en dikwerf tegenstrydige zaken aenduidt.

Het is desgelyks geene der geringste verdiensten, de fraeie waarnemingen van anderen door onze eigen te staven, en hunne voorschriften te bevestigen.

Ik zal hier den Rooloop niet volkomen beschryven, noch de waarnemingen, noch de geneeswyzen van anderen te berde brengen; maer ik zal een verhael doen van alles, wat ik zelf gezien, wat ik in de genezing waargenomen, en eindelyk hoedanig denkbeeld van deze ziekte ik uit myne eigen waarnemingen gevormd heb, en het zelve aen het oordeel van anderen onderwerpen, opdat zy het myne met het **hunne** zouden vergelyken en volmaken.

Ik zal over die soort van Rooloop spreken, welke yder zomerfaizoen minder of meer verschynt, schoon dezelve ook somtyds in

an-

andere jaergetyden voorvalt, en welke onder het gemeen zelf bekend is, hoedanig men die ook bepale.

II. HOOFDSTUK.

Over de samenvoeging en veelvuldige verdeling des Rooloops.

DAT deze ziekte zeer zeldzaam eenvoudig, en meestentyds op eene verschillende wys samengesteld is, heb ik reeds aangemerkt.

Dan noemde ik de ziekte eenvoudig, wanneer de lyders dikwylige, waterachtige, niet zelden (vooral als de ziekte eenigen tyd aenhiel) met bloed vermengde en geweldige ontlastingen, somtyds in het begin slymige, maer altoos pynelyke hadden, welke van eene geringe koorts verzeld waren; terwyl de smaek in 't geheel niet, of ligt aengedaen was, en eene aflating van pyn, buiten den tyd der ontlastingen, plaets greep. Eene verkoudheid (b), keelpyn (c), of eene dergelyke vloeijing naer de borst of de ledematen, en aldaer naer de verschillende plaets

of

(b) Coryza. (c) Angina.

of eene verkoudheid (d), of eene geweldige pyn der ledematen veroorzakende, heeft dezen Loop dikwils voorafgegaen of verzeld.

Als men deze ziekte verzuimde, of kwalyk behandelde, dan vermeerderden de krimpingen, en hielden aen zelf buiten den tyd der ontlastingen, die ook dikwyliker, slymiger, en bloediger wierden, en bovenmate met persingen gepaerd gingen.

Nooit heb ik deze ziekte zien verschynen, ten zy het ligchaem, sterk bezweet zynde, onvoorzigtig aen de koude ware blootgesteld.

In verschillende tyden van het jaer lyden ook gemeenlyk verschillende deelen van het ligchaem. Waerom de zomer gemeenlyk Rootloopen veroorzaekt.

Deze verkouding valt, naermate der jaergetyden, op byzondere deelen; op de *bovenste*, namelyk, in den winter, op de *middenste* in de lente, en op den *onderbuik* in den zomer en in het begin van den herfst.

De maeg, namelyk, en de darmen zyn in dit jaergety zeer zwak, en boven andere deelen geschikter om het te ruggedreven uitwaessemingsvocht te ontvangen.

Hier

(d) Catarrhus.

Hieruit ontfaet het dat dezelfde stoffe, welke op een' anderen tyd van 't jaer tandpynen (*e*), verkoudheden, of keelpynen, enz. veroorzaekte, nu naer de darmen gedreven, eene verkoudheid des buiks (*f*), of zinking der darmen (*g*) verwekt; eene ziekte, namelyk, die van de wei- of koude-ziekten niet verschilt, dan door hare zitplaats.

Hier komt by dat dit zinkingvocht ten allentyde van het jaer niet van denzelfden aert is, dan eens goedaertiger, dan wederom scherper, en rotachtiger zynde, hoedanig het, namelyk, meest in den zomer is.

In 't jaer 1778, in de Oogstmaend, werd deze foort van Rooloop, welke ik de eerste en enkelvoudige noem, eenigemalen waergenomen; en ik heb die my zelf door verkouding op den hals gehaald.

De eerste foort van Rooloop, en wat in dezen enkelvoudigen Rooloop voordeelig is geweest.

Veelvuldige laeuwe dranken waren, met de warmte van 't bed, zeer heilzaam: somtyds maakte ik den drank door eene ligte specery dienftiger. 's Avonds diende ik een poeder toe

(*e*) Odontalgia. (*f*) Ventris coryza. (*g*) Intestinum catarrhus aut Rheumatismus.

toe, uit de Nootmuskaet en een weinig Heulsap (*h*) samengesteld: hier op volgde gedurende den nacht een overvloedig zweet, dat den afgang stopte, zonder vrees voor andere toevallen.

*Wat na-
doelig is
geweest.*

Alle andere behandeling viel hier kwalijk uit; 't zy men door zachte ontlastmiddelen, of door braekmiddelen, of door den Moederwortel (*i*), deze Loopen poogde te genezen; daer integendeel het getal der ontlastingen, met derzelver krimpelingen vermeerderde en bloediger, enz. wierden.

Volgens de gezegde wys werden zy binnen den tyd van vierentwintig uren volkomen genezen, zoo de ziekte nog niet te zwaer geworden of verkeerd behandeld was.

*Hieruit
kan men
de genees-
wys van
sommigen
verkla-
ren.*

Ik kan nu gemakkelyk begrypen, hoedanig die Rooloopen geweest zyn, welke, volgens het getuigenis der waarnemeren, door enkel laeuw water, of door een aftreksel van thee, of dunne vleeschsoepen, naerftig gedronken, genezen zyn.

Van

(*h*) Opium. (*i*) Radix Arnicæ.

Van denzelfden eenvoudigen en onvermengden aert, meene ik, dat die Roolopen geweest zyn, van welken men verhaelt, dat zy veilig genezen zyn door een aftrekfel van Vlierbloemen, het ongewasfchen zweetverwekkende Spiesglas (*k*), door Heulfap, of door middelen, die eene ligte windbrekende kragt hadden, of door het laeuwe bad, of stoving van de onderfte ledematen, of den buik, enz. of op eenige andere wys, welke men hier toe betrekken kan.

Wy kunnen uit het gezegde desgelyks reden geven, waerom een Spaenschevliegpleister, in sommige Roolopen op den buik aengelegd, van een heilzaam gevolg geweest is. De koude (*l*) der darmen, namelyk, wordt door deze pleister naer de huid gelokt, en door het zweet, 't welk altyd op 't aenleggen van Spaenschevliegpleisters volgt, uitgedreven; en dus wordt de ontlasting gestopt.

Zy, die deze ziekten genezen door veranderende middelen (*m*), uit geringe giften van 't Heulfap en den Brackwortel (*n*) samengefteld,

en

(*k*) Antimonium diaphoreticum non ablutum.

(*l*) Rheuma. (*m*) Alterantia. (*n*) Ipecaquana.

en de uitwaesfeming bevorderende, herstellen alleen deze Zinking-Roolopen, van welken ik nu spreek, en kunnen hier de reden van die gelukkige uitkomsten vinden.

Wesbal-
ven som-
migen de
behande-
ling van
SYDEN-
HAM in
de Rooloo-
pen onbil-
lyk beris-
pen.

Ik lees dat de groote SYDENHAM beschuldigd is, als of hy te veel vooringenomen was met zyn *laudanum*, deels in vele andere ziekten, maer wel voornamelyk in de genezing des Rooloops. Dan, het ware billyk geweest, dat men 'er hadde bygevoegd dat hy in alle Roolopen niet op dezelve wys te werk ging.

Heeft hy niet eene verschillende geneswys in de Roolopen aangewend, naer den byzonderen aert van de kwael, welke hy zeer wel opmerkte? Heeft hy niet dikwerf buikzuiverende middelen aengeraden? Verhaelt hy zelf niet, dat hy door enkele aderlatingen eene vrouw van een' langdyrigen Rooloop genezen heeft?

Maer alle deze hulpmiddelen wendde hy aen, als de ziekte samengefteld was, en dus eene samengeftelde genezing vorderde.

Voorwaer, als hy verzekert dat men, met achterlating van alle buikopenende middelen, de

de zaak aen 't enkel gebruik van 't *laudanum* kan betrouwen, dan moeten wy gelooven, dat de ondervinding hem zulks geleerd heeft, en dat de ziekten van dien aert geweest zyn, dat zy zich door het enkel *laudanum* lieten bedwingen, zynde zekerlyk uit dezelfde bron oorsprongelyk, van welke ik tot nog toe gehandeld heb.

Mogelyk zal iemand my tegenwerpen, dat ik den naem van Rooloop gegeven heb aen eene ziekte, die 'er slechts eene *flaeuwe gelykenis* van is, en welke men met een' anderen naem, als b. v. *Kolyk* (o), *pynelyke Loop* (p), enz. gevoegelyker zou benoemen. Maer 'er valt vry wat in myn voordeel te zeggen; en dat deze ziekte een ware Rooloop, of veel eer eene soort uit het geslacht der Roolopen, en veel goedaertiger dan de overige is, kan ik met vele drangredenen bewyzen.

Want, om slechts weinig bytebrengen, *vooreerst* heeft deze ziekte dezelfde eigenaertige kenmerken gehad, welken wy in die kwael waarnemen, die door allen eenparig de Rooloop

(o) Colica. (p) Diarrhoea torminosa.

loop genoemd wordt; namelyk, dikwylige ontlastingen van eene slymige stoffe, welke in den beginne waterachtig, en een weinig daerna bloedig was, met krimpelingen in den buik.

Ten tweede, zy viel voor in denzelfden tyd, in welchen de Rooloop doorgaens verschynt; zy maekten dezelfde voortgangen; zy had dezelfde uiteinden, zoo men haer verwaerloosde of verkeerd behandelde.

Ten derde, wy weten dat deze ziekte van velen gezien, en desgelyks voor een Rooloop gehouden, en volgens onze manier genezen is.

Ten vierde, ik verzeker dat deze koude der darmen, welke ik een' eenvoudigen Rooloop noem, in alle Roolopen, welchen ik ooit gezien heb, plaets had, schoon door veelvuldige vermenging zoo veranderd, dat 'er verschillende geneeswyzen vereischt wierden.

Somwylen is deze koude (q) der darmen dieper ingeworteld, dan dat zy door 't zweeten

(q) Rheuma.

ten kant verdreven worden; in zulk een géval moet men trachten de ziekte te overwinnen, door herhaelde toedieningen van een' verzachtenden, pynstillenden en laeuwen drank, en het Heulsap by tusschenpoozingen. Want byaldien men haer verzuimt of kwalyk behandelt, dan zal zy in eene ware, hardnekkige en langdurige *Zinking-Darmkoorts* (r) overgaen, die men even moeielyk zal kunnen verdryven, als de *Zinkingkoortsen* der ledematen.

Men vindt eene andere soort van Rooloop, *Eene andere soort van Rooloop.* welke in denzelfden tyd met de eerste voorvalt, maer die meer samengesteld, en, om zoo te spreken, uit twee beginselen oorspronkelijk is. Zie hier derzelve wording, aert, en hoe ver deze met de eerste overeenkomt, en hoe ver zy 'er van verschilt.

Dat de maeg en de darmen, in den zomer, en in het begin van den herfst, meer dan gewoonlyk verslapt zyn, en tevens veelvuldiger, dan op andere tyden, met eene galachtige stoffe vervuild worden, is eene onbetwistbare waerheid. *Derzelve oorsprong.*

De

(r) *Febris intestinorum rheumatica.*

De ingewanden, by de verandering van het faizoen, en door de aennaderende winterkoude, in hunne vorige kragten hersteld zynde, brengen deze stoffe dikwerf te onder, veranderen haer op verscheiden wyzen, of werpen haer uit langs verschillende wegen. Maer is het, dat in sommige de gal te overvloedig, en de maeg zwakker is, dan verwekt zy by deze eene *Galziekte*, b. v. eene *Galkoorts* of *Bort*, enz., echter nog geen' *Rooloop*.

Verbeeld u nu een' mensch met galachtige raeuwigheden in zyne ingewanden, welke tot nog toe onwerkzaam gebleven waren, en, indien 'er zich geene gelegenheid opdeed om dezelve te beroeren, waerschyneklyk onbeledigende zouden gebleven zyn, tot dat zy door de jaerlyksche tydverwisseling veranderd waren; verbeeld u zoodanigen mensch aan de verkouding blootgesteld, en deswegen van den *Rooloop* aengevallen, welken ik boven beschreven heb.

Zie daer nu uwen lyder aengetast door die zinking (§) der darmen, uit de verkouding ont-

(§) Rheuma.

ontstaen (welke in 't eerste geval alleen de oorzaak was) en deze galachtige rasuwigheden, door die zinking zelf vermeerderd en scherper geworden, en de buikingewanden, als door deze prikkels sterk aengedaen, in eene groote wanorde brengende.

En zie daer nu de geboorte van een' anderen Rooloop, samengesteld 1. uit den *eersten eenvoudigen Rooloop*, en 2. uit eene *in beweging-gebragte galstoffs*; uit twee beginselen, namelijk, gelyk ik zeide.

In dezen Rooloop slaegden de bovenaengehaelde middelen niet, ten zy men de bedorven gal uitgedreven, en de *samengestelde ziekte* in eene *eenvouwige* veranderd had. Dit soort vereischte, na voorafgegane ontlastmiddelen, bedarende en zweetverwekkende artzenyen.

De wys om den buik te zuiveren is by alle Artfen niet dezelfde; want velen verkiezen de brakingen, anderen wederom zachte buikopende middelen, als de Zouten, het Mannâ, de Tamarinden, Rhabarber, enz.

Ik bediende my van deze beide manieren in deze soort van Rooloop; schoon ik meermalen
een

een meer vermogend braekmiddel , of zoodanig één, 't welk te gelyk braking en stoelgang (t) verwekte, in gebruik hadde.

De maeg ontlast zynde, hielden de wanorden van zelf op; en zonder een verdoovend middel (u), raekten de lyders allengskens in slaep, en in eene heilzame zweeting.

Door 't braekmiddel is de bedorven gal, en door 't zweet de koude der darmen uitgedreven.

Op deze wys heb ik alle de Rooloopeñ in den zomer van 't jaer 1776 behandeld, en schielyk genezen; en in de jaren 1773 en 1774 ben ik in de Rooloopeñ in HUNGARIËN desgelyks gelukkig geslaegd.

Ik stelde my altoos dezen regel voor, om, namelyk, de stoffe, die in den onderbuik en de dikke darmen besloten was, zachtjes door den stoelgang uit te dryven; daer ik integendeel die, welke hooger zat, en naer boven drong, door een braekmiddel ontlastte.

Deze

(t) Emero-Catharsis. (u) Narcoticum.

Deze, geloof ik, zyn de Rooloopen geweest, welken SYDENHAM niet door het enkel *laudanum*, maer door herhaalde ontlastmiddelen genezen heeft, en waerin hy, na de ontlasting, het Heulsap, tot de volkomen herstelling, toediende.

Deze *Zinking-Galroolloop* (v) heb ik dikwerf, Het gebruik van vruchten, als hy niet al te geweldig was, en slechts van eene geringe ophooping van raeuwigheden afhing, door verschuitgeperst druivensap genezen; welk sap, door den lyder rykelyk gedronken, de gal ontbonden, en even als een ontlastmiddel uitgedreven heeft; waerdoor de Rooloop, in een' enkelen Loop (w) veranderd, gemakkelyk hersteld wierd.

Sommigen heb ik ook het eten van versche pruimen en andere sapryke vruchten toegestaen, terwyl ik intusfchen gebod van de eerste de onverteerbare vellen, en van de overige derzelve vezelachtige en harde deelen af te scheiden: deze maekten de raeuwigheden los, zoodat zy gemakkelyker door een braek- of buikzuiverend middel konden uit.

(v) *Dysenteria rheumatico-biliofa.* (w) *Diarthoea.*

I. Deel. I. Stuk.

E

uitgedreven worden; of zy zuiverden van zelf niet zelden den buik.

*en 't mis-
bruik in
de Roo-
loopen.*

By de herstellende echter heb ik ten minste het overtollig gebruik dezer vruchten geweerd; want dan moet men liever de verzwakte kragten van de maeg opbeuren.

De tweede foort van Rooloop was van de eerste, welke ik de zinkingachtige noemde, onderscheiden door zekere teekenen, en wel voornamelyk door de volgende: zy, die eerstdaags door dezen Rooloop stonden aengevallen te worden, klaegden eenigen tyd voor de ziekte over eene zwaerte in de maeg, of 's morgens over een' bitteren mond, of ongewone stinkende nachtzweetingen en een' ongerusten slaep.

Sommigen hadden van te voren een' Loop zonder krimpelingen; maer als deze van zelf ophield, of ontydig gestopt wierd, dan openbaerden zich deze pynen in de darmen.

Sommigen klaegden over eene ligte maer vliegende pyn in den buik, of veelvuldige winderige opspanningen, gedurende welke de afgang nog geregeld was; totdat, na
ver-

verloop van eenige dagen, de Rooloop zich opdeed. By anderen deden zich andere teekenen van de aennaderende ziekte voor.

Wanneer de ziekte aenwezend was, vertoonden zich alle de teekenen, welke eene galachtige vervuiling in de bovenbuiksingewanden vergezellen, en van elders reeds genoeg bekend zyn.

By de zinkinggalachtigen Rooloop ontbrak wel eene *velledige* koorts; echter was hy niet geheel vry van eenige *koortsachtige* beweging. En schoon ik zeer wel weet dat men Roolopen, van alle koorts ontbloot, beschreven heeft, nochtans heugt my niet 'er ooit één, geheel van koorts bevryd, gezien te hebben. Maer mogelyk heeft men de koorts, die zeer gering was, voor *niet aenwezend* gehouden.

Deze tot nog toe beschreven Rooloop ver-Galachtige Rooloop-
schilde alleenlyk in hevigheit van die ziekte, loop-
welke ik galachtige Rooloopkoorts (x) noem; koorts.
want 'er was eene groote hoeveelheid van
fcher-

(x) Febris biliosa dysenterica.

fcherper galstoffs, welke zulke wanorden veroorzaakte, dat 'er eene Galkoorts opvolgde, waer by zich zoodanig eene zinking der darmen voegde, welke ik gezegd heb, dat tot de vorming van onzen Rooloop vereischt wordt. Deze *Galkoorts* heeft zich een' nieuwen bynaem verworven, en wordt *galachtige Rooloopkoorts* genoemd.

Het is reeds van elders bekend met welke teekenen de Galkoortsen zich voordoen, met zoodanige, namelyk, welke te kennen geven, dat eene galachtige scherpte zich in de bovenbuksingewanden ophoudt; waervan echter een gedeelte reeds zyne zitplaats verlaten heeft, en onder de omloopende vochten is opgenomen. Zeer duidelyk zyn ook de vermeerderingen en verminderingen van de koorts op gezette uren en bepaelde dagen.

Zy, die aen deze galachtige Rooloopkoorts krank waren, hadden geenszins dezelfde ontlastingen gedurende den ganschen dag, noch alle dagen; maer deze pynelyke ontlastingen volgden gezette stonden, zoodat zy veelvuldiger waren, als de koorts zelf vermeerderde; en naermate van de vermindering, waren zy weiniger.

Deze

Deze in de derde plaets gemelde Rooloop *Deze is zeldzaam gevaerlyk geweest.* kon het leven in gevaer brengen, 't welk echter by de twee vorige geene plaets vond, ten zy men door eene verkeerde behandeling eene goedaertige ziekte in eene gevaerlyke hadde veranderd.

Ik zal nu aentoonen hoedanig de krimpingspynen in deze koorts waren.

De buik, namelyk, was gedurende de ontlasting, en een' oogenblik voor dezelve, geweldig pynelyk; hy leed echter minder, of in 't geheel niet, terstond na de ontlasting. Maer echter, schoon de buik zeer dikwerf geweldige krimpingen onderging, vermeerderde, of verminderde de pyn niet, als men hem met de hand sterk, of in 't geheel niet, drukte.

Hieruit besloot ik tot eene afwezendheid van ontsteking, en tot de geschiktheid voor een brackmiddel.

Maer een eenigzins gezwollen buik, met eenige spanning verzeld, en eene vermeerdering van pynen op de aenraking, verklaerde eene ontsteking der darmen. Dan hier over zal ik naderhand spreken.

Welke geneeswys wy aengewend hebben in de galachtige Roolloopkoorts.

De geneeswys in deze galachtige Roolloopkoortsen gebezigd (want ik spreek van die, by welken de ontsteking zich niet gevoegd had) bestond byna geheel daerin, dat men de Galkoorts zelf, als de voornaemste ziekte, genas, waerover ik in het 2de Deel van myne Geneeswyze (*) genoegzaam gehandeld heb.

Want dezelve bestond in het gebruik van ontbindende, zeep- en zuurachtige middelen, waerby men de braking- en afgangverwekkende artzneyen voegde.

Men moest in dit geval het Heulsap later en spaerzamer gebruiken, en dan eerst als de Galkoorts byna geheel verdreven was.

Want dat het Heulsap niet dienstig is in eene Galkoorts weet hy, die den aert van beide overwogen heeft.

Zeldsaem werd deze koorts, ten zy ze ligt was, door enkele buikzuiverende middelen genezen, terwyl dezelve dan nog van een' zachten aert waren, en de ontaerting der galachtige stoffe tegengingen, als b. v. de Tamarinde, Casfia, enz.

Want

(*) Ratio Medendi.

Want de Rhabarber, op allerlei wyzen toegediend, of de buikzuiverende Rooloopnoten (†), en andere foortgelyke, voldeden niet aen de verwachting, ten zy de koorts reeds sterk geminderd, en 'er braking- met stoelgang-verwekkende middelen voorafgegaen waren.

Meestentyds vereischte deze foort van Rooloop geene andere hulp.

Ik zal alleen nog de uiteinden van deze galachtige Rooloopkoorts opgeven.

By sommigen, en wel by de meesten, ging deze Koorts regelragt over tot de gezondheid, byna binnen denzelfden tyd, en op dezelfde wys, als andere Galakoortsen zich bepalen. Welke uitgan- gen deze Koorts ge- bad heeft.

Ik heb gezien dat deze Rooloopkoorts, op de bovengemelde wys behandeld, in eene tuschenpoozende koorts eindigde; zynde de afgang buiten den tyd der aenvallen gestopt, maer gedurende dezelve wederom roolloopig. Men zou deze ziekte eene tuschenpoozende Rooloopkoorts genoemd hebben: een afkooksel van den Koortsbast heeft dezelve verdreven. Een

(†) Myrobalani.

Een enkele lyder, in 't begin met deze Roolloopkoorts worstelende, verviel daarna in eene anderendaegsche koorts, zonder het gemelde toeval.

Somtyds werd deze galachtige Roolloopkoorts door eene bekwame geneeswys te ondergebracht; maer echter bleef de buik onmatig, schoon zonder pyn, gedurende langen tyd vloeien; de Roolloop, namelyk, veranderde in eenen Loop, die niet kwaedaertig was, dan voor zoo ver dezelve te lang duurde, en wegens de verloren kragt der darmen moeilyk te stuiten was, ja de herstelling vertraegde.

't Gebruik
der Moederwortel.

De poeder of een aftreksel van den Moederwortel is, boven alle andere versterkende middelen, volstandig den zulken voordeelig geweest.

Niet zelden ging deze galachtige Roolloopkoorts over tot eene Rotziekte, welke rotachtige Roolloopkoorts (y) genoemd moest worden.

Deze

(y) Febris putrida dysenterica.

Deze verandering geschiedde verschillend, waerover ik hier breeder zal uitweiden, nademaal hier noodzakelyke kenmerken schuilen, welken niemand in de genezing der Roolloopen veilig ontberen kan.

De galachtige Roolloopkoorts veranderde dan in eene Rotkoorts.

1. *Wegens verzuim*; want by die geenen, welke de geneesmiddelen verzuimden, of ongeschikte gebruikten, bleek het dat de koorts niet meer verpoosde, maer op éénen trant voortging. Zy veranderde dus in eene zware aenhoudende koorts, verzeld van zoodanige toevallen, welker samenloop eene *Rotkoorts* aenduidt.

By de zulken werd een langduriger gebruik van laeuwe ontbindende, en weekmakende middelen, ook niet zelden eene aderlating, en eindelyk ten laetste een bracken buikzuiverend middel vereischt; nadat, namelyk, de ontfeking, welke de langdurige en geweldige koorts in de darmen veroorzaekt had, geweken was.

2. *Door eene ongeschikte geneeswys*; want anderen hebben deze galachtige Roolloopkoort-

koortsen met herhaelde aderlatingen begonnen aen te tasten: dan het bloed boven 'slyders kragten afgetapt zynde, begon de galachtige stoffe scherper te worden, en heeft, in de voeten opgenomen zynde, de omloopende vochten door haer inmengsel bedorven.

Deze waren zeer ver van eene ontstekingsgesteldheid; maer door scherpe hitte als verzengd, worstelden zy met een' kleenen zwakken snellen pols, en eene gedurige koorts, welke van een' rotten aert was.

Wanneer de Moederwortel in den Roolloop versfondte pas komt.

In dezen toestand was de Moederwortel, tot eene halve drachma alle uren of om de twee of drie uren toegediend, boven alles van eene heilzame uitwerking.

Deze konden geen maeg- of buikontlastende middelen verdragen; want, schoon de ingewanden nog zoo zeer met onreinigheden vervuld waren, de ontlasting zelf van deze verminderden de nog overige levenskragten te geweldig. Naderhand echter, als door het gebruik van den Moederwortel de vermogens opgewekt waren, kon men met vrucht een braeckmiddel geven; en vervolgens moest men wederom tot denzelfden wortel overgaan.

3. Onvoorzigtig herhaelde braekmiddelen, of
ook bovenmate dikwylige ontlastmiddelen, hebben
deze galachtige Rooloopkoortfen hardnekkig,
en wegens de uitputting der kragten gevaerlyk
gemaakt.

Deze byna hoopelooze gevallen heeft de
Moederwortel hersteld.

Gelyk in enkele *Galkoortfen* alle verhittende,
famentrekkende, en verdoovende middelen
zeer verderffelyk zyn, en dezelve in *Ontsteking*
Rotkoortfen veranderen; zoo was dezelve ge-
neeswys in de galachtige Rooloopkoortfen ten
uiterste schadelyk. Dan moest men door veel
drinken, stovingen en herhaelde aderlatingen de
verwekte ontsteking eerst poogen te bedaren,
en wyders volgens de aangeprezen wys te werk
gaen.

Somtyds gebeurt het dat 'er eene oorspronge-
lyke *Rotkoorts* aanwezig is, niet veel verschil-
lende van die, welke ik gezegd heb uit eene
voorafgegane *Galkoorts* te ontstaen.

Ik behoorde nu eerst over de *Rotkoorts*
te handelen, eer ik van derzelve vermen-
ging met den Rooloop gewagde: dan ik
heb

heb reeds lang voorgenomen opzettelyk te fchryven over den aert en de genezing van verfcheide Koortfen, welke, even als of zy in de *natuur dezelfde* waren, onder de *benoeming van Rotkoorts* doorgaen; eene benoeming, waerlyk, die groote dwaling veroorzaekt heeft, en voor velen ten hoogfte verderffelyk is.

*Eene Rotte
Rooloofs-
koorts, of
rotachtige Rooloof-
loop.*

Indien eene zinking der darmen zich, onder dezelfde voorwaerden, welke tot het famenstellen van eenen Rooloop vereischt worden, by eene Rotkoorts voegt, dan noemden wy de ziekte eene *rotte Rooloopkoorts*.

In zulk een geval onderzochten wy eerst, of 'er ontsteking mede gepaerd was: deze verdreven wy door stovingen op den buik, verzachtende en slymige dranken, als ook door aderlatingen. Dan eindelyk gebruikte wy, en wel meestentyds, een braekmiddel, of een zacht buikopenend middel, naer dat de zitplaats van de stoffe was.

De Moederwortel voldong eindelyk de genezing.

De Moederwortel, terstond in 't begin toege- diend, heeft dikwerf dusdanige rotachtige Rooloof-

loopen, maer die van geene groote ophooping van stoffe noch ontsteking verzeld waren, alleen genezen.

Dan heeft hy by allen byna den afgang allengskens opgestopt, en de krimpelingen langsaem verdreven; by weinigen verwekte hy braken; en by zeer enkelden veranderde hy den Rooloop in een' enkelden Loop.

III. H O O F D S T U K.

Van de ontstekende Rooloopkoorts (z), of den goedaertigen en kwaedaertigen ontstekenden Rooloop (a).

DE zinking der darmen, zonder welke wy geen begrip van Rooloop hebben, vermengde zich niet zelden met eene Ontstekingskoorts; 't zy dat deze zinkingstoffe zelf door hare scherpte het vermogen had, om eene ontsteking te veroorzaken; 't zy dat de gesteldheid van den lyder daertoe zeer geschikt was; of dat het toen heerschend saizoen dezelve,

(z) Febris inflammatoria dysenterica. (a) Dysenteria inflammatoria benigna & maligna.

zelve, gelyk in de overige ziekten, bevorderde. Niet zelden ontstond zy uit eene verkeerde en slechte behandeling, door de toediening, namelyk, van wyn, speceryen, verdoovende en samentrekkende middelen, enz.

De Voorjaers- Herfst- en Winter-Rooloopen waren, by bloodryke en sterke menschen, of voor het geheel, of ten minste ten deele, van een' ontstekenden aert.

Waeruit
men den
aert van
den Rooloop kan
bepalen.

De Zomer-Rooloop was somwylen ook met ontsteking gepaerd, dan wederom in het geheel niet.

In 't jaer 1776 heb ik onder de veelvuldige Rooloopen 'er zekerlyk slechts één van zoodanigen aert aengetroffen.

De Rooloop volgde hierin de natuur van de overheerschende Koorts; want indien deze al of niet tot ontsteking overhelde, zoo schikte hy zich desgelyks tot dezelve, of week 'er van af.

Men moest zeer naeuw acht geven, wilde men de ontsteking der ingewanden ontdekken; want de pols misleidde; desgelyks bedro-

drogen de brakingen van groene raeuwigheden, en de uitgeworpen wormen: alle deze verschynfels, te samengenomen, konden wellicht een denkbeeld verwekken, of deze niet eer uitwerfels van eene in beweging gebrachte stoffe, dan wel de gevolgen van eene ontsteking der darmen waren. Eene *gedurige plaetselyke pyn*, welke op het aenraken *vermeerderde, eene ongedurigheid, sterke benaeuwtheid*, en andere teekenen; die de darmontsteking (b) verzellen, verwittigden den Arts van het gevaer.

Wy hebben in *dezen* Rooloop dezelve geneeswys gevolgd, welke in de darmontsteking gebruikelijk is.

De badingen of pappen op den buik, de laeuwe Amandelmelken, gedronken en in den aers ingespuut, en desgelyks magere soepen met de Arabische Gom, hebben, na fommige herhaelde aftappingen van het bloed, de geweldige pynen, en het getal der afgangen vermindert; daer integendeel alle andere foorten van geneesmiddelen schadelijk waren.

Ver-

(b) Enteritis.

*Vermengde Roo-
loopen, of
verschil-
lend sa-
menge-
voegd.* Verschillende Rooloopen vermengden zich somwylen, voornamelyk de *ontsteking* en *gal-achtige*, 't welk of van 't faizoen en de volheid en vastheid des ligchaems afhing, of uit het misbruik van 't Heulsap, den Wyn, Speceryen en samentrekkende middelen ontstond.

*Verschlende Roo-
loopen
elkander
opvolgen-
de.* Somtyds gebeurde het dat dezelfde Rooloopen, die in dezen enkele of samengefelde waren, in geen en elkander opvolgden; naer welke opvolging de geneeswys moest worden ingericht.

IV. H O O F D S T U K.

Proeve over eene nieuwe verdeling van den Rooloop, in de naeuwe overeenkomst met de verscheiden Zinkingpynen gezocht.

DE verdeling des Rooloops, welke ik tot hier toe gegeven heb, bevat deszelfs meeste, gemeene, en niet zeer moeiljk te genezen soorten.

Echter zyn 'er nog eenige andere, welke men tot de bovengemelde bezwaerlyk kan bren-

brengeu, en wier aert uit dezelve byna niet te begrypen is.

Hierom lust het ons eenen anderen weg inteslaen, langs welken wy, gelyk ik vertrouw, tot eene naeuwkeuriger kennis van den aert dezer ziekte kunnen geraken.

Ik stel derhalven vast dat de Rooloop, welken men gedurende deze jaren waergenomen heeft, eene *Zinkingpyn der darmen* (c) geweest is, oorsprongelyk uit dezelfde stoffe, waeruit de zinkingen in den zomer en herfst gewoonlyk ontstaen.

De Zinkingkoorts in den zomer, en de Zinkingpyuen van elk deel, als van het aengezicht, de ledematen, enz. hebben derhalve, gedurende dezen tyd, *dezelfde stoffelyke oorzaak* met de Rooloopen gemeen gehad; en zy verschilden alleen in *gedaente*. Want

1. Wy hebben Zinkingpyuen der ledematen waergenomen, welke schielyk verdwenen op den ontstaenden Rooloop.

2. Som-

(c) *Rhenmatismus intestinorum.*

I. Deel. I. Stuk. C

2. Somtyds tastte de Zinkingpyn, te gelyk met den Rooloop, denzelfden lyder aen.

3. De Rooloop verdween ook desgelyks schieelyk, zoo dra de handen en knien begonnen te zwellen en pynelyk wierden, op dezelfde wys, als van de Zinkingkoorts, die zyne stoffe op de leden bepaeld heeft, gewoonlyk geschiedt.

4. Men vernam ook eene gelyke veelvuldigheid der beide ziekten, zoo dat dezen door eene Zinkingpyn, geenen door eenen Rooloop aengetast wierden.

5. Dezelfde geneeswys was in beide ziekten vermogend; ook was 'er eene overeenkomst in de toevallen, van welken die moeten uitgezonderd worden, welke om 't verskil des aengedanen deels noodzakelyk onderscheiden waren.

6. Niet zeldsaem scheidde en bepaelde de Rooloop zich door het zweeten, of een' gierstuitslag, of door beiden, welke wy ook dikwerf in de Zinkingpyn waernamen.

Eene enkele scherper gal, maer van eene zinkingstoffe niet geholpen, veroorzaakte geen' Roo-

Rooloop. Ik heb zelf de fcherpste ftoffe, welke myne keel en flokdarm zoodanig verhitte, dat ik gedurende twee dagen de zachtste dranken niet zonder een gevoel van hevige branding kon doorzwelgen, weleer in eene Galkoorts gebrackt: echter leden noch myne maeg noch darmen, door de aanwezendheid van deze fcherpe gal, eenige pyn, noch 'er verfcheen enig toeval van den Rooloop.

Behalve dat zy, die den Rooloop hebben, dikwerf zeer weinig braken; welk braekfel noch bedorven reuk, kleur of fmaek heeft, fchoon 't gemeenlyk veel verligt.

Derhalve fchynt de Rooloop geenszins herkomstig te zyn van eene fcherpe gal, in de holligheid der darmen befloten, en nog niet onder de omloopende vochten opgenomen, fchoon hy, om derzelve aanwezen, gevaerlyker kan worden; en 't heeft dikwerf gebleken, dat een braekmiddel voordeel heeft aengebragt; voor zoo ver het een *zweetverwekkend middel* is: wy weten immers dat op de braking het zweet volgt.

De Rooloop moet dus niet, om eene verre gezochte overeenkomst, of leenspreukig, maer

inderdaed en eigenaertig voor eene Zinkingpyn der darmen, en deze beide ziekten voor kinderen van dezelfde moeder gehouden worden.

Daerom kan de manier om de Zomer-Zinkingpynen te genezen verbeterd en volmaekt worden uit de geneeswyze, welke wy in de Rooloopen volgen, en daertegen de laetste door de eerste opgehelderd worden.

Ik zal nu overgaen, om het verschil der Zinkingpynen op te geven, 't welk wy in den tyd der Rooloopen waergenomen hebben; opdat het klaer blyke hoe groot eene overeenkomst 'er tusfchen deze twee ziekten geweest is.

*De eerste
foort van
Zinking-
pyn en
Rooloop.*

Men heeft Zinkingpynen waergenomen by menschen, die voor 't overige gezond waren, maer welken, by geval bezweet zynde, de koude bevangen had. Deze waren zeer goedaertig, zonder koorts, en gemakkelyk door een lauw zweetverwekkenden drank te genezen.

Van gelyken aert, mede schielyk en op dezelfde wys verwinbaer, was die goedaertige Rooloop, welken ik boven de eerste foort noemde.

De

De andere foort van Zinkingpyn bestond in De tweede foort van Zinkingpyn en Rooloop. eene vloeiing op de ledematen, welke hardnekkig, langdurig en in 't begin met koorts verzeld was, met eene zwelling van 't aengedane deel, 't welk zeer pynlyk bleef, schoon de koorts verdwenen was: deze Zinkingpyn duurde niet alleen zeer lang, ten zy dezelve op eene gepaste wys te keer wierd ge-
gaen, maer maekte tevens de geledingen voor de beweging onbekwaem, styf, gezwollen en gedurende 't overig leven als halfverdraeid.

Een dergelyken Rooloop hebben wy waergenomen, welke weerbarftig tegens de bekende geneeswys, en met deze hardnekkige Zinkingpyn der geledingen geheel overeenkomstig was. Zeer spade verliet de pyn den buik, en vertoefde 't langste in den endeldarm, welke met eene gedurige persing (d) een lillend slym, met bloed gemengd, ontlastte. Deze langdurige persing heb ik in eenen nacht zien verdwynen, waerop terstond eene zwelling en Zinkingpyn volgde van de linker dy en regte hand, welke men door zoete wei en wryvingen overwon.

Wei-

(d) Tenesmus.

Weinigen echter troffen het zoo gelukkig; want niet zeldzaam, schoon de Rooloospynen ten laetste verdwenen, bleef de buik eenige weken onpynlyk en gedurig vloeijen. Vele dingen heeft men te vergeefsch beproefd; de zieken zyn of waterzuchtig gestorven, of uitgeteerd door de dikwylige ontlasting van eene waterachtige en graeuwe stoffe.

Dan bevond men by de opening vooral de dikke darmen veel dikker dan naer gewoonte, verstyfd, lederachtig, maer nergens verzwoeren.

De darmen ondergingen hier van de verouderde Zinkingpyn het zelfde, 't welk, gelyk ik te voren gezegd heb, aen de geledingen te beurt viel; zy werden, namelyk, gezwollen, styf en onbekwaem voor de beweging. Want

De mondjes der opflurpende vaetjes, in de verharde en verstyfde darmen verstoppt zynde, werd 'er door de gedurige onpynlyke ontlasting, eene waterzucht en uittering te wege gebragt.

Zeer weinigen, en alleenlyk die, welke van een sterk gestel, en in den bloei van hunnen leeftyd waren, hebben, nadat zy, door lang-

langdurig fukkelen, byna tot aen den rand van 't graf gebragt waren, hunne kragten allengskens herwonnen; dewyl de zinkingstoffs bygeval verminderde, en de darmen verliet.

Maer de langdurige aenhouding der kwael heeft eenig aendenken naer zich gelaten; de verzwakte maeg en de verminderde kragten hebben de uitgestane ziekte telkens herinnerd.

Men bespeurde nog eene derde soort van Zinkingen, welke in den zomer en in 't begin van den herfst dikwerf verscheen: deze was roosachtig, zeer brandende, van eenen rotten aert, en noodzaakte, op de minste aenraking, den lyder tot schreeuwen; 'savonds en 'snachts was dezelve geweldiger.

*De derde
soort van
Zinking-
pyn en
Rooloop.*

In 't jaer 1777 hebben wy twee meisjes behandeld, van welke het eene de hand, het andere den voet, met dusdanige Zinking aengedaen hadden. Ik oordeel dat de ziekte eer verminderd is door den tyd, dan door de geneeskundige toediening, welke, schoon dezelve onderscheiden was, echter door den hardnekkigen aert van de ziekte telkens te leur gesteld werd.

By sommigen veranderden deze Zinkingen, na eene langdurige foltering, in eene verzwering.

Zy, wier ligchamen reeds voor de ziekte met bedorven sappen vervuld waren, vervielen boven anderen in deze Zinkingpyn.

Maer ik heb ook in kwaedfappigen (e) een dergelyken zwaren en doodelyken Rooloop waergenomen, welke alleen dit goed had, dat hy zeldzamer verscheen, terwyl hy zich in 't jaer 1776 in 't geheel niet vertoond heeft.

Deze Roolooopen waren terstond, in de eerste dagen der ziekte, verzeld van eene hevige gedurige *branding in den buik*, welke geen de minste aenraking toeliet: hierby kwamen eene verbazende benacuwdeheid en ongedurigheid, dikwylige, eenvoudige doch vuile bloedige ontlastingen, en dikwerf een groote en sterkgespannen pols, maer nooit zeer snel, somtyds echter zeer klein. De ader, geopend zynde, gaf zeer goed bloed uit, zonder eenige ontstekingskorst, en zonder vermindering van

py-

(e) Cacochymici.

pynen. Terwyl de ledematen de koude van een lyk hadden, klaegden de lyders, dat zy door inwendige hitte verbrand wierden: zy hadden een' onverzadelyken trek naer kouden drank. De tong was droog, ruw en te gelyk koud. De volkomenheid van het verstand, en het gevoel van pynen duurden byna tot den laetsten dag des levens. Veelvuldige laeuwe slymige dranken, en gedurige sfovingen van den buik, zyn zeer zeldzaam voordeelig geweest. Gemeenlyk den derden of vierden dag werden alle de leden door eene hevige en vochtige koude bevangen, terwyl het koude zweet in groote droppen, voornamelyk van het aengezigt, afvliette.

Somtyds schenen zy den zevenden en agtsten dag, terwyl de ontlastingen dan beter, zeldzamer, en niet met krimpelingen verzeld waren, weder warm te worden; maer met een' open mond en toevallende oogen, stilzwygend ylende en zorgeloos leggende, stierven zy den negenden of tienden dag.

By de opening vond men de rokken van alle de dikke darmen, doch van den karteldarm (f)

voor-

(f) Colon.

voornamelyk dat gedeelte, 't welk dwarsch, als ook 't welk langs de linker zyde nederwaerds loopt, dik en vleezig, hard en gezwollen; doch de kleur was loodverwig of bleek rood.

Eene vuile en wydverspreide roodheid verwe de het darmscheel (g) en 't net (h); dezelve drong hier en daer dieper in de zelfstandigheid van deze ingewanden door.

De darmbuis geopend zynde, zag men den binnensten rok hoog groenkleurig; welk groen noch door 't water afgespoeld, noch door de spons kon uitgewischt worden.

In sommige lyken trof men deze kleur niet aen; daer de darmen intuschen afzigtelyk rood waren, en 'er een bleekrood bloed uitdroop.

Sommige klieren van het darmscheel waren wegens ontsteking gezwollen, en geleken naer bloedklonters.

De dunne darmen werden zeldzaam en gering aengedaen, of in 't geheel niet.

Eene

(f) Mesenterium. (b) Omentum.

Eene zware ontsteking in 't darmscheel (i), de darmen en 't net, geene goedaertige, maer eene rotachtig-rozige, welke door geene ontstekingtegen gaende middelen te stuiten was, heeft hier plaets gehad.

Hy, die met verzachtende en omwindende middelen deze ziekte behandelde, vorderde even weinig als een ander, die ze door braeking en stoelgang poogde te genezen.

Want men konde, door enkele ontstekingtegen gaende middelen, de ontsteking der ingewanden niet te keer gaen, terwyl men de scherpe en ontstekingverwekkende gal daer liet; en wederom mogt men deze niet ontlasten, wanneer de darmen, het net en het darmscheel reeds zoo hevig ontsteken waren.

De oorzaak der ziekte bepaelde zich niet alleen in de holte der spysbuis, gelyk mischien geschiedt in zulken, wier maeg uit een' vorigen maelyd eenig gebrek en raeuwigheid gekregen heeft; maer zelf in de rokken der darmen, in het darmscheel en het net heeft zich

(i) Mesenteritis.

zich geen klein gedeelte der Rooloopsstoffe vastgezet. Deze uit te dryven was altyd zeer moeielyk en vol gevaer.

De koorts zelf was uit het wyduitgestrekt geflacht der *Rotkoortfen*, of liever uit dat der ontsteking- en roosachtige *Rotkoortfen*.

*De vierde
soort van
Zinking-
pyn zoo-
wel als
Rooloop.*

De dagelyksche ondervinding leert, dat 'er Maegzinkingen gevonden worden; doch zy verschillen gedeeltelyk veel van elkanderen, gedeeltelyk van andere tot hiertoe beschreven Zinkingpynen. En dit is geenszins nieuw of onlangs uitgevonden, maer zelf aen middenmatige Geleerden voorlang bekend geweest. Want het zyn immers algemeen bekende namen, uit den aert der dingen en oorzaken zelf ontleend, welken men geeft aen die Zinkingen, die, wegens eenige raeuwigheid in de maeg, op eenig deel vallen, als b. v. Maeg-oogontsteking (*k*), Maeg-tandpynen (*l*), Maeg-hoofdpyen (*m*), galachtige Zinkingpyen der ledematen (*n*), enz. ?

Deze Zinkingen zyn of in het geheel niet, of slechts van eene geringe koorts verzeld.

En

(*k*) Ophthalmia gastrica. (*l*) Odontalgia saburrales.
(*m*) Cephalalgia gastrica. (*n*) Rheuma artuum biliosum.

En de lyders klagen eer over eene lastigheid dan over eene ziekte.

Derzelver maeg is met eene scherpe galstoffsche bezet, maer welke in dezelve niet geheel en al vergaderd blyft; want derzelver dunner gedeelte in den boezem der omloopende vochten opgenomen zynde, wordt of naer verschillende affcheidende ingewanden gevoerd en ontlast, of dwaelt af in zynen togt, en plaetst zich ergens neder.

Zoo nu deze plaetsing in de longen gebeurt, dan krygt men eene borstverkoudheid, oorspronkelijk uit de eerste wegen, en zoo de stoffe op het neusvlies valt, eene hoofdkoudheid, enz.

Stel nu dat zoodanige galachtige waessem, onder de vochten opgenomen, zoo zeer in haer omloop afwykt, dat dezelve zich niet spoed naer eenig geschikt affcheidend ingewand, of mogelyk door de zweetgaten der huid uitgang zoekende, door eene koude te ruggedreven wordt, en zich echter niet, gelyk in het vorig geval op de longen of het neusvlies vasthecht, maer op het ligchaem der darmen zelf, op het darmscheel, enz.: zie daer eene

ver-

verkoudheid der darmen of *Rooloop*, en van die voort, welke ik in het begin van deze Verhandeling *eenvouwig galachtig* noemde!

Eene enkele galachtige raeuwigheid, binnen de holte der maeg en darmen alleen besloten, zoude, zonder bykomst van zoodanige Zinking, mogelyk een' onpynlyken, of ook wel, byaldien de stoffe eenigzins scherp ware, een' pynelyken Buikloop (*o*) veroorzaekt hebben: maer zoodanigen (schoon de scherpte daer gesteld wierd) *krimpachtigen Buikloop* (*p*) oordeel ik onderscheiden van den *Rooloop*; dewyl in dezen laetsten de ontlastingen wel dikwylig en krimpachtig zyn, maer byna te vergeefs, zoo dat 'er in 't gemeen geene drekstof ontlast, maer wel bloed en slym met geweld uitgedreven wordt.

De gesteldheid van een' waren *Rooloop* is zekerlyk zoodanig, dat men deze ziekte liever moet tellen onder die geenen, welke, schoon onder dikwylige, maer vergeeffche pogingen tot ontlasting, den buik opstoppen, en het is hierom, dat de *Loop* dikwerf den *Rooloop* geneest.

Ech-

(*o*) *Diarrhoea*. (*p*) *Diarrhoea torminosa*.

Echter is de Rooloop zoo zeer niet het tegenovergestelde van den Loop, dat de eerste *altijd* en zeker verdreven wordt, wanneer de laatste of van zelf, of door geneesmiddelen, verwekt wordt. Want zekere jonge juffer, toen zy zich door het dansen en den wyn verhit had, en vervolgens aen de koude des nachts was blootgesteld, verviel den volgenden dag reeds in een' verschrikkelyken Rooloop, verzeld van ondragelyke benaauwdheid en een' kleenen pols: zy ontbood ons na verloop van drie volle dagen, en loosde byna gedurig, met geweld, eene groote meenigte van stoffe byna als melk, welke hier en daer een weinig groen was.

Ik liet eene ader openen, dewyl ik eene ontsteking in den buik gewaer wierd, en maekte vervolgens gebruik van een' laeuwen slymigen drank, en eene uitwendige stoving op den buik, om de vochten, die op de darmen gevallen waren, af te leiden; eindelyk heb ik ook door 't Heulsap de afgangen, ten minste voor eenen tyd, willen stuiten. Met dit al vorderde ik niets. De lyderes stierf, onder eene gedurige woeling en een geklag van eene ysfelyke zwaerte in de bovenbuksingewanden, terwyl de krimpelingen ophielden.

In

In het lyk vond ik alle de darmen en de maeg van eene hoogroode rozekleur; echter waren zy zacht, en derzelve rokken niet gezwollen, gelyk ik in andere Rooloopigen waergenomen hadde. Dezelfde kleur verwe het net en darmscheel.

Maer het is dienftig tot den galachtigen Rooloop, welken ik onder de overige foorten het meest en zelf als eene volksziekte heb aengetroffen, weder te keeren. Ik heb denzelven in 't jaer 1773 in sommige plaetsen van HUNGARIËN, en in den vollen zomer van 't jaer 1776 in den ganschen omkreits van WEENEN byna alléén waergenomen.

Schoon deze ziekte dikwerf algemeen is, en 'er gedurende dien tyd velen sterven, echter zou men den aert van deze foort te onrecht van kwaedaertigheid beschuldigen, en daerin de reden van zoo vele dooden zoeken.

Men behoorde eer de nalatigheid der lyderen te beschuldigen, als de beginfels der ziekte niet tellende, of, zoo zy 'er al acht op gaven, verkeerde middelen gebruikten, zoo dat wy met HOMERUS mogen zeggen:

Deze gekken stierven door eigen schuld.

Ik

Ik zal hier de gedaente noch de kenteekenen dezer ziekte beschryven, dewyl ik dit reeds gedaen heb in het verhael van den *galachtigen Rooloop*.

Ik gaf daer ook tevens op de geneeswys, welke byna alleenlyk bestond in 't gebruik van een eenvoudig braekmiddel, of zoodanig een, dat te gelyk braking en stoelgang verwekte, en vervolgens het Heulsap.

Dusdanig braking- en stoelgangverwekkend middel verkieze ik boven alle enkele buikzuiverende middelen: want zoodanig middel dryft alles, wat het in de spysbuis aentrest, boven- of onderwaerds uit.

Ik vertrouwde ook veel op dat vermogen der braekmiddelen, 't welk na de gedane ontlasting het zweet verwekt: want ik oordeelde, dat men het zelve dan veilig mogt bevorderen, en hierdoor de Zinkingpyn van den buik te gelyk verdryven.

Tot dat oogmerk heb ik het Heulsap toegediend, als 't vermogenste van alle zweetverwekkende middelen, en 't welk het zekerste de pynen verzacht.

Doch byaldien de gesteldheid der ziekte zoodanig was als die geene, welke ik boven eene galachtige Rooloopkoorts noemde, dan gaf ik het Heulfap spaerzamer en trager, en als de koorts reeds sterk verminderd was. Ik heb de reden hiervan boven aengevoerd.

Doorgaens was één braking- en stoelgang-verwekkend middel genoegzaam om de ziekte te verdryven: sommigen heb ik het tweemaal, byna nooit driemaal, toegediend, verpoozende telkens éenen dag tusfchen yder ontlastmiddel. Op dezen vryen dag gebruikte de lyder een afkookfel van Gras- en Paerdebloemenwortel, met Aelbeziën of foortgelyke fyroop, of zoet gemaakt met een flaepmiddel tegens den nacht.

De moeite van het braken zelf is iet, 't welk deze ontlasting boven alle buikzuiverende middelen aenbeveelt; nademaal door deze pooging alleen de prikkels losgemaakt en uitgedreven worden.

Velen kwamen tot ons, na dat zy reeds lang het Rhabarber, de buikzuiverende Rooloopnoten (q), Tamarinden, middenflachtige Zouten

(q) Myrobalani.

ten en het Manna te vergeefs gebruikt hadden.

Ik beken dat ik in dezen de Rooloopen moeilyker heb kunnen stuiten, dan in die geenen, welke, het overige gelyk zynde, de ziekte aen de natuur hadden overgelaten.

Ik weet de loftuitingen, die men aen deze middelen gewoonlyk geeft; mogelyk hebben zy den Rooloop, welke onze middelen schie-lyk verdreven, trager overwonnen.

Zelfs scheen het my toe, dat deze middelen nadeel deden, wanneer 'er veel stoffe was, of wanneer dezelve zich in de maeg of in het begin der darmen ophield.

Het zelve, dat in de meeste andere ziekten gebeurt, heb ik desgelyks in de genezing der Rooloopen zien geschieden; dat, namelyk, sommigen door dit of dat middel gezegd worden hersteld te zyn, welken het, onder deszelfs gebruik, alleen gelukt is dat zy niet gestorven zyn. Hieruit kan men reden geven van den ontydigen lof van sommige genezingen.

Hem, die de verschillende geneeswyzen beproeft, dezelve onder elkander, en met de

eigen kragten van eene niet geholpen natuur vergelykt, zal het zonneklaer blyken welke de beste behandeling is, en hoe veel de natuur op zich zelve vermag, en wat zy kan uitregten. Ons ziekenhuis verschaftte ons rykelyk stof tot zulke beschouwingen.

Sommige andere soorten van Zinkingpynen en Roolopen.

Ontsteking-Zinkingpynen, als ook verschillende *samenveoegde* en *samengestelde*, of verscheiden soorten van Zinkingpynen, *elkander opvolgende*, mogt men waernemen in 't zelfde jaergetyde, waerin soortgelyke Roolopen heerschten; en men genas hen op gelyke wys, als de heerschende ziekte der darmen.

V. H O O F D S T U K.

Verskillende uitgangen des Roolops.

Nu ga ik over om te melden welke uitgangen deze Rooloop gehad heeft. Niet zeldzaam verdreef een enkel braek- en te gelyk buikzuiverend middel de ziekte in 't geheel en schielyk.

Eerste uitgang des Roolops in de gezondheid.

Ook hebben wy zeer dikwerf gezien en bewonderd de schielyke verligting, na een
braek-

braekmiddel, van die Maegzinkingen, als b. v. van eene Maeg-razerny (*r*), Oogontstekingen, Hoofd- of Borstverkoudheden, en andere ziekten, zoo zy, namelyk, uit raeuwigheden in de maeg ontstonden; want het braekmiddel heeft niet alleen de maeg van de bedorven stoffe ontlast, maer ook tevens dat gedeelte, 't welk, na opgenomen te zyn onder de vochten, somtyds zich in een verafgelegen deel geplactst had, met dezelfde vaerdigheid verdreven. Mogelyk was dit opgenomen gedeelte, 't welk of de hersenen of de oogen, den neus, de borst, de ledematen of de rokken der darmen beledigde, zoo dun en bewegelyk (het ligchaem voornamelyk reeds vooraf bereid, en de vezelen eenigzins weeggemaekt en wykende, of, met één woord, *de koking voorafgegaen zynde*) dat op denzelfden tyd en door het zelfde middel de maeg ontruimd kon worden, en dat geen, 't welk uit dezelve zich van te voren naer een ander ingewand verplactst had, uit zyne plaets bewogen, onder de algemeene omloopende vochten opgenomen, en dus naer het een of ander afscheidend ingewand overgebracht kon worden.

Som-

(*r*). Phrenitis gastrica.

Somtyds verminderde de ziekte, en week trager, na eene andere voorafgegane koking van de stoffe, en eene verdere bereiding van het ligchaem, en de toediening van een tweede, of ook wel derde braekmiddel.

Somtyds nam men in 't geheel geene verligting van het braekmiddel waer, het woeden der pynen, en de veelvuldigheid der ontlastingen dezelfde blyvende. In dit geval heb ik eene ader geopend, en volgens de godspreek van Hippokrates *waschte ik de deelen onder den navel met veel warm water*, terwyl ik veelvuldige laeuwe verzachtende dranken liet gebruiken; en dus ben ik by velen in tyds voordeelig geweest, by anderen, schoon even zeker, echter eenigzins later.

Het bloed, 't welk men dan ontlastte, was dikwerf gelyk aen het geene men in een zydewee waerneemt; dus paerde ik de ontstekingtegenstaende genceswys met die, welke men *ontlastende* noemt.

Wanneer, by den aennaderenden herfst, of een te scherpe lucht naer den tyd van 't jaer, of een ruwe wind de dungekleede menschen, welke of door de middagzon, of de beweging,
aen

aen 't zweeten waren, bevong, en in eenen Rooloop deed vervallen, werden deze niet zelden door enkel aderlaten, en het overvloedig gebruik van een' verzachtenden drank, benevens stovingen van den buik, geredt.

De krimpelingen, 't zy door de ontlastende, De tweede uitgang in den Loop. 't zy door de ontstekingtegenstaende geneeswys verdreven zynde, bleef de buik, somtyds gedurende vele dagen, ja zelfs weken, vloeien. De Moederwortel of deszelfs aftrekfel werd met vrucht toegediend: by dezen en geenen stopte een Spaenschevliegpleister den Loop.

Versterkende maegmiddelen, de wryving en de tyd zelf hebben de koude zwellung der beenen, welke op een' langdurigen Loop volgde, verdreven. Maer ik ondervond dat men met versterkende middelen voorzigtig moest te werk gaen, opdat wy niet, wanneer wy de maeg pogen te versterken, zoodanige dingen toedienen, welke voor dezelve lastig zyn, of wegens hun gewigt, of wegens hunne kragt. Want de zachtste versterkende middelen zyn de geschiktste om de zwakste en werkelooste maeg optebeuren, daer de sterker beledigen. Eene heilzame levensregeling, en de hulp, door den tyd zelf aengebragt,

waren de geschikteste middelen voor de herstellende.

Ik meen dat ik reeds vry klaer en overvloedig gehandeld heb over dien Rooloop, welke zelf na een braek- en buikopenend middel niet verzacht werd, en over de reden van dit verschynfel en deszelfs genezing, als ook over de verandering van den Rooloop in een' langdurigen Loop.

*Derde
uitgang
van den
Rooloop in
een sleep-
penden
Rooloop.*

Maer ik heb eene derde gesteldheid by de lyders waergenomen, welke, schoon dezelve zeldzaam voorkwam, ook des te moeielyker was te verdryven. De Rooloop, namelyk, verminderde somtyds zeer veel, zoo dat de ontlastingen zeldzamer, en byna niet krimpachtig wierden; schoon zy echter *eenigzins* krimpachtig bleven gedurende vele weken.

Deze slepende Rooloop, schoon alleen by de ontlasting met eene gematigde pyn, die schielyk affiet, verzeld, baerde my meer zorgen dan de scherpste Rooloop en de langdurige Loop. Hy stelde byna altoos met de geneesmiddelen onze hoop te leur; en bestelde den lyderen eenen langzamen maer zekeren dood.

Wy

Wy bevonden, by het openen van deze lyken, de dikke darmen voornamelyk hard, onbuigzaam, en door eene *sleepende ontsteking* (s) aengedaen.

Deze gesteldheid des Rooloops vergeleek ik met die zinking- of jigtstofte (t), welke dikwerf halfterrig vastzit in de gezwollen gewrichten, en niet optelosfen is; zoo dat ik meende dat deze dezelfde ziekte is, die dezelfde stoffelyke oorzaak heeft, en alleen in zitplaats verschilt.

Zy, die den bloei der jaren te boven waren, stierven eer door de aenhoudendheid, dan door het geweld der ziekte.

De perfsing (u), welke anderszins doorgaens *Vierde* het laetste toeval is by de Roolooopen, heeft *uitgang* dit jaar (1779) weinige Roolooopen bepaelt. *des Roo-* Eenige echter waren 'er, welke, na dat de *loops in* krimpelingen reeds geheelenal ophielden, eenige *eene ver-* dagen eene ydele pooging tot stoelgang gewaer *schillende* werden, met eene uitperfsing van slym, som- *perfsing.* wylen ook van een weinig bloed. Ik vernam slechts eens eene langdurige perfsing, welke op
gee-

(s) Phlogosis chronica. (t) Materies arthritica.
(u) Tenesmus.

geenerlei wys geneeslyk was. Want ik trachtte dit lastig toeval dan eens door Rhabarber en buikzuiverende Rooloopnoten, dan eens door een slymig klistéer, somtyds door verdoovende middelen, te overwinnen, maer te vergeefs. Dezelfde persing verdween schieelyk in eenen nacht, waerop terstond een pynlyk gezwel aen de regter hand, en eene heupjigt (v) aen de linker zyde zich openbaerde. Niet lang daarna is de lyder van deze pynen hersteld, door 't gebruik van zoete wei.

Menvindt een zekere soort van persing, welke niets anders is dan een plaatselyke Rooloop. Naderhand heb ik deze persing voor dezelfde ziekte gehouden als de Rooloop, maer in zitplaets en heftigheid onderscheiden. Want byaldien het grootste gedeelte der dikke darmen, en voornamelyk de karteldarm, welken ik voor de voornaemste en gewoonlykste zitplaets van den Rooloop houde, door zoodanige Zinkingpyn wordt aengedaen, en op die wys, als ik bevoorens betoogde noodzakelyk te zyn, om eene tegennatuurlyke aenprikkeling in de darmen voor te brengen, dan is het klaer, dat 'er een Rooloop aenwezend is. Maer wanneer deze roolopszinkingstof uit hare uitgebreider zitplaets ver-

(v) Ichias.

verdreven, en slechts in den engeren omtrek van den aersdarm, of deszelfs uiteinden bepaeld wierd, dan was de ziekte een *Rooloop van den endeldarm*, of, met een' anderen naem, *eene perfsing*.

Ik wist geene andere geneeswys voor deze perfsing of dezen gedeeltelyken *Rooloop*, dan die men in de geheele ziekte gebruikte.

Om deze reden was het, dat ik deze perfsing of door ontlastmiddelen, of door een weekmakend klistéer, een' soortgelyken drank en eene aderlating, somwylen ook door het Heulsap of een' Spaenschevliegpleister, by 't heilgebeen aengelegd, bestreed; op eene verschillende wys, namelyk, zoo als ik my een verschillend denkbeeld van dezen *plaetselyken Rooloop* gevormd had, en zoo als ik meende te behooren.

Somtyds heeft men de perfsing veilig aen den tyd kunnen overlaten.

Een meisje, dat van den *Rooloop* herstelde, werd door eene perfsing geplaegd, maer welke ik oordeelde van een' anderen aert te zyn.

Eene ander soort is de aemheiperfsing.

Want

Want weleer hadt zy met eene pynlyke zwelling van de speenaderen, en met eene persing gesukkeld. Nu scheen zy my toe desgelyks deze moeielykheden te ondergaen van de zwelling der geprikkelde aembeijen.

Deze aembeipersing nam men naderhand veelvuldiger waer, en wel in de sterkste mannen, desgelyks dikwyliger in den Herfst- dan in den Zomer-Rooloop.

Eene Amandelmelk en zuivere weekmakende klistéeren genazen deze aembeipersing; de opiaten vermeerderden integendeel dezelve.

*De vyfde
uitgang
des Rooloops in
Zinking-
pynen der
ledematen
en ge-
ledingen.*

By eenigen veranderde de Rooloop in eene Zinkingpyn van het een of ander deel: by sommigen werden de schouders, by anderen den nek, het achterhoofd, de handen, de knien, enz. door eene verscheurende pyn gefolterd, terwyl de buik gezond was.

Naer deze verandering van den Rooloop in eene ziekte der ledematen, hoe zeer ook van vele waarnemers veroordeeld, verlangde ik somtyds. Want ik wilde liever de ledematen genezen, welke gemakkelyker en met minder gevaer het geweld der ziekte uitstonden, dan

de

de darmen. Maer ik zeide, dat ik zulks somtyds verlangde, namelyk, in een' zwaren, moeilyken of byna niet geneesbaren Rooloop, geenszins in een' eenvoudigen Galroolloop; nade-mael ik dezen schieilyker en veel gemakkeliker konde genezen dan eene jigtziekte.

Somtyds schenen de longen als door eene verkoudheid aengedaen te worden, zoo rasch als de hevigheid des Loops verminderde, of dat de lyders van denzelven herstelden.

Sommigen hadden ruifching der ooren, met eenige doofheid, na den Rooloop.

By zeer weinigen floeg de kwael over naer de maeg, waer men een zwaer gewigt gevoelde, na dat de ziekte der darmen reeds hersteld was.

Somwylen werden de lyders, na dat de Rooloopstoevallen reeds bedaerd waren, zeer aemborstig, of de zyde begon, even als in het zydewee, pynlyk te worden, echter zonder eene groote of zeer aenmerkelyke koorts; zynde de zinkingstoffs nu op 't borstvlies of de tusfchenribbige spieren verplaetst.

Nu

Nu en dan bleef deze Zinkingpyn bepaeld op ééne plaats, fomtyds echter dwaelde dezelve om, zoo dat dan het een dan wederom een ander deel gefolterd wierd.

Op welk deel eindelyk deze zinking gevallen was, zy verdween na weinige dagen, het zy van zelf, het zy door bekwame geneesmiddelen.

Tot dit oogmerk bevorderden wy de uitwaesfeming door een' laeuwen drank, welke bestond uit een aftreksel van Vlierbloemen en uit het ongewasfchen zweetverwekkend Spiesglas. Een afkookfel van den Kliswortel (w), enz. was zeer voordeelig; by sommigen verdreef de zoete wei, by anderen het Rhabarber, by anderen wederom een Spaenschevliegpleister deze zinking.

Eene vrouw werd door het zydewee bevangen, 't welk, de borst verlatende, zich plaetste op het zachte zydelyke gedeelte van den bovenbuik; de zinking, zich hiervan daen naer de longen begevende, heeft een, vooral

(w) Radix bardanae.

des nachts, lastigen hoest, gelyk als van verkoudheid, veroorzaekt; deze, rasch verdwynende, is door den Roolloop opgevolgd, welke binnen den tyd van byna vierentwintig uren schieelyk bedaaerde, waerop het bovenste rechter gedeelte van de borst, achter het fleutelbeen, geweldige pyn leed. Door veel drinken van een' laeuwen Vlierbloemendrank, beproefde ik de uitwaesfeming te herstellen, en ik plaetste een' Spaenschevliegpleister tusfchen de fchouderbladen. De vrouw genas.

Wy hebben verfcheiden voorbeelden gezien van die foort van ongestadige Zinkingpyn in den zomer en herfst, welke allen wederftreveren, en tot nog toe anders denkenden, zoo middagklaer betoogen welke betrekking 'er tusfchen deze Zinkingpynen en den Roolloop heerscht, dat alle twyffel hieromtrent fchynt weggenomen te zyn.

By sommigen verplaetste zich de ziekte op de blaes zoodanig, dat 'er, de Roolloop schieelyk ophoudende, eene groote verhandering in de pislozing ontftond, of ook wel eene geheele opftopping van de pis. By anderen volgde alleen eene groote zwaarte omtrent de fchaemdeelen, op de genezing van den Roolloop.

*De zesde
uitgang
in eene
moeielyke
pislozing.*

Som-

Sommigen ontlastten de pis reeds moeielyk, wanneer de Rooloop nog woedde. Eene Amandelmelk met fyroop van Heemstwortel, als mede eene weekmakende pap, op den onderbuik aengelegd, verdreef deze bezwaerlyke pislozing (x), na den Rooloop.

Dit jaer (1779), offchoon het getal der Roolooopen veel grooter was, heb ik 'er veel minder waergenomen, die met den Rooloop en tevens met eene moeielyke pislozing worstelden, dan in den zomer van 't jaer 1776.

Men zag 'er zeer weinigen, welke, met een gevoel van zwaerte omtrent de schaemdeelen, door een droppelpis (y), zonder Rooloop, gefolterd wierden.

(x) Dysuria. (y) Stranguria.

VI. HOOFDSTUK.

Uitgang van den Rooloop in de Waterzucht.

UITWEIDING

over de Waterzucht uit vólbloedigheid (z).

DE Rooloop eindigde ook in eene Water- Zevende
uitgang
van den
Rooloop in
eene ver-
schillende
Water-
zucht.
zucht, vooral in de teedere sexe, welke
door de langdurigheid der ziekte hare kragten
meer verloren had.

Omtrent de laetste dagen, namelyk, van den
Rooloop, en als dezelve reeds een onpynlyke
vloed geworden was, zwollen by de mees-
ten de beenen, somtyds ook de dyen met een
wit gezwel, by sommigen desgelyks de buik
en het geheele ligchaem.

Eenigen, wier beenen en dyen alleenlyk
gezwollen waren, genazen door zachte ver-
sterkende, bittere maegmiddelen, enz. door
wryvingen met welriekende geneesmiddelen,
en door den tyd zelfs.

De

(z) Hydrops plethoricus.

I. Deel, I. Stuk. E

De weinige lyders, wier geheele ligchaem gezwollen was, waren moeielyker te redden, 't welk men op verschillende wyze beproefde. Zy herstelden echter by 't einde van den herfst, en in 't begin van den winter, door luttel slapens, door beweging, door een afkookfel van Paerdebloemen (a), Cichorey met gebladerde aerde van Wynsteen (b), en daerenboven door het uittrekfel van COLLIN, 't welk ik uit het versche sap van de dulle Latuw (c) liet bereiden.

Eene uitweiding over de Waterzucht uit volbloedigheid.

De veelvuldige overige Waterzuchten, die uit andere oorzaken voortkomen, en welken wy met bekende geneesmiddelen, en volgens bekende regelen genazen, zal ik niet optellen, dewyl zy niets byzonders hadden. Maer nu ik op de Waterzucht gekomen ben, kan ik niet nalaten een weinig van myn bestek afte wyken, en, volgens de gewoonte der Redenaren, over die zaak, waervan ik by toeval repte, te weten de Waterzucht, te handelen.

Wanneer wy, door de verandering van zaken, eenigzins hersteld zyn van het verdrie-

(a) Taraxacum. (b) Terra foliata tartari. (c) Lactuca virofa.

drietige dezer langwylige redenering, zullen wy de taek wegens den Rooloop wederom opnemen.

Behalve andere veelvuldiger voorkomende Waterzuchten, welken ik hier nogthans met derzelver oorzaken voorbyga, vindt men wel hier en elders zekere Waterzucht beschreven; maer dezelve is echter, volgens myne meening, min in de geneeskunde bekend, en om die reden fomtyds verkeerdelyk behandeld.

Deze was de *volbloedige Waterzucht*, of *uitvolbloedigheid oorsprongelyk*.

Derzelver oorzaken waren geheel het tegengestelde van andere soorten van Waterzucht, de volbloedigheid, namelyk, en een moeiliken omloop van overtollige, schoon anders gezonde vochten. Hierdoor lieten de bloedvoerende vaten, door te veel bloed uitgezet, het waterachtige gedeelte gemakkelyk uitglippen; maer zy namen het dus uit de vaten moeilelyk weder op: dit water, dus in het celwys weeffel, of de verschillende holligheden van het ligchaem verzameld zynde, maekte die soort van Waterzucht, welke wy de *volbloedige* noemden.

Ik helderde my zelven de wording van deze Waterzucht op, door het volgend voorbeeld. Gelyk, in den laetsten tyd der zwangerheid, de drukking der darmbeensaderen eene overtoligheid van vochten, of eene plaetselyke volbloedigheid veroorzaekt in de onderste ledematen, en hierdoor de beenen, de dyen en schaemdeelen waterzuchtig doet opzwellen; desgelyks brengt een grooter stroom van bloed, dan die geene, welke bekwamelyk in de vaten bevat en behoorlyk naer het hart voortgestuwd kan worden, de Waterzucht voort.

Volgens onze waarnemingen valt deze ziekte slechts voor in wel doorvoede en sterke menschen, van een' bloeienden leeftyd.

Den aert van deze Waterzucht hebben wy, met derzelver behandeling, leeren kennen uit den gezegden leeftyd en de levenswys, als mede uit de afwezendheid van die oorzaken, welke andere soorten van Waterzucht doen voortkomen.

Een' sterken kok, als ook een' timmerman, een' smit, desgelyks een' knecht, voor 't overige van een vast gestel, benevens twee sterke vrouwen, hebben wy, behalve anderen, door deze
soort

foort van Waterzucht aengetast gezien, met eene verschillende uitkomst, gelyk ik naderhand zal verhalen.

Meestentyds is deze Waterzucht tusfchen *vel* en *vleesch*, en over het geheel ligchaem, fomtyds alleenlyk over de dyen en beenen verspreid. Een *volbloedige* Buikwaterzucht (*d*) hebben wy nog niet waergenomen. Somwylen deed de ziekte zich als een Borstwaterzucht op, door eene moeielyke ademhaling onder het klimmen, eene onmogelykheid om op den rug te liggen, eene schielyke opwekking in den eerften slaep, met eene vrees van stikking gejaerd, en andere toevallen.

De *volbloedige* Borstwaterzucht konde wy moeielyk onderscheiden van andere foorten van Borstwaterzucht, welke uit eene andere oorzaak sproot, en op eene andere wys moest behandeld worden.

In boerinnen en sterkgeoeffende meisjes kwam ons ook fomtyds eene bleeke kleur voor (*e*), *oorsprongelyk uit volbloedigheid*, en van andere foorten van bleekzuchten verschillende.

De

(*d*) Ascites. (*e*) Chlorosis.

De meeste middelen, welke in andere foorten van de Waterzucht en bleeke kleur zeer geschikt waren, bragten in deze beide nadeel aen.

Doch gematigde, maer eenige malen herhaelde aderlatingen, benevens een ontstekingtegen gaende levensregel, desgelyks verzachtende afkookfels, Salpeter, Zuren, zoete Wei met gebladerde aerde van Wynsteen, waren zeer voordeelig.

By eenigen hebben wy de genezing volbragt, door een langdurig gebruik van den room van Wynsteen.

Somtyds gingen deze onze Waterzucht en bleeke kleur over tot ontsteking. Herhaelde reizen ontlastten wy het bloed, dat met een ontstekingskorst bezet was; en wy bedienden ons van eene sterker ontstekingtegen gaende geneswys.

Zie hier eenige min gelukkige voorbeelden van deze Waterzucht!

Een sterkgespierde kok, met eene ruime borst, maer kort en dik van hals, werd in
't mid-

't midden van den winter in zyn huis door het zydewee overvallen: deze kwael, moeielyk te bovengekomen zynde, klaegde hy over eene moeielyke ademhaling, als hy ging en 's nachts op den rug lag; in zyn eersten slaep ontwaakte hy, gelyk iemand, die ftikken zoude; en hy sprong uit het bed om lucht te scheppen. Hy heeft vele nachten zittende doorgebracht; zyne beenen waren zeer opgezet, gelyk ook zyne handen, fchoon minder, door een waterachtig gezwel. De polsflagen waren zeer wyd en traeg, en verwekten op den vinger een gevoel als van een yzerkoord. Men hadt hem te huis nog eenige malen ontstoken bloed afgetapt, 't welk voor een' tyd verligtte.

Desnietteenstaende gebruikte hy zyne gewone spys en drank, in vleesch en wyn bestaende, en dezen laetsten vry rykelyk, nademaal hy by hevige vuren sterk moest arbeiden.

Op het einde van de lente werd hy my overgeleverd.

Door het gebruik van den Zee-Ajuin (*f*) en andere middelen, welke de pis sterk afdry-

(*f*) Squilla.

dryven, en door wryvingen van de beenen, heeft hy binnen korten tyd zoo veel gewonnen, dat hy in zyn' slaep niet onthust wierd, of ten minste niet behoefde optestaen.

Binnen weinige weken verdween de zwelling van handen en beenen, met de ongemakken der borst. Wanneer hy des daegs, nu gereed zynde om ons te verlaten, zyn goed byeen gepakt had, ging hy vergenoegd en vrolyk naer bed: ten middernacht werd hy door schreeuwende stuipen aengevallen, welke 's avonds in een' doodelyken slaep eindigden.

In het lyk vond men een reuzenhart, byna driemael grooter als gewoonlyk: echter was het niet door ziekte verwyd; nademael'er eene juiste evenredigheid was tusfchen deszelfs samenstellende deelen.

De longen waren overal door een zacht celwys weeffel met de borst vereenigd.

De vaten der herfenen waren zeer groot, en met veel bloed opgevuld. Men vond een weinig water uitgestort tusfchen de vliczen.

Door de pisdryvende en buikopenende middelen, benevens de wryvingen, waren de uitwerk-

werksels der volbloedigheid verdreven, namelyk de waterachtige verzameling, daer intusfchen de oorzaak bleef, ja zelf vermeerderde.

Eene gelykluidende gefchiedenis heb ik in de *Dagregisters van VAN SWIETEN* gelezen, wier voornaemfte gedeelte ik in het licht zal geven, zoo rasch myne bezigheden zulks eenigzins toelaten.

Want iemand, om *dezelve reden*, als myn lyder, waterzuchtig, en op *dezelve wys* behandeld, onderging het *zelfde* lot.

Zeker bediende, van een vast gestel, en voor 't overige gezond, brackte dikwerf, vooral des morgens, meer dan een jaer lang; hem dorste telkens.

Eindelyk begon hy over 't gansche ligchaem waterzuchtig te zwellen.

Ten zynen huize gebruikte hy te vergeefsch buikopenende middelen; de pisdryvende artzemyen verminderden veeléer de pislozing. Allen, die den man gekend hadden, waren verwonderd, hoe het kon gebeuren dat een bloedryk en gezond mensch tot eene waterachtige

kwaedfappigheid verviel, zonder dat eenige tusfchenkomende ziekte de kragten eerst verminderd had.

In 't ziekenhuis komende, had hy een' vollen, harden en sterken pols; het geheel ligchaem, de dyen en beenen waren ysfelyk uitgezet; men beproefde op nieuw pisdryvende middelen, en wel verschillende, nademael de ondervinding geleerd heeft, dat in dezelfde foort van Waterzucht het zelfde middel niet altyd de pislozing bevordert.

Eindelyk, wanneer ik niets won, liet ik Spaenschevliegen op de beenen aenleggen; door welke ik anderszins eenige zeer zware en weêrstrevige Waterzuchten genezen heb.

Uit de door de Spaenschevliegpleisters geknaegde plaetsen vloede het water, nacht en dag, zoo rykelyk, dat de lyder binnen weinige dagen byna geheel geflonken was.

Van 't begin af vermoedde ik reeds niet veel goeds van deze Waterzucht, omdat dezelve uit eene onbekende oorzaak ontfaen was in een' jongen mensch, die, gelyk ik meende, geen voorgeschiktheid tot de Waterzucht had, en om

omdat 'er eenige overeenkomst was tusfchen den gemelden kok en dezen bedienden.

De ongelukkige uitkomst, welke naby was, namelyk, een diepflapend en ftuipachtig uiteinde, fchoon anderen het beste hoopten, heb ik voorspeld; fchoon ik toen niet wift, op welke wys het aenftaende ongeval af te weren. Na verloop van weinige dagen, terwyl het water byna geheel ontlast was, is hy, na eenige malen ftuipachtig getrokken te zyn, aen eene beroerte overleden.

De kleene herfenen waren met een weivocht bezet, en de bloedvaten zeer gezwollen. Men vond in de regter holligheid van de borst een pond, en in de linker holligheid negen oncen van het zelfde weivocht; het hartzakje bevatte zes oncen.

De galblaes was ledig, de lever gezond, maer derzelver zelfftandigheid zeer groenkleurig.

Deze kleur van de lever en de ledigheid der galblaes vermoede ik dat afgeleid konnen worden uit de ftuipen, welke by het uiteinde aenwezend waren.

Voor.

Voorwaer ik kende reeds lang deze foort van Waterzucht; en ik heb dezelve ook genezen.

Dan ik weet niet wat myne ziektekunde in deze twee lyders zoodanig verward heeft, dat ik derzelve ziekte niet van de eigenlyke oorzaak afleidde.

Ik werd mogelyk bedrogen door den schynbaren voorspoed van myne, schoon min gepaste, geneeswys, en hierdoor desgelyks versterkt in het verkeerde denkbeeld, dat ik van de ziekte gevormd had.

Het water werd wel rykelyk uitgedreven, maer door zulke middelen, welke of niets vermogten tegens de oorzaak van deze Waterzucht, of derzelve kragten vermeerderden.

Sedert dien tyd liet ik de Spaenschevliegende pleister na in de volbloedige Waterzucht: ik maekte liever kleene infnydingen aen 't benedenste der beenen, om door dezelve het water uit te lokken. Het is verwonderlyk, hoe veel deze behandeling de schielykheid der genezing bevorderde.

Een

Een metselaer, oud agtendertig jaren, verhaelde dat hy, voor anderhalf jaer, in zeker gasthuis ziek gelegen had aen eene verkoudheid op de borst, met een' dikwyligen droogen hoest, eene moeielyke ademhaling, dikwerf, vooral des nachts, met een gevoel van stikking gepaerd. Met één woord, hy had eene benaeuwde borst. Door aderlatingen en andere middelen is hy hersteld, echter zoo, dat deze ongemakken niet zelden een' nieuwen aanval dreigden, waer tegen eene aderlating hem behoevde.

Nu waren 'er reeds elf weken verloop, sedert welke de gewone hulpmiddelen tegens de benaewdheid en moeielyke ademhaling niets baetten. Hy spuwde veel slym, at wel, en nam zynen dienst waer.

Binnen agt dagen was 'er een verkoudheids-hoest bygekomen, welke gedurig, maer vooral des nachts, woedde, en dan byna verftikkend was; de drukking op de borst, en de moeielykheid der ademhalinge waren nu zoodanig vermeerderd, dat hy uit het bed moest gaen en door de kamer wandelen, wilde hy liggende niet verftikken.

Hy

Hy lag even gemakkelyk , of veelëer even moeielyk , op alle wyzen. Eindelyk had hy geen eetlust meer ; hy werd loom ; het geheele ligchaem , maer vooral de voeten , beenen en dyen , zwollen door eene Waterzucht tusfchen vel en vleesch. De pols was sterk , vol en trillende.

Daer de ademhaling gedurig moeielyker , piepende en kort werd , en daer het geheele ligchaem , van dag tot dag , meer opzette , ja de lyder verfcheiden nachten roodachtige fluimen (g) loosde , met veel flym vermengd , gedurig uit het bed moest , en op 't laetst by tusfchenpoozingen raeskalde , ftierf hy tegens den morgenftond op den dertienden dag , van den tyd , namelyk , afgerekend , dat hy by ons gekomen was.

In myne aenteekeningen vind ik alleenlyk , dat men , by de opening van 't lyk , in beide de holligheden der borst en in 't hartzakje water gevonden heeft , met geene geringe ontsteking van de regter long.

Ik heb verzuimd de hoeveelheid van 't gevonden water aen te teekenen.

Zie

(g) Sputa lateritia.

Zie daer eene Waterzucht, welke tot die foort, waervan wy handelen, moet gebragt worden, en in 't begin door aderlatingen genezen, doch daerna door 't zelfde hulpmiddel dikwerf verzacht is, totdat zy eindelyk, door vernieuwde kragten, den lyder geheel overweldigd heeft.

Een smit, oud zesenvoertig jaren, verhaelde, dat hy van zyne jeugd af met eene moeielyke, en fomtyds byna aemborstige ademhaling gefukkeld had; dat hy voor het overige nooit door eene zware ziekte aengetast was, dan alleen in den winter van het jaer 1768, in welken hy, gedurende agt dagen, aen eene borstziekte gevaerlyk krank had gelegen.

In het begin van den Wintermaend, des jaers 1778, begon de buik eenigzins te zwellen, als mede de beenen aen de enkels. Van dien tyd af begon hy ook moeielyker te ademen, vooral na den maelyd, en wanneer hy lag.

Sedert het einde van dezelve maend ging hy reeds 's nachts dikwerf uit het bed, om lucht te scheppen, dewyl hy anderszins den geest meende te geven.

In zeventien dagen kon hy op de linker zyde niet liggen, buiten vrees van verftikking; maer ook voor dien tyd kon hy niet altyd noch zonder hinder deze ligging velen.

Zyne bekenden verzekerden my dat hy aen den drank was.

Een gematigde hoest loste fomtyds eenig flym op.

Den 15den van Loumaend, 1779, kwam hy in het ziekenhuis met eene zwelling aen de beenen, dyen en den buik, welke niet zeer groot was:

Hy gebruikte een' drank, bestaende uit Pieterfeliewater en een weinig Zee-Ajuin-Honigazyn (*h*), gebladerde aerde van Wynsteen, en werd door 't zelve veel verligt, nademaef het den buik en de pisblaes ontlastte.

Na verloop van vier dagen veel beter, schoon niet volkomen vry ademende, de beenen,

(*b*) Oxymel squilliticum.

nen, dyen en buik nog gezwollen zynde, is hy tegens mynen wil vertrokken, zeggende: dat hy zich vergenoegde met de beterschap van zyne borst; doch dat hy zyn volkomen herstel niet wilde erlangen onder zulk eene schrale leefwys, dewyl hem niets dan sober eten en water toegediend wierd, 't welk hem lastiger viel dan de ziekte zelf.

Den 24sten van dezelfde maend werd hy ons op een wagen gebragt; zyn aengezigt was gezwollen, paers en blaeuw, de lippen loodverwig; de oogen puilden uit; hy ademde met gepiep en afgebroken, gelyk een stervende.

Men deed eene matige aderlating; men bragt hem te bed; hy herkreeg zyne stem en 't gebruik van zyne zinnen; maer de ademhaling bleef dezelfde.

Na een uur gerust te hebben, bekende hy dat hy daegs te voren en de overige dagen, na dat hy vertrokken was, sterk had moeten smeden, en om die reden meer sterken drank gebruikt had.

Wy herhaelden op nieuw eene aderlating van tien oncen; het bloed vormde eene dunne

blachtige ontstekingskorst, van kleur loodverwig. Na dat dit bloed afgetapt was, verzorgde ik dat de regter holligheid van de borst geopend wierd, waeruit zich vyf ponden van geelachtige wei ontlastten. De Heelmeester getuigde dat hy, op het insteken van den vinger, de longen *hard* bevonden had, hoedanig wy dikwerf dezelve, ontstoken zynde, by het openen der lyken, gezien hadden.

De meeste teekens, die 'er tegenwoordig waren, duiden aen dat deze man, behalve de Waterzucht, door eene hevige Longontsteking bevangen was.

Na dat hy te bed gelegd was, ademde hy wel veel gemakkelyker, echter niet geheel zonder pieping. Hy gebruikte een' drank uit Pieterfeliewater, gebladerde aerde van Wynsteen en een weinig Zee-Ajuins-Honigazyn; hiervan braekte hy tweemaal eene witte, schuimende en eenigzins taeije stoffe, zeer gelyk aen gesmolten zeep, en geweldig bitter.

Als hy den volgenden dag wederom meer verhit was, en moeielyk ademhaelde, gebood men hem enkele laeuwe weckmakende

salpeterdranken, gedurende vele dagen, te gebruiken; terwyl het bloed ondertusfchen herhaeld afgetapt wierd, 't welk altyd met eene ontstekingskorst bezet was, en ook altoos verlichtte; zoodat hy den eerften van Sprokkelmaend vryelyk ademde, en op zynen rug of beide zyden kon liggen naer welgevallen, en zeer zeldfaem hoestte.

In alle deze dagen is 'er eene groote hoeveelheid waters uit de holligheid der borst, en 't celwys weeffel der borstspieren ontlast. Doch de zwelling der beenen en dyen bleef groot.

Van dien tyd af verliet hy het bed, en wandelde door de kamer; hy begon nu ook gebruik te maken van den Zee-Ajuins-Honigazyn en andere middelen, door welken wy de pislozing hoopte te vermeerderen.

Maer na verloop van eene halve maend zwollen zyne beenen en dyen wederom zoo zeer op, dat hy genoodzaekt wierd zich te bed te houden. De hoest kwam weder, vooral 's avonds en 's nachts; hy klaegde eindelyk over hitte, en werd gedurig koortfig, echter 's avonds geweldiger. De wond, door de

borstopening (i) veroorzaakt , etterde rykelyk; maer de stoffe was dun en waterachtig.

De onderste ledematen buiten maet gezwollen zynde, begonnen de sterkgespiede armen, en het vleefige van de borst uit te teren.

Hy stierf den 18den van Lentemaend. De long van de doorboorde zyde was geheelenal *geweldig ontstoken*, en overal sterk vereenigd met het borstvlies, 't welk desgelyks *zeer ontstoken* was. Men vond nergens eenige etter noch verettering. Voor 't overig was alles wel gesteld.

Wy verwonderden ons zeer over de samenvoeging van eene zeer zware longontsteking met eene waterzucht der borst en de onderste ledematen; desgelyks trokken de *etterwyze*, niet *etterachtige*, fluimen onze verwondering, dewyl wy ondertusfchen noch in de long noch elders eenig teeken van verzwering gewaer wierden.

Schoon de lyder, in 't begin van Sprokkelmaend, van alle baerblykelyke koorts ontheven was,

(i) Paracenthesis.

was, en zich buiten het bed begaf, echter schynt het my toe dat de ontsteking der long, waer mede hy by ons kwam, niet geheel geweken was.

De samengehechting der longen met het borstvlies is later, en wel na de borstdoorboring ontstaen. Want het water vloeide gemakkelyk uit; en men bemerkte, terstond na de borstopening, geene samenvoeging, door middel van den vinger.

Niettegenstaende wy 't borstvlies zeer ontstoken bevonden, echter heeft de lyder niet geklaegd wegens stekende pynen. *Zyderooc zonder pyn.*

Ik heb niet zeldzaam deze vereeniging van eene longontsteking met de borstwaterzucht waergenomen ('t zy dan dat deze beide ziekten by geval vereenigd, of uit eene gemeene oorzaak ontstaen waren, of, 't welk meest geschiedt, uit elkander sproten) en ik heb ook sommigen genezen door eene spaerzame, maer dikwerf herhaelde aderlating, en een afkooksel van Heemstwortel (*k*) met Salpeter.

Al-

(*k*) Althaea.

36 *Verhandeling over den aert en de natuur enz.*

Alles, wat men in de genezing van de Waterzucht opgeeft, omtrent het gebruik van de zachte, zure of middenslachte Zouten, het zout van Zuring (1), den room van Wynsteen, deszelfs gebladerde aerde of van den Salpeter zelfs, dit alles, zeg ik, zal tot deze foort van ziekte, namelyk, de *volbloedige- of ontstekings-Waterzucht* overgebracht kunnen worden; wanneer desgelyks de overige middelen tot het zelfde einde ingericht zyn; de spyzen, namelyk, de drank en somwylen eene adering.

Terwyl ik ook niet van gevoelen ben, dat men *alle andere* Waterzuchten door eene wreede onthouding van drinken moet pogen te genezen; welke behandeling ik zelf ten uiterste verderffelyk bevonden heb, gelyk ook derzelver schadelykheid overvloedig door den uitstekenden MILLMAN betoogd is.

(1) *Acetosella.*

Het vervolg in het tweede Stuk.

WAER.

WAERNEMINGEN

OVER DE

WITTE GEZWELLEN

DER

GELIEDINGEN.

In 't Engelsch geschreven door den Heer B. BELL.

EERSTE AFDEELING.

Over de toevallen en oorzaken van de witte Gezwellen.

§. I. *Algemeene aanmerkingen over de witte Gezwellen.*

DAER zyn waerschyndlyk weinige ongesteldheden, voor welken het menschelyke ligchaem vatbaer is, en die van slechter gevolgen zyn voor de lyders, of minder bekend zyn by de Beoeffenaers, dan de witte Gezwellen der geledingen; zoodanig, dat men deze ziekte,

wanneer dezelve volkomen is, in 't algemeen voor ongeneeslyk gehouden heeft.

Dit behoort zekerlyk eene sterke beweegreden te zyn voor elken Beoeffenaer, om dit stuk zoo wyd naer te vorschen als mogelyk is; en het zal, gelyk ik vertrouw, een genoegsaem vrygeleide zyn voor de waarnemingen, welken ik hier mededeel; want zoo lang als wy, met opzicht tot eenige omstandigheid, in 't onzeker blyven, zal het enkel aenstippen van onvolkomenheden, schoon men geene zake-lyke vorderingen voorstelt, zeer dikwerf de beweegoorzaak zyn, dat men eene zaak ten laetste naeuwkeuriger verstaet, door anderen aentezetten tot verder onderzoekingen. En is dat in eenig opzicht het uitwerksel van de volgende aenmerkingen, dan zal ik mynen tyd zeer nuttig besteed achten.

De benoeming van *witte Gezwellen* heeft men gemeenlyk gegeven aen zulke uitzettingen van de gewrichten, welke niet verzeld waren van uiterlyke ontsteking of wankleurigheid der huid en der gemeene bekleedfelen; de enkele toevallen, welke gemeenlyk in 't begin plaets grypen, zyn een meerder of minder trap van zwellling, en eene diepzittende pyn.

Maer

Maer in den voortgang van de ziekte worden de omliggende deelen zoo zeer aengedaen, dat de ontsteking op 't laetst tot aen de huid zelf medegedeeld wordt, welke gevolgelyk in verettering en verzwering overgaet; ja het is niet zeldzaam vele openingen te zien rondom zulke zickelyke gewrichten.

Schoon 'er, by verschillende Schryvers, verscheiden uitgezochte waernemingen over deze kwael (a) geboekt zyn, echter hebben zy geen regelmatig verhael van dit ongemak gegeven, dan voor zoo ver wy zulks in algemeene verhandelingen over de ziekten der beenderen aentreffen, in welke de beenders altyd als de voornaemste zitplaats van het gebrek beschouwd zyn.

§. 2. *Verskillende soorten van witte Gezwellen.*

Klaerblykelyk schynen 'er twee verscheiden soorten van witte Gezwellen te wezen, welke

(a) Zie de twee geschriften in 't 4^e deel van de *Edinburgsche Geneeskundige Proeven*, het een van MONRO, en 't ander van SIMPSON. — Desgelyks is een geschrift, over dit onderwerp, ingelast in eene verzameling van *Ziektekundige Onderzoekingen en Waernemingen in de Heelkunde*, door RICHARD BROUWNE CHESTON, Heelmeester in het gasthuis te *Glocester*.

van elkander geheel onderscheiden zyn; en terwyl de eene veel goedaertiger is dan de andere, zeer dikwerf verzachting toelaet, en fomtyds volkomen genezen wordt, 't welk in de andere nooit gebeurt, moet het voor eene zaak van belang gehouden worden, als men de eigenlyke kenmerken opgeeft, door welken de eene van de andere gemakkelyk en zeker kan onderkend worden.

Niettemin gebeurt het in deze, gelyk in vele andere ziekten, dat de kwael dikwerf zeer ver gevorderd is, voordat men den Arts te hulp roept: schoon men nu, wanneer wy het gebreck in 't begin en door alle deszelfs verscheiden trappen heen zien, gemeenlyk vry gemakkelyk kan weten van welken byzonderen aert de kwael inderdaed is, zoo is het echter, als dezelve ver gevorderd is, gelyk doorgaens geschiedt, eer men om bystand gevraagd wordt, en men voorts geene naeuwkeurige geschiedenis der toevallen van de lyderen zelf kan erlangen, in den hoogsten trap van deze ziekte meenigmael onmogelyk een bekwaem of zeker onderscheid te maken; nademaal de toevallen der beide soorten dan gemeenlyk zeer gelyk zyn.

Doch

Doch zoo dit het geval niet is, en de Arts geroepen wordt, alvorens de toevallen grooten voortgang gemaekt hebben, dan zal hy altyd met eene geringe oplettendheid den aert van de kwael met zekerheid kunnen ontdekken. En dewyl ik veel gelegenheid gehad heb, om ydere foort in alle derzelve verschillende trappen te zien, zoo bepael ik my om vooreerst een zoo veel mogelyk naetwkeurig verhael te geven, aengaende het begin en den voortgang van de verscheiden toevallen in ydere foort, daarna te gewagen van de veelvuldige verschynfels, welken wy na de opening by ydere foort in de beenderen waarnamen, te gelyk met de meest gemeene opwekkende en voorbeschikkende oorzaken van de ongesteldheid, en ten laetste, de onderscheiden geneesmiddelen, welken ik weet dat in dit ongemak gebruikt worden, met derzelve uitwerkfelen, optegeven.

Ik moet aanmerken, dat de Gezwollen van dezen aert in elk gewricht van het ligchaem voorkomen, doch veel meer in de grooté dan in de kleéne geledingen: dus komen zy veelvuldiger aan de knie en enkel, dan aan eenig ander deel van 't ligchaem.

§. 3. *Over de toevallen van de eerste of zinkingsoort der witte Gezwellen.*

De eerste soort van de ziekte, welke men mag aenmerken als de meestëenvouwige, begint met eene scherpe pyn, welke zich schynt uittebreiden over het gansche gewricht, en zelf dikwerf langs de pezen en peesachtige uitspanfels van die spieren, welke gemeenschap hebben met de geleëding. Daer is van 't begin eene gelyke zwellung van alle de omliggende bekleedfelen, welke verschillende is by verschillende lyders, echter altyd zoo groot, dat men een aenmerkelyk onderscheid waerneemt tusfchen het aengedane en gezonde lid van de andere zyde: daer is in 't algemeen groote spanning; maer in dit tydftip van de ziekte zelden eenige uitwendige wankleurigheid.

In 't begin dezer ziekte wordt de lyder de grootfte pyn gewaer, by de beweging van 't gewricht; en vindende de ontspannen staet van het zelve allergemaklykst, zoo houdt hy het lid volftandig gebogen, waerop gemeenlyk in yder lid, doch wel voornamelyk in de knie, eene verstyving van de buigende pezen, wel.

welke met het lid gemeenschap hebben, volgt.

Deze styfte der buigers hebben velen genomen voor een oorspronglyk toeval van de ongesteldheid; maer als men naeuw acht slaet op dezelve, dan zal men zekerlyk bevinden, dat deze veelëer een gevolg is van de ziekte zelf, en oorspronglyk van de gemelde oorzaak.

Desgelyks worden, ingevolg van de nalating der beweging, welke in deze omstandigheid altyd plaets heeft, zoodanige gewrichten gemeenlyk geheelenal styf en onbeweeglyk, zoodat het op 't eerste gezicht toefchynt, als of 'er ecne ware samengroeing (b) plaets hadde.

Als de ziekte of door de natuur, of door bekwame hulpmiddelen niet is weggenomen, dan begint de zwellung, welke oorspronglyk niet zeer groot was, trapswys te vermeerderen, zoodat het deel somwylen driemael grooter wordt dan het natuurlyk was.

De

(b) Anchylosis.

De huidaders zwellen, en worden spatachtig; beneden de zwelling vermindert het deel aanmerklyk in deszelfs vleeschachtige zelfftandigheid, terwyl het doorgaens, ten zelven tyde, eene gelykheid van dikte krygt door eene waterachtige opzetting; de pijn wordt ondragelyker, en voornaemlyk als de lyder door het bed of anderszins warm wordt; en 'er worden op verscheiden plaetsen van 't gezwel etterzweren geboren, welke verschillende richtingen hebben, en tusfchen welke meestentyds geene gemeenschap plaets heeft.

In alle deze ettergezwellen wordt men, op 't gevoel, gelyk in alle gevallen, waer de stoffe niet zeer diep zit, eene vochtgolving gewaer; doch niettegenstaende deze golving hebben alle zulke gezwellen een zeer byzonder veêrkrachtig gevoel, dewyl zy aen de drukking toegevende, echter geenszins, gelyk in de waterachtige gezwellen, den indruk behouden, maer de ingedrukte plaets terftond weder doen opzwellen.

Deze verscheiden verzamelingen, 't zy dat zy van zelf openbreken of kunstig geopend worden, ontlasten eene aanmerkelyke hoeveelheid van stoffe, welke in 't begin gemeen-

meenlyk etterachtig is, en van eene famelyk goede gebondenheid: echter ontaert dezelve schielyk in een dun stinkend vocht, en heeft ten laetste, naer gelang van deszelfs ontlasting, nimmer eenigen aenmerklyken invloed op de grootte van het gezwel, 't welk byna de vorige uitgestrektheid behoudt.

Byaldien de openingen, waeruit deze stoffe vloeit, door de kunst niet verwyd worden, dan loopen zy schielyk weder toe, terwyl 'er nieuwe verzamelingen open breken, en achter elkander in verscheiden plaetsen heelen; zoodat, in verouderde gebreken van deze foort, alle de omliggende bekleedfels dikwerf overal bedekt zyn met lidteekenen, welke na deze zweren overblyven.

Lang voor de ziekte tot deze hoogte geklommen is, heeft de gezondheid van den lyder zeer veel geleden; vooreerst door de geweldige pyn, welke dikwerf tot dien trap ryst, dat zy beide den slaep en eetlust geheel beneemt; en vervolgens door het opniemen der stoffe onder de vochten, 't welk altyd eenigzins plaets heeft, van derzelve eerste vorming af, in de verscheiden ettergezwellen; maer 't welk nooit klarer blykt, dan als de
ver-

verscheiden verzamelplaetsen of van zelf openbreken of kunstig geopend worden; wanneer men zekerlyk een' radden pols, nachtzweeting en een' verzwakkenden loop zal waernemen; en deze toevallen zullen gemeenlyk ten laetsten lyder in het graf slepen, ten zy het deel afgezet, of de genezing op eenigerlei wys bekomen wordt.

Deze zyn de verscheiden toevallen van deze soort van witte Gezwellen, in alle derzelve verschillende trappen. Nu zullen wy, gelyk gezegd is, overgaen tot de optelling van de verschynselen, welken wy gemeenlyk waernamen, na de afzetting van 't lid, by de opening van zulke gezwollen gewrichten.

§. 4. *Verschynsels, waergenomen by de opening, in de eerste soort der witte Gezwellen.*

In sommige gevallen, is zelf in deze soort, van 't begin af, de pyn zoo geweldig, dat de Artsen meer dan eens besloten, dat deze kwael van de moeielykste en ongeneeslykste soort moest zyn; en dat de lyders doorgaens de onmiddelyke afzetting van het deel liever verkozen, dan de aenhouding van zulk eene pyniging langer uittestaen, en, na dat alles,
nog

nog in 't onzeker te blyven, aengaende hun toekomend herstel.

Ik heb verscheiden zulke gevallen gezien, waer de afzetting was volbragt in de eerste beginsfels van de kwael. In alle dezen bleek het, by de opening van de gezwellen, dat de tegennatuurlyke gesteidheid alleenlyk bestond, in eene aenmerkelyke ziekelyke dikte van de omliggende banden, zonder eenige de minste aendoening van de gewrichten; dewyl de been- ders en kraekbeenders altoos gezond waren, gelyk ook het lidvocht, zoo wel ten aenzien van deszelfs hoeveelheid als hoedanigheid.

Schoon deze verdikking der banden door- gaens meer of min plaets heeft, naermate de kwael langer of korter geduurd heeft, is dit echter niet altyd zoodanig; dewyl in som- mige versche gevallen de banden meer schenen aengedaen te zyn dan in andere, waer de kwael langer gewoed had: in deze omstandigheid be- vond men, dat de toevallen zeer geweldig geweest waren.

By den meer gevorderden staet van de kwael, wanneer zy reeds ettergezwellen in verschi- lende deelen veroorzaekt had, en als de pyn lang

geweldig geweest was, met eene groote vermeerdering van de zwelling, vond men, na de opening, dat de dikte der banden zeer aenmerkelyk en gemeenlyk, schoon niet altyd, verzeld was van eene uitgestorte stoffe in't bekleedend celwys weeffel, welke stoffe van een' dikken lilachtigen aert was, en de oorzaak schynt te zyn van die veêrkragt, welke eigen is aen zulke gezwollen, gelyk ik bevorens aengemerkt heb.

Wy bevonden dat de verschillende ettergezwollen zich in verschillende richtingen uittrekten, door deze witte lilachtige stoffe, echter zonder dat zy zich met dezelve schenen te vermengen. In eenige weinige gevallen wederom ontdekte men, te gelyk met deze veretteringen, eene groote meenigte kleene waterblaesjes; en by den verderen voortgang van de ziekte vond men zulk eene verwarde vermenging van deze verschillende stoffe en zelfstandigheid, dat het volstrekt onmogelyk was door verdere opening eenige nutte naspeuring te doen.

Alle deze verschynfels heb ik waergenomen, zonder eenige ongesteldheid in de beenderen of het gewricht; beiden, gelyk ook
de

de bekleedende krackbeenders; vond men gezond by de opening van de bandige kas.

Niettemin, wanneer, na eene langdurige aenhouding van de kwael, de banden doorknaegd worden door de stoffe, dan zullen de krackbeenders, en gevolglyk ook de beenders, vry schielyk aengedaen worden; de laetste worden met bederf gedreigd, zoodra de eerste door de scherpe stoffe afgeknaegd zyn.

De pezen der buigspieren, welke in deze ziekte, gelyk reeds gemeld is, altyd zeer styf en saemgetrokken zyn, geven voor 't overige geene zieklykheid te kennen, noch ten opzichte van eenige hardheid, noch verdikking. Nu zullen wy eene beschryving van de andere soort geven.

§. 5. *Over de toevallen van de meer verouderde of kropzwerige soort der witte Gezwellen.*

In deze soort is de pyn doorgaens zeer geweldig, in 't algemeen scherper dan in de andere, en in stede van uitgebreid te zyn, is dezelve meer bepaeld tot eene zekere plaets, veelyds in 't midden van 't gewricht: in sommige gevallen weet ik dat de lyders zeiden,

dat zy de geheele pynlyke plaets konden bedekken met een stuk gelds, ter grootte van eene kroon.

In 't begin is de zwelling gemeenlyk zeer gering, zoodat men, by sommige gelegenheden, zelf dan wanneer de pyn zeer geweldig was, byna geen onderscheid kon bemerken tusfchen de grootte van 't ziecklyke en gezonde gewricht van de andere zyde. Gelyk in de andere foort van de ziekte, verwekt desgelyks de minste beweging in deze foort altyd zeer grootte pyn, zoodat het gewricht volftandig in eene gebogen richting moet gehouden worden, waerop de verstyving der pezen insgelyks ichielyk volgt.

Wanneer de ongesteldheid vermeerdert, wordt de pyn ook tevens geweldiger, en de zwelling aenmerkelyker, met eene klaerblykelyke uitzetting van de uiteinden dier beenderen, welke het gewricht famenstellen.

Na verloop van tyd krygt het gezwel dat veêrkragtige gevoel, waervan ik hier boven sprak; de huidvaten worden spatig, en men wordt verzamelingen van stoffe in deszelfs verschillende deelen gewaar: deze ontlasten, na dat
zy

zy geborsten of geopend zyn, eene aenmerklyke hoeveelheid van stoffe, welke somwylen etterachtig, doch meest dun en stinkende is: wanneer men het tent-yzer inbrengt, en met het zelve komen kan tot op den grond van het gebrek, dan bevindt men de beenders bedorven, en 'er worden dikwerf stukken van dezelve ontlast door de openingen.

By de verdere during van de kwael, wordt de gezondheid hier desgelyks, als in de eerste soort, ondermynt; en als de buikloop met het nachtzweet begint, dan wordt de lyder van de grootste lyvigheid welhaest in een geraemte veranderd.

§. 6. *Waergenomen verschynfels, by de opening, in de kropzwerige soort van witte Gezwellen.*

Als wy zulke gewrichten, 't zy na den dood, 't zy na de afzetting van 't lid, ontleedden, dan bleek het dat de zachte deelen, gedurende den eersten trap van de ongesteldheid, byna niet waren aengedaen; maer men vond volftandig in allen eene uitzetting van de gansche uiteinden der beenderen of van derzelve uitsteekfelen; dikwerf was alleenlyk

één been, doch wederom in anderen de beide beenders van 't gewricht aengedaen.

Deze uitzetting of vergrooting vertoonde zich fomtyds zonder eenige andere ziekte; doch gemeenlyk, en vooral in den meer gevorderden ftaet van de kwael, bleek het dat de zachte fponsachtige deelen van zulke beenderen ontbonden waren in eene dunne, vlocibare, ftinkende ftoffe, en dat wel, in sommige gevallen, zonder dat de bekleedende kraekbeenders veel aengedaen fchenen. De kraekbeenders worden niettemin by vervolg van tyd desgelyks ontbonden; en dan deze verfchillende ftoffe, zoo der beenderen als zachter deelen, onder elkander vermengd zynde, leveren deze zwellingen, in dien ftaet geopend, een veel verwarder verzameling uit, dan men in 't algemeen waerneemt, zelf in den ergften trap van de andere foort.

Schoon wy gezegd hebben, dat de omliggende zachte deelen, in het begin van de kwael, altyd niet veel aengedaen zyn, worden zy echter in 't vervolg insgelyks aengeftoken. De banden worden dik, en 't naburig celwys weefsel opgevuld met die zelfde lymige lilachtige ftoffe, welke wy in de andere foort befchreven hebben. §. 7.

§. 7. *Over de oorzaken van de witte Gezwellen
der gewrichten.*

Hebbende dus een byzonder verhael gegeven, wegens de verschillende verschynfels, welke men in de beide soorten van witte Gezwellen waerneemt, gaen wy nu over tot de beschouwing van de verschillende oorzaken, welke dezelve voortbrengen; en wy zullen, om de orde der vorige beschryvingen te volgen, eerstlyk deze optellen, welke byzonder verknocht zyn met die ongesteldheid, welke wy de eerste of zinkingsoort noemde.

Men mag dus als oorzaken aenmerken alle zoodanige beledigingen, welke de banden der gewrichten byzonderlyk aendoen, zoodanig, dat 'er ontsteking opvolgen kan; gelyk als kneuzingen, ontwrichtingen, en in 't kort ydere belediging, welke in eenig opzicht hiertoe betreklyk is.

Eene voorgeschiktheid tot zinkingen mag men hier wel aenmerken, als eene voorname oorzaak van deze soort; nademaal de banden der geledingen en andere diepgelegen vliezen die deelen zyn, welke 't meest bloot liggen

voor zinkingpyn. Daer nu de ongesteldheid meest voorkomt in de groote geledingen, en wel voornamelyk in de knie, bewyst zulks zeer sterk, dat de zinking-geschiktheid een' aenmerklyken invloed heeft op derzelver voortbrenging; dewyl het bekend is, dat de zinkingpyn, in derzelver kenbaerste gedaente, altyd meer valt op de grooter gewrichten dan op de kleener; en, inderdaed, wy nemen deze soort van witte Gezwollen veelvuldiger waer in jonge bloedryke gestellen, in welken deze geschiktheid altyd meer heerscht dan in lieden van een' tegengefelden aert.

Uit de geschiedenis der ontledingen is het klaerblykelyk, dat het de banden der gewrichten alleen zyn, welke 't eerst aengedaen worden in deze ziekte; deze byna de eenigste deelen zynde, welken men, gedurende de eerste trappen van de kwael, beledigd vond. De uitstortingen van die dikke lilachtige stoffe in 't celwys weeffel, waervan wy spraken, ontstonden waerschyndlyk door eene zypeling uit de vaten van deze banden, welke in 't begin ontstoken waren geweest; dewyl het overbekend is dat zulke deelen nooit een geschikt vocht voor de ettermaking uitleveren. Inderdaed wy ontmoetten, in 't vervolg van de

de ziekte, ettergezwellen, die wezenlyken etter bevatten, doch nooit voor dat de ontsteking medegedeeld is aen de omliggende deelen, die veel geschikter stoffe daervoor uitleveren.

Over het geheel besluit ik derhalve, dat deze soort van witte Gezwellen in 't begin altyd ontstaen is door eene *ontsteking* of *zinkingpyn* der banden van zulke aengedane gewrichten, uit welke oorzaak ook dusdanige ontsteking oorspronkelijk zy.

Uit alle de opgenoemde toevallen, en de verschillende verschynselen by de ontleding, blykt het, dat de andere soort een oorspronkelijk gebrek is in de beenderen zelf; wordende de omliggende deelen, in den voortgang der ziekte, alleenlyk beledigd, wegens derzelver famenhang en nabyheid.

Deze soort van witte Gezwellen ontmoet men zeldzaam als een gevolg van eenig uitwendig toeval, gemeenlyk beginnende zonder dat de lyder hiervoor eenige reden kan vinden; en het blykt uit de gevolgen, welke meest in de aengedane beenders ontstaen, dat deze ziekte eene soort is van den wezenlyken

winddoorn (c), die wederom eene ziekte der beenderen is, van denzelfden aert als de kropzweer (d) der zachte deelen. De verschynfels in deze beide ziekten, mits derzelve verschillende zitplaats in acht nemende, zyn inderdaed zeer gelyk; beide beginnen zy met aenmerklyke uitzettingen of zwellingen van die deelen, welke zy beledigen, en eindigen gemeenlyk in klaerblykelyke verzweringen; en desgelyks komen zy beide veelvuldig voor in denzelfden persoon en gelyktydig.

Men heeft tevens waergenomen, dat deze soort van witte Gezwellen gemeenlyk verzeld is geweest met andere klaerblykelyke toevallen van kropzweren; of dat de lyder voormaels aen deze onderhevig geweest is; of, 't welk byna het zelfde is, dat hy geboren is uit kropzwerige ouderen, en dat gevolgelyk de zaden van deze ziekte, meer dan waerschyndlyk, in zyn gestel schuilden.

Het schynt my toe dat men, om alle deze omstandigheden, mag besluiten, dat deze soort van witte Gezwellen gemeenlyk, zoo niet al-

(c) *Spina ventosa.* (d) *Scrophula.*

altoos, van een' kropzwerigen aert is; en daer wy reeds angetoond hebben, dat de andere foort moet aengemerkt worden als eene ontsteking of zinkingpyn, terwyl eene grondige onderscheiding van de twee verschillende foorten eene zaak van 't grootste belang in de behandeling is, zal het niet vreemd zyn, als wy hier eene korte optelling geven van alle de onderscheidende en eigenaertige toevallen van beiden.

§. 3. Over de Onderkenning.

De pyn in de witte Zinkinggezwollen verspreidt zich altyd van 't begin af, gelyk wy bevorens reeds aenmerkten, over 't gansche gewricht, en in sommige gelegenheden desgelyks over een groot gedeelte van de naburige spieren; terwyl de pyn in de andere foort, niet slechts altyd in 't begin, maer somtyds zelf dan, wanneer de kwael aenmerkelyk geworden is, zich tot eene zeer kleene plaets bepaelt.

In de eerste is de zwellung altoos in de zachte deelen, en van 't begin zeer kenbaer; maer in de laetste is zeldzaam eenige merkbare zwellung gedurende eenigen tyd; en wanneer deze
voor

voor den dag komt, bevindt men dat de beenders de voornamelyk lydende deelen zyn, terwyl de omliggende bekleedfels alleenlyk by een' verderen voortgang van de ziekte aengedaen worden.

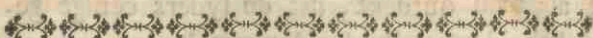
Deze zyn de voornaemste plaetsfelyke onderscheidingen der twee foorten; maer men kan verder desgelyks eenige inlichting krygen uit de algemeene gesteldheid van den lyder, en uit de wyze, volgens welke de kwael begonnen is.

Dus wanneer zulke zwellingen voorkomen in jonge, sterke, bloedryke menschen, en voornamelyk in zulken, die voormaels aen zinkingpynen onderhevig waren, 't zy dan dat 'er eene onmiddelyk voorafgaende belediging plaets heeft of niet, zulks zal altyd bewyzen, dat de ongesteldheid van de goed-aertiger of zinkingfoort is.

In tegendeel, wanneer zwellingen van dezen aert verschynen in zulke lyders, welke anderszins van een klaerblykelyk kropzwerig gestel zyn, die, behalve eene fyne huid en teedere gedaente, daer boven verharde klieren hebben in den nek, onder de okfels of in de liezen;
of

of als men ontdekt, dat de lyders eenige geschiktheid tot zulke kwalen van hunne ouderen ontvangen hebben; wanneer, zeg ik, eenige of alle deze omstandigheden samenloopen, en de kwael volgens de vorensbeschreven wys begonnen is, zonder eenige *kenbare uitwendige oorzaak*, dan behoeven wy niet te twyffelen, of het gebrek is van een' kropzwerigen aert.

De groote nuttigheid, om deze twee foorten wel te onderscheiden, blykt nimmer klarer dan in de behandeling: in de eene is door gepaste hulpmiddelen eenige mogelykheid tot herstel; terwyl het niet waerfchynlyk is, dat de kunst ooit veel hulp zal konnen toebrengen in de andere.

T W E E D E A F D E E L I N G .

Over de behandeling der witte Gezwellen.

§. I. *Over de uitwerksels van eene verkoelende
behandeling, in de zinkingsoort der
witte Gezwellen.*

DE W Y L het klaerblykelyk is, dat de zinkingachtige witte Gezwellen in 't begin altoos van een' ontstekingachtigen aert zyn, zoo zal men gemeenlyk groote voordeelen bekomen, door 't behoorlyk in acht nemen van eene bekwame ontstekingtegengaende behandeling.

Het eerste middel, dat men met dit oogmerk moet aanwenden, is eene aftapping van bloed; maer in plaats van algemeene latingen op den arm of elders, zal de ontlasting van bloed onmiddelyk uit het aengedane deel zelf van grooter uitwerking zyn: bloedige kopglazen zyn hier een voornaem middel; deze moeten geplætst worden aen beide zyden van 't ziekelyke gewricht, by voorbeeld, wederzyds den

den kniefchyf, als de knie het aengedane deel is, en dus voor 't minst agt of tien oncen bloeds ontlast worden; en zulks moet men herhalen na bekwame tusfchenpoozingen, eens, twee of meermalen, overeenkomstig met het geweld van de toevallen en 'slyders kragt.

De gewone manier, volgens welke men dus slechts één of twee oncen bloeds ontlast, is gewoonlyk van weinig of geen nut; maer in de genoemde hoeveelheid, welke men in bekwame voorwerpen gemakkelyk verkrygt, is dezelve meestentyds verzeld van zeer veel voordeel.

Men moet hier onder het oog houden, dat het koppen in deze gevallen veel beter is dan 't aenzetten van bloedzuigeren, welke wys niet slechts min geschikt is om dezelve hoeveelheid bloeds te ontlasten; maer bovendien is de zwellung, die op 't aenzetten van een genoegsaem getal van deze dieren volgt, zeer hinderlyk, en, 't geen dikwerf flimmer is, belet somwylen voor een' tyd het gebruik van andere middelen.

Op 't voorste gedeelte van 't gewricht, waer de kopglazen niet geplaatst zyn, moet
ter-

terftond een blaertrekkende pleister aengelegd, en de plaets door eene bekwame zalf opengehouden worden, tot dat de wondjes der infnydingen zoo ver geheeld zyn, dat men desgelyks eenen bleinverwekkenden pleister kan leggen aen de eene zyde van 't gewricht; en zoo rasch als deze byna geheeld is, doet men het zelfde aen de andere zyde.

Door denzelfen dus by beurte te plaetsen, dan aen de eene, en dan weder aen de andere zyde, verwekt men byna een' volftandigen prikkel, welke, in diepzittende ontstekingen, van meer invloed schynt te zyn, dan de veroorzaekte ontlasting zelf.

Zachte verkoelende buikopenende middelen, na bekwame tufchenpoozingen, zyn hier ook dienftig; en de lyder moet, in allen opzicht, onder eene ftrikte ontstekingtegen- gaende behandeling gehouden worden, zoo wel in zyne levenswys als in andere omftandigheden; nademaal ik van eene behoorlyke in achtneeming van dezelve, te gelyk met eene volftandigheid in de geneeswys, reeds gemeld, zeer aanmerkelyke voordeelen waergenomen heb, meer inderdaed dan van eenige andere middelen, welke ik ooit in deze kwael heb zien gebruiken.

Het

Het is alleen in de eerste trappen van de ziekte, dat zoodanige behandeling waerschyndlyk van veel dienst kan zyn; en ik ben door de ondervinding overtuigd, dat dezelve dikwerf een middel geweest is, om zoodanige wanorden te herstellen, welke anderszins waerschyndlyk tot den ergsten trap van de ziekte zouden gestegen zyn.

Wanneer de oorsprongelyke ontsteking eens voorby is, dan schynt deze foort van ontlastingen weinig of geen nut te doen; en men behoort dan niet langer met dezelve aentehouden, dewyl zy het gebruik van andere middelen, die in den gevorderden staet van de ziekte gemeenlyk meer vermogende zyn, verhinderen.

§. 2. *Over de uitwerksels van de kwik, de wryving en andere middelen, in den meergevorderden staet van witte Gezwollen.*

De ontsteking meestendeels voorby zynde, en 'er nog geene teekens van eene verzameldé stoffe zich opdoende, weet ik dat de kwik, in zulke omstandigheden, somtyds gebruikt is, doch niet in zulke giften, dat zy een kwyling veroorzaakte, maer enkel

den mond ligtelyk aendeed, gedurende weinige weken.

De beste manier, om de kwik in zulke gevallen te gebruiken, is zekerlyk by wyze van inwryving, die in zulke gezwellen op zich zelf als een hulpmiddel mag aangemerkt worden. Tot dit einde kan men een smeersel uit kwik en verkensreuzel vervaerdigen; maer het gedeelte van de kwik moet zoo gering zyn, dat men veilig driemaal daegs een half lood van het smeersel kan inwryven. Om deze hoeveelheid van 't middel behoorlyk in te wryven, heeft men telkens ten minste een uur noodig; en dit is de kleinste tyd, dien men ooit daertoe moet besteden, willen wy alle de voordeelen erlangen, die aen deze geneeswys verknocht zyn; want zoo voordeelig als, in zulke gevallen, de wryving is, wanneer men dezelve behoorlyk in 't werk stelt, zoo weinig invloeds heeft zy zekerlyk, wanneer men ze slechts voor eenige minuten bezigt.

Zachte kwikmiddelen, inwendig gebruikt, waren somwylen hier van nut; maer dewyl men alle de voordeelen, die wy op deze wys van dezelve verwachten, door het smeersel

er-

erlangt, te gelyk met die geenen, welke de wryving noodzakelyk aenbrengt, verdient, in zulke gevallen, de laetste manier den voorrang.

By LE DRAN, en andere Fransche Schryvers, vinden wy het vallen van warm water op zulke gezwellen zeer aengeprezen; en ik twyffel goentszins, of eene lange aenhouding en herhaling van dat middel zal dikwerf, in de eerste tyden van deze kwael, met zeer veel goeds verzeeld zyn: ik heb inderdaed hiervan eenige voorbeelden gezien; maer zelf nimmer bekwame gelegenheid gehad hebbende om het te beproeven, kan ik, by ondervinding, noopens dit onderwerp niet veel zeggen: doch, om de welbekende ontbindende kragt van het vocht, vooral wanneer het warm is, heeft men groote reden, om te denken dat een bekwaem gebruik van het zelve, en byzonder deszelfs waesfem, in alle zulke gevallen, een zeer vermogend middel zal bevonden worden.

By 't gebruik van warm water in deze gevallen, kan de wryving door deszelfs val op het deel veroorzaekt, onafhangelijk van andere omstandigheden, van zeer veel invloeds zyn:

ik meen ten minste dat dit het voornaemste uitwerkfel is, 't welk *koud water*, dusdanig gebruikt, kan aenbrengen; ik weet, dat men dit dikwerf aangewend heeft, en somtyds met goed gevolg.

Vele ongesteldheden van dezen aert zyn geheel verdreven, door een bekwaem gebruik van de verschillende plaetsfelyke middelen, gedurende den eersten of ontstekingsstaet van de ziekte, en zelfs daerna, echter eer'er eenige stoffe geformeerd was, door de kwikmiddelen, wryving, enz., doch in verscheiden gelegenheden, 't zy dan dat de zwelling en pyn, of door geneesmiddelen, of door 't vermogen der natuur, byna of zelfs geheel overwonnen was, gebeurt het niet zelden, dat het gebruik van 't gewricht, wegens de gebogen richting, waerin men het deel federt lang gehouden heeft, geheel verloren is, nademael het dikwerf zulk een' graed van styfheid bekomen heeft, dat de minste pooging tot bewegen doorgaens met de grootste pyn ver-zeld is.

Ongelukkig heeft men, in alle zulke gevallen, deze ongesteldheid der gewrichten volstandig aen deze of geene van die twee oorzaken

zaken toegeschreven, welke beiden in hunnen aert ongeneeslyk zyn; te weten, men vermoedde dat of de uiteinden van zulke beenderen, ingevolge het verlies der bekleedende kraekbeenderen, zoodanig in elkander groeiden, dat zy samen vast aen één waren gehecht; of dat een zoogenoemd *verdikt lidvocht* de holten zoo zeer opvulde, dat 'er geene plaets overbleef voor de beweging der beenderen.

Uit een groot getal waarnemingen kan ik verzekeren, dat deze beide gedachten, voor 't minst in het algemeen, zeer kwalyk gegrond zyn: schoon eene afknaging der kraekbeenderen, welke de verschillende beenders in de gewrichten bekleeden, zeer gereedelyk eene vereening der uiteinden zal veroorzaken, en dit buiten twyffel *somtyds* het geval is, echter ben ik, door verschillende ontledingen, overtuigd, dat zulks een zeer zeldzaam verschynfel is, en by de witte Gezwellen nooit voorvalt, dan wanneer de ziekte zeer hoog gestegen is; terwyl de styfheid der gewrichten byna alleen afhangt van de samen-trekking der *buigspieren*, waerover ik te voren sprak; ten minste is dit zoo in negentien gevallen van de twintig.

Niets is voorwaer bedrieglyker by zulke gelegenheden dan het gevoel; nademaal, als de ziekte lang geduurd heeft, de styfheid en onbewegelykheid gemeenlyk zoo groot is, dat men op 't eerfte gezicht altyd vermoedt, dat 'er eene wezenlyke vereeniging der beenderen plaets heeft: ik weet verſcheiden zulke gevallen, welke men reeds lang voor ware ſamengroeiingen van de ergſte foort gehouden had, maer welke, by de opening, volſtandig bleken enkel afkomstig te zyn van den ſaemgetrokken ſtaet der buigſpieren en pezen.

Wat de andere gedachte belangt, welke voor dezen zoo algemeen was, en nu nog by velen aengenomen wordt, als of zulke ongefeldheden gemeenlyk ontſtaen uit eene verdikking van 't lidvocht, derzelve beſtaenlykheid is, binnen eenigen tyd, by vele Ontleders in twyffel getrokken; en uit alle de gelegenheden, welken ik gehad heb om zulke ziekelyke gewrichten te openen, ben ik tamenlyk wel overtuigd, dat zulks of nooit plaets heeft, of ten minſte een zeer zeldzaam verſchynfel is. Nademaal, in alle zulke gevallen, (zelfs dan als de ziekte zeer lang geduurd had, mits de bandige koker van de geleiding ongefchonden gebleven was, zoodat 'er geene
ſtoffe

stoffe van de omliggende zachte deelen kon binnenkomen, en de uiteinden der beenderen niet door bederf aengedaen waren) het lidvocht altyd deszelfs natuurlyke hoedanigheden, beide in kleur en gedaente, behouden had; zoodat het zeer waerschylyk is, dat de veelvuldige oorzaken der ziekeleyke gewrichten, welke men in de ontaertingen van dit vocht gesteld heeft, hun bestaen eer aen onderstellingen, dan aen dadelykheden en onderinding verschuldigd zyn.

Dewyl dan deze styfheid van 't gewricht, die altyd eenigzins voorkomt by de witte Gezwollen, derhalve zelden of nooit uit eene der beide gemelde oorzaken, maer slechts uit eene onnatuurlyke samentrekking der spieren en pezen ontstaet, hebben wy groote reden om te verwachten, dat men dikwerf veel zal kunnen toebrenge tot derzelver verdryving.

En inderdaed 'er is geen twyffel, of gebreken van deze soort, die dikwerf, na dat alle andere toevallen van de witte Gezwollen be-daerd zyn, overblyven, zullen veelyds verbeterd worden, alleenlyk door een lang aenhoudend gebruik van weekmakende middelen; en ik heb hiervan ook verscheiden voorbeelden

gezien, van welken men fommigen reeds voor de ergste foorten van famengroeijing gehouden had.

Het beste en waerschyndlyk minstbeledigend middel, dat men kan gebruiken, is warme zui- vere olyvenölie, zoo veel als men van dezelve in een uur door eene zachte wryving gemakke- lyk kan instryken: zulks moet men voor 't minst driemalen daegs herhalen, en, in plaets van de wryving alleenlyk tot de verstyfde pezen, gelyk gemeenlyk geschiedt, te be- palen, zelf tot de inplanting van de andere uiteinden toe uitgestrekt worden; maer wel voornamelyk over derzelve vleesig spierach- tig gedeelte, alwaer de voornaemste oorzaak der aenhouding van zulke gebreken waer- schynlyk plaets grypt; zynde in deze deelen voornamelyk, zoo niet geheelenal, het famen- trekkend, en by gevolg weêrstrevend ver- mogen gelegen.

Ik weet dat men in deze kwael, als een weekmakend middel, en dikwerf met voor- deel, gebruikt heeft eene olie uit dierlyke zelfstandigheden getrokken, welke bekend is onder den naem van *koepootolie* (†); maer dewyl deze

(†) Neats foot oil.

deze ligter gerstig wordt dan olyvenölie, en geen grooter ontbindend vermogen heeft, om die reden krygt de andere gemeenlyk de voorkeur.

De ongesteldheid, welke wy nu beschouwen, het verstyfde gewricht, namelyk, is zoo klaerblykelyk eene van deze, welke byzonderlyk het gebruik van verzachtende middelen vereischn, dat byna yder oud wyf het een of ander foortgelyk middel aenpryst; ik kan niet voorby gewag te maken van een middel, 't welk ik weet dat dikwerf gebruikt is, en in twee gevallen met zeer veel voordeel, namelyk, het net van een verschgeslagt schaep, of eenig ander dier, terstond zoo als het uitgesneden was, over alle de zieklyke deelen geplæetst.

In de twee gevallen, waerop ik het oog heb, was het eene in de knie, en het andere in de hand; de gewrichten, geheel buiten gebruik zynde, werden byna volkomen hersteld: de aenlegging moet vernieuwd worden zoo dikwerf als mooglyk is, ten minste eens daegs, of dikwyliker als het kan geschieden, nademael het onaengenaem wordt, als het langer dan vier of vyf uren aenlegt; en, daer het inder-

daed na dien tyd gemeenlyk styf wordt, kan het dan waerfchynlyk niet van veel nut zyn. Ik vind een foortgelyk middel, eenigzins verfchillend gebruikt, by LIEUTAUD, een' beroemden Franschen Geneesheer, aengeprezen.

Ik ben meer byzonder geweest over dit deel van het onderwerp, dewyl ik dikwerf gedacht heb dat men, met een weinig oplettendheid, het gebruik van vele gewrichten zou kunnen herftellen, welk gebrek, door eene verkeerde opvatting der oorzaken, gemeenlyk van 't eerst af als ongeneeslyk beschouwd is.

Men heeft de ziekte toe hiertoe onderfteld, als nog zoo ver niet gevorderd zynde van eenige stoffe gemaekt te hebben, nade-mael men, als zulks ten laetste gebeurt, geen aenmerkelyk voordeel kan verwachten van die middelen, welke tot nog toe aengeprezen zyn; maer zelf in dien trap van de kwael, moet men geenszins zyn toevlugt terftond nemen tot de afzetting van het lid, gelyk door-gaens geschiedt, ten zy de weftand van den lyder zulks noodzakelyk vorderde. Dewyl men, als 'er behoorlyk acht gegeven wordt op de opening der ettergezwellen, terftond

na derzelver vorming, tamelyk zeker kan verhoeden, dat de stoffe de kokerbanden der gewrichten beledigt, welke buiten twyffel, als zy eens aengedaen zyn, deze kunstbewerking ten eenigen tyd noodzakelyk zullen maken.

En dewyl het gebruik van eene etterdragt (e) voordezen, in andere gevallen van verzweringen, in gebruik was, zal insgelyks ook de ontlasting van zulke verzamelingen gemakkelyk en zeker geschieden, zonder van eenige ongelegenheid verzeld te zyn; en zy heeft somtyds geweest, en zal dikwerf zyn een middel tot behoud van vele zulke zickelyke gewrichten.

Ten laetste, wanneer een lid stokstyf is, eischt de kunst, in zulke gelegenheden, alles te beproeven; en hier tégen kan waerschynlyk nooit eene welgegronde bedenking gemaekt worden, ten zy de gesteldheid van den lyder zoo veel geleden heeft, dat eenig verder uitstel van aenmerkelyk gevaer verzeld is, in welk geval de afzetting, buiten kyf, terstond moet ondernomen worden; doch als

met

(e) Seraceum.

men zulke ettergezwellen, op het eerst aenzyn, terstond opent, dan zal 'er altyd overvloedig tyd overig zyn, om te zien wat voordeel de ontlasting aenbrengt.

Ik moet hier nog aenmerken, met betrekking tot het geschikteste tydftip van de ziekte om zulke leden afzetten, dat men, om het zekerste voordeel van de kunstbewerking te genieten, dezelve niet moet aenraden voor dat de kwael tamelyk ver gevorderd is; want schoon men zich in den eersten opslag mag verbeelden, dat de afzetting, hoe eer men dezelve in deze ziekte in 't werk stelt, des te voordeeliger zal uitvallen, en dit inderdaed eene algemeene reden is, om in geval van witte Gezwellen de afzetting vry spoedig te ondernemen, ja hoe aenneemlyk deze bedenking moog' schynen, echter zal men ondervinden, des ben ik verzekerd, dat zulks niet goed is: nademael ik, voornamelyk in deze ziekte, volftandig bevonden heb, dat de afzetting dikwylyger wel gelukt is, dat is, dat een grooter getal van zulke lyderen, die vooraf aenmerkelyk verzwakt waren door stoelgangen en andere toevallen, dan van zulken, die een bloedryk gestel behouden hadden, na dezelve hersteld zyn.

In het eerste geval, als de gesteldheid niet te veel geleden heeft, waerop de Artsen altyd acht kunnen geven, zullen alle de toevallen van uittéring, die bevorens plaets hadden, gemeenlyk binnen zeer weinige dagen na de afzetting verdwynen: nooit volgen 'er hevige ontstekingen; de lyder verbetert dagelyks in zyne gezondheid; en men bekomt doorgaens, ten zy de lyder te zeer gefolterd was, vry spoedig eene volkome genezing. In 't laetste geval, integendeel, ontmoet men het volmaekt omgekeerde van deze omstandigheden, dewyl de lyder, uit eene volkomen gezondheid, ten tyde der kunstbewerking, gemeenlyk in eene heftige ontstekingkoorts vervalt, welke buiten twyffel dikwerf vry beter afloopt; maer welke ook veelvuldig of den lyder onmiddelyk van kant helpt, of zulke toevallen veroorzaekt, waervan hy nooit volkomen hersteld wordt.

Zoodat men in geen geval, hoedanig ook, tot de afzetting moet overgaen, voordat men alle middelen, om 't lid te behouden, vergeefsch beproefd heeft.

Alles, wat wy tot hiertoe omtrent de behandeling gezegd hebben, heeft alleen betrekking

king tot de zinkingfoort; en als men het zelve in tyds aenwendt, en naer behooren aenhoudt, dan zal men 't doorgaens van veel nut bevinden; doch als de ziekte zoo ver gevorderd is, dat zy de kokerbanden van 't gewricht vernietigd, en mogelyk desgelyks de beenders en kraekbeenders zelfs beledigd heeft, dan is buiten twyffel de afzetting het eenigste middel.

Wat de noodlottiger foort van witte Gezwellen, de kropzwerige, namelyk, belangt; dewyl ik geen zeker middel weet voor de kropzweer, zelfs niet als deze onder een goed-aertiger gedaente in de zachte deelen van 't lichaem voorkomt, kan ik niet voorgeven iets voldoende over dit onderwerp voor den dag te zullen brengen.

In de kleener gewrichten, als de zieke-lyke deelen van het been uitgedreven worden, mag men somtyds, langs dezen weg, met de poogingen der natuur te ondersteunen, de genezing bekomen; maer in de grooter gewrichten, gelyk de knie, enkel, enz., is het niet waerschyndlyk, dat iets anders dan de afzetting immer veel verligting zal bybrengen; en men kan zelf niet verwachten, dat
deze

deze na de kunstbewerking van duur zal zyn; nademael, als de algemeene kropzwerige smet in de gesteldheid steeds plaets grypt, de ongesteldheid waerschyndlyk zich wederom zal openbaren in eenig ander gedeelte: niettemin is de afzetting, in den gevorderden staet van de ziekte, somtyds noodzakelyk om 't gevaer te onduiken; dewyl de pyn dan dikwerf zoo geweldig wordt, dat het verkiesbarer is iets te wagen, dan dezelve langer uittestaen.

Wanneer echter, om deze of geene reden, de afzetting verworpen is, dewyl het byna zeker is, wegens de klaerblykelyke kropzwerige gesteldheid, dat de ziekte spoedig weêr zal komen, dan moet men noodzakelyk tot onderhoudende (f) middelen toevlugt nemen, om de kwael zoo dragelyk te maken als mogelyk is; en tot dit oogmerk zal men de *opiaten*, als de pyn bedarende en rust aen den lyder verzorgende, in genoegzame giften toegediend, gemeenlyk het voornaemste hulpmiddel bevinden.

Voor 't overige mag men gebruik maken van alle zulke hulpmiddelen en voorschriften,

(f) Remedia palliativa.

tén, die heilzaam bevonden zyn in de kropzweer; en, dewyl eene optelling van dezelve geenszins strookt met het oogmerk van deze Verhandeling, moet men met die Schryvers welke over dit onderwerp gehandeld hebben, raedplegen.

OVER DE

S T E M P I N G

D E R

BLOEDVLOEIJINGEN,

WELKE OP DE

V E R L O S S I N G

V O L G E N,

DOOR MIDDEL VAN INSPUITINGEN

MET KOUD WATER EN AZYN.

Uit het Latyn van den Heer M. SAXTORPH.

E E R S T E G E V A L.

EENE jufvrouw werd, na dat zy den tyd van hare zwangerheid wel ten einde gebragt, en een levendig, sterk, doch ongewoon groot meisje gelukkig ter weerd gebragt had, een groot uur op het korte bed zeer ftil gehouden, dewyl de nageboorte nog niet ontlast was.

I. Deel. I. Stuk.

I

De

De vroedvrouw, in hare kunst ervaren, had reeds lang na de ween, welke de nageboorte uitdryven, te vergeefs gewacht; dan, naerdien zy, door het kermen van de moeder, die voor de [zoogenoemde] nieuwe wys, om de uitdryving der nageboorte aen de natuur overtelaten benaeuwd was, en zeer sterk aendrong om dezelve aftehalen, bewogen wierd, maekte zy een aenvang om de nageboorte, welke zy in het voorste gedeelte der baarmoeder ingeplant, en na hare meening zeer sterk vastgehecht vond, los te maken; op de eerste aenraking en trekking van de streng, ontstond 'er eene hevige bloedvloei-
 jing uit de lyfmoeder, waerdoor, na een rasch verlies der kragten van de kraemvrouw, het aengezigt en de lippen zoo bleek wierden dat men dacht dat zy bloedloos en zeer naby den dood was.

Deze zeer gevaerlyke omstandigheid van de vrouw duurde vier uren, niettegenstaende de vroedvrouw, door dit ongewone toeval niet onthust, alle hulpmiddelen tot stemping van de vloeiing vaerdig aangewend had; zy haelde, namelyk, eerst de losgemaekte nageboorte af, en bragt aenstonds daerna hare hand, in koud water gedompeld, in de baarmoeder, opdat
 deze

deze daerdoor tot eene sterker samentrekking aengezet zoude worden. Doch dewyl 'er eene hevige bezwyming opvolgde, werden 'er, op myn' raed, nog verscheiden andere middelen in het werk gesteld; men leidde doeken, in koud water en azyn gedurig natgemaekt, uiterlyk op den buik, terwyl dezelve, door het opleggen van handen, gedrukt wierd; zy gebruikte alle kwartieruurs een lepel van een mengsel, bestaende uit agt oncen zuiver water, veertig druppelen geest van Koperrood en één once fyroop van Slaepbollen, welk vocht zy koud doch echter bezwaerlyk doorzwelgde; het aengezicht werd daerenboven met koud water besprengd, en de palmen van de hand en slapen van het hoofd met sterken azyn gewreven.

Doch alle deze middelen waren vruchteloos aengewend, tot dat eindelyk het verlies van bloed zoo aenmerkelyk was, dat zy, na dat haer de spraek federt een geruimen tyd ontbrak; en de ademhaling niet meer bemerkt kon worden, elken oogenblik den geest scheen te zullen geven; terwyl gebroken oogen, yskille ledematèn en een geheel onvoelbare polsflag alle verdere hoop van leven wegnam.

In deze ongelukkige omstandigheid, gebood ik de vroedvrouw koud water, met azyn gemengd, door middel van eene klisterspuit, welke zy by zich had, door de scheede in de holte van de baarmoeder, in eene groote hoeveelheid, te spuiten.

Nacuwyks had dit yskoude vocht, voor de eerste maal, de binnenste oppervlakte van de lyfmoeder bevochtigd, of de lyderes begon te zuchten, en hare oogen een weinig te openen: doch dewyl zy korts daerna wederom in eene bezwyming viel, werd het gemelde vocht wederom in de baarmoeder ingespuit: na dat dusdanige inspuitingen eenige malen gedaen waren, kwam zy meer en meer by, begon geluid te geven en gemakkelijker adem te halen.

Van dezen tyd af begonnen de pynen in de lendenen, de famentrekking van de baarmoeder dikwerf verzellende, die te voren byna niet aanwezig waren geweest, sterk te voorschyn te komen, en dreven groote stukken geronnen bloed uit, terwyl de polslag met de natuurlyke warmte hervoortgebracht wierd.

Na dat deze bloedvloeijing, die korts te voren een' naderenden dood bedreigd had,
door

door deze hulpmiddelen gestuit was, en de krachten van de kraemvrouw een weinig hersteld waren, heb ik haer nog vier uren op het verlosbed stil laten liggen, terwyl men intusschen den onderbuik met een laken samengedrukt had. De vrouw, in een ander bed overgebracht zynde, heeft met haer kind, even als de beste kraemvrouwen, een' redelyken welstand genoten, uitgezonderd dat de kraemvloed gering was, en 'er weinig zog in de mammen afgekleinsd wierd; wyders heeft zy, na verloop van veertien dagen, gezond zynde, het bed verlaten.

T W E E D E G E V A L.

Eene andere vrouw verlost in het gasthuis, tot de verloskunde geschikt; de nageboorte werd dadelyk na de verlossing uitgedreven, waerop eene zeer hevige bloedvloeijing uit de baarmoeder volgde, die met zeer zware stuip-trekkingen vergezeld ging, terwyl het schuim op den mond der vrouwe stond.

Na dat deze kramptrekkingen, die haer kragt voornamelyk oeffenden op de beweging van de onderkaek, de spieren van het aen-gezicht en de ledematen, eenigen tyd geduurd

hadden, viel de vrouw in eene bezwyming, die een half uur duurde. Intusfchen werd de onderbuik samengedrukt, en op denzelven doeken, met koud water en azyn bevochtigd, aengelegd, zonder dat 'er zich eenige teekens van een wederkomend leven opdeden. Zoo dra alle deze poogingen vruchteloos aangewend waren, namen de omftanders, zonder verdere vertoeving, tot de infpuitingen, welken ik by andere gelegenheden aengeraden had, als tot het laetste plegtanker; hunne toevlugt, en deden, na dezelyen driemalen herhaeld te hebben, de fluiptrekkingen te gelyk met de overmatige bloedvloeiing ophouden; de lyderes, wyders verkwikt zynde, bleef gedurende eenige uren, om het uur een lepel van het mengfel, uit agt oncen zuiver water, twee drachmen geest van Koperrood en één once fyroop van Slaepbollen bereid, gebruiken, waerop zy vervolgens hare kraem gelukkig heeft ten einde gebragt.

D E R D E G E V A L.

In het zelfde jaer kwam 'er in ons ziekenhuis eene zwangere vrouw, die erbarmelyk klaegde over een pynlyk gevoel en eene fpanning in het zydelyke gedeelte van den onderbuik,

wel-

welke haer man haer door trappen en schoppen veroorzaekt had.

Niettegenstaende den mond van de baarmoeder door wezenlyke ween reeds verwyd was, en 'er onder de verlossing eene matige hoeveelheid van bloed uit de teeldeelen ontlast wierd, heb ik haer echter, om de bepaelde pyn in den onderbuik, een weinig bloed laten aftappen: weinige uren na de aderlating werd zy van een onvoldragen en halfverrotte vrucht van het mannelyke geslacht verlost.

Aenstonds na de verlossing werd de na-geboorte uitgedreven, op welker uitdrijving eene zeer hevige bloedvloeijing volgde, waerdoor de vrouw verzwakte en in eene bezwyming viel. Door het aenleggen echter van koud water, en eene langdurige drukking met de handen op den onderbuik, kwam zy by, schoon zy zeer bleek en byna van bloed uitgeput scheen te zyn.

In den volgenden nacht, na dat zy op het kraembed overgebracht was, viel zy wederom in eene bezwyming, waerop te gelyk wederom eene bloedvloeijing volgde, welke aenval echter door eene sterker toehating van het laken

om den onderbuik , aenlegging van doeken , in koud water natgemaakt , op denzelven , en het innerlyke gebruik van het hier boven gemeld mengsel , overwonnen is.

In den volgenden ochtend werd de bloedvloeijing , door eene geringe beweging van de lyderes , in het bed hervoortgebracht , doch ging toen met een geruis in de ooren , hartvang , bleekheid en koude over het geheele ligchaem vergezeld ; welke toevallen , door de reeds genoemde middelen , en eene voorzigtige bestiering der omstanderen , overwonnen wierden.

In den namiddag van dees zelfden dag werd de lyderes , terwyl zy nu geheel veilig voor eene bloedstorting dacht te zyn , op nieuws door een' aenval byna uitgeput ; hierop dacht ik nu op de inspuitingen in de baarmoeder , welken ik tot hiertoe by deze lyderes uitgesteld hadde , deels uit vreeze voor een' raschen dood , die somwylen het gevolg konde zyn van eene geringe beweging van het ligchaem of der dyen , die noodzakelyk een weinig opgeligt moesten worden , om de inspuitingen naer behooren in het werk te stellen , deels uit een opgevat vermoeden van eene

in-

inwendige belediging der lyfmoeder, die te voren op het fchoppen ligtelyk had kunnen volgen.

Niettegenftaende dit alles, befloot ik echter, in zoo groot een gevaer, liever een twyffelachtig dan in het geheel geen middel te beproeven; ten welken einde ik, na dat de dyen zachtjes van elkanderen verwyd en een weinig opgeligt waren, de pyp van de groote klisterspuit in den flappen en openzynden mond van de baarmoeder liet brengen, waerdoor het koud water met eenige drift in de lyfmoeder gefpuit wierd; na dat deze infpuiting gedaen was, verkwikte de vrouw tamelyk wel, en verzocht dat men eene tweede in het werk zoude ftellen, door welker aenwending de verderffelyke bloedvloed zoodanig verminderd was, dat zy naderhand, door het enkele gebruik van het reeds genoemd mengfel, gedurende eenige dagen, herfteld zynde, uit ons ziekenhuis gegaen is.

*Aenmerkingen, uit deze gemelde gevallen
voortvloeiende.*

I. De bovengemelde gevallen bewyzen derhalve, dat de inspuiting van koud water en azyn in de lyfmoeder onder de veiligste middelen, tot stemping van eene overmatige bloedsvloeiing uit de baarmoeder, na de verlossing, moet gebragt worden.

II. De nageboorte wordt niet altoos met dezelfde gemaklykheid en op denzelfden tyd na de verlossing ontlast; maer die gemaklykheid, welke men zoo wel in eene natuurlyke als kunstige ontlasting van de nageboorte waerneemt, hangt niet alleenlyk af van de wyze van vasthechting, maer ook meestentyds van de plaets, welke dezelve in de baarmoeder beflaet; want de ondervinding leert immers dat de nageboorte, die in het voorste gedeelte der baarmoeder vastgehecht is, veel bezwaerlyker dan in eenige andere plaets afgescheiden wordt (†).

III.

(†) By de afhaling schynt hiervan de oorzaak, dat men dan de streng tegens de schaembeenders hare richting doet nemen, in welk geval de streng katrolsgewyze getrokken wordt.

III. In het algemeen moet men dit ook aenmerken; dat hoe meer het gedeelte der baarmoeder, in 't welk de nageboorte vastgehecht is, uitgerekkt wordt, des te losser de vereeniging van de nageboorte met de lyfmoeder is; en dit schynt my de reden te zyn, waerom de nageboorte, in de eerste maenden der zwangerheid, veel sterker aen de baarmoeder vereenigd is, dan tegens den tyd der verlossinge. Dit is dan ook de reden waerom de nageboorte, in het voorste gedeelte van de baarmoeder gehecht, veel sterker vereenigd is dan op eenige andere plaets; want dat gedeelte van de lyfmoeder wordt, gedurende de zwangerheid, veel minder uitgerekkt, dan de bodem of de achterste zyde der baarmoeder; hierom zien wy, by de ontleding der lyken van zwangere vrouwen, eenen minderen afstand tuschen de ronde banden in de voorste, dan wel in de achterste oppervlakte der baarmoeder.

IV. Daerenboven moet men opmerken, dat de baarmoeder, als een veêrkragtig en prikkelbaer ligchaem, doorgaens naer die mate zich samentrekt, naer welke zy te voren uitgerekkt is; toch dewyl nu derzelve bodem en achterste oppervlakte in de zwangerheid sterker dan de

de voorste uitgerekt wordt, is het baerblykelyk dat die zelfde deelen zich na de verlossing sterker samentrekken, en de nageboorte, als aen die deelen vastgehecht, rascher uydryven, dan dat zy in het voorste gedeelte, als met eene minder samentrekkingskracht begaefd, geplaatst en gehecht geweest ware.

V. Om deze minder en trager samentrekkingskracht, welke de voorste oppervlakte der baer moeder oeffent, is de vereeniging van de nageboorte met dezelve niet alleen sterker, maer ook gevaerlyker, nademael eene al te rasche afhaling met eene bloedvloeijing gepaerd gaet. De zeer gevaerlyke bloedvliet, welke in het eerste geval op de al te vroege afhaling van de nageboorte volgde, bevestigt dit gevoelen.

VI. Hierom hebben alle Vroedkundigen te zorgen dat zy, door het smeeken der omstanderen bewogen, de afhaling van de nageboorte door eene ligtvaerdige onderneming niet verkeerdelyk beproeven, voornamelyk, wanneer de nageboorte in het voorste gedeelte van de baer moeder vastgehecht is; want uit zoodanig eene roekeloosheid zouden twee gebreken ontstaen; namelyk, *vooreerst* eene be-
le-

lediging van de binnenste oppervlakte der
lyfmoeder, uit eene hevige scheuring, die
op eene sterke vereeniging van de nageboorte
volgen moct; *ten tweede* eene zware bloed-
vloeijing, welke de geringe famentrekking van
de voorste oppervlakte der baarmoeder na de
verlosfing vergezeld (*).

VII. Wanneer de nageboorte op gemelde
wys vastgehecht is, en 'er eene onmatige
uitzetting van de baarmoeder plaets heeft,
moet men *vooreerst* den onderbuik der kraem-
vrouwe met een laken omwinden, door welks
famentrekking de gevaerlykste bloedvloeijing
gematigd wordt. *Ten tweede* moet men koud
water en azyn, benevens eene spuit, by de
hand hebben, wier gebruik zeer veilig zal zyn,
byaldien de bloedvloeijing op de ontlasting
der nageboorte mogt volgen. En eindelyk,

ten

(*) Het is te wenschen dat de Vroedvrouwen, zoo wel
in de Nederlandfche fteden als ten platten lande, eindelyk
eens zullen overtuigd worden van de fchadelykheid, om
de uitdryving van de nageboorte *niet* aen de natuur over
te laten. Zy moeten toch voor alle beredeneerde waer-
heden onvarbaer zyn, wanneer zy, niettegenftaende de
waerfchuwingen der beste Vroedmeesteren, echter in alle
gevallen nog durven ondernemen de nageboorte, onmid-
delyk na de verlosfing, aftehalen.

ten derde, moeten alle Vroedkundigen met geduld, een' geruimen tyd na de verlossing; de teekens, die de vereischte samentrekkingen der baer moeder aanduiden, en uit een samengedrongen gezwel der lyfmoeder boven de schaembeenders, uit veelvuldige ween na de verlossing, en ten laetste uit eene geringe bloedvloeiinge onderkend worden, eerst afwachten, voordat zy de afhaling van de nageboorte ondernemen.

BESCHRYVING EN BEREIDING
 VAN DEN
 VLUGTIGEN
 BARNSTEENGEEST.

Uit het Fransch van den Heer MACQUER.

DE vlugtige barnsteengeest (door de Franschen met den naem van *Eau de Luce* bestempeld) is eene soort van vlugtige zeep, onder eene vloeibare gedaente, waarvan de reuk zeer sterk en doordringend is.

Dit vocht is samengesteld uit vlugtig loogzout, opgeheven uit het armoniakzout, door de kalk (*), en uit overgehaelden olie van barnsteen, welken men derwyze met elkan- deren vermengt, dat 'er uit dezelve een doof en melkachtig wit vocht geboren wordt.

Het zelve is, door zyn sterken en prikkelenden reuk, dienstig om de kwynende dierlyke

(*) Alkali volatiele fluor.

lyke geesten optewekken, in gevallen van beroerten, verstikkingen, bezwymingen en foortgelyke ziekten.

Men kan dezen geest niet wel, zonder eenige byzondere kunstbewerkingen, naar behooren verkrygen; want indien men zich vergenoegt met het vlugtige loogzout en den overgehaelden olie van barnsteen te mengen en onder elkanderen te schudden, zal 'er wel een wezenlyk melkachtig vocht, gelyk men begeert, te voorschyn komen; doch deze kleur zal van korten duur zyn; en zy verdwynt in weinig tyds, wanneer het vocht in rust gelaten wordt, het zy omdat het vlugtige loogzout den olie van barnsteen, wanneer hy in eene geringe hoeveelheid is, volkomen ontbindt; of omdat deze olie zich van de deeltjes van het vlugtige loogzout afscheidt en afzonderlyk bestaen wil; 't geen zelfs geschiedt, wanneer 'er eene vry groote hoeveelheid aenwezend is. In beide gevallen wordt het vocht klaer en doorschynend; maer dewyl de fraeiheid van het zoogenoemd *Eau de Luce* bestaet in het behouden van zyne melkachtige witte kleur, is het noodzakelyk dat men hier voor een middel zoeke.

Zie

Zie hier dan een voorschrift, volgens het welke men zeer goeden vlugtigen barnsteengeest kan erlangen.

Neem agt lood overgehaelden brandewyngeest; ontbind in denzelven tien of twaelf azen witte zeep; zyg dit door; verdeel daerna in dezen brandewyngeest, met zeep beladen, een vierendeel loods van overgehaelden olie van barniteen; laet het op nieuws door graeuw papier zygen; meng wyders met dit opgeloste vocht den sterksten en doordringendsten vlugtigen geest van armoniakzout, tot dat het mengsel, 't welk men in eene gefloten flesch maken, en naermate het aangroeit schudden moet, van eene schoone en doove witte melkkleur zy: indien 'er zich op de oppervlakte een room mogt vertoonen, doe 'er dan een weinig van den geest van olieachtigen wyn by.

Over het algemeen komt het wezenlyke, om in het maken van den goeden vlugtigen barnsteengeest wel te slagen, hierop uit, dat men het sterkste en meest van waterachtige deeltjes ontbloote vlugtige bytende loogzout (*) tot de bewerking gebruike.

Dit

(*) Alkali volatile causticum.

* * *

Dit voorschrift nu, zegt de Heer MACQUER, dat voor een groot gedeelte van den Uitgever der Fransche uitgave van de Londensche Apotheek afkomstig is. — Doch naerdien ons in het naestafgelopen jaer, in onze moedertael, zelf eene andere manier medegedeeld is, welke wy, zoo niet beter, ten minste even waardig keuren om haer aen onzen landgenooten algemeener bekend te doen worden, dan wy met reden vreezen dat zy tot hier toe is, zoo hebben wy het der moeite waardig geoordeeld dezelve thans te laten volgen (*).

Neem dus *Mastik*, die wit en zuiver is.

Zout van Wynsteen, dat wit en droog is: van elks een vierendeel loods.

Olie van Barnsteen, die wit is, xii druppels.

Sterk gezuiverden Wynggeist (†), twee lood.

De *Mastik*, tot een matig fyn poeder gewreven zynde, wordt gedaen in een droog fleschje,

(*) Wy bedoelen het voorschrift van den Heer DORDES, te vinden in het *eerste deel* van het *Provinciael Utrechtsch Genootschap*.

(†) Alcohol.

fleschje, dat zoo groot is, dat het zelve eene dubbele hoeveelheid zoude kunnen bevatten: hier wordt het wynsteenzout nevens den olie, en vervolgens de gezuiverde wyngceest by gedaen; en dit alles wel omgeschud zynde, moet men het ten minste vierentwintig uren (de omschudding een en andermael herhaeld zynde) welgesloten koud laten staen, wanneer dit tot zyn bepaeld oogmerk gereed is.

Om nu deze ontbinding, tot bereiding van den vlugtigen barnsteengeest, te doen dienen, zoo is noodig, dat men zich van welbereiden geest van armoniakzout, door levendige kalk vervaerdigd (*), voorzie.

Doe van dezen geest in een fleschje, by voorbeeld vier tot zes lood; druppel 'er langzamerhand van de zoo evengemelde ontbinding zoo veel in, tot men een melkachtig wit vocht krygt; de juiste hoeveelheid daarvan ten naeuwste te bepalen, is onnoodig; de hoeveelheid van honderd druppelen van de ontbinding, tot twee lood van den vlugtigen geest van armoniakzout, is my doorgaens de beste

(*) Spiritus salis Armoniaci cum calce Viva paratus.

beste voorgekomen; dan krygt men een vocht, dat eene genoegzame witheid en fraeije melkachtigheid heeft, en zeer lang behoudt: en dit gelukt te beter, als men onder die bewerking het fleschje een en andermaal wel te deeg omschudt: dus bekomt men een vocht, dat eene volmackte vloeibare zeep is, die den naem van *Eau de Luce* gekregen heeft; het geen in een, met een glazen stopje welgesloten, fleschje bewaerd wordende, bestendig het zelfde blyft, zonder eenig zetsel te geven, of zyne witheid te verliezen.

De aenmerkingen, welke de Heer DOEDES op deze bereiding medegedeeld heeft zyn de volgende:

1. Men moet inzonderheid acht slaen, dat men wel zorg drage, dat 'er geen enkele druppel water bykome, terwyl dit de bereiding straks doet mislukken.

2. Het schynt dat de *Mastik*, die zich voor een gedeelte in den gezuiverden wyngceest ontbindt, en zich met den olie vereenigt, dezelve lyviger maekt, en, zonder haer natuur te veranderen, eenige overeenkomst doet krygen met de natuurlyke oliën: ook schynt het

het zout van wynsteen, door de waterdeelen, die nog in den gezuiverden wyngceest mogten overig zyn, naer zich te trekken, zeer veel toe te brengen tot eene naeuwkeuriger ver-eeniging van den olie met het vlugtige loog-zout, hier na beschreven, dat hiervan veel aenbelang is.

3. De olie van barnsteen moet wit zyn; en schoon het met dezelve, op de gewone wyze bereid, wel gelukt, is echter die, welke met water overgehaeld is, tot de bereiding van den vlugtigen barnsteengeest wel de beste, dewyl dezelve niet alleen, zonder vermindering van hare kragt, veel van haren onaengenamen reuk verliest, maer zelfs doordringender wordt; en deze overhaling een en andermael herhalende, kan men dezen olie zoo zuiver en helder verkrygen, als gezuiverden wyngceest zelfs.

4. De gezuiverde wyngceest, dien men tot deze bewerking gebruikt, moet door middel van loogzout van zyne waterdeelen beroofd zyn (*), vervolgens overgehaeld worden, en ten minste zoo sterk zyn, dat ze het buskruid

(*) Alcohol alkalifatus.

kruit aensteekt, en, by zout van wynsteen gevoegd en daer mede warm gemaakt zynde, het zelve droog laet.

5. Den geest van armoniakzout, door de kalk vervaerdigd, heeft de Heer DOENES op de volgende wys bereid:

Neem *Armoniakzout* agt lood.

Levendige of ongebluschte Kalk vierentwintig lood.

Maek van elk afzonderlyk een poeder; doe het te samen in een' kromhals (*), met byvoeging van agtenveertig lood zuiver water; de samenvoeging van den kromhals met den ontvanger naeuwkeurig gefloten hebbende, laet men het cenige uren staen, opdat de ontstane hitte, by de vermenging der Inmengselen, intuschen afneme; doe 'er dan eerst een zacht vuur onder, en maek dat vervolgens langzamerhand sterker, totdat men 'er omtrent zestien lood *armoniakgeest* afgetrokken hebbe. Doch begeert men vlugtigen barnsteengeest, die minder sterk en doordringend is, dan kan men de hoeveelheid van het water vermeerderen, en met de overhaling aenhouden, tot 'er een pond vochts afgetrokken zy.

(*) Retorta.

B E R E I D I N G
 V A N E E N
 B R A E K M I D D E L
 U I T H E T
 S P I E S G L A S,

'T WELK ALTOOS HET ZELFDE
 BRAEKVERWEKKEND VER-
 MOGEN BEZIT.

Uit het Latyn van den Heer BERGMAN.

NAERDIEN men, hoe langs hoe meer, in ons land van het groote vermogen der braekmiddelen, en wel inzonderheid dier geenen, welke uit het spiesglas vervaerdigd worden, in het genezen van zeer vele ziekten, by ervaring overtuigd wordt, en hierom dezelfde ook dadelyk gebruikt, zoo is het echter te bejammeren, dat men zulke verschillende bereidingen van den braekwynsteen, welk mid-

del immers zeer dikwerf toegediend wordt, aentreft, naerdien dezelve noodwendig een zeer verschillend uitwerksel te wege moeten brengen; en dewyl 'er voor den Geneesheer niets noodzakelyker is, dan dat hy van eenen gelyken graed van sterkte dier artsnyen, welken hy voorschryft, verzekerd kan zyn, zoo hebben groote mannen reeds overlang 'er op uit geweest, om het spiesglas derwyze te bereiden, dat de Arts zich van het zelve op eene veel zekerer wys bedienen kan.

De Hoogleeraer BERGMAN heeft, reeds in het jaer 1773, eene Verhandeling in de Latynsche tael geschreven, over het spiesglas, door den getartariseerden wynsteen opgelost (*), in welke hy de bereiding van het spiesglas, voor zoo verre het tot een braekmiddel moet strekken, aen de geleerde wereld heeft medegedeeld: deze manier heeft hy wederom in het jaer 1779, doch onder eene andere benoeming, in het eerste deel zyner *Natuur- en Scheikundige Verhandelingen* (†) ingelascht. Wy bekennen gaerne

(*) Stibium tartarifatum. (†) *Opuscula Physica & Chemica.*

gaerne geene reden te weten, waerom dit middel in onze Artzenywinkels niet algemeen is ingevoerd, daer wy kunnen verzekeren, dat het zelve oneindig den voorrang verdiend boven den braekwynsteen, zoo als dezelve op de gewone wys, dat is, uit gelyke deelen van het glas (*) of lever van spiesglas (†), of ook wel van deze beiden, of van den safraen der metalen (§) en den wynsteenroom (‡) gemaekt wordt.

Het is hierom dat wy de wys van den beroemden BERGMAN mededeelen, ten einde dezelve algemeener bekend worde. Vooraf willen wy de reden melden, waerom de genoemde Hoogleeraer zyne manier uitgedacht heeft.

De middelen, zegt hy, welke men uit het spiesglas vervaerdigd en waer van men zich thans bediend, moeten wegens de wys van bereiding verschillen, en des noodwendig in sterkte van haer braekverwekkende kragt onstandvastig zyn; dit is de reden waerom wy

(*) Vitrum antimonii. (†) Hepar antimonii. (§) Crocus metallorum. (‡) Cremor tartari.

wy zulke onderscheiden uitwerksels van den braekwynsteen aantreffen, welke somwylen zeer hevig doet braken, terwyl dit zelfde middel, doch by een' anderen Scheikundigen bereid, ter naeuwernood eene walging zal verwekken (*); dit hangt voor het grootste gedeelte af van de kalken van het spiesglas, welke somwylen meer, somtyds minder brandstoffs (†) in zich bevatten, welke haer braekverwekkend vermogen veranderen zal, wanneer het in een zout of in den braekwynsteen overgegaen is.

Het is om deze reden noodzakelyk dat men eene kalk bezige, die in hare hoeveelheid van brandstoffs niet verschilt; en zoodanig eene kalk is, volgens myne waarnemingen, benevens die van den Heer MACQUER, in het poeder van ALGAROTH te vinden, name-lyk, het poeder uit het boter van spiesglas (§), door middel van water nedergeploft.

Maer

(*) Men begrype ligtelyk, dat in ons geval alles gelyk moet gesield worden; anders zoude men kunnen zeggen dat de reden hiervan dikwerf te zoeken is in eene meerder of minder geschiktheid der lyderen tot braken of ook wel in eene meerder of minder bereidvaardigheid der aanwezend zynde stoffs, enz.

(†) Phlogiston. (§) Butyrum antimonii.

Maer het vermogen van dit geneesmiddel hangt insgelyks af van het scheidvocht (*), 't welk men tot de ontbinding van de kalk bezigt. Uit proeven, welken ik met verscheiden bereidingen uit het spiesglas genomen heb, is het my gebleken dat het wynsteen-
zuur (†) *alleen* in de ontbinding van het spiesglas geene kragt, hoe genoemd, heeft, zoo lang het laetstgenoemde zyne brand-
stofte (§) bezit.

Ik heb den *wynsteenroom* (†), en inzonderheid den *getartariseerden* of *ontbindbaren wynsteen* (**), tot oplossing van de kalk van het spiesglas het geschikteste gevonden; terwyl ik echter aen alle Geneesheeren overlaet te bepalen, in welke bereiding van deze twee volgende het braekverwekkend vermogen het meest gelegen zy (§§).

(*) Menstruum. (†) Acidum tartari. (§) Phlogiston.
(‡) Cremor tartari. (**) Tartarus tartarifatus sive solubilis.

(§§) Naerdien de getartariseerde wynsteen ons tot de ontbinding van het spiesglas het beste toefchynt, zoo verkiesen wy de *tweede* manier.

E E R S T E M A N I E R.

Neem POEDER VAN ALGAROTH, doof kokend water nedergeploft, afgewasfchen en gedroogd zynde, vier en een half lood.

WYNSTEENROOM, tot poeder gebragt, tien lood.

WATER, twee en een half pond en twee lood (*).

Laet dit alles, gedurende een half uur, in een glas koken, en daerna de geheele ontbinding (†) doorzygen, wanneer 'er zich een zwartachtig poeder zal afscheiden; laet het doorgezegen vocht, in een open aerden vat, uitwaesfemen, tot 'er zich een velletje ver-
toont;

(*) Dit is byna de helft van eene Zweedsche maet, welke de Heer BERGMAN *Cantharus* noemt. De Schryvers van het Engelsch tydſchrift, *Foreign Medical review* genoemd, zeggen dat de navorfching der hoeveelheid, welke deze maet bevat hen meer moeite gekost heeft, dan het doorlezen van het bovengemelde eerste deel der *Natuur- en Scheikundige Verhandelingen*; en niettegenftaende deze moeite, zouden zy deswegens evenwel onkundig gebleven zyn, byaldien de Heer KIRWAN, een groot Natuurkundigen, hen niet medegedeeld hadde dat een *cantharus* bevat vyf ponden (het pond van vierentwintig lood) drie lood, twee scrupels en vyftien azen.

(†) Solutio.

toont; houd het naderhand op eene zachte warmte, opdat 'er kristallen te voorschyn komen; schei dezelve allengskens af; en laet haer op een vochtig gemackt vloeipapier droogen; wasch de zuiverste zoutachtige korstjes met koud water af, en bewaer haer afzonderlyk; giet het laetste dikke loog, 't welk eene roodachtige kleur zal hebben, weg.

Deze bereiding noemt de Heer BERGMAN den met spiesglas beladen WYNSTEEN (*); deszelfs kristallen zyn agtkantig, doch de spitfen langer dan die van den aluin; zy hebben even als water geene kleur, en zyn in 't geheel of ten deele doorschynend. Een derde van haer gewigt is uit het spiesglas. Zy knappen op het vuur, en verspreiden van zich een' spiesglasreuk. In de lucht vergruizen zy noch tot poeder, noch trekken uit dezelve eenige vochtigheid; maer wanneer men haer lang bewaert, worden zy wit en ondoorschynend. Een lood overgehaeld laeuw water ontbind byna drie azen.

(*) Tartarus antimonialis. In de Latynsche verhandeling noemde hy deze bereiding *sibium tartarifatum* of *bet door den wynsteen opgeloste SPIESGLAS.*

T W E E D E M A N I E R.

Neem POEDER VAN ALGAROTH (als in de eerste manier bereid) zes lood.

GETARTARISEERDEN WYNSTEEN, twintig lood.

WATER, éénëndertig lood (*).

Laet dit, gedurende een half uur, in een glas koken; zyg het door; waesfem het donkere rood loog uit, tot 'er een velletje opkomt; zet het daarna op eene zachte warmte, opdat 'er kristallen gevormd worden; scheid dezelve 'er allengskens af, en droog haer op een vochtig gemaekt vloeipapier. Wasch de zoutachtige korstjes, welke zich aen den rand van het glas vastgehecht hebben, en bewaer dezelve onder den naam van *getartariseerden wynsteen*; giet het overblyvend loog weg.

Deze bereiding wordt door den meergemelden Hoogleeraer *den met spiegelglas beladen* GETARTARISEERDEN WYNSTEEN (†) genoemd.

Des-

(*) Byna het vierde gedeelte van een *cantbarus*.

(†) *Tartarus tartarifatus antimonialis*. Eerst genoemd *sibium tartaro-tartarifatum* of het door den *getartariseerden wynsteen opgeloste SPIESGLAS*.

Deszelfs kristallen zyn somwylen vier- toch meestentyds agtkantig; eenigen zyn zeer klaer, anderen hebben een doorschynend wit; zy bezitten dezelfde hoedanigheden in de lucht en het vuur, als die van de eerste bereiding. Maer haer vyfde gedeelte is spiesglas. Eén lood overgehaeld laeuw water ontbindt vyf en een half azen. De ontbinding (*) is even als de voorgaende zonder kleur. De zoutkorstjes, welke aen den rand van het vat vastgehecht zyn, maken naeuwlyks het tiende gedeelte van den getartarifeerden wynsteen uit.

(*) Solutio.

In het volgende Stuk zullen wy eenige aenmerkingen over, benevens de bereiding van het poeder van *Algaroth* en boter van *spiesglas*, van den heer *MACQUER*, mededeelen.

In de eerste plaats zijn de woorden
 in de tweede plaats de woorden
 in de derde plaats de woorden
 in de vierde plaats de woorden
 in de vijfde plaats de woorden
 in de zesde plaats de woorden
 in de zevende plaats de woorden
 in de achtste plaats de woorden
 in de negende plaats de woorden
 in de tiende plaats de woorden

V E R B E T E R D E
D R U K F E I L E N:

<i>Bladz.</i>	<i>Regel</i>	<i>staet</i>	<i>lees</i>
13	4	pynstillenden en	en pynstillenden
19	22	grootte	grooter
26	5	voeten	vaten
50	14	of zoet gemaakt	zoet gemaekt
67	20	uit de vaten	uitgevaten
120	11	zelf tot	moet dezelve tot

In de volgende plaats zullen wij eenige
 andere woorden en zinnen
 die in de eerste plaats
 in de tweede plaats
 in de derde plaats
 in de vierde plaats
 in de vijfde plaats
 in de zesde plaats
 in de zevende plaats
 in de achtste plaats
 in de negende plaats
 in de tiende plaats

GENEES-HEEL-ARTZENY-
 EN VROEDKUNDIG
 M A G A Z I N.

*Die wysbegeerte, welke op proeven en waarnemingen
 gegrondvest is, zal by eerlyke en regtmattige kunst-
 regters de voortreflykste zyn.*

COTES.

V E R V O L G
 O P D E
 V E R H A N D E L I N G
 OVER DEN AERT EN DE NATUUR DES
 R O O L O O P S.
Uit het Latyn van den Heer M. STOLL.

VII. HOOFDSTUK.

*Over de verschillende middelen en geneeswyzen in
 de Rooloopen. Zekere eigenschappen des Rooloops.*

DEWYL de volbloedige waterzucht zoo zeer
 geene betrekking met deze Verhandeling
 heeft, ben ik misfchien in derzelver verkla-
 ring verder gegaen, dan ik my in 't begin

J. Deel. II. Stuk. L voor-

voorstelde: ook zoude ik zelf dezen uitstap in een' ander niet verschoonen, of hier over aen anderen verlos vragen, zoo het niet byna het zelfde was, volgens welke schikking eene opgaef gedaen wordt door iemand, die geen volledig verhael, maer slechts eenige stukken van dezelve wil voor den dag brengen.

Laet hy, die een gebouw wil oprichten, zich op de schikking en overeenkomst der deelen toeleggen; doch wy, die alleenlyk dienstknechten van dezen bouwmeester zyn, zullen ons verblyden, als of wy onzen post zeer wel waergenomen hadden, wanneer wy, naer onze vermogens, slechts iet nuttigs by den hoop toegebracht hebben.

En hier zullen wy onze taek wederom oppvatten, en, zonder eenigen samenhang van zaken, verhalen 't geene wy of verstrooid over den Rooloop in onze handschriften aengetekend, of in 't geheugen bewaerd hebben.

Verschillende geneeswijzen in de Roolopen. Dat wy verschillende middelen in de genezing des Rooloops noodig hadden, zal yder zien, die het verschil van de ziekte in aenmerking neemt. Echter weet ik dat ik nooit samentrekkende middelen aangewend heb, als een.

eenmaal in den zomer van 't jaer 1776, in eenen onpylyken en langdurigen Loop, die op den Rooloop gevolgd was. Ik vorderde niets; want de Loop, op den duur aenhoudende, bragt eerst de Waterzucht, en in het einde van den winter den dood aen.

De werking der samentrekkende middelen koomt niet overeen met het denkbeeld, 't welk ik van de natuur des Rooloops gevormd heb.

Zy, die de Klei van Armeniën (a) den Rooloopigen voorschreven, met oogmerk om de verzwakte deelen te versterken, en meenden dat zy by uitstek eene opstopping te weeg bragten, indien zy een vierendeel loods van eene onvermogende aerde toegediend hadden, zyn voorwaer zeer gelukkig voor hunne lyders bedrogen!

Ik heb een' langdurigen Rooloop zonder koorts, welke voor geene andere middelen wilde wyken, zien genezen door den zoogenoemden *Saxischen balsam*.

Een' foortgelyken Rooloop weet ik verdreven te zyn door een' Spaenschevliegpleister,

(a) *Bolus armena.*

en een' anderen door eene mostaertpap , op den buik aengelegd.

De oliën waren ook byna van geen nut, ten zy ze zacht en slymig waren, gelyk zy in de uitmelkingen der verkoelende zaden zyn: in een' Rooloop, die niet van eene galstofe, maer veelëer van eene meerder of minder ontsteking der darmen afhing, waren de laeuwe amandelmelken, met de overige ontsteking-tegengaende middelen, de voornaemste. Dusdanige Rooloopen ontfaen in het begin van de lente, of ook wel in den kouden herfst; maer zy heerschen niet lang, dewyl de geschiktheid tot deze volksziekte dan rasch verdwynt.

En gedurende dit saizoen (1779) en den kouden herfst, waren 'er zeer zeldzaam Rooloopen, in welken het heulsap te pas kwam, schoon 'er reeds geschikte middelen voorafgegaen waren. Want men moest reeds den volgenden dag, door eene aderlating, laeuwen amandelmelk, en stovingen des buiks, de heete koorts, vermeerderde stoelgangen, en somwylen de beginsels van eene longontsteking (*) bestryden, wanneer men daegs te voren den lyder het heulsap, om de rust en den slaep te bevorderen, had toegediend. De

(*) Peripneumonia.

De *Herfst-Roolopen* waren meestentyds van een' gal-ontstekingachtigen, of alleenlyk van een ontstekenden aert, hoedanige wy ook in de lente waernamen, schoon deze zeer zeldzaam waren, en gemakkelyk weken voor de ontstekingtegen gaende geneeswys.

Op het einde van Oogstmaend, en gedurende den herfst van 't jaer 1779, hebben wy vele Roolopen, die nog naeuwelyks begonnen waren, door dunne voedsels en een' laeuwen en verzachtenden drank verdreven, voordat zy geweldiger wierden, zonder wederinstorting.

Niemand moet hier tegenwerpen, dat het slechts ligte *Loopen*, van eenige ligte krimpelingen verzeld, en geenszins beginnende ware Roolopen geweest zyn, die ik dus gemakkelyk genas. Want het begin der ziekte deed zich in deze eveneens voor als in anderen, by wien de kwael zyn' vollen wasdom kreeg, en dan den naem van een' waren Rooloop verdiende.

Het waren dus slechts eenige voorboden van eene zwarer ziekte, en geringe aenvallen van den Rooloop; en zy zouden heviger geworden

den zyn, zoo wy zulks in 't begin niet verhoed hadden.

In de Herfstmaend van het zelfde jaer hebben wy de wederkoming van eenige reeds genezen Roolooopen op gelyke wys belet, name-lyk, door dunne voedfels en een' laeuwen en verzachtenden drank, ten zy de lyder zyne nog zwakke maeg overladen, en hiervoor een braekmiddel noodig had.

Een voorname regel in de onderscheiding wegens den aert van, en de verkiezing der geneeswyze in den Rooloop.

Meestentyds konden wy de geneeswys tegens de doorgaende Roolooopen bepalen, uit de behandeling, welke de *heerschende koorts van dat jaergety* vorderde; naerdien de *doorgaende Rooloop zeer na overeenkwam met de natuur van de doorgaende koorts.*

In het jaer 1776 hebben wy eene Zomerkooorts waergenomen, die *zeer galachtig*, doch geenszins kwaedaartig, geheelenal onvermengd, ten zy men haer verkeerd behandeld hadde, en eindelyk meestentyds volkomen van ontsteking ontbloomt was: de Roolooopen zyn, in *dat zelfde jaer*, juist van *denzelfden aert* geweest, name-lyk, *zeer galachtig*, onvermengd, en zonder eenige ontsteking, terwyl zy ook op dezelfde wys met dezelfde snelheid genezen wierden.

In

In de jaren 1777, 1778 en 1779 werden vele lieden aengetast door eene Zomer-Galkoorts, die een' galrottigen aert had, en niet zelden hardnekkig, met ontsteking gepaerd, van eene uitslag over de huid vergezeld, en niet goedaertig was. Wy hebben met verwondering waergenomen dat de Roolooopen, die toen tevens heerschten, volkomen van denzelfden aert waren.

Wy hebben echter niet kunnen bemerken dat in dat jaer, waerin men de meeste Zomerkoortsen waernam, ook te gelyk de meeste Roolooopen aanwezend waren, zoodat derhalve, schoon 'er eene juiste overeenkomst tusfchen de natuur van de heerschende Koorts en den Rooloop stand greep, echter hunner beiden woede en het getal der lyderen, die door haer aengetast werden, zeer verschilden.

Schoon deze ziekte, wanneer zy zich wyden zyd verspreidt, overal groote slagtingen aenrecht, zou derzelve woede echter grootelyks beteugeld worden, wanneer men derzelve eerste beginsels fnuikten, en byaldien wy allen ons overtuigd hielden dat 'er, onder de zoogenoemde volksziekten, geene ziekte is, die in haer beginsels zoo schielyk

*De eerste
beginsels
van den
Rooloop
worden
niet moei-
jelyk ge-
fnuikt.*

kan te keer gegaen worden, doch, verzuimd zynde, de steden, het platte land en de legers zoo zeer ontvolkt, dat men zeggen kan dat deze pest meer volks dood, dan het vyandelyk moordtuig.

Sommige Roolooopen waren tegens alle tot nog toe bekende middelen wederstrevig: echter waren zy slechts doodelyk voor die geenen, welke reeds voor de ziekte verzwakt waren, ten zy ze *allerhevigst* aenvielen, of met *geweldige middelen* te keer gegaen wierden: anderszins waren de laeuwe en slymige dranken, de stovingen van den buik, en wel voornameelyk de *langdurige tyd* zelf zeer voordeelig.

Het zelfde gebeurde in de behandeling van sommige zinkingpynen, welke men niet *geweldig* moest aentasten; want men zou veeléer het nog overige gedeelte van de gezondheid verminderd, dan de wederstrevige zinking te ondergebracht hebben. De *verandering van 't seizoen en de tyd* bragten alleenlyk voordeel aen.

Eene gewichtige waerschuwing

In 't algemeen werden wy overtuigd, dat men op de genezing van sommige ziekten niet te sterk moet aendringen, en dat het genoeg is, zoo dezelve niet verergeren, wanneer men,

schoon

ſchoon langſaem , echter dagelyks iets wint,
Want gelyk men al genezende wel doet, zoo
kan men hier ook zondigen.

Deze ziekte verſchoonde noch ouderdom, *De Roolo-
looptaſte
lieden aan
van beide
ſexe, van
een' ver-
ſchillen-
den leef-
tyd en
levens-
manier.*
noch ſexe; ydere gaertheit der menſchen,
ydere geſteldheid der vaste en vloeibare
deelen, ydere ſoort van gezondheid ſtonden
voor den Rooloop even zeer bloot, ſchoon
met verſchillend gevaer; terwyl noch het ge-
bruik van water noch van wyn iemand voor
deze ziekte bevrydde.

Zy, die zich ſtrengelyk van vruchten onthiel-
den, of dezelve gebruikten, ja zelfs mis-
bruikten, vervingen of in den Rooloop, of
bleven vry, zoodat men, zelf volgens geene
middenmatige waerſchynelyke wys, konde be-
palen wat beſt gedaen ware.

Hy, die ſchier alleenlyk uit dierlyke ſpyzen
zyn voedsel trok, werd zoo wel door den
Rooloop aengetaſt, als die geene, welke
byna geene andere dan plantvoedsels ge-
bruikte.

Echter was het gevaer niet overal gelyk
voor hun, die met deze ziekte worſtelden;

*Echter
was er on-
derſchei-
den ge-
vaer in
verſchil-
lende by-
ders.*

want de vrouwen leden altyd geweldiger, zoo van de ziekte zelf, als van eene langdurige foltering met derzelver overblyffelen.

De kwaedfappigen, de oude lieden, als ook zulken, die voorheen door ziekten der gewrichten gefolterd waren, en onder deze voornamelyk de vrouwen, waren in levensgevaer.

Want tot het vrouwelyk geflacht behoorden die lyders, by welken in den Rooloop de tong terftond droog werd, en welker ledematen door eene yskille koude bevangen werden, terwyl het koude zweet, in groote druppels verzameld, langs het gansche ligchaem afvliette, met een gevoel van aenhoudende en ondragelyke hitte, die de ingewanden als verbrandde, en verzeld was met een' onleschbaren dorst, en een hevig verlangen naer kouden drank en wyn, daer ondertusfchen het verftand en het gebruik van alle de zinnen volkomen bleven.

Ik heb in de lyken der Rooloopigen nooit eene verzworen plaets aengetroffen, en ben daerom van gedachten, dat de zweren in de darmen door den Rooloop zeer zeldzaam veroorzaekt worden.

VIII. HOOFDSTUK.

Oyer twee verkeerde begrippen wegens den aert
en de zitplaats der Rooloopstoffs,
en derzelve besmetting.

HET schynt my toe, dat ik twee bron-
nen van dezen kwaedaertigen Rooloop,
(ten zy gy denzelve liever kwaedaertigen ont-
stekings-Rooloop wilt noemen) welken ik zeide
dat voornamelyk vyandig was tegens het vrou-
welyk geslacht, ontdekt heb; de slechte aert,
namelyk, van de kwade gesteldheid zelf, en
het ligchaem van den lyder, boven anderen
voor deze ziekte geschikt.

Ik heb insgelyks twee vermoedens, welke
in zwang gaen wegens de natuur des Roo-
loops, opgemerkt; het eene is een volks-
vooroordeel, 't welk eene hoeveelheid van
vochten, schielyk naer de verzwakte darmen
toevloeiende, beschuldigt; doch het andere is
van geene geringe Geneesheeren, en voor een
gedeelte waer; namelyk, dat alle Roolooopen
tot die ziekten behooren, welke uit raeuwig-
heden ontstaen; en dat die stoffe, 't zy galachtig,
't zy

't zy rottig en te gelyk fcherp, binnen de darmen opgehouden zynde, door hare prikkeling en knaging den Rooloop voortbrengt.

Zy, die zoo denken, gebruiken vele voorbeelden om hun gezegde op te helderen. Want lieden, die (gelyk zy zeggen) eene buikzuiverende hars, welke niet wel te ondergebragt is, en naderhand hardnekkig blyft vastkleven tusfchen de plooiën der darmen, ingeflokt hebben, vervallen in eene foort van Rooloop, die veel overeenkomst heeft met den Zomer-Rooloop. Volgens hun gevoelen valt het zelve te beurt aen hen, wier darmen door eenige fcherpte of wormen worden geprikkeld, waer door dikwylige, persachtige, pynlyke, flymige en bloedige ontlastingen veroorzaekt worden.

*Valsche
Rooloo-
pen.*

Maer ik meen dat men deze liever *valsche Roolopen*, of *krimpachtige Loopen* noemen moet, welke niets gemeen hebben met de *Zinkingpyn der darmen* of den *waren Rooloop*.

Het *volks-vooordeel* is, tot geluk van het menschelyke geflacht, door den tyd onder de Artfen verworpen: niettemin zou men HERCULES eer den knots ontwringen, dan deze ge-

gedachten uit de onbeschaefde gemoederen uitrooien.

Dit is de bron van zoo vele kwade behandelingen, door welken 'er jaerlyksch zoo velen om hals gebragt worden!

Want men poogt den buik door 't Heulsap en samentrekkende middelen te stoppen.

Het andere gevoelen, 't welk minder van de waarheid afwykt, vordert de uitdrijving van de knagende en binnen de darmen vertoevende stoffe, door braekmiddelen en verschillende buikzuiverende artzemyen, op eene onderscheiden wys toegediend, en leert dat hier in voornamelyk de genezing gelègen zy. Maer een braek- of buikzuiverend middel is voorzeker in alle Rooloopen niet dienstig; want sommigen, schoon zeer weinigen, wyken, gelyk SYDENHAM getuigt, voor het enkel Heulsap en de bevorderde uitwademing: eenige anderen, die nog niet te ver gevorderd zyn, en welken een buikzuiverend middel verergeren zoude, worden verdreven door een' laeuwen en verzachtenden drank: eenige anderen wederom worden genezen door herhaelde aderlatingen. Zoodat het duidelyk blykt

blykt dat de heerschende Rooloop geen ziekte is, die van eene scherpe stoffe, welke in de *holligheid* der darmen besloten is, afhangt, maer die plaets grypt in de *rokken der darmen* zelf, welke door eene Zinkingpyn aengedaen zyn; somwylen schuilt het gebrek desgelyks in het darmscheel, het net en de waterblaes.

Deze Zinkingpyn der darmen nu wordt, gelyk de ondervinding leert, *zeer dikwerf* verdreven door een braek- of buikzuiverend middel; en hieruit ontstaet het denkbeeld van hun, die meenen dat ydere Rooloop eene *ziekte* is, welke uit *raeuwigheden* (b) ontstaet.

Schoon nu dit denkbeeld insgelyks geene ware bevattng van den Rooloop in zich besluit, echter geeft het geene ongeschikte geneeswys aen de hand, in de *meest* doorgaende Roolooopen.

Want de *voornaemste* gesteldheden van deze ziekte veroorzaken die soort, welke ik bevovens *de galachtige* noemde.

Niet

(b) Morbus saburralis.

Niettemin gebeurt het dat ook dit denkbeeld geene geringe dwalingen in de beoeffening ten gevolge heeft.

Wanneer nu deze geneeswys, schoon op eene valsche meening steunende, goed kan zyn, en wanneer daarentegen die zelfde meening dwalingen in de behandeling kan veroorzaken, en wat hier van de reden zy, zal hy, die de reeds ontvouwde natuur des Rooloops, en deszelfs verschillende soorten rypelyk overwogen heeft, zoo ik vertrouwe, genoegzaam bevroeden.

Weinigen twyffelen aan eene besmetting der Rooloopsstoffe, ja de meesten gelooven dat dit gif, door de uitwademing van eenen lyder, aan de omstanders kan worden medegedeeld. Inderdaed ik ben verwonderd hoe wy, benevens de noodhulpen en ziekenbezorgers, gedurende alle deze jaren, vry zyn gebleven van den Rooloop. Echter hebben wy 'smorgens yders drek van den verloopen nacht beschouwd, en zelf, tegens wil en dank, de stinkendste uitwademingen in onze neuzen ontvangen.

Is'er eene besmettelijke stoffe in den Rooloop, welke van den eene mensch in den anderen overgaet?

Voorzeker weet ik zeer wel dat door de ontlastingen der Rooloopigen de lucht, welke
wy

wy alle gemeen hebben, met eene stinkende röttige stoffe bedorven wordt, en tot die Rotzickten gelegenheid geeft, die by uitstekingheid *gasthuiszickten* (†) genoemd worden; maer dat de uitwademingen der Rooloopigen *dezelfde* ziekte in anderen voortbrengen, zulks meene ik met de waernemingen strydig te wezen.

De bewustheid, dat de Rooloop zonder besmetting is, meene ik van veel belang te zyn. Want hoedanig moet het hart van dien Arts gesteld zyn, die, van de besmetting der ziekte overtuigd, de huizen der Rooloopigen, en voornamelyk de lage stulpen der armen, zal bezoeken!

Van welke aengelegenheid is het derhalve niet, zoo wel zelf van deze ydele vrees ontslagen te zyn, als anderen van dezelve te kunnen ontheffen?

Over de ydelheid van sommige andere besmettingen.

Het zelfde wil ik begrepen hebben omtrent het gif in den gierst- blutsch- en scharlaken uitslag; 't welk insgelyks niets is, en noch door aenraking, noch door inademing, noch doorzwelging, noch op eenigerlei wys *ingent*, *dezelfde* ziekte in anderen kan verwekken;

daer

(†) Morbi nosocomiales.

daer myne waerneming en veelvuldige onder-
vinding zulks gedurig en volftandig bevestigen:

Dus zullen wy onder zoo vele andere, zoo
wettige als ydele vreezen, van dezen en gee-
nen, en dus niet van de minste verschrikking
ontslagen zyn.

IX. H O O F D S T U K.

Voorbehoeding.

TE vergeefsch heeft men een voorbehoed- De Rool-
loop wordt
niet voor-
gekomen
noch door
buikzuiver-
ing;
middel tegens den Roolloop in eene her-
haelde buikzuivering gezocht; want ik oor-
deel dezelve eer schadelyk, ten zy eenige
aenwezend zynde raeuwigheden zulks ver-
eischen. Want dewyl de krachten der maeg
en darmen door de zomerhitte verminderd
zyn, worden zy door de veelvuldige buik-
zuiverende middelen nog meer ontzenuwd, en
de zinking even als naer een *verzwakter* deel
gelokt.

Ook bevestigen de waernemingen de yae-
heid van deze voorbehoeding.

Even weinig worden zy voor den Roolloop noch door
braek-
middelen;
bewaerd, die, wanneer deze ziekte heerscht,
I. Deel. II. Stuk. M door

door dikwerf herhaelde braeckmiddelen de maeg zuiveren; ten zy 'er bygeval eenige raeuwigheden aanwezende zyn, welke ontlast moeten worden.

Maer in dit geval is het geen voorbehoedmaer een geneesmiddel.

noch door eene geschikte levenswys. Ik heb reeds boven gezegd dat geene levenswys, hoe genoemd, den aenval van den Rooloop verhinderde.

Waerin de voorbehoeding tegens den Rooloop gelegen zy. Ik ken geen zekerer behoedmiddel, dan de vermyding van eene schielijke koude en togt, wanneer het ligchaem verhit en sterk be-
zweet is.

Niet zelden heb ik den Rooloop schielijk zien ontstaen in de zulken, wier buik, niet behoorlyk verzorgd zynde, na sterk zweeten, schielijk verkoud was.

Behalve de vermyding van zoodanige verkouding, meene ik dat men insgelyks de raeuwigheden en onreinigheden in de eerste wegen moet voorkomen; welke, schoon zy op zich zelf den Rooloop niet veroorzaken, echter door het ligchaem te verzwakken tot denzelven

aen-

aenleiding geven, en hem, aenwezend zynde, verergeren.

Behalve deze vermyding der raeuwigheden en der verkouding, zal het insgelyks dienstig zyn de krachten der maeg en darmen; door een zacht versterkend middel, te onderhouden.

Ik ben het volkomen eens met de waarneming van MÖHRLINUS, by den beroemden ZIMMERMANN (a) aengeteekend, namelyk, dat zy; die alle ongeregeldheden in hunne levenswys, en als het ligchacm bygeval verhit was, het sterk drinken, voornamelyk van koud water, vermyd hadden, en nacht en dag eene onafgebroken uitwademing genoten, zich vooral tegen den Rooloop gewapend hebben.

De

(a) Wie is onkundig van het fraaije Werk over den Rooloop van ZIMMERMANN, die alle waarnemingen, welke omtrent deze ziekte toen aenwezend waren, op eene geordende en wysgeerige manier geboekt, met de zyne verzeleken, en uit hun beiden bestendige wetten gevormd heeft! Een Werk, 't welk men nacht en dag in handen behoorte te hebben! In het Xde Hoofdstuk van dit zelfde Werk straelt eene zeer groote beoefenende kundigheid door, welke alleen bevatbaer is voor hem, die, in de behandeling van de Rooloopen ervaren, na dit Werk gelezen te hebben, de Rooloopen lyders naeuwkeuriglyk bezoekt, en daarna by herhaling, inzonderheid het gemelde Xde Hoofdstuk, doorinuffeit.

De groote moeielykheid der genezing is daerin gelegen, dat de lyders, door telkens op te staen, door zorgeloos gedekt te zyn, en met bloote voeten te loopen, terwyl de nachten dikwerf zeer koud zyn, de oorzaken van de ziekte, de verkouding, namelyk, telkens vernieuwen. Hierom bevinden zy zich ook beter, wanneer zy geboden worden het bed te houden, en als zy op ondersteekfels al leggende hunne ontlastingen doen; desgelyks, zoo de pynlyke buik door eene zachte en warme pap gekoesterd wordt.

Op deze wys heb ik my zelf en de mynen voor den Rooloop behoed.

X. H O O F D S T U K.

*Welke raedgeving men het gemeen moet geven,
als de Rooloop heerscht.*

DE Geneeskundige Maetschappyen zyn gewoon, ten tyde als de Rooloop begint te heerschen, het gemeen, en voornamelyk dat gedeelte, 't welk op het platte land woont, dewyl deze ziekte voor het zelve allerverwoestend is, van *voorbehoedende* voorschriften te voorzien.

Alhoewel deze instelling ten hoogste pryze-lyk is, schynt zy echter zeer moeielyk en gevaerlyk, opdat men niet door onderrich-ting schade, terwyl men voordeel poogt aen te brengen.

Ik wilde voorwaer liever dat 'er in 't ge-heel *geene* hulp aengewend wierd, dan eene *ydele*, die met de ziekte *niet overeenkomt*, verderfelyker is dan zy zelf, en de heilzame pogingen der natuur verhindert.

Waerom het ge- meen by het woe- den van den Roo- loop om- trent des- zelfz ge- neezing naeuw- lyks onder- richt kan worden.

Zal het volk zich zelf niet zeer dikwerf eene gevaerlyke hulp tocdienen in eene ziek- te, welke *zoo verschillende* is, dat zy voor de naervorsching van de grootste Geneesheeren *mocielyk valt*? Wy kunnen het zelve met vermogende middelen, als zoo vele wapenen, zeer wel voorzien, maer geenszins met de bekwaemheid om van de gelegenheid gebruik te maken, en behoorlyke aanwyzingen te vor- men.

Echter moet men onderzoeken, in hoe verre men het gemeen kan onderrichten, op- dat het zich, ten tyde van een' heerschenden Rooloop, of voor deze ziekte zoude kunnen behoeden, of opdat het, dezelve reeds aen-

wezend zynde, die of volkomen zoude konnen genezen, of ten minste de heilzame pogingen der natuur niet verhinderen.

Het eerste gedeelte van deze onderrichting bestaet mogelyk in die voorschriften, en wel in die alleen, welken ik bevorens over de voorbehoeding, en over het vermyden van verkouding in een verhit ligchaem, opgaf.

Het andere hoofdstuk van de raedgeving zal de genezing van deze ziekte zelf aen de hand geven, en bestaet alleen in deze twee wyzen, door HIPPOCRATES voorgesteld; want hy heeft twee geneeswyzen aen de hand gegeven, aen welken beiden *gemakkelyk* kan voldaan, en wier *bekwame tyden* en *aenwyzingen* het domste volk zelf kunnen geleerd worden.

Onder de veelvuldige voorschriften, tegens den Roo-loop, zyn 'er slechts twee, waer omzient het gemeen kan en moet onderricht worden.

Van deze twee geneeswyzen, om den Roo-loop te genezen, is de eene *ontlastend*, en de andere *ontstekingtegen gaende*.

Ik weet zeer wel dat de geneeswys in den Roo-loop geenszins onder deze twee hoofdstukken alléén vervat wordt; maer ik weet tevens dat hy, die deze twee wyzen be hoorlyk kan aenwenden, aen zeer velen, en wel

wel aen velen *regtstreeks*, aen niet weinigen *van ter zyden* voordeelig, maer byna aen niemand (’t welk in de Geneeskunst eene zaak van hét grootste belang is) schadelyk zal zyn.

Maer de overige verscheidenheden van deze *En waer- om?* ziekte zyn boven het bereik van het gemeen; ook kan men het zelve geene eigenlyke geneeswys voor deze ziekte aen de hand geven, ten zy men wil dat het, al genezende, zich zelf schade.

Eenige Roolooopen geneest HIPPOCRATES door een ontlastmiddel; en hy bedient zich van zoodanig een, ’t welk de slym bovenwaerds uitdryft. In andere wederom, als de pyn aenhoudend is, laet hy de deelen onder den navel met veel warm water wasfchen.

Welke twee zaken kenmerken van eenen *ontlastende* en *ontstekingtegen gaende* behandeling aenduiden.

Derhalve behooren zy, welke genoodzackt zyn zich zelfs te redden, *alle* genezing van den Rooloop te beginnen met een’ laeuwen en verzachtenden drank, en desgelyks met eene stoving van den buik.

Byaldien de pyn verminderd of buiten den tyd der ontlastingen geheel geweken is, zoo tevens de krachten niet vervallen zyn, en 'er geen baerblykelyke koorts aanwezig is, of deze zich alleen op gezette uren verheft, dan moet men een middel, 't welk hovenwaerds uitdryft, toedienen; terwyl men ondertusfchen met de stovingen op den buik aenhoudt.

En door deze enkel ontlastende geneeswys weet ik dat zeer vele Roolooopen gelukkig gestopt zyn, als 'er slechts sobere spys genuttigd wierd, de warmte van het bed 'er bykwam, en men na de braking, gedurende langen tyd, een' verzachtenden drank met Chamomilbloemen gebruikten.

Dan kunnen zy het Heulfap misfen, ten zy men mogelyk, na de braking, de pyn geweken en de koorts afwezend zynde, door een weinig Heulfap een voordeelig zweet, 't welk den afgang stopt, wilde bevorderen.

Doch byaldien 'er pyn plaats heeft, dezelve gedurig is, en ook buiten den tyd der ontlastingen woedt, welke op de drukking vermeerdert, dan moet men, volgens den raed van HIPPOCRATES, de deelen onder den navel met veel warm water

waschen ; want een brackmiddel zoude hier gevaerlyk , ja zelf ten uiterfte verderfelyk zyn. Eene aderlating en eene gedurige stoving van den buik , als ook een overvloedigen drank uit weekmakende kruiden , als de Heemst. (*) en Kaesjesbladen (†) en het Lynzaed (§) , enz , bestaende , zullen voordeel aenbrengen ; want men zal *alleen* met eene *ontstekingtegen gaende geneeswys* slagen.

Het zal dienstig zyn kinderen , door den Rooloop aengetast , voornamelyk indien zy van de pyn zeer aengedaen en 'er wegens dezelve stuipen aenstaende zyn , met *warm water te waschen* , of in een warm bad te plaetsen.

Hy , die deze leerstukken verstaet (en dezelve zyn niet moeielyk , dewyl zy voornamelyk uit twee baerblykelyke hoedanigheden , te weten , de *gedurigheid* of *aflating* der krimpingen , ontleend zyn) zal de meeste soorten des Rooloops genezen , de *galachtige* , namelyk , en de *ontsteking*-soort , als ook die geenen , welke uit *vermenging* van deze beiden ontstaen.

Dit eenige schiet 'er nog overig , 't welk men in deze soort van raedgeving niet be hoorde

(*) Folia althææ. (†) Folia malvæ. (§) Semen lini.

hoorde te misfen; eene aenwyzing, namelyk, van die behandelingen en middelen, welke men als fchadelyk en verderfelyk behoorde te fchuwen.

Maer al geeft men de heilzaamfte voorfchriften, ik ducht dat men 'er of in 't geheel geen, of ten minfte zeer luttel voordeels mede zal aenbrengen; want het gemeen gehoorzaemt liever aen de vooroordeelen, dan aen de raedgevingen der gezonde reden, en hierdoor maken zy zich zelf ellendig in weérwil der Goden.

XI. H O O F D S T U K.

Wat de Roolopen van de vier faizoenen byzonder, en ook wat zy gemeen hadden.

Ik zal de Rooloopsgesteldheden van de vier jaergetyden naeuwkeurig affchetfen; terwyl ik tevens verhalen zal waerin zy overeenkwamen, of waerin zy verfchilden.

De geheele zomer van het jaer 1776, en ook een groot gedeelte van de lente, en geen minder van den herfst, baerde gelykfoortige en overeenkomende ziekten, door de gal, namelyk,
ver-

veroorzaekt, welke zuiver, niet ontstekende noch rottig, en van eene goede natuur was, ten zy 'er bygeval verkeerde middelen toegediend waren.

Van denzelfden aert zyn insgelyks de Rooloopen geweest, en uit die soort, welke ik de zinking-galachtige en galachtige Rooloopkoorts noemde; zy waren wel zeer velen in getal, maer werden zeer vaerdig en veilig door eenvoudige braekmiddelen, en wel het allervaerdigst door den braekwynsteen, verdreven.

Eenige Rooloopen van dat jaer heb ik door de tamarinden, het manna, het bittere zout (c), den room van wynsteen (d), gevitrioolden wynsteen (e), eindelyk door den rhabarber (f) en buikzuiverende Rooloopsnoten (g), zien genezen van zoodanigen, die, uit onkunde, van de genezing door braekmiddelen, hoe zeer dezelve op hunne plaets en hunnen tyd zeer vermogende zyn, een' afkeer hadden, of ook wel by zoodanige lyders, die door vleijende Artsen met smakelyk toebereide geneesmiddelen plagten behandeld te worden, als teedere

(c) Sal amarum. (d) Cremor tartari. (e) Tartarus vitriolatus. (f) Rheum. (g) Myrobalani.

gestellen , vrouwtjes , lieden van grooten rang , enz.

Deze behandeling verspilte wel meer tyds als die , waerin de braekmiddelen toegediend werden ; niettemin herstelden de lyders , ten zy 'er bygeval eene grooter hoeveelheid van gal aanwezig ware , en deze meer naar boven dronge.

Doch in den zomer van het volgende jaer (1777) tastte de Rooloop alléén hier en daer een' enkelen lyder in de stad aen ; maer hy verscheen veelvuldig , en met doodelyke gevolgen , in de gevangenhuizen. Dan waer hy ook verscheen , was hy meestentyds moeielyk , langdurig , en week noch voor braek- noch buikzuiverende ontlastmiddelen , ja werd door dezelve nauwlyks verzacht.

Ik vertrouw dat de Roolopen van dien zomer eer verdreven zyn door de verandering van het faizoen , dan door het vermogen der geneesmiddelen , voornamelyk in jonge lieden , die de ziekte beter konden uitftaen.

Deze Rooloop was niet zuiver galachtig , maer schein eenigzins van een' *ontstekenden acrt*

te zyn , echter niet zonder rotting , welke niet wel te beschryven is , en wier *hardnekkigheid* alleen aen ons bekend was.

Deze zelfde geaertheden kenmerkten ook de overige ziekten , welke in het laetst van de lente , in den zomer en de herfst te voorschyn kwamen.

De middenflachtige zouten (*h*) waren byna van geen nut , zoo in de Roolooopen van dat jaer als in de overige ziekten. Hierom vervielen de lyders in langdurige Buikloopen , welke niet te stoppen waren.

De moederwortel was , nadat de ontsteking eerst was verminderd , zeer voordeelig , zoo in die Roolooopen , als voornamelyk in de overige koortsen , welke van deze moeielyke ontlasting niet verzeld waren.

In het jaer 1778 was het getal der Rooloopigen een weinig grooter dan in den vorigen zomer , echter veel kleener dan in het jaer 1776.

Deze Roolooopen kwamen het naeste overeen met die van het vorige jaer , behalve dat zy met meer ontsteking vergezeld gingen.

Ge-

(*b*) Sales medii.

Gedurende dit jaer waren de stoelgangen in vele Rooloopigen geheelenal slymig, zeer overeenkomstig met het kikvorschenzaed; eene groote hoeveelheid van taei en lillend slym, naeuwlyks uit het ondersteek aftevagen, werd 'er ontlast, hoedanig slym by het water gewoonlyk geloost wordt door hen, die met den steen worstelen, of wier blaes door dezen of geenen prikkel aengedaen wordt, schoon dat in ons geval de slym, even als lym aen de wanden der ondersteekfels, sterker aenkleefde.

By de overigen was de drekstof van eene preiachtige kleur, schuimende even als stukskens vet, met bloedige strepen geverwd, vezelachtig, aen een affpoelsel van vleesch niet ongelyk.

Het was verwonderlyk hoe zeer deze ontlasting van slym de lyders vermagerde, en dezelve binnen weinige dagen, schoon de ziekte *in schyn* dragelyk was, tot het uiterste bragt en doodde.

Zy, die *op deze wys* krank waren, werden door die ontlastende geneeswys, welke in den zomer van het jaer 1776 zoo gelukkig slaegde, niet

niet gered, 't zy men een braek- of een zacht buikopend middel toegediend hadde.

Het was noodzakelyk eene *samengestelde* geneeswys aentewenden; hoedanig eene, opdat ik een voorbeeld bybreng, gelukkig ondergaen is door zeker meisje, 't welk rykelyk en alleen lillend slym ontlastte, en over eene pyn, als of de geheele buik verzwoor, klaegde. Ik heb het zelve vele laeuwe en verzachtende middelen toegediend, zoo door den mond als door den aers. Ik heb den buik met eene pap gekoesterd, terwyl het ligchaem behoorlyk gedekt was; en ik zou eene ader hebben laten openen, had zy dit niet reeds te huis laten doen. Na verloop van eenige dagen heeft zy, de pynen een weinig aflatende, doch de tong onzuiver zynde, met vrucht een braekmiddel gebruikt. Een weinig tyds daarna is zy hersteld, en schielyker dan alle de andere.

Na het midden van Herfstmaend kwam 'er by ons eene vrouw van zestig jaren. Voor drie weken had zy, gedurende agt dagen, een' Loop gehad; deze van zelf verdwynende bevond zy zich wel.

Nu

Nu was, sedert vier dagen, de afgang zeer dikwylig, pers- en krimpachtig en bloedig. Zy had eene gedurige buikpyn, niet zeer hevig, maer onder de ontlasting toenemend. De mond was slymig: ook had zy een ligt koortsje.

Ik heb deze ziekte op gelyke wys, als den zoo even gemelden Rooloop van het meisje, behandeld. Ik heb eene ader doen openen; het bloed bevond ik even als het doorgaens in het zydewee is; des nachts heeft zy slechts vyfmalen veel gebonden drekstof ontlast. De volgende dag heeft zy drie stoelgangen gehad, en was daarna gezond.

In 't zelfde jaer (1778) heb ik sommige Roolooopen zeer gemakkelyk genezen, doch andere moeilyk. Een uittérende Loop, door welken een lillend slym, in 't begin met krimpachtige pynen, doch daarna zonder dezelve, ontlast wierd, heeft ten laetste twee lyders gedood. Twee vrouwen stierven binnen weinige dagen aen den Rooloop.

Ik vermoede dat ik niet genoeg acht gegeven heb op de bykomende ontsteking van dat saizoen, als zynde verleid door de Roolooopen, in het jaer 1776 waergenomen, welke

zuiver galachtig zynde ik fchielyk en volstandig, binnen weinige dagen, door een braek- en buikopenendmiddel genezen heb.

Dan of men het der kunste of myn onvermogen te wyten hebbe, dat fommige geneezingen niet naer wensch gelukt zyn, zal de Lezer moeten beoordeelen, wanneer ik eene beknopte gefchiedenis der ziekten zal voorgesteld hebben.

Een man van zeventig jaren had, gedurende den zomer, aen eene langwylige tusfchenpoozende Koorts gefukkeld. Ik heb niet aengeteekend op welke wys hy genezen is. Op den vierden van Oogstmaend (1778) kwam hy by ons, en zeide dat hy federt veertien dagen met een' zwaren Rooloop worstelde. Voor het begin der tegenwoordige ziekte was 'er, gedurende veertien dagen, een afkeer van spyzen, een bittere mond, en tegen den avond een koortsje voorafgegaen. Binnen zeer weinige dagen is, eerst door een braek- en buikopenendmiddel, en vervolgens door den moederwortel, alle pyn verdreven. Maer de ontlasting van eene slymige en waterachtige stoffe, schoon onpynlyk, was dikwylig, nacht en dag: dezelve kon op geenerlei wys

beteugeld, ja zelfs niet door het heulsap voor eene poos gestild worden. Hierop volgde eene vermagering, als in het laetste tydperk van de téring. De huid werd ruim, dor en zeer droog. Hy stierf op 't einde van Herfstmaend.

In het lyk heb ik de dikke darmen zeer ontstoken, hard, styf en zeer moeielyk te doorsnyden gevonden.

Eene vryfter van dertig jaren kwam hier op den dertienden van Oogstmaend: zy had sedert vier dagen den Rooloop; haer ligchaem was tener, sappeloos, zeer dor en styf; en schoon zy verzekerde dat zy gezond geweest was, had zy echter zeer weinige teekens van gezondheid, terwyl zy reeds in dezen ouderdom tandeloos was. Zy ontlastte, onder gedurige pynen, eene dryvende witte stoffe, hoedanig'er ontlast wordt uit de blaes van hun, die den steen hebben.

De eigenninnige lyderes heeft of geene middelen gebruikt, of de doorgezwolgen weêr uitgebraekt, welke uitbraking zy, door de hand in de keel te steken, veroorzaakte. Zy hield weinig van een' weekmakenden drank binnen. Door de gemelde brakingen ontlastte zich een
wei-

weinig water met een weinig slym, waerop in 't begin de pynen verminderden, en daarna ook geheel verdwenen. De slymige vloed bleef; en deze vermagerde de lyderes veel meer, dan naermate van de ontlaste stoffe behoorde te geschieden.

Den zeventienden van Herfstmaend is zy gestorven. Het lyk geleck een geraemte. Het net (i) was zeer rood: de wanden van de dikke darmen waren hard, en veel dikker dan naer gewoonte: hier en daer vond men ontstoken plekken: de binnenste oppervlakte was vuil rood, met een bloedig slym bedekt: nergens ontdekte ik eenige afknaging.

Zeker meisje bragt omtrent het einde van Hooimaend ter sluik een kind ter weereld: federt dien tyd te vroeg aen haer' gewonen arbeid gegaen zynde, werd zy gedurige lende-pynen ontwaer. Den agtentwintigsten van Oogstmaend is zy in 't ziekenhuis gekomen, zynde reeds vyf dagen met den Rooloop behebt: de ontlastingen waren ontelbaer en waterachtigbloedig, maer de hoeveelheid der ontlaste stoffe zeer gering. De pyn in den buik was

(i) Omentum.

was aenhoudend; hy konde geene aenraking dulden: zy kwam zeer armoedig gekleed en byna nakend tot ons, op een' zeer kouden dag, die op vele andere even koude dagen volgde: zy was zeer onrustig, klaegde onophoudelyk en kon niet slapen: de smaek was op geenerlei wys bedorven, en, als men den polsflag en de warmte van het ligchaem in aenmerking nam, was 'er geene koorts. Het gelaet was wankleurig en geelachtig. Het waterachtig aftreksel van den rhabarber verligtte de pynen. Nu waren 'er eindelyk in 't geheel geene pynen; maer de waterachtige en dikwerf bloedige ontlasting bleef aenhouden. Den derden van Herfstmaend is haer, tegens den avond, een verdoovend middel toegediend. Dien nacht werd de ademhaling moeielyk, en was den volgenden dag zeer rad en luid. Zy is denzelfden dag overleden.

Ik vond het net ligtelyk ontftoken, als ook hier en daer de dunne darmen en het darmseheel. Maar de geheele karteldarm (*k*), en voornamelyk dat gedeelte van denzelfen, 't welk langs de linkerzyde loopt, was geweldig ontftoken, hier en daer ook loodverwig;
des-

(*k*) Colon.

deszelfs wanden waren zeer dik, en wegens derzelver hardheid, zelfs op die plaets, op welke men de blaauwe kleur aentrof, moeilyk te doorklieven. De endeldarm (1) was op gelyke wys gesteld, en deszelfs klieren, gelyk ook die van den karteldarm, zeer gezwollen, groot en hevig ontstoken.

Den dertigsten van Oogstmaend werd een ander meisje van agttien jaren aen onze zorg toebetrouwd. Zy had, sedert vyf maenden, eene opstopping der stonden. Zy was agt dagen lang aen eene hevige aenhoudende koorts ziek geweest. Sedert dien tyd loosde zy dikwerf wormen. Zy zeide dat zy nu voor drie dagen door den Rooloop was aengevallen. Zy had eene wankleurigheid; de polslagen waren zeer klein, byna onmerkbaer, en volgden zeer rasch op elkander; de pyn was onophoudelyk, en by poozen zoo geweldig, dat zy het uitschreeuwde, door het bed kroop, op de tanden knerste, met koude ledematen, en een droevig en wanhopend gelaet. De wormen kwamen den mond en aers uit. Zy bragt het grootste gedeelte van den kouden nacht buiten het bed door, zittende op het ondersteeksel, het

(1) Intestinum rectum.

't welk zy liggende niet kon gebruiken. De smaek was bedorven. Het waterachtige aftrekfel van den rhabarber en de braking bragten eenige verligting aen, schoon deze zeer gering was. Dan kort daerna verheften zich alle de toevallen. Laeuwe, verzachtende en slymige artzenyen, pappen, enz, hebben de pynen bedaerd, en de ontlasting zeldzamer, byna niet pynlyk, gemaekt. Maer den zevenden van Herfstmaend is zy gestorven, ten zelfden tyde dat zy (de polsflagen levendiger en byna niet versnelt zynde) beter schein te wezen.

Het net was zeer ontstoken: alle de dunne darmen waren hoog rood: de gansche kartelen regtedarm waren ook geweldig ontstoken, en hier en daer met blauwe plekken. De rokken der dikke darmen waren zeer dik, en de klieren wegens ontsteking groot; een bloedig slym bedekte de inwendige oppervlakte der darmen.

Eene sterk ontstekingtegen gaende geneeswys behoorde hier in 't werk gesteld te zyn; en dezelve is met het waterachtig aftrekfel van rhabarber kwalyk begonnen; het braekmiddel is kwalyk toegediend. De verligting was
be-

bedriegelyk. Maer het voorkomen der lyder, de wormachtige gesteldheid en de geloosde wormen zelve hebben my bedrogen; doch ik ben voornamelyk van den weg gebragt door de Roolopen van andere lyderen, die door dezelfde handelwys gelukkig gered zyn.

Niet weinige Rooloopigen hebben dit jaer wormen ontlast, gelyk in het zoo even voorgestelde geval van het meisje. Deze lyders waren meestentyds bleeke vrouwen, en voormaels reeds aen wormen onderhevig. Men mogt de genezing niet aenvangen met wormbraek- en zelf niet met zachte buikzuiverende middelen, wegens de aenhouding en verheffing der pynen, dewyl deze van de ontsteking ontstonden. En deze ontsteking was somtyds *kwaedaertig*, en van zoodanigen aert, dat de aftapping van bloed en de overige ontstekingtegenstaende geneesmiddelen niets baeten, en op het bloed de gewone korst ontbrak welke men gemeenlyk by *niet kwaedaertige ontstekingen* waerneemt.

Alle Rooloopigen hadden dit jaer een koortsje tegens den avond, van eene geringe koude en geene groote hitte verzeld; terwyl de ontlasting dan veelvuldiger was, en de krim-

pingen zich verheften. De polsflagen waren byna niet versnelt. De tong was bar en droog. De pis was weinig, somwylen wel rykelyker, maer nooit van eene hooge kleur, veeltyds drabbig, slymig en doorschynend: spade zakte in dezelve een wit slym door, ter hoogte van een' dwarschen vinger. Eindelyk, de omstandigheden een' beteren keer nemende, bleef de pis helder, zonder neêrzetfel, en zoo als zy in den gezonden staet is. De persingen plaegden de meesten, en hielden lang na den Rooloop aen; geheel anders dan in het jaer 1776, wanneer een braek- en buikopenendmiddel gemeenlyk den Rooloop en de persingen verdreef. In den voortgang van de ziekte en daarna, vreesde ik den bykomenden hik niet, zoo de overige toevallen maer niet erger waren.

Dikke en vette ligchamen vermagerden, door deze ziekte, binnen weinige dagen zeer, en veel geweldiger dan naer evenredigheid der ontlastingen.

Zy stierven met hunne volle bewustheid, en onder gedurige stoelgangen, met zeer kleene en verdwynende polsflagen.

Vroe-

Vroeger of later viel hun sterfuur in, zonder eene zekere bepaling van den dag of de week.

In de lyken heb ik eene *raeuwe* ontsteking aengetroffen; en schoon zich fomwylen hier of daer eene loodverwige plek voordeed, echter ontbraken de andere teekens van het heet vuur (*m*); namelyk, de ligte verbreekbaerheid van het aengedane deel, en eene verminderde famenhang van de verstorven plaets. Want onder het doorsnyden van deze blaauwe gedeelten, werd men eene groote hardheid gewaer.

Het gemeene volk, de arme vrouwen voornamelyk, welke slecht voedsel en nog slechter kleeding hadden, zyn door deze ziekte het veelvuldigst en hevigst aengetast.

Niemand der Krankbezorgeren, gelyk ook niemand der Heelmeesteren of Bylooperen is door den Rooloop befmet. Eén echter, die men by de herstellenden, van welken niemand aen den Rooloop ziek geweest was, geplaetst had, om van den staer geligt te worden, verviel ech-

(*m*) Gangraena.

echter in deze ziekte, doch gering, na dat hy dun gekleed in de koude gewandeld had.

Ik ga over tot dien veelvormigen, vershillenden en voor niet weinigen doodelyken Rooloop, die gedurende den zomer en een gedeelte van den herfst van het jaer 1779 heerschte.

Gedurende de Zomermaend waren de Roolopen zeer zeldzaem, doch veelvuldiger in de Hooimaend; zeer vele waren 'er in Oogsten Herfstmaend; eindelyk verminderden zy in Wynmaend.

Ik heb de verscheiden foorten van Rooloop, die in dit jaer te voorschyn kwamen, bevorens medegedeeld: de heerschende gesteldheid was zekerlyk zoodanig, dat zy uit de gesteldheden der vorige jaren samengesteld of vermengd, of met dezelve by beurten schein te verwisfelen; dewyl deze zomer alle die Roolopen, welke in vorige zomers- en herfsttyden geregeerd hebben, te gelyk te voorschyn bragt.

Dit jaer waren 'er minder galachtige raeuweden; de lyders braekten minder, en zonder

der voordeel, ten zy 'er weekmakende en laeuwe middelen, en niet zelden ook eene aderlating, voorafgegaen waren.

In den tegenwoordige Rooloop waren de middenflachtige zouten, met welken alleen ik gezegd heb dat fomwylen de galachtige Rooloopen van het jaer 1776 genezen zyn, niet dienftig.

De zuiver witte, lilachtige en aenklevende ontlastingen, welke in 't voorgaende jaer veelvuldig waren, heb ik dit jaer niet vernomen; doch in derzelver plaets was de ontlaste stoffe aen een affpoelfel van vleesch gelyk, vezelachtig, matig groen en vuil rood.

Buiten twyffel zyn 'er velen in de stad en op het platte land gestorven, deels wegens den aert van de ziekte zelf, die fomtyds boven het bereik der kunst was, deels om dat deze gevaerlyke en veranderlyke ziekte, onder *dezelfde* gedaente zich voordoende, den onkundigen *dezelfde* toegeschenen en hem bedrogen heeft.

De gesteldheid van dit jaer heeft middag- *Men heeft*
klaer getoond hoe verkeerdelyk die geenen, *geen ai-*
gemeen
wel- *Rooloop-*

*middel,
gelyk ook
geen alge-
meen Zin-
kingmid-
del.*

welke namen voor zaken nemen, in alle Roo-
loopen dezelfde geneeswys volgen; en hoe
ydél het is op een algemeen Roolooppiddel te
hopen.

XIII. HOOFDSTUK.

Over eenige kleinigheden van groot aenbelang.

Ik vertrouw niet dat ik diepzinnige be-
fluiten en onderscheidingen, welke eer
spitsvinnig dan nuttig en klaer zyn, gemaekt
hebbe: of, zoo ik den zeer verschillenden
aert van deze ziekte beschreven heb, zoo ik
min belangende onderscheidingen heb voor-
gesteld, zy zullen den onkundigen alleenlyk
zoodanige toeschynen, nademaal *de grootste din-
gen uit kleene beginselen voortspruiten.*

Het is my niet onbewust dat die Genees-
kunst, welke eene zoo moeielyke ontwikke-
ling van verborgen zaken niet vordert, noch
zulke diepe schuilhoeken heeft, of die in het
naervorschen van de oorzaken der ziekten,
en in het onderzoek van derzelver verschillende
vermengingen, min bezorgd verkeert, van
derzelver Beoeffenaren meerder geliefd koosd
wordt,

wordt, en dat men veel tegens zoodanig eene bezorgde en naeuwkeurig onderscheidende wetenschap tegenwerpt; maer de moeielykheid en zorg om te leeren maekt de nalatigheid van deze lieden openbaer. Want zy willen liever voorwenden dat 'er in deze onderzoekende en wysgeerige Geneeskunst niets gelegen is, dan moeielyk leeren wat dezelve zy.

Maer ik weet ook zeer wel dat ik nog ver af ben van dat denkbeeld, 't welk ik van den Rooloop gevormd heb, en dat ik in de beschryving van deze ziekte geenszins myne eigen gedachten volkomen heb uitgedrukt: en schoon ik zulks gedaen hadde, vermoede ik echter niet dat iemand, met deze myne onderrichtingen voorzien, nu veilig den Rooloop kan genezen; dewyl het my overvloedig bekend is hoe zeer zelf eene getrouwe beschryving, en eene daer uit verkregen kennis der ziekte, van die wetenschap af is, welke iemand door de beoeffening verkregen heeft.

Want de Geneeskunst is, gelyk LANCISIUS in eenen Brief aen COCHIUS zegt, een zeker soort van proefondervindelyke kunde, welke naeuwlyks van iemand kan geleeraerd worden: dezelve moet byna geheel van een' naeuwkeurigen en ervaren Beoeffenaer, in het oeffenperk zelf, gevonden en aengewend worden.

De-

Deze nu waren de dingen, welken ik uit myne voorraedschuur hadde te nemen, opdat zy met de waernemingen van anderen vergeleken worden.

En laet dus hy, die meer dan ik waergenomen en meer opgedaen heeft, eindelyk veiliger voorschriften, om deze jaerlyksche pest te verdryven, samenstellen; en hy zal te wege brengen dat wy, langs denzelfden weg, minder omkomen.

OVER HET
 REGTE GEBRUIK
 VAN DE
 ADERLATING,
 VOORNAMELYK IN DE
 GALKOORTZEN (a).

Uit het Latyn van den Heer H: D: APFEL.

§. I.

SCHOON de ontlasting van bloed, door middel van eene geopende ader, onder de oudste middelen, tot herstelling van eene beledigde gezondheid, buiten kyf moet gebragt worden, en derhalve eene algemeene overeenstemming, met betrekking tot deszelfs gebruik, onder alle de Geneesheeren te verwachten zy; desnietteenstaende kan het niemand, die eenigzins in het geschichtkundige der Geneeskunst ervaren is, onbewust wezen dat'er ook, omtrent deze zaek, verscheiden en

Zwa-

(a) Febres biliosa.

zware verschillen onvoldongen zyn. Want dus verwerpen sommigen geheel en al de Aderlating; anderen daerentegen vergieten, byna in ydere koortsachtige ziekte, zeer rykelyk het levensvocht. Dus komen sommigen in 't algemeen wel overeen, aengaende de ziekten, in welken eene ader al of niet geopend moet worden; doch het eene gedeelte van deze laetsten verwerpt of zonder onderscheid de Aderlating in deze ziekten, of verheft dezelve hemelhoog; terwyl het andere voorzigtiger gedeelte met regt vermaent dat men niet alleen acht behoort te geven op de namen, maer ook op de oorzaken der ziekten, op den aert van den lyder, de heerschende gesteldheid (*b*), enz.

Geen minder verschil is 'er onder de Geneesheeren omtrent het uiterste tydperk der Aderlating; dewyl sommigen het zelve tot een zeker getal van dagen uitstrekken; doch anderen, door de ondervinding ondersteund, verzekeren dat eene Aderlating ten hoogste voordelig is op yderen dag van de ziekte, wanneer, namelyk, de nood dezelve vordert: om nu niet te spreken van dat beruchte verschil,

(*b*) *Constitutio epidemica.*

schil, wegens de afleidende en aftrekkende Aderlating (c), en andere hier toe betrekke-lyk, nademaal dezelve genoeg bekend zyn.

Alle de opgenoemde zaken by my zelf overwegende, en te gelyk over een onderwerp denkende, bekén ik dat my het leerstuk over de Aderlating zeer sterk beviel; en ik zoude gaerne ondernomen hebben om het zelve, als zynde niet min aengenaem dan nuttig, geheel enal aftehandelen, byaldien deels de grenzen van eene Akademische Verhandeling, deels myne vermogens, welke geenszins genoegzaam waren voor de waerdigheid en uitgebreidheid van deze stoffe, zulks niet verboden hadden. Derhalve heb ik voorgenomen alleenlyk eenig gedeelte van dezelve te onderzoeken, het gebruik, namelyk, van *de Aderlating in de GALKOORTZEN*, welker veelvuldigheid, als ook vele dwalingen in deze, my aenzetten om dit gedeelte boven anderen te verkiezen. Onze orde zal derhalve dusdanig zyn, dat wy, na sommige algemeene waerheden, nopens de Aderlating in heete ziekten, opgegeven te hebben, tot de Galkoortzen en het gebruik van de Aderlating in dezelve zullen overgaan.

§. II.

(c) Venæ sectio derivatoria & revulsoria.

I, Deel. II. Stuk.

○

§. II.

Niemand kan loochenen dat de Aderlating . te recht in 't werk gesteld , zeer veel nut , doch , verzuimd of rockeloos en zonder oordeel verricht zynde , groot nadeel , ja niet zelden langzaam of haestig doodelyke uitwerksels veroorzaekt. Laet het genoeg zyn GLASS en TISSOT, als gewigtige getuigen , te hebben bygebragt. De grootste omzichtigheid en voorzorg is 'er derhalve noodig , om het gepast gebruik der Aderlating wel te bepalen , niet slechts opdat de Arts den lyder voordeel aenbrengt , maer tevens opdat hy , zoo zulks ondoenlyk is , niet schade. Ook moeten wy niet alleenlyk op de tegenwoordige verschynsels van de ziekte acht geven , maer insgelyks op dat geene , 't welk de ziekte voorgegaen of nog toekomende is , willen wy rechtmatige voorschriften , aengaende de nuttigheid en noodzakelykheid der Aderlating , aen de hand geven. Want het gebeurt niet zelden dat de Aderlating ten hoogste schynt aangewezen te worden , doch dat 'er te gelyk uit deze drie zoo even gemelde hoofdzaken andere verschynsels , die dezelve verbieden , aenwezend zyn. Het schynt my toe dat ,

onder de aenwyzingen (d), de volgende voornamelyk in aenmerking moeten genomen worden.

1. *Eene ware en wezenlyke volbloedigheid*, welke ik meen dat men, met BOERHAVE, stellen moet *in eene hoeveelheid van goed bloed, welke te groot is om die veranderingen, die voor het leven noodzakelyk zyn, te ondergaen, zonder ziekten te veroorzaken*; en dat deze volbloedigheid kan beftaen is, tegens ERASISTRATUS, VAN HELMONT en anderen, door BOERHAVE, VAN SWIETEN en GAUBIUS by uittek bewezen. De verdeeling der foorten van volbloedigheid kan ik hier veilig overflaen, dewyl deze genoeg bekend is, en byna by yderen ziektekundigen Schryver uitgelegd wordt. Laet het genoeg zyn de teekens en toevallen der volbloedigheid bygebragt te hebben; en men zal, by derzelve aenwezen, die middelen kunnen aenwenden, welke dienftig zyn om de volbloedigheid weg te nemen, onder welke men de Aderlating voornamelyk tellen moet. Onder de teekens van volbloedigheid, moeten de volgende inzonderheid in aenmerking genomen worden;

als

(d) Indicationes.

als een harde, volle en hooge polslag, de ademhaling zonder eene ziekelyke oorzaak bezwaert, en niet evenredig aen de zachtheid der koorts, roodheid van het ligchaem en voornamelyk van het hoofd, welke meer dan natuurlyk is, het ligchaem gezwollen, eene zwelling der aderen, groote hitte, welke met dezelfde evenredigheid over het gansche ligchaem verspreid is, zwaerte van het zelve, loomheid, traegheid in de leden, eene sterker klopping der kropslagaderen (*e*), roode ooggen, verscheiden toevallen in het hoofd, b. v. hoofdpyn (*f*), yling (*g*), slaperigheid (*h*), diepe slaepzucht (*i*), zwaerte des hoofds, ruizing der coren; verscheiden gebreken en verwarringen van het gezicht, eene roode pis, het afgetapte bloed te dik, van geene genoegzame hoeveelheid wei voorzien, en met eene ontstekingskorst (*k*) bedekt, enz. Doch men moet wel opmerken dat, om de volbloedigheid te onderkennen, de tegenwoordigheid, niet van één, maer van vele dezer teekenen vereischt wordt, gelyk 'er insgelyks, uit de afwezendheid van het eene of andere teeken, verkeerdelyk tot de afwezendheid van eene volbloedigheid

(*e*) Arteriæ carotides. (*f*) Cephalalgia. (*g*) Delirium.
 (*b*) Somnolentia. (*i*) Lethargus. (*k*) Crusta inflammatoria.

besloten wordt, waervan de polsflag een allerklaerst voorbeeld oplevert, als die somwylen, in wezenlyk volbloedigen, op geenerlei wys eene volbloedigheid aenduidt, ja geheel het tegendeel, gelyk men gewaer kan worden, in den hoogsten trap van volbloedigheid, met een' zwakken en tragen polsflag, alwaer het des te noodzakelyker wordt eene ader te openen, naermate de polsflag zwakker en trager wordt, zoodat 'er niet slechts eene rykelyke, maer somwylen ook herhaelde Aderlating noodig is; want de vaten eenigzins ontledigd zynde, krygen zy, benevens het hart, het evenwigt tusfchen dezelve en de omlopende vochten alsdan hersteld zynde, hunne onderdrukte krachten wederom, en verwekken vaek geweldige koortsachtige bewegingen (l). Dus hebben ook HUXHAM en anderen geleert dat de polsflag, in eene eenvoudige longontsteking (m), een ontrouwe gids en wegwy-

(l) De Heer CLEGHORN heeft aengetoond dat de polsflag, zelfs in alle zydeween en longontstekingen, geweldig kan bedriegen, zoodat hy denzelven, niettegenstaende 'er een zeer groot gevaer stand greep, natuurlyk, ja zelfs veel zwakker heeft aengetroffen. De voorzeggingen, zoo wel als de genezingsaenwyzingen, op denzelven gegrondvest, waren derhalve twyffelachtig. Zie zyne *Beob. über die epidem. Krankh. in Minorca*, bladz. 241.

(m) Peripneumonia simplex.

wyzer is: want hy is gewoon zacht te wezen, en wordt verwonderlyk ontstelt, schoon het ligchaem volbloedig is; waervan men gemakelyk reden kan geven uit de natuurkundige kennis van den mensch. Ik weet zeer wel dat sommigen dit ontkennen. Niettemin worden zy overvloedig wederlegd door de ervaring van vele en groote mannen, die deze gedachten begunstigen: ook schynen zy geene ware en eenvoudige longontstekingen waergenomen te hebben, maer borstlongontstekingen (*n*), in welken, om het te gelyk ontstoken borstvlies (*o*), of liever om de ontsteking der tusfschenribbige spioren (*p*), een harde polsflag noodzakelyk aanwezig moet zyn. Echter moet men eenige verandering by de ontsteking der darmen (*q*) in aenmerking nemen, alwaer de polsflag gewoonlyk kleen, hard en ongelyk is, en waer het gevaer des te dringender is, hoe harder en kleener de pols wordt. Een yder zal gemakelyk zien dat een Arts, die zich daerdoor laet misleiden, en zich hierom van rykelyke Aderlatingen onthoudt, zynen lyder kwalyk verzorgt. — Laten deze gezegden genoegzaam zyn, met betrekking

(*n*) Pleuroperipneumoniae. (*o*) Pleura. (*p*) Musculi intercostales. (*q*) Intestinorum inflammatio.

king tot de onderkennende teekens: doch fomwylen brengt eene herdenking aen voorafgegane teekens, welke dus niet te verzuimen is, desgelyks veel lichts aen: want de vorige, ten zy 'er vele te gelyk aenwezend zyn, kunnen fomwylen zeer twyffelachtig schynen, dewyl zy niet zelden bevonden worden ook van andere oorzaken, welke eene geheel tegengestelde geneeswys vorderen, ontstaen te zyn.

Onder de voorafgegane teekens, welke men dus in het geheugen herroept, brenge ik deze; zoo de lyder voor de ziekte (doch eene onderdrukte volbloedigheid moet men uitzonderen) sterk en kloek geweest is; zoo de eetlust en de vertéring der spyzen sterk geweest zyn; zoo de ziekten, aen welke hy te voren veelmalen onderhevig was, behoorden tot het geslacht dier geenen, welke ligtelyk uit eene volbloedigheid ontstaen; zoo de Aderlating hem dan voordeelig geweest is; zoo de gewoonlyke bloedontlastingen, 't zy natuurlyke, 't zy kunstige, achterblyven, enz. Dit alles, juist en naeuwkeurig overwogen zynde, zal het gemakkelyk zyn te beoordeelen by wien de volbloedigheid plaets heeft, en of 'er eene ader al of niet geopend moet worden. Stel

ook dat de volbloedigheid niet genoegzaam duidelyk is, dan kunnen de aanwyzingen gemakkelyk en veilig vastgesteld worden, uit de voordeelige en schadelyke artzenyen.

§. III.

2. *Eene algemeene geschiktheid der vochten tot ontsteking (r)*, welke altoos, wanneer zy aanwezig is, de noodzakelykheid der Aderlating medebrengt. Deze geschiktheid is gewoonlyk vereenigd of met eene ware of opgewekte volbloedigheid. In deze laetste dringt de aanwyzing om het bloed aftetappen minder dan in de eerste omstandigheid. Het voornaemste teeken van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking is gewoonlyk die beruchte *spek- of ontstekingskorst*, over welke inzonderheid de latere Geneesheeren zoo zeer getwist hebben. Dezelve, gelyk ook de gemelde geschiktheid tot ontsteking, ontstaet van eene sterker en dikwerf herhaelde werking van het hart en der slagaderen op het bloed, waardoor het zelve, van zyne vloeibarere deeltjes beroofd zynde, saemgepakter en tot stremming (s) geneigder wordt. Een geheel tegengesteld ge-

(r) Diathesis phlogistica. (s) Coagulatio.

gevoelen wordt wel beweerd door HEWSON en deszelfs navolgers (*t*), die, namelyk, de oorzaak zoeken in eene minder strembaarheid (*u*) en in eene ontbinding van het bloed; doch in zoodanigen staet van het bloed behoorde de hoeveelheid van water niet te ontbreken, gelyk wy in het ontstoken bloed waarnemen. *Ten tweede*, het bloed, uit de ader ontlast, stremt zeer schielyk; derhalve is het zeker dat deszelfs neiging tot eene stremming vermeerderd en niet verminderd zy. *Ten derde*, het is noodzakelyk dat zich op het bloed, in het Scheurbuik (*v*) en de Rotkoortzen (*w*), eene taeie ontstekingskorst voordoet, zoo HEWSON de waerheid aenzyne zyde heeft. *Ten vierde*, de wet der menschelyke Natuur- en Ziektekunde (*x*) is onveranderlyk, en leert dat eene verzwakking van byna alle de werkingen van ons ligchaem gemeenlyk gepaerd gaet met een' ontbonden en waterachtigen staet van het bloed; terwyl derzelver sterkte van een' geheel tegengesteld staet van het bloed verzeld is: en'er is niemand, die loochenen kan dat deze sterk-

(*t*) Zie HEWSON *experimental inquiries on the blood*, Lond. 1770. (*u*) Coagulabilitas. (*v*) Scorbutus. (*w*) Febres putridæ. (*x*) Physiologia & Pathologia.

sterkte plaets heeft in koortzen, welke met ontsteking verzeld zyn: zelf getuigt ook de *harde, volle en radde polsflag*, om van andere teekenen nu niet te spreken, overvloedig dat het bloed geenszins waterachtig en ontbonden is. Derhalve wordt ook *dezelve* te recht onder de teekens van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking gebragt, gelyk eene *algemeene groote hitte en droogte*. Name-lyk, de pis is, wegens gebrek aen water en wegens de door de geweldige hitte opgeloste zouten, hoog rood, de mond en keel zyn droog, de dorst is onleschbaer, de tong droog en wit, de adem heet, de stem hard en dof (y), de afgang droog en opgestopt. Met betrekking tot de ontstekingskorst, zal ik niets verder zeggen over de verschillende twisten en geschillen omtrent dit onderwerp.

Laet het genoeg zyn dat ik hier enkel ter nedergesteld hebbe zoodanige zaken, welke daeruit zeker en ontwyffelbaer in de beoeffening kunnen aengenomen worden. In het algemeen gaet het besluit tot de noodzakelykheid van eene Aderlating niet door, uit de

(y) Vox clangosa.

de tegenwoordigheid van de ontstekingskorst, ten zy 'er te gelyk andere teekens van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking aanwezig zyn, gelyk ook uit deszelfs afwezigheid de Aderlating geenszins verboden wordt.

B. SCHRÖDER (zeer fraei over deze zaak sprekende) zegt: *schoon de beschouwing van het ontlaste bloed, in alle doch voornamelyk in ontstekingsziekten, van het grootste aenbelang is, in het bepalen der aanwyzingen; echter kan geenszins ontkend worden dat dezelve, ten zy men te gelyk op het overige acht geeft, de Geneesheeren gemakkelijk bedriegen en tot dwalingen brengen kan: en dus meenen wy dat de zaak gelegen is in het beoordeelen van de ontstekingskorst, en met het daeruit besluiten over de nuttigheid en noodzakelykheid van eene verdere Aderlating (z).*

Te recht berispt hy ook de gewoonte van BAGLIVUS, die aanraedt dat men zich, in een

(z) KLOEKHOFF getuigt dat hy, tot het einde van de ziekte, eene ontstekingskorst met een' zwakken en radden polslag heeft waergenomen. Hy heeft ook eene ontstekingskoorts zien schuilen, schoon de ontstekingskorst ontbrak; en echter was de achterlating van bloedaftapping schadelijk. De Hoogleeraer DE HAEN zegt: „indien wy uit de hoedanigheid van het bloed iet willen besluiten, dan moeten wy tevens met alle de overige teekenen der ziekte raedplegen”.

een zydewee, van aderlaten moet onthouden, wanneer 'er by de eerste of tweede aftapping de ontstekingskorst ontbreekt. Daerenboven beroept hy zich op de getuigenissen van DE HAEN, TRILLER, BIANCHI en HUXHAM, welke aldaer breed aengehaeld kunnen gelezen worden.

Bovendien moet de hoedanigheid der korst zelf, niet alleen, maer ook die van den *rooden bloedklomp* (a), niet uit het oog verloren worden. Zoo zy beide sterk onder elkander vereenigd zyn, zoo de ontstekingskorst eene aschverwige kleur heeft, zeer taei is, moeilyk met het mes te doorklieven, zoo de roode bloedklomp insgelyks, schoon minder dan de korst zelf, zeer taei is, zoo eindelyk de polsflag, de pis, de dorst, enz, hier mede overeenkomen, zal 'er dan eenige twyffel over de noodzakelykheid van de Aderlating kunnen overig zyn? — En daerentegen zal niemand tot eene Aderlating overgaen, zoo zy beide slap famenhangen, zoo de korst op het bloed min taei, ligt deelbaer, verschillend van kleur, groenachtig, doch het bloed onder dezelve ontbonden gevonden wordt.

§. IV.

(a) *Crasamentum sanguinis.*

§. IV.

Dezelfde voorzorg moet men aenteekenen omtrent de *roode pis*, den *harden polslag*, de *hitte*, enz. want dus heeft reeds BAGLIVUS eene *roode pis* waergenomen, by eene verzameling van raeuwigheden in de eerste wegen, daer hy zegt: *wacht u dat gy, om de roodheid der pis, geen bloed stort.* Hy voegt 'er naderhand by, dat de aanwyzing tot eene Aderlating niet altoos genomen moet worden uit de roode en sterkgekleurde pis; want dat deze niet altyd een teeken van hitte is, ja dat dezelve, in eene ware ontsteking der ingewanden, dikwerf wit is, schoon, zoo zulks noodig zy, eene ader geopend moet worden. Ik heb reeds boven eenige bepalingen omtrent den *harden en vollen polslag* opgegeven (b). Voeg hier by dat zoodanige polslag dikwerf waergenomen wordt by galachtige raeuwigheden; het zy genoeg dat ik den beroemden BALDINGER, mynen *Leermeester*, dien ik altoos den *hoogsten eerbied zal toedragen*, hieromtrent als

(b) Vergelyk met het geene ik reeds gezegd hebbe QUARIN over de *Geneeswyze der Koortzen*, bladz. 18. Somwylen is hy ook zoo groot en hard niet, schoon al het overige eene Aderlating aentoont.

getuige bybrenge. Niet min twyffelachtig is de aanwyzing, welke uit de enkele hitte wordt opgemaakt, ten zy deze vooral evenredig is met den polslag, of met de overige toevallen; want fomwylen zoude ik deze liefst een zuiver zenuwtoeval willen noemen. Immers gebeurt het niet zelden dat de lyders over eene groote hitte klagen, schoon het gevoel, ja de thermometer, of een' zeer gematigden, of een' zeer dikwerf tegenstrydigen en minderen trap van hitte dan den natuurlyken, aanduiden, welke foort van hitte onderkend kan worden uit de verzellende zenuwtoevallen en den polslag. Desgelyks is ook in de Rotkoortzen gewoonlyk eene zeer geweldige hitte, maer ſtekende, en van dezen byzonderen aert, dat zy op het gevoel eerst middenmatig, daarna allengs vermeerderd ſchynt. Dat men hier nooit, of ten uiterſte voorzichtig eene ader moet openen, hebben de aengehaelde Schryvers duidelyk bewezen.

§. V.

3. *Ophooping van het bloed (c), plaetselyke ontſtekingen (d), krampen (e) en geweldige pynen,*

ZOO

(c) Congestiones ſanguinis. (d) Inflammationes topicæ.
(e) Spasmi.

200 deze van de vorige oorzaken afhangen, en met dezelve overeenstemmen, kunnen zy geenszins fchielyk, veilig en aengenaem, zonder eene behoorlyke ontlasting van bloed, genezen worden: want door deze wordt de al te sterke beweging der vaten op de beste wys gestuit, de vaten en spierachtige vezels verslapt, de te geweldige uitgang van het bloed verminderd, de vryer omloop der vochten hersteld, en de werking der overige geneesmiddelen by uitstek ondersteund. Hierom verdient de Aderiating zulken lof in diepe slaepzuchten (*f*), de beroerte (*g*), de stui-
pen (*h*), de yling en de overige ophooping-
en van het bloed in eenige deelen, maer voornamelyk in die van de borst. Niettemin, daer alle deze toevallen of uit andere oorzaken ontstaen kunnen, of zekerlyk door dezelve verergerd kunnen worden, moet men voorzichtig en naeuwkeurig op de overige aanwyzingen te gelyk acht geven. Hierom raedt, b. v. *QUESNAY*, in de koortsachtige Ontstekingen, te overwegen of dezelve eighendende (*i*), of medelydende (*k*), b. v. met de

(*f*) Sopor. Lethargus. Coma. (*g*) Apoplexia. (*h*) Convulsiones. (*i*) Inflammationes idiopathicae. (*k*) Inflammationes sympathicae.

de eerste wegen zyn. Dus moet ook die drukking op de borst van de spanning der bovenbuiksingewanden, of den *άλυσμός* der Grieken, behoorlyk onderscheiden worden.

§. VI.

Alvorens ik nu de voornaemste verbiedende aanwyzingen (1) kortelyk doorloope, zal ik iets vooraf zeggen aengaende de hoeveelheid van het aftetappen bloed, als ook over de herhaelde Aderlatingen. Men kan, ten opzichte van beiden, alleenlyk eenige dingen in het algemeen bepalen; doch de byzonderheden moet men overlaten aen het oordeel en doorzicht van den beoeffenaer. HUXHAM spreekt over de hoeveelheid van het te ontlasten bloed zeer wel en beknopt aldus: *de polslag, de sterkte der koorts, het geweld der hitte en der toevallen, als pyn, moeielyke ademhaling, enz, beneyens de gedaente en krachten van het ligchaem, bepalen de hoeveelheid.* En elders zegt hy: *ook twee- of driemaal moet men de Aderlating herhalen, zoo de aenhoudende benaewdheid der ademhaling en de pyn zulks vereisfchen, voornamelyk, wanneer 'er op het ontlaste bloed eene geelachtige en zeer lymige korst aenwezend is.*

(1) *Contraindicaciones;*

is. Men beveelt wel, volgens GALENUS, om in de Ontstekingskoortzen het bloed tot de bezwyming toe aftetappen: doch dit is een raed, die my geenszins bevalt; want deze; alles gelyk gesteld zynde, bezwymt schieelyk; geene spade, en mischien niet eer dan als hy sterft.

Ik zoude zulks liefst, zittende naast het bed, op het welke de lyder achterover lag, uit den polslag willen bepalen (m). Veel dwazer is het denkbeeld van hun, die wanen dat men de Aderlating zoo lang herhalen moet, totdat zich geene ontstekingskorst meer op het bloed vertoone: want te recht raedt QUESNAY de Aderlating niet zoo lang te herhalen, tot het bloed niet meer ontstoken zy, maer tot dat de teekens van bloedrykheid voorby zyn; doch ik voeg 'er by, totdat de koorts, met de overige geweldige verschynselen, alleenlyk verminderd, doch niet geheel uitgedoofd, en de te voren harde polslag verzacht zy: want de enkele ontstekingskorst kan, gelyk ik te voren beweerde, geene volledige aen-

(m) Vooral in een twyffelachtig geval. Het geen QUARRIN ook volgens HORSHAM aenraedt. Zie de aengebaelde plaets.

wyzyng tot Aderlating geven. Om nu niet te spreken van het aenwenden der overige middelen, welken wy *ontflekingtegenaende* noemen, als die fomylen, wanneer de ziekte goedaertig en niet zoo geweldig is, alles alleen afdoen.

§. VII.

Nu trede ik tot de overweging van die omstandigheden, welke eene Aderlating in heete ziekten verbieden. Voornamelyk moet hiertoe gebragt worden de *afwezendheid* van de te voren genoemde *aenwyzingen*: want by een *algemeen gebrek van vochten*, opdat ik andere dingen voorby ga, of by verschyning van luttel rood bloeds in de Aderlating, moet men niet voortgaen met sterke aftappingen; dewyl de verzwakte krachten tot de koking der ziekelyke stoffe niet voldoende zullen zyn. En dit leidt ons tot een onderzoek van de *zwakheid*, 't welk de grootste aendacht waerdig is, en onder welk hoofdstuk byna alle de overige verbiedende aenwyzingen begrepen worden. Men behoeft geene acht te geven op de zwakheid, ten zy dezelve buitengewoon groot is, nademaal byna by yderen koortfigen lyder eenige moeielykheid in de beweging waergenomen wordt. Om derhalve te be-

flis-

fliften of eene Aderlating in eene ontbreking van krachten al of niet te pas komt, moet men derzelver verschillende oorzaken naervorschen; de voornaemste derzelven, door welke gemeenlyk eene Aderlating verboden wordt, zyn eene bedorven stoffe in de eerste wegen, en eene verrotting der omloopende vochten, nademael eene Aderlating de hoeveelheid en drift der vochten vermindert, de vaten verflapt, de opneming der bedorven stoffe uit de eerste wegen bevordert, en op alle deze wyzen de Rotkoorts of ontsteekt of vermeerdert; waerdoor de zwakheid ook noodzakelyk vergrooten moet. Hierom wordt de Aderlating, wanneer deze oorzaken der zwakheid aenwezend zyn, of geheel verboden, of alleenlyk derzelver voorzichtig gebruik toegeftaen. Het zelve houdt steek, zoo de zwakheid spruit uit een besmettend gif, 't welk het zenuwgestel onmiddelyk aendoet, uit hevige spanningen van het zenuwgestel (*n*) in ylingen, slapeloosheid (*o*) en stuipachtige bewegingen (*p*), uit hevige ontlastingen, 't zy bloedige, 't zy weiachtige, (niet uit de hoeveelheid maer uit de gevolgen te beoordeelen) of uit voorafgegane afmattende ziekten. Niet zelden

(*n*) Contentiones systematis nervosi. (*o*) Vigilia.

(*p*) Motus convulsivi.

den is mede, gelyk DE HAEN vermoedt, de *volbloedigheid* oorzaak der krachteloosheid, alwaer eene Aderlating het beste hartversterkend middel is. Dan de onderkenning derzelve moet men uit het te voren gezegde opmaken. De koortfige zwakheid is voorwaer niet alleen volgens deszelfs oorzaken, maer ook volgens de bedieningen des ligchaems (*q*), in welke zy voorkomt, verschillend; hierom moeten ook verschillende zwakheden volgens verschillende bedieningen overwogen, en met byzondere vergelcken worden; en dikwerf zullen 'er in eene groote verzwakking der dierlyke vermogens, zoo de overige werkzamer zyn, verflappende middelen noodig wezen. Dan SCHRÖDER heeft over dit onderwerp wydloopig gehandeld, waerop ik my kortheids halve mag beroepen. Dit eene zal ik 'er byvoegen, dat men in een twyffelachtig geval altoos eene spaerzame Aderlating, uit eene kleene opening, en met eene fyne frael, moet in 't werk stellen: men bevroedt ligtelyk dat eene zoodanige min verzwakkend en veiliger is. Om dezelve reden, en niet min om het afleidend vermogen, worden de bloedzuigers (*r*) en koppen (*s*), in plaetsfelyke gebreken, zoo
hoog-

(*q*) *Functiones corporis.* (*r*) *Hirudines.* (*s*) *Cucurbitulae.*

hooggefchat. — Waerom eene wankleurige en ligtsamenhangende korst, als mede een soortgeelyke staet van het bloed, eene Aderlating schadelyk maekt, heb ik bevorens reeds uitgelegd.

Ik zal 'er alleenlyk nog iets over de ziektescheiding (t), voor zoo ver deze de Aderlating verbiedt, en over het laatste tydperk der Aderlating byvoegen. De ziektescheiding, aenstaende of reeds beginnende, verbiedt alle ontlastingen, en wel voornamelyk die van het bloed: want de levenskrachten, hier zoo noodzakelyk, worden ter neder geveld, de koking en scheidung verhinderd; en dus wordt de deur geopend voor allerlei kwalen, die hieruit ontfaen kunnen (u). Het komt my allerwaerschynekst voor, byaldien 'er te voren geene misflag in de genezing begaen is, zoo 'er reeds behoорlyke en voldoende Aderlatingen in 't werk gesteld zyn, dat dezelve nu niet meer te stade komen. Doch de geschiedenissen van vele lyderen, met heete Borstziekten, met de Kinderpokjes (v)

en

(t) Crisis. (u) Variolæ.

(v) Dus raedt de Heer SARCOÏNE dat men, wanneer in eene Longontflekking de uitragcheling met eene nederstelling der krachten bespeurd wordt, zeer omzichtig met de Aderlating moet te werk gaen. Zie Gesch. der Krankh. in Neapel, T. 1. p. 200.

en ander uitslag worstelende, aen welke eene ader met voordeel geopend is, bewyzen dat somwylen eene Aderlating, om voldoende omstandigheden verricht, de belette koking en scheiding inderdaed hersteld en bevorderd (w).

Verkeerdelyk derhalve hebben velen der Ouden, b. v. CAEL. AURELIANUS en ARETAËUS, de spade Aderlatingen al te zeer gevreesd, duchtende dat de koking verhinderd zoude worden. Doch HIPPOCRATES en GALENUS waren van een ander gevoelen; want deze zegt: *op welken dag van de ziekte gy by uwen lyder genoegzame redenen om het bloed te ontlasten zult aantreffen, stel op denzelyen dit hulpmiddel in het werk, al was deze ook de twintigsten dag der ziekte.* Geene opende zelf eene ader op den agtsten dag van een niet vernieuwd zydewee. Een waardig navolger van zulke groote mannen, THOM. SYDENHAM, komt ook hier omtrent met hun overeen. Doch FR. HOFMANN en BOERHAVE zyn al te bescbroomd. Laten wy insgelyks toestemmen, dat

(w) HUXHAM gebiedt in eene Longontsteking, by welke eene bloedrykheid, hevige pyn en bezwaerlyke ademhaling waergenomen wordt, eene ader te openen, niet-tegenstaende de uitragcheling naer behooren geschiedt. Zie ook GESNER Beobacht. Bd. iv. p. 183.

dat wy niet al te ondernemend moeten zyn, en eerst andere hulpmiddelen behooren te beproeven. Doch zoo deze niet gelukken, en 'er aenwyzingen voor de Aderlating aenwezend zyn, dan moet deze onderneming geene roekeloosheid, maer voorzichtigheid genoemd worden. Hy, die meer aengaende dit onderwerp begeert te weten, vervoege zich by KLOECKHOFF, SCHMIDT en DE HAEN, als die my zelf, omtrent deze zaek, een kort begrip gegeven en veel moeite gespaerd hebben.

§. VIII.

Versecheiden aengelegenheden, behoorlyk overwogen zynde, zullen ook veel lichts aen het leerstuk over de Aderlating byzetten; namelyk, *de luchtstreek, het weder, het jaersaizoen, de levenswys, de heerschende gesteldheid en de geaetheid van den lyder zelve*, welker verschillende invloeden op het gebruik der Aderlating yder, die niet onervaren is in de beginfelen der beschouwende Geneeskunst (x) en natuurlyke Wysbegeerte (y), gereedelyk zal toestaen: weshalve ik derzelve uitgebreider verhandeling kan achterlaten. Alleenlyk zal ik eenige ge-

(x) Theoria medica. (y) Philosophia naturalis.

getuigenisfen uit de geneeskundige Schryveren te berde brengen. Dus verzekert LIND (y), dat SYDENHAM geheel anders over de Aderlating zoude gedacht hebben, byaldien hy in AFRIKA, in plaets van te LONDON, de Geneeskunst geoeffend had. Dus laten de voorjaersziekten veel gelukkiger en rykelyker deze ontlasting toe, dan die van den herfst. Wat den aert der heerschende gesteldheid belangt, deze verschilt doorgaens byna in ydere doorgaende ziekte, schoon dezelve niet onder de zinnen valt. Derhalve moet men in het begin van ydere doorgaende ziekte voorzichtig in de genezing, en voornamelyk omtrent de Aderlating handelen, totdat derzelve aert genoegzaam bekend geworden is: want daerna kunnen wy, tot bekorting der beoeffening, te recht vaststellen dat of te gelyk doorgaende ziekten, of die op dezelve volgen, meer of min van de heerschende gesteldheid deelachtig, en byna op gelyke wys genezen worden; waervan genoegzame voorbeelden by SYDENHAM, HUXHAM en anderen te vinden zyn.

§. IX.

(y) Zie zyn Werk *over de ziekten der Europeërs in beste gewesten*. p. 68, 70. en HILLARY *obsf. on the epidemical diseases in Barbados &c.* Lond. 1759. 8. p. 16.

§. IX.

Sommige algemeenheden dus over de Aderlating en heete Ziekten overwogen hebbende, ga ik over tot derzelver gebruik in de GALKOORTZEN. Ik noem Galkoortzen dusdanigen, die hun oorsprong nemen uit gal, welke in hoeveelheid en hoedanigheid zondigt, op eene verschillende wys en in een verschillenden graed, door vermenging van andere vochten, welke in de eerste wegen samenvloeien, ontaert is, en wier genezing in het algemeen in de uitdryving van deze raeuwigheden bestaet (z). Uit deze saemgevloeyde

stoffe

(z) Het zal mischien niet ondienstig zyn hier ter plaetse gentermerken, dat de eigenlyk genoemde gal zeer zeldzaam de stoffelyke oorzaak der Galkoortzen uitmaekt. De Hoogleeraer STOLL heeft zyn gevoelen hier omtrent ook meesterlyk voorgesteld.

Wy noemen, dus zegt hy, gal eene verzameling van raeuwigheden in de maeg en naestgelegen deelen, waer van de smaek meestentyds bitter, zuurachtig, wrang zuur, somwylen zoet, doch door deze zoetheid zeer walgachtig is. Zelden is zy haer oorsprong aen eene overvloedige verzameling van de eigenlyk genoemde gal verschuldigd, maer is eer eene samenvloeying van raeuwigheden, uit verschillende bronnen gesproten, welke, door het kwynend vermogen der maeg, of door de al te groote geneigdheid van het vocht zelf tot verrotting, in een haer eigenaertig bederf overgaen, zoodat zy dan eens eenen zuren dan wederom eenen wrangen aert aenemen, na dat deze stoffe,

stoffe en uit derzelver teekenen, zoo even te noemen, blykt het ligtelyk hoe groot het

byaldien zy, zelfs buiten de maeg, aen zich zelf overgelaten ware, eene verschillende verandering ondergaen zoude hebben. De kleur en smaek ontleenen zy van de gal.

Ik heb dikwerf, by het eindigen van den zomer, en in het begin van den herfst, in sommige kooftzen raeuwigheden, die door hunnen wrangzuren aert de keel als verbrandden, de tanden stomp maekten, en byna de reuk van het vitrioolzuur hadden, in de maeg waergenomen. Hiervan geloof ik dat het gevoelen ontleend is, 't welk leert dat de gal van eenen zuren aert zy, en daerom gebiedt om de Galziekten met zoodanige middelen, welke het zuur matigen, te bestryden; want zy noemden gal die hevig zure en vuile stoffe, welke slechts de kleur van de ware gal, waer mede zy geverwd wierden, vertoonden.

De oorsprong dezer vuiligheden, die om de streek van de maeg aanwezig zyn, kan verschillende wizen: *aersfelyk*, bezwaerlyk verteerbare doch inzonderheid vette spyzen, die in eene warme en vochtige plaets, hoedanig de maeg is, schievelyk garstig worden, en indien zy met eenig zuur saemgevoegd zyn in eene soort van eene bytende en brandende scherpte overgaen. Hieruit ontfaet het dat het spek veeleer en zwaer schaden zal, wanneer men op deszelfs gebruik wyn nuttigt, dan wanneer het zelve met het drinken van water gepaerd gaet. *Ten tweeden* brengt het gemis van aerd- en boomvruchten, en in het algemeen van versche plantvoedsels, zeer veel toe tot den oorsprong der raeuwigheden in de maeg. *Eindelyk* worden dezelve veroorzaakt of vermeerderd door het uitwademingsvocht naer de inwendige deelen gevoerd.

Deze zoogenoemde galstoffe nu wordt meestentyds in het einde van de zomer en in den herfst voorgebragt; echter zyn 'er sommige gesteldheden, die, wanneer zy in een ander seizoen voorkomen, insgelyks de Galziekten doen ontsaen.

het aental van deze koortzen is. Eertyds had deze verkeerde gewoonte plaets, dat men byna dezelfde ziekten, na verschilder toeyallen, met verschillende namen benoemde. Hierom gebeurde het ook dat zy die koortzen, welke niets anders dan soorten en vermengingen van Galkoortsen waren, bestempelden met den naem van *Zweetkoorts* (a), *heetkoude Koorts* (b), *brandende Koorts* (c), *Walgkoorts* (d), *heetkoude Koorts* (e), *halve anderendaegsche Koorts* (f), *Hungaersche Ziekte* (g), *Blutschkoorts* (h), *kwaedaertige Zinkingkoorts* (i), *Darmscheelkoorts* (k), *Darmkoorts* (l), enz. Dan eene breede uitweiding hierover schynt my niet dienstig. — De teekens van eene galachtige racuwigheid yndt men zeer wel beschreven by SELLE, SCHRÖDER, VOGEL en anderen: onder de voornaemste worden de volgende gerekend, *eene beslagen vuile tong, dan eens met een geelachtig dan wit slym overtogen, vuile lippen en tanden, een bittere of rotte sjaek, een stinkende adem, geen eetlust, eene walging, voornamelyk van aierlyk voedsel, benaewdheid om de streek der bovenbuiks-*

in-

- (a) Typhodes. (b) Epialos. (c) Caufus. (d) Elodes.
 (e) Lypyria. (f) Hemitritæus. (g) Morbus hungaricus.
 (h) Febris petechizantes. (i) Febris catharralis maligna.
 (k) Febris mesenterica. (l) Febris intestinalis.

ingewanden, en een gevoel van volheid, knaging aen den mond van de maeg hoofdpyn, zwaerte in het hoofd, ylingen, duizeling (m), grooter hitte dan die men aen de bloedrykheid of sterke omloop der vochten kan toekennen, gemakkelyke galbrakingen, 't zy van zelf, 't zy door de kunst veroorzaekt, zwaerte in de knien, pyn in de lendenen (†), opspanning van den buik, rommelingen en krimpelingen in de darmen, galachtige en zeer stinkende stoelgangen, galachtige pis, geelzucht (n), geele wei op het bloed, enz. Echter zyn in ydere Galkoorts alle deze teekens niet altoos aanwezig: want dus zouden wy, b. v. by eene zuivere uitgestorte gal in de eerste wegen, geweldig bedrogen worden, zoo wy altyd zichtbaer beslag op de tong zochten, en dit afwezend zynde de tegenwoordigheid der raeuwigheden ontkenden. Immers ontbreekt somtyds het zelve geheelenal, en 'er is slechts een ligt bezetsel op de tong, schoon de andere toevallen de raeuwigheden duidelyk te kennen geven. Desgelyks moeten wy ons niet door een enkel toeval laten overhalen, om te besluiten tot de aanwezigheid van galstoffs, en tot uitdrijving van dezelve: want hoe

(m) Vertigo. (n) Icterus.

(†) Op welke, volgens LUDWIG, inzonderheid acht dient gegeven te worden.

hoe vele van de bovengenoemde toevallen der maeg doen zich niet op in het begin der heete ziekten, in welke de ontlastmiddelen zouden schaden?

§. X.

De Galkoortzen zyn of eenvoudig of samen-
gesteld, en deze laetste het veelvuldigste. Die
geene, in welken alle de toevallen zoo gesteld
zyn, dat zy volmaekt beantwoorden aen de
galstoffe, en byna geheel wyken als deze uit-
gedreven is, moeten eenvoudige Galkoortzen
genoemd worden. Doch het is geheel anders
gelegen met de *saemgestelde*, nademaal de koorts
en derzelver toevallen hier geenszins van enkele
raeuwigheden schynen aftehangen; waerom
ook, na derzelver ontlasting, de koorts en
toevallen niet geheel wyken, ja somwylen
verergeren. Doch die vereeniging, welke of
in *eene algemeene geschiktheid tot ontsteking*, of
in *eene verrotting der vochten*, of in *eene kwaed-
aertigheid* (welkers uitlegging hier niemand van
my verwachten zal) bestaat, te gelyk weg-
genomen zynde, dan wordt ook de ziekte,
wier bestaan noch, b. v. van eene enkele ont-
steking, dewyl dezelve anders eene enkele
ontstekingkoorts zoude zyn, noch geheelenal
van de gal alleen, maer van de vermenging
van

van deze beiden afhing, volkomen verdreven. — Deze gezegden, met betrekking tot het ziektekundige der Galkoortzen, zyn gehoegzaam voor myn oogmerk. In de aengehaelde fracije boeken van SCHRÖDER, SELLE, RAVERT en anderen, kan daeromtrent meer gelezen worden. Dit eenige kan ik niet voorby te melden, dat het gemeenlyk eigen en byna onaffcheidelyk teeken der Galkoortzen daerin bestaet, dat derzelver loop min of meer aflatende is, en dat de huivering en koude by dezelve geweldiger en langduriger zyn, dan in eenvoudige ontstekingskoortzen (p).

§. XI.

Sommigen hebben de Aderlating in de Galkoortzen geptezen, anderen veracht, van welken TISSOT eene groote lyst opgeeft. Beide partyen kunnen gelyk hebben: want noch het stelsel van die geenen, welke dezelve geheel verwerpen, noch van anderen, welke voor dezelve zeer vooringenomen zyn, schynt geenszias in het algemeen aenneemlyk te wizen. Dan om te bepalen of de Aderlating in deze koortzen nuttig kan zyn, moeten

(p) GESNER Beob. Bd. IV. p. 144.

derzelver verschillende foorten en geaertheden onderscheiden worden. Laten wy dus eerst de eenvoudige Gal. of Maegkoorts (q) beschouwen, en die, by welke te gelyk teekens van eene opgenomen gal, gepaerd met eene bykomende verrotting in de vochten, aanwezig zyn: want in beide gevallen worden dezelve voorzorgen omtrent het gebruik der Aderlating vereischt; en eene Maegkoorts kan ligtelyk in eene Vochtkoorts overgaen. Laten wy overwegen welke aanwyzingen men in deze koortzen maken moet. De bedorven stoffe, in de eerste wegen opgehoopt, moet op eene behoorlyke wys uit het ligchaem gedreven, de opnemng derzelve onder het bloed verhoed, de reeds begonnen verrotting der vochten verbeterd, en het geen bedorven en tot uitwerping bekwaem is, langs verschillende ontlastwegen, terwyl men de poogingen der natuur behoorlyk gadeslaet, allengskens uitgeleid worden. Wanneer wy de uitwerksels der Aderlating naeuwkeurig beschouwen, dan valt het ligtelyk te bevroeden, dat deze aen de zoo even genoemde aanwyzingen niet alleen zeer dikwerf niet beantwoorden, maer met dezelve ook geheel strydig zyn: want door de vaten

(q) Febris Gastrica.

te ledigen, bevordert de Aderlating de opflurping van de rotstoffs in het bloed, veroorzaekt eene verslapping der vaste deelen en eene ter nedervelling der levenskrachten, welke echter in deze lyders voornamelyk moeten gespaerd worden; nademaal de genezing doorgaens des te moeielyker wordt, hoe zwakker de lyder is. Gevolgelyk kan men gemakkelyk begrypen dat de Aderlating, in dusdanige koortzen, veeleer kan schaden dan voordelig zyn, en zulks des te meer, zoo dezelve vereenigd zyn met eene Rotkoorts der vochten, welke of uit eene eenvoudige Maegkoorts, of uit een andere oorzaak, b. v. een besmettend gif, zyn oorsprong heeft; dewyl, nameelyk, door dezelve de opflurping der rotstoffs gemakkelyker gemaekt, en de voortgaende beweging der vochten te gelyk met de onzichtbare uitwademing verminderd, doch de gisting met de rotting tevens vermeerderd wordt. — De waarnemingen der beste Geneesheeren stemmen met alle deze gezegden volkomen in: sta my toe eenige uit dezelve hier bytebrengen. Dus zegt de GORTER dat de Aderlating in de Galkoortzen nadeelig zy, en dat men zich van dezelve moet onthouden. GLAS is van dezelfde gedachten, en niet min JUNCKER. *Ik zie niet*, zegt HUXHAM zeer fraei,

fraei, tot wat heilzaam oogmerk het bloed in dit geval ontlast wordt: want door het bloed afte-tappen gaen de krachten met het zelve verloren. TISSOT rept in de behandeling der door-gaende Koorts te LAUSANE geen enkel woord van aderlaten: hy verhaelt, in tegendeel, dat 'er onder het gemeene volk velen, kort na de schielyk herhaelde Aderlatingen, gestorven zyn; en hy heeft zelf waergenomen, dat de hoofdpyn, de hitte, de ylingen, enz, door de Aderlating, tegens zyn' wil in 't werk gesteld, vermeerderden. VOGEL, van het zelfde gevoelen zynde, zegt: de Aderlating is, ten zy andere omstandigheden haer vorderen, wegens de koorts zelfs niet noodzakelyk. Desgelyks meent ook QUARIN dat de aftapping van bloed niet te pas komt, ja verzekert dat daerdoor de ziekte of doodelyk of verlengd wordt, en dat 'er eene langdurig kwyning, ongedaenheid, enz, opvolgt. Ook pryzen de Schryvers, van welken het genoeg zal zyn BUCHHOLZ, ZIMMERMANN, OPITZ, GRIMM, MAJER, WEICKHARD, LEUTHNER, enz (r), te noemen, in hunne
be-

(r) Zie BUCHHOLZ *Nachricht von dem herrschenden Fleck- und Friesel Fieber 1777.* en ZIMMERMANN *von der Wind-Epidemie.* LEUTHNER *von bitzigen Gall- und Faulfebern 1776.* 8.

beschryving van de doorgaende ziekte in het jaer 1771 en 1772, geenszins de Aderlating in deze Koortzen. Niet min duidelyk leeraert GATTENHOF dat dezelve in deze gevallen duidelyk schaedt, waarmede RAVERT insgelyks overeenstemt. Ik zoude nog zeer vele geloofwaardige getuigen, die van het zelfde gevoelen zyn, kunnen bybrengen (s); doch laten deze genoegzaam zyn, te meer, daer ik reeds te voren de redenen opgegeven heb, uit welken dit alles gemakkelyk kan verklaerd worden.

§. XII.

Volgt dan hieruit dat men nimmer in Gal-koortzen eene Aderlating moet in 't werk stellen? Geenszins. Laten wy met VOGEL toe-

(s) Dus maekt LETTSON, in de genezing der Rot-koortsen, wier oorzaak in de maeg aanwezig was, in 't geheel geen gewag van de Aderlating. Zie *Med. Nachrichten von dem allgem. Dispensatorio*. Altenb. 1777. als ook CLARKE in *obsf. on the diseases in long voyages to hot countries &c.* LUDWIG heeft mede zelden eene Aderlating nuttig gezien, schoon 'er eene bloedrykheid (welke mischien geen ware maer eene valsche geweest is) plaets had. MAKITTRICK en MOULTRIE hebben aange-toond dat men in de Amerikasche geele Koorts (*yellow fever*), welke van een' hevigen galrottigen aert is, nooit of ten minste zeer voorzichtig en spaerzaam van de Aderlating moet gebruik maken.

toestaen dat de Aderlating, *wegens de koorts zelve*, byna nooit noodzakelyk is; ja laten wy toestemmen dat somwylen met de koorts zelf een byzondere staet, welke op zich zelve reeds de Aderlating verbiedt, eene rotting, b. v., eene ware kwaedaertigheid, enz, vereenigd zy; desniettegenstaende schynt het my toe dat dit algemeene voorstel, namelyk, dat de Aderlating in Galkoortzen schadelijk zy, eenigzins moet bepaeld worden; nademaal deels de gesteldheid van byna ydere doorgaende ziekte, deels de aert van yderen lyder zoo aenmerkelyk vershillen: want wat den aert van de heerfchende gesteldheid betreft, deze is somwylen duidelyk van eene ontstekende natuur, en wel somtyds uit verborgen oorzaken; doch meestentyds zyn dezelve openbaer. Tot welke ik de luchtfreek, het jaergety en het weder voornamelyk brenge: want die Galkoortzen, welke by droog en heet, en nog meer by droog en koud weder, voornamelyk, als de winden te gelyk noordelyk zyn, algemeen heerschen, worden doorgaens min of meer van een' ontstekenden aert; want de vezels van het menschelyk ligchaem worden daerdoor gespannener en prikkelbarer, derzelver werking vermeerdert, het bloed wordt meer saemgepakt en geschikter om, by de aen-

wezendheid van een' koortsachtigen prikkel, eene algemeene geschiktheid tot ontsteking aentenemen. Dat derhalve de Aderlating, in de lente en den winter (*t*), veel beter gelukt dan in de overige jaergetyden, heb ik reeds boven vermaend. De invloed van het luchtgewest blykt uit dezelfde redenen. — Insgelyks hebben alle lyders of in doorgaende (*u*) of in eigengeteelde (*v*) koortzen, niet een en dezelfde ligchaemsgesteldheid: want schoon ook Tissot verzekert dat een mensch op het zelve ooggen-

(*v*) Dit onderscheid, zegt de Hoogleeraer STOLL, is 'er tusfchen de Galziekten van de lente en den nazomer, dat de eerste dikwerf met ontsteking gepaerd gaen, of, zoo de vuiligheden uitgedreven zyn, in ontsteking — zelden in kwaedaertige ziekten overgaen; doch de laetste, welke een gevolg van den zomer en herfst zyn, hebben iet rottigs en kwaedaertigs, of veranderen ligtelyk in kwaedaertige ziekten. Daerenboven is de stoffe, in de maeg en darmen vertoevende, beweeglyker en vloeibarer in de lente dan in den herfst.

Hoe nuttig is het derhalve niet dat men in de behandeling der ziekten altoos indachtig zy aen het gezegde van den Vader der Geneeskunst: „ dat men elke gesteldheid „ der tyden en de ziekte zelve naeuwkeuriglyk behoorde „ te onderzoeken; want *dat de winter de ziekten van „ den zomer, en de laetste die van de eerste van natuur „ doet veranderen; dat de luchtstreken zoodanige ziekten „ voortbrengen, hoedanig het saizoen, wien zy gelyk zyn „ is; en eindelyk dat men uit het jaergety de natuur der „ ziekten kan opmaken*”.

(*u*) Febres epidemicæ. (*v*) Febres sporadicæ.

oogenblik, dat hy door eene Galkoorts aengevallen wordt, reeds opgehouden heeft volbloedig en kloek te zyn; echter zoude ik, met vele getuigenissen der voornaemste mannen in onze kunst, kunnen bewyzen dat 'er lyders gevonden worden, by wien de Aderlating in doorgaende, om van geene eigengeteelde Koortzen te spreken, zeer wel uitvalt (w). En als wy naeuwkeurig achtgeven, om welke redenen zy tot de Aderlating aengezet zyn, dan zullen wy bevinden dat het of eene bloedrykheid geweest is, of zoodanig eene gesteldheid van het ligchaem, welke voor eene algemeene geschiktheid tot ontsteking of voor plaetsfelyke ontstekingen vatbaer geoordeeld wordt; waer toe voornamelyk sterke, vaste en geoeffende menschen, die vaste, gespannen, veêrkrachtige vezels en vast vleesch hebben, overhellen.

§. XIII.

Eene ware bloedrykheid derhalve, uit de bovengezegde teekenen te kennen, laet gewisfelyk toe,

(w) Laet het genoeg zyn dat ik hier tot getuige bybreng de Heer CONSRUCH, die bevestigd heeft dat de Aderlatingen van nut zyn geweest in bloedryke menschen, by wien men te gelyk een' harden en vollen poefslag waernam, schoon hy niet ontkent dat zulke gevallen zeldzaam zyn geweest. Zie GESNER Beob. Bd. IV. p. 81.

toe, ja vordert in Galkoortzen eene Aderlating. Te recht zegt FR. HOFMANN: *zelf in die ziekten, in welke eene Aderlating anderszins niet rechtstreeks te pas komt, moet men gewisfelyk altyd EERST DE VOLBLOEDIGHEID wegnemen, deels om doodelyke gevolgen voortekomen, deels ook om de genezing gemakkelyker te maken.* Doch men moet wel degelyk opmerken, dat hier niet zelden eene valsche bloedrykheid, of eene enkele koortsachtige galopbruisching, plaets heeft, die een' weloplettenden Arts niet ligt bedriegen kan, en terflood voor ontlastmiddelen wykt: want die geweldige uitzetting duidt de beweegvaerdigheid der stoffe aen. Maer in eene ware bloedrykheid moet men op eene andere wys te werk gaen. Hier moet in de eerste plaets eene ader geopend worden; want het is te vreezen dat 'er, door de geweldige koortsachtige beweging, als welke zeer na overeenkomt met die der Ontstekingskoortzen, eene ontstekingsachtige gesteldheid, plaetsfelyke ontstekingen, ylingen, beroerten (x), verscheuring der vaten, (waervan de neusbloeding, in deze Koortzen, een zoo gemeen doch meestentyds heilzaam voorbeeld oplevert) of andere doodelyke toe-
val-

(x) Zie GESNER Beob. Bd. iv. p. 118, 167, 177.

vallen ontftaen: 't welk alles den lyder des te gewisfer over het hoofd hangt, zoo 'er in zoodanig een' bloedryken ftact braekmiddelen toegediend worden. Hierom is het veiliger de Aderlating voor de braekmiddelen te laten gaen, zoo dezelve beiden in eenige ziekte vereischt worden. FR. HOFMANN meent dat eene Aderlating in eene heete Bortkoorts (y), welke niet anders dan eene galachtige Ontftekingkoorts is, by onbloedryke geftellen geenszins plaets vindt; doch dat dezelve altoos noodig en zeer nuttig is, als 'er eene bloedrykheid ftand grypt: ja TISSOT zelf ftemt de noodzakelykheid van eene Aderlating toe in eene volbloedigheit, fchoon hy deze in de Galkoortzen ontkent.

§. XIV.

Nu ga ik over tot die Galkoortzen, welke met eene algemeene gefchiktheid van het bloed tot ontfteking, of met plaetsfelyke ontftekingen vermengd zyn, welke voorwaer yder Geneesheer weet dat moeielyker genezen worden: want de aenwyzingen zyn hier vlak tegenftrydig; en de Arts kan geweldig dwalen, zoo hy

(y) Febris cholericæ & ardens.

hy alleen acht geeft op de Ontstekingskoorts, zonder op den staet der eerste wegen te letten; gelyk het insgelyks niet min gevaerlyk is eene tegengestelde feil te begaen. Derhalve is 'er alle omzichtigheid en naeuwkeurigheid noodig, in het onderzoeken en beoordeelen der aanwyzingen, opdat wy aen die het eerst trachten te voldoen, welke wy vernemen het meeste te dringen. Dit moeten wy wel voornamelyk in de toediening der Aderlating opmerken, daer dezelve hier onder vermengde omstandigheden vereischt wordt. Derhalve moeten de trappen der vermenging naeuwkeurig overwogen worden: want fomwylen is de trap der ontsteking zoo groot, dat de koorts byna geheel van dezelve afhangt. Doch op een' anderen keer heeft het omgekeerde plaets; en de reden der verschynselen is alleenlyk, voor het minste gedeelte, in de bygemengde algemeene geschiktheid tot ontsteking gelegen, en hangt voor het grootste gedeelte van de galachtige raauwigheden af. Het gebeurt ook niet zelden dat men twyffelt aen welk van beiden men den voorrang moet toekennen, als de teekens, namelyk, der ontstekingsgesteldheid en der galachtige raauwheid zich in eene gelyke hevigheid vertoonen. Dan ik zal eerst han-

handelen over dien staet, in welken de algemeene geschiktheid tot ontsteking de overhand heeft, Yder zal hier gereedelyk de noodzakelykheid der Aderlating toestaen: want dikwerf verandert eene enkele Aderlating zoodanig eene koorts, min zichtbaer aflatende en byna aenhoudende, in eene duidelyk tusfchenpoozende; en dezelve heeft in het algemeen alle die uitstekende nuttigheden, welke ik te voren, toen ik over de Aderlating in het algemeen handelde, aengevoerd heb. Dezelve verdryft, in deze koortzen, de hoofdpynen, de ylingen, de moeielyke ademhaling en andere wreede toevallen by uitstek. En dezelve brengt geen kleen gedeelte der genezing aen in Galkoortzen, met eene plaetselyke ontsteking vereenigd, welke ontsteking naer verschil der plaets verscheiden namen krygt, b. v. van *borst- (z) long- lever- maeg- en darm-ontsteking*. Doch men moet aenmerken dat wy, nadat de Aderlating in 't werk gesteld, ja, zulks noodig zynde, naer gelang van 's lyders krachten, en de hevigheid der toeval-

(z) CLEGHORN heeft de zydeween, welke uit eene verzameling van galachtige stoffe ontstonden, zeer wel genezen, door het toedienen van ontstekingtegenstaende buikzuiverende middelen, nadat 'er rykelyke en herhaelde Aderlatingen voorafgegaen waren.

vallen en koorts, herhaeld is, anderen en voornamelyk ontlastmiddelen niet moeten verzuimen. Met dit alles stemt gevoegelyk overeen het geen de beste Geneesheeren ons overgeleverd hebben. Geene geringe plaets verdient onder deze KLOECKHOF, de beroemde beschryver van de doorgaende Ziekte te KUILENBURG, welke duidelyk van een' ontsteking-galachtigen aert was; want dus spreekt hy: *het voornaemste middel was de Aderlating, het begin en de grondslag van de genezing.* Hy ontlastte het bloed, naer de hevigheid der koorts en den aert van den lyder, in eene verschillende, doch in het algemeen in eene groote hoeveelheid. Ook heeft hy niet zelden de Aderlating moeten herhalen, wanneer, namelyk, de hevige toevallen, de koorts, b. v., de drukking op de borst, de pyn in het hoofd en in de lendenen, enz, wederom erger wierden. De witachtige korst, welke zich op het bloed vertoonde, wettigde deze geneeswys. Het blykt uit het hier boven aengehaelde, dat HOFMANN het gebruik der Aderlating in eene Bortkoorts toestaet. QUESNAY, anderszins de Aderlating in Galkoortzen sterk afradende, laet derzelve toediening niet min toe, ja oordeelt dezelve noodzakelyk, byaldien 'er eene bloedrykheid, ontsteking-

gesteldheid en ware ontstekingen te gelyk met deze invallen. PRINGLE heeft gezien dat men, zoo de Galkoortzen met veel ontsteking verzeld waren, het voornaemste gedeelte der genezing in de Aderlating stellen moet: en dezelve is by yderen lyder noodzakelyk en het eerste geneesmiddel geweest, en heeft een- of tweemaal herhaeld moeten worden, nadat de toevallen hevig waren. Maer dat de Galkoortzen van PRINGLE geenszins eenvoudig, maer van een' ontstekenden aert zyn geweest, blykt, volgens getuigenis van TISSOT (a), uit alle de verschynselen. Desgelyks heeft ook LIND de Aderlating ten hoogste voordeelig bevonden in de galachtige Ontstekingskoortzen, die te CALCUTTA heerschten. Ook heeft HILLARY niet min de aenhoudende aflatende Koortzen, welke in April van het jaer 1756 ontstonden, het beste, na eene Aderlating, door ontlast- en ontsteking-tegengaende middelen verdreven. QUARIN (b) raedt

(a) Het is, zegt hy, het tweede soort der Rotziekten, in welken tevens eene algemeene geschiktheid tot ontsteking plaets heeft, 't welk men door eene Aderlating kan te onderbrengen. Zie zyn *Avis au peuple* cap. 20. §. 287.

(b) GESNER heeft dikwerf opgemerkt dat de ziekte, tot wiens genezing men reeds herhaelde Aderlatingen in 't werk

raedt de genezing met eene ruime bloedaf-
 ping te beginnen, totdat de polslag zachter
 wordt en de hitte vermindert; ja hy oordeelt dat
 dezelve des noods herhaeld moet worden, doch
 dat, na dezelve, de braking of buikzuivering,
 zoo een van beiden vereischt wordt, niet
 moet verzuimd worden; het zelfde heeft hy
 ook zeer wel vermaend, steunende op het ge-
 zag van VAN SWIETEN, die zegt: in den
 herfst zyn 'er zelden zuivere Ontsteking-
 koortzen, maer gemeenlyk hebben zy een
 innengfel van galachtige raeuwigheden. HIR-
 SCHEL (c) oordeelde in de Galkoortzen de
 Aderlating noodzakelyk, ja herhaelde dezelve,
 wegens den vollen en harden polslag, de
 moeie-

't werk gesteld had, niet overwonnen wierd, dan nadat
 de verzameling van galachtige stoffe door den room van
 wynsteen uitgedreven was; gelyk hy tevens geleerd heeft
 dat de buikzuiverende artzneyen niet dienstig waren, voor
 dat men alvorens eene ader geopend had.

(c) De Heer MEDICUS zegt, dat over het algemeen
 de Aderlating in de Galziekten niet dienstig zy, maer
 dat men op de uitwerksels van de gal, in het bloed te
 wege gebragt, acht moet geven. Indien dezelve eene
 rotting in de vochten veroorzaekt, dan is de Aderlating
 schadelyk; doch ontstaet 'er in tegendeel eene algemeene
 geschiktheid tot ontsteking, dan zal de aftapping van
 bloed zeer nuttig bevonden worden, waarvan hy voor-
 beelden aanhaelt in zyne *Saml. von Beob. Zürich.* 1766.
 p. 144. seqq.

moeielyke ademhaling en om de pynen in de linkerzyde: want hy meent dat met een gebrek in de gal dikwerf eene ontsteking van het bloed gepaerd gaet, waerom eene Aderlating voor de toediening der ontlastmiddelen niet moet verzuimd worden. De Galkoortzen, welke LEUTHNER gezien heeft, schynten insgelyks geene eenvoudige, maer met eene algemeene geschiktheid tot ontsteking saemgevoegde geweest te zyn; want hy heeft byna by alle zyne lyders eenmael, ja niet zelden twee- of driemaal eene ader doen openen, dewyl zy meestendeels sterk en in den bloei van hunnen leeftyd waren: het verzuim der Aderlating baerde veeltyds een doodelyk gevolg; en hy heeft aengetoond dat men, des noods, by de Aderlating zelf geen acht moet slaen op de maendelyksche stonden, ten zy deze zoo rykelyk zyn, dat zy voor eene Aderlating kunnen doorgaen. Niet minder heeft hy de aftrekkende en afleidende Aderlating voordeelig bevonden, en voornamelyk het aanzetten van bloedzuigereu en bloedige koppen, inzonderheid in de gebreken van het hoofd en de borst. En dus heeft hy de keelontsteking, het zydewee, de longontsteking, de beroerte, met eene Galkoorts saemgevoegd, de hoofdpyn en de overige hevige toevallen der koorts

het

het best genezen. Men kan in de fraeije *Uitleggingen van VAN SWIETEN* lezen, dat het zelfde ook in de galachtige leverontsteking (d) plaets vindt. De koorts, welke de keelontsteking vergezeld, schynt VOGEL toe altyd galachtig te zyn, en in deszelfs genezing raedt hy eerst de Aderlating, zelf herhaelde reizen, schoon 'er geene bloedrykheid plaets had, daerna verkoelende ontlastmiddelen of een' brackdrank. BUCHOLZ schryft insgelyks de Aderlating in Galkoortzen voor, byaldien 'er te gelyk teekens van eene Ontstekingkoorts aanwezig waren. — Zie daer verschillende getuigenissen, uit welken het overvloedig blykt dat de Aderlating in de Galkoortzen, welke of met eene algemeene geschiktheid tot ontsteking of met plaetsfelyke ontstekingen, uit de vorige ontstaende, vereenigd zyn, onder de voornaemste middelen moet geteld worden, doch dat men te gelyk de toediening van buikzuiverende en ontstekingtegenstaende geneesmiddelen, by tuschenpoozingen, niet uitstellen of verzuimen moet.

§. XV.

Laet dit gezegde genoeg zyn, met betrekking tot die samenvoeging, in welke de algemeene

(d) Hepatitis biliosa.

geschiktheid tot ontsteking boven de onzuiverheden der eerste wegen de overhand heeft. Doch zoo de trap van de gemelde geschiktheid tot ontsteking zoo gering is, dat zy niet in aenmerking behoort te komen, en de koorts byna geheel van de raeuwigheden afhangt, dan stellen de beroemdste Mannen vast dat deze geneeswys moet omgekeerd worden, en dat men over alles, wat het meeste dringt, zyne gedachten moet laten gaen: want alles, wat hier van de algemeene geschiktheid tot ontsteking bykomt, wykt voor enkele ontlast- en ontstekingtegengaende middelen. Dezelve door eene Aderlating te willen wegnemen zoude, om de boven aengehaelde redenen, gevaerlyk zyn. Omtrent deze zaak kan men uit de hier boven §. XI. genoemde Schryveren getuigenisfen halen. Laet ik 'er hier slechts eenige weinige byvoegen. TISSOT (e) heeft eene doorgaende galachtige longontsteking gezien, door welke allen, by wien het bloed afgetapt was, omgekomen, doch allen, aen wien, zonder de opening van eene ader, brack- en buikopenende middelen toegediend waren, hersteld zyn.

Waer-

(e) Zie een foortgelyk geval in de *Edinb. Versuche* Vol. V. P. I. p. 34, 35.

Waarmede byna overeenstemt het geen hy elders (f) over de heete Borstziekten, welke in het jaer 1765 en 1766 heerschten, geleerd heeft. Desgelyks heeft SCHRÖDER deze ziekten, om de kenmerken van eene tot ontlasting vaerdige galstoffs, zeer dikwerf door enkele buikopenende en braekmiddelen, zonder Aderlating, gelukkig zien verdryven; en hy geloofde eer, byaldien de Geneesheer, door de toevallen, een zuiver zydewee veinzende, misleid zynde, voornamelyk door Aderlatingen poogde voordeelig te zyn, en den bekwaamen tyd voor buikzuiverende middelen liet voorby gaen, dat daerdoor dikwerf ylingen, flaepzucht, stuiptrekkingen en andere zeer zware toevallen zouden ontstaen. De beroemde BALDINGER (g) zegt mede zeer fraei: *wacht u te denken dat ydere Galkoorts te gelyk van een' ontstekenden aert is; want die soorten van Galkoorts, welke gemeenlyk galachtig zydewee*

en

(f) *Acis au peuple c. xx. §: 287.*

(g) MEDICUS maekt gewag van eene Longontsteking, die in het jaer 1762 heerschte en zelden eene Aderlating toeliet: de Ontsteking werd meestentyds door zachte ontlastmiddelen verdreven; en byaldien dit niet geschiedde, liet hy onbescroomd het bloed aftappen: dus, voegt hy 'er by, hebben de Galontstekingkoortzen dikwerf doch niet altoos eene Aderlating noodig.

en keelontsteking genoemd worden, zyn dikwerf gewoon eene geweldige ontsteking voortewenden. Niettemin neemt een, ter bekwamer tyd en spoedig toegediend, braekmiddel terstond de pyn weg: want zeer dikwerf schynt het eene enkele krampachtige aendoening te zyn, oorspronkelijk van eene galachtige raeuwigheid, welke de eerste wegen prikkelt; gelyk ook het vermoeden van eene ontstoken maeg zeer dikwerf ingebeeld is: en gevolgelyk vermeerdert de Arts, hierdoor misleid zynde en dezelve trachtende te verdryven, de ziekte; terwyl een oplettender Geneesoeffenaer, wetende dat de verschynfels van eene opbruischende galstoffe niet zelden zeer veel overeenkomst hebben met die ziekten, welke door eene ware maegontsteking verwekt worden, dikwerf door één braekmiddel byna de geheele ziekte, te gelyk met die ingebeelde ontsteking, veilig, schie-lyk en aengenaem verdryft. Laten zy, die my geloof weigeren, zich vervoegen by BREND-EL, UNZER, QUARIN *(h)* en den beroemden BALDINGER, als die de zeldzaamheid van eene

(h) Dees Arts waarschuwt insgelyks alle Geneesheeren, dat zy om den Maeghoest, welke in die ziekte zoo vaek waergenomen wordt, niet verzuimen een braekmiddel toetedieneu, dewyl zy somwylen bevreesd zouden zyn dat 'er eene ontsteking in de borst stand greep.

eene ware maegontsteking beweren en bewyzen. Doch ik wil geenszins geheelenal ontkennen, dat de maeg inderdaed in deze koortzen kan ontstoken worden: maer men moet wel degelyk op deze ontsteking bedacht zyn; getuigen hiervan zyn BAGLIVIVUS en PRINGLE, welke laetste ook derzelve zeldzaamheid erkent. Eene voorzichtige en naeuwkeurige overweging van alle de verschynselen schynt my het beste derzelve aen- of afwezendheid aenteduiden. Maer yder zal ligtelyk toestaen, dat men eerst de ontsteking moet overwinnen, wanneer dezelve plaets heeft, en daerna met zachte buikopenende middelen de ziekte te keer gaen. Dat het zelfde ook stand grypt in eene ontsteking der overige buikgewanden, welke somtyds met deze koortzen gepaerd gaet, heb ik boven reeds aengetoond. En dat HIPPOCRATES dit reeds wel geweten heeft, bewyst dit volgende fraeije gezegde: *zeer geweldige pynen der lever en zwaerten der milt, en andere ontstekingen kunnen niet genezen worden, zoo iemand dezelve eerst met een buikzuiverend middel aengetast heeft. Maer in deze moet de Aderlating voorafgaen: daerna moet men tot de ontlasting der stoffe komen, en een buikzuiverend middel laten gebruiken. En deze ontstekingen moeten in 't oog van een' juist-*
op-

opmerkbaren Arts noodwendig loopen. Dan fomtyds zyn 'er na den dood ontstekingen gevonden, voornamelyk in de buikingewanden (en het meest in het holle gedeelte der lever) schoon derzelver teekens, of met bepaling tot hêt deel, of in 't geheel, by de lyders ontbroken hadden, gelyk DE HAEN, QUARIN (i), WESTPHAL en WIENHOLT getuigen, waervan de twee laetsten vele getuigenisfen uit geneeskundige Schryveren hebben bygebragt. De onderkenning van deze verborgen ontstekingen is zeer moeielyk: want schoon 'er fomwylen eenige gewone teekens van ontsteking aanwezig zyn, echter worden die om de tegenwoordigheid der racuwheden, gelyk ik reeds vermaend heb, twyffelachtig. WIENHOLT en ALBERTINI hebben 'er by DE HAEN verscheiden aangevoerd; onder welken my de voornaemste sehynten te zyn, een kleene en zwakke polsflag, een harde gespannen buik, iets ongewoons in het gelaet, een donkerbruine, blaauwe, zwarte, drooge tong, eene volstandige spyswalging, een nietsverliggend braken, eene sterke benaewdheid, de hik, eene hitte, een lastig bezwarend (schoon zonder pyn) bepaeld en

(i) In zyn Werk over de behandeling der Ontstekingsziekten.

en zich niet verplaetzend gevoel omtrent de bovenbuiksingewanden, waerover de lyders niet klagen, ja het zelve fomtyds ontkennen, schoon zy 'er eenig gevoel van toonen, verscheiden zenuwtoevallen, een scherp uitzicht, een denkend lyder, omtrent alles onverschillig, een wanhopend gemoed, enz. Wat de Aderlating belangt, dezelve wordt geheel enal door WEINHOLT afgeraden, ten zy de staet van het bloed niet al te zeer veranderd is, de polslag en krachten niet zeer verzwakt, en de overige teekens, welke eene Aderlating verbieden, afwezend zyn, schoon hy ook dan eene spaerzame en omzichtige bloedontlasting voorschryft. Waermede deels de ondervinding deels de reden overeenstemt: want meestendeels komen zoodanige ontstekingen by eene reeds ingewortelde rotziekte, (zouden ze ook fomtyds niet eindelijk in het tydfstip des doods kunnen ontsaen?) voornamelyk, als de eerste wegen in het begin der ziekte niet gezuiverd zyn, door eene scherp geworden gal, die de deelen knaegt en ontfteekt (*k*). Wie is 'er, die hier de Aderlating zoude aenraden? Doch 'er is niemand, die kan twyffelen of de Aderlating wel degelyk noodzakelyk zy, byaldien zoodanige ont-

(*k*) Zie QUARIN *over de behandeling der Koortzen.*

ontstekingen zich by het begin der ziekte voordoen (1).

§. XVI.

Ik zoude nu over de vereeniging, welke in een' byna gelyken trap van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking en van een bederf in de eerste wegen bestaet, moeten handelen, zoo myn bestek zulks gehengde: doch dewyl omtrent deze zaak yder beoeffenaer een' veiligen en beproefden weg kan inslaen, volgens de volledige voorschriften van SCHRÖDER, wil ik derhalve den lezer liefst derwaerds wyzen. Ik ben echter genoodzaekt dit gedeelte van myne taek kortelyk aftedoen. Zoo het derhalve, na naeuwkeurige overweging der beide omstandigheden, gebleken is dat zy beide een gelyk aendeel in de koorts hebben, dan zal elk, die het voorgaende aendachtig doorlezen heeft, gemakkelyk begrypen dat men eerst eene behoorlyke Aderlating moet in 't werk stellen; dewyl het anderszins te duchten staet dat de trap van die algemeene geschiktheid tot ontsteking, of der plaetselyke ontstekingen door ontlastmiddelen, vermeer-

(1) Want in dit geval zyn de braekmiddelen nadeelig, ten zy de ontsteking eerst verdreven is.

dert, of dat 'er andere zware toevallen bykomen. Dus gebiedt BRENDEL zeer voorzichtig dat men, by een' famenloop van aenwyzingen tot een braekmiddel en Aderlating, op de adembaling behoorlyk acht moet geven: zoo deze met een' kleenen en snellen polslag eene longontsteking aenduidt, dan, zegt hy, zou het raedzaem zyn de Aderlating vooraf te laten gaen, ja de eerste wegen alleen maer met zachte openende middelen te voorzien, doch den volgenden dag zich over een braekmiddel te bepalen. GLASS meent insgelyks dat een braekmiddel veiliger na dan voor de Aderlating toegediend wordt. CLEGHORN heeft, in de doorgaende anderendaegsche Koortzen, zoo 'er ontlastmiddelen en eene Aderlating te gelyk vereischt wierden, met geene minder vrucht de laetste voor de eerste laten gaen. Doch zoo wy, gelyk somwylen gebeurt, wegens de min duidelyke teekens van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking, over derzelver gelyken graed met de galachtige raeuwigheid in twyffel zyn, dan moet men, volgens SCHRÖDER, zyne maetregelen inrichten naer het geene vorderlyk en schadelyk is, namelyk, ontstekingtegen gaende buikzuiverende middelen, by kleene giften, toedienen, opdat na de verschillende verligting en uitkomst

komst zekerer blyke of men de Aderlating in 't werk stellen of achterlaten moet.

§. XVII.

Laet het my nu geoorloofd zyn een einde van myne Akademifche proef te maken. Ik wil wel bekennen, dat ik voornemens was andere koortsachtige ziekten, welke of altoos of ten minfte fomwylen tot het wyduitgestrekt geflacht der Galkoortzen behooren, insgelyks te verhandelen, of 'er bytevoegen wat men in deze omtrent de toediening der Aderlating in acht moet nemen. En dus zoude my een zeer wyd veld opengestaen hebben, om uitteweiden over de tuschenpoozende koortzen, over de koortzen met uitslag (b. v. de roos (*n*), het roodvonk (*o*), de kinderpokjes, de mazelen (*p*), den gierstuitflag (*q*), de blutschlekken (*r*), de pest (*s*) enz.) over de zinkingpyn, de jicht, de verkoudheid, den roolooop, de bort (*t*), het galkolyk, de geelzucht, de raeskoorts (*u*) en basterdraeskoorts (*v*), enz. Doch nademael byna alle deze ziekten, volgens
de

(*n*) Erysipelas. (*o*) Febris Scarlatina. (*p*) Morbilli.
(*q*) Miliaries. (*r*) Petechiaë. (*s*) Pestis. (*t*) Cholera.
(*u*) Phrenitis. (*v*) Paraphrenitis.

de verschillende faemgevoegde koorts, moeten behandeld worden, kan men het voren gezegde in het algemeen op haer toepassen, zoo men het onderscheid der koorts wel in acht neemt: om nu niet te spreken van de naeuwe grenspalen van dusdanig geschrift, als die een werk van zulk eene uitgestrektheid niet kunnen bevatten.

 G E E N I G E
 G E W I G T I G E
 W A E R N E M I N G E N,
 N O P E N S D E
 B E H A N D E L I N G
 V A N D E
 V E N U S Z I E K T E N.

Uit het Latyn van den Hoogleeraer M. STOLL.

Ik ben van gedachten dat de moeijelykheid in de genezing der Venusziekte veelër uit den tyd, in welken het gif in het ligchaem verscholen is geweest, dan wel uit de heftigheid of het getal der toevallen afmeten zy.

In de behandeling der Venusziekte moet men voornamelyk op den tyd, in welken het Venusgif in het ligchaem aanwezig is geweest, acht geven.

Wy genazen verouderde en langdurige Venusziekten, die door onderhoudende middelen slechts verzacht waren, zeer langzaam en bezwaerlyk, en niet dan door scherpe kwikbereidsfels, of ook door andere middelen, naer de natuur van de saemgestelde ziekte schein te vorderen. Maer wanneer de ziekte, schoon

met een' geheel en drom van Venerifche toe-
vallen verzeld, in haer begin en met geene
andere ziekte of zickelyke gefteeldheid gepaerd
was, dan hebben wy dezelve rafcher en mees-
tentyds *alleenlyk* door zachte kwikbereidfels
genezen.

*De aen-
wezend-
heid van
de Venus-
ziekte is
fomtyds
twyffel-
achtig.
Hoe kan
men haer
ontdek-
ken?*

De Venusziekte fcheen in het begin niet
zelden zeer gering, en wy bleven, wegens
de weinige en twyffelachtige toevallen, om-
trent deszelfs aenwezen in het onzekere.
Doch wanneer men een weinig kwik toege-
diend had, kwamen 'er aenftonds zekere ken-
merken te voorschyn, naerdien de ziekte dan
haer' aert te kennen gaf, en als uit de duister-
nis in een helder daglicht gefteeld wierd.

*Is 'er een
zeker teek-
ken dat
het gif in
Venus-
ziekten
geheeluit-
gerooid
zy?*

Yder zal toestemmen dat men, in alle
Venusziekten, zoo lang geneesmiddelen moet
toedienen, totdat het gif geheel en al uit-
gerooid zy. Maer welke zyn de teekens dat
het te ondergebragt is? Is het eene geheele
verdwyning der toevallen? Doch het is bui-
ten kyf dat de Venusziekte, welke eerst ge-
heel uitgerooid fcheen, fomwylen flechts
voor een zekeren tyd krachteloos is gemaekt,
en naderhand, fchoon fpade, op nieuws, zon-
der

der eene nieuwe besmetting, te voorschyn gekomen is.

Wy hebben by eene vrouw, die met Venerische vlekken (a) en kalkbuilen (b) in het scheenbeen worstelde, eene verheffing der pynen, naeuwkeurig op den middag wederkomende, waergenomen: *by nacht was zy gerust*: wy hebben haer door de opgeheven bytende kwik genezen.

De verheffing der Venerische pynen geschiedt niet altoos by nacht.

Ik heb insgelyks eene Venerische zinkingpyn in de scheenbeenderen, om den anderen dag, op gezette uren *over dag* zien woeden: by nacht verdween zy. De pyn verminderde zeer veel, wanneer de beenen ontdekt en aen de koude lucht blootgesteld wierden.

Het heeft my eindelyk moge gebeuren Venerische pynen die *nacht en dag* geduriglyk folderten, waertenemen: ook zag ik een lyder, die nacht en dag gedurige pynen in een zeker gedeelte van den arm had, terwyl hy in eene andere plek van dien zelfden arm alleenlyk by nacht pyn gevoelde.

De

(a) Maculis venerea. (b) Tophi venerei.

Over het
nut der
opgebe-
ven byten-
de kwik, in
de gene-
zing van
de Venus-
ziekten.

De opgeheven bytende kwik (c) heeft niet zelden Venusziekten, welke voor alle andere kwikbereidsfels niet wilden wyken, genezen. Wy gaven dit middel op zich zelf, met het verdikte en met suiker toebereide sap van Vlierbeziën (d) gemengd, of met het verdikte uittreksel van den Wolfswortel (e) en Gods-genade (f) saemgevoegd.

Dus heb ik een' uitslag achter het regter oor, in den hals van een meisje, 't welk voor het overige gezond schein en geene teekens, hoe genoemd, van de Venusziekte had, genezen. Dees hardnekkige kwael, schoon met zeer vele artzenyen bestreden, en door bytmiddelen en een Spaenschevliegpleister tot den grond toe afgeknaegd, groeide by herhaling aen: wy vermoedden eindelyk eene Venerische oorzaak. Dan noch de besmering met de kwikzalf, noch het gebruik van eenige kwikbereidsfels, bragten voordeel aen. Voor de opgeheven bytende kwik, met het verdikte uittreksel van den Wolfswortel en het verdikte en met suiker toebereide sap van Vlierbeziën ge-

(c) Mercurius sublimatus corrosivus. (d) Rob Sambuci.
(e) Extractum aconiti. (f) Extractum gratiola.

gemengd, is het euvel geweken, en heeft zich naderhand niet geopenbaerd.

Wy hebben vele voorbeelden gezien, waerin Venerifche gebreken door de opgeheven bytende kwik volkomen genezen zyn. Maer ik verkies niet langer op eene bekende en zekere zaak, wier echtheid slechts van dezen en geen, tegen zoo vele andere Waarnemers, in twyffel getrokken wordt, ftil te ftan.

Ik heb echter sommige Venusziekten aengetroffen, die zich tegen het gebruik van dit kwikbereidfel hardnekkig aenkantten; terwyl zy door andere, en dat wel nu door deze, dan wederom door geene kwikmiddelen, overwonnen wierden.

Zy is echter geen algemeen tegengif.

Hierom wilde ik dat men geen één kwikbereidfel als een *algemeen tegengif*, 't welk altoos en overal, en tegens *alle* Venerifche kwalen, hoe *byzonder* zy in hare *foort* ook zyn, even vermogend is, aenpreze.

Wy gebruikten derhalve dan eens dit, dan wederom een ander kwikbereidfel, naermate de verfchillende *byzondere gefteltheid* (g) des
ly-

(g) Idiosyncrasia.

lyders, of de *verschillende matiging* van de Venusziekte zelf, in onderscheiden menschen, of eindelyk naermate de *verschillende samenvoeging* van het Venerisch ongemak met andere ziekten of ziekelyke gesteldheden vorderde.

Te onrecht hebben derhalve sommigen geweld dat de opgeheven bytende kwik, als een onnuttig ja zelfs verderffelyk middel, uit de Venussmet uitrooijende artzneyen gesloten wierd. Maer te onrecht hebben ook anderen dezelve aengeprezen als een middel, 't welk altoos en overal het beste is.

Men behoorde des ook de zoodanigen, welke getuigden dat de Venusziekte dikwerf en met zekerheid door dit middel genezen was, niet met eene zwarte kool geteekend te hebben, als of zy bedriegers waren en geen geloof verdienden; dewyl herhaelde en getrouwe proefnemingen, zonder vrees en hoop in verschillende luchtstreken genomen, hun getuigenis volkomen bevestigen.

Men behoorde insgelyks de eerwaardige asch van VAN SWIETEN niet te hebben aengeroerd, met dezen grooten man te beschuldigen als of hy eertyds te ligtgeloovig, en
door

door anderen, die de echtheid van zyne waernemingen over het nut van de opgeheven bytende kwik bevestigden, bedrogen ware geweest: VAN SWIETEN gebruikte niet zelden zyne eigen oogen, en leerde door eigen onderzinding, waarmede de hedendaegsche waernemingen insgelyks overeenstemmen.

Het zy my geoorloofd die geenen, welke, door kwaedaertige uitstroojingen misleid, sommige WEENER proeven en waernemingen met zulke woorden in twyffel trekken, dat het inderdaed duidelyk blykt dat zy aen dezelve in 't geheel geen geloof slaen, hier ter plaetse te beantwoorden.

Alle proefnemingen, omtrent het vermogen van sommige geneesmiddelen, te WEENEN gedaen, bewyzen slechts, volgens de getuigenis der Waernemerer zelfs, dat een zeker middel, boven alle anderen, in eene wanhoopige ziekte niet zelden vorderlyk is geweest, doch dat het somwylen geen nut maer zelfs nadeel heeft te wege gebragt.

Maer zie hier eene byna ongelooflyke zaak!
Een nydig verhael, welks valscheid overlang gebleken is, van weinige onbeschaefde menschen,

fchen, heeft over eene zeer bezadigde getuigenis van achtbare mannen gezegepraeld.

Doch de tyd en de herhaelde proefnemingen van vermaerde mannen, door geheel Europa, zullen deze lastering, zoo vermetel en onvoorzichtig uitgedacht, hare kracht doen verliezen.

* * *

Het is waerlyk te verwonderen hoe het mogelyk zy dat BRAMBILLA, op wien onze Schryver waerschyndlyk het oog heeft, de waernemingen van een' man, die zich, door zyne verdiensten, de achting van alle Geleerden, door de geheele weereld, waardig gemaakt heeft, zoo ligt heeft durven verdacht houden. Hy verhaelt, namelyk, op een' beschimpenden toon, dat de Baron VAN SWIETEN, door zeer vele bezigheden belet, (of misfchien by gebrek van gelegenheid), het eerst de proef, wegens het innerlyke gebruik van de opgeheven bytende kwik, in zich zelve genomen, en daarna aen verfcheiden Geneesheeren, wien de zorg over de ziekenhuizen toebetrouwd was, ter nadere proefneming heeft aangeboden, terwyl sommigen hunner, om in zyne gunst te geraken, eene valfche getuigenis zouden gegeven heb-

hebben, door hem te verzekeren dat zy zeer vele Pokziekten door dit middel genezen hadden. Steunende op deze getuigenis, dus zegt hy, heeft hy zyn geneesmiddel algemeen bekend gemaakt, zonder te weten dat de Heer LOCHER (toen ter tyd Geneesheer van het St. Marcus gasthuis, tot de Verloskunde geschikt) zeer weinige lyders met dit middel hersteld heeft, dat vele door deszelfs gebruik blind en doof zyn geworden, terwyl anderen, in stede van eene genezing te erlangen, in bloedspuwingen en longtèringen vervielen, en dat het eindelyk by zeer vele vrouwen, in de zesde maend van hare zwangerheid, eene miskraem verwekte.

Het is bekend dat BRAMBILLA zegt zeer vele kwade gevolgen van het innerlyke gebruik van de opgeheven bytende kwik waargenomen te hebben, en dat hy de echtheid zynere waarnemingen met die van anderen heeft pogen te staven. Het is insgelyks overbekend dat PIBRAC, LOUIS, RICHTER, LA PEIRE en anderen verzekeren dat zy door deszelfs gebruik nadeelige uitwerksels hebben zien ontstaan: maer hoe vele beroemde mannen hebben, in tegendeel, niet de voortreffelykste diensten van de toediening van de opgeheven

bytende kwik gehad? Hoe vele Venerifche kwalen, die zich tegen alle andere kwikbereidfels hardnekkig aenkantten, zyn 'er ook in ons land niet door dit middel genezen? En hoe gering zal het getal dier Waernemenen niet zyn, welke de fchadelyke gevolgen van het zelve in Nederland hebben befpeurd?

Wat zal men derhalve uit dit alles befluiten? — Onzes bedunkens niets anders, dan dat de Heer BRAMBILLA, fchoon zyne waernemingen met die van VAN SWIETEN niet overeenftemden, dezen waerlyk geleerden man zeer onheusch behandeld heeft, met hem by de geleerde weereld als een' onnaeuwkeurigen Waernemer (wy fchroomen het woord *Bedrieger* te bezigen) verdacht te maken; dewyl hy uit zyne proefnemingen alleenlyk konde befluiten dat de opgeheven bytende kwik *fomwylen* kwade gevolgen *kan* veroorzaken; — en dit zal zy voorzeker doen, wanneer zy door eene onvoorzichtige hand toegediend wordt, het zy men geen naeuwkeurig oog flaet op derzelver *hoedanigheid*, die zoo vaek verbas-terd wordt, dat wy yder aenraden haer nooit te bezigen, dan als hy van de oprechtheid van derzelver bereider volkomen overtuigd is; of het zy men verzuimd heeft om in het begin
van

van de toediening met eene zeer kleine gift een aenvang te maken, en daarna dezelve allengskens trapswyze te vermeederen. Is dit, in alle die ongelukkig geslaegde proefnemingen, in acht genomen?

Dit zy genoeg om te zien hoe men VAN SWIETEN over zyne waarnemingen, nopens de opgeheven bytende kwik, beschimpt heeft: doch laten wy nog aentoonen hoe hy niet alléén, maer ook andere WEENER Artzen over hunne proefnemingen gesmaeld zyn geworden.

Alhoewel eene blinde vooringenomenheid, omtrent alles wat vreemd is, te laken zy; zoo verdienen echter aen de andere zyde zoodanige lieden, die, uit louter vooroordeel, geloof weigeren aen alle nieuwe waarnemingen, vooral wanneer zy uit vreemde landen overgebracht worden, hoe meenigwerf derzelver echtheid ook gebleken zy, benevens die geenen, in wien het zeggen van BACON bewaerheid wordt, dat, namelyk, *de nyd nooit gedaen werk heeft*, geene minder verachting.

Hoe vele beschimpingen zyn 'er niet uitgefchoten tegen de waarnemingen, in WEENEN

gedaen! Hoe meenigmael heeft men haer zoeken verdacht te maken! Hoe vaek worden de proeven van DE HAEN, COLLIN, STÖRCK, en, dien ik in de eerste plaets had behooren te noemen, VAN SWIETEN tegengesproken, nutteloos geoordeeld, en onder de zulken gesteld, die alleenlyk uit eene ydele zucht tot nieuwigheid, of ter verkryging van eenen naem in de geleerde weerd, uitgedacht zyn. Men herinnere zich slechts wat men al over de proeven van den Hoogleeraer STÖRCK, met de *Scheerling* (c) genomen, ook in ons land geschreven heeft: hoe meenigwerf zyn zy voor geheel valsch verklaerd! en waerom? Omdat men op het gebruik van dit middel de genezing van een waer *Kreeftgezwel* (d) niet zag volgen; terwyl men intusfchen noch uit de waernemingen van STÖRCK, noch uit die der voornaemste Geneesheeren te WEE-NEN, met een wettig gevolg kon besluiten dat men eene grondige genezing van dat euvel, door het genoemde hulpmiddel, te wachten had: dit alleenlyk mogt men opmaken dat wy uit de toediening van de *Scheerling* voortaan *meermalen*, doch *niet altoos*, in de genezing der *KNOESTGEZWELLEN* (e) en andere wan-
hoo-

(c) *Cicuta*. (d) *Cancer*. (e) *Scirrh*.

hoopige ziekten, gelukkiger slagen zouden; — en zyn wy hierin bedrogen? Gewisfelyk neen! Getuigen hier van dat groote aental van lyderen, welken de alvernielende dood reeds weggerukt zoude hebben, doch die nu door het zelve gered zyn, en nog dagelyksch gered worden, zoo men het slechts voorzichtig, langdurig en in eene genoegzame gift (welke hier te land grooter dan in WEENEN fchynt te moeten zyn) gebruikt.

Wie nu, die van de waarheid dezer proefnemingen overtuigd is, zal zich niet moeten verwonderen dat men, kortlings, niet onbefchaemd genoeg geweest is om het volgende verhaal, waerdoor men heeft zoeken aentetoonen dat de proefnemingen over de Scheerling, te WEENEN onder het oog van VAN SWIETEN in het werk gesteld, geen geloof verdienen, voor echt te verklaren (*f*).

„VAN SWIETEN, als Voorzitter der Geneeskundige Maetschappye, had de gewoonte om eenmael in de week het ziekenhuis van „Pas-

(*f*) Zie *Foreign Medical Review* vol. 1. part. 3. pag. 96.

„ Pasmazan, over 't welk hy den Heer Störck
 „ als Geneesheer gesteld had, te bezoeken.
 „ Men liet de Scheerling door zeer vele lyders,
 „ die dezelve schenen noodig te hebben, ge-
 „ bruiken: byaldien VAN SWIETEN vragde
 „ naer een' hunner, die door het gebruik
 „ van dit middel erger was geworden, werd
 „ hem altoos onderricht, dat de genezing by
 „ uitstek wel voortging, doch dat juist die
 „ lyder zich bevond in een vertrek, waerin
 „ anderen met blutsch- en gierstvlekken, kin-
 „ derpokjes of eenige andere soortgelyke ziek-
 „ ten worstelden, naerdien zy wisten dat hy,
 „ als Lyfarts van het Keizerlyke Huisgezin,
 „ buiten de gelegenheid gesteld was om eenige
 „ lieden, die door besmettende ziekten ge-
 „ folterd werden, te bezoeken; en om het
 „ bedrog te voltooijen, werd hem altoos ge-
 „ zegd dat de lyder, die aen een kankerachtig
 „ gebrek overleden, of als *ongeneeslyk weggezonden*
 „ was, eene volkomen herstelling erlangd, of
 „ zyn leven door eene andere ziekte verloren
 „ had. De goede oude man, onbekwaem om
 „ zich zelf te misleiden, geloofde dat men
 „ hem alles oprechtelyk mededeelde; doch
 „ hy werd bedrogen, en heeft voor zyn' dood
 „ geene gelegenheid gehad om te ontdekken
 „ hoe vaak men hem misleid heeft".

Wy

Wy zyn reeds overlang begerig geweest naer het lezen van eene verhandeling, waerin men beloofd heeft (g) het geheim nopens de uitvindingen van alle geneesmiddelen te **WEENEN** te ontdekken: uit deze zoude tevens blyken hoe weinig vertrouwen de nakomelingschap dikwerf kan stellen op de geneeskundige Ontdekkingen, door voorname mannen zeer hooggeroemd; en eindelyk zoude dezelve aentoonen hoe gering de artzenyen, (de verdunnende en eenige buikzuiverende middelen uitgezonderd,) door de Ouden gebezigd, thans te **WEENEN** geacht worden. Maer men heeft (voor zoo ver wy weten) tot nog toe niet kunnen goedvinden dezelve het licht te doen zien; misfchien omdat men bemerkt heeft dat de Werken van **DE HAEN**, **STÖRCK**, **COLLIN** en **STOLL** nog al eens doorsnuffeld worden.

Niettegenstaende alle deze nydige en boosaertige uitstrooijingen zal yder, die een waer belang in het welzyn van het menschdom stelt, gedenkzuilen voor deze groote mannen in zyn hart oprichten, overtuigd zyn.

(g) Zie *Foreign Medical Reviews* vol. 1. part. 2. pag. 111 en 112.

zynde dat zy zich, door hunne onvermoeide vlyt, zoo in het naeuwkeurig waarnemen omtrent de oorzaken, gevolgen en genezing der ziekten, als in het noestig naervorschen van zoodanige inlandsche geneesmiddelen (*b*), die andere buitenlandsche in vermogen of evenaren of overtreffen, de achting en eerbied van alle ware Artzen waardig gemaekt hebben; terwyl het leven van één mensch, door hunne ontdekkingen verlengd, hen reeds de sterffelykheid onttrokken heeft.

(*b*) Hiertoe behooren de waarnemingen over de *Sebeerling*, de *Moederwortel* (*a*), deszelfs bloemen (*b*), dulle Latuw (*c*), enz.

(*a*) *Radix arnicæ*, (*b*) *Flores arnicæ*, (*c*) *Lactuca virofa*.

 E E N I G E
 WAERNEMINGEN,
 N O P E N S D E
 W E G N E M I N G
 V A N D E N
 S T A E R ^(a).

Uit het Latyn van den Heer STOLL

IN het jaer 1780 kwamen 'er tot ons vele lieden, die, door eene verduistering van het *Krystal* (b), hun gezicht verloren hadden: velen hebben wy ook hersteld, 't zy door de *verplaezing* (c), 't zy door de *ontlasting* (d) van den Staer.

Wy waren niet onverschillig welke manier wy tot de wegneming van den Staer aenwendden; want niet zelden moest de *ontlasting* in 't werk gesteld worden; doch somwylen kwam de *verplaezing* ook alleen in aenmerking.

De

(a) Cataracta. (b) Lens crystallina. (c) Depressio.
 (d) Extractio.

De kunstbewerking van de *ontlasting* werd nooit gedaan, byaldien de lyder door zinking- of jichtpynen, hoofdpyn of schele hoofdpyn (e) gefolterd wierd: ook kwam zy niet te pas by die geenen, welke aen pyn in de slapen van het hoofd, of dikwerf aen oogontstekingen, of aen eene vaek wederkomende Roos (f) onderhevig waren, noch byaldien zy met eene langdurige hoest geworsteld hadden, of wanneer het aengezicht met puisten bezet was, of indien 'er eene kwade gesteldheid van de tanden en het tandvleesch stand greep: eindelyk keurden wy haer niet dienstig, wanneer het Hoornvlies (g) in een der beide oogen begon te verduisteren, of dat de bloedvaten in het ziekelyk oog verwyd en aderspattig (h) waren. By dusdanige lieden slaegde men zelden gelukkig met de *ontlasting* van den Staer: het oog werd, na de gedane kunstbewerking, aengetast door ontsteking, die eene vermindering of een geheel verlies van het gezicht ten gevolge had. Doch in deze gevallen verkozen wy den Staer slechts te *verplaezen*.

Deze verplaezing geschiedde met eene zilveren naelde, die van geene spitsche punt voorzien

(e) Hemicrania. (f) Erysipelas. (g) Cornea. (h) Varices.

zien was, maer in eene dunne en kegelachtige gedaente eindigde; terwyl deszelfs handvat de dikte van eene schryfpen, de gedaente van een' cylinder, en de lengte van zeven duimen had.

Het werktuig, zeide ik, was uit zilver gemaakt; doch ik behoorde 'er bygevoegd te hebben dat het rykelyk met koper vermengd was, opdat de dunne kegelachtige punt met eenige stevigheid en sterkte voorzien ware.

Dusdanige naelde nu, in twee vingers bevat, werd door eene langzame draeiing derwyze in het oog gebragt, dat zy niet door eenig geweld, hoe genoemd, maer alleenlyk door hare eigen zwaerte, tot de bedoelde plaets doordrong.

Het oog werd, door de *verplaetzing van den Staer*, op deze wys verricht, zoo min beledigd, dat men naeuwlyks een verband noodig hadde, en 'er nooit eenige kwade gevolgen uit ontsaen zyn, en eindelyk dat de lyder niet genoodzaekt wierd zich te bed te moeten begeben: het was echter beter een verband op het oog te leggen, naerdien deze menschen eene al te rasche toelating der lichtstralen niet zelden zeer bezwaerlyk kunnen verdragen.

Wan-

Wanneer de lyders zeer gezond waren, stelde men, voor of na de *verplactzing*, eene aderlating in 't werk.

Een lyder, by wien men den Staer verplactst had, braekte meenigmalen en met moeite, zonder dat 'er iet nadeeligs door veroorzaekt wierd; want de nedergedrukte en onder het Glasvocht (i) gefchoven Staer kwam niet weder te voorfchyn.

Wy hebben het ligchaem dier geenen, by welken men de *ontlasting* van den Staer wilde verrichten, moeten bereiden, en bekwaem maken om de kunstbewerking te ondergaen, door hun eenige dagen te voren dunne voedfels te laten gebruiken, en eenig bloed af te doen tappen.

De uitflag van de kunstbewerking was in yder faizoen niet dezelfde: wy vermydden de zulken, die eene geschiktheid tot zinking-pynen met zich medebrengen, en voornamelyk de zoodanigen, waerin de maeg meer dan de darmen met raeuwigheden bezet zyn.

Wy

(i) Humor vitreus.

Wy hebben, in den zomer en den herfst van het jaer 1778, gezien welke kwade gevolgen 'er somwylen door de ongunstige gesteldheid van het saizoen kunnen veroorzaekt worden; want de bovengemelden schenen haer uitwerking alleenlyk op het hoofd te oeffenen, zoo dat sommigen dier geenen, welke in de zomer en hooimaend van dat jaer de wegneming van den Staer gelukkiglyk doorgestaen hadden, in oogst- en herfstmaend van dat zelfde jaer in langdurige en moeielyke vloeijingen vervielen; terwyl anderen door een gezwel aen de wang, sचेle hoofdpyn, oogontsteking en koorts aengetast wierden, en het gezicht, 't welk reeds lang volkomen hersteld was, verloren; naerdien de Regenboog (*) geel geworden, de oogappel vernacuwd, het hoornvlies verduisterd, en 'er eene *Krystalbeursstaer* (†) geboren was: alle welke verschynfels aengemerkt moesten worden als even zoo vele gevolgen van eene bygekomen koorts, die hare zitplaats voornamelyk in het oog genomen had.

Eene gemakkelyke en dagelyksche stoelgang was, na de kunstbewerking, van een zeer groot nut,

(*) Iris. (†) *Cataracta secundaria* of *Cataracta capsulae lentis*, welke eene verduistering van het overgebleven beursje is.

nut; en by deszelfs gebrek poogden wy haer liever door eene klistéér, dan door een buikopenend middel, hoe zacht het ook mogte zyn, te verwekken.

Wy hebben, in alle heelkundige kunstbewerkingen, de pyn in het gewonde deel zien verheffen, byaldien de lyders een' dagelykschen en gemakkelyken stoelgang ontbeerden.

Men moet inzonderheid zorg dragen dat de lyder eene zuivere lucht inademe: hierom is het [in ziekenhuizen] dienftig dezelve in een afzonderlyk vertrek te plaetzen; want indien hy zich onder andere zieken bevind, zal hy, door de inademing van eene onzuivere lucht, veelëer door de koortzen, die als dan heerschen, of ten minste door koortsachtige bewegingen, aengetast worden. Doch de koorts, hoe gering die ook zy, al ware het de eendaegsche koorts (1), zal te wege brengen dat de ziekelyke stof verplaetst wordt in dat deel; 't welk voor de koorts het zwakste en door pyn gefolterd was, en in ons geval het gekwetste oog is.

De

(1) Ephemera.

De ondervinding en sommige kwade gevolgen, welken wy naderhand hebben geleerd te vermyden, hebben ons deze omzichtigheden in acht doen nemen.

Een uur na dat de Staer ontlast, en het oog op nieuw onderzocht was of zich alles wel bevond, leiden wy op het zelve eene pap uit kruim van wit brood en het merg (*m*) van zure appelen, met water en een weinig Vlierbloemen gekookt.

Het vroegtydige gebruik van deze pap heeft veroorzaakt dat de ontsteking, die wy anderszins, met gevolg van eene vermindering of zelfs een geheel verlies van het gezicht, hadden zien ontstaen, voorgekomen wierd.

Hierom gebruikten wy dezelve schier by allen zonder onderscheid.

De geneigdheid tot ontsteking was by allen niet even groot; want ik heb, by de ontlasting van een' Krystalbeursstaer, het oog met het mesje, tangetje en hackje lang en hevig zien folteren, zonder dat 'er eenige ontsteking
op-

(*m*) Pulpz.

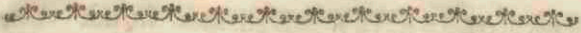
opvolgde; terwyl 'er, by eenen anderen lyder, op de ontlasting van het Krystal, schieelyk, fraci en zonder eenige aenmerkelyke belediging van het oog uitgevoerd, eene zware oogontsteking geboren wierd.

Ik meen waergenomen te hebben dat die lieden, welke onder de kunstbewerking een weinig van het Glasvocht verliezen, minder onderhevig zyn aen ontsteking, die anders zoo zeer te duchten is, en van wiens afwezendheid byna geheelenal de gelukkige uitflag afhangt.

Ik herinner my eenmael een oog, 't welk door een zeer aenmerkelyk verlies van het Glasvocht half ingezonken was, binnen den tyd van vierentwintig uren uitpuilende, en volkomen aen den natuurlyken staet gelyk, gezien te hebben; terwyl in dien zelfden tusfchentyd het wondje geheel was.

By een' anderen lyder was het Watervocht (n), na verloop van een half uur, wederom geheel aengegroeid.

(n) Humor aqueus.

 VERHANDELING
 OVER DE
 WATERZUCHT
 DER
 GEWRICHTEN (a).

Uit het Latyn van den Heer D. G. HAFNER.

WANNEER ecne waterachtige wei (b), buiten de vaten gestort, en in de holligheden besloten is, of ook ergens stilstaende, de vaten te zeer uitzet, dan wordt die ziekte de WATERZUCHT genoemd; welke derhalve, overal waer deze weivaten zyn, dat is, in het geheele ligchaem, en in yder byzonder deel, kan voorvallen. De soort van Waterzucht wordt bepaeld door het deel, 't welk zy beledigt; en hieruit ontstaet de naem van WATERHOOFD (c), BORSTWATERZUCHT (d), WATERZUCHT van het HARTZAKJE (e), van de EIJERNESTEN (f) en
 BAER-

(a) Hydrops articulorum. (b) Serum aquosum.
 (c) Hydrocephalus. (d) Hydrothorax. (e) Hydrops pericardii. (f) Hydrops ovarii.

I. Deel. II. Stuk. T

BAERMOEDER (g). Dan men houdt voor bewezen, dat 'er drierlei vocht in de holligheden der gewrichten samenvloeit, namelyk, het algemeen uitwademendvocht, de mergachtig: olie en het slym, welke uit de hier geplaetste klieren afgekleinsd wordt; en uit deze ondereengemengde vochten wordt een glad sineersel geboren, 't welk men het lidvocht van HAVERS (h) noemt. Dit natuurlyke vocht derhalve door eenige oorzaken opgehoopt, of een ander zickelyk vocht naer de holte des gewrichts gebragt zynde, en aldaer stilstaende, ontstaet 'er eene ziekte, welke niet oneigenlyk GEWRICHTS-WATERZUCHT genoemd wordt; want deze is eene ontvanging van wei- of waterachtig vocht, buiten de vaten gestort, in zekere holligheid.

§ 2. De gezegde Waterzucht kan zich byna in yder gewricht plaetzen, en hare zitplaets in derzelver holligheid nemen. Zy wordt reeds, onder de inwendige oorzaken der ontwrichting van HIPPOCRATES, zelf met deze woorden beschreven: „ Het slym is natuurlyk „ in alle geledingen; en als het zuiver is, „ dan zyn de gewrichten gezond, en wor- „ den dus gemakkelyk bewogen, als zynde „ zeer

(g) Hydrops uteri. (h) Liqueur Haversianus.

33 zeer glibberig onder elkander. Dan 'er ont-
33 staet moeielykheid en pyn, wanneer 'er uit
33 ziekelyke deelen vochten toegevoerd wor-
23 den; het gewricht wordt dan inzonderheid
33 verstyfd; naerdien het lidvocht niet glibberig
33 is; het vocht wordt ook altoos opgedroogd,
33 nademael het, in eene groote hoeveelheid
33 aanwezig, zeer verspreid en niet verdund
33 is; doch dewyl het gewricht zoodanig lidvocht, om
33 deszelfs hoeveelheid, niet kan bevatten, zoo vloeit
33 het uit de geleding, en ondergaet eene stremming,
33 waerdoor het de banden, die de geleding om-
33 vatten, oplit, verslapt en los maakt; hieruit
33 wordt dan het mankgaen geboren, naermate de
33 opgenoemde gevolgen in eene minder of meerder
33 heftigheid stand grypen".

Deze kwael vertoont zich mede dikwerf,
zonder eene ontwrichting te veroorzaken,
door een zacht gezwel, 't welk allengskens
toeneemt, de plaets van het gewricht beslaet,
en zich niet buiten deszelfs grenzen uitstrekt;
en het is alleen deze Waterzucht, met zoodanig
een gezwel zich voordoende, welke ik voor-
genomen heb te beschryven; dewyl zy, door
hare meenigvuldige verschyning, door hare be-
driegelyke onderkenning, en door hare moei-
lyke genezing, den zorgvuldigsten Heelmeester

doorgaens veel moeite baert. Vele zyn de geledingen, aen welken men dit waterzuchtige gezwel waerneemt: ik heb het zelve eenige malen aen het gewricht van de hand en den voet gezien; nu nog is 'er in myn ziekenhuis een meisje, 't welk met dusdanig waterzuchtig gezwel aen de geleding van den voet, welke door het Scheen- (*i*) Kuit- (*k*) en Kootbeen (*l*) gemaekt wordt, worstelt. *Echter wordt deze ziekte het veelvuldigst in het gewricht van de knie waergenomen.* Ik wil my niet lang ophouden met het onderzoek, waerom zy het meest in de knie voorvalt. Mogelyk geven de zeer breede beenders, de Beursband (*m*), die hier zeer groot is en minder wederstand biedt, gelegenheid tot eene gemakkelyker uitzetting in de knie. Mogelyk valt een gelykfoortig gebrek ook meermalen voor in andere geledingen, maer wordt daer minder of niet dan te laet onderkend, wanneer 'er reeds andere gebreken, wier oorsprong geenszins aen de Waterzucht toegeschreven wordt, ontstaen zyn.

§ 3. Indien een waterzuchtig gezwel aen het gewricht met eene vlym (*n*), welke in de hol-

(*i*) Tibia. (*k*) Fibula. (*l*) Talus. (*m*) Ligamentum capfulare. (*n*) Lanceola of *Lancet*.

holligheid zelf doordringt, geopend wordt, dan lekt 'er een vocht uit, 't welk nu helder, dan geel, lymig, door eene geringe warmte strembaer, dan wederom waterachtigbloedig, groenachtig, enz, van kleur is. De stoffe verschilt derhalve, gelyk in andere soorten van de Waterzucht gemeenlyk geschiedt; ja gelyk de stoffe, in eene andere Waterzucht, zoodanig kan ontaerten, dat zy eene ziekte, welke geenszins met de Waterzucht overeenkomt, voortbrengt, zoo gebeurt het ook, en mogelyk schielyker dan elders, met de stoffe der Waterzucht in de gewrichten; want dezelve, verdikt of scherp geworden zynde, veroorzaakt dikwerf toevallen, die van de Waterzucht onderscheiden zyn, en den te laet geroepen Heelmeester, of die van de kenteekenen dezer kwael onkundig is, ligtelyk kunnen misleiden.

§ 4. De zitplaats nu van het gezwel, en de aert van het vocht, in het zelve befloten, bekend zynde, moeten wy onderzoek doen naer deszelfs oorzaken, welke in twee deelen kunnen gesplitst worden; het eene gedeelte van deze oorzaken bestaet in al het geene, 't welk bekwaem is om het lidvocht in de holligheid van een gewricht optehoopen.

Doch het andere gedeelte bevat die oorzaken, welke, door eenigerlei vreemd vocht in de holligheid van een gewricht te plaetzen, een waterzuchtig gezwel doen ontstaen.

Het lidvocht wordt opgehoopt, zoo het zelve vooreerst in eene grooter hoeveelheid, dan die wederom kan worden opgeslorpt, wordt afgescheiden; of ten andere zoo het zelve, in eene behoorlyke hoeveelheid afgescheiden zynde, of minder, of in 't geheel niet, weder opgenomen wordt. De afkleinzing van dit vocht wordt vermeerderd, wanneer de oorzaken der afscheiding vermeerderd zyn, 't zy zulks uit den aert der toevloeiende vochten, 't zy uit de vermogens, die dezelve voortstuwten, 't zy uit het afscheidend werktuig zelf, of uit eene ander oorzaak voortkomt; want gelyk, door deze of geene van de gezeide oorzaken, de afkleinzing van het maegsap (n), van de kwyl (o), het slym (p), enz, vermeerderd wordt, desgelyks is het ook met de afscheiding van dit lidvocht gelegen, als die van dezelfde algemeene oorzaken van de afkleinzing afhangt. De beroemde SIMSON (q) geeft

(n) Succus gastricus. (o) Saliva. (p) Mucus.

(q) Zie Geneeskundige Proeven enz. 4. d. bladz. 190.

geeft een gezwel aen de knie op, 't welk eene Waterzucht schynt geweest te zyn, en wier oorzaak bestond in een hard, beenig, met kraakbeen bekleed, beweegbaer ligchaem, in de holligheid besloten, 't welk door zyne gedurige prikkeling de hoeveelheid van het afscheidende vocht vergrootte. De beroemde MALOET (r) schryft de oorzaak van eene foortgelyke Waterzucht toe aen de verstyving van het been, welke uit eene scherpe koorts was overgebleven. Dat uit eene byzondere geschiktheid van het bloed de afkleinzing van het lidvocht kan vermeerderd worden, is het gevoelen van den vermaerden PETIT. Desnietteenstaende is eene minder of in 't geheel geene opslurping van het afgescheiden lidvocht de meeste oorzaak van eene Waterzucht der geledingen; want zoo uit eenige oorzaak de opslurping van het hier uitgestorte vocht ontbreekt of verminderd wordt, en de afscheidende oorzaken millerwyl volharden het zelve uitte storten, dan zal het zelve opgehoopt worden, de beursband uitzetten en verzwakken. De oorzaak nu, waerom deze opslurping of verminderd of geheel belet wordt, schuilt in de vaten of in het vocht zelf; en wel in de vaten, namelyk,

(r) Voyez l'Academ. des Sciences Ao. 1728.

wanneer die geenen, welke dit vocht behoorden optenemen, al te flap, verlamd, vereeld of verftopt zyn, welke gebreken van vele andere, deels inwendige, deels uitwendige, afgelegen oorzaken kunnen afhangen. Men kan het lidvocht zelf beschuldigen, zoo dit te lymig, aerdchtig en dus ongeschikter voor de opflurping is.

Het zelve wordt lymiger vooreerst door de affcheiding zelf, ten andere door eene min evenredige vermenging, ten derde door de vertoeving en stilstand, ten vierde en het meeste door een onvermogen of gebrek van die oorzaken, welke het zelve verdunnen en de opflurping bevorderen. Volgens VAN SWIETEN zyn de hitte en de wryving der beenderen over elkander dusdanige oorzaken. En dit is meer waerfchynlyk de reden van de Waterzucht der knie, in het voorbeeld van den beroemden MALLOET, ten zy de onbeweegbaerheid van het been (gelyk SIMSON reeds vermoedt) eer voor het gewrocht, dan voor de oorzaak dier Waterzucht moet gehouden worden. Het andere gedeelte der oorzaken, welke, door zekere verplaetsing, de holligheden der gewrichten met een fchadelyk vocht opvullen, komt veelvuldiger voor dan
het

het eerste; ten minste, die Waterzuchten der knie, welk ik behandeld heb, hebben voor het grootste deel hunnen oorsprong genomen uit eene andere ziekte. Dusdanige ziekten zyn de Kinderpokjes, de Mazels, het Scheurbuik, de Venusziekte, de Engelsche ziekte (s), eene zinking- of jichtachtige geschiktheid. Ik heb deze ziekte vaek waergenomen in menschen, by wien, buiten de genoemde kwalen, geen gebrek in het ligchaem plaets had, en waer geene andere uit- of inwendige oorzaak bekend was.

Ik heb, na het van zelf verdwynen, of kunstig te rugdryven der Venerifche Liesbuilen (t), door eene verplaatfing van stoffe, eene Waterzucht in de knie waergenomen: het is my nog meermalen in lieden, die met zinking- en jichtpynen gefolterd waren, nadat de woede dezer pynen verzacht, of geheel geweken was, gebeurt de knie door zoodanig een waterzuchtig gezwel te zien aentasten: zeer hevig en niet minder zeldzaam heb ik een gelyk gezwel gevonden in de Engelsche ziekte, in welke altyd de verschrikkelykste toevallen te vreezen waren.

De

(s) Rachitis. (t) Bubones venerei.

De vermaerde SIMSON maekt gewag van eene Waterzucht in de knie, welke uit eene kraemkoorts (u) was overgebleven.

Sommige tyden schynen, in het voortbrengen van dit gezwel, vruchtbarer dan andere te zyn: in die zinking- en jichtkoorts, welke de voortreffelyke Hofarts D. STÖRCK beschreven heeft, kwamen veelvuldige gezwellen aen de gewrichten, van welke velen waterzuchtig waren. In de laetste doorgaende ziekte, welke in het jaer 1757, 1758 en 1759 heerschte, en ook nadat dezelve geëindigd was, bevond men velen door deze Waterzucht aengetast. Of men nu aen de heerschende gesteldheid zelf, of aen het getal der lyderen, welke toen in myn ziekenhuis krank waren, of aen het verzuim der zieken onder de armen buiten de ziekenhuizen, de ten dien tyde veelvuldige Waterzuchten moet toeschryven, wil ik liefst niet bepalen.

Andere soorten van plaetselyke Waterzucht zyn gewoon, opdat ik my zoo uitdrukke, eenige verwantschap onder elkanderen te koest-

(u) Febris puerporarum.

teren, waardoor de eene in de andere overgaet, of waardoor, de eene aenwezend zynde, de andere ook ligtelyk wordt voortgebracht; gelyk men zien kan in de Waterzucht van de borst (v), den buik (w), den balzak (x), enz: doch ik heb my altyd verwonderd dat ik zulks nooit omtrent de Waterzucht der geledingen heb onderzonden: gedurende de genoemde doorgaende ziekte waren 'er velen waterzuchtig, b v. in den buik; desgelyks nam men 'er velen waer, nadat de doorgaende ziekte niet meer heerschte; en echter zag ik nooit iemand van dezen door eene Waterzucht der knie of van eenig ander gewricht aengevallen; schoon zy, welke met andere ziekten worstelden, door dezelve vack aengetast wierden.

Ik heb niet noodig geacht te zeggen dat zulk een waterzuchtig gezwel gemakkelyker kan geboren worden, wanneer vele oorzaken, zoo van de eerste als tweede verdeeling, samenloopen, of wanneer het gewricht aen een ander plaetsfelyk gebrek eerst onderhevig is geweest.

§ 5.

(v) Hydrops pectoris, (w) Ascites, (x) Hydrocele.

§ 5. Eene Waterzucht in de knie doet zich, in het begin, kennen door de volgende toevallen:

1) Men wordt, by de beweging, pyn ontwaer; deze is eerst gering, doch verheft zich allengskens tot eene groote hevigheid.

2) Het gezwel schynt gemeenlyk eenkleurig met de huid, zacht, het geheele gewricht uitzettende, de kniefchyf (y) als omringende en dezelve een weinig vooruitdrukkende; terwyl het voor de indrukking zoodanig wykt, dat men, door dezelve te vervolgen, de uitsteekfels van het dyebeen (z) kan gewaer worden.

3) Het gezwel, ondertusfchen in grootte toenemende, beslaet zoo gelykelyk den omtrek van de kniefchyf niet meer, maer wordt on-gelykvormig, en bepaelt zich of tot het onderfte, of, het geene ik meermalen heb waergenomen, tot het bovenfte gedeelte en de beide zyden van de kniefchyf; zoo dat zich in het midden, waer de peesachtige band gelegen is, byna geene zwelling vertoont, maer
al-

(y) Patella. (z) Os Femoris.

allergrootst aen een van beide of beide de zyden.

4) De grootte van het gezwel is dikwerf ongelooflyk; ja het zelve verheft zich meenigmalen twee of drie dwersche duimen hoog boven de knieschyf: zoodanig kan de beursband verflapt worden! Deze hooge verheffing bedriegt velen, die daerom geen vermoeden op eene Waterzucht van het gewricht hebben, nademaal zy zoodanig eene verflapping en uitzetting van den beursband voor onmogelyk houden; doch de opening van het gezwel zal hun van de waerheid van myn gezegde overtuigen; want na dezelve zal de holte zelf van het gewricht zichtbaer zyn.

5) In dit gezwel, schoon het door een' beursband besloten wordt, bespeurt men toch gemeenlyk eene baerblykelyke vochtgolving, welke dikwerf zoo groot is, dat men ze zoo boven als onder de knieschyf kan voelen. Om deze golving onwaer te worden, moet men eenige vingers van de eene hand op het gezwel zetten, opdat het zelve door de vingers der andere hand, in de overgestelde zyde, ligtelyk zoude kunnen geklopt worden. Dus zal men eene duidelyke golving gewaer worden, ten zy
de

de band, verstyft geworden zynde, dezelve een weinig duisterer maekt. Doch men moet zorg dragen dat geen onkundigen of onvoorzichtigen eene enkele grooter opzetting van de banden, door eene plaetsfelyke stof verstyft zynde, voor eene ware vochtgolving aen neemt; welke bedriegelyke gevallen ik meermalen gehad heb: verders moet men opletten dat men niet gelooft een uitwas aenwezend te zyn, omdat men slechts eene *duistere* beweging waerneemt.

6) Het vocht, 't welk na de opening uitvliet, is het zelfde, dat ik § 3. beschreven heb, en naer de grootte van het gezwel veel of weinig.

Ik heb met opzet gezegd dat deze teekens aen eene verkeerde Waterzucht alleen eigen zyn; want zoo het gebrek of verzuimd of verkeerd behandeld is, dan zal het zoo zeer van de ware natuur van eene Waterzucht ont-aerten, dat 'er byna geene overeenkomst met dezelve overig blyft.

Want 1) zoo het gebrek verzuimd wordt, veroorzaekt het stillstaende en te veel aengroeiende vocht (ten minste in het eene gewricht

wricht gemakkelijker dan in het andere) eene ware ontwrichting, welke van de Schryverengemeenlyk voor zeer moeielyk te herstellen gehouden wordt.

2) Zoo om het byzonder samenstel van het gewricht, en de gesteldheid der naburige deelen, of om eene andere oorzaak de ontwrichting niet voorvalt, dan kan het stilstaende vocht, wegens vertoeving, hitte, of uit zyn eigen aert, zekere scherpte bekomen, welke afknagingen, ontstekingen, veretteringen en verrotting zal veroorzaken, of welke de gladde oppervlakten der beenderen, kraakbeenderen en banden, welke het gewricht omvangen, afknagen en vernietigen zal; of het fyner gedeelte, onder de vochten opgenomen zynde, zal uittérende koortzen verwekken.

3) Wanneer het fyner gedeelte voor het bederf vervlogen is, zal het overige verdikken, en eene gewrichtsverstyving of een ander gezwel voortbrengen, en zulks des te gemakkelijker, omdat de reeds belemmerde of vernietigde beweging van het lid, welke het vocht anders gewoonlyk vloeibaer maekt, de verdikking van het zelve bevordert.

4) De

4) De byzondere aert van het hier verplaetste schadelyke vocht zal het bederf en de ontaerting des te meer bevorderen, hoe meer het daer toe overhelt. Dus ontstaen 'er gewoonlyk by hen, die uit de kinderpokjes, de Engelfché ziekte of uit kwaedfappigheid deze kwael gekregen hebben, zeer fchielyk kwaedaertige toevallen, als koortzen, verrottingen (*a*), beenbederf (*b*), winddoorn (*c*), enz.

5) Byaldien deze Waterzucht, niet onderkend zynde, met ongefchikte middelen behandeld wordt, zal dezelve des te fchielyker eene andere gedaente aennemen, naermate deze middelen vermogender zyn, en men met derzelve gebruik langduriger aenhoudt. Doch hoedanig eene verkeerd in 't werk geftelde heekunftige bewerking in deze gezwel- len fchaden kan, zal ik beneden, wanneer ik over de genezing handele, opgeven. Het zal genoeg zyn één geval, waeruit blyken kan hoedanige ongemakken uit een verzuim van dit gebrek, gedurende eenige maenden, ontstaen kunnen, bygebragt te hebben.

Eene vrouw, welke ik voor vyf jaren van eene beenbreuk, omtrent het midden van de
dye,

(*a*) Putredines. (*b*) Caries. (*c*) Spina ventosa.

lye, genezen heb, komt voor twee jaer by my, om raad te vragen over een gezwel aen de knie, 't welk ik, volgens de reeds beschreven teekens, voor eene Waterzucht van het gewricht aanzag. Omdat het gebrek toen versch, en de beweging van het lid, schoon een weinig moeilyker, overig was, ried ik haer, als zynde behoeftig, om in myn ziekenhuis te komen, en zich aen myne zorgen overtegeven. De vrouw, myne raedgeving uitstellende, kwam niet dan na verloop van eenige maender in myn ziekenhuis, met eene zeer groote knie, in welke geene beweging noch eenige teekens eener Waterzucht aenwezend waren. Ziende dat de zaak, wegens verzuim, wanhopig was, heb ik niets beproefd; en de vrouw stierf binnen kort. De knie geopend zynde, heb ik eene zeer dikke, spekachtige stoffe, de holte des gewrichts vervullende, gevonden, en het dye- en scheenbeen geheelenaal door een stinkend beenbederf aengedaen: dus wordt een gebrek, 't welk in het begin gemakkelyk te genezen was, door louter verzuim onherstelbaer, ja zelfs doodelyk!

§ 6. Ik heb in de voorgaende § de teekens, aen de Waterzucht eigen, wel opgegeven; maar het zal, opdat deze des te veiliger van

een overeenkomstig gezwel zoude onderscheiden worden, dienstig zyn meer soorten van gezwellen, welke eenige overeenkomst met deze Waterzucht hebben, na te gaen en derzelve verschil aentetoonen.

I. De Waterzucht in de knie wordt veelmalen verward met het *Sponsgezwel* (d), of de *witte zwelling der gewrichten* (e), welk euvel men insgelyks zeer dikwerf aen de knie bespeurt: de beroemde HEISTER zelf schynt zoo wel in zyne *Heelkunde*, als in zyne *Verhandeling over de ziekten der Knie*, de Waterzucht van deze geleding tot het *Sponsgezwel* te brengen. De Heelmeesters nemen somwylen de benoeming van *Sponsgezwel* in een' uitgestrekter zin, en begrypen onder deze vele soorten van beursgezwellen (f) aen de gewrichten, en voornamelyk aen de knie, te weten, het *Honiggezwel* (g), het *Papgezwel* (h) en het *Spekgezwel* (i). Doch het *Sponsgezwel*, of de *witte zwelling der gewrichten*, is eigenlyk zoodanige zwelling, welke bleek, byna zonder hitte

(d) Fungus articulorum. (e) By de Engelschen onder de naem van WHITE SWELLING bekend: zie ons *Magazyn*, bladz. 87 enz. (f) Tumores cystici. (g) Meliceris. (q) Atheroma. (i) Steatoma.

hitte of pyn, op het gevoel zacht, even als eene kampernoeilje, en aen de gewrichten, voornamelyk aen de knie, geplactst is; oorspronglyk uit gekneusde of verbryzelde vaten, met of zonder eene uitstorting van vochten; de vochten, namelyk, in de vaetjes door drukking of eenige andere oorzaak verzwakt zynde, stilstaende en een sponzig uitwas te wege brengende. Somtyds bevindt men dat 'er beentjes, steentjes en andere vreemde lichamen in deze uitwasfen verborgen zyn. Derhalve zyn 'er verschillende foorten van Sponsgezwellen, welke niemand, ten zy hy in zyne kunst onervaren is, zal ondernemen met dezelfde middelen te bestryden.

Doch het Sponsgezwel verschilt van de Waterzucht der knie, 1) met opzicht tot zyne zitplaats; want het Sponsgezwel is doorgaens buiten het gewricht gezeten, en met de huid beweegbaer; doch de Waterzucht heeft hare zitplaats in de holte van het gewricht. 2) *Met betrekking tot de oorzaak*; want een uitwendig geweld, door kneuzing, stooting, langdurige kniebuiging of uit iets anders ontsaende, is de veelvuldigste oorzaak der witte gezwellen; terwyl de Waterzucht gemeenlyk uit eene inwendige oorzaak voortkomt. 3) *Met betrekking*

king tot de toevallen; omdat men by de witte zwelling geen gezwel aentref, waerin men eene duidelyk vochtgolving bespeurt, of 't welk de knieschyf noch opligt noch omcingelt, of door den peesachtigen band ongelyk verdeeld is, noch 't welk eenige gemeenschap heeft tuschen het bovenste en onderste gedeelte van de knieschyf, noch eindelyk de beweging van het lid zoo zeer beledigt. Daerenboven ontdekt men op het gevoel, by het Sponsgewel, eenen geheel anderen wederstand dan by de Waterzucht; en de beenders zelf worden, in de witte zwelling, door de drukkende vingers zoo baerblykelyk niet onderscheiden.

4) *Met opzicht tot de langdurigheid en het geyaer;* want een Sponsgewel wordt lang gedragen, zonder dat 'er eenig zwaer toeval opvolgt; doch de verzuimde Waterzucht veroorzaekt wreede en vaek doodelyke toevallen. 5) *Met betrekking tot de genezing;* omdat die middelen, welke hier en daer van vele Schryveren in eene witte zwelling aengeprezen worden, b. v. samentrekkende en bytmiddelen (k) enz, in de Waterzucht zeer dikwerf schaden. En door deze teekens meen ik dat een Sponsgewel, of eene witte zwelling van de Water-

zucht

(k) Caustica.

Zucht der gewrichten, genoegzaam kan onderscheiden worden.

II. De Gewrichtswaterzucht plagt ligtelyk verward te worden met het *Zuchtgezwel (l)*, aen de geledingen voorkomende, en omtrent welken de beroemde PETIT reeds gezegd heeft dat deze gebreken naeuwkeurig moesten onderscheiden worden. Dan dit euvel verschilt insgelyks 1) door zyne *zitplaats*; want dusdanig Zuchtgezwel bepaelt zich in de vakjes en blaesjes van het celwyze Weeffel, en blaest de huid omtrent het gewricht op, maer plaetst zich geenszins in de holte van het gewricht. 2) Door zyne *toevallen*; in een zuchtgezwel ontdekt men noch de gedaente, in de *vorige afdeeling* beschreven, noch eene zoo duidelyke vochtgolving, noch eene zoo onderscheiden onderlinge afwyking der beenderen, niettegenstaende 'er eene aenhoudende drukking aangewend wordt. 3) Door zyne *oorzaak*; het gevaer en de geneeswys verschillen.

III. Geene geringe overeenkomst is 'er tuschen eene Waterzucht in het gewricht, en een *Ettergezwel (m)* aen de geledingen, waer door

(l) Oedema. (m) Tumor suppuratorius.

door een onbedachtzame ligtelyk kan misleid worden; en het is niet minder zeldzaam dat 'er eene verzwering aen de knie, uit eene voorafgegane ontsteking, geboren, en de etter in de holte van het gewricht uitgestort wordt. Wyders kan de etter, elders bereid, door eene stofverplactsing naer de knie gebragt worden. Ja, uit de ontaerting van een Gewrichtswaterzucht kan een ettergezwel ontsaen; 't zy zulks van zelf geschiede, gelyk my heugt, schoon zeldzaam, gebeurt te zyn; 't zy, gelyk veelvuldiger het geval is, eene verkeerde kunstbewerking of eene slechte behandeling van de gemackte wonde, een ettergezwel veroorzaekt. Ondertuschen zullen de oorzaken en de teekens van eene voorafgegane ontsteking en de toevallen, welke eene verettering vergezellen, de ware onderkenning van een ettergezwel aen de hand geven: welke teekens en toevallen in eene wezenlyke Waterzucht gemeenlyk ontbreken.

IV. Nog blyft 'er een geval overig, door 't welk de onderscheiding van een waterachtig gezwel twyffelachtig kan blyven; te weten, zoo de banden door eene bezettende stoffe gezwollen zynde, en zich op de klopping opheffende, de aanwezigheid eener befloten

loten stoffe aenduiden. Doch de gedaente van het gezwel, bevorens beschreven, en de golving, in de Waterzucht blykbaer, ontbrekende, kan 'er dus gemakkelyk tot de afwezendheid eener Waterzucht besloten worden.

§ 7. Eene versche Waterzucht der gewrichten, gekend en met bekwame middelen behandeld zynde, heeft dikwerf niet veel gevaers in, en wordt gemakkelyk genezen; doch verzuimd of verkeerdelyk behandeld zynde, wordt dezelve, zoo niet doodelyk, ten minste ongeneeslyk. De gewrichtsverstyving, uit eene verdikking van het lidvocht van HAVERS oorsprongelyk, is zeer moeielyk te herstellen; de afknagingen en het bederf, door het scherp geworden vocht veroorzaakt, verbreiden zich zeer rasch, en luisteren naer geene geneesmiddelen; de ontstekingen, veretteringen en verrottingen, door eene verkeerde behandeling van het gebrek veroorzaakt, brengen dikwerf de verschrikkelykste toevallen voort, welke door geene middelen byna te beteugelen zyn. Daerenboven maken de oorzaken van deze Waterzucht de voorzegging dikwerf min gunstig; nadien 'er noodwendig doodelyk toevallen moeten geboren worden, wanneer de smet van Venerifche-Scheurbuikige- of Kinderziekte

zich in de holte van het gewricht vast gezet heeft; want de aert van de stoffe, tot bederf zeer geneigd, zal in eene plaets, uit zulke teedere deelen saemgesteld, niet lang stand grypen, zonder eene doodelyke rol te spelen. Byaldien de Engelsche ziekte de oorsprong van de kwael geweest is, maekt zulks altyd eene slechte voorspelling; want 'er ontstaen dan zeer ligt en schielyk beenbederf, winddoorns en kwaedaertige zweren. Daerentegen is 'er minder vrees voor ontaerting en gevaer, wanneer de Waterzucht enkel uit eene ligte overtreding in de zes niet natuurlyke zaken haer oorsprong genomen heeft, ten zy eene bykomende kwaedsappige gesteldheid de gunstigheid der voorzegginge vermindert.

§ 8. De geneeswys van de Waterzucht der gewrichten is een weinig verschillende, naer de verscheidenheid van den staet en trap der kwael.

I. Byaldien de ziekte versch en het gewzel niet zeer groot is, dan moet men de verdeeling en verdryving der stilstaende vochten beproeven. Om dit oogmerk te bereiken zyn die middelen, welke de beroemde VAN SWIETEN aenpryst, zeer geschikt; namelyk, in het begin van de kwael, volgens het ge-
voe-

voelen van HIPPOCRATES, de lekkings of val van koud water, waervan men leest (n) dat zy, in een soortgelyk geval, met goed gevolg aangewend is. Wanneer de ziekte een weinig meer gevorderd is, dan zullen, naer het gevoelen van dien beroemden Man, de dikwerf herhaelde wryvingen, de bewegingen van het aengedaen gewricht, zeer doordringende stovingen, bestaende uit wyn, zout, azyn, pis, met byvoeging van waterlook (o), wynruit (p), enz, voordeelig zyn: in nog moeilyker gevallen, kan men gebruik maken van eene lekkings uit warme mynstoffelyke wateren, of uit de zoo even geprezen stovingen, of uit het water van ongebluschte kalk met een loog van armoniakzout. Door het zorgvuldige gebruik van dusdanige middelen, heb ik meenigwerf eene goede verdryving der stilstaende vóchten waergenomen: doch sedert dat het gebruik van de Scheerling, door den grooten Hofarts D. STÖRCK, in myn ziekenhuis ingevoerd is, ben ik gewoon door aengelegde stovingen van dit kruid de verdryving te beproeven; en ik heb veelmalen, door het noestige gebruik van dusdanige stoving, vry groote

(n) Zie de *Edinburgsche Geneeskundige Proeven* op de aengehaalde plaats.

(o) Scordium. (p) Ruta.

gezwellen met het beste gevolg verdreven. Ondertuschen is het insgelyks voordeelich deze verdryving, door inwendige middelen, met alle mogelyke vlyt te bevorderen; tot welk einde de waterdryvende, buikzuiverende, zweetverwekkende, pisafdryvende, en die middelen, welke uit hoofde der oorzaken en andere omstandigheden vereischt worden, zeer dienstig zyn. Door deze handelwys heb ik niet slechts de Waterzuchten der knie, maer ook van andere gewrichten gelukkig overwonnen. Een meisje, nu nog in myn ziekenhuis zynde, heeft een waterzuchtig gezwel in het gewricht van den voet, 't welk, schoon met woedende pynen, eene vermindering in de beweging en eene groote vochtgolving vergezeld, door stovingen en badingen van de Scheerling, met zulk een goed gevolg verdreven is, dat het nu, de pyn byna geheel verdwenen zynde, reeds wandelen kan: dit alléén blyft 'er van de kwael overig, dat de banden onder het gaen eenigzins kraken, even als of drooge beenders op elkanderen wreven; gelyk men nog kort daerna, wanneer de Baron van SWIETEN, onder de overige zieken in het gasthuis, ook dit meisje bezocht, duidelyk kon bemerken. Zoo derhalve de Waterzucht der gewrichten versch zynde, en ook geen groot

gezwel voordoende, door bekwame middelen kan verdreven worden, dan zal het geenszins noodig zyn de genezing in dit tydftip door eene opening van den beursband te ondernemen; welke handelwys meer schade dan voordeel kan aenbrengen: want te recht ducht men, op de doorboring van de niet genoeg uitgerekte banden, voor die toevallen, welke VAN SWIETEN leert dat op de doorboring van peesachtige deelen kunnen volgen; dewyl, de peesachtige deelen beledigd zynde, dusdanige uitspanfels ongelyk worden gerekt; waeruit in de doorboorde plaets zeer gemakke-lyk ontsteking kan ontstaen, welke, zich schieelyk door den ganschen omtrek versprei-dende, hevige verzweringen en andere ont-aertingen voortbrengt.

II. Doch zoo het gezwel reeds groot, en de uitrekking van de banden aenmerkelyk is, dan kan men niet meer op de verdryving ho-pen. De al te groote hoeveelheid van het besloten vocht, de slapheid en werkeloosheid der opflurpende vaten, laten deze uitgang dan nauwelyks toe; en opdat wy, ons met eene ydele hoop vleiende, door het uitsstellen van de kunstbewerking, de kwael niet gevarelyker of geheel ongeneeslyk zouden maken, behoo-ren wy, ten bekwamen tyde, overtegaen tot
de

de opening van het gezwel, welke in dit geval zonder eenig gevaer gedaen kan worden; want de peesachtige deelen verslapt zynde, valt die ongelyke trekking, voor welke wy, in het vorige geval, by eene niet genoegzame uitrekking dezer deelen vreesden, byna niet voor; even, als in eene kunstige doorboring van den buik, vele peesachtige deelen door een vry stomp werktuig doorstoken worden, zonder eenig gevaer; 't welk zeker niet gering zoude zyn, zoo die deelen, welke doorboord moeten worden, niet zoo uitgerekt waren. Ik plagt weleer het gezwel met eene vlym (†) te openen, de wond met plukfel open te houden, met bekwame inspuitingen te zuiveren, en de plaets met de bovengenoemde stovingen te koesteren; en door dusdanig eene geneeswys, heb ik somwylen eene volkomen genezing bekomen; doch meermalen heb ik hierom eene ongelukkige uitkomst moeten bezuren; want 'er volgden somtyds koortzen, ontstekingen, veretteringen, verrottingen, beenbederf en andere zeer slechte toevallen, gelyk uit de volgende voorbeelden zal blyken.

Ik werd, door zekeren stads Heelmeester, geroepen by een' lyder, die, uit eene verdwynende Venerische Liesbuil, een water-

zuch-

(†) Lanceola.

zuchtig gezwel aen de knie bekomen had: wy hebben het gezwel geopend, het zelve door steekwieken open gehouden, en dagelyksch tweemalen inspuitingen gedaen, maer met een ongelukkig gevolg; want de kwael verergerde dagelyksch, en 'er kwam ontsteking by, welke zich over de geheele dye en het been verspreidde: hierop volgde eene kwaedaertige verzwering, enz, beenbederf, eindelijk de dood. — Kortentyd daarna werd ik, van dien zelfden Heelmeester, geroepen by een' anderen sterken man; die uit eene zinkingpyn eene Waterzucht van het gewricht bekomen had, welk gezwel zich aen beide zyden vry hoog uitzette. Daer wy de ongelukkige toevallen in den eersten lyder niet aen de geneeswys, maer aen de kwade gesteldheid en de Poksmet toeschreven, hielden wy ons by dezelfde behandeling; maer met eene even droevige uitkomst, in een' voor 't overige gezonden mensch: want 'er kwamen, namelyk, dezelfde toevallen by; en hy is insgelyks gestorven. Het heugt my dat soortgelyke doodelyke gevallen my en anderen te beurt vielen. Ik heb hierom, afgeschrikt zynde door den ongelukkigen uitflag van de opening, altoos eene twyffelachtige voorzegging gegeven, omtrent het openen van deze gezwellen; doch,
door

door zeker onverwacht geval beter onder-
 richt zynde, begon ik min beducht te zyn:
 dit geval was dusdanig. Ik had, volgens de
 gewone wys, een waterzuchtig gezwel van
 het gewricht geopend: ik bedoelde de wonde
 door plukfel open te houden; dan het plukfel
 was, tegens myn wil, niet diep genoeg binnen
 de wonde van den beursband ingebracht: het
 verband vernieuwende, bevond ik, tegens my-
 ne verwachting, de in den beursband gemaakte
 wonde gesloten: ik durfde de saemgegroeide
 deelen der banden niet door eenig geweld van
 een scheiden; daerom liet ik dezelve ver-
 eenigd, en leide enkel eene stoving uit de
 Scheerling aen. Maer wat gebeurt 'er! Eene
 zeer schoone en schielyke genezing was het
 gevolg, zonder dat eenig kwaed toeval de her-
 stelling vertraegde.

Zoo rasch my het zelfde gezwel voorkwam,
 heb ik met opzet de gemaakte wonde in den
 beursband aen zich zelve overgelaten, en
 door niets opengehouden; en ik heb insgelyks
 eene gelukkige uitkomst waergenomen, welke
 meestentyds dezelfde was, zoo meenigmaal
 ik op gelyke wys handelde: ook vernam ik
 nooit meer die toevallen, welke ik, op de
 oude wys te werk gaende, zoo vaek heb
 moe-

moeten ondervinden. Ik heb derhalve geleerd dat het gebruik van steekwieken of andere lichamen, dienende om de wonde open te houden, en de al te zorgvuldige inspuitingen, de oorzaken van die verschrikkelyke toevallen zyn geweest.

Indien my nu waterzuchtige gezwellen aen de geledingen, welke moeten geopend worden, voorkomen, ga ik derhalve dus te werk. Ik kies de verhevenste plaets tot de doorboring uit, en dewyl het gezwel byna altoos het grootste is aen een of aen beiden de zyden boven de kniefchyf, is het, byaldien het kan geschieden, dienstiger, eene opening te maken aen den buitenkant, tuschen de pees, welke gemaakt wordt door de voorste rechter spier van de dye (*q*), de buitenste en binnenste dikke (*r*) en schenkelspier (*s*), en tuschen de pees van de tweehoofdige spier (*t*), welke zich in het kuitbeen (*u*) inplant: men maakt dan met een vlymtje eene kleene langwerpige opening, waerna de voet dus gelegd en allengskens bewogen moet worden, dat als

het

(*q*) Musculus rectus femoris anterior. (*r*) Vastus externus & internus. (*s*) Cruræus. (*t*) Musculus biceps.
(*u*) Fibula.

het vocht kan uitvloeijen: daarna worden de lippen van de wonde met de vingers zachtelyk byeen gebragt, met eene kleverige pleister, en daerenboven met eene stoving uit die middel, welke hier boven aengeprezen zyn, bedekt: eindelyk wordt de plaats door een eenigzins stevig verband verzorgd.

Zoo 'er by geval een weinig vochts, noch door de ligging, noch door de beweging van den voet uit te dryven, was overig gebleven, dan is het waerschyndlyk dat men het zelve gemakkelyk door stovingen van de Scheerling zal verdryven; want ik heb waergenomen dat een kleen gezwel, na de kunstbewerking overig gebleven zynde, geheel verdwenen is door stovingen van dit hulpmiddel. Ondertusfchen zoude men, zoo 'er wegens zekere oorzaken te veel water wederom opgehoopt wierd, het welk men geenszins door stovingen kon doen verdwy-
nen, de kunstbewerking op nieuw moeten herhalen; waertoe ik echter nooit genoodzaekt ben geweest.

III. Men moet de geneeswys, tot hiertoe door my beschreven, als dienftig beschouwen in zoodanig een gezwel, wiens besloten vocht

noch

noch geene groote ontaerting ondergaen heeft, noch eene aenmerkelyke belediging aen de omvattende banden, beenders en andere deelen, in de holte bevat, veroorzaakt heeft; want 'er is byna geene genezing te verwachten, wanneer de kwael zoo ver gevorderd is: byaldien 'er echter nog iet te beproeven ware, zoude men zulks uit den gekenden aert van de bedorven stoffe moeten bepalen.

§ 9. Dat de doorsteking van de waterzuchtige gezwellen aen de gewrichten dikwerf eene zoo doodelyke uitkomst hebbe, wanneer wy de gemaekte wonden door steekwieken of andere ingestoken lichamen pogen open te houden, of wanneer wy veelvuldige inspuitingen in 't werk stellen, is eene waerheid, die een nader onderzoek schynt waardig te zyn, en mogelyk niet ongerymd zoude kunnen toegepast worden op andere gezwellen, welke doorgaens plagten geopend te worden.

I. Men zoude kunnen zeggen dat deze wreede toevallen, als ontstekingen, verzweeringen, enz, door de gezegde behandeling veroorzaakt worden, nademael 'er door de dikwerf gebezigde steekwieken, spuitjes, enz, eene veelvuldige terging der peesachtige deelen

len geboren, en de samengroeiing der gescheiden deelen belet wordt, daer intusfchen de banden, wegens het ontlaste vocht minder gespannen zynde, hunne oude veêrkracht weder bekomen; om welke reden al zoowel eene ongelyke spanning en trekking der vezelen in de van elkanderen gesneden deelen kan ontstaen, als zulks gemeenlyk voorvalt in banden, welke niet zoo sterk uitgerekt waren: doch dusdanige ongelyke trekking verwekt ligtelyk koorts en ontsteking, uit welke de overige onheilen ontstaen. Mogelyk is dit eene reden van den ongelukkigen uitslag, met welchen de gezegde behandeling dikwerf achtervolgd wordt.

II. Maer de waerschyglyker reden moet, myns bedunkens, in den vryen toegang van de lucht gezocht worden. Doch eer ik overga tot het optellen van de onheilen, te duchten uit de vrye lucht in die handelwys, by welke men steekwieken en herhaelde inspuitingen tot de genezing der Gewrichtswaterzuchten gebruikt, zal het my, zoo ik my vleije, geoorloofd zyn eenige weinige algemeene zaken wegens den toegang der lucht tot de wonden, in de heerkunstige bewerkingen gemaakt, te laten voorafgaen.

Sommigē Heelmeesters vreezen altyd voor den toegang der lucht tot de wonden, stellende dat dezelve de oorzaak der hevigste bederfingen is: sommigen wederom duchten denzelven geenszins, steunende op voorbeelden, ontleënd uit de wonden der dieren, welke voor de vrye lucht bloot zyn. Wat ik hieromtrent door de ondervinding geleerd heb zal ik mededeelen.

1. Wanneer de lucht allen toegang tot de wonden benomen wordt, dan is het buiten kyf dat dezelve in 't geheel niet kan schaden. Deze toegang nu belet men, *vooreerst*, byaldien men zulk eene geringe opening maekt, dat de straël van het vocht, 't welk door de enkele samentrekkende kracht der wanden, of door het gewigt der opliggende deelen, of door zyne eigen zwaartekracht naer de opening gedreyen, zonder behulp van eene drukking door de handen van den Heelmeester, of eenig ander uitwendig vermogen, uitvloeit, dezelve volkomen vervult. *Ten tweede*, wanneer de lippen der wonde, wegens hunne veërkracht en dikte, terstond nadat het vocht ontlast is, den toegang voor de bykomende lucht sluiten, 't welk dan voornamelyk geschiedt, wanneer de wonde, volgens den rechten loop der vezelen, door een meer scherp dan driehoekig

X 2

werk.

werktuig gemaakt is, zoo men geen pypje gebruikt, noch aen de wonde door steekwicken eene wyder en ronde opening verzorgt heeft.

2. Overal waer men den vryen toegang der lucht tot de wonde zoo zeer niet verhoedt, doch echter dezelve het stilstaen belet, leert de dagelyksche ondervinding dat zy dan ook naeuwlyks schaedt: deze stilstand nu wordt verhinderd, *vooreerst*, wanneer de wanden en randen van de wonde, na de ontlasting van het vocht, zoodanig faemgedrukt en by elkander gebragt kunnen worden, dat de gansche holte vernietigd wordt: echter gebeurt dit doorgaens bezwaerlyk, vooral in beursgezwellen; want de plaetfing is dikwerf niet zoodanig, dat het zakje volkomen kan faemgedrukt worden; of zoo ook de plaetfing zulks al toeliet, dan is het noodzakelyk dat men de drukking aenwende, wanneer de wanden nog slap zyn, waeruit zeer ligt vouwen en rimpels ontstaen, tusschen welken de overgebleven lucht, door de hitte uitgezet zynde, hare nadeelige uitwerksels oeffent.

Ten tweede, de stilstand der lucht, voornamelyk in eene wonde van een beursgezwel, wordt

wordt dus beter verhinderd, byaldien men de opening zoodanig maekt, dat de geheele holte door plukfel of een ander ligchaem kan vernietigd worden: Ik heb ettergezwollen behandeld, welke ik, door eene wonde ter lengte van eene span en verder, geopend heb; zoodat het, by het verband, niet anders zyt kon of de lucht moest in eene groote meenigte toevloeijen; en ik heb hieruit niet het minste teeken van bederf of eenig ander na-deelig toeval zien ontfaeti.

Ten derde, wanneer men de lucht toelaet, gedurende eenigen tyd, in de plaets der wonde stit te staen, dan alleen is zy gewoon schade-lyk te zyn, en de droevigste toevallen te veroorzaken: dusdanige lucht schynt te werken gelyk die geene, welke de Ziektekundigen *niet vernieuwd* noemen, en als venynig aenmerken: deze lucht veroorzackt vaek koortzen, ontstekingen, verzweringen, beenbederf, heet-vuur, longtéringen, uittérende ontlastingen, enz, en zelf den dood. Echter is 'er onderscheid tuschen de wonden zelf, deels naer de plaets, naer het voorwerp, naer den aert van het gezwel; deels naermate van andere omstandigheden: dus zyn 'er gezwollen, by wier opening de toegang der lucht zeldzaam

schaedt, schoon deszelfs stilstand niet kan verhoedt worden; en 'er zyn wederom anderen, by welke de lucht meestentyds en byna altoos nadeelig is: zoo in geopende beursgezwellen de stilstaende lucht niet kan verhoed worden, is dezelve byna altoos ten hoogste schadelyk.

Dit alles rypelyk overwogen zynde, zal het overvloedig blyken waerom het gebruik der steekwieken en de herhaelde inspuitingen, in een geopend waterzuchtig gezwel der gewrichten, nadeelig zyn: het samenvallen van de lippen der wonde wordt dus belet; de wonde wordt wyder en rond gemaekt, zoodat men, by het verbinden en inspuiten, naeuwlyks den toegang aen de lucht kan benemen, en door drukking of op eene andere wys de lucht, welke in de holte van het gewricht ingesloopen is, niet wederom zoo geheel kan uyt-dryven, terwyl een achtergebleven gedeelte door het stilstaen bederft, en de gezegde toevallen verwekt. Het zelfde zoude te vreezen zyn, zoo de opening wyder gemaekt wierd, dan dat zy door het uitlekkende vocht volmaekt gevuld kon worden, en dus minder de lucht kon uitfluiten. Ik wil intusfchen niet verzekeren, gelyk ik hier boven gezegd heb, dat de behandeling met steekwieken en
in-

inspuitingen altoos doodelyke toevallen aenbrengt; maer ik beweer dat dezelve hierdoor vaek veroorzaekt kan worden, doch dat zy byna nooit in de andere opgegeven behandeling voorkomen: want door deze wordt alle toegang van de lucht tot de holte van het gewricht afgesneden; dewyl ten tyde van de ontlasting der wateren de lucht door de kleene opening niet kan binnen komen; en wanneer de uitvloeijing reeds ten einde schynt te loopen, dan worden de lippen der wonde saemgedrukt, waerdoor zy rasch vastgroeijen (gelyk mede in eene doorboring van den buik doorgaens gebeurt) en volharden met de lucht uittesluiten. Daerenboven is de wys, volgens welke de doorboring geschiedt, met den aert van een hard en veerkrachtig vlies, als zich schielyk tot eene behoorlyke kleente herstellende, zeer bevorderlyk voor de sluiting en hereeniging van de gemackte wonde in den beursband.

Niemand duide het my ten kwade dat ik eenige voorbeelden van fommige beursgezwellen, als een Aenhangfel, hier byvoege, ten einde het blyke hoe groot een voordeel, ook in andere beursgezwellen, uit deze manier van gezwellen te openen, kan ontstaen, namelyk, door

eenen langzamen uitgang aen het vocht te verzorgen uit eene kleene gemaakte opening, of de wonde door steekwieken of andere vreemde lichamen niet te verwyden noch open te houden, en zich van het begin af voor al te naerftig in 't werk gestelde inspuitingen te wachten.

I. A E N H A N G S E L.

DE waterblaesjes (v) zyn gezwellen van eene zekere byzondere hoedanigheid en aert: hunne verwonderlyke grootte en uitbotting, met derzelve, schoon wel genezen, gemakke-lyke wederkomst, en vele andere moeielyk optelossen hoedanigheden, onderscheiden hen van alle andere foorten van gezwellen. Echter moet men dit voornamelyk in hen bewonderen, dat het openen der waterblaesjes door- gaens van eene zoo twyffelachtige uitkomst zy, dat sommigen, zelf zeer bekwame Heelmeesters, om die reden, 'er geen meer durven openen: ik stel vast dat de ongelukkige uitkomsten, na het openen der waterblaesjes, aen den vryen toegang der lucht tot de wonde en der-

(v) Hydatides.

derzelver stilstand aldaer voornamelyk moeten toegeschreven worden. Ik heb vele waterblaesjes geopend met een nadeelig gevolg, wanneer ik geene genoegzame voorzorg, om den toegang der lucht en derzelver stilstand in de holte te verhinderen, gebruikt had: ik heb vele waterblaesjes geopend met een' gelukkigen uitflag, als ik volgens den eerstgestelden regel, in de genezing der Gewrichtswaterzucht voorgeschreven, de kunstbewerking verrichtte. Derhalve ben ik gewoon, in het openen van groote waterblaesjes, dus te werk te gaen: ik maek eene enge opening, door middel van eene vlym(w), in het waterblaesje, en laet het vocht langzamerhand uitlekken, zonder eenig geweld of uitwendige drukking te gebruiken, maer slechts zoo veel als de samen-trekkende kracht der wanden van den zak zelf of het gewigt der opliggende deelen kunnen doen uitvloeijen: deze lekkings laet ik, naermate van het gezwel, eenige dagen voortgaen, nadat men drukdoeken op de wonde los aengelegd, en de plaets zachtkens bedekt heeft, totdat ik zie dat de holligheid zich tot eene grootte engte vernauwd heeft: daerna maek ik, zoo de plaets zulks toelaet, eene breede

(w) Doorwaens onder de naem van *Lancet* bekend.

opening; en ik vervul, zoo het mogelyk zy, de ganfche holte met plukfel, 't welk met een gefchikt afkookfel bevochtigd is, en poog haer hierdoor te vernietigen. Of ik ben gewoon, en wel meestentyds, de wonde allengskens een weinig meer te verwyden, opdat ik inſpuitingen kan doen, welke ik anders altoos van het begin af met ligte bytende en afvagende middelen gedaen heb; maer in het laetſte geval, 't welk ik behandeld heb, heb ik de inſpuitingen verricht met het enkele afkookfel van de Scheerling, met dezelfde gelukkige uitkomst. Door deze handelwys geniet ik dit voordeel, dat de lucht geen' toegang heeft tot de holte, ten zy op het einde, als de zak tot eene aenmerkelyke nauwte gebragt is, wanneer dezelve minder ſtilſtaen of ſchaden kan, of gemakkelyker verbeterd wordt: de wanden van den zak kunnen zich vervolgens in deze behandeling allengskens ſamentrekken, en daerna gemakkelyker, zonder wederkomst van het gebrek en zonder de vrees voor andere kwade toevallen, vernietigd worden. Als de plaets en kleente van het gezwel toelaten dat men de wond terſtond grooter make, dan heeft men geene kleene opening noodig: gemeenlyk zyn dan de blaesachtige gezwellen, welke geopend
moe-

moeten worden, reeds van eene aenmerke-lyke grootte, in welk geval naeuwlyks eene breeder opening van den beginne plaets kan hebben. Gy zult zeggen dat ten minste dan, wanneer eene grooter waterblaes met eene breeder wonde geopend is, het te vreezen bederf der lucht door bekwame inspuitingen kan beteugeld worden. *Ik antwoorde* dat zulks somwylen wel met een goed gevolg beproefd wordt; maer de ondervinding heeft geleerd dat de beste inspuitingen zeer dikwerf niet voldoende zyn geweest, om de doodelykste gevolgen afteweren. Doch de beschreven geneeswys, om de waterblaesjes met kleene openingen te behandelen, heb ik altyd veiliger mogen ondervinden.

II. AENHANGSEL.

DE Waterzucht in een' besloten zak (*x*) is ook dusdanig gezwel, in het welke men bevonden heeft dat de openingen, wegens den toegang en stilstand der lucht, welke naeuwlyks te verhoeden waren, dikwerf nadeelig, ja doodelyk geweest zyn: want schoon de

dood

(*x*) Hydrops faccatus.

dood, na de kunstbewerking gevolgd, niet aen dezelve, maer aen eene elders gezochte oorzaak somtyds toegeschreven wordt, echter moet de kunstbewerking in het algemeen voor de voornaemste oorzaak gehouden worden; en dikwerf zyn andere bedervingen der ingewanden, die voor de oorzaak van den dood gehouden worden, veelëer als gevolgen van de kunstbewerking, met eene kwade uitkomst achtervolgd, aentemerken. Dit nu zoo gesteld zynde, zoude het meenigmalen beter zyn dusdanig gezwel liefst onaengeroerd te laten, nademael de waarnemingen leeren dat menschen met deze gezwollen tien, twintig, ja, gelyk men aengeteekend kan vinden, veertig jaren en langer geleefd hebben. Zoo men echter de kunstbewerking moest ondernemen, zoude dan deze niet insgelyks veiliger volgens die wys, welke ik zoo even in de waterblaesjes heb opgegeven, geschieden kunnen? Zekerlyk ten minste dan, wanneer het zakgezwel buiten de holte van den buik tuschen de bekleedfels en het buikvlies (y) geplactst is. Men zoude, namelyk, eene kleene opening moeten maken, en eenen langzamen uitgang verzorgen aen het vocht, dat ontlast moest

WOR-

(y) Peritonæum,

worden, zonder dat 'er eenig uitwendig geweld, 't welk de holligheid als uitmolk, bykwame, waerdoor, op het einde der ontlasting, door het pypje een' gemakkelyken toegang tot den zak aen de lucht gegeven wordt: onder tusfchen konde zich de zak, in deze behandeling, famentrekken en hare holligheid verminderen; waerna, door de een weinig verwyde wonde, de behoorlyke inspuitingen konden gefchieden en de wonde geheeld worden. Gy werpt my mogelyk tegen dat insgelyks, in de buikdoorboring (z) der Waterzuchtigen, naeuwelyks verhinderd kan worden dat de lucht door het pypje binnendringe en aldaer ftilsta, en dat de Heelmeesters echter voor die kunstbewerking niet bevreësd zyn. *Ik antwoorde* hierop, dat zulks wel waer is, maer dat, gelyk ik reeds boven zeide, de toegang en ftilstand der lucht meer fchaedt in zakgezwollen, zoodanig echter dat 'er zelfs onder deze nog eenig onderscheid is; want 'er zyn zakgezwollen, die meer, en weder eenigen, die minder onheil door dusdanige lucht lyden; doch in andere gezwollen, die in geen zak befloten zyn, bevinden wy de lucht
min

(z) Paracenthesis.

minder te schaden, schoon wy hiervan geens voldoende reden kunnen geven.

III. A E N H A N G S E L.

DE Etterborst (a), uit een zydewee ontstaan, verdient hier ook in aenmerking genomen te worden: dat ook deze kwael, door eene kleene opening, zonder inspuitingen, volkomen kan genezen worden, heeft het volgende geval geleerd.

Zeker Schilder heeft my, voor vier en een half jaer, by zynen zoon, te dien tyde tien jaeren oud zynde, en aen een verzuimd zydewee ziek leggende, doen roepen. Ik zag terstond, by het eerste bezoek, dat hier zulk eene hevige etterborst plaets had, dat het kind 'er byna door verstikt wierd: ik maekte eene kleene opening; en de etter kwam 'er met zulk eene hevige drift uit, dat hy tegens den muur sprong: ik heb allengskens eene byna ongelooflyke hoeveelheid van denzelven ontlast; want behalve dat gedeelte van den etter, 't welk men niet kon opvangen, heb ik byna drie pinten ve-

ga-

(a) Empyema.

gaderd; en daerenboven waren de opgelegde doeken en het bed, gedurende eenige dagen, met den etter bevochtigd: op dien tyd, te veel bezet zynde door bezigheden, liet ik een' anderen Heelmeester komen, om den jongen knaep dagelyksch te bezoeken, te verbinden, en in de wonde inspuitingen te doen. Deze Heelmeester is wel gekomen, doch heeft, mogelyk aen de genezing wanhopende, geene inspuitingen gedaen, maer alleenlyk eene versche pleister op de wonde gelegd; en buiten alle verwachting is de jongen van zulk eene zware etterborst, zonder eenige inspuitingen, genezen; en ik heb niet lang geleden hem nog gezond gezien.

Uit dit geval volgt dat de inspuitingen niet volstrekt noodzakelyk zyn, om eene etterborst te genezen; doch 'er worden zekerlyk wel etterborsten door noestig aangewende inspuitingen hersteld; en mogelyk zyn dezelve in zekere gevallen noodzakelyk: desniettegenstaende is 'er vrees, dat de lucht zich op deze wys heimelyk in de holte kan dringen, en aldaer, stilstaende, uitgezet en bedorven zynde, zal schaden, voornamelyk zoo de opening een weinig te groot gemaekt is; want dus vloeit 'er op eenen keer meer etter uit,

zoo dat 'er eene holte overblyft, welke door de verzwakte longen en het verflapte middenrif zoo rasch niet gefloten wordt: in deze holte kan de lucht ftilstaen; of zoo dezelve niet binnengefloten is, dan zal het uitwademende vocht, door de zwakke werking der opflurpende vaten, welke fomtyds met een slymig vlies overdekt zyn, niet opgenomen kunnen worden, waerdoor het dan, verzameld zynde, eene Borstwaterzucht, welke ik ook in de gezonde zyde na eene dergelyke kunstbewerking heb zien ontstaen, doet geboren worden; of het bloed kan ten minste, nadat 'er eene al te groote hoeveelheid etter op eens door eene al te wyde wonde ontlast is, in de min weêrstandbiende longen met grooter drift in vloeijende, benauewdheden, hoest, verftoppingen, longontsteking, téringen, schielyke doorbrekingen der verflapte vaten en eenen spoedigen dood veroorzaken. Soortgelyke gevolgen, na deze kunstbewerking voorvallende, worden wel in het gemeen aen andere oorzaken toegeschreven; maer mogelyk is de kunstbewerking zelf, met eene al te wyde opening en al te zorgvuldige inspuitingen verricht, dikwerf de eenigste oorzaak van de slechte uitkomsten. Daer nu deze dingen mogelyk zyn, en men voor dezelven te vreezen heeft, zoude dan dezelve

be.

behandeling, welke in de waterblaesjes en in de in een' zak besloten Waterzucht aengeprezen is, niet veiliger zyn? Te weten, door eene kleene gemaekte opening den etter eenen langzamen uitgang te verzorgen, en wanneer men het grooter deel begreep uitgevloed te zyn, dan door eene eerstverwyde wonde de plaets met inspuitingen te zuiveren; want door dezen langzamen uitgang van den etter krygen de longen en het middenrif tyd, om zich allengskens te herstellen, en het ydel, 't welk door eene geringe uitlekking van etter veroorzaekt is, altyd terstond te vervullen; zynde de herstelling van de longen en het middenrif evenredig aen de hoeveelheid van uitvloeienden etter: daerenboven wordt, in dusdanige behandeling, alle toegang der lucht geheel enal verhinderd door de kleene wonde, welke altyd met den uitlekkenden etter vervuld is: zoo de wonde eindelyk omtrent het einde der uitvloeiing verwyd wordt, en men inspuitingen doet, dan zal het minder beneedeelen, schoon de lucht dan binnen kwame; dewyl de krachten der longen en van het middenrif dan reeds zoo toegenomen zullen zyn, dat dezelve of uitgedreven wordt of minder beledigen kan. De aendrang van het bloed in de longen kan, in deze handelwys, ook minder

schaden, omdat de longen, naermate van de uitvloeijing van den etter versterkt zynde, deze drift, welke allengskens en in een' geringen graed vermeerdert, genoegzaam kan wederstaen. Gy werpt my, als eene gevolgtrekking, uit de behandeling in de Gewrichtswaterzuchten ontleend, tegen dat het te duchten staet dat die kleene opening zich schieyker dan behoorde fluiten zal. Maer *ik antwoorde* dat het middenrif en de longen, welke zich allengskens herstellen, eene gedurige uitvloeijing van den etter veroorzaken, waardoor de wonde op den duur opengehouden wordt: heel anders is het gelegen met de wonde van de bandige kas, uit welke terstond al het vocht vloeit, en waer geene oorzaak aenwezend is, welke de toefluiting van de opening verhindert. Gy zegt wyders dat door deze kleene opening alleenlyk het dunste gedeelte van den etter kan uitvlieten, terwyl het dikker overblyft. *Ik antwoorde* hierop, indien zulks al gebeurde, dat echter op het einde van de uitvloeijing, door de meer verwyde wonde, aen het dikker gedeelte uitgang zal verzorgd worden, en dat dit in dien tyd, in welken het achtergebleven is, niet heeft kunnen bederven noch ontaerten, dewyl de vrye toegang der lucht, welke de voornaemste oorzaak van het bederf is, geheelental verhindert is geweest.

IV. A E N H A N G S E L.

MEN heeft een voorbeeld, met het vorige geval overeenkomstig, wanneer 'er, namelyk, een etterzak, uit het zydewee geboren, tusfchen het borstvlies en de ribben plaats grypt, terwyl de borstholte vry blyft: dat dusdanige etterzakken voorkomen verhaelt de beroemde VAN SWIETEN zelf. Ik heb een foortgelyk geval in myne kunstoeffening waergenomen: eenmael waren de ribben reeds afgeknaegd; doch anders heb ik dezelve onaengedaen bevonden: zoo herinner ik my ook twee menschen, aen een zydewee gestorven, geopend te hebben, by wien de etter besloten was in een' zak, die tusfchen het zeer verdikte borstvlies en de ribben, welke even als met een slymig vlies bekleed schenen, geplaatst was.

In dit geval kunnen desgelyks groote openingen somwylen schaden, voornamelyk, wegens den toegang der lucht, welke noch door drukking, noch door het opvullen van de holte volkomen kan verdreven worden; waer uit koorts, ontsteking en verettering, die

spoedig tot verrotting overgaet, en eindelyk vele andere doodelyke toevallen ontstaen.

V. A E N H A N G S E L.

DE behandeling der groote verzweringen, die aen de uitwendige deelen des lichaems voorvallen, en met welken, als zy reeds verzuimd zyn, en de besloten stof reeds rottig geworden is, de armen in de ziekenhuizen gebragt worden, maekt eene uitzondering op de behandeling der vorige gevallen. Deze verzweringen moeten geopend worden; want zoo zulks niet geschiedt, ontsteekt de besloten stof, die, altyd scherper en opgeslurpt wordende, Rotkoortzen en een' gewisfen dood veroorzaekt. Maer op welke wys moet men dezelve openen? Kan hier ook, gelyk in de borst of den buik, eene kleene opening plaets hebben? Eene kleene opening zal hier zeer luttel, ja in 't geheel geen voordeel aenbrengen; want nadat deze verricht is, zyn 'er noch ingewanden, noch andere oorzaken voorhanden, welke de holte gevolgelyk vernietigen: vervolgens zyn 'er, door het uitgevreten en vernielde celweeffel, reeds zoo meenigvuldige holligheden en boezem-

zomzweren gevormd, dat eene enkele opening niet voldoende is.

Derhalve is dit het geval, waerin een wyder opening noodzakelyk fchynt: maer hoedanig eene? Moet men eene langwerpige of eene dwersche maken? Noch eene enkele langwerpige, noch eene enkele dwersche is genoegzaam, byaldien de holligheid groot is; want 'er wordt hier veronderstelt, dat het onder de huid geplaeftte celweeffel, verknaegd en vernietigd zynde, verscheiden boezomzweren en groote holligheden gevormd heeft; zoo men derhalve, b. v., eene enkele langwerpige opening maekt, dan zal de huid zoo niet neder vallen, dat zy alle de onderliggende deelen aenraekt: dus zullen 'er holligheden wegens de gespannen huid, niet genoegzaam vernietigd, overig blyven, in welke holligheden de lucht (die hier een' vryen toegang heeft) zal stilstaen, bederven, en ten uiterste schaden. Het is wel waer, dat men uit afkookfelen van bittere kruiden, uit den koortsbast, enz, vervaerdigd, de beste inspuitingen kan bereiden, welke de verrotting ten hoogste tegenstaen, voornamelyk, zoo men by deze afkookfels de zuren uit het delfbare ryk, als den geest van zeezout, voegt: desniettegenstaende zullen deze zeer dienstige inspuitingen echter in dit

geval niet vermogend genoeg zyn; want zeldzaam kunnen de inspuitingen overal en tot alle de afgelegenste schuilhoeken raken: veelêr zal de lucht in dien tyd, in welken men de inspuitingen verricht, in die holligheden ingaen, in welken zy mogelyk anders niet gekomen zoude zyn, aldacr stilstaen en bederven. In dusdanige verzweringen zal noch eene klee- ne, noch eene enkele langwerpige, of eene enkele dwersche opening dienstig zyn, maer eene langwerpige en dwersche te gelyk, of eene kruiswyze; want op deze wys valt de huid toe, vernietigt de holligheden, en voegt zich op de spierachtige deelen. Volgens deze handelwys heb ik vele verzweringen genezen, die anderen geweigerd hadden te openen. Gy zult zeggen, dat door deze kruiswyze opening, evenredig aen de grootte van de verzwering, dikwerf eene zeer groote wonde in de huid, welke naderhand moeielyk te heelen is, moet gemaakt worden. Dan ik antwoorde, indien de natuur tot de heeling van deze wyde wonde niet voldoende was, dat de kunst zulke vermogende middelen heeft, welke deze wonde, hoe groot ook, dikwerf met eene volmackte vereeniging sluiten: ik heb de sponsachtige zwam (†) in dit geval zeer vermogende

(†) Fungus agaricus.

bevonden: dan over deszelfs aenwending moeten eenige noodzakelyke voorzorgen aenge-teekend worden. Zoo deze sponsachtige zelf-standigheid terftond, van het begin af, op de breede oppervlakte van de wonde aengelegd wierd, dan zoude de plaets op eens te schielyk opgedroogd, de stof, welke ontlast moet worden, terug gehouden, en een gezwel geboren worden, als mede andere zeer slechte toevallen ontstaen: men moet derhalve hier voorzichtig te werk gaen; en deze sponsachtige zelfstandigheid moet in het begin enkel op de randen, en van langzamerhand na het midden van de wonde aengelegd worden: als men deze voorzorg in aenmerking neemt, dan zullen de wydfte wonden, buiten verwachting, en wel zeer spoedig, vereenigen.

* * *

Ter voorkominge van twyffelingen, die uit het lezen van bladz. 306, 307 en 308 zouden kunnen ontstaen, hebben wy het noodig geoordeeld den Lezer te waerschuwen, dat wel de opgaef wegens de oorzaak, toevallen en geneeswys der *witte Gezwellen*, op de aengehaelde plaetsen met de benoeming van *Sponsgezwel* verwisfeld, in alle deelen met de nauwkeurige affchetzing in de Verhandeling,

in het *eerste Stuk* van ons MAGAZYN te vinden, niet overeenstemmen, doch dat echter op de genoemde bladzyden wel degelyk eene witte Zwelling bedoeld wordt. En dat men, door den naem van Sponsgezwel en witte Zwelling der gewrichten, eene en dezelfde ziekte wil te kennen geven, kan men in de *hedendaegsche algemeene oeffenende Heekunde* van den kundigen Handarts VAN GESSCHER (†) zien: op welke plaets men ook, zoo wy ons niet grovelyk bedriegen, duidelyk zal ontdekken dat eene naeuwkeurige beschryving der *witte Gezwellen* in ons land tot nog toe ontbrak; doch deze meenen wy nu onzen Landgenooten, door de mededeeling van de zoo even aengehaelde by uitstek fraeije Verhandeling, bezorgd te hebben.

(†) Zie 1ste deel; bladz. 172 en 173.

N U T T I G E
 H E R I N N E R I N G E N ,
 U I T D E B E O E F F E N I N G O N T L E E N D ,

W E G E N S E E N I G E

H I N D E R P A L E N
 I N D E
 V E R L O S K U N D E .

Uit het Hoogduitsch van den Hoogleeraer
 R. STEIDELE.

BY eene volkomen UITZAKKING DER LYFMOEDER (a) of DER SCHEEDE (b), zal de toediening van geneesmiddelen schier altoos vruchteloos zyn. Niets blyft 'er derhalve overig, dan zich van werktuigen te bedienen, en de ingebragte Lyfmoeder in hare plaets te houden.

Hiertoe bezigt men sterke, kleene of groote, ronde of eivormige, uit gemeen hard hout of kurk (welk laetstgenoemd ligchaem, wegens zyne broosheid en rasche vuilwording, my

Over het gebruik van Moederringen en Moederflutten in de uitzakking

(a) Prolapsus uteri. (b) Prolapsus vaginae.

*der Lyf-
moeder of
der Schee-
de.* echter minder geschikt ſchynt) vervaerdigde
en in wasch gedoopte Ringen (*). Ik heb, met
opzicht tot de aanwending van foortgelyke
Ringen, inzonderheid de drie volgende aen-
merkingen medetedeelen.

Vooreerst. Wanneer de baarmoeder of de
ſcheede gezwollen, verhard of op sommige
plaetsen met zweren bezet zyn, kan men
van het genoemd werktuig geen gebruik ma-
ken, voordat het euvel volkomen verdreven
is. Opdat men echter de uitzakking van
het deel, zoo veel mogelijk zy, verhoede,
legge men allengs dikker wordende drukdoe-
ken op de ſchaemdeelen, en verzekere dezelve
met de bekende T band.

Ten tweede. Men moet den Ring van tyd
tot tyd uitnemen, reinigen en vernieuwen;
en daarna, voordat men hem wederom in-
brengt, de ſcheede door middel van een in-
gespuit zuiverend vocht naar behooren uit-
wasſchen. De achterlating van deze vernieu-
wing en reiniging ſleept doorgaens zeer vele
kwade gevolgen met zich mede, voornamelyk
wanneer de Ring uit kurk gemaakt is.

Ten
vi (*). Wy kunnen verzekeren dat men, in ſtede van Rin-
gen, met zeer goed gevolg gebruik maekt van eene spons,
welke men, nadat zy bevochtigd geweest is, volkomen
uitperst en in de baarmoeder brengt.

Ten Berde. Wanneer 'er eenige werktuigelyke ongemakken in de pisblaes of den endeldarm aanwezig zyn, komt derzelver gebruik niet te stade. Byaldien mede de uitzakking der baarmoeder verouderd is, en dezelve benevens de verflapte en verwyde scheede ver uit de schaemdeelen hangen, dan zal geen Ring, hoe groot hy ook moge zyn, meer helpen: hy zal 'er wederom uitvallen, of zich naar eene zyde schuiven en alsdan de scheede en de lyfmoeder naar dezelve met zich medefleepen: in dit geval is de Ring van geen nut, maer brengt veelëer nadeel te wege. Doch wanneer men het uitgezakte deel laet uithangen, dan volgen 'er kort of lang daerna langdurige, ja zelfs doodelyke ongemakken. Men moet het hierom trachten in te brengen en, zoo het mogelyk zy, in te houden. Tot dit einde rade ik een gansch ander werktuig aen. Dit is een uit yvoor of eenig ander hard hout vervaerdigd Rad, welks middenlyn twee duimen is: vier stengen loopen 'er in eene kegelachtige gedaente samen, en zyn aen een' beweeglyken as vastgemaakt. Deze radwyze Moederstut (c) is aen tusschen de beenen loopende windsels gehecht, welke laetsten

(c) Pesarium.

aen eenen breeden band, die, even als een breukband, om het lyf gaet, door middel van eene gesp vereenigd zyn. Dit werktuig behoedt de uitzakking zeker, en heeft dit gemak, dat het Rad zich om zynen as naer alle zyden wendt, en voor alle ligchamelyke bewegingen wykt, en by gevolg geene ongemakken of pynen veroorzaakt. Ik heb het meenigmalen met den gelukkigsten uitslag aengeraden. Het onderste gedeelte van de lyfmoeder rust in de holte van den rand; en deze wordt door de windsels ondersteut, en binnen de baarmoeder gehouden.

Over de beste wys van hechting in eene op-splyting van den bilnaed, die tot den endeldarm toeloopt, en waerin de darm zelf gewond is.

DE SPLYTING VAN DEN BILNAED, door de verlossing veroorzaekt, valt zeer dikwerf voor. Wanneer zy niet wyd opgescheurd is, dan reinige men de wond, zonder de kraemvrouw 'er iet van te verwittigen, en late derzelver heeling aen de natuur over: men heeft alleenlyk zorg te dragen dat de vrouw hare beenen dicht gefloten houde. Doch byaldien de bilnaed tot aen den endeldarm opgespleten, en dit laetstgenoemde deel mede gewond is, dan is het, myns bedunkens, niet overtollig zyne toevlugt tot de bloedige hech-

hechting (*d*) te nemen: trouwens, aen ieder zullen de onaengename gevolgen, welke de nalating van deze hechting plagten te vergezellen, zeer wel bekend zyn; behalve dat de wonde in dit geval zeer zeldzaam van zelve heelt. Tot hiertoe heeft men de gewone knoophechting aengewend. Doch de draden zyn of gescheurd, of hebben zeer sterk ingesneden, en aen de lippen van de wonde, ja zelfs aen de schamelheid hevige pynen, ontsteking en verettering te wege gebragt.

Hierom rade ik de hechting op de volgende wys in het werk te stellen: ten einde men by de beledigde plaats onbelemmerd zoude kunnen komen, legge men de vrouw dwersch over het bed met de billen veel hooger dan met de borst; en de beenen moeten, door twee medehelpers, zoo veel mogelyk zy, in de hoogte en tegen het hoofd der vrouwe gehouden worden. De kunstbewerker knielt voor haer neder, reinigt de wonde, en maekt wyders twee naden met de bekende naelden en dubbelde draden, volgens de bekende wys, op welke men de buikhechting (*e*) doorgaens ver-

(*d*) Sutura cruenta. (*e*) Gastroraphia.

verricht. Het is dan evenveel of men twee kaersjes, uit wasch vervaerdigd, of andere kleene ronde ligchamen wederzyds tusfchen de draden legge, of dat men in de vier hoeken van dezen dubbelden naed rolletjes uit plukfel, ter dikte van een' pennelchacht, verkiest te voegen; fchoon ik deze laetfte manier reeds voorlang, in ftede van de gewone knoephechting, met zeer goed gevolg aangewend heb, en voor als nog blyf verkiezen. Op deze wys zal de naed noch fcheuren noch onaengamer toevallen veroorzaken, terwyl de wonde zich rafch heelen zal. Men moet de wonde flechts dikwerf reinigen, de vrouw gedurende eenige dagen beurtelings op de rechter en flinkerzyde laten liggen, en de beenen dicht gefloten houden: tegens den nacht kan men haer met een' doek byeenbinden, opdat hierdoor de vaneentrekking van de lippen der wonde voorgekomen worde.

Byaldien de fcheuring van den bilnaed verzuimd en reeds verouderd is, dan is het niet vreemd de lippen van de wonde oeltchtig aentetreffen: in dit geval moet men derzelver randen, even als by de kunstbewerking van de Hazelip, omtrent ter breedte van eene lyn, met eene goede fchaer wegfnyden, en dan

dan de hechting, volgens de zoo even gemelde wys, verrichten.

DE KEERING VAN HET KIND valt in Over de wys van de keering by verlossingen te verrichten, en het voordeel dat de zelve meeningwerf boven het gebruik van vroedkundige overkrui- gen heeft. derdaed niet gemakkelyk, wanneer de baer- moeder reeds saemgetrokken en het water ontlast is. De wyzen en handgrepen, welke men plagt aentewenden, zyn verscheiden, meer of min bezwaerlyk, en ook meer of min gevaerlyk. De meest gevaerlyke en tevens vruchtlooze is, wanneer men met veel geweld het voorkomend deel te rug wil schuiven, ten einde men ruimte verkryge om by de beenen te komen. Hierdoor wordt niet zelden de lysmoeder gescheurd, gelyk ik dusdanig voorbeeld waergenomen heb. Ik doe de keering nog naer myne oude en reeds over lang beschreven wys (f).

Zonder onderscheid van het ingetreden en reeds wyd in de holte van het Bekken (g) nedergedrukte deel, (het hoofd alleenlyk uitgezonderd), breng ik myne hand, zonder eenige te-

(f) Zie myn Hoogduitsch Werk over de Verloskunde, bladz. 214.

(g) Pelvis.

352 *Nuttige herinneringen, uit de beoeffen: ontleend,*

terugschuiving, nevens het zelve zeer langzaam, slepende en met het uiterste geduld, tot in de holte der Lyfmoeder; ik zoek dan een voet, hael denzelven nederwaerts en omvat hem. Hierop zoek ik den tweeden voet, en terwyl ik dezen na my toehaël, trek ik te gelyk met myne andere hand den reeds omvatten voet, en hael hen dus beiden uit. Het zoeken van de voeten valt meenigwerf bezwaerlyk: doch wanneer zy eens in de Scheede gebragt zyn, gaet het overige gemakkelyk; het lyf van het kind keert zich zonder een' aenmerkelyken tegenstand om, terwyl de rug zich buigt, zoo veel mogelyk zy, wanneer beide de voeten te gelyk nederwaerds getrokken worden. Het hoofd gaet dan eerst rasch en gemakkelyk te rug, wanneer de billen van het kind over den rand der bovenste opening van het Bekken naer beneden en in deszelfs holte gebragt zyn. Het is slechts by de afhaling van deze laetstgenoemde deelen, dat men eenen geringen tegenstand gewaer wordt, nademaal dezelve en het hoofd, by een gebogen ligchaem, zich tegens de wanden der baarmoeder aanzetten, en zelfs lynrecht uitstrekken; welke laetste, wanneer men gedurende eene wee afhaelt, door hare samentrekking zich insgelyks tegenkant. Maer noch dit

famentrekkend noch het uitzettend vermogen maken eene aenmerkelyke hinderpael in de kunstbewerking, noch eenig gevaer na dezelve. Zoo rasch de billen over den rand van den ingang schuiven, zoo gemakkelyk en vaerdig gaet alsdan het hoofd tegen den bodem van de Lyfmoeder te rug; vermids dan beide de wanden der baer moeder medegeven, en aen het bovenlyf meer vryheid verschafft wordt.

Men behoeft te minder bevreesd te zyn dat het hoofd schievelyk te rug gestuit, en hierdoor de baer moeder beledigd zal worden, naerdien dezelve saemgetrokken is, van alle zyden zich tegens het lyf van het kind zeer dicht voegt en eene kleene of in 't geheel geene plaets overlaet, welke immers noodzakelyk is om aen het hoofd vryheid te geven, waardoor het in staet gesteld wordt om zyne terugkaetsfende kracht uitteoeffenen. De rug, nek en het hoofd schuiven zich zoo ligtelyk, langs de wanden der baer moeder, in eene sirkelvormige beweging, dat men voor eene kwetsing van de Lyfmoeder niet behoeft bevreesd te zyn. Dit echter moet men onder het oog houden, dat men de voeten niet met geweld of op een schievelykscheurende wys afhale.

De keering is veel bezwaerlyker, wanneer het hoofd, tegennatuurlyk ingetreden, in de holte van het bekken reeds nedergedrongen

is, en de baer moeder zich na een lang voorafgegane ontlasting van het water reeds saemgetrokken heeft. Zy is evenwel mogelyk, schoon zeer moeijelyk. Ik duw het hoofd, zoo veel als zonder gevaer geschieden kan, eenigzins achterwaerds, en slechts zoo veel een eene zyde dat ik met myne hand, schoon bezwaerlyk en langzaam, tot in de holte der baer moeder komen, een' voet zoeken en hem tot voor de schamelheid nederhalen kan: ik zeg tot voor de schamelheid, naerdien ik hem, by alle foortgelyke keeringen, zonder onderscheid, zoo ver voortbreng, dat ik niet meer in het lyf van de vrouw, maer tusfchen de schaemlippen of eenigzins buiten dezelve behoef te werken. Dan hael ik wyders den tweeden voet, en voltooi de keering na myne reeds gezegde manier. Ik kan niet ontkennen dat de inbrenging van de hand nevens het hoofd van het kind, 't welk tegens dezelve geweldig aantrukt, zeer bezwaerlyk en gevoelig is; zelfs doet dit fomwylen zoo ver, dat men omtrent eene lange voortdoring begint te wanhopen; doch het geduld en eene vertrouwende hoop overwinnen alle hinderpalen. Op deze wys heb ik vrouwen, die voor de eersfemael moesten baren, en reeds by beurten dan eens op een bed, dan wederom in een' stoel tot den arbeid aengezet waren, verlost, en moeder en kind in het leven behouden. Het wa-

ter was reeds lang ontlast, de baer moeder faemgetrokken, en het, op verschillende wys, tegennatuurlyk ingetreden hoofd in de holte van het bekken nedergedrukt. Om deze moeilijke kunstbewerking eenigzins te verligten, moet men aen de barende vrouw eené hooge ligging met den rug bezorgen (†), de hand en den arm, waarmede men werken wil, benevens de scheede vlytig besmeeren. Hiertoe kan men eenig slym, melk, olie of wat men by de handen heeft, alvorens inspuiten, en dus de gansche buis glibberig maken.

In vorigen tyd, wanneer ik nog minder gewoon was de keering in het werk te stellen, en haer ongelyk grooter voordeelen nog niet kende, bediende ik my van den tang van LEVRET: doch dit had niet altoos het gewenschte gevolg; ik werkte ongelyk harder en langer, en het liep niet altoos zoo gelukkig af voor moeder en kind. De ongewapende hand jaegt de barende vrouwen veel minder vrees op den hals, en beschadigt het kind of de teeldeelcn van de vrouw nooit (‡). Door lan-

(†) Andere Vroedkundigen verkiezen in foortgelyke gevallen, eené zoo veel mogelyke *horizontale ligging*.

(‡) Beter zoude het, onzes bedunkens, dus gezegd zyn: De ongewapende hand jaegt de barende vrouwen veel minder vrees op den hals, en beschadigt moeder en kind *nooit*, doch de gewapende *sohier altoos*.

ge ervaring gewettigd, maek ik dit besluit op, dat in foortgelyke gevallen de keering, in alle opzichten, als het zekerste middel aengewend, en alle werktuigen, mynes bedunkens, vermyd kunnen worden (*). Doch het zy verre van my iemand te willen laken, of reeds ervaren mannen te onderwyzen: ik waerschuw slechts myne Leerlingen, waertoe myn pligt my noopt; een pligt, die iederen Leermeester en Schryver heilig moet zyn; naerdien de goede of kwade gevolgen, door zyne leerwyze veroorzaekt, eene tot in het oneindig vermeenigvuldigde en ook zware verantwoording na zich kunnen slopen.

Ik spreek slechts van het misbruik (†), de gewoonte en geneigdheid om den voorrang

(*) De Heer WILLIAM HUNTER zegt op blad. 6 van zyne *Aenmerkingen over de doorsnyding van de kraakbeenige vereeniging der Schaambeenderen*, dat de tang en, gelyk ik reden heb om te geloven, alle vroedkundige werktuigen; over het algemeen, meer schade dan voordeel te wege brengen.

(†) Het misbruik van vroedkundige werktuigen wordt niet slechts by de jonge Vroedmeesters in WEENEN, maer ook in vele andere landen van Europa, uit welke onze NEDERLANDEN in 't geheel niet gesloten kunnen worden, hoe langer hoe grooter. Indien wy nauwkeurig acht geven op alle die gevallen, in welken sommige hedendaegsche Schryvers de aenlegging van de tang aenraden, dan zal 'er nauwlyks eene verlossing, dan die by uitstek schielyk

te geven aan de bewerking met de werktuigen, welke onze vrouwen veel meer vervaerd maakt,

voorvalt, geschieden, waerin dit werktuig niet, volgens hun gevoelen, moet aangewend worden. De tang van LEVRET of SMELLIE wordt thans, in *natuurlyke* verlosingen, zeer rasch gebruikt. Zoo dra de barende vrouw slechts wat meer dan naar gewoonte afgemat is, of dat de ween voor een' tyd verslapt zyn, neemt men niet zelden dadelyk zyne toevlugt tot het genoemde werktuig; terwyl de natuur niet in gebreke zoude gebleven hebben zich zelve, schoon een weinig trager, doch even hierom op veel beter wys te redden. Het gebruik van werktuigen in natuurlyke verlosingen schynt ons, zoo niet geheel overtoellig te zyn, ten minste zeer zeldzaam vereischt te worden. En schoon zy in *tegenatuurlyke* verlosingen, die, onzes bedunkens, veel minder in getal zyn, dan sommigen willen, meer te stade kunnen komen, zoo zal echter de tyd en handigheid van den Vroedkundigen ook in deze, in ver de meeste gevallen, als de vermoedste hulpmiddelen ter bevordering van de verlossing bevonden worden. Doch onzen Nederlandsche Vroedmeesteren ontbreekt het doorgaens aan het eerstgenoemde, maer dien zy door vele andere bezigheden afgetrokken werden. Wy herhalen het, het misbruik van vroedkundige werktuigen is veel grooter en zelfs zoo groot geworden, dat het geen ongerymdheid is te vragen, of LEVRET, ROEDERER en hunne navolgers, door de uitvindingen en het gebruik van hunne verschillende werktuigen, *over het algemeen* het menschdom niet meer schade dan voordeel hebben aangebragt; of sedert dien tyd dat de navolgers van LEVRET, SMELLIE, enz, de werktuigen zoo gemeenzaem hebben begonaen te gebruiken, het getal der kinderen en kraemvrouwen, in of kort na de verlossing gestorven, niet veel grooter is dan voordat dezelve bekend waren; en of de toevallen, inzonderheid de ontfeking der Lyfmoeder en de hevige bloedvloeijsen uit dezelve, na de verlossing,

358 *Nuttige herinneringen, uit de beoeffen: ontleend,*
maakt, hare vooroordeelen na iederen ongelukkigen uitslag vergroot, en hierdoor deze onontbeerlyke kunst, tot nadeel van andere behoeftigen, voor gevaerlyk doet uitkryten. Niettegenstaende dit alles, weet ik zeer wel dat eerstbeginnende zeer gered zyn om werktuigen te bezigen, deels omdat zy zich, uit mangel van oeffening en een juist gebruik met de handen, by verlosfingen niet weten te behelpen, deels omdat zy gelooven dat een werktuig minder plaets dan eene hand inneemt, en hierdoor de vrouw minder smert dan de hand veroorzaekt; voorzeker, eene ongelukkige dwaling, die reeds vele nadeelige gevolgen te wege heeft gebragt!

Echter zyn 'er omstandigheden, waerin ik my, zoo wel als alle ervaren Vroedkundigen, van werktuigen bediene. By voorbeeld, wanneer het hoofd reeds geheelenal in de holte van het bekken tegennatuurlyk ingetreden, en tot den uitgang derwyze voortgedreven is, dat men naeuwlyks in staet is om zyn' vinger, tot het invoeren van de tang, veel minder de
ge-
thans door haer gebruik niet veel meer dan voorheen waargenomen worden; wy maken geene zwarigheid om te geloven dat 'er zeer vele mannen, in de Vroedkunst ervaren, gevonden worden, die deze vraeg op eene bevestigende wys zullen beantwoorden.

geheele hand , tusfchen het hoofd en de fcheede intebrengen : in dit geval neem ik , zonder eenige bedenking , de tang , en voltooi de verlosfing . Zy is dan ook veel vermoeder , dan wanneer het hoofd nog hooger geplaeft is . Maer men moet , by de aenlegging van de tang , behoedzaam zyn , en op den bilnaed , die by de doorhaling van een tegenatuurlyk ingetreden hoofd zeer dikwerf fcheden lydt , acht geven . Ik weet gevallen , waerin het hoofd met eene hand of eenen voet ingetreden was : men arbeidde , gedurende eenige uren , dan eens met dit dan wederom met een ander werktuig , om het hoofd nedertehalen : de verlosfing was pynlyk en langdurend ; en de moeder of het kind of beiden leden 'er door . De keering zoude veel rafcher , zekerer en meer aen het oogmerk voldoende geweest zyn .

Het komt , mynes bedunkens , veel daerop aen welke eene handleiding de Leerlingen tot de Verloskunde gehad hebben . De grondftellingen , die zy in hare jeugd ingezogen hebben , en de aenfchouwde voorbeelden wettigen haer even zoo te handelen : dit wordt eene gewoonte , en van deze kan en wil men niet meer afwyken , naerdien de oeffening eener beter manier ontbreekt . Men doorleze alle de vroedkundige Verhandelingen , in deze eeuw uitgegeven ; en men zal bevinden hoe zeer onderfcheiden hare gevoelens zyn : hier

befpeurt men eene laffe handelwys, ginsch eene gruwelyke wreedheid; deze heeft meer de natuur, geene de kunst beoeffend. Het is niet mogelyk alles met ongewapende handen, of alles met werktuigen te volbrengen: het eene is zoo wel als het andere ongerymd. De middenweg is de zekerste. Hoe vaek ben ik geroepen om verlossingen te voltoojen, waer men het juiste tydftip van de keering had laten voorbygaen, en de zaak reeds al te ver had doen komen: in het einde moest ik myne toevlugt tot werktuigen nemen, en de lyderes op de vaerdigste wys redden: meenigwerf was ik nog zoo gelukkig om het kind, schoon byna dood, door de keering uittehalen, 't welk men reeds met verscheiden werktuigen te vergeefs sch beproefd had. Het is waerlyk te bejammeren dat Vroedkundigen dikwerf te laet geroepen, en daerdoor genoodzaekt worden om werktuigen te bezigen-

Ik herzeg het nog eens, deze herinneringen, uit de beoeffening ontleend, zyn slechts voor eerstbeginnenden geschikt. Ik bedoel door haer in het geheel niet mannen van ondervinding te gispen, noch geliefkoosde meeningen, vooroordeelen, gewoonten en veranderingen der thans in gebruik zynde vroedkundige werktuigen te beftryden. Myn oogmerk is slechts myne beoeffende kundigheid bekend te maken, en door dezelve het menschedom eenig nut te verschaffen.

Niet zelden ziet men gebeuren dat, na zeer ^{Voorzor-}moeyelyke en tegennatuurlyke verlosfingen, de ^{gen om}scheede voor een zeker gedeelte ^{eene sa-}samengroeit. ^{mengroei-}Opdat dusdanig euvel voorgekomen worde, ^{ing der}is het noodig de scheede veelmalen daegs, ^{scheede te}door inspuitingen van bloed en etter, te ^{verhoe-}zui- ^{den.}veren; ja fomwylen is het noodig een hol pypje, uit been of metael vervaerdigd, met vele zyopeningen voorzien, en met de wydte en lengte van de scheede volkomen overeenstemmende, in dezelve te brengen. Het volgende voorbeeld zal aentoonen hoe nuttig deze herinnering zy.

Ik werd naer GUMPENDORFF, by eene arme vrouw, die voor de tweedemaal in barensood was, geroepen. Ik vond de scheede, schier in het midden, zoodanig vereenigd, dat ik naeuwlyks twee vingers door deze tegennatuurlyke eivormige opening konde inbrengen. De mond der baarmoeder was, voor zoo veel ik voelen konde, verwyd; en het hoofd van het kind drong met geweld in de scheede, neder. Gedurende eene wee was deze tegennatuurlyke en dikke huid, welke eigenlyk deze samengroeijing vormde, zoo sterk gespannen, dat ik voor eene verscheuring zeer beducht was, te meer, naerdien de ween zeer heftig aenhielden, de barende vrouw al haer krachten ter uitpersfinge inspande, en het water reeds overlang ontlast was.

De Hoogleeraer **LEBMACHER**, die my tot raedsman verzocht had, en ik rieden den Veldhandarts **ODENKIRCHEN**, die de lyderes, voordat ik ontboden was, reeds geneesmiddelen voorgeschreven had, deze ronde eeltachtige huid, tegens de groote uitranding van het heupbeen (g), gedurende eene wee, wanneer zy het meeste gespannen en tastbaer was, met eene schaer doortefnyden. Dees Heelmeester verrichtte dit op eene zeer voortreffelyke wys; en het hoofd drong nu, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, in de holte van het bekken neder. Wy verwachtten nu eene schielyke doorgang van het zelve; doch hierin werden wy bedrogen: de barende vrouw viel in eene bezwyming, deels uit een aenmerkelyk verlies van bloed, deels uit zeer veel pynen, gedurende de kunstbewerking doorgestaen. De ween hielden op; het hoofd gaf niet meer mede; de verlossing had daerenboven reeds lang geduurd; en moeder en kind waren nu in gevaer. Ik gebruikte de tang van **LEVRET**, en verlostte haer zeer schielyk. Het kind was doodelyk zwak, doch bekwam wederom, na verloop van een half uur. De nageboorte werd zonder veel moeite ontlast, en de kraemvrouw zoo wel als het kind naer behooren verzorgd. Het kind heeft slechts eenentwintig dagen geleefd; doch de moeder is gelukkig behouden, en in haer kraembed even zoo behandeld geworden, als men

an-

anders gedaen zoude hebben. Zy heeft naderhand nog een voldragen en sterk kind, zeet gemakkelyk en natuurlyk, ter weereld gebragt.

Ik heb voormals (†) aengetoond, welke omzichtigheid de Vroedvrouwen, by het onderslaen van eene vrouw, om te weten of zy voorheen gebaed heeft, in acht te nemen hebben, en hoe achterhoudend zy met de mededeeling van haer bericht behooren te zyn. Het volgend voorbeeld zal dit gevoelen staven.

*Waer-
schuw-
ing
voor
Vroed-
vrouwen,
om voor-
zichtig te
zyn om-
trent het
beoor-
deelen
of eene
vrouw al
of niet
gebaed
heelt.*

Ik werd, kortlings, geroepen by eene jonge, gezonde en sterke vrouw, die somwylen in haer inwendige teeldeelen eene raschvoorbygaende pyn, zoo als zy zich uitdrukte, gevoelde, en hierover zeer beducht was: sedert elf jaren was zy niet zwanger geweest; doch in het eerste jaer van haer huwelyk had zy een kind geteeld, 't welk vyf jaren in het leven geweest, en door de moeder zelve gezoogd was.

Ik vond aen hare borsten geen kenmerk dat zy ooit gezogen was: zy waren in alle opzichten onveranderd, uitpuilende en in 't geheel niet afhangende. De ingang der scheede, met derzelve gansche beloop, was eng en tegens de schaembeenders toegekromd. De lysmoeder, die hoog geplaatst was, lag zoodanig scheef, dat ik myn' wysvinger, waarmede ik haer onder-
vloeg,

(†) Zie het laetste hoofdstuk van het 4de deel van myn *Duitsch Werk over de Vroedkunde.*

floeg, om moest keeren, en zoo ver ik kon inbrengen, ten einde ik den mond der baarmoeder, dien ik geheel achterwaerds, in de uitholling van het heiligbeen, geplaetst vond, zoude onderzoeken. Deze was glad gepolyst, en met één woord zoo gesteld, als zy doorgaens by vrouwen, die nooit gebaerd hebben, plagt te zyn. Ik bemerkte naeuwlyks de dwersche spleet, veel minder een kruisvormig lidteeken. De huid van den onderbuik was glad en gespannen; hier en daer vond ik slechts eenige weinige nietsbeduidende witte strepen. Haer Lyfarts verzekerde my, dat hy by de verlossing tegenswoordig geweest was, en het kind in deszelfs laetste doodelyke ziekte behandeld had. Wy overwogen gezamenlyk, naerdien men ons hiertoe verzocht had, wat dan naderhand de oorzaak van hare onvruchtbaerheid konde zyn. Beide echtgenooten waren voor het overige gezond: de vrouw had slechts, in dit laetste jaer, hare maendelyksche stonden eenigzins ongeregeld. Wy wisten geene waerschyntyke oorzaak nittedenken, dan de aenmerkelyke verkeerdeligging en scheefheid van den mond der Lyfmoeder, welk gebrek ook andere Schryvers en Kunstkeners reeds bygebragt hebben. Met opzicht tot deze werktuiglyke hinderpael, konde de veranderde ligging, by de vleeschelyke vermenging, mischien eenig voordeel aenbrengen. Ik zoude schier vergeten hebben te melden, dat ik bespeurde, gelyk de vrouw my zulks ook toestemde, dat hare scheede byna altoos droog is.

AENMERKINGEN

OVER HET

POEDER VAN ALGAROTH.

Uit het Fransch van den Heer MACQUER.

POEDER VAN ALGAROTH, *braekverwekkend Poeder en Levensmercurius (a)*, zyn alle zoo vele namen, die men geeft aen eene bereiding, welke eene soort is van kalk uit het *Spiesglaskoningsken (b)*, afgescheiden van *Spiesglasboter (c)*, door middel van eenvoudig water.

Het Zeezuur (d), 't welk zich met het metaëllische gedeelte van het Spiesglas niet kan vereenigen, dan door byzondere bereidingen, en wanneer het den hoogsten graed van sterkte bezit, hoedanig men het in de Spiesglasboter aentrest, is zeer genegen om zich aftecheiden, en doet dit ook inderdaed, ten minste voor een zeer groot gedeelte, wanneer het, door eene genoegzame hoeveelheid van water, verslapt is. Byaldien men derhalve op de Spiesglasboter water giet, gebeurt 'er byna het zelfde, als wanneer men het zoutachtige mengsel van het vitrioolzuur (e) en de kwik met water vereenigt; dat is, het grooter gedeelte van de metaëllische aerde scheidt zich van het Zeezuur

(a) Mercurius vitae. (b) Regulus antimonii. (c) Butyrum antimonii. (d) Acidum marinum. (e) Acidum vitriolicum.

zuur af, of behoudt ten minste zeer luttel van het zelve; en by gebrek van met eene genoegzame hoeveelheid van zuur vereenigd te zyn, blyft zy onontbindbaer, en in de gedaente van een wit nederploffel onder het vocht; terwyl het andere gedeelte van die zelfde aerde in het water ontbonden blyft, naerdien de hoeveelheid van Zeezuur in dit laetstgezegde ver de overhand heeft.

Het zuurvocht, 't welk boven de oppervlakte van het nederploffel of het poeder van ALGAROTH dryft, is zeer oneigenlyk met den naem van *filosofischen Vitrioolgeest* bestempeld; want het is, volgens de eenparige getuigenis van alle hedendaegsche Scheikundigen, buiten alle kyf dat het geen deeltje, hoe klein men het ook begrypen wil, van het Vitrioolzuur in zich bevat; doch het is ook eene andere dwaling te stellen dat het niets dan enkel Zeezuur is, dewyl het, zoo als wy even gezegd hebben, nog vereenigd is met een klein gedeelte van de metaellische aerde van het Spiesglas: dit blykt uit de nederploffing van deze aerde, welke men door middel van loogzout kan veroorzaken.

De aerde, welke in deze kunstbewerking nedergestrekken wordt, heeft, nadat zy met veel overgehaeld water volkomen en verscheiden malen gewasfchen is, den naem van *Poeder van ALGAROTH*, een' Geneesheer, die het zelve als een artzonymiddel toediende, ontvangen. Deze bereiding van het Spiesglas, in eene gift van één tot vier azen gebezigd, is een zeer hev'ig brackverwekkend en buikzui-

zuiverend middel; doch het is ontrouw en zelf gevaerlyk, even als alle braekverwekkende be-reidsfels van het Spiesglas, die geen zoutachtigen aert hebben.

De meeste Scheikundigen gelooven dat het Poeder van ALGAROTH een gedeelte van het zuur der Spiesglasboter behoudt, en schryven de uitwerkfels, welke het gedeeltelyk voortbrengt, aan dit zuur toe. Het is zeker, wanneer het poeder niet volkomen gewasfchen is, dat het iets van het zuur behoudt, en dat dit aan het zelve eene foort van een bytend vermogen kan geven; doch men is niet algemeen overtuigd, dat men het poeder van al zyn zuur, door middel van dikwerf herhaalde afwasfchingen of zelf door kooking, in eene groote hoeveelheid van water niet kan berooven. De Heer BEAUMÉ meent dat het zeer mogelyk is: maer daerenboven, hoewel dit poeder ook afgewasfchen moge zyn, het behoudt altoos een zeer hevig braekverwekkend vermogen, welk dat van het glas van Spiesglas (f) fchier evenaert, waerin echter niets verwonderlyk gelegen is; want, in de veronderftelling zelfs dat deze Spiesglasaerde volkomen van zuur beroofd was, gelyk zy niet dan met het Zeezuur, 't welk de metalen al hunne brandstof (g) niet ontneemt, faemgevoegd is geweest, behoudt zy nog genoeg om heftige brakingen te kunnen voortbrengen, even als men over het algemeen in alle Spiesglaskalken, die niet volkomen van haer brandbaer gedeelte ontbloot zyn, waerneemt.

L. e.

(f) Vitruv. antimonii. (g) Phlogiston.

LEMERI zegt dat het *Poeder van ALGAROTH* noch door Salpetergeest (*h*) noch door het Koningswater (*i*), op de gewone wys bereid, opgelost kan worden, maer dat het in een mengsel van de geesten van Salpeter, gemeen Zout (*k*) en Koperrood (*l*) ontbindbaer is. Daer dees Scheikundigen zeer nauwkeurig is, heeft men reden om te gelooven dat het geen hy hieromtrent gezegd heeft met de waerheid overeenstemt: ik zal 'er alleenlyk byvoegen, dat ik getracht heb dit poeder te ontbinden door den room van Wynsteen, zoo als men het glas van Spiessglas, om den Brackwynsteen te vervaerdigen, doet oplossen; en ik heb bevonden, dat het gemakelyk en volkomen door dit zuur opgelost wordt, en met het zelve een middenflchtig zout, 't welk voor kristalschieting vatbaer is, vormt. Deze proef geeft my aenleiding om te gelooven dat men het *Poeder van ALGAROTH* met veel voordeel zoude kunnen bezigen, ter bereidinge van een' Brackwynsteen, die veel zekerer, standvastiger en met een' gelyker graed van heftigheid werkt, dan die geene, welke men door middel van het *glas van Spiessglas* bereidt (†).

(*h*) Spiritus nitri. (*i*) Aqua regia. (*k*) Spiritus salis communis. (*l*) Spiritus vitrioli.

(†) In het 1ste Stuk van ons *Magazyn* bladz. 156 hebben wy de wys van deze bereiding reeds beschreven.

VERBETERDE DRUKFEILEN.

<i>Bladz.</i>	<i>Regel</i>	<i>staet</i>	<i>lees</i>
228	7	deszelfs oorzaken	derzelver oorzaken
247	1	ontfaen	zullen ontfaen
262	28	opdat na	opdat het na
266	10	deszelfs aenwezen	derzelver aenwezen
311	26	doodelyk toevallen	doodelyke toevallen

<i>Bladz.</i>	<i>Regel</i>	<i>staet</i>	<i>lees</i>
346	<i>in de noot</i>	4 in de baer moeder	boven in de scheidde
348		13 binnen de baer moeder	binnen de scheidde

lingen over deze stof heeft uitgegeven. Verscheiden gevallen echter hebben my geleerd, dat men in de onderkenning dezer ziekten nog dikwerf dwaelt, en dus eene kwade geneeswys aenwendt, waerdoor de zieke, door verlies van tyd en geld, en door vele pynen, niet weinig lydt. By de bespiegelende kennis behoeve ik my niet optehouden; want deze is, van den bovengenoemden Schryver, in een helder daglicht gesteld, zoodat zy geene byvoegfels gedoogd: ik zal by gevolg slechts eenige weinige dingen, als bydragen ter beter onderkenning dezer ziekten, zeggen en door voorbeelden ophelderen. Misfchien zal myn kort Vertoog niet geheel onnuttig zyn: ik zal ten minste het een en ander zeggen, 't welk onder het oog van den Heer POTT niet schynt gevallen te wzen.

De eigenlyke zoogenoemde WATER- en VLEESCHBREUKEN zyn de voorwerpen van myne beschouwing; de eerste, om haer naeukeuriger te leeren onderkennen, opdat Jer zulke feilen, als waervan ik straks verder gewag zal maken, niet meer begaen worden; de laetste, uit hoofde harer verwantschap met de eerste, en om de kwade gevolgen, die uit een verkeerd denkbeeld van dezelve kunnen ontfiaen, te verhoeden.

Mo-

Mogelyk zal het den Geneesheeren en Heelmeesteren aanleiding geven, om 'er verder over te denken, en ware hulpmiddelen uitte vinden: mischien kunnen myne proeven den weg daer toe banen.

Ik zal thans geene melding maken van de waterzuchtige opzwellung van den balzak, welke zeldzaam met de waterbreuk gepaerd gaet, doch nooit uit dezelfde oorzaak ontstaat: ook zal ik de byzondere foorten der waterbreuken, welken de bovengemelde Schryver geboekt heeft, niet optellen, maer alleenlyk de waterachtige zwellung van den bal en zaedstreng gade slaen. Beide gezwollen hebben hare zitplaats, voornamelyk het eerste, in den scheederok, het laetste echter dikwerf in het celwys weeffel van den zaedstreng.

De oorzaak dezer zwellung is doorgaens eene kneuzing of verscheuring der water- of kleene bloedvaten in den scheederok. Beide gezwollen zyn in hunnen aenvang of voortgang bepaeld, zoodat de naburige deelen zich in hunnen natuurlyken staet voordoen, het zy de zwellung boven, beneden of ter zyde van den bal worde waergenomen. De toenemende uitrekking van den scheederok is oorzaak, dat

men den bal niet duidelyk genoeg voelen kan; waerom men het euvel voor een gezwollen, ontstoken of venerische bal, waernaer de waterbreuk in het geheel niet gelykt, aenziet. Indien het ingesloten vocht niet met bloed gemengd is, en men tegen de eenigzins gespannen huid van den balzak licht houdt, of dat men 'er de stralen der zonne op laet vallen, dan zal het gezwel zich half doorschynend vertoonen. Doch deze proef vervalt, zoo rasch 'er eenig bloed met het vocht van de waterbreuk gemengd is. Het gezwel is vlak, glad en veêrkrachtig, en kan, zonder eenige pyn te verwekken, aengerackt worden.

De volgende teekens, te samengenomen, geven eene waterbreuk te kennen: als 1) een gezwel aen den bal, waerby de bal zelf somwylen niet gevoeld kan worden; het gezwel is onpynlyk, veêrkrachtig, zonder hardigheid, en, by de tegenhouding van het licht, doorschynend. Of 2) zy is, onder de overige omstandigheden, ondoorschynend en eenigzins pynlyk. In beide gevallen is de zaedstreng vry. 3) De bal is vry; en aen den zaedstreng is eene opzetting, die, naer de gesteldheid van het uitgetreden vocht, meer of
 min

min doorschynend is. 4) Het gezwel is onbepaald.

Door het eerste en tweede kenmerk zal men, met behulp van het vierde, eene waterbreuk van den bal onderkennen, waerby de zaedstreng vry is: doch het derde en vierde kenmerk toonen ons eene waterbreuk van den zaedstreng aen, waerby echter de buikring van het gezwel vry blyft.

Na deze korte beschryving, gepaerd met eene ontleedkundige kennis, zal het niet moeijelyk vallen, eene waterbreuk van eenen venerifchen bal, of van eene zoogenoemde vleeschbreuk te onderscheiden.

Indien men nu het euvel kent, dan ziet men ook ligtelyk in, dat inwendige middelen niets kunnen uitvoeren, naerdien het uitgetreden vocht buiten de wegen der omlooping en binnen eene holligheid gesloten is: doch alle uitwendige, verdeelende en andere middelen zullen ook vruchteloos aangewend worden; en het is alleen de heekkundige hand, die of eene onderhoudende of eene grondige genezing kan te wege brengen.

De onderhoudende geneeswys bestaat daerin, dat men met eenen *troicar* of eene vlym (c) (*) eene opening in het gezwel make, het water late uitloopen, en wanneer dit geschied is de wonde met eene wiek en pleister verbindt; en de heeling zal in weinig uren volbragt zyn.

De grondige geneeswys bestaat tot hier toe in de opening van den geheelen breukzak (of van den scheederok) en in deszelfs gedeeltelyke wegneming. Ik zal van deze manier, schoon langen tyd door my gevolgd, niets meer zeggen: zy is genoeg bekend; doch ieder zal ook weten, dat zy met hevige pynen, ontsteking en felle koorts gepaerd gaet. Ik was 'er op uit om deze toevallen minder hevig te maken, en op de manier van den Heer POTT met de hairfnoer (d) oplettend; doch ik

(c) Lancet. (d) Seton.

(*) De Heer POTT geeft den voorrang aen den *troicar*, en zoo ik geloove om zyne fyner punt; doch, mynes bedunkens, is hy des te gevaerlyker, hoe spits'er hy is; want men kan somwylen den bal niet voelen of te rug drukken; hy wordt alsdan ligtelyk gekwetst, en in gevaer gebragt van weggenomen te moeten worden: is hy daerentegen van eene stompe punt voorzien, dan heeft men minder te vreezen. De zeer puntige *troicar* kwetst dikwerf by eene buikdoorboring de darmen en andere deelen, *Kwade voorbeelden sichten niet.*

ik vond dat zy geene geringer toevallen, dan de eerstgenoemde, veroorzaakte. Myn oude waerdige vriend, de nu overleden Heer PRÖBISCH, verhaelde my de gewoonte gehad te hebben, om in het onderste gedeelte van het gezwel eene opening, ter lengte van eenen duim, te maken, nadat het water ontlast was, eene steekwiek, uit plukfel gemaakt, te brengen, wanneer deze opening behoorlyk etterde, eenen duim lang meer bovenwaerds de opening te verlengen, als de grootte van den breukzak het vorderde, en, indien in deze tweede gemaakte opening de ettermaking ook gevolgd was, nog eene derde insnyding te doen: by deze handelwys, zegt hy, geene aanmerkelyke koorts waergenomen te hebben.

Schoon ik het snyden schuwe, was ik echter begerig eene proef van deze manier te nemen. De gelegenheid bood zich daer toe aan, by eenen Kanonnier, die eene waterbreuk aen den linker bal had. De bal zelf was verhard, wanstaltig en byna vier duimen lang; daerenboven had de lyder, sedert vele jaren, verouderde zweren aen de dyen gehad. Ik had hem reeds verscheiden malen, door een' steek met eene vlym, het water afgetapt; doch ditmael maakte ik, aen het onderste gedeelte

van het gezwel, eene opening met de vlym, ter grootte van eenen duim, en bragt eene zachte steekwiek, tusfchen den bal en den fcheederok, tot geheel na boven op de *fonde* in: de fcheederok trok zich famen, en floot zich fterk om de steekwiek. Geen koorts kwam 'er te voorschyn; de wonde begon een weinig te etteren. Op den twaelfden dag vertoonde zich een kleen koortsje; en op den veertienden kwam 'er de steekwiek, met veel etter en een stuk van den fcheederok, uit. De koorts was na vierentwintig uren afgelopen. Ik bragt hierop korter en dunner steekwieken in de wond, welke telkens kleiner werd; zoodat in vier weken de heeling volkomen ten einde gebragt was.

Naderhand deed ik de kunstbewerking aen eenen Joodschen Geleerden, vyftig jaren oud, juist op dezelfde wys. De ingebragte steekwiek bleef 'er tweeëntwintig dagen, zonder eenige toevallen te veroorzaken, inzitten. Op dezen dag vertoonde zich eene hevige koorts met eene ontsteking van den balzak. Na de kunstbewerking, deed ik hem eene aderlating; deze herhaelde ik thans, gaf eenige *matigende middelen* (f), en liet 'er den levensbalfem (g)

om-

(f) Temperantia. (g) Balsamum vitæ.

omflaen. Op den dertienden dag nam ik 'er de steekwiek, met een gedeelte van den scheederok omringd, uit: ik verbond wyders op dezelfde wys, als in het vorige geval; en in de zesde week volgde de volkomen heeling.

Een buitenlandsch Ridder liet my, door een' bekwamen Heelmeester, over eene waterbreuk raedplegen. Ik ried de kunstbewerking aen, en hield daerover eenige malen briefwisseling, voordat zy ondernomen wierd. Eindelyk stelde de Heelmeester, myn oude vriend, haer op de zoo even beschreven en door my aenbevolen manier in het werk; en de heeling volgde, zonder eenige toevallen, op de gelukkigste wys.

Dit zy genoeg om te beproeven, of myne Kunstgenooten deze manier zullen kiezen. Ik beken, rondborstig, dat ik ze nooit zal laten varen, naerdien zy oneindig den voorrang verdient, zoo wel boven de manier met de hairfnoer, als met de wegneming van den breukzak: door de laetste heb ik eenen lyder zien sterven, naerdien de voorbereiding en aderlating verzuimd waren.

Ik zal nu een geval verhalen, waerin ik by een' Geleerden de kunstbewerking volgens de

gewone wys verrichtte, en waerin de gewone toevallen waergenomen werden; doch waerby zich ook verscheiden andere omstandigheden voegden, die uit mangel eener juiste kennis van eene waterbreuk voortkwamen.

My werd gemeld dat dees Geleerde, by het opstygen te paerd, eene pyn aen den regten bal gevoelde, dat dezelve gezwollen, verhard en pynlyk was, en dat deze toevallen voor stovingen en andere middelen niet wilden wyken. Men vraegde of dit ook een venerische bal mogte zyn, dewyl de lyder een getrouwe dienaar van VENUS was? Ik antwoordde, dat soortgelyke kneuzingen vack gelegenheid tot eene waterbreuk geven; dat ik my ook eenige voorbeelden herinnerde, waerby zinkinggezwollen van den bal ontstaen waren, wanneer de zieke in vorigen tyd aen zinkingpynen onderhevig was geweest; dat het echter, indien 'er een druiper voorafgegaen, en men dezen niet goed genezen had, mogelyk konde zyn dat dit een venerische bal was. Door myne afwezendheid, moest ik het aen het oordeel van de aldaerwonende Geneesheeren en Heelmeesteren overlaten, welke myner gisfingen het meest gegrond waren. In het eerste geval ried ik het gezwel in eene donkere

kere kamer tegens een helder licht te houden, om door het doorschynen van het licht te bespeuren, of het eene waterbreuk was, welke het intuschen ook zyn konde, byaldien 'er andere omstandigheden, waervan ik zoo even gewag maekte, by het niet doorschynend licht, aanwezig waren; want alsdan konde het eene met bloed gemengde waterbreuk zyn; dat de tegenstand op eene drukking dit nog duidelyker zoudde maken, en dat dan de kunstbewerking het zekerste middel was. Kortheidshalve zal ik de in het tweede en derde geval voorgeslagen middelen verzwigen.

Men gaf my tot antwoord, dat het voorzeker geene waterbreuk was, dat men veeléer geloofde dat het ongemak een' venerischen aert had; en daerom werden de uitgezochteste middelen aangewend, doch zonder vrucht. Men verkoos eenen anderen Arts; en ik werd voor eenigen tyd vergeten. Dees Arts konde zich mede van de aanwezigheid eener waterbreuk niet overtuigen; hy hield het euvel voor een' venerischen bal, met eene swelling der zaedvaten (*h*) gepaerd gaende; en hy geloofde dat deze vaten, ter dikte van een' vinger,

op-

(*h*) Cirfoeele.

opgezet waren. Nadat men uiterlyke weekmakende middelen had aangewend, leide men 'er een' kwikpleister op: innerlyk moest de lyder verscheiden ontbindende middelen, de venusfmet uitrooijende afkookfels, het kwikvocht van VAN SWIETEN, enz, gebruiken. Het lust my niet alle de schynbare goede gevoelens uit te schryven: het zy genoeg, dat deze middelen in eenige maenden niets hielpen, en dat de zieke andermael mynen raed verzocht, welke de volgende was: dat ik door myne afwezendheid niets naeuwkeurig konde bepalen; dat de gevoelens der Artzen gegrond schenen; doch dat, wanneer het gebrek van een' venerischen aert was, het overlang door de gebruikte middelen moest overwonnen zyn; dat ik intusfchen in myne meening, dat 'er eene water- of vleeschbreuk of beiden standgrepen, versterkt werd; doch dat ik, by de bezigtiging van den lyder zekven, meer zekerheid zoude kunnen geven.

De lyder kwam naer BERLYN; en denzelfden avond nog werd ik wegens de tegenwoordigheid eener waterbreuk overtuigd; want het licht scheen door het water heen; en de kunstbewerking, na verloop van weinige dagen gedaen, bevestigde myn gevoelen. Ik vond
niets

niets tegennatuurlyk: meer dan een vierde van een pint klaer water liep 'er uit; en in den breukzak waren eenige waterblaesjes. De zieke geloofde nog, by aenhoudendheid, dat de bal beschadigd was, en verzocht my eenige malen denzelven wegtenemen, waerin ik echter niet konde bewilligen. Hy werd volkomen geheeld, en leeft sedert zes jaren gezond.

Ik merk hier by nog aen, het geen ieder ligtelyk zal inzien, dat, wanneer men het ongemak gekend had, de kunstbewerking terstond het hulpmiddel zoude geweest zyn, en dat men, een rond jaer lang, duizenderlei middelen, tyd en kosten had konnen sparen; ik laet staen dat de gebruikte middelen aen het anderszins gezonde ligchaem meer schade dan voordeel hebben toegebracht. Hoe noodig is het derhalve eene ziekte regt te kennen, en zich niet door vooroordeelen te laten misleiden!

Is men door de opgegeven teekenen overtuigd, dat 'er eene waterbreuk aanwezig is, schoon ook de doorschynendheid ontbreekt, dan moet men besluiten, dat dezelve gemengd en 'er eenig bloed uitgestort is, 't welk het
door-

doorschynen van het licht verhindert. In dit geval nu is 'er ook geen ander middel dan de kunstbewerking, die echter zelden in eene onderhoudende geneeswys kan bestaen; want dikwerf leidt de bal derwyze, dat hy niet kan behouden worden. Somwylen is hy als geheel ontbonden, of met uitwasfen bezet, of verhard en in eene zogenoemde vleeschbreuk overgegaen. In de eerste gevallen moet men den *troicar* ook vermyden, en veelër eene opening in de huid van den balzak en in den scheederok, met de *bistourie* meer gesneden als gestoken, maken, naerdien men daarmede niets kwetzen kan. Is het water op deze wys ontlast, dan kan men over de gesteldheid van den bal des te beter oordeelen. Vindt men hem natuurlyk, dan moet men de wonde, zonder verder omslag, zoeken te heelen: is 'er echter iet tegenatuurlyks aenwezend, dan brenge men, voor dat de scheederok zich samentrekke, eene holle *sonde* in de gemaekte opening, en opene den breukzak tot boven deszelfs grond, om den bal en zaedstreng beter te kunnen zien, en te beoordeelen of hy kan behouden, of weggenomen moet worden. Is de bal welgesteld, dan is de waterbreuk dikwerf uit eene kwetzing van den zaedstreng oorsprongelyk. Vindt men by deze

deze onderzoeking waterblaesjes, dan nemen dezelve weg, opene met voorzichtigheid den grond, welke zich doorgaens rottig vertoont, en reinige en heele hem door de bekende middelen.

Een uitlandsch Koopman schreef my, dat hy sedert een jaer een' gezwollen bal had, met vele pynen in den rug en de heup; dat men het ongemak voor venerisch verklaerde, schoon hy in geen veertien jaren eene besmetting had ondergaen, maer wel voor dien tyd een' druiper had gehad, waervan hy binnen agt weken en wel zeer goed genezen was, naerdien hy 'er sedert niet het minste ongemak van vernomen had: hy leefde gehuwd en gezond, behalve dat hy meenigmalen aen koortfige aanvallen onderworpen was. Myn antwoord kwam hierop uit, dat ik vreesde voor eene waterbreuk of voor eene nederzetting eener zinkingachtige stoffe op den bal, waerdoor hy tegennatuurlyk opgezet, hard en pynlyk geworden was; doch dat ik niet zekers konde oordeelen, zonder een geschiedverhael der ziekte, door eenen Arts duidelyk opgesteld. Ik ontving het zelve, en hield my van eene waterbreuk overtuigd; want 'er werd gemeld dat de lyder, by het ryden op eene koets,

koets, op de harde bank, zyn' bal gekneust, en sedert dien tyd gedurige pynen gevoeld had. Deze oorzaak wilden de aldaerwonende Artzen niet aennemen, waerom hy besloot tot my te komen:

Het gevoel gaf my eenē waterbreuk te kennen: de linker bal was ter grootte eener vuist opgezet, de zaedstreng tot op de breedte van een' duim onder den buikring verhard en eenigzins vergroot. De doorschynendheid van het gezwel ontbrak, waerom ik oordeelde dat 'er bloed met het water vermengd was. Om niet te dwalen, pleegde ik raed met den Heer SCHMUCKER en den Hoogleeraer VOITUS; en dewyl zy myn gevoelen toegedaen waren, werd de kunstbewerking derwyze ondernomen, dat de geheele scheederok gespleten wierd. Het uitlopende water was, even als ik vermoed had, met bloed gemengd, en de bal verrot; waerom tevens deszelfs wegneming, zonder de binding van den zaedstreng, ondernomen, en de lyder gelukkiglyk genezen werd.

Een voornaem Heer kwetste, in het voorjaer 1779, by het vallen van een paerd, den linker bal, waerdoor hy hevige smerten gevoelde. Op de betasting schein het als of

de

de bal geheel ontbonden was. Myn wondwater, benevens het water van GOULARD, was 'er omgeslagen, totdat de pyn verdween. Nog was 'er geene bal te voelen. De balzak zwelde allengskens, en vertoonde eene waterbreuk: zy werd grooter, doch was nimmer doorschynend. Ik vreesde voor eene met bloed gemengde waterbreuk; en daer de lyder wilde geheeld zyn, werd door my, wegens de omstandigheid dat de bal niet konde gevoeld worden, voorgesteld, dat het somwylen noodzakelyk konde zyn den bal weg te moeten nemen. De lyder was tot dit alles gereed. Op den tienden van Wynmaend opende ik het gezwel met de *bistourie*: straks ontlastte zich een bloedkleurig water; doch den bal vond ik geheel in zyn' natuurlyken stact. In het celwys weefsel van den scheederok was eene verdikking, die my echter niet verhinderde de wonde zeer eenvoudig te verbinden, en de heeling binnen weinige dagen te voltoojen.

Vele Geneesheeren en Heelmeesters noemen thans iedere hardigheid van den bal, als ook van den zaedstreng, wanneer daerby geen water bemerk't wordt, eene vleeschbreuk: de ondervinding echter heeft my geleerd dat deze geene eigenaertige benoeming zy. Men vindt

verharde en opgezette ballen en byballen, die van een' knoestachtigen aert zyn, en vaek uit inwendige oorzaken ontfaen, zonder zulk eenen vleeschklomp voorttebrengen, welke men dikwerf in anderszins gezonde lichamen, na stooten en kneuzingen, somwylen ook uit venerifche oorzaken, aantreft. Die innerlyke oorzaken bestaen in eene scherpte, welke eigenlyk niet bepaeld kan worden, en zich in het celwys weeffel en vet, rondom de zaedvaten, buiten het buikvlies, nederzet, en tot aen den zaedstreng en bal uitstrekt. De Venusfmet verwekt mede knoopachtige opzettingen en verhardingen. Ik heb meermalen foortgelyke opzettingen der ballen door gomachtige pleisters verdeeld, doch andere in verettering zien overgaen: de uitwasfen verteerden; en 'er volgde eene genezing. Dit geschiedt nooit by kanker- of knoestachtige verhardingen. Op uitdrukkelyke begeerte heb ik ballen, welke bezet waren met uitwasfen, die eenen verwarden rooden vleeschklomp vertoonden, weggenomen. Deze vleeschgezwollen zyn ook niet vergezeld met die vliegende pynen, welke van den bal naer den rug toegaen, en meer de medgezellen van knoestachtige ballen zyn, waer men de vleeschgezwollen niet aantreft: veelëer vertoonen zy eene

eene witte, harde en als eeltachtige zelfstandigheid. Meenigmalen heb ik in voortge-lyke pynlyke, harde en knoopachtige ballen en byballen inwendig een pit, als in eenen rooden rottigen klomp veranderd, gevonden.

Dit onderscheid is daerdoor merkbaer, naer dien ware zoogenoemde vleeschbreuken of knoopachtige ballen, buiten de wegneming van den bal, te genezen zyn: doch de knoestachtige ballen wyken voor geene middelen, maer vorderen de wegneming van den bal; en deze kunstbewerking, wanneer zy by tyds verriecht wordt, behouwt dikwerf het leven: meenigmalen echter is zy mede niet toereikend, om het leven voor een' geruimen tyd te verlengen, wanneer de oorzaken sedert lang ingeworteld zyn.

Zeker Heer meende, in den zomer 1775, door het paerdryden zyn' regter bal gekneusd te hebben. Ik heb echter na zyn' dood vernomen, dat hy reeds eenige jaren te voren over verscheiden ongemakken in den rug geklaegd had. De Geneesheeren en Heelmeesters hadden, tot Mei 1776, reeds al het mogelyke aangewend, en de kunstbewerking

welker uitvoering my opgelegd werd; voorgesteld. Ik vond den bal en zaedstreng verhard en eenigzins ongelyk opgezet: nogthans scheen de zaedstreng, een' duim breed onder den buikring, nog vry te zyn, 't welk my by deze knoestachtige verharding nog hoop van eenen goeden uitflag gaf. Ik ondernam de kunstbewerking, in tegenwoordigheid der Geneesheeren en van den bekwamen Lyfwondarts. Na gedane opening van den balzak, en de ontblooting van den bal zelf, vond ik denzelfden, nevens den zaedstreng, knoestachtig verhard. Ik ontdekte myne gissing, namelyk, dat de oorzaak innerlyk was, en het celwys weeffel buiten het buikvlies konde zyn aengedaen, waerom ik de wegneming van den bal, zonder de binding wilde ondernemen, ten einde de ontlasting door den afgesneden zaedstreng konde geschieden. Ik leide eene zeer smalle en fyne *longuette* om den zaedstreng, dicht by den buikring, om hem, wanneer 'er eene al te sterke bloedvliet op mogte volgen, te konnen famentrekken; en daerop sneed ik den zaedstreng, welke geheel eeltachtig scheen te zyn, ter breedte van een' duim beneden den buikring door. Ik deed het verband, en liet op het zelve, door de hand eener noodhulp, eene gedurige drukking op de door.

doorgesneden slagaders maken. Dit geschiedde twee dagen lang; en 'er volgde geene bloeding: de *tamponade* was, benevens de drukking met de hand, toereikend om zulks te beletten (i). Alles zag 'er zeer wel uit; het eeltachtige gedeelte van den zaedstreng wilde zich alleenlyk, zelfs by het samentrekken van de *longuette*, niet afscheiden. Ik sneed het dus in de derde week weg. De slagader had zich tot de dikte van eenen zeer kleenen grassalm vernauwd, en liet zich door de Lorkenzwam ligtelyk bedwingen.

De heeling was in de zesde week gelukkig volbragt; en niemand was voor eenig kwaed beducht. Gedurende den zomer had de lyder aen zyne Geneesheeren geklaegd over pynen in den rug, welke langzamerhand toenamen. Men vond geene reden, om te gelooven dat 'er een gebrek in de nieren was; en de ontlasting van de pis was slechts eenigemalen bezwaerlyk geweest: ook vertoonden 'er zich eenige koortsachtige bewegingen, die nochtans den lyder niet verhinderden zyne bezigheden

(i) Meenigwerf vertoont 'er zich bloed in het verband, 't welk uit de vaten der doorgesneden huid en niet uit de slagader komt.

heden waertenemen. Den zesden van Slag-
maend ontstond 'er onverwacht een gezwel
aen den regter voet, 't welk van de teen tot
aen de heup liep, ook ontstoken scheen te zyn,
en zeer pynlyk was. De lyder was zeer on-
rustig, en had hevige koortsachtige bewegingen.
Het gezwel nam schielyk toe, maer ging echter,
binnen eenige dagen, in een zuchtgewel over;
tot welks wegneming de omslagen en inwen-
dige pisafdryvende middelen eenig nut deden,
doch niet geheel voldoende waren. Men oor-
deelde, dat eene drukking op de groote bloed-
vaten de oorzaak van het gezwel moest zyn;
doch den schielyken oorsprong konde men niet
verklaren.

In het begin van Wintermaend ontdekte de
lyder een hard gezwel, ter grootte van een
gansëi, in de rechter heupstreek: het stak
boven de oppervlakte der huid, was gevoelig,
doch niet pynlyk, en scheen diep binnen-
waerds te gaen. Hierby kwam nog eene
doorborende pyn van de rechter zyde naer
den rug, welke gedurig heviger werd; en
eene uittérende koorts maekte, den zesden van
Lentemaend, een einde aen het leven van den
lyder; nadat hy vierentwintig uren te voren
verscheiden hevigtinkende, en met zwarte

ver-

verrotte stukken gemengde, stoelgangen gehad had. Het ligchaem werd in het byzyn van den overleden Hoogleeraar MUZELL, door den bekwamen Wondarts geopend; en ik ontving daarvan het volgende bericht.

De ingewanden van de borst waren gezond; doch by de opening van het onderlyf viel aenstonds het bovenbeschreven gezwel onder de oogen: het was de rechter nier, welke tot de grootte van twee geheele vuisten opgezet was; zy had zich met het buikvlies onder de lever voortgedrongen, en besloeg de geheele rechter heupstreek. De nier was zeer week om aen te tasten: by de opensnyding vond men de bastachtige zelfstandigheid zeer dun, doch de mergachtige in eene gryze bry-stoffe ontbonden, welke eenen benaeuwden doch geen' rottigen reuk had. Het grooter gedeelte van den dwerschen kronkeldarm was door het koudvuur verteerd, en zoo murw dat men het met de vingers konde in stukken wryven, en bovendien op drie plaetzen doorboord. Zoo ver dit deel door koudvuur bedorven was, was het mede met eene meenigte van bryachtige stoffe bedekt, welke verscheiden gezwollen en ontbonden klieren van het dikke darmscheel uitleverde: vele dezer klieren wa-

ren geheel ontbonden , en veranderd in eene brystoffs, welke aen die der nieren gelyk was ; anderen waren slechts ten deele verwoest, anderen verhard en gezwollen. De linker nier was, even als alle de overige ingewanden van den onderbuik , gezond. By de onderzoe-king van den zaedstreng der rechter zyde vond men hem natuurlyk, niet opgezet noch knoestachtig; aen de doorgesneden plaets was hy in eene bandachtige zelfstandigheid over-gegaen, en met het celwys weeffel saemge-groeid.

Gaerne zoude ik de liefdeloosheid van zekeren Geneesheer by dit geval verzwynen; doch zyn uitgebazuind vonnis was op zoo eene meesterachtige wys te pas gebragt, dat vele myner Kunstgenooten begonden besluiteloos te worden, of mogelyk myne verwaerloozing, zoo als de Arts voorgaf, niet de oorzaak van den na twee jaren gevolgden dood was geweest. Om dezen, als Wondartzen, in staet te stellen in soortgelyke gevallen zelfs te konnen oordeelen, zal ik de gebeurtenis verhalen. Voor my zelven wil ze niet zeggen; ik heb hem deze en andere klecne beledigingen reeds lang vergeven.

Nadat de ftuiting van den bloedvliet zoo gelukkig, zonder de binding, gefchied was, deed my dees Arts vele pligtbetuigingen; naerdien echter het overgebleven ftuk van den zaedftreng zich niet terftond afscheidde, liet hy zich uit, dat de binding toch beter was. Myne redenen ftelden hem te vreden. Maer na den opgevolgden dood, verfpredde hy in verfcheiden huizen, aen Geneesheeren en Heelmeesters, dat de nieuwe wys, op welke ik de kunstbewerking verricht had, de oorzaak van den dood was.

Het is genoeg bekend, dat het celwys weeffel van den rug, buiten het buikvlies, de naeuwfte gemeenfchap heeft met dat van den zaedftreng: wyders is het bekend, dat door het inwendige bederf van het zelve de zaedftreng en bal knoest- en kankerachtig kunnen worden. In het tegenwoordige geval was de oorzaak van het euvel baerblykelyk in het celwys weeffel van den rug aenwezend geweest, voordat de verharding van den bal en zaedftreng ontftaen was. Wordt nu in een foortgelyk geval de zaedftreng gebonden, dan wordt het in het celwys weeffel opge-

hoopte vocht belet, zich uit de wonde te ontlasten; het doet dit weeffel opzwellen, maekt de kunstbewerking onnut, en verhaest den dood des te schielyker.

Wanneer men bloedvloeijingen zonder de binding kan stillen, zoo heeft men nog, behalve dat men den lyder van veel pyn ontheft, het voordeel, dat de toevloed der vochten naer de deelen, die, ingeval van de binding, geprikkeld worden, zoo sterk niet is, 't welk de genezing verligt. En ziet men niet meenigmalen, by het afvallen van het verband, dat 'er een nieuwe bloedvliet ontstaet? Dit geschiedt by de beschreven wys van bloedstemping nooit.

Het is waer, wanneer de binding eenigzins vast geschiedt, dan sterft het afgebonden stuk, en valt vroeger af. Wanneer men kleine aen een' steel hangende gezwollen wil afbinden, dan trekt een voorzichtig Heelmeester den draed voor de eerstemael zachtkens toe, en verhoedt daerdoor toevloed, ontfeking en pyn. De lyder aen deze binding eenigzins gewoon zynde, kan de draed voor de tweede-
of

of derdemacl vaster toegehaeld worden, nadat de steel sterker of zwakker is; en dus sterft het gezwel, en valt zonder verderen omslag af. Doch dit alles kan niet op de binding van den zaedstreng toegepast worden, inzonderheid niet, wanneer men reden heeft, om voor eene inwendige zwelling bevreesd te zyn. Dergelyke gezwellen kunnen zonder de binding opgelost worden, en hunne opgeloste ziekelyke stoffe door de wonde, als door een scheidingskanael, ontlasten.

In het tegenwoordige geval konde men de nadeelen van de binding vooruitzien, waerom ik ze ook niet ondernam. Het gevoig der gelukkige heeling, eene agttienmaendige gezondheid, en een tweejarig leven rechtvaardigen, zoo ik meen, genoegzaam myn doen; en de onderzoeking zelve na den dood, wanneer de zaedstreng op de doorsneden plaets bandig, met het celwys weeffel saemgegroeid, en 'er bovenwaerds geene tegennatuurlyke gesteldheid te vinden was, getuigt voor my; en ieder schrander Heelmeester zal my vryspreken. Ik zwyg gaerne, wat ik den Geneesheer te laste konde leggen, en zeg nogmaels: myne Kunstgenooten moeten, wanneer zy zelf denken en doorzigt bezitten, op geen gezag steu.

steunen, maer zich door overtuigende redenen tot de waarheid laten leiden (k).

(k) Tot eene gelukkige en schielijke heeling van geopende vleesch- (a) liesch- (b) en zakbreuken (c), na de wegneming van den bal (d), en in sommige opzichten van de na de oude wys geopende waterbreuk, brengt het omslaen van myn wondwater niet weinig toe: men moet echter opmerken dat het zelve geene onmiddelykgevoelige deelen moet aenraken. Tot dit einde bedekke ik, by de geopende breuk, den bal met een stuk van een osfen- of varkensblaes, of van het darmvlies, 't welk de Goudslagers bezigen, make dezelve met boven- en zydwaerds gelegd plukfel vast, en bevochtige dan het overige verband zeer sterk. Wel is waer, dat hieruit in het begin eene branding en pyn ontslaen; doch deze houden rasch op; en de nieuwe bevochtiging is meer verzachtend als pynlyk, terwyl de ontsteking en zwelling daerdoor verhoed worden. De ettermaking begint wel eenige dagen later; doch zy wordt niet te sterk; en by gevolg behoeft men voor eene opneming van etter niet beducht te wezen. De heeling is by deze behandeling dikwerf in vier, doch altoos in zes weken gevolgd; daer zy, in andere gevallen, meenigwerf tien en meer weken vordert.

(a) Sarcocoele. (b) Hernia inguinalis. (c) Hernia serotalis.
(d) Castratio.

V E R D E R E
A E N M E R K I N G E N
O V E R D E N
O N B R U I K B A R E N S T A E T
D E R
O N D E R S T E L E D E M A T E N ,
A L S H E T G E V O L G E E N E R
K R O M M I N G E
V A N D E
R U G G R A E T :

ZY N D E E E N V E R V O L G O P E E N E V O O R A F -
G E G A N E V E R H A N D E L I N G O V E R
D I T O N D E R W E R P ,

D O O R

P E R C I V A L L P O T T ,

*Lid van het koninglyke Genootſchap en Heelmceester van
St. BARTELS Ziekenhuis te LONDON.*

Vertaald, met Aenteekeningen vermeerderd en den
Schryveren van dit MAGAZYN medegedeeld,

D O O R

M. S. D U P U I ,

*A. L. M. Ph. & Med. Doct. Anat., Chir. & Art. Obstetr.
LECTOR, Lid van de Hollandsche Maetschappye der Wetens-
schappen te HAERLEM, van het Zeeuwſch Genootſchap der
Wetenschappen te VLISSINGEN, en van het Provinciael
UTRECHTSCH E Genootſchap der Kunſten en Wetenschappen.*

V E R D R E
A N N E K I N G

O V E R D E
O N B R U K B A R E N S T A E T

D E N
O N D E R S T E L E D E M A T E N
A L L E N E T G E V O L G E E N E R

K R O M M I N G E

V A N D E
R U G G R A E T :

S Y N D I C A T V E R V O L G O P Z I N N E V O O R A N
S T A A T S V E R H A N D E L I N G O V E R
D I E O N D E R W E E T

D O O R
P E T E R J A N L I J P O T T

A L L E N E T G E V O L G E E N E R
D E H A N D E L S K O N D I T I O N E N I N L O N D O N

V a n t a l l e n t w i s s e n v o r m e e t t e e n d e n
S a n t w a n v a n d e M a d a g a s c a r

D O O R
M . S . J . D . U . P . U . I .

A L L E N E T G E V O L G E E N E R
D E H A N D E L S K O N D I T I O N E N I N L O N D O N
D E H A N D E L S K O N D I T I O N E N I N L O N D O N
D E H A N D E L S K O N D I T I O N E N I N L O N D O N
D E H A N D E L S K O N D I T I O N E N I N L O N D O N

VOORREDE

VAN DEN

VERTALER.

HET is onnoodig dat ik de redenen opgeve, waerom deze *verdere Aenmerkingen van den Heer POTT, over den onbruikbaren staet der onderste Ledematen, uit eene kromminge van de Ruggraet* voortgekomen, door my vertaeld zyn: een gelyk doelwit, als my tot de vertaling zyn*er eerste Aenmerkingen* (a) aanspoorde, en het welk ik in de Voorrede aldacr (b) heb opgegeven, billykt dit myn doen, en legt op my des te meer de verpligting, zoowel als de begeerte om andermael, door de vertaling daarvan, mynen Nederlandschen Kunstgenooten de gelukkige en bevestigde gevolgen dier genezinge aen de hand te geven, en hun de verdere gedachten van dien grooten Heelmeester omtrent dit ongemak medetedeelen.

De

(a) Gedrukt te LEIDEN by CORN. DE PECKER in 8vo 1779.

(b) Bladz. v.

De afgezonderde uren, welke ik hier aen gewyd heb, indien zy dienen ter wegneminge van een welëer onherftelbaer gehouden ongemak, indien zy strekken ter voortzettinge der HEELKUNDE, myne geliefkoosde bezigheid, zal ik my dikwerf met geen gering vermaek herinneren.

Dan ik wil de redenen opgeven, waerom deze *Aenmerkingen* in dit GENEES-HEEL-ARTZENY- en VROEDKUNDIG MAGAZYN in het licht komen. Zy zyn deze:

Dewyl het den Heeren Schryveren van dit nuttig Tydschrift niet onbekend was, dat de *eerste Aenmerkingen* van den Heer PORT door my vertaeld waren, werd ik door hen verzocht, om de vertaling van deze *verdere Aenmerkingen* op my te nemen, en ze in hun Tydschrift te plaetzen. Ik nam dit op my, en wel te meer, om dat ik met hun in één gevoelen was, dat dit stuk niet slechts eene geschikte plaets in hun Werk zoude verdienen, maer dat daerenboven de kostbaerheid der Verhandeling zelve, door de daerbygevoegde Afbeeldingen, hierdoor zoude konnen verminderd worden.

Ik voegde in de Verhandeling zelve hier en daer eenige Aenmerkingen, Waarnemingen en Ophelderingen, welke ik dacht dat van nut konden zyn; en byzonder beriep ik my op de eerste Uitgaef dezer *Aenmerkingen*, welke ik begryp dat, zoowel als myn daerbygevoegd Aenhangiel, met deze moeten vergeleken worden.

De gelukkige uitflag, waarmede de Heer POTT zyne poogingen, ter wegruiming van dit allerdroevigste ongemak; heeft mogen bekroond zien, heeft hem voorzeker aengezet; om het met die naeuwkeurigheid; als men het in deze Verhandeling beschreven vindt, te schetsen; en waerlyk ieder, die gelegenheid gehad heeft om dit ongemak, zoowel in lyders van verschillenden ouderdom, als in deszelfs verschillende tydperken en uitkomsten; naertespeuren, moet 's Mans naeuwkeurigheid daerin niet slechts bewonderen, maer dezelve in haer begin, voortgang en einde eene *schildery* noemen; die naer de natuur der ziekte geschetst, en niet naer de begrippen van den Schryver gevormd is.

Ik noem met opzet zyne beschryving eene *schildery*, welke naer de ziekte zelve geschetst
I. Deel. III. Stuk. Cc is;

is, omdat het my, zoowel onder het vertalen van deze Verhandeling, als uit eene oplettende aendacht op zyne gedachten, omtrent dit ongemak, heeft toegeschenen, dat hy zich niet heeft bezig gehouden met natesslaen wat Geneeskundige Schryvers van dit ongemak geboekt hebben, en zelfs in een begrip geweest is, als of dit ongemak, tot heden toe, noch recht begrepen, noch naer waerde behandeld geworden is (c).

Gelyk ik nog van gevoelen ben (zoo als ik voorheen in myn Aensangsel achter de eerste Uitgaef van zyn Werk (d) breeder behandeld heb) dat wy omtrent de oorzaak, waerdoor deze onbruikbare staet der ledematen te wege gebragt wordt, in het duister waren, en my zyne uitlegging ten dien opzichte in deze laetste Uitgaef nog niet voldoet, zoo blyf ik ook nog van gedachten, dat een aental van toevallen, welke eenen lyder, 't zy jong of oud, van het begin eener kromminge van de Ruggraet tot aen het einde van zyn leven vergezellen, voor het grooter gedeelte als werktuigkundige uitwerksels te houden, en
uit

(c) Zie Bladz. 56 en 65.

(d) Zie Bladz. 42 en volg.

uit de werktuigkunde alleenlyk te verklaren zyn, en dat men geenszins (gelyk de Heer POTT wil (e)) de verandering van de geheele gedaente van het ligchaem, ten opzichte van het beengestel, noch den ziekelyken toestand der zachte deelen, welke men, by onderzoek in lyken, aengedaen vindt, op rekening van eene ontacting der Ruggraet en derzelve voortbrengende oorzaken alleen moet stellen, maer dat; als de Ruggraet in diervoegen aengedaen is, dat zy hare natuurlyke gedaente verliest, en eene andere, hoedanig zy dan ook zyn moge, aenneemt; eene reeks van toevallen, welke by zulke lyders in het oog loopen, als natuurlyke werktuigkundige uitwerksels, noodzakelyk moeten volgen, en op geene andere wys kunnen gebeuren of uitgelegd worden.

Wanneer ik zoo spreke, moet men intuschen niet vermoeden, als of ik van gedachten was, dat de harde, zoowel als de zachte deelen, in zulke lyders vooraf, door welke oorzaak ook, aengedaen, niet medewerkten om de ongemakken dier lyderen des te noodlottiger te

(e) Zie Bladz. 76 Num. 6, 77 Num. 18 en 81 Num. 23.

te maken: ik wil slechts, wanneer de kromming plaets heeft, dat de harde en zachte deelen moeten aengedaen worden met werktuigkundige ongemakken, welke niet zouden zyn voortgebracht, indien dezelve niet aanwezig ware geweest.

Dus over dit stuk denkende, had ik voorgenomen, by wys van Aenhangfel, gelyk in de voorgaende Uitgaef, te betoogen hoe reeds by de Oudheid, en wel inzonderheid by HIPPOCRATES, dit ongemak, tot verwondering toe, allernieuwkeurigst behandeld was, en hoe een aental van Schryveren van later tyden na hem hierover vele gedenkstukken en nuttige aanmerkingen nagelaten hadden; en in de tweede plaets den lezer werktuigkundig te doen begrypen, hoe de meeste toevallen, by eene kromming van de Ruggraet uitwerksels van een verbroken en op de bestmogelyke wys wederom te herstellen evenwigt zyn.

Dan daer deze stukken eene Verhandeling op zich zelve zouden uitmaken, en hierdoor dit stuk te uitgebreid zoude geworden zyn, om binnen den omtrek van één stuk van dit Magazyn te kunnen uitgegeven worden, en
daer-

daerenboven tot een beredeneerd stuk van dien aert meer tyd vereischt wordt, dan ik thans kan afzonderen, zoo heb ik liever deze Aenmerkingen met de daerbygevoegde Aenteekeningen alleen willen uitgeven, en zal, in hope van eene gunstige aenneming, by eene andere gelegenheid aen myne belofte vol-
doen.

Men moet intusfchen niet wanen, als of ik, met den geest van tegenfpreken beziel, by wys van voorlooper, mynen lezeren alhier wilde diets maken, dat de gevoelens van den Heer POTT niet aenneemlyk zyn, en hierdoor voornemens ben zyne wys van genezinge te verkleenen; dit zy verre; ik voede over dit stuk nog dezelfde gedachten als voorheen (*f*). — Ik heb te meenigwerf in LONDON ooggetuige van de genezingen van den Heer POTT geweest, om daer iets tegen in te brengen. Wy verschillen slechts omtrent de uitlegging der toevallen, welk verschil van zoo veel te minder aenbelang zal zyn voor lyderen, met dergelyk ongemak behebt, als het zeker is dat wy, fchoon in gevoelen omtrent de toe-
val-

(*f*) Zie myn Aenhangfel der eerste Uitgaef bladz. 56.

408 VOORREDE VAN DEN VERTALER.

vallen verschillende, om gelyke redenen zyne uitgevonden manier bezigen, om den onbruikbaren staet der onderste ledematen te herstellen, omdat wy, namelyk, *proefondervindlyk* weten dat zy de genezing aenbrengt.

CAMPEN,
den 7en van Slagmaend,
1782.

 V E R D E R E
 A E N M E R K I N G E N
 O V E R D E N
 O N B R U I K B A R E N S T A E T
 D E R
 O N D E R S T E L E D E M A T E N ,
 A L S H E T G E V O L G K E N E R
 K R O M M I N G E
 V A N D E
 R U G G R A E T .

HET is nu byna drie jaren, dat ik myne Waernemingen over de ziekte, welke het onderwerp van deze Verhandeling is, voor de eerstemael uitgaf.

De verdediging, welke ik ter dier tyd op my nam (immers ik hield my ten vollen verzekerd, dat men de Uitgaef te vroegtydig zou keuren) was dat men het ongemak, waertoe het gebragt wierd, voor hulploos hield; en dat zy daerom, welke hierdoor aengetast

werden, aen henzelven waren overgelaten, en genoodzaekt een allerellendigst leven om te dragen; maer, daer ik uit eene byzondere en tevens zekere manier van het ongemak te behandelen voordeel had zien ontstaen, zoo was ik van gedachten, dat het ongemak zoowel de onmiddelyke als ernstige aendacht onzer Kunstgenooten verdiende.

Voor de Uitgaef had ik de ziekte met eenige aendacht overwogen, en daeromtrent eenige proeven genomen: deze, schoon weinige in getal, waren voldoende, en vergezeld van zulk eenen goeden uitslag, om my te vergenoegen, en my te overreden dat het een onderwerp was, waerin het menschdom zeer veel deel had. Dan daer ik dacht dat niet de ondervinding van één mensch (men stelle die zoo uitgebreid als men wil) voldoende was om eene zaak van dit gewigt te voldingen, zoo wenschte ik, dat den Geneeskundigen mogt bekend worden, wat ik gezien en gedaen had, ten einde zy daerdoor mogten worden aengespoord, om dezelfde proeven te herhalen, en daerdoor myne handelwys te betwisten of te bevestigen: indien hunne proeven het eerste ten gevolg hadden, kon het niet anders zyn, of men zoude

zoude myn voorstel met eene welverdiende verachting doemen, en het my smerten, daer ik my slechts met de oprechtheid van myn oogmerk kon troosten, my hierin misgrepen te hebben: dan aen den anderen kant, indien men de poogingen van anderen in uitslag met de myne instemmend vond, kwam het my voor, dat de Heelkunde hierdoor zeer verrykt wierd, als daerdoor gewapend met een hulpmiddel voor eene der meestdroevigste ziekten, waeraen het menschedom kwynt; eene ziekte, welke, wanneer zy den bejaerden aentast, hen ten vollen ongelukkig maakt, door hen van alle magt te berooven, om zich zelven en anderen nuttig te zyn; eene ziekte nog eens, welke, wanneer een kind haer slagtoffer wordt, alle zorg en tranen, alle de teederheid en angst van teederminnende ouders ten vollen verydeld en te leur stelt; eene ziekte eindelyk, voor welke men veronderstelde dat geene hulp was.

Deze waren de redenen, welke ik had om myne gedachten zoo spoedig gemeen te maken: het gewigt van het onderwerp en de volmaekte veiligheid der proefnemingen waren, mynes bedunkens, eene voldoende verdediging van dit myn doen.

Aen mynen wensch, zoowel als aen myne verwachting, is ten vollen beantwoord. Ik heb van een groot aental der bekwaemste Wondartzen, niet slechts van deze stad en dit koningryk, maer zelfs van verscheiden gedeelten van Europa, zoo mecnigvuldige en zoo dikwerf herhaelde getuigenissen van den gelukkigen uitflag der voorgestelde behandeling ontvangen, dat deze waarnemingen, gevoegd by myne eigen ondervinding, my ten vollen voldaan en in staet gesteld hebben, om te beweren, dat in gepaste gevallen en onder eene behoorlyke behandeling ik niet twyffele, of de uitflag zal algemeen en altoos bestendig zyn.

Gedurende al den tyd, sints ik myne eerste Uitgaef gemeen maekte, heb ik geene gelegenheid laten voorbygaen, om onderzoek te doen omtrent dit ongemak, zoowel by lyders als in lyken, daeraen omgekomen; terwyl ik tevens gezocht en erlangd heb de hulp van vele Vrienden, wier beleefdheid en mededeeling ik niet voorby kan by deze gelegenheid openlyk te erkennen.

Op deze wys ben ik in staet gesteld, om vele misvattingen te verbeteren, met byvoeging
van

van eenige waarnemingen, welken ik hoop dat niet alleen aen het ongemak zelf licht zullen toebrengen, maer tevens dienen tot andere gelyknuttige ondernemingen. Waerheden, gebouwd op waarneming en ondervinding, staen zelden alleen; zy banen in 't algemeen den weg tot andere ontdekkingen, en worden het middel eener meer uitgebreide kennis.

De ziekte, van welke ik zal handelen, is een ongemak van de Ruggraet, te wege brengende eene verandering in derzelve natuurlijke gedaente, en niet zelden vergezeld met een gedeeltelyk of geheel verlies der magt, om de onderste ledematen te gebruiken of zelfs te bewegen.

Ten opzichte van dit laetste toeval (het verlies, namelyk, van het gebruik der ledematen) heeft men het ongemak eene *Lamheid* genoemd en als dusdanig behandeld; dan het verschilt hiervan wezenlyk in alle opzichten.

De reden van deze misvatting is tastbaer: de lyder is beroofd van het gebruik zyner beenen, en heeft eene misvormde kromming van de Ruggraet; de kromming veronderstelt men veroorzaekt te zyn door eene verplaatzing
der

der wervelen (a); de verplaetste beenders denkt men, dat eene onnatuurlyke drukking op het rugmerg maken; en dewyl eene drukking op het zelve zeer geschikt schynt om eene lamheid te veroorzaken, zoo stelt men het verloren gebruik der beenen, in dit geval, hiervan herkomstig te zyn: de waerheid is deze, dat 'er noch ontwrichting, noch tegenatuurlyke drukking op het rugmerg plaets heeft, noch dat de ledematen lam zyn; al 't welk aen ieder zal blyken, wanneer hy deze twee ongemakken met eenige aendacht ont-wikkelen wil.

In de ware lamheid, van welke oorzaak ook, zyn de spieren van het aengedane lid
zacht

(a) Ik heb in de eerste Uitgaef der *Aenmerkingen* van den Heer POTT, *bladz. 34 not. (f)*, reeds aengeteekend, dat VESALIUS, F. AB AQUAPENDENTE, HEISTER, PETIT en anderen dit gevoelen omhelst hadden, dan dat zulks op goeden grond was tegengesproken, en met reden: later Schryvers immers, gelyk men zulks in de *Inwyngsverbandeling* van den Geleerden Heer COOPMANS, te FRANEKER in den jare 1770 uitgegeven (*bladz. 4-11*) betoogd kan zien, hebben of eene breuk der wervelbeenderen, of dezelfde oorzaken der kromminge van de Ruggraet, als welke de Heer POTT ons in 't vervolg opgeeft, door ontleding ontdekt en aengewezen. *III*
Vergelyk hier mede E. P. SWAGERMAN, *Ontl. en Heelk. Verb. van het Waterhoofd enz. bladz. 224 en volg. §. 257. D. P.*

zacht en slap; zy bieden geen' wederstand, zyn onvermogen om zich samen te trekken; het been zelf kan men willekeurig plaetzen, en het alle gedaente doen aennemen; indien men het opligt, en dan aen zich zelf overlaet, zoo valt het neder; en het is niet in de magt des lyders, om deszelfs val of te verhoeden of te vertragen: de geledingen zyn ten vollen en gemakkelyk naer iedere richting te bewegen; en indien de onderste ledematen aengedaen zyn, dan hebben noch heupen, noch knien, noch enkels eenige styfheid of onbuigbaerheid; in tegendeel, deze geledingen laten toe, dat men de ledematen op alle wys kan doen buigen.

In ons geval zyn de spieren wel uitge- teerd en verminderd in omtrek; doch zy zyn styf en altoos ten minste gespannen; hierby krygen de knien en enkels eene styf- heid, welke men niet gemakkelyk overwin- nen kan; door deze styfheid, gepaerd met eene foort van kramptrekkinge, zyn de bee- nen van den lyder altyd of recht uitgestrekt, in welk geval men groote kracht moet ge- bruiken, om de knien te buigen, of zy wor- den, door de werking der sterker spieren, derwyze kruislings over elkanderen getrokken, dat

dat men eene gelyke kracht moet oefenen; om ze van elkanderen te krygen: wanneer het been recht uitgestrekt is, zoo werken de uittrekkende spieren dermate, dat men veel kracht moet in het werk stellen, om de geledingen der knien te buigen; en wanneer men ze gebogen heeft, trekken de beenen zich onmiddelyk en heftig op, zoodat de hiel en de billen raken: door de styfheid van de geledingen van den enkel; gepaerd met de krampachtige werking der kuitspieren, worden de teenen zoo püntig nederwaerds getrokken, dat het den lyder onmogelyk wordt zyne voeten vlak op den grond te zetten; 't welk één der beslissendste kenmerken dezer ziekte is.

Dit zyn sterke kenmerken, waerdoor men deze twee ziekten van elkanderen behoort te onderscheiden, en welke op eene voldoende wys de ongerymdheid van ze met elkanderen te verwarren bewyzen.

Het grootste gedeelte der lyderen, die met dit ongemak worstelen, zyn kinderen: bejaerden intuschen zyn hier niet van uitgezonderd; doch nimmer heb ik het ongemak gezien by lyders, die eene hooger ouderdom dan van veertig jaren bereikt hadden. Wan.

Wanneer het een kind, 't welk zoo oud is dat het reeds alleen gegaen heeft, aentast, zoo is zyn wonderlyke en onvolmaekte gang het eerſte, waerop men let; en de onmogelykheid van de beenen in het geheel te kunnen gebruiken trekt ten laetſten de aendacht van deſelfs vrienden, en doet hen bekommerd zyn.

Het verhael, 't welk men in 't gemeen van deze lyderen geeft, is dit: dat men, eenigen tyd voor dat de onbruikbare ſtaet der ledematen aenwezend geweest is, heeft waergenomen, dat het kind kwynend, luſteloos en zeer ſchielyk vermoeid was; dat het onwillig was om zich veel te bewegen, en zulks ook niet vlug verrichtte; dat men het kind dikwerf had zien trippelen en ſtruikelelen, ſchoon 'er niets, 't welk dit kon te wege brengen, in den weg lag; dat, wanneer het zich haestig en onbezonnen beweegde, zyne beenen, tegen zynen wil, zich over elkanderen kruisten, waardoor het dikwerf viel; dat, indien het mochte deed om ſtil en wel recht overeind te ſtaen, zonder door iemand onderſteund te worden, zyne knien alſdan waggelden en inbogen; dat het niet met eenige zekerheid één zyner voeten naer een bepaeld punt konde richten, maer dat zy, terwyl het zulks tracht-

trachtte te doen, fchielyk en tegen zynen wil elkanderen overkruisten; dat het kort daerop klaegde over gedurige pyn en knaging in zyne dyen, byzonder in het bed, en over een onaengenaem gevoel op de hartkolk; dat, wanneer het op een' stoel zat; men zyne beenen meest altoos over elkanderen gekruist en onder den stoel opgetrokken vond; en dat het kind, kort nadat men dit alles had opgemerkt, geheel het vermogen om te gaen verloor.

Deze zyn de algemeene toevallen, welke men waerneemt, ten minste wanneer het ongemak gevestigd is, en deze byna dezelfde in de meeste kinderen: dan men vindt 'er ook anderen, welke hiervan verschillen, en wel in verschillende onderwerpen.

Wanneer de kromming den nek, en dat wel aenmerkelyk, aentast, zoodat daar eenige wervelbeenders in betrokken zyn, zoo vindt het kind het ongemakkelyk en pynlyk zyn eigen hoofd te dragen, en het verlangt altoos van het op eene tafel, een kusfen, of ergens anders te leggen, om zich van het gewigt te ontheffen: tast daerentegen het ongemak de rugwervelen aen, dan zyn de teekens van dit

cu-

euvel gemeenlyk een' verlooren eetlust, een' sterken droogen hoest, eene bezwaerlyke ademhaling, en een' radden polsflag: eene geneigdheid tot téring verschynt reeds zoo vroeg in dit ongemak, dat het onze aendacht voorzeker verdient: en dewyl men, in dezen toestand, uit hoofde der vereeniging van de Ribben, het Borstbeen en de Ruggraet, door een' aenmerkelyke trap van kromminge des ligchaems, waerneemt, zoo zet men alle deze ongemakken op rekening der mismaktheid alleen. — In eenen volwasfen is het beginsel en de voortgang der ziekte genoegzaem dezelfde: Intusfchen zyn 'er sommige omstandigheden, die haer doen verschillen in den meergevorderden leeftyd, en welke men by een' lyder van dezen ouderdom leeren kan, terwyl zy of by een kind niet hinderlyk zyn, of in de kindschheid niet voortkomen.

Een volwasfen, ingeval men geene reden heeft om gepleegd geweld te beschuldigen, zal u verhalen, dat zyn eerst vermoeden van het ongemak verwekt wierd door een gevoel van zwakheid in zynen rug, vergezeld van het geene hy eene zware doove pyn noemt, met zulk eene afgematheid, dat eene geringe beweging zelve

hem lastig viel; dat dit schielijk achtervolgd wierd door een ongewoon gevoel van koude in zyne dyen, welke men niet kan afleiden van het weder, en eene tastbare vermindering van heur gevoel. Kort hierop bespeurde hy stuip-trekkingen in de beenen; en deze kwelden den lyder byzonder 's nachts: na deze toevallen werd hy niet slechts onbekwaem ter gang, maer verloor daerby het vermogen, om de drekstof en pis te ontlasten of optehouden, terwyl de roede onvermogen werd om zich opterichten.

De bejaerden vinden dan ook de werktuigen hunner spysvertéring en ademhaling zeer aengedaen, en klagen onophoudelyk over pyn en gespannenheid op de maeg.

In kinderen let men zelden op de kromming van de Ruggraet, voordat deze zoo zeer is toegenomen, dat de mismaktheid in het oog loopt: voordat dit plaets heeft, stelt men alle de teekens der ziekte, welken men in het kind ontdekt, op rekening van eene verzwakking; en men behandelt deze, verschillend by verschillende volken en onder verschillende omstandigheden, als dusdanig, schoon nimmer met een aenhoudend goed gevolg; eenige der
by-

bykomende toevallen (als ik die zoo noemen mag) worden door deze wys in sommige opzichte verminderd; doch de hoofdtoevallen blijven volharden, of, 't geen meest geschiedt, nemen hand over hand toe.

In bejaerden gaet het ongemak door voor gevatte koude, of voor graveel, of eene verrekking; en het gebrek in de beenen doet eerst onderzoek naer de Ruggraet doen.

Wanneer men eene gekromde Ruggraet in een kind ontdekt, stelt men altoos vast, dat zulks door een' stoot of val is te wege gebragt; en heeft dit by een' volwasen mensch plaets, zoo neemt men hevig trekken, ligten of dragen voor de oorzaak, waardoor de Ruggraet geleden heeft: zelden intusfchen, indien ooit, kan men deze in beiden als de oorzaak opgeven.

De ware oorzaak der ziekte is eene ziekelijke gesteldheid van de Ruggraet, en van sommige deelen, daarmede vereenigd: wanneer men zorgvuldig onderzoek doet op de aangedane deelen, zal men bevinden, dat deze ongesteldheid der beenderen de misvorming van de Ruggraet eenigen tyd is voorafgegaan; en

in kinderen is dit de eenige oorzaak; en uiterlyk geweld heeft geen deel aen het ongemak. — In bejaerden wil ik niet ontkennen, dat uiterlyk geweld eenig deel in de voortbrenging van het ongemak kan hebben; maer ik durf het wagen te beweren, voor zoo verre als het ziet op den waren aert van het geval, dat, schoon men eenig toeval en gepleegd geweld mag toestaen medegewerkt te hebben tot deszelfs rascher verschyning, het deel nogthans, waerin het ongemak plaets heeft, vooraf reeds ziekelyk aengedaen en hierdoor ter voortbrenging van het ongemak voorberecht is geweest. — Indien ik dus spreke, meen ik niet, dat geen uiterlyk geweld de Ruggraet kan schaden of eene lamheid voortbrengen; dit zoude meer gezegd zyn dan ik weet: doch ik durf beweren, dat geene mate van geweld, hoe groot ook, in staet is, om zulk een ongemak, als ik nu beschryve, voorttebrengen, ten zy de lichamen der wervelen, by voorgaende ongesteldheid, reeds voorberecht waren om medetegeven of uit hunne plaets te wyken; en dat geene veronderstelde ontwrichting, veroorzaekt door louter geweld, gepleegd aen de Ruggraet, wier beenders te voren volmaekt gezond waren, immer kan vergezeld zyn van de byzondere toe-

toevallen van eene gekromde Ruggraet. In deze onderscheiding is, naer myn oordeel, het juiste wezen van de ziekte gelegen. Geweld kan men gemakkelyk veronderstellen in staet te zyn om twee wervelen nader, dan zy behooren, tot elkanderen te brengen, en, door een tusfschenliggende wervel hevig te drukken, eene kromte te veroorzaken; dan het lichaem van zulk eenen gedrukten wervel moet, voordat zulk een geweld plaets heeft, reeds ziekelijk zyn aengedaen geweest; hevig geweld kan insgelyks schielyk en onmiddelyk eenen volmaektgezonden wervel uit zyn natuurlijke plaets stooten; dan de toevallen, die hierop volgen, zullen zoo verschillend zyn van die, welke men by het ongemak, waervan wy spreken, bespeurt; dat ze nimmer, zelfs niet door den onoplettendsten Waernemer, kunnen verward, of het eene voor het andere genomen worden.

De ware kromming is altoos dezelfde, van binnen buitenwaerds gekeerd: dan, zy verschilt in plaets, grootte en trap; zy doet den nek, rug of de lendenen aen; zy bevat één, twee of meer wervelbeenders in zich; en naer dat 'er weinige of vele aengedaen, of naer dat deze meer of min ontaert zyn,

en zy dus min of meer medegeven, zoo moet de kromming ook verschillen: doch, welke veranderingen deze omstandigheden ook te wege brengen, de onderfte ledematen (*) worden, in 't algemeen, slechts het uitwerkfel (b) gewaer. Sommigen zyn, korten tyd nadat zy gekromd zyn, geheelenal buiten staet niet slechts om te gaen, maer zelfs om hunne beenen op eenige wys te gebruiken; anderen kunnen zich redden door behulp van krukken, of door hunne dyen even boven de knien met beide de handen te omvatten; sommigen kunnen in eenen armstoel vry gemakkelyk zitten, zonder zich te vermoeijen; anderen daerentegen kunnen zonder hulpe niet opzitten; sommigen eindelyk behouden zoo veel magts,

(*) Sedert dat ik deze Verhandeling had opgemaakt, heb ik twee gevallen gezien, in welker eerste de armen alleen, en in het laetste de armen en beenen beide waren aengedaen. — De Heer E. FORD heeft my begunstigd met het onderzoek en het geval van een' jongen, die het gebruik zynr beide beenen en armen verlooren had, waarvan hem de gemelde Heer door de brandmiddelen geneas. — De Heer PARKER van LIVERPOOL heeft my ook aen hem verpligt, door het verhael van twee lyderen, die aen armen en beenen lam, onder zyn zorg, op dezelfde wys, door hem genezen werden.

(b) Men vergelyke hier mede, het geen ik *blad. 15, Not. (a)* in de *eerste Uitgaef*, hieromtrent hebbe aengeteekend. D. P.

magts, om hunne beenen te bewegen, dat zy in staet zyn zich in het bed te verplaezzen; terwyl anderen, van dit vermogen beroofd, zich gedwongen vinden van, in alle gevallen, verplaezt te moeten worden.

Zwakke en teedere kinders zyn meest aen dit ongemak onderhevig; en wanneer het by dezen de Rugwervels aantast, zoo is eene groote mismaektheid, zoowel voor- als achterwaerds, het byna onvermydelyk en noodzakelyk gevolg: 't is waer, dit zal verschillen in verschillende voorwerpen; dan, laet deze verscheidenheid zyn zoo zy wil, men moet deze als eene bykomende omstandigheid aenmerken; en men zal, by behoorlyk onderzoek, altoos ontdekken, dat de kromming van binnen buitenwaerds het ongemak voorafging, en dat deze, ten dien tyde, de eenigste mismaektheid was, welke men bespeuren konde.

Alvorens men de veranderde gedaente in de Ruggraet ontdekt heeft, vestigt men zyne aandacht op de ledematen, waerin men veronderstelt dat het ongemak plaets heeft; en alle hulp, als wryvingen, smeringen, druipingen, blaertrekkende middelen, enz, waerby men in 't algemeen het koude bad en

de *Electriciteit* voegt, worden alleenlyk op dezelve aengelegd: doch heeft men de kromming in acht genomen, zoo neemt men onmiddelyk zyne toevlugt tot rugsteunfels (c), halsbanden, stalen rygglyven, strikken, schroefstoelen en andere werktuigen, die allen van geen nut zyn; de lyder wordt daerdoor van dag tot dag erger en meer ongezond, hoe langer hoe meer gefolterd, en sterft eindelijk, uitgeteerd door eene slepende koorts, of door de lekking van een ettergezwel, 't welk zich binnen in het ligchaem gevormd heeft.

Dat dit dikwerf het geval is bewyst de droevige ervaring; maer waerom zulks gebeurt, is in 't algemeen niet zoowel begrepen, noch men heeft dacrop naer behooren gelet.

De eerste en eenige oorzaak van het geheele ongemak is eene ziekelyke gesteldheid der deelen, die de Ruggraet uitmaken, of daarmede onmiddelyk vereenigd zyn, en tot beenbederf van een of meer ligchamen der werwelbeenderen overgaen, waertoe zy zich zeer

(c) Back-boards.

geschikt vinden. Hieruit zyn alle de ongemakken, 't zy die algemeen, 't zy die plaetslyk, zigtbaer of van ons oog verwyderd zyn, afte-leiden: dit veroorzaekt de ziekte van den lyder en by vervolg van tyd de kromming. De hulplooze staet der ledematen is slechts een gevolg van vele ongemakken, die van dezelfde oorzaak afhangen: dan, schoon dit dikwerf gebeurt en schier altoos de ledematen op eene gelyke wys aentast, zoo kan het echter niet baten, of op dezelve, waer immers de zetel van het ongemak niet huisvest, de hulpmiddelen aengelegd worden.

Eene gelyke te leurstelling in den uitslag heeft men by het gebruik van verscheiden werktuigen, om redenen van gelyk gewigt, te wachten.

Alle deze werktuigen, van het eenvoudigste tot het meest samengestelde, doch inzonderheid de strik en de schroef, gelooft men dat de ongesteldheid, die 'er niet is, te keer gaen en wegnemen. Zy worden aangewend, op de veronderstelling, dat 'er eene dadelyke *verplaetzing* der wervelbeenderen aanwezig is; maer dewyl deze altoos mangelt, zoo moct immers derzelver gebruik onnut zyn.

Om zulks klaer en overtuigend te begrypen, behoort men slechts te letten op den aert der ziekte, haren zetel, en den toestand, in welken de deelen, in het ongemak betrokken, zich bevinden.

De wervelbeenders zyn of reeds aen beenbederf onderhevig, of ten minste hellen zy daertoe over; de deelen, met haer vereenigd, zyn aengedaen en niet zelden met verzweringen bezet; daer is geene verplaezing der wervelbeenderen, met betrekking tot elkanderen; en de Ruggraet buigt alleen voorwaerds over, omdat het verteerde been, of de beenders tusfchen de gezonde, medegeeft en onmagtig wordt om het gewigt van het bovenligchaem in diervoegen te fchragen.

De oppervlakkigfte nafpeuring hiervan moet ieder doen besluiten, waerom de poogingen van dezen aert ydel zyn; en eene meergevestigde oplettendheid zal aentoonen, hoe zy inderdaed fchadelyk kunnen zyn en groot na-deel toebrengen.

De beenders worden veronderfteld gaef, maer nit hunne plaets geweken te zyn; de werktuigen zyn verordend, om deze op hunne
plaets

plaets te brengen, en daerdoor de Ruggraet zyne eerste rechtheid te doen herkrygen: indien nu deze, ten dien opzichte, eenig vermogen hebben, zoo moet men ze plaetzen op de deelen, die met de kromming vereenigd zyn; doch dezelve, wanneer het ongemak slechts eenigzins de overhand heeft genomen, zyn niet in staet om zoo veel geweld uittestaen, zonder daerby zeer te lyden. Men zoude dit besluit, genomen uit den toestand der aengedane deelen, indien het louter bespiegeland was, voor onredelyk kunnen doemen; maer, tot ongeluk der lyderen, wordt het door de uitkomst te zeer bevestigd. Zy, die geduld en kragten genoeg bezeten hebben, om deze werktuigen zoo lang te gebruiken, totdat zy op de daerin betrokken deelen werkten, hebben altyd bevonden, dat hunne pyn en koorts toenamen en alle toevallen vermeerderden; en ik weet meer dan één voorbeeld, waerin deze poogingen eene doodelyke uitkomst ten gevolge gehad hebben.

Het gebruik van het eene of andere dezer werktuigen is zoo algemeen, en het gemeen vooroordeel ten voordeele van dezelve zoo groot, dat, schoon ik langen tyd van derzelver nutteloosheid ten vollen overtuigd geweest ben,

ben, ik het nogthans niet zou durven wagen de lyders van werktuigen, waarvan zy zich zoo veel beloven, te berooven; dan daer ik van derzelve schadelykheid overreed ben, niet alleen ten opzichte van het behandelde ongemak, maer zelfs ten aenzien van vele andere, zoo vinde ik my verpligt om tegen het misbruik, 't welk men dagelyksch van dezelve maekt, te getuigen.

Men gebruikt ze, om opwasfende kinderen voor kromming en misvorming te behoeden; en men waent dat zy zulks te wege brengen door de Ruggraet te ondersteunen, en door de fchouders onnatuurlyk achterwaerds te brengen: het eerste kunnen zy onmogelyk veroorzaken; en in alle gevallen, waer de Ruggraet zwak is, en daerby genegen om van zyne rechtheid af te wyken, zal de laetste werking dier werktuigen meer medewerken, om zulke afwykingen eer te verhaesten dan voortekomen; gelyk ieder bespeuren zal, zoo hy de zaak naer waerde wil onderzoeken: indien ouders, in ftede van door zulke yzeren banden de last van de optooifels der kinderen te vermeerderen, alles, wat knelt, wilden aflaten, en daerdoor aen de natuur gelegenheid geven om hare eigen kragt te mogen

ge-

gebruiken; en indien men, in alle gevallen van blykbare zwakheid, zyne toevlugt nam tot wryvingen, den Peruviaenschen Schors en koude baden (†), gepaerd met eene behoorlyk oplettendheid op eene frische lucht, leefregel, beweging en rust, zoo zouden waerschyntlyk kinders van ryke lieden, in een en gelyken kans staen, om even sterk, recht en welgevormd te zyn als die van noeste behoeftigen (d).

Wanneer men opmerkt dat een kind, gelyk het gemeene volk het noemt, *natuurlyk zwak* wordt, veronderstelt men dat alle ongemakken, welke zy ook mogen zyn, door den zwakken toestand veroorzaekt worden; en men geloofst in 't algemeen, dat tyd en gewone zorg dezelve zullen te boven komen: doch vertoont zich eene gekromde Ruggraet, zoo let men meer op alle de teekens van ongesteldheid, als daer zyn eene moeilyke ademhaling, sterke hoest, radde polslag, eene gloei-

(†) Hierby behoort voorzeker het gebruik van het zeer veel vermogende *Staal* gevoegd te worden. D. P.

(d) Vergelyk hier mede *Denmerk. over het schadelyk gebruik van keurslyven in de kromme Ruggraet of Boggels*, door J. VANDER HAAR, in de *Algem. Vaderl. Letteroeff. IV. Deel. Nom. IV. Mengelyk. bladz. 140. D. P.*

gloeiende hitte en blozende kleur, pyn en gespannenheid op de maeg, enz, en zet deze op rekening der mismacktheid, door de kromming te wege gebragt, en wel inzonderheid, indien zy de Rugwervels-aentast, in welk geval de mismacktheid altoos de grootste is: dan ieder, die, met eenige oplettendheid, alle de omstandigheden van dit ongemak wil gadeslaen, zal overtuigd zyn dat de meeste ongemakken, zoo niet allen, van die kinderen, welke hier mede behebt zyn, voor de kromming hebben plaets gehad, en dat de ontstelde geaertheit van de Ruggraet en der declen, daermede vereenigd, de oorsprongelyke en eerste oorzaak zoo van die ongemakken als van de kromming zyn (*).

Ik

(*) Wanneer ik de eerste Uitgaef van deeze Verhandeling in het licht gaf, was ik nog niet zoo sterk overreed van deze waerheid, als my eene meer uitgebreide onderzinding van dit ongemak, en meer zorgvuldige aendacht op het zelve, bevestigd heeft.

Ik verheug my daerom, by deze gelegenheid, eene dwaaling te kunnen erkennen en te verbeteren; en wel zoo veel te meer, dewyl ik overtuigd ben, dat men daeruit gevolgen van groot nut kan trekken. Ik ben overreed, dat men in vele voorwerpen, door eene vroege en behoorlyke zorg kan voorkomen, dat deze ziekte hare anderszins onvermydelyke uitkomst, eene tydelyke lamheid en aenhoudende mismacktheid, niet ten gevolge heeft.

Ik heb in de voorgaende Uitgaef den lezer bericht, dat myne aendacht over dit ongemak eerst was opgewekt, door een voorbeeld van deszelfs genezing door eene verzwering, die toevallig schein; dat dit my eerst reden had gegeven om te vermoeden, dat wy ons bedrogen hadden, met een uitwerkfel voor eene oorzaak te nemen; en dat ik, na rype overweging der zaak, nog steeds dit gevoelen toegedaen bleef, en wel om de volgende redenen.

1. Dat ik my niet konde herinneren immer waergenomen te hebben, dat dees onbruikbare toestand der ledematen van eene kwalykgevormde Ruggraet alleen, hoe gekromd ook deze misvorming moge geweest zyn, was voortgekomen.

2. Dat geene afwyking van eene rechte gestalte, aen welke opwasfende meisjes zoo onderhevig zyn, hoe groot ook deze mismaektheid geweest is, immer met dit uitwerkfel was vergezeld geweest.

3. Dat de foort van misvorming, die vergezeld was met deze ongesteldheid der ledematen, schoon zy verschilde in trap en groot-

grootte by verschillende lyders, nogthans in eene omftandigheid altoos het zelfde was, namelyk, dat de kromming altoos van binnen naer buiten was.

4. Dat ik, na byzonder op dit ongemak oplettend geweest te zyn, meende te hebben waergenomen, dat noch de uitgebreidheid, noch de mate van kromminge eenig wezenlyk verfchil in de toevallen te wege had gebragt, maer dat de kleinste kromming, ten vollen gevormd, vergezeld was met dezelfde gevolgen als de grootfte.

5. Dat, fchoon het fomwylen gebeurde, dat een slag of eene verrekking de verfchyning der kromming was voorafgegaen, het nogthans meermalen gebeurde, dat zulks niet als eene oorzaak konde bygebragt worden.

6. Dat ik in kinderen volmaekt dezelfde toevallen had waergenomen, en wel in kinderen, die dezelve noch zich zelve toegebragt, noch eenig onheil door anderen geleden hadden; en dat het geval even het zelfde was in zulke bejaerden, die zulk eene oorzaak niet befchuldigen konden.

7. Dat,

7. Dat, schoon men verwachten kan dat eene verplaatzing van eenige wervelbeenders vergezeld kan zyn met toevallen van verlamming, zy echter geheel ongelyk zouden wezen aen die geenen, welke de ledematen in den toestand, waarvan wy nu spreken, aendoen.

Myn vermoeden, 't welk deze omstandigheden in my verwekt hadden, werd bevestigd (*) door de gelegenheid, welke ik had van in eenige lyken der zulken, welke met dit ongemak behebt overleden waren, onderzoek te doen; en deze overtuigden my, dat 'er iet voorbeschikkends in de betrokken deelen moest plaets hebben; en dat,

(*) In de eerste Uitgaef heb ik de beenders, waerin zich de ziekte geplaatst had, als uitgezet beschreven; doch na herhaeld onderzoek ben ik overtuigd geworden, dat zy zulks niet zyn.

De lichamen der daerin betrokken wervelen zyn niet zelden aengedaen; terwyl derzelver banden, in tegendeel, alleen geringe teekens van ontæerting dragen: dan 't zy de banden aengedaen zyn of niet, de lichamen der wervelen zyn altoos ontæert, welke ontæerting eigenlyk de lichamen niet zoo zeer doet *uitzetten*, als dezelve wel *uitknagen*: dus vindt men ook in de tusschengelegen kraakbeenders een aanmerkelyk verschil; nu immers zyn zy geheel vernietigd, daer het beenbederf weinig is; en dan wederom zyn zy zeer weinig beschadigd, terwyl het beenbederf groote verwoesting heeft veroorzaekt, dan wederom eindelyk geheel weg en vernietigt.

dat, wanneer wy den onbruikbaren staet der ledematen alleen aen de kromming toefchryven, wy (gelyk ik zoo even zeide) een uitwerkfel voor eene oorzaak hielden.

Ik gaf ten zelfden tyde verslag van een gesprek, 't welk ik had met den overleden Dr. CAMERON van WORCESTER, die my verhaelde dat hy, in de werken van HIPPOCRATES gelezen hebbende, hoe een ettergezwel in den rug eene verlamming der onderste ledematen genezen had, in een dergelyk geval, vergezeld met eene kromming van de Ruggraet, getracht had dit uitwerkfel der natuur natebootzen (e), door eene etterdragt te ma-

(e) Ik kan niet voorby ter dezer plaetse een tweektal van gevallen bytebrengen, welke my door den Heer VANDER WEYDE, een' kundigen Heelmeester alhier, zyn medegedeeld: deze bevestigen 't geen de Heer CAMERON uit HIPPOCRATES geleerd had, en komen hier nog zoo veel te meer te stade, naerdien de onbruikbaerheid der onderste ledematen in beide deze lyderen van eene kromming der Ruggraet vergezeld was, en men dezelfde toevallen by deze lyders, als die de Heer POTT heeft aengeteekend, waargenomen heeft.

In 't jaer 1778 werd dees Wondarts geroepen by J. G. S....., oud omtrent veertig jaren, aengedaen door eene volkomen onbruikbaerheid der onderste ledematen: by naeuwkeurig onderzoek, bevond hy dat deszelfs beenen beroofd waren van die gewone slapheid en fletsheid der spieren, en van die losheid der geledingen, welke men by de

maken, en dat deze zeer voordeelig was bevonden, 't geen my bevestigd werd door den Heer

JEF.

de gewone lamheid waerneemt; de dyen en beenen hadden eene meer dan natuurlyke roode kleur; en by 't betasten derzelven, bespeurde de lyder een doof en onpynlyk gevoel. Zyn Ruggraet was in 't midden der borst aenmerkelyk gekromd; de borst pulde hierdoor sterk uit; het hoofd werd sterk achterwaerds tusfchen de schouders gehouden; zyne ademhaling was moeilyk, en het aengezicht werd, door het te ruggehouden wederkeerig bloed, zeer opgezet.

Daer hy de drukking van de Ruggraet op het Rugmerg voor de oorzaak van de onbruikbaarheid der onderste ledematen hield, was zyne voorzegging ongunstig; te weten, dat hy de lamheid niet alleen voor ongeneeslyk hield, maer dat het te duchten ware, dat dit ongemak van andere toevallen zoude achtervolgd worden.

Na den lyder aen zyn lot te hebben overgelaten, werd hy tien weken daarna verzocht om by denzelven te komen zien naer een ettergezwel op den rug, aen de zyde van de Ruggraet onder de kromming, ter grootte van eene vuist. — In dien tusfchentyd had deze in zoo ver het gebruik der onderste ledematen herwonnen, dat hy, of met beide zyne handen op de dyen steunende, of achter een stoel, of met een' onderhandschen kruk, door zyn huis konde gaen.

Men dekte het gezwel met eenen etterbevorderenden pleister: het zelve werd eens zoo groot, terwyl inmiddels het gebruik der ledematen, onder een gevoel van een gedurig getintel en geprikkel in de beenen en teenen, dermaté toenam, dat de lyder zonder hulp van eenige steunfels konde gaen. — Ook begon de uitpuiling der wervelbeenderen eenigzins te verminderen, en daerdoor werd de ademhaling ruimer en gemakkelyker, en zyne krachten begonnen zich te herstellen. Hy opende het gezwel, waeruit zich eene waterachtige stof, in eene grootte hoeveelheid, met een' weinig dunnen etter vermengd, ontlaste; deze, hield omtrent agt weken aen, waerna de ontlasting zelve allengskens verminderde, en de wond zich sloot.

JEFFRIES VAN WORCESTER, welke eene gelyke proef met eenen gelyken uitflag genomen had (*).

Van

De uitgezette wervelbeenders, de gekromde Ruggraet uitmakende, krompen aenmerkelyk in; intusfchen blyff 'er nog eene groote uitzetting in de Ruggraet.

Dus werd deze lyder in het volkomen gebruik zynet onderfte ledematen hersteld.

Ik kan 'er byvoegen dat dees man heden, terwyl ik dit fchryve, nog een volmaekt gebruik van zyne ledematen heeft, in flaet is om zwaren arbeid te verrichten, en in alle opzichten, uitgezonderd eene loslyvigheid, welke hem dikwerf overvalt, en waerschyntlyk van geleden verzwakkinge der ingewanden moet afgeleid worden, eene goede gezondheid geniet.

Het tweede geval is byna aen het vorige gelyk. J. H., oud dertig jaren, had eene groote kromming in het midden der Rugwervelen, en verviel daerdoor in een volkomen onmagt om zyne beide beenen te bewegen. — Omtrent dit ongemak als het vorige denkende, werd door den genoemden Heelmeester ook geene hulp ter wegneming van dit ongemak aangewend. Eenigen tyd daarna ontving hy bericht, dat de lyder het vermogen om zyne onderfte ledematen te bewegen begon te herkrygen, zoodat hy met een ftokje begon te gaen, maer tevens een groot gezwel op zynen Rug, even onder de kromming, had gekregen, 't welk doorgelbroken zynde eene grootè hoeveelheid van stoffe ontlast had, welke wel allengskens verminderde, maer nog niet ten vollen ophiield. Deze ontlasting had vier jaren aengehouden. De onbruikbaarheid zynet beenen was intusfchen reeds lang volkomen hersteld. De uitzetting van die wervelbeenderen is aenmerkelyk groot gebleven.

Deze gevallen fchynen, mynes bedunkens, myn denkbeeld, 't geen ik in 't *Aenbangfel* achter de eerste *Uitgaef van het werkje van de Heer POTT*, bladz. 55 en 57, geopperd heb, te bevestigen. D. P.

(*) Ter dezer plaetse myner eerste *Uitgave* gaf ik een kort verhael van de eerste twee of drie gevallen, wel-

wel-

Van dien tyd af dat ik dit bericht gekregen heb tot heden toe, hebbe ik my van elke gelegenheid bediend, omi proeven daeromtrent te nemen. *St. BARTEL's Ziekenhuis* heeft zelden zonder gevallen van dien aert geweest; en 't is met een oncindig vermaek en voldoening, dat ik my in staet bevinde om te zeggen, dat in alle gevallen, waer het ongemak zoodanig gesteld was, dat het slechts eene waerschyntyke verwachting kon beloven, de poogingen van nut geweest zyn,

Indien de genezing van dit droevige ongemak hadde afgehangen van den toeleg, om de gesteldheid dier lyderen te verbeteren, zoo zoude het eene groote verscheidenheid van hulpmiddelen, wier bestiering oordeel vorderde in ze aen byzondere lieden en gestellen toetediene, vereischt hebben; en 't moest dus, naer den loop' der zaken, gebeurd zyn dat vele daerby geen voordeel hadden getrokken.

Doch,

welken ik ontmoet heb; ik sta dit' thans, als onnoodig, over.

Het getal der proefnemingen, welke door eene meenigte van kundige Wondartzen hier en elders genomen zyn, hebben het stuk volkomen bevestigd, en maken een verhael van byzondere gevallen nutteloos.

Doch, tot geluk voor den kwynenden ! de middelen ter verligtinge zyn eenvouwig, algemeen en veilig aentewenden by ieder, byna onder allerlei omftandigheden ; zy zyn niet vergezeld van het minfte gevaer, en kunnen ter uitvoer gebragt worden van ieder, die flechts de geringfte kennis der Heelkunde heeft: het beftaet alleen in eene groote ontlasting van ftoffe te bezorgen, onder het vetvlies aen elke zyde der aengedane beenderen, welke de kromming vormen, en met deze zoo lang aenthouden, totdat de lyder zyne gezondheid en het gebruik zyner ledematen herfteld ziet. Zy, die geen denkbeeld van zaken van deze foort hebben, zullen de middelen tot dit einde niet voldoende vinden ; dan den zulken, die proefondervindelyk de wonderbare uitwerkfels van etterdragten, gemaakt in de onmiddelyke nabyheid van de zitplaets der ziekten, geleerd hebben, zal deze byzondere wys van genezing niet vreemd zyn ; en 't zal den zulken blykbaer worden, hoe zulk eene foort van ontlasting, gemaakt en voor eenigen tyd onderhouden, den verderen voortgang van het beenbederf ftuit, en de natuur gelegenheid geeft om haer eigen vermoegen in het werk te ftellen, ten einde de aengedane deelen aftescheiden, en door eene
nieu.

nieuwe aangroeiing de vereeniging der beenderen (nu gezond geworden) te wege te brengen, en daerdoor de genezing te voltooijen.

Doch, hoe deze genezing ook geschieden moge, de uitkomst is onloochenbaar, en het aantal van getuigen zoowel als van lyderen, welken men kan bybrengen ter bevestiging, is zoo meenigvuldig, dat het nutloos is ten dien opzichte hieromtrent iets meer te zeggen.

Het verschilt weinig, ten aanzien der genezing, op welke wys de ontlasting te wege gebragt wordt; zy moet alleen veel zyn, en voortkomen uit eene genoegzame diepte; en men moet met dezelve eenen geruimen tyd aenhouden (*).

Ik heb de verschillende manieren van etterdragten beproefd, zoowel die, welke door het Mes als andere, welke door Brandmiddelen erlangd worden; en ik heb den laetsten in het algemeen den voorrang gegeven, als zynde de minstpynlyke, de zindelykste, de gemakkelykste

(*). Wanneer ik iets dergelyks zeg, zoo meen ik hierdoor, dat deze tyd geheel onbepaald is, en dat men deze moet bepalen naermate van het nut, 't welk men 'er van bespeurt.

lykfte om te verbinden , en tevens de geschiktfte om het langfte gedragen te worden.

Men behoort de brandmiddelen aen elke zyde der kromming in diervoegen aenteleggen, dat men een gedeelte der huid, welke de doornachtige uitsteekfelen der uitgezette wervelbeenderen bedekt, geheel en onbeschadigd laet, terwyl ze tevens zoo groot behooren te zyn dat de openingen, na het afvallen der doode korften, gemakkelyk drie of vier erwten by de kleinste kromming, maer in grooter ten minste eens zoo veel kunnen bevatten.

Men behoort de etterdragten niet slechts opentehouden, maer ze tevens aenhoudend doen dragen, door middel van Oranjepitten, poeder van Spaenschevliegen, Kopperrood of iets dergelyks, 't geen het best tot het voorgestelde einde, namelyk, eene ruime en langdurige etterdragt dient (*f*).

Wat

(*f*) Men zie in de eerste Uitgaaf bladz. 30, en in myne daerby gevoegde aenteekening (*e*) bladz. 31, eene wydloopiger beschryving, op hoedanig eene wys deze etterdragten moeten aengelegd worden. D. P.

Wat tyd ook eene volmaekte herſtelling der gezondheid en het gebruik der ledematen mag vereiſchen, zoo lang ten minſte moet men de etterdragten openhouden, en, naer myne gedachten, nog veel langer, inzonderheid by jonge en opwaſfende kinders: de noodzakelykheid dezer handelwyze zal zoo veel te meer blyken, wanneer men in aenmerking neemt, dat kinders, met Kropzweren behebt, de voorwerpen uitmaken, welke meest aen deze ziekte onderhevig zyn, en dat zy, gedurende den ganschen tyd, welke de maendzuivering by de eene, en de manbaerheid by de andere kunne voorafgaet, meer nut van zulke door kunstgemaekte etterdragten trekken, dan in eenig ander levensperk.

Deze middelen, en deze wel alleen, kunnen de ellende, welke dit ongemak vergezeld, verzachten, en ten bekwamen tyde aangewend, de genezing voldingen.

Door behulp dezer ontlaſtinge, wordt het wegvretend beenbederf geſluit en wyders geweerd: de genezing volgt daerop; en de wervelbeenders, derzelve tusſchengelegen kraekbeenders verteerd zynde, vereenigen zich

met elkanderen, door eene foort van aeneengroeiing.

De tyd, die hiertoe vereischt wordt, moet, naer den aert der zaken, in alle gevallen van langen duur zyn, doch tevens zeer verschillen, naermate van verscheiden omstandigheden.

Men kan geene verligting noch eenige berekening van genezing verwachten, alvorens het beenbederf gestuit is, en de verteerde beenders beginnen te heelen: hoe grooter het getal van wervelbeenderen, in het ongemak betrokken, en hoe grooter het verlies en de verwoesting door het beenbederf te wege gebragt zyn, zoo veel te langer tyd zal 'er vereischt worden, ter herstellinge, en om zulk eene groote meenigte ontstelde deelen weder te recht te brengen. — In een omgekeerd geval moet natuurlyk het tegendeel plaets hebben (*).
Ge-

(*) Niets is onzekerer dan de bepaling van tyd, welke ter genezing van dit ongemak vereischt wordt. Ik heb dezelve in twee en drie maenden zien voldingen: ik weet dat het twee jaren geduurd heeft; en van dien tyd verliep 'er twee derden, alvorens men eenige beterschap bespeuren kon.

Gedurende den tyd der genezinge, zal men die zelfde opklimming of opvolging van omstandigheden kunnen gewaer worden, als men bevonden heeft dat de wording der ziekte vergezeld, met dit onderscheid intusfchen, dat deze, welke de vorming van het ongemak vergezellen, in snellen voortgang die der genezinge overtreffen.

Nadat men eenigen tyd, onbepaald hoe lang, met de ontlasting heeft aengehouden, zal men den lyder, over het geheel genomen, veel beter vinden; en is hy tot jaren van onderscheid, zal hy zelf erkennen, dat zyne gezondheid toeneemt; hy begint zynen eetlust te herkrygen, geniet een' verfrissenden slaep, en heeft eenen meer gerusten polsflag, die minder opflurping van etter aenduidt; dan de verligting, welke hy boven alles gevoelt, bestaet daerin, dat hy bevryd is van dat droevige gevoel van gespannenheid op de maeg: kort hierop voelen zulke lyders eene soort van warmte en gevoeligheid in hunne dyen, welke voorheen hun vreemd was, en tevens krygen zy in 't algemeen het vermogen om den onwilligen afloop van pis- en drekstoffe te beteugelen, en zich van deze naer willekeur te ontlasten.

Wan-

Wanneer de ledematen zich weder beginnen te bewegen, is het eerst zeer onaengenaem, vermids deze bewegingen tegen wil en dank geschieden en krampachtig zyn, byzonder gebeurt dit des 'snachts; en deze zyn in 't algemeen vergezeld met eene soort van pyn in de daerin betrokken spieren.

In dit tydftip van verligting (indien men het zoo noemen mag) is het niet ongemeen, voornamelyk in boosaertige gevallen, dat de lyders eenigen tyd zoo blyven, zonder eenige vordering te maken: dit verwekt by bejaerden ongeduld, en in ouderen wanhoop; doch in ligter gevallen wordt de onwillige beweging rasch van de willekeurige achtervolgt.

De knien en enkels verliezen allehgskens hunne styfheid; en de ontspanning der laetsten geeft den lyder het vermogen om zynen voet vlak op den grond te zetten, een teeken, 't welk verzekert, dat het vermogen van gaen schielyk volgen zal; doch deze ledematen, hunne styfheid verliezende, worden buiten gewoon zwak, en zyn voor eenigen tyd niet vermogend om tot den gang te dienen.

De eerste willekeurige bewegingen zyn zwak; en men is niet in staet om dezelyven, altoos,
zelfs

zels niet ieder dag, te verrichten; zy zyn daerenboven onderhevig aen groote verscheidenheid, welke afhangt van een aental van toevallige omstandigheden, zoowel uit- als inwendige.

De eerste poogingen om te kunnen gaen zyn zwak, onregelmatig en waggelende, en dragen alle kenmerken van eene verzwakking der zenuwen en spieren: de lyder heeft als nu hulp noodig; en zyne stappen, wanneer hy zels ondersteund wordt, zullen, zoo als ik even zeide, onregelmatig en wankelend zyn: dan wanneer de lyders het zoo ver gebragt hebben, heb ik nimmer een voorbeeld gezien, waerin zy niet ten vollen het vermogen van te gaen herkregen.

Wanneer de lyder ter naeuwernood kan gaen, 't zy door behulp van krukken, 't zy door twee helpers, zoo vindt hy in 't algemeen veel hinder en ongemak, te weten, dat hy niet in staet is om de meer vermogende werking der sterker spieren van de dye, boven die der minderen, te kunnen wederstaen of te regelen: hierdoor gebeurt het niet zelden, dat de beenen dikwerf, tegen wil en dank, elkanderen kruisfen, en hy daerdoor schielyk op den grond valt.

Be.

Bejaerde lieden vinden hulp by krukken, of met zich aen tafels, stoelen, enz, vast te houden; doch de beste en veiligste hulp voor een kind is een zoogenoemde *loopwagen*, die zoo hoog is, dat hy tot de armen komt, en dusdanig gemackt is, dat hy het geheele ligchaem insluit: dit neemt al het hinderend gewigt van de beenen af, en stelt tevens het kind in staet om zich zoo veel te bewegen als het goed vindt.

Tyd en geduld worden 'er vereischt: dan deze vervullen in dit geval, zoowel als in vele anderen, ten laetste onzen wensch.

De mismaektheid, welke 'er na de herstelling zal overblyven, is zeer onzeker en verscheiden, dewyl deze afhangt van het beenbederf en het getal der daerin betrokken wer-
 velen: in 't algemeen kan men stellen, dat, zoo 'er slechts één wervel aengedaen en de lyder jong is, de kromming in vervolg van tyd byna geheel zal verdwynen; dan daer 'er twee of drie zyn aengetast, kan zulks niet verwacht worden; de zaak, welke men bedoelt, is de samengroeiing en vereeniging der beenderen, die door bederf ontaert zyn, en nu wederom gezond worden: zonder deze kan
 men

men de genezing niet voldingen; en dit is de reden, dat de kromming in zulke gevallen, en by gevolg ook de mismaktheid, niet kan weggenomen worden: de etterdragten zullen het gebruik der ledematen, maer niet de verloren gedaente van de Ruggraet herstellen.

SEDERT men deze behandeling van dit ongemak gemeen gemaakt heeft, heeft men meer op het zelve gelet, en ook meer middelen ter verligting *dan voorheen*, wanneer men het voor ongeneeslyk hield, aangewend. Het getal van lyderen, in ST. BARTELS *Ziekenhuis* ontvangen, is veelvuldig geweest; en onder dezen, gelyk men veronderstellen mag, waren 'er sommigen, die genezen konden worden, anderen niet. Daer de zaak nieuw was, en alvorens men een voldoende getal van genezingen ter bevesting had te berde gebracht, twyffelden velen omtrent dezelve, terwyl anderen haer ten vollen ontkenden; doch dewyl sedert dien tyd een aental van gelukkig geslaegde gevallen de zaak buiten allen twyffel stelde, met opzicht tot het herstel van het gebruik der ledematen, heeft men gezegd, dat, naerdien het duidelyk blykt, dat het een ongemak der beenderen is, het te duchten
zy,

zy, dat de verwachting van verligting in sommige gevallen feilen, en in andere niet aenhoudend zal zyn; dat men, dewyl dezelfde geaertheid overblyft, eene te rugkoming van het ongemak te vreezen hebbe; en, om kort te zyn, dat 'er eene gróoter mate van onzekerheid misfchien zal plaets hebben, dan men verwachten kan van het verhael, 't welk ik 'er van gegeven heb.

Op de eerste tegenwerping merk ik aen, dat in gevallen, waer het beenbederf uitgebreid is, en het gestel des lyders daerdoor zoo veel geleden heeft, dat 'er ongemakken, die zynen ondergang doen duchten, uit voortkomen, men 'er geene hulp van te verwachten heeft: de ziekte is dan te lang verzuimd, en is daerdoor voor het hulpmiddel onoverwinlyk geworden (g). Doch hoe verschilt dit van 't geen

(g) Zuik een geval zal ik hier byvoegen, waerin de lyderes, door de gevolgen van dit ongemak te zeer verzwakt, is omgekomen; dan schoon dit den ondergang ten gevolge gehad heeft, het zal echter uit het zelve blyken, dat, niettegenstaende de etterdragten vermogende geweest zyn, om de beweging der onderste ledematen te herkrygen, en men redenen gehad heeft van te vermoeden, dat, zoo de krachten van deze lyderesse genoegzaam waren geweest, en de bykomende ongemakken ha-

't geen men met dezelfde waerheid van elke ziekte en van elk geneesmiddel zeggen kan.

Op

ren ondergang niet berokkend hadden; men het volle gebruik van hare ledematen zou hebben hersteld gezien. Het geval was dusdanig.

Maria K....., oud vyfentwintig jaren, viel, tien jaren geleden, van eene plank in den Yssel, en beschadigde daerdoor hare Ruggraet. Hiervan gevoelde zy geen ongemak, en 'er werd dus verder niet meer opgelet. Zeven jaren nadat dit gebeurd was, ontstond 'er langzamerhand daer ter plaetse, 't geen in het midden der Rugwervelen was, eene kromming, welke drie wervelen bevatte. Deze kromming ging toen ter tyd vergezeld met alle de gewone toevallen; uitgezonderd de onbruikbaerheid der onderste ledematen. Zy werd in het jaer 1781, in Zomermaend, voor de eerstemaal zwanger, en bespeurde tien weken voor hare verlossing; welke op de zevende maend voorviel, dat zy allengskens het gebruik van hare onderste ledematen verloor, zoodat die eindelijk ten vollen ter beweging onvermogen werden en geheel gevoelloos waren. By dit ongemak paerde zich, reeds gedurende hare zwangerheid, een onwillige afloop van pis en drekstoffe. — De lyfmoeder scheen ook hierdoor haer gevoel verlooren te hebben: immers ten tyde der verlossinge gevoelde zy geene ween; zy klaegde slechts over eenige pyn in den onderbuik, 't geen aen haer moeder, die daerom eene Vroedvrouw deed omblieden, vermoeden gaf van eene ontydige geboorte.

Deze bevond, by het onderstaen, reeds het kind, nog in de vliezen, die op sommige plaetzen reeds verdroogd waren, besloten in de scheede, en verlost de lydster van het zelve, zonder dat deze 'er eenig gevoel van had.

Men verzocht de hulp van Geneesheeren, ter wegneming der lamheid: dees bezigde zweemiddelen; geene stelde een halfbad van draf of spoeling voor; men besluite niet welk eenen uitflag!

Op de tweede, derde en vierde aenmerking kan ik alleen zeggen, dat my in den tyd

Men pleegde my raed in Lentemaend 1782. Ik vond haren toestand deerniswaerdig, en hare gezondheid zoo zeer verminderd, dat ik voor haer leven beducht was. Overtuigd intusschen, dat het plaetzen van etterdragten hare ongemakken niet konde verergeren, stelde ik deze als het eenige hulpmiddel voor.

Ik maekte dan deze door de brandmiddelen op de gewone wys den 6^{den} dag; den 19^{den} nam ik met het mes de doode korsten weg, en plaeste daerin de boonen; den 21sten gevoelde zy voor de eerstmael aendrang tot pisloozing en stoelgang, die hoe langer hoe meer toenam, zoodat men naderhand op haer aenmanen de pis en drekstoffen konde opvangen. — Den 28sten zag ik voor de eerstmael, dat zy het linkerbeen enigzins konde optrekken; den 9^{den} van Grasmaend konde zy de teenen zeer duidelyk bewegen, het linkerbeen een en een half voet hoog, en ook het rechter, doch in eene minder mate, optrekken.

Zy was ook ten dien tyd in staet om haer voet, wanneer zy zich met hare handen ondersteunde, vlak op den grond te zetten, te geen zy voorheen niet konde doen; dewyl hare teenen voorheen met de punten naer den grond gekeerd stonden, en de geledingen der knien en enkels met die styfheid, welke de Heer POTT zoo duidelyk beschreven heeft, bezet waren.

Hoewel dit alles, onaangezien hare gesteldheid bedenkyk was en daeglykch moest toenemen, naerdien men haer tot het inwendig gebruik van versterkende middelen niet konde overreden, my hoop deed hebben om deze ellendige van dienst te zullen zyn, zoo stelden my de opkomende toevallen te leur: hare krachten namen meer en meer af, hare beenen begonnen te zwellen en verloorren haer herwonnen gevoel en beweging; zy kreeg hevige

tyd van drie jaren, in welken ik veelvuldige gelegenheid gehad heb om proeven te doen, slechts één enkel voorbeeld, waerin het hulpmiddel (wannêr 'er wegens den aert der ziekte en de gesteldheid van den lyder eenige redelyke grond van hoop was) gefaeld heeft, voorgekomen is; dat allen, die zich onderworpen hebben om de etterdragten lang open te houden, derwyze in gezondheid en in het vrye gebruik van hunne ledematen hersteld zyn, dat zy niet alleen in staet zyn geweest om zich te bewegen, maer zelfs om sterken arbeid te verrichten, en dat ik nimmer onder allen iemand, dusdanig behandeld, ontmoet heb, by wien het ongemak op nieuws zich vertoond heeft.

Aen

benaenwdheden, die my eene vergadering van water in de borst deden vermoeden; en zy overleed den 22den van die zelfde maend.

Uit dit geval, zoowel als uit het geen de Heer POTT, omtrent den onwilligen afloop van pis- en drekstofte, welke hy *bladz. 420.* onder de toevallen optelt, aenmerkt, ben ik verpligt myne dwaling, welke ik in myn *Aanhangsel achter de eerste Uitgaaf bladz. 49 en breeder bladz. 52 en 53.* begaen heb, te verbeteren; immers dit geval, alwaer een onwillige afloop van pis- en drekstofte ten sterkten plaats had, beweert ten vollen, dat de etterdragten in staet zyn deze te doen ophouden, en beweging in de ledematen te doen herkrygen. D. P.

Aen de andere zyde spreken de natuur van de oorspronglyke ziekte in het gestel, hare uitwerksels, beide plaetslyk en algemeen, de trapswyze en trage voortgang, waardoor alleen de genezing te erlangen is, en de byzondere omstandigheid, waervan zulk eene genezing alleen afhangt, ik bedoel het afweren van het beenbederf, en de vereeniging der beenderen met elkanderen, 'er ten sterkste voor, om met deze ontlasting, waardoor, en waardoor wel alleen, men zulk voordeel behaald heeft, voor eenen genoegzamen tyd aentehouden.

In het begin van deze Verhandeling heb ik gezegd, dat ik, wanneer ik eerst het ongemak met die oplettendheid gadesloeg, als het scheen te verdienen, van gedachten was, dat wy dit ongemak tot heden toe te oppervlakkig hadden beschouwd; dat wy ons hadden vergenoegd met alleen deszelfs uiterlyk aanzien gadetelaen, zonder op den waren aert daarvan achttegeven; dat wy daerdoor geleid waren om een uitwerkfel voor eene oorzaak te nemen; en dat 'er voorzeker, 't zy in het gestel van den lyder, 't zy in den toestand der begrepen deelen, iets moest wezen, 't welk deze droevige ziekte voorbeschikkend voortbragt.

Ik verheug my dat myne gising bevestigd is; en ik ben door alle omstandigheden, zoowel algemeene als byzondere, welken men by lyderen heeft waergenomen, en door de ontleding van lyken overtuigd geworden, dat het ongemak voorkomt van het geen men gemeenlyk *Kropzwerige Gesteldheid* noemt, en dat deze de deelen, die de Ruggraet uitmaken, of onmiddelyk in deszelfs nabyheid zyn, aentast.

Deze ontaerting vertoont zich onder verschillende gedaenten; doch schoon deze onderscheiden zyn, zoo zyn ze echter zoodanig, dat zy altoos den waren aert der ziekte aanduiden,

Somtyds zyn in dit ongemak de banden, die de wervelbeenderen vereenigen, verdikt, zonder dat men ontdekken kan, dat de beenders eenigzins zyn aengedaen.

Somwylen zyn de tusschengelegen kraaksbeenplaten niet wel gesteld.

Somtyds vertoont het zich in de klieren, 't zy deze of alleen verhard en uitgezet, of, 't geen meer gebeurt, ten deele verzworen zyn.

Somtyds vindt men by dit ongemak beurzen, die eene hoeveelheid van stoffe, van ongelyke dikte, gedeeltelyk dikken, gedeeltelyk dunnen en bedorven etter, en gedeeltelyk eene stof als gestremde melk, in zich bevatten. Het is niet ongewoon, dat deze beurzen geheel door de laetstgenoemde stoffe zyn opgevuld.

Somtyds vindt men onder deze beurzen, zelfs wanneer ze geheel zyn, de beenders aengetast, dat is, beroofd van beenvlies en reeds aenvanglyk aen het bederven.

Somtyds knaegt deze ophooping van stoffe de samenvoegende vliezen, en baent zich eenen weg naer beneden langs de *lendenspier* (*h*) tot in de lies, of ter zyde van het bekken achter den *grooten draaijer* (*i*), of in sommige gevallen aen den buitenkant van het opperste gedeelte der dye.

Somtyds is ieder der verschillende ziekte-standen dezer deelen vergezeld met eene grooter of kleiner mate van mismaektheid en kromming van de Ruggraet, zonder eenige blyk-

(*h*) Musculus psoas. (*i*) Trochanter major.

blykbare ontaerting der beenderen, die dezelfde uitmaken: somtyds is de mismacktheid vergezeld met afknaging of bederf van de lichamen der wervelen; en somtyds vindt men de beenders ten vollen door bederf aengetast zonder eenige kromming of gedaenteverandering.

Deze verschillende ontaertingen van de Ruggraet en der deelen, die onmiddelyk in derzelve nabyheid zyn, verwekken vele ziekten, zoo algemeene als plaetsfelyke, die het geheele gestel van den lyder, zoowel als de byzondere deelen, ontheisteren, en onder andere die kromming, welke het onderwerp van ons onderzoek is; en men merkt niet ten onrechte aen, dat kropzwerige knobbeltjes in de longen en een ontsfelde staet der buikgewanden niet zelden met deze gepaerd gaen.

· Uit een oplettend onderzoek van deze zieke-lyke verschynselen, en hare uitwerkselen in verschillende voorwerpen en onder verschillende omstandigheden, dunkt my, kan men de volgende waarnemingen trekken, welke niet alleen strekken ter ophelderinge en uitlegginge van den waren aert der ziekte, welke

wy behandelen , maer ook ter lichtverspreidinge van anderen van een gelyk gewigt.

1. Dat de ziekte , die deze uitwerkwels op de Ruggraet en de deelen in derzelve nabyheid voortbrengt , slechts bestaat in het geene men in 't algemeen *Kropzweer* (k) noemt , dat is , die zelfde ongesteldheid , die den dikken bovenlip , de zoo verdrietige en hardnekkige oogontsteking , de verharde klieren van de onderkaek en den hals , het verstopte darmscheel , de harde en drooge hoest , de lymige zwellingen van de vuist en der enkelen , de verdikte banden der geledingen , de uitzetting en het bederf der beenderen , enz , te wege brengt.

2. Dat deze ziekte , wanneer ze op de Ruggraet valt , of op de deelen met deze vereenigd , de oorzaak is van een groot aantal ongemakken , zoo algemeene als plaetsfelyke.

3. Dat , wanneer deze ongemakken niet vergezeld zyn met eene gedaenteverandering¹ in de Ruggraet , noch de ware zitplaats , noch

(k) Scrophula.

de ware aert van zoodanig eene ziekte te kennen is door de algemeene toevallen, en dat by gevolg deze dikwerf onbekend blyven, ten minste zoo lang de lyder in het leven is.

4. Dat, wanneer door dit ongemak de gedaente van de Ruggraet veranderd is, deze gedaenteverandering onderscheiden is in verschillende onderwerpen, en naermate van verschillende omstandigheden.

5. Dat, wanneer de banden en krackbeenplaten van de Ruggraet de zitplaats van het ongemak zyn, zonder dat het de wervelen aendoet, het somtyds gebeurt dat de geheele Ruggraet, van de onderste halswervel naer beneden rekenende, ter zyde wykt, makende somwylen eene groote kromming ter eene zyde, en somtyds eene meer onregelmatige gedaente, voortbrengende eene algemeene kromming en mismacktheid van het geheele bovenlyf, gepaerd met alle teekenen van eene ongestelde gezondheid.

6. Dat deze ongemakken, welken ieder als uitwerksels van de mismacktheid alleen veronderstelt, waerlyk ontsaen door den ontselden staet der deelen in de borst, die

tevens de oorzaak is, zoowel der mismaktheid, als van des lyders ongezonder toestand.

7. Dat somtyds de lichamen van eenige der wervelen aengetast worden, en dat in dergelyk geval eene verzwering en wegnaging van het been, en niet eene uitzetting van het zelve, het gevolg is.

8. Dat, wanneer deze wegnaging of het beenbederf een of meer lichamen der wervelen aantast, het somwylen gebeurt, dat 'er die byzondere soort van kromminge, die het onderwerp dezer Verhandeling is, opvolgt.

9. Dat deze kromming, die zich ten allen tyde van binnen naer buiten uitstrekt, veroorzaakt is door de wegnaging of vernieling van een gedeelte van een of meer lichamen der wervelen; hierdoor dan worden onmiddelyk die wervelbeenders, welke boven en beneden het ongemak zyn, nader tot elkanderen gebragt; het ligchaem van den lyder buigt voorwaerds; de Ruggraet is gekromd van binnen naer buiten; en de kromming door de voortstuwing der doornwyze uitsteekfelen van de aangedane wervelen voortgebragt, laet zich van

van achteren zien. Zie de h. 2de en 3de *Afbeelding*.

10. Dat de kromming minder of meer moet zyn, naermate van den trap van beenbedervende wegnaging, en naer evenredigheid van het getal der aangedane wervelen.

11. Dat, wanneer het ongemak op de *Rugwervelen* valt, het *Borstbeen* en de *Ribben*, by gebrek van behoorlyke ondersteuninge, noodzakelyk uit hunne plaets wyken, en daerdoor eene andere mismaktheid by die der kromminge voortbrengen.

12. Dat die soort van beenbederf zich altoos bepaelt tot de *ligchamen der wervelen*, en zelden, zoo ooit, de *gewrichtsuitwassen* (*l*) aendoet. (*) (*m*).

13. Dat

(*l*) *Apophyses articulares*.

(*) In twee gevallen heb ik gezien dat de *ligchamen der wervelen* geheelenal van de overige afgezonderd waren, en het vlies, 't welk het *rugmerg* influit, ten vollen bloot lieten. Zie de 4de *Afbeelding*.

(*m*) Vergelyk hier mede myn *Aenbangsel* achter de eerste *Uitgaef*, bladz. 50, alwaer ik dit zelfde betoogd, en tevens aangetoond heb hoe gelukkig het was, dat zulks niet gebeurde; en dat, zulks gebeurende, dit ongemak een onvermydelyken dood zoude ten gevolge hebben. D. P.

13. Dat 'er, zonder deze wegnagende ver-
nieling' van de ligchamen der wervelen, geene
kromming van die soort, waervan ik spreke,
zyn kan; of, in andere woorden, die weg-
knaging is het onafscheidbaer veretschte dezer
ziekte; dat schoon 'er geene ware kromming
kan plaets hebben zonder beenbederf (n),
'er echter (en dit niet zeldzaam) beenbederf
gevonden wordt zonder kromming'. Zie de
5de Afbeelding.

14. Dat het beenbederf, met eene krom-
ming' of onbruikbare staet der ledematen ge-
paerd gaende, zeer vaek in de Hals- of Rug-
wervelen stand grypt; doch dat het been-
bederf, zonder eene aanwezigende krom-
ming, in de Lendenwervelen waergenomen
wordt, schoon dit in geenen deele standvastig
of noodzakelyk is.

15. Dat, ingeval van eene door beenbederf
aangedane Ruggraet zonder kromming', het
meestentyds gebeurt, dat 'er inwendige etter-
gezwellen en verzamelingen van stoffe ont-
staen,

(n) In hoe verre ik, hierin van het gevoelen van den
Heer POTT verschille, kan men zien in myne Not. C
bladz. 22 der eerste Uitgave. D. P.

staen, die zich eenen weg banen naer buiten, in de heup, lies of dye; of dat deze, wanneer zy binnen in het ligchaem blyven, de lyders doen omkomen: van dergelyke lyderen kent men zelden de ware en onmiddelyke oorzaak des doods, ja ter naeuwernood gist men na de ware redenen, ten zy men na dezelve in het lyk onderzoek doet.

16. Dat die ongemakken, welken men gemeenlyk *ettergezwollen der lendenen en derzelver spieren* noemt, niet zelden op deze wys geboren worden, en dat men derhalve, wanneer wy van deze benoeming gebruik maken, alleen hier te verstaen hebbe eene beschryving van den loop, dien deze stof genomen heeft in haren weg naer buiten, of de plaets, waer dezelve zich buitenwaerds doet zien: men wil immers met deze benoeming niets anders te kennen geven, noch dezelve behelst in zich eenig klaer denkbeeld van den aert, zetel of oorsprong van eene ziekte, die onderhevig is aen zoo eene groote verscheidenheid, en van welker verscheidenheid alleen men de onderscheiden toevallen en uitwerksels in verschillende lyderen kan afleiden.

17. Dat tegen het algemeene gevoelen aen een beenbederf van de Ruggraet in het algemeen

meen meer eene oorzaak dan een uitwerksel dezer ettergezwellen is.

18. Dat de ware kromming van de Ruggraet van binnen buitenwaerds, waervan de lamme of onbruikbare staet der onderste ledematen slechts al te dikwerf een gevolg is, in zich zelve niet anders is dan *één* uitwerksel van de ontaerde Ruggraet; zynde zulk een geval altoos vergezeld met een aental van ongemakken, die uit dezelfde oorzaak voortkomen: derhalve rust het algemeen aengenomen gevoelen, als of alle de vergezellende toevallen uit de kromming' oorspronkelijk zouden zyn, in het afgetrokken beschouwd, in geenen deele op waarheid, en kan ons deerlyk misleiden.

19. Dat 'er, ingeval van ware kromming', vergezeld met onbruikbare ledematen, nimmer eene wezenlyke *verplaezing* (†) stand grypt; maer dat de gedaenteverandering van de Ruggraet alleen is veroorzaekt door de wegknagging en vernietiging van een gedeelte van één of meer lichamen der wervelen; en dat het, daer 'er geene ware kromming zonder

been-

(†) Dislocation.

beenbederf kan plaets hebben, duidelyk te betoogen is, dat eene zickelyke geſteldheid der deelen de wegnaging moet voorafgegaen zyn; uit al het welke dan volgt, dat dit ongemak, men beſtempele het met welken naem men wil, behoort aengemerkt te worden als de oorſprongelyke oorzaak van het geheel, dat is, van het beenbederf, der kromming' en alle de vergezellende ongemakken, hoedanig die ook zyn mogen, zoo algemeene als byzondere: eene aenmerking, zoo het my toefchynt, van een oneindig gewigt voor alle kinderen, die, 't zy ten opzichte van hunne algemeene ongemakken, of door het maekfel hunner geſtalte, eene geneigdheid tot die foort van ongemak aenduiden, en wier ouders en vrienden in 't algemeen zich zelfs, ter hunner hulpe, met een ſtrik of yzer werktuig te vreden houden, en verder naer dit ongemak niet omzien.

20. Dat yder, die zyne aendacht veſtigt op de ware geſteldheid der deelen, wanneer het beenbederf aenwezend is, en de deelen, welke het omkleeden, verzworen zyn, overreed moet zyn, waerom geene poogingen, door middel van ſtrikken, ſchroeven, enz, eenig nut kunnen doen, maer in tegendeel, indien

zy

zy iets doen, alsdan een zeer kwaed uitwerkfel te wege moeten brengen

21. Dat de ontlasting, door behulp der etterdragten, ten behoorlyken tyde (langer of korter naef mate der omftandigheden) de wegknaging der beenderen doet ophouden; dat deze gevolgd wordt door eene aeneengroeiing, waerdoor de lichamen der wervelen, welëer de zetel van het ongemak, famengroeijen, en zich onder elkanderen vereenigen, en dan eene foort van famengroeiing (†) uitmaken.

22. Dat de verfchillende trap en uitgestrektheid van beenbederf, in verfchillende onderwerpen, alle de poogingen ter genezinge onzeker moeten maken, zoowel met opzicht tot den tyd, daertoe vereifcht, als tot het beoogd doelwit: de minfte en kleinfte trap van het ongemak (alle andere dingen gelyk gefield) zal het eerst geholpen en genezen worden; de grooter en meer uitgebreide zal meer tyd vereifchen; en wanneer het bederf der beenderen tot een' hoogen trap geklom-

(†) Anchylofis.

klommen is, en alle de omliggende deelen verzworen zyn, kan het niet misfen of alle onze poogingen zullen ydel wezen; en het ongemak zal den lyder doen omkomen.

23. Dat, wanneer twee of meer wervels aengedaen zyn en eene groote kromming uitmaken, hoe gelukkig ook de uitslag zyn moge, ten aanzien van het herstel der gezondheid en der ledematen, de kromming nochtans zal en moet stand houden, als een gevolg der samen-groeiing van de beenderen met elkanderen.

24. Dat de onbruikbare staet der ledematen geenszins is een gevolg der veranderde gedaente van de Ruggraet, of der schikking van de beenderen, met opzicht tot elkanderen, maer alleen afhangt van het beenbederf. Ter bevestinge van deze waerheid, behoeft men geene andere proef te hebben, als de genzinge eener groote en uitgestrekte kromming, waerin drie of meer wervels betrokken zyn: in zoodanig eene immers zal de mismaektheid altoos stand blyven houden, schoon de lyder beide zyne gezondheid en het gebruik zynere ledematen ten vollen erlange.

Over 't geheel genomen, na behoorlyk opgemerkt te hebben, wat men omtrent den aert

van het ongemak, deszelfs voortbrengende oorzaak en geneeswys gezegd heeft, vrage ik of niet, door een tydlyk aanwenden van bekwame hulpmiddelen, de ziekelyke staet van de Ruggraet en der deelen, daarmede vereenigd, (welke, indien het niet verhoed worde, fommige droevige uitwerkfels moeten voortbrengen) zou kunnen voorgekomen worden?

Eene ziekelyke staet der deelen, die de mismaektheid, het beenbederf of de kromming voorafgaet, kan niet ontkend worden: ieder ongemak by de levenden, en ieder verschynfel in de lyken bewyzen dit, zonder tegenspraak, en stellen het buiten twyffel. Alle de algemeene ongemakken van lieden, met deze kwael behebt, zal men, na zorgvuldig onderzoek, bespeuren dat eene mismaektheid, hoe gering ook, zyn voorafgegaen; dat zy toegenomen zyn, wanneer de kromming zichtbaer wierd, en afgenomen, als men de middelen, ter hulpe gebezigd, by de hand nam: de pyn en gespannenheid omtrent de maeg, de kwade spysvertéring, de gebrekkige eetlust, de ongeruste slaep, enz, verdwynen allengskens; en men ontdekt de teekens eener herboren gezondheid, alvorens de ledematen

maten den kleinſten trap van het vermogen om zich te bewegen herkrygen.

Aen den anderen kant is het even waer, wanneer men uit hoofde der uitſtrektheid of den trap van beenbederf, of wanneer dit te zeer verouderd is, de etterdragt onvermogend vindt tot het gewenſchte doeleinde, dat de algemeene ongemakken alſdan geenszins minderen, maer in tegendeel dermate zullen toenemen, dat eindelyk de lyder onder dezelve bezwyke.

Indien dit alles waer is, gelyk meenigvuldige en herhaalde ondervinding van velen; zoowel als van my zelven, zulks in 't breede bewyzen kan; en indien men vindt, dat de etterdragten in ſtaet zyn om eene volmaekte kromming aentetasten, zelfs wanneer het beenbederf reeds plaets heeft, en wel in eene hooge mate, al 't welk men met geene minder waarheid beweeran kan, is het dan ook niet redelyk te beſluiten, dat die zelfde middelen, in tyds gebezigd, het ongemak zouden verhoed hebben?

Indien dit eene zaak van beſpiegeling of van verbeelding alleen ware, zoo zoude ik zeer omzichtig omtrent dit ſtuk ſpreken; dan

't is waerlyk eene zaak, die op proefnemingen gegrond is; en ik ben, voor zoo verre het in myn vermogen geweest is om het te beproeven, hierdoor geslaegd in de herstelling van de verloren gezondheid, en het voorkomen eener mismacktheid, die reeds met rasche schreden toenam.

Men kan misfchien zeggen, zoo men deze middelen niet by der hand genomen hadde, dat een gelyke tyd het zelfde uitwerksel zoude hebben te wege gebragt: ik ben niet in staet den dus denkenden te beantwoorden, en zal daerom my zelven te vreden houden met myne gedachten, en de omstandigheden en redenen, op welken dezelve gegrond zyn, te hebben opgegeven.

Het zou my smerten, indien men my ten dezen opzichte niet wel begreep, of indien men dacht, dat ik van meening was dat ieder kind, 't welk zwak, of door Engelsche ziekte aengetast is, noodwendig onderhevig ware aen eene kromme Ruggraet; of dat men de etterdragten moest aenmerken als een onfeilbaer geneesmiddel in ongemakken, die van een kropzwerig gestel voortkomen. Het is verre van my een van beiden te willen beweren: ik wil flechts dat men myne meening dus opvatte,

vatte, dat het my toefchynt dat zulk eene geftehdheid het meest gefchikt is, om fommigen der ongemakken, in deze Verhandeling vermeld, voorttebrengen; dat, daer men eene ontlasting van etter, afgeleid uit de nabyheid van de Ruggraet, by herhaelde ondervinding, bevonden heeft een gelukkig hulpmiddel te zyn, zelfs daer beenbederf reeds plaets had, het my toefchynt, dat deze, in tyds aangewend, waerfchyntyker dan iets anders een behoedmiddel zal worden; en dat, daer men fommige andere foorten van mismacktheden op foortgelyke aendoeningen van eene hebbelyke ongeftehdheid, die op deze deelen valt, ziet volgen, en welke, fchoon ze juist niet het zelfde uitwerkfel te wege brengen, nogthans vergezeld zyn met dezelfde algemeene toevallen, ik van gedachten ben, dat het wel der moeite waardig is te beproeven, of men door dezelfde middelen, zoowel in het eene als in het andere geval, geen voordeel te wachten hebbe; en indien de oude ftokregel, *“dat een twyffelachtig middel beter dan in 't geheel geen is”*, kan plaets grypen, dat dan eene proef, die in zich zelve geen kwaed kan, der moeite waardig is dat men haer in het werk ftelle.

E I N D E.

Gg 3

Na

Nadat ik deze vertaling reeds ter drukpersse had afgevaardigd, vielen my de, door den Heer JEBB onlangs uitgegeven, gevallen, over de zoogenoemde *Lamheid der onderste Ledematen* (†),
in

(†) *Select cases of the disorder commonly termed the PARALYSIS OF THE LOWER EXTREMITIES* by JOHN JEBB. M. D. F. R. S. London 1782. 8°. Schoon deze ziekte in het algemeen dus genoemd wordt, behoorde dezelve, mynes bedunkens, door Heelkundigen met eenen anderen naam bestempeld te worden, om daerdoor alle verwarring, die anderszins noodzakelyk het gevolg moet zyn, voortekomen. Dit gevoelen schynt de Heer PORT ook te omhelzen, naedien hy het bewuste ongemak, in zyne *eerste Aenmerkingen*, eene *LAMHEID der onderste Ledematen* noemde, terwyl hy nu den naem van *ONBRUIKBARE STAET der onderste Ledematen* bezigt: doch aen de andere zyde schynt dees Wondarts dit ongemak, met opzicht tot deszelfs oorsprong, (volgens zyn eigen denkbeeld over denzelven) beter beryteld te hebbe in zyne *eerste* dan in zyne *tweede* Verhandeling; want in deze laatste geeft hy, op den tytel, te kennen als of het een gevolg is van de *kromming der Ruggraet*, daer hy in de eerste op den tytel zeide, dat het *meenigwerf eene kromming der Ruggraet vergezelt*, en *ondersteld wordt daerdoor veroorzaekt te zyn*, en dus hiermede te kennen gaf dat het ongemak niet onmiddelyk van de kromming der Ruggraet afhangelyk is, 't geen ook in alle opzichten overeenstemt met het gevoelen van dezen Schryver, daer hy, in de 24^e Waarneming der *verdere Aenmerkingen* (†), duidelyk zegt: „ dat de onbruikbare staet „ der Ledematen in geenen deele een gevolg is van de „ *veranderde gedaente der Ruggraet*, of van de *schikking der beenderen*, met opzicht tot elkanter, maect „ *alleenlyk uit het BEENBEDERF ontstaet*”. Na eene
naeuw

(†) Zie hier boven blad. 467.

in handen: ik doorliep deze niet te meer gretigheid, naerdien ik my van zyne naeuwkeurigheid, in het aenteekenen van dezelve, verzekerd hield, hebbende niet alleenlyk gelegenheid gehad om, gedurende myn verblyf in LONDON, hem te kennen, maer ook van sommige dier gevallen, waervan ik in myne vertolking van het eerste Stuk van den Heer POTT heb melding gemaakt, in het Ziekenhuis waertehemen, en met hem over dit onderwerp meenigwerf te spreken.

Deze gevallen zyn vyftien in getal, en derzelver meer gedeelte in ST. BARTELS Ziekenhuis voorgekomen, en onder de onmiddelyke behandeling van den Heer POTT geweest; het verhael wegens dezelve bevestigt voorzeker niet slechts de bespiegelende beschouwing van dezen kundigen Wondarts, maer

vernaeuwkeurige overdenking over dit onderwerp, begrype ik dat men het ongemak, volgens het gevoelen van den Heer POTT, behoorde te noemen eene STYFHEID DER LEDEMATEN, uit eene Kropzwerige gesteldheid der Ruggraat en derzelver naburige deelen oorspronkelyk: de reden, waerom ik my in de benoeming niet bepale by de onderste Ledematen alléén, behoef ik, mynes bedunkens, niet te geven, byaldien deze, zoowel uit myne aenteekening op de eerste Aenmerkingen bladz. 15, als uit die van den Heer POTT zelve, in zyne tweede Verhandeling (†), kan blyken.

(†) Zie hier boven bladz. 424.

verklaart ook tevens de reden van zyne geneeswys in dit ongemak.

De Heer JEBB geeft eene meer uitgebreide beschryving der toevallen, welken hy gelegenheid gehad heeft om by verscheiden lyderen, die door dit ongemak waren aengetast geworden, waartenemen, en hy duidt tevens aen, hoe de etterdragten by sommigen eene volmaekte genezing van het ongemak hebben te wege gebragt, en hoe die daerentegen, by anderen, onvermogend geweest zyn om zulks uittewerken.

Hy laet hier en daer, op het einde der beschreven gevallen, eenige aenmerkingen volgen, tot welken hem de vergezellende omstandigheden aenleiding gegeven hebben, en hy geeft van sommigen op, welke deelen men in de lyken dier lyderen by ontleding ontaert gevonden heeft.

In twee of drie gevallen heeft hy de bovenste Halswervelen aengedaen bevonden. In één van deze werd 'er eene verzameling van stoffe in de nabyheid van de tweede wervel, gemeenlyk de *As* of *Spil* genoemd, waargenomen. De ongelukkige lyder voelde, op

elke

elke beweging van zyn hoofd, eene pyn, nederwaerds loopende langs de ſtreck van het Rugmerg, met eene algemeene verdooving en ſomwylen ſtekende pyn in de ledematen, in de vingers en teenen,

Hy' gelooft dat, in gevallen van eene zieke Ruggraet, in welke eene uitpuiling, eene werktuigelyke verſchikking der deelen baerblykelyk te kennen gevende, met de Lamheid der onderſte ledematen verbonden is, de etterachtige ſtof, door het vermeerderde beenbederf voortgebracht, belet wordt benedenwaerds te zakken, door de dikke bandachtige zelfſtandigheid, die de lichamen der wervelbeenderen bedekt, en dat dus dit vocht, op deze wys opgehouden, de verdere wegknaging van deze deelen bevordert. Hieruit komen, zegt hy, de opvolgende buiging van de Ruggraet en de uitpuiling, op eene zoo voldoende wys door den Heer POTT verhaeld. In andere gevallen kan men, volgens zyne opmerking, veronderſtellen dat de ſtof, gevormd door eene verzwering, die of haer oorsprong neemt aan de buitenzyde van de bandachtige bedekking van de Ruggraet, of anders van hare grenzing in die peesachtige uitbreiding, uitbarst en haer' weg neemt langs de ſtreck der

Lendenspiieren, waerdoor die byzondere soort van ziekte, die de naem van *ettergezwellen der Lendenen* (*) draegt, voortgebracht wordt,

Wanneer hy, omtrent twee jaren geleden, een' vermaerden Heelmeester in LONDON dit denkbeeld mededeelde, toonde deze Wondarts hem de wervelbeenders van een' persoon, die van een ettergezwel in de lendenen genezen, en naderhand aen eene andere ziekte gestorven was. Twee of drie der voorste uitsteekfels van de Lendenwervelen waren baerblykelyk door beenbederf aengetast; maer 'er had eene samengroeiing plaets abgegrepen, terwyl de plaetjes der beenmakende stoffe de wervelbeenders vereenigden, en dezelve tot eenen onbuigzamen klomp byeenvoegden (†).

Aen-
de volgende buiging van de Ruggraet en
de uitputting, op een zoo volkomende wys

(*) Lumbar abscess.

(†) De Heer SHELDON, Heelmeester, om zyne ontleedkundige bekwaemheden te recht verhaerd, beguinsigde hem met het gezicht van de wervelen eens man, die ten zelfden tyde met twee ettergezwellen in de lendenen had geworfeld. De ligchamen van de derde en vierde der Lendenwervelen, welke gractachtige uitsteekfels in het levend voorwerp zeer uitspuilende waren geweest, waren door de verzwering byna verdelgd, en de zenuwen, door de gaten van de Ruggraet loopende, door de verwoestingen der ziekte gedeelyk vernietigt.

Aengaende de behandeling van ettergezwel-
len in de lendenen, is het, volgens zyn ge-
voelen, mischien onmogelyk ooit eene ma-
nier van behandeling, waerin men gelukkig
slagen zoude, aentewyzen. Het zal echter,
zynes bedunkens, niet ondienstig zyn aente-
merken, dat, indien het ettergezwel met een
mes wordt geopend, de groote oppervlakte,
aen de lucht blootgesteld, dien trap van eene
sluipkoorts veroorzaekt, waer onder de lyder
gemeenlyk bezwykt; dewyl, volgens het juiste
gevoelen van den Heer HUNTER, de natuur
door hare voortbrengingen al te uitgeput is
om eene genezing, welke uittewerken buiten
hare vermogen is, te ondernemen.

Zoude het in zulke omstandigheden, vraegt
hy, niet raedzaam wezen, door een brand-
middel op het onmiddelykst daarmede ver-
knochte gedeelte te plaetzen, een' uitgang
voor de vergaderde stof te maken, zoodra het
golvend gezwel in de lies en andere toevallen
de natuur van de ziekte zullen verzekerd heb-
ben; en ten zelfde tyde, aen elke zyde van
de graetachtige uitsteekfelen van de eerste en
tweede der Lendenwervelen, groote etterdrag-
ten te maken. Langs dezen weg zoude, vol-
gens zyn vermoeden, de reedsvergaderde stof
al-

allengskens ontlast, (zonder gevaer van het onheil, verzellende in het algemeen de blootstelling van eene wyde inwendige oppervlakte aen de vrye lucht) en tevens de genezing van de aengedane wervelen, door eene nieuwe prikkeling of ontlasting in de nabyheid van de oorsprongelyke ziekte te maken, kunnen bevorderd worden.

Hy gelooft dat in vele gevallen eene in tyds gedane aenlegging van brandmiddelen de droevige nasleep van ongemakken, in het begin doorgaens aen andere oorzaken toegeschreven, maer inderdaed uit eene zieke Ruggraet voortkomende, beletten zoude. Eene zorgvuldige oplettendheid op de toevallen en ontleding zal, zoo hy meent, ons mogelyk naderhand de middelen verschaffen, om het verborgen onheil in zyn eersten aenval te ontdekken, en ons dus in staet stellen om eene verstandige en kragtdadige geneeswys voorteschryven.

Hy erkent, dat de achting van een dikwerf vermogend geneesmiddel meenigmalen vermindert wordt, door deszelfs onkundige of al te uitgebreide toediening; doch alle redenen hebbende, om met den Heer POTT te besluiten,
dat

dat het voordeel der brandmiddelen voor een groot gedeelte moet toegeschreven worden aan de nieuwe prikkeling of ontlasting, door dezelve veroorzaakt in de nabyheid van het aangedane deel, kan hy niet nalaten by deze gelegenheid hun gebruik, in vele plaetsfelyke ziekten van het hoofd, aentepryzen.

De etterdragten in den hals zyn, door de grootste Geneesheeren en Heelmeesters, in Beroerten en Lamheden meenigwerf aangeraden. Het ware, volgens zyne meening, te wenschen dat de uitwerksfels der brandmiddelen, in de wegneming der droevige toevallen, met eene zieke Ruggraet gepaerd gaende, den Beoeffenaren der Genees- en Heelkunde tot eene algemeener gebruik van dezelve aenleiding gaven, vooral wanneer de eerste bron van gevoel en beweging de zetel van het ongemak is.

Hy heeft zeer veel kinders, die zes, zeven of agt jaren oud waren, zien worstelen aan de gevolgen van verstopte Darmscheelsklieren, onder welke gevolgen zich ook eene ligte uitpuiing der wervelen vertoonde. In sommigen puilden de Lendenwervels zichtbaerlyk uit; in anderen kon men slechts eene geringe uitpui-

pulling in de onderste Rugwervelen, gepaerd met pynlykheid op de minste aenraking, bemerkten. In alle deze gevallen was 'er eene aenmerkelyke opzetting van den buik, en andere teekens van verftopping in de klieren aenwezend. Heeft men dus, vraegt hy, geene reden om te gelooven, dat één der bolronde klieren, zoo als 'er zeer vele in de nabyheid der Lendenwervelen gevonden worden, meenigwerf de oorsprongelyke zetel der ziekte kan wezen, en dat daerdoor de verzwering tot de wervelbeenders zelve wordt uitgestrekt.

In andere gevallen, gaet hy voort, heeft men reden om te vermoeden, dat de lichamen der wervelbeenderen, of de zelfftandigheid tusfchen dezelve, oorspronglyk zyn aangedaen, naerdien de Kropzwerige gesteldheid eene oorzaak is van die ziekte, welke men weet dat zoo veelvuldig de komwyze holte van de dye, de gewrichten van de knie en den elleboog, benevens de daarmede verknochte banden, aentast; aen welk euvel gemeenlyk de naem van *witte Zwelling* (*) gegeven wordt. — Op deze wys heeft de Heer POTT den oorsprong

(*) White swelling.

ſprong van den onbruikbaren ſtaet der Ledematen breedvoerig uitgelegd.

Wanneer dit gif de oogen, of zoodanige bolronde klieren, die zich van zelve door het gevoel laten ontdekken, aendoet, kan, zegt hy, de natuur der ziekte welraſch ontdekt, en de etterdragten met een uitnemend voordeel aangewend worden. Met dezelfde gepastheid kunnen, zynes oordeels, ſoortgelyke ontlaſtingen in de nabyheid der ziekeleyke deelen, wanneer de Geledingen der Ledematen (†) of der Ruggraet zyn aengedaen, in het werk geſteld worden.

De

(*) De Heer POTT heeft mede het gebruik van etterdragten in de *witte Zwellingen* aengeraden; zie zyne eerste Verhandeling bladz. 35. Wanneer ik, in eene Aenteekening op dit gezegde, ook betuigd heb, dat ik dit middel in eene vryſter van twintig jaren heb zien beproeven; en ſchoon ik toen ter tyd niet lang genoeg te LONDON konde blyven, om eene volkomen uitſlag te beſpeuren, zoo ſcheen het my echter toe dat de zwelling der knie eenigzins verminderde; doch ik konde met meer zekerheid zeggen dat de lyders 'er zeer veel verligting van pyn door gewaer wierd: in 't algemeen maekte men het meest gebruik van eene waſching met het Zilverglitwater, en van eene inwryving met de Kwikzalf; met welke middelen men ook in veelvuldige gevallen, ſchoon niet voldoende, het beſt ſlaegde. Zie het gebruik van dergelyke wryvingen, en inzonderheid dat van de etterdragten, ook aengeraden in de ſracije Verhandeling van den Heer BELL, over de *witte gezwollen der Geledingen* in het *Geneesk. Heel- Artz. en Proedk. Magazyn I. Deel* bladz. 114 en 123.

De Lamheid der onderste Ledematen, met eene zwakheid in de bedieningen van de pisblaes en den endeldarm, die plaats hebben, wanneer de Kropzweer haren zetel in de Ruggraet genomen heeft, zyn, volgens zyn gevoelen, louter uitwerksels van het ongemak, bezettende de nabuurschap van de ruime gedeelten dier zelfstandigheid, welke de eigenlyke zitplaats van gevoeligheid en vrywillige beweging is, en behooren daerom in de bepaling van de ziekte in geenen deele te komen.

Wy worden, dus drukt hy zich uit, tot eene ongeschikte behandeling van deze ziekte verleidt, niet alleen door eene verkeerde beschryving van dezelve, maer ook door aen haer eene oneigenlyke benoeming te geven, gelyk de Heer POTT, by herhaelde reizen, heeft aengemerkt; en dus vereeuwigt de Geneeskunde dikwerf de ongemakken, welke zy zich voorstelt wegt nemen. In gevolg van zulk eene misvatting, heeft hy, ter verligtinge van de Lamheid der onderste Ledematen, meenigwerf alle de zoogenoemde zenuwmiddelen en de waters van BATH zien voorschryven, wanneer, na de ontdekking van de oorzaak der ziekte, het van zelfs in het oog liep, dat zoodanige middelen de ziekte noodzakelyk moes-

moesten verergeren ; en hy is zeer genegen om te gelooven, dat vele andere ongemakken ; die voor zenūwziecten worden gehouden, de uitwerkingen van louter plaetſelyke ongemakken zyn, en vaek voortkomen uit ſommige ongeſteldheden der ingewanden van den onderbuik, tegen welke men artzenyen, die eene zeer verſchillende uitwerking te wege brengen, behoorde voortſchryven.

In verſcheiden lyderen van een teeder lichaemsgelſtel, die in hunne jeugd Krōpzweringe ongemakken uitgeſtaen hadden, heeft hy de geledingen van de knie zwak, gezwollen en pynlyk bevonden : op gelyke wys waren de gewrichten van de Ruggraet, waeronder velen, op de geringſte aenraking, eene groote gevoeligheid vertoonden, mede aengedaen en in eene geringe mate uitpuilende. Hartkloppingen, onwillige ontlaſting van de pis, algemeene zwakheid en vliegende pynen in de beenen en voeten, vergezelden deze toevallen. In andere gevallen werden deze pynen, door de lyderen of door hunne vrienden, zinkingachtig genoemd, en aen de uitwerkſelen van koude toegelchreven. Meenigwerf had hy reden om te gelooven, dat deze ongemakken

I. Deel. III. Stuk. Fh de

de gevolgen van venusliefde waren, en dat zy fomwylen eindigden in eene Lamheid der onderfte Ledematen, en in een bederf der beenderen van de Ruggraet.

In twee of drie gevallen heeft hy opgemerkt, dat de uitgang van de koorts vergezeld was met omftandigheden, die eene ontfteking en daeropvolgend ettergezwel in de Ruggraet of in derzelve nabyheid fchenen aenteduiden; doch dit geeft hy slechts als eene gifting op, hebbende hy, noch door ontlédingen noch door de uitwerking van brandmiddelen, geen genoegzaam bewys, om de zaak fttaande te houden.

Wanneer hy het eerst zyne aendacht op dit onderwerp vestigde, was hy van gedachten dat slechts die deelen, welke zenuwen uit het Rugmerg voortkomen, beneden de beledigde wervel, of in derzelve onmiddelyke nabyheid, door verdooving, pynlykheid, lamheid of kramp waren aengedaen; doch vele gevallen zyn naderhand, in het Ziekenhuis en elders, door hem zelve waergenomen, in welken de bovenfte Ledematen (fchoon het ongemak zyne zitplaats in de deelen van de Ruggraet had) aenmerkelyk beneden den oorsprong

isprong van de Arm- of Okfelvlecht (*) waren aengedaen. Hy begrypt dat het niet moeijelyk valt dit verschynfel, zoowel als vele andere soortgelyken, te verklaren uit het leerstelsel wegens de natuur en het gebruik van de zenuwvlechten, en het daeruit volgende grooter vermogen van samentrekking in het zenuwgestel, onlangs door den kundigen SCARPA gemeen gemaakt.

De algemeene gevolgtrekkingen, welken hy zoo uit de meergemelde vyftien als andere gevallen genomen heeft, zyn de volgende:

1. Dat de brandmiddelen, die zonder onderscheid in ieder tydperk van het ongemak gebezigt zyn, in het grooter gedeelte dier gevallen de uitwerkende middelen der genezinge waren, en dat zy in het algemeen gelukten, wanneer het geval, in den eigenlyken zin, gunstig of voordeelig konde genoemd worden.

2. Dat zy voor het overige, behoudens een of twee uitzonderingen, een zichtbaer uit-

(*) Plexus axillaris.

uitwerkfel te wege bragten, in het herftellen van het gevoel en een' zekeren trap van beweging.

3. Dat de lyders, in de niet gelukte gevallen door eene uittérende koorts en de eigenaertige uitwerkfelen van het ongemak, omkwamen, en in geene opzichten, door het aenleggen der brandmiddelen, fchynen benadeeld te zyn.

Hy is eindelyk overtuigd dat, indien alle de gevallen van eene zieke Ruggraet, die gedurende de laetste vyf jaren in *ST. BARTELS Ziekenhuis* zyn voorgekomen, getrouwelyk en omftandig wierden verhaeld, daerdoor aen de Geneeskunde een groot voordeel toegebracht, en de gegrondheid der handelwyze, door den Heer *POTT* aengeprezen, nog duidelyker bewezen zoude worden. Het belang der waerheid, zegt hy, heeft niets te duchten van de fcherpheid der naervorfching en de grootfte ffrenghed van het menschelyke oordeel. Hy wenscht derhalve het leerftelfel, door dien grooten beoeffenaar opgeven, verder onderzocht te zien, als overtuigd zynde dat deszelfs eenftemmigheid met de waerheid en reden, door eene beroeping op gebeurtenifen, gegrond zoude wezen.

DIT vond ik dienstig wegens dit Werkje hier bytevoegen. Voor ik eindige, kan ik mede niet afzyn van te melden, dat in het laetstuitgekomen vierde Stukje van het derde Deel van *the London Medical Journal*, bladz. 405, eene gelukkige en schieelyke genezing van eene Lamheid der onderste Ledematen, door middel van etterdragten, is medegedeeld door den Heer C. KITE; doch dewyl het niets byzonders, dan alleen eene overtuiging van het groote vermogen van etterdragten in de gemelde ziekte, behelst, zoo achte ik het niet noodig verder hiervan iets te melden, dan dat de jongeling, die het voorwerp van dit geval en twaelf jaren oud was, van het oogenblik dat hy een slag met een' steen in den rug gekregen had, bezwaerlyk konde gaen, en dat dit toeval zeer schieelyk verergerd is; dat 'er een gezwel, 't welk de derde en vierde lendenwervelen besloeg, doch geene mismacktheid van de Ruggraet, noch eenige ontacting van de graetachtige uitsteekselen plaets had.

De 6^e Plaet verthoont sommige wervelbeenders van eene gekromde Ruggraet; die door de Brandmiddelen genezen is. Dezelve zyn uit het ligchaem van den lyder, die eenigen tyd naderhand aen eene andere ziekte overleed, genomen. In dezelve kan de staet der wervelbeenderen, die gepletterd zyn geweest, en de daeropgevolgde samen-groeying gezien worden.

WAERNEMINGEN

OVER HET

BEVESTIGDE GEBRUIK

VAN HET

H E U L S A P,

IN EENE

V E R S T E R V I N G

D E R

TEENEN EN VOETEN.

Medegedeeld door den Heer M: S: DU PUI.

IK heb, achter de *eerste Aenmerkingen* van den Heer POTT over de bovengemelde Lamheid zyne *Waernemingen over de VERSTERVING DER TEENEN EN VOETEN* geplactst, en daerdoor mynen Nederlandfchen Kunstgenooten aengetoond, met hoe veel vrucht men zich van het *Heulsap*, in die byzondere soort van Versterving, zoowel als in vele andere gevallen, bedienen kan.

Thans

Thans heb ik het genoeg, ter meerder bevestiging van dit middel in die ziekte, te kunnen berichten, dat my door den *zeer gel. Heer P. VAN GENDEREN, MED. DOCT.* te ENKHUIZEN, zyn medegedeeld vele gelukkige genezingen, door dit hulpmiddel, by een aental schepelingen van 'slands schip van oorlog *DIEREN*, by ENKHUIZEN in het Gasthuis gebragt, welke door deze byzondere soort van Versterking waren aengetast, en hiervan, onder bestiering van den Heer *MULLER*, Opperhandarts van dat Ziekenhuis, gelukkig gered zyn.

Uit de aenteekeningen, omtrent deze byzondere soort van Versterking, blykt het dat onder de schepelingen aen boord alvorens gewoed had eene kwaedaertige zinkingkoorts, welke haren oorsprong uit eene belette doorwademing en geleden koude schynt gehad te hebben, vermits de meesten dier lyderen, somtyds geheele dagen, tot de knien toe in het water hadden moeten staen, en dat daerenboven, het beginsel van Versterking der *Teenen en Voeten* reeds aenwezend zynde, men op deze lyders geene behoorlyke acht gegeven heeft, zoowel in het verbinden als reinigen van dezelve.

Uit het optellen der toevallen, die by de Versterving der Teenen en Voeten hebben plaets gehad, vergeleken met de beschryving, welke de Heer POTT 'er van gegeven heeft (a), is het klaer, dat deze lyders door deze zelfde soort van Versterving zyn aengetast geweest. Eene gezwollenheid der voeten, eene ondraeglyke pyn, eene ligte of meerder ontsteking der deelen, eene donkerroode, genoegzaam blaauwe en somtyds zwarte kleur der huid, eene loodverwige gedaente der zachte deelen, een bederf van de beentjes der Teenen tot aen den voorvoet, enz, waren de toevallen, die deze ziekte kenteekenden, en by deze lyders, by den eenen meer, by den anderen minder, naermate dat het ongemak reeds eenigen tyd had plaets gehad, of eerst begon te woeden, stand grepen; kortom, de toevallen stemden volmaekt overeen met de beschryving, welke de Heer POTT 'er van gegeven heeft.

Sommigen dier lyderen werden door den Heer MÜLLER, nadat hy had opgemerkt, dat de pyn, zwellings, het koudvuur, enz, die na deze heerschende ziekte zich by de

.ly-

(a) Zie bladz. 63 en volg.

lyders aen de Teenen en Voeten lieten zien, naer geene gewone hulpmiddelen, zelfs niet na den Peruviaenfchen Schors, luisterden, twee azen van het Heulfap 'smorgens en 's avonds toegediend, anderen driemael daegs twee azen; en zy zyn allen door dit middel ten vollen herfteld. Sommigen, by wien de Verfterving reeds te ver gevorderd was, hebben de Teenen verloren, doch anderen, wien men nog in tyds dit onwaerdeerbare hulpmiddel toediende, hebben hunne Teenen behouden. — De pyn werd hierdoor verminderd en geheel verdreven; de gezwollenheid flonk; de ontfteking nam af; de kleur veranderde en werd weder rood; de gedaente van het koudvuur, welke de zweren hadden aengenomen, werd in eene goede ettergevende wonde veranderd; en de beentjes der Teenen fcheiden zich af: by sommigen, by wien het ongemak zoo ver niet gevorderd was, heelden de wonden ten vollen; en de lyders, door dit vermogend middel van hun ongemak gered, verlieten het Ziekenhuis.

Sommigen dier lyderen hebben, tot hunne herftelling, noodig gehad twee honderd tweeenzestig, honderd tweeënnegentig, honderd agtenveertig, honderd twintig en honderd zes-

tien azen van het *Heulſap*; terwyl 'er by anderen, gedurende de genezing, zestig, zestendertig, tweeëndertig, twintig en twee honderd zestien azen gebezigd wierden.

Geene dier lyderen, gelyk ik in myn *Byvoegſel tot deze Waernemingen* reeds aenmerkte (b), hebben eenige nadeelige gevolgen van het ſlaepverwekkend vermogen van het *Heulſap*, tot zoo eene groote hoeveelheid toegediend, beſpeurd; hunne pynen werden welgeſlaekt, en hun daerdoor rust verſchaft; doch de ſlaep was by allen niet zoo diep, dat zy niet, by de eerſte aenmaning, geheel wakker wierden, en ten vollen van alles bewust waren. — De ſtoelgang werd hierdoor niet verhinderd; en, zoo die al eens traeg werd, was eene kleene hoeveelheid van het eene of andere middenzout voldoende om denzelven te veroorzaken.

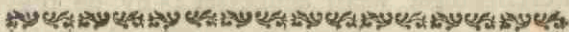
Onder alle deze lyders was 'er één, die, nu door de voorheen geleden kwaedaertige zinkingkoorts alle beweging van zynen regten arm en been, den voet uitgezonderd, verloren hebbende, ook door deze Verſterving

(b) Zie bladz. 75.

allerellendigst werd aengetast; by de toeval-
len der vorige ziekte kwam ook, dat hy niets
dan een geluid, 't welk naer ja geleek, konde
voortbrengen.

Schoon hy geen pyn in het vleeschachtige
gedeelte van het regter been had, zoodat men
het knypen, ja zelfs met spelden prikken
konde, zonder dat hy het gevoelde, zoo was
echter de pyn in den voet ondraeglyk.

Men gaf hem daegs zes azen van het Heul-
sap: hierdoor week de pyn; de gezwollen en
ontstoken voeten slonken; de teenen scheid-
en af; en alles zette zich tot heeling. Hy heeft
twee honderd tweeënnegentig azen van het
genoemde hulpmiddel gebruikt. Voor zyne
Lamheid werden geestryke en doordringende
smeringen gebezigd; en daarna werd hy ge-
electriseerd, waervan hy veel voordeel heeft
genoten.

E E N V O U W I G E
D O C H
O N F E I L B A R E M A N I E R ,
O M H E T
S C H U R F T

ZEER GEMAKKELYK EN SCHIELYK
TE GENEZEN, ZONDER DAT 'ER
OOIT EENIGE ONGEMAK-
KEN OPVOLGEN.

Uit het Hoogduitsch van den Heer JASSER.

IN den laetsten oorlog van het jaer 1778,
tot het einde van denzelven in 1779,
stond het *Regiment*, waertoe ik behoor, den
geheelen tyd in de gebergten van het graef-
schap GLATZ, en was aen het ruwste weder
blootgesteld. By alle aldaer staende *Regimenten*
en *Bataillons* vertoonden zich cenige ziekten,
die in het begin meest rottige Roolopen,
en op het laetst Rotkoortzen waren. In ons

Re-

Regiment werd ons volk zeer hevig door het Schurft aengetast, zoodat ik twee honderd zestig perſonen aen deze ziekte te behandelen had. Om eene algemeene beſmetting in het *Regiment* voortekomen, en ook om deze lieden van andere lyderen, die in de *Veldhospitalen* te GLATZ lagen, aftezonderen, werd aen het *Regiment* voor zyne zieken zoo veel ruimte gegeven, dat ik in ſtaet wierd geſteid om de ſchurftigen naer behooren te doen plaetzen, en hen ook zelf te bezorgen.

Ik gaf op deze lieden zeer naeuwkeurig acht; ik liet hun niet eten of drinken het geene hun ſchadelyk konde zyn, en gebood hun de beste ſcheurbuikweerende middelen te gebruiken, waerdoor ik anders het Schurft met zeer goed gevolg verdreven had. Dit nu was eene zeer zware taek; en men zond my van het *Regiment* meer ſchurftigen als ik 'er gezond wederom konde zenden. Myne waerdin was de weduw van een' zoogenoemden *Goudzoeker*, en bezocht my nu en dan 's avonds. Wanneer zy my eens in eene verdrietige luim vond, vraegde zy naer de oorzaak van myne becommerring: ik zeide haer rondborſtig, dat ik zoo vele ſchurftigen te behandelen had, dat 'er dagelijks meer bykwamen, en dat ik geene ge-

zon.

zonden wederom konde zenden. Hierop verhaelde zy my, dat zy van haer overleden man een onfeilbaer middel had, om deze ziekte schielyk en veilig te genezen. Dat hy eenige honderden van de *Regimenten*, te GLATZ in *Garnizoen* leggende, met het gelukkigste gevolg, had hersteld (*). Zy beloofde my de famenstelling van die zalf te zullen geven: men moest dezelve 's ogtends en 's avonds, ter grootte van eene hazelnoot, in de palmen van de handen inwryven, *zonder 'er iets anders by te gebruiken*; hierop kwam het Schurft zeer sterk te voorschyn, en veroorzaakte eene hevige jeukte der huid, waerna het vervolgens opdroogde, 't geen binnen den tyd van tien of twaelf dagen gebeurde, uitgezonderd het venerifche Schurft, 't welk met de kwik moest bestreden worden.

Deze

(*) Het is bezwaarlyk te gelooven, dat dees man de uitvinder van dit middel, en noch veel minder dat deszelfs uitvinding een gevolg van het goudzoeken geweest zy; anderszins zoude dit laetste thans nog als iet nuttigs aangeprezen kunnen worden. Veelêr gelooven wy dat deze zalf een zeer oud middel is, doch 't welk niet algemeen bekend sehynt geworden te zyn: ons is ten minste meermalen, door gemeene lieden, eene zekere schurftzalf, die op dezelfde wys moest gebruikt worden, als een onfeilbaer geheim uitgevent.

zeer gemakkelyk en schieelyk te genezen, enz. 497.

Deze schurftzalf wordt dus bereid:

Neem Wit Koperrood (a).

Zwavelbloemen (b).

Poeder van Laurierbeziën (c), van
elk evenveel.

Lyn- of Olyfolie (d), zoo veel ge-
noeg is.

Meng en maek het tot eene vloeibare zalf.

Ik begon het gebruik van deze zalf daegs daerna. Yder schurftige moest 'er zich 's ogtends en 's avonds, ter grootte van eene hazelnoot, in de palmen van de handen mede besmeren; en ten einde alles in eene behoorlyke orde zoude geschieden, moesten de Heelmeesters van het leger, en andere daer toegefelde personen, hun opzicht 'er overnemen.

Tot grooter voorzorg liet ik de zieken nog alle avonden het volgende zuiverende poeder innemen.

Neem

(a) Vitriolum album. (b) Flores sulphuris. (c) Pulvis baccatum lauri. (d) Oleum lini, vel Olenm olivarum.

Neem Zwavelbloemen.

Ruw Spiesglas (e).

Gezuiverde Salpeter (f).

Florentynsche Lisch (g), van elk zes azen.

M: M: het tot een poeder.

Door middel van deze manier was ik gelukkig genoeg, om alle myne schurftigen spoedig en veilig te genezen, en tot het *Regiment* naer hunne *kwartieren* te zenden.

Eer zeker bewys, dat deze manier om het Schurft te genezen geene nadeelige gevolgen naer zich sleept, is dit dat alle de herstelden frisch en gezond naer WEST-PRUISSEN in het *Garnisoen*, en tot de humen zyn gekomen, zonder de minste wederinstorting of andere toevallen, die door een teruggedreven Schurft anders wel eens ontstaen, gewaer te worden.

Ik heb byná altoos zeer vele schurftigen onder het *Regiment*, dewyl de Poolse *Recruten* daeraen zeer onderhevig zyn. Ik gebruik in het begin niets dan buikopenende middelen
en

(e) Antimonium crudum. (f) Nitrum depuratum.
(g) Radix ieros Florentinae.

en baden, alsdan de gemelde zalf en het poeder, op welke wys ik ze alle met het beste gevolg heb genezen, zoodat het by de meesten binnen tien of veertien dagen volkomen afdroogde (*).

In de eerste dagen, wanneer de zalf in de handen wordt gewreven, komt het Schurft, onder een sterk gejeuk, en voornamelyk op de armen, te voorschyn; doch na verloop van veertien dagen is alles over.

Zy doet in het verouderde Schurft mede eene zeer goede uitwerking. Een naburig Heelmeester, op de heerlykheid der Burggraven van DONA in SCHLODIËN, pleegde my raed wegens een kind, 't welk met een Schurft van een ingevlogten laert over het gansche ligchaem, sedert negen maenden, gekweld was geweest. Men had by dit kind, op rekening van

(*) Daer het uit de proefnemingen van dezen Heelmeester blykt, dat de zalf, zonder eenig nadeel te veroorzaken, het Schurft geneest, zoo zien wy niet waerom men met derzelver gebruik de toediening van inwendige middelen moet laten gepaerd gaen; te meer, daer wy op goede gronden gelooven, dat het Schurft in de meeste gevallen slechts eene huidziekte is, die uit geene ziekelyke gesteldheid der vochten ontlaet, doch uit uiterlyke oorzaken schynt oorspronkelyk te zyn.

van den Graef, geene moeite gefpaerd; maer de noodige middelen werden door den Geneesheer ZIETZEL genoegzaam voorgefchreven; doch met dit al wilde het uitflag het kind niet verlaten. Ik ftelde de zalf en het gebruik van het poeder voor; en binnen den tyd van twee maenden is het kind volkomen hersteld, zonder federt de geringfte vermaning te hebben onderwonden.

Nog kortlings kreeg ik uit het leger een verlofganger, die zich aldaer van het Schurft door infmeren had willen genezen, en daerdoor de waterzucht, en wel het water in den buik, benevens eene waterzucht over het geheele ligchaem, tusfchen vel en vleesch, uit een teruggedreven Schurft op den hals gehaald had. Het Schurft wilde by dezen lyder niet wederom uitkomen, fchoon ik hem terftond de behoorlyke middelen daervoor had toegediend. Dewyl ik nu de uitwerking van de zalf gezien had, dat, namelyk, na het herhaelde inwryven in de handen, het uitflag fterk te voorfchyn kwam, zoo waegde ik het, en liet den lyder 's ochtends en 's avonds de zalf in de handen wryven, waerop, tot myne groote verwondering, en tot blydfchap van den lyder, het Schurft op den vierden dag fterk uitbotte,

het

het water tuſſchen vel en vleesch allengskens wegging, het water in den onderbuik zigbaer verminderde, en alle afſcheidingen en ontlaſtingen naer behooren verricht werden; het uitſlag ging door opdrooging weg, gelyk ook de jeuking der huid; en de lyder is volkomen herſteld.

AENMERKINGEN VAN DEN HEER
J. L. SCHMUCKER, OP DE BOVEN-
STAENDE WAERNEMING.

Het Schurft is, helaes! het meeste te vinden in de *Veldhospitalen*, Weeshuizen, en over het algemeen waer vele menſchen in enge plaetzen byeen moeten liggen, en beroofd zyn van het gebruik van goede voedselen en der zuivere lucht, terwyl onder zoo vele noodlydende zelden de zoo hoognoodige en onontbeerlyke zindelykheid wordt in acht genomen. Doch inzonderheid vermeerdert het getal der zieken in *Veldhospitalen*, waer door dikwerf eene hevige beſmetting veroorzaekt wordt, ten zy de behoorlyke behoedmiddelen, om dergelyke zieken afzonderlyk te liggen, gebruikt worden.

Het Schurft is dikwerf eene ſcheiding van andere ziekten, waervan ik, in den winter en
het

het voorjaer 1742, het droevigste gevolg heb gezien. Het *Regiment*, by het welk ik Heelmeester was, trok van Louwmaend, tot in het midden van Sprokkelmaend, door MORAVIE naer OOSTENRYK. Schoon nu ons volk zeer wel gevoed werd, was het echter niet gewoon den wyn te drinken; hierby kwam nog de felle koude, welke de doorwademing belette. Den vyftienden van Sprokkelmaend trokken wy in de kwartieren. Het eerste *Bataillon* kwam in een vlek, BAUSERANGE noemd, waer veel wyn was, liggen. Ieder soldaet kreeg dagelysch drie pinten wyn en de beste spyzen.

By deze veranderde levenswys, begon het getal der zieken dagelysch te vermeerderen. De meeste lagen aen eene Rotkoorts ziek, de minste echter aen eene gewone Zinkingkoorts; de scheidung (h) was altoos een schurftig uitflag. Het tweede *Bataillon* van het *Regiment* stond in een dorp, TRACHT genoemd, eene halve myl van ons afliggende, en moest naeuw op den vyand loeren, om wegens zyne naburigheid niet eensklaps overvallen te worden. Dewyl aldaer de wyn ontbrak, kreeg

(h) Crisis.

de foldaet, by het goed eten, dagelyksch zyn bier: niet zeer velen werden 'er krank; en by gevolg hadden ook weinigen het Schurft.

Deze ziekten vertoonden zich niet eer, dan nadat wy veertien dagen in *Garnizoen* waren; en 'er werd toen stiptelyk zorggedragen, dat de foldaet zich behoorlyk waschte en schoon hield.

Volgens de *microscopische* waarnemingen van *LEEUWENHOEK*, zyn de kleene schurftige zweren vol van kleene diertjes. Ik sta dit gereedelyk toe; doch zy kunnen niet eer ontstaen, dan wanneer de puistjes door eene scheiding uitgebot of gevormd zyn, waeruit alsdan de wormpjes worden voortgeteeld, naerdien die kleene diertjes 'er hunne ciertjes in kunnen leggen, en vooral wanneer de lyders hunne reiniging verwaerloozen.

Het is waer, de schurftige uitflagen komen altoos te voorschyn tusfchen de vingers en op de handen, waer dergelyke diertjes ligtelyk by kunnen komen, en zich alsdan, gelyk de luizen en vloojen, over het geheele lichaem verspreiden. Dan men kan evenwel niet stellig zeggen, het geen *BROCKLESBY*

voor zeker houd, dat, namelyk, het Schurft uit kleene diertjes, enz (*), zoude befaen, en dat deze eerst in de aenwezende puistjes voortgeteeld worden (†). Het is eveneens
ge-

(*) BROCKLESBY *Beobachtungen von Feldkrankheiten* p. 193.

(†) VAN GESSCHER (die mede van gevoelen is, dat de oorzaken van het Schurft slechts plaetslyk werken, en geenerlei ziekelyke gesteldheid der vochten veronderstellen) zegt meermalen waergenomen te hebben, dat, wanneer 'er verzweringen in de borsten of elders komen, het Schurft verdwynt, zoo lang die verzweringen stand houden, en wederom te voorschyn komt, zoo rasch dezelve genezen zyn; en hy meent wyders dat dit verschynsel niet zeer begunstigt het gevoelen dier geenen, die het verblyf van zekere gekorven diertjes, onder de opperhuid, als de oorzaak der Schurftpuistjes, aenmerken. De Heer MURRAY zegt in zyn fraei Werk *over de Wormen, die in de Melaetschheid aenwezend zyn*, dat niemand ontkennen zal dat 'er wormen in het Schurft gevonden zyn, zoodra hy weet dat LINNAEUS dit getuigd gezien te hebben. De Hoogleeraer PLENCK meent, dat deze wormpjes niet de oorzaak van het Schurft zyn, maer dat zy slechts eene bykomende ziekte uitmaken. “ Het is waerschynlyk, zegt hy, “ dat, voordat het Schurft uitbot, 'er altoos eef “ zeker bederf der vochten voorafgaet; 't welk indien het “ tot een' zekeren trap gekomen is, de wormpjes, in de “ kaes en het meel schuulende, (want zy zyn van dezelfde “ soort) naer zich lokt, zoodat zy in de huid nestelen, “ en door hunne knaging en uitgeworpen vochten het “ euvel erger maken. Want wy bemerken, dat de vliegen, “ door eene aengeboren drift van de natuur, alleenlyk dat “ vleesch aentasten, 't welk reeds begint te verrotten. Dus “ wordt niemand door de wormen, die hunne eijeren in de “ darmen uitbroeijen, gefolderd dan die geenen, welke eene
“ by-

gesteld met de wonden, wanneer die in het zomerseizoen niet behoorlyk bedekt zyn, zoodat 'er vliegen en andere kleene diertjes by kunnen komen; terwyl 'er, van het eene verband tot het andere, maden beginnen te nestelen, en den gekwetsten gevoelige smerten veroorzaken. In Ziekenhuizen, waer de gekwetsten hunne dekens hebben, geschiedt dit zeldzaam, maer wel eens op vervoerwagens, alwaer het verband zich ligtelyk laet verschuiven, of ook wel by onrustige gekwetsten in Ziekenhuizen, wanneer zy de dekens van zich werpen, enz.

De vuilheid der soldaten heeft veel schuld aen de geboorte van het Schurft: dit blykt zeer duidelyk in het veld aen die soldaten, welke zich dagelyksch met zeep wasfchen, en daerom aen deze ziekte veel minder onderhevig zyn.

Hoe

“byzondere gesteldheid van het ligchaem hebben om dezelve eenen vryen toegang te geven”. Doch indien men een bederf der vochten als de oorzaak van het Schurft aenmeemt, hoe zal men dan kunnen verklaren de wys, op welke uterlyke hulpmiddelen alleen, in ver de meeste gevallen, tot verdryving van het zelve genoegzaam zyn? Waeruit ontstaet het dan, dat zelfs in een niet verouderd Schurft inwendige verrottingwerende middelen, alleen gebruikt, de ziekte niet genezen?

Hoe veel moeite had men niet, in vroeger tyden, om het Schurft te genezen! Zeer vele bloedzuiverende middelen werden 'er gebruikt, zelfs slechts om het gewone Schurft te verdryven; en nogthans verliepen 'er dikwerf vele maenden, zonder dat men den lyder van het ongemak bevryd had. Ik heb myne zieken baden, met zwarte zeep gemengd, voorgeschreven, hun eenigemalen buikopenende middelen toegediend, en hen zich zelven alle avonden met eene zalf, bestaende uit reufel en zwavel, doen smeren. Op deze wys werden myne lyders, binnen kort en zonder hunne gezondheid te benadeelen, genezen. Deze smering is, by de boeren op het land, het eenigste middel, waarmede zy zich van het Schurft zoeken te ontheffen, waarby zy nog dezen regel in acht nemen, dat zy zich, na de zalf ingesmeerd te hebben, in eenen oven, die daegs te voren warm gestookt is, liggen en gedurende een goed uur daerin zweten.

De vermaerde PRINGLE gebruikte, tot genezing van het Schurft, mede niets anders, dan dat hy eenige buikopenende middelen, benevens een zalf, uit levendige zwavel (i),
witte

(i) Sulphur vivum.

witte nieswortel (*k*), of ruw ammoniakzout (*l*), en varkensreufel, voorschreef. Met deze zalf moesten alle de schurftige deelen beurtelings gesmeerd worden. Dit is ook gemeenlyk myne handelwys by alle schurftigen geweest, omdat, door de inwryving der zalf in de open puistjes, de diertjes, die zich aldaer ophouden, gedood worden, naerdien zy de reufel en zwaavel niet kunnen verdragen.

Volgens de behandeling, welke de *Veldchirurgyn* JASSER heeft medegedeeld, worden alleenlyk de palmen der handen gesmeerd. Dit is van het zelfde nut, en heeft nog het uitstekende voordeel, dat niet alle deelen van het ligchaem behoeven gewreven te worden, en by gevolg ook de zweetgaten minder door vette zalven verftopt raken. Ik heb by eenige myner lyderen de proef, om het Schurft naer de wys van den Heer JASSER te genezen, genomen, en ben van derzelver goede uitwerking volkomen overtuigd geworden.

Myn' vriend en amptgenoot, den Heer THEDEN, wien ik deze manier heb medegedeeld, en die al het volk van de *artillery* te be-

(*k*) *Helleborus albus.* (*l*) *Sal ammoniacum crudum.*

508 *Aenn: van den Heer J: L: SCHMUCKER, enz.*

bezorgen heeft, heeft het mogen gebeuren, boven de veertig man, aen het Schurft onderhevig, binnen korten tyd te genezen; en hy blyft, tot heden toe, by deze eenvoudige behandeling.

Vele *Legerchirurgyns* zyn 'er nog, wien ik verzocht had met die zalf proeven te nemen, en die my verzekerden van hunne zieken 'er spoedig door hersteld te hebben.

Ik verhaelde onzen koningklyken *Lyfarts*, den Heer *ROLOFF*, wegens myne zoo vele goede gevallen van het gelukkige gevolg der voorschreven geneeswyze. Hy liet 'er hierop in het Weeshuis de proef van nemen; en men heeft 'er aldaer insgelyks de gewenschte uitwerking van gezien.

Na alle ontboden berichten, is het verouderdste Schurft, op zyn langst binnen vier weken, daerdoor genezen geworden.

UIT.

U I T T R E K S E L

VAN EEN

B R I E F,

GESCHREVEN DOOR DEN HEER

L H E R I T I E R,

HEELMEESTER TE PARYS,

AEN DEN WEL ED: HEER

J. P. E R M E R I N S,

MED: DOCTOR TE MIDDELBURG,

DEN 3^{den} VAN SLAGTMAEND, 1782.

“ ZONDER twyffel zult gy met genoegens *Waerne-
ming we-*
“ vernemen, dat wy twee aanmerkelyke *gens de*
“ verwydingen van den Hazenflagader (a) ge- *genezing*
“ nezen hebben, door de binding van dit *van twee*
“ bloedvat, boven en beneden het gezwel: deze *flagader-*
“ twee heekkundige bewerkingen zyn, in onze *breuken,*
“ *Hospice des Ecoles de Chirurgie* (†), door myn’ *door de*
“ vriend *binding*
“ *van den*
“ *flagader,*
“ *boven en*
“ *beneden*
“ *het ge-*
“ *zwel.*

(a) Aneurismata arteriæ poplitæ.

(†) Deze naem geeft men aen eene zael van de onlangs nieuwoopgebouwde heekkundige School, die tot een Ziekenhuis gebezigd wordt, en waerin niet dan zware ziekten behandeld worden.

“vriend PELLETAN verricht: geene toevallen,
 “welke vele lieden geloofden op deze binding
 “te moeten volgen, (als het heetvuur, enz,)
 “heeft men waargenomen. De beenen hebben
 “hunne natuurlyke warmte behouden, enz.
 “Het is nu twee maenden geleden dat de eerste
 “kunstbewerking gedaen is: de lyder begint
 “reeds optestaen, en over de kamer te wande-
 “len. — De tweede is in het begin van Wyn-
 “maend verricht; en de genezing zal wel haest
 “volkomen zyn”.

*Verbeter-
 de manier
 om de
 zaedbal-
 len wegte-
 nemen,*

“Wy hebben de wys om de zaedballen (b)
 “wegtenemen merkelyk verbeterd. De Heer
 “PELLETAN en ik hebben deze bewerking
 “gedaen: de verbetering, van welke ik spreek,
 “bestaet hierin, dat men niet dan de slagader
 “van den zaedstreng binde, door dit vat met
 “eene ontleedkundige tang naer zich toetrek-
 “ken: wy verhoeden, door deze handelwys, de
 “bloedvloeijing en andere toevallen, die het
 “gevolg zyn van de bindingen, in den omtrek
 “van den zaedstreng gedaen: wy vermyden
 “hierdoor alle soort van drukking, 't geen,
 “zoo als de ondervinding geleerd heeft, zeer
 “veel voordeel aenbrengt. Gedurende de ge-
 “heele

(b) Castratio.

WAERNEMINGEN,
GEDACHTEN
E N
VOORSLAGEN,
OMTRENT DE
REDDING
VAN
DRENKELINGEN (†).

Uit het Hoogduitsch van den Heer S: G: VOGEL.

Hoe weinig de veelvuldige poogingen (*),
zooel van byzondere Geneesheeren,
als ook van geheele Genootschappen, tot dit oog-
merk

(†) Dit is geene juiste benoeming; want men zegt
eigenlyk alleen van iemand, die wezenlyk in het water is
omgekomen: „het is een drenkeling”. Intuschen gebruikt
men dit woord vaek in die beteekenis, in welke het hier
genomen wordt; en het is verstaenbaer. Men heeft geen
ander enkel woord 't welk de zaek naeuwkeuriger uitdrukt.

(*) De voornaemste hiertoe behoorende en onlangs
uitgekomen geschriften zyn: HENSLERS *Anzeige*
der hauptsächlichsten Rettungsmittel derer / die auf
Wasser

merk opgericht, en het Menschdom tot waer
sieraed strekkende, mitsgaders van de uitkom-
sten

plötzliche Unglücksfälle leblos gemozden. *Mitona*
1770. 8°. Van dit in het Deensch vertaalde Werk is,
ingevolge van een uit het koninglyk Deensche Rentkamer-
Collegie gedaen bevel, op rekening van den Koning, in
dat zelfde jaer aen alle Predikanten, Hoofdschouten en
Leenmannen der beide Koningkryken, tot gebruik van een
yder, een ingebonden afdrufsel uitgedeeld. Ook behelzen
verscheiden Duitfche *Ordonnantien* byna woordelyk de
voorschriften van HENSLER. — J. C. FR. SCHERFFS
Anzeige der Rettungsmittel bey Uebilosen &c. *Alt.* 1780.
8°. Dit is het zelfde geschrift, doch met vele gewigtige
Byvoegfelen vermeerderd, waeraen de Heer HENSLER
ook groot aendeel heeft. Dit is een Werk, dat in yders
handen behoorden te zyn, en 't welk geen menschenvriend
ontberen kan (*). — DE HAEN *Rat. Med.* T. xii.
Cap. iii. T. xv. C. i. *Rat. Med. Cont.* T. i. Het eerste,
dat hiervan uitgegeven werd, is in het Hoogduitsch ver-
tolkt, en van welke vertaling de Keizerin byna vier hon-
derd afdruffels heeft doen uitdeelen. *Rapport, fait par*
ordre de L'ACAD. des sc. sur les Effets des Vapeurs
mephit. dans le corps de l'homme &c. par M. PORTAL.
3 ed. à Par. 1775. 8°. — UNZERS *Medicinisches*
Haubdbuch. Neue Auflage. — TISSOTS *Sammlung*
zur Arzneykunst gehöriger Schriften / übersezt von
KERSTENS, 1 Th. 28 Kap. — GARDANE *Avis au*
peuple sur les Asphyx. ou morts apparents & subites &c.
Par. 1774. *Abhandlungen aus der Naturgeschichte /*
Pr. Med. und Chir. aus den Schriften der Parlemer
und andrer Holländischen Gesellschaften 1 B. — *Gift*
und Gegengift — necht einem Anhang von *Mitteln* —
der

(*) Dit Werk zal eerlang, in een Nederduitsch gewaad gedoscht,
het licht zien.

ften van meer andere openlyke instellingen, ter opwekkinge van in het water gevallen lieden,

tier Herren JANIN, HERMANT und GARDANE. Aus dem Franz. Straßburg 1776. — CULLEN in *Extr. from the Journal of the board of Police* — in *Med. and Ph. Comm. by a Soc. of Edinb. Vol. third. p. 243.* Deze Verhandeling, schoon reeds voor zeven jaren in het licht gekomen, is een der gewigtigsten, welke men over dit onderwerp heeft. HUNTER in *Phil. Tr. Vol. 66.* Sammlung auferlesener Abhandlungen für praktische Aerzte. 4 B. S. 13. — ISNARDS Unterricht / wie man Ertrunkenen auf die leichteste und sicherste Art wieder zum Leben herjchlen könnte; eene Prysverhandeling, in het Fransch vertaald, en met eenige Aenmerkingen verrykt. Waerby nog gevoegd is het bericht, in het jaer 1740, op Koningklyk bevel, door geheel Frankryk bekend gemaakt, bebelzende de wys, op welke men dronkelingen wederom kan opwekken. — CHAMPEAUX und FAISSOLE Erfahrungen und Wahnemungen über die Ursachen des Todes der Ertrunkenen Et. aus dem Französischen. Gantzig 1772. BRÜCKMANNS Manngfaltigkeiten — Unterricht / wie man die aus dem Wasser gezogenen oder erstickten menschen wieder zu sich selbst hzingen und szj leben erhalten könne. Vernieuwd en op bevel van de Heeren van de Gezondheidsraad der stad en het vrye gemeenebest BERN bekend gemaakt. Bern 1776. 4°. — Ook behoort hietoe eene zeer lezenswaerdige Verhandeling van den Hoogleeaer ELIAS ADAM PAPIUS von der Art und Ursache des Todes der Ertrunkenen / nebst der allgemeynen Heilmethode n. s. w. uit het Latyn overgezet in BALDINGERS Magazin für Aerzte 6 St. S. 480. f. — LOUIS Lettre sur la certit. des sign. de la mort &c. — BECKER de submersor. mort. — LITRE in *Mem. de l'Acad. Royal. des Sc. Année 1719.* — HALLER *Elem. Phjsf. T. III.* — EVERS *Exper. circa submers. in animal. instit. &c.* —

den, aen onze wenschen schynen overig te laten, en hoe kragtddadig en beproefd ook de daer:

PIA détail des succès de l'établissement que la ville de Paris a fait en faveur des personnes noyées. Par. 1777. 8°. 6 Stukjes. Götting. Anzeig. 42 St. 1780. S. 347.
 ANTONIO GIUSEPPE TESTA *della morte apparente degli annegati Flor. 1781. 8°. Dit Werk is, volgens den Göttingschen Recensent, met veel vlyt bearbeid, schoon het weinig nieuws behelst. Götting. Gel. Anz. 9 St. 1781.*
 De volgende zeer merkwaerdige *Ordonnantien*, nevens derselver onderrichtingen behooren mede hier t'huis, namelyk:
 Die Herzogl. Sachsen-Gothaische / vom 14 Dec. 1770. Fol. vier vel, 't welk ook de Redmiddelen aen de hand geeft. *Ärzer Chur-Fürst-Durchl. zu Sachsen Et. Mandat Et. 26 Sept. 1773. Die Königl. Preussische vom 15 Nov. 1775. Fol. twee vel en twee vel fol. van de onderrichting. Die Herzogl. Sachsen-Weimarische vom 21 Febr. 1776. Fol. drie en een half vel.* Inzonderheid komt ook nog in aenmerking der Herzogl. *Baunschweigische Unterrichts u. s. w. von 1780. TISSOT en BIKKER Raedgeving voor de gezondheid van den gemeenen man, bladz. 406. vierde druk. J. P. BRINCKMAN Bewys der mogelykheid, dat 'er Menschen levendig kunnen begraven worden, enz. Amsterd. 1778. Genees- Natuur- en Huisboudk. Jaerboeken No. 4 en 7. en Genees- Natuur- en Huisboudk. Kabinet No. 6. J. VOEGEN VAN ENGELN Verhandelingen over de schynbaer gestorvenen. G. A. KOHLREIFF *Abhandlung von der wahren todegart der Ertrunkenen Et. Erster Versuch. Tübeck 4°. 1778. The Reports of the human Society for the recovery of persons apparently drowned; at London, for the Year 1778.* En eindelijk de zoo zeer te recht alom vermaerde *Historie en Gedenkschriften van de Maatschappij tot redding van Drenkelingen, te Amsterdam; 1778. 8°. 12 Stukjes.**

daeruit voortgevloeide maetregels en hulpmiddelen, in ontelbare gelukkige voorbeelden, zich bewezen hebben, zoo is het echter te betreuren, dat 'er niettegenstaende de kennis en het gebruik van alle deze hulpmiddelen, nogthans zoo vele red- en levenloos blyven.

Men verhaelt wel zekere voorbeelden, die ten deele zeer verdicht schynen, dat 'er, name-lyk, drenkelingen, na drie, zes uren, ja zelfs na één en meer dagen, welken zy in het water hadden doorgebracht, nog zyn behouden, ge-lyk *LANGELOTT, PECHLIN, KRUGER, ALEX. BENEDICTUS* en anderen getuigen: doch anderen, in tegendeel, zyn reeds, na we-nige oogenblikken, geheel dood uit het water gehaald. Dezelfde hulpmiddelen en maetregels zyn, nu eens binnen korten tyd nadat de dren-keling in het water was gevallen, geheel ver-geefs en vruchteloos, dan wederom, na ver-loop van een' veel langer tyd, buitengemeen gewenscht en gelukkig geweest. Iets zonder-ling is het, dat in het eene land de proeven op verre na beter gelukken dan in het andere. Uit het *MECKLENBURG-SCHWERIENSCH*e schreef my laetst een zeker Geneesheer, geen voorbeeld te weten dat in geheel *MECKLEN-BURG* ooit een drenkeling gered was gewor-
den.

den. Daerentegen slaegt men in het PRUIS-
SISCH, in HOLLAND en elders (†), vry ge-
lukkiger. Waeruit ontstaet een zoo zeer ver-
schillend gevolg van dezelve instellingen; van
dezelve hulpmiddelen?

Buiten allen twyffel is het, dat zeer vele
oorzaken hiervan te zoeken zyn in zoodanige
omstandigheden; die deels alle onderzoeking
ontsnappen, deels, gelyk ontelbare anderen der
Genees- en Heelkunde; tot nu toe volstrekt
buiten onzen werkingskreits gelegen zyn.

Andere zeer gewigtige redenen van dit zoo
verschillend gevolg liggen, buiten kyf, in
de beter of slechter openlyke voorschriften,
door de hooge overheid uitgegeven, in den
aert en de manier, in den trap en de sterkte,
in de orde en het tydftip, hoe en op welke
wys de beste hulpmiddelen aengewend wor-
den, zoowel als in hare byzondere keuze in
enkele gevallen. Het zelfde middel doet in
dezelve ziekte, onder verschillende omstandig-
heden, de allerverschillendste uitwerkingen.

(†) In LONDON is, in het jaer 1778, de nitlag van
redding zoo gelukkig geweest, dat 'er van honderd negenen-
vyftig Drenkelingen honderd en zes in het leven gebragt zyn.

In de eerste plaets zal ik eenige der oorzaken, waerom vele drenkelingen, die, hoe korten tyd ook, onder het water hebben gelegen, en by wien ten schieelyksten de meestgepaste hulp wordt toegediend, nogthans niet opgewekt kunnen worden, den Lezer onder het oeg brengen.

Lieden, die het ongeluk hebben om met eene zeer volle maeg onder het water te geraken, loopen zonder twyffel zeer groot gevaer om 'er ten schieelyksten en onherstelbaer hun leven in te verliezen. Wien kan het moeijelyk vallen, de reden hiervan te bevroeden? Wien is het onbewust, dat de ademhaling zoo veel te bezwaerlyker gesehiedt, hoe minder vry het middenrif zich benedenwaerds kan bewegen; dat het bloed in de longen zoo veel te meer opgehoopt wordt, hoe bezwaerlyker de ademhaling gesehiedt, en dat het zelfde bloed zoo veel te sneller naer het hoofd gevoerd wordt, hoe grooter tegenstand het zelve in de longen en den onderbuik aantreft? Waeruit spruiten anders zoo vele be-roerten over en onmiddelyk naer den maelyd? En daeruit ontstaet ook hier het zelfde gevaer, op dezelfden tyd, vooral by drenkelingen, by wien de ademhaling zoo nadrukkelyk gestut,

en

en het bloed, welks voortgang naer beneden de volle maeg belet, zoo geweldig naer het hoofd gedreven wordt.

Byna om dezelfde redenen zyn zy, die in dronkenschap onder water geraken, in het grootste gevaer om door eene beroerte om te komen.

Zeer naeuwe kleedingen, vastomfluitende halsstroppen, keurslyven en foortgelyke werktuigen kunnen daerom den dood der drenkelingen zeer verhaesten.

Wyders rekene ik hieronder zulke gevallen, in welken lieden zeer verhit en bezweet in het water, en wel voornamelyk in yskoud water geraken; 't geen by voorbeeld plaets kan hebben by het schaetzenryden, na hevig dansen, op de vlucht, in gramschap, enz. Ook hier ziet men ligtelyk, op welke wys eene schielyk onderdrukte uitwademing, die reeds op *zich* zelve eenen raschen dood kan veroorzaken, als mede een schielyk verkoeld, verhit en hevigeziedend bloed, gevoegd by de eerstgenoemde oorzaak, die de ademhaling volstrekt beneemt, alle poogingen, ter herstelling van zulke ongelukkigen, verydelen kan.

Nu is het geheel buiten kyf, dat de gefteldheid, waerin het ligchaem zich alsdan bevindt, hier inſgelyks voornamelyk in aenmerking komt. Zeer bloedryke, wier bloed zeer tot ftolling geneigd is, vette, tot bloedvloeiingen, beroerten en krampen geneigde, kortademige, longtérige, zwakke, jichtige, zinkingachtige lieden, zwangere vrouwen, en ook zulke, die juist hare maendelykſche ſtonden hebben, en dergelyken, moeten alle deze niet dikwerf aen de doodelykſte gevolgen, die zulk eene geweldige oorzaak immer hebben kan, plotſing worden blootgefteld? Doch behalve deze en nog meer andere redenen, die geheel onloochenbaer dikwerf de vlytigſte aenwending van yder, tot opwekking eener drenkeling anders volkomen kragtddig middel, te leur ſtellen, zyn 'er ook gevallen, waer geene oorzaak, waerom 'er, door de ſchielykſte en meest geſchikte maetregelen, nogthans geen blyk van eenig leven kan te voorſchyn gebragt worden, te ontdekken is.

Schoon nu uit deze in de reden en onder- vinding gegronde waarnemingen blykt, dat vele drenkelingen hun leven verliezen uit oorzaken, die al onze moeite vruchteloos maken, en ons volkomen gerust kunnen ſtel-

stellen, met opzicht tot den kwaden uitflag van onze oprechte poogingen, nogthans is die zelfde ongelukkige uitflag ook zeer dikwerf te wyten noch aen die oorzaken, noch aen gebrek van kragtadige hulpmiddelen en foortgelyken, maer aen omftandigheden, die geheelenal in onze magt, en om die reden de grootfte oplettendheid waerdig zyn.

Ik geloof dat het zeer vaek gebeurt, dat onze welmeenende hulp te overhaest, te onbedacht, te driftig, te verward verricht en uitgevoerd wordt, en dat wy daerdoor, het zy met verlof gezegd, gelyk de apen, die hunne jongen uit liefde dooddrukken, de opwekking van een' mensch niet slechts niet bevorderen, maer veelëer beletten, en het mogelyk aanwezig geringe overblyffel van het leven nog geheelenal vernietigen en verftikken, en by gevolg tegen ons oogmerk lynrecht aanwerken.

Innerlyke en hartelyke verrukking moet zekerlyk yder vervullen, wanneer men de groote begeerte en werkzaamheid gewaar wordt, met welke de menschen vrienden van yderen staet hier handen aen het werk slaen, en nog meer wanneer men den vurigen weldadigen yver

ziet, waarmede zelfs lieden van hooge koninklyke Genootſchappen (waervan ik een ooggetuigen ben geweest), bezielde door de edelſte menſchlievendheid, niet enkel en alleen het mogelykſte uitwerken en aanwenden, ter aenmoediging der hulptoebrenghenden, en ter bevordering der vacrdigſte maetregelen, maer zelfs zich ook niet ſchamen noch ſchroomen zelf hunne handen, tot hulp en redding van hunnen ongelukkigen medemensch, uitteſtrekken.

Een der grootſte Engelfche Geneesheeren zegt in eene lezing, welke hy in het *Koninklyk Genootſchap der Wetenschappen te LONDON* in het jaer 1776 heeft gedaen (*), dat alle de voorgelagen middelen, wanneer zy in eene te groote meenigte en te ſterk gebezigd worden, de zwakke werking van het leven, welke zy hebben gaende gemaekt, ook geheel kunnen vernietigen.

Het is slechts allengskens, alleen trapswys in evenredigheit met de in het verborgen glimmende levenskracht, en eene gedurige wyze inachtneming der geſteltheit van het voorlig.

(*) *Proposals for the recovery of people apparently drowned. Lond. 1776.*

liggende ligchaem, dat hier alles moet geschieden, wat door verwarming, door aenprikking, enz., het oogmerk heeft den schynbaer levenloozen optewekken.

Men moet 'er wel op bedacht zyn, dat het ongelukkig voorwerp, wanneer het wederom tot leven staet gebragt te worden, niet in gevaer loope om door de gevolgen en uitwerkingen van de al te heftige en geweldig prikkelende middelen, die zich zekerlyk gedurende de bewerking niet uiten, van op het einde nog den laetsten tol aen de natuur te moeten betalen. Het is immers bekend dat zulke lieden gemeenlyk overvallen worden door koorts, die eene byzondere en voorzigtige behandeling vereischt; en men heeft voorbeelden, dat zy, door longontstekingen, smertelyke hoofdpynen, razernyen, stuipen en andere toevallen, nog naderhand tot een' prooi van den dood zyn geworden, waeraen eene al te onstuimige handelwys baerblykelyk een zeer groot aendeel kan hebben.

Eenige der bewerkingen moeten gedurig voortgezet, anderen met kleene tusschenpoozingen verricht worden. Tot de eerstgenoemde behoort voornamelyk de verwarming,

die bestendig op het zorgvuldigste moet onderhouden worden; daerentegen, moet men met het wryven, borstelen, inblazen van lucht, enz, somwylen ophouden, deels om te zien of 'er zich niet ergens een gering blyk van het leven vertoont, welk blyk men anders niet zoude bespeuren, en dat by eene voortdurende bewerking veelligt wederom zoude uitdooven; deels ook om aen de natuur, om dus te spreken, eenigen tyd tot bykoming te laten. Maer het eerstgemelde is zoo veel te noodzakelyker, dewyl de tot nu toe gedurig allengskens vermeerderde en versterkte prikkelende middelen, by het eerste blyk van het zich wederom vertoonende leven, op nieuws eenigzins moeten verminderd en gematigd, doch dan, naermate der aengroeijende levenskrachten, wederom vermeerderd en versterkt worden.

De eerste blyken der zich opbeurende levenskragt vertoonen zich voornamelyk door eenige vertrekkingen der spieren in het aengezicht, door eene stuipachtige beweging van één of meer ledematen, beving der lippen, langzame opryzing en nederdaling van de borst: de ingeblazen lucht wordt met eenig geruisch uit de longen wederom opgegeven; voor den mond ziet men schuim vergaderen; men hoort
een

een gerommel in den onderbuik; de oog-appels worden gevoelig, en vernauwen zich eenigzins by de aennadering van licht; het hart doet fomwylen eenige korte en snelle flagen. — o Hoe groote en blyde hoop mag men nu hebben! Maer het is nu juist de tyd, om op zyne hoede te wezen: de tot nu toe gebezigde sterke en werkzame opwekkende middelen moeten eenigzins verminderd en bepaeld worden; men moet dezelve voor korte poozen uitstellen en de natuur zelve laten werken; terwyl 'er niettemin, vooral met de verwarmende middelen, en met het, onder veelvuldig ophouden, herhaeld inblazen van lucht, vlytig wordt voortgegaen; en voorts moeten, naermate de levenskracht zich sterker en werkzamer opbeurt, alle de poogingen trapswys wederom vermeerderd en verdubbeld worden.

Heeft het ligchaem in den winter eenigen tyd, al ware het ook slechts een kwartieruurs, onder yskoud water gelegen, dan leert reeds het gezond verstand, dat in dit geval, wanneer zelfs alle de ledematen hunne volkomen beweegvaardigheid hebben, de warmte in het begin met omzigtigheid, en niet dan allengskens, moet toegediend en vermeerderd worden. De schynbaer levenlooze moet onmiddelyk naer een koud vertrek gebragt, aldaer

ten

ten fchielykfte ontkleed, fchoon afgedroogd, in matig warme doeken, huiden, matrasfen of beddedékens omwonden, en dan eerst met alle omzigtigheid in een warmer vertrek overgebracht worden.

De warmte moet buitendien, in een' gelyken graed, over het geheele ligchaem, het hoofd en den hals niet uitgezonderd, verspreid zyn; zoo echter dat onder de bedekfels, die gedurig, omdat zy ten eerfte wederom koud zyn, op nieuws moeten gewarmd worden, de hulptoebrenge hande ruimte mogen hebben tot wryven, borstelen en het overige noodzakelyke te verrichten: warme doch niet al te heete gebakken fteenen, tinnen waterfleschen, waterkannen in wolle lappen gewonden en onder de voetzolen gelegd, terwyl 'er by beurten zeer fterk geborsteld wordt, warme zakjes met kruiden, zand, meel, asfche en zemelen gevuld, en met vlugge geesten besproeid, op het hartkuiltje, over het hoofd, om den hals, op de teeldeelen en onder de oksels gelegd, bevorderen dit oogmerk op eene buitengemeene wys.

Tot het maken van een aschbed moet de asch, doorgezift zynde, indien het mogelyk zy, in verscheiden groote vaten, ketels of
pot-

potten, op verscheiden uren gewarmd worden; en men moet zich vooral wachten, dat 'er niet hier of daer vuur onder de asch schuile.

Indien 'er zout gebruikt wordt, tot bedekking of wryving, dan moet dit te voren kleen gestooten, en, gedurende het warmen, zoo lang bestendig worden omgeroerd, tot al het uitwademende vocht vervlogen en het zout geheel droog zy; ook mag het vooral niet te warm wezen.

Indien men noch asch noch zout genoeg heeft, dan kan dit alles byeengemengd worden. Warme mest uit een stal, vooral paerdenmest, met welke den drenkeling, tot aen het hoofd toe, een handhoog bedekt, of tot aen den hals toe als omrold en begraven wordt, heeft volgens veelvuldige proeven, by gebrek van andere hulp, den voortreffelyksten dienst gedaen.

Onder deze asch- zout- zand- of mestbedden moet de drenkeling, verscheiden uren stilliggende, worden gelaten, terwyl met het inblazen der lucht, het wasfchen der slapen van het hoofd, der ruggraet, der handen en voet.

voetzolen met een ſterken geest; het inſteken van gerold papier of plukfel met denzelven geest; te weten, met een door kalk bereiden geest van ammoniakzout, doordrongen, in de neusgaten, enz, vlytig wordt aengehouden. Ik geloove dat alleenlyk, langs dezen zachten weg, de meest behoudbare dreinkelingen gered kunnen worden.

Indien 'er alle de opgenoemde verwarmende middelen ontbreken, dan ontbreekt 'er voorzeker geen water tot een warmbad, waerinnen reden heeft een zeer groot vertrouwen te stellen: het water behoeft in het begin slechts matig warm te zyn, omtrent van dien graed, welken een deel kokend en twee deelen koud water byeengemengd voortbrengen: deze warmte mag het nooit verliezen; en 'er moet ten hoogſte gezorgd worden, dat 'er geene verkouding, hoe gering ook, opvolgt: de warmte moet gedurig, door veelvuldig bygieten van warm water, terwyl aen den anderen kant telkens wederom zoo veel uit het bad genomen wordt, behouden en allengskens vermeerderd worden. In dit bad ligt het ligchaem geheelenal, zoodat 'er niet dan het aengezicht uitkomt. Kan men echter eenige asch, of liever eenige mostaert, die

die met het water gekookt wordt, bekomen, dan zal dit de verwarmende uitwerking van het bad voorzeker zeer veel vermeerderen: ook zouden, ter bereiking van het zelfde oogmerk, eenige mengels bygegoten brandewyn geen kleen voordeel aenbrengen.

Het wryven geschiedt, gelyk men weet, met warme ruige doeken, flanel, Friesch, zachte borstels en dergelyken, waertoe, om te sterker prikkeling te hebben, ook nog zout en zand wordt genomen, dit moet op alle plaetsen van het ligchaem, voornamelyk ook langs de ruggraet in eene gelyke mate, maer niet zonder omzigtigheid, geschieden, vooral wanneer men een teeder jong voorwerp, wiens huid zeer fyn en zacht is, voor zich heeft, waeryan de redenen ligtelyk zyn te begrypen: aen de voetzolen kan het met harder borstels en niet te sterk verricht worden: doch het wryven op zich zelf helpt niets; en het kan schadelyk worden, wanneer'er met de verwarming niet wordt aengehouden.

Het vervolg in het vierde Stuk.

OVER

 O V E R D E
 NATUURLYKE VERWYDING
 V A N H E T
B E K K E N,
 I N
 M O E I J E L Y K E
 V E R L O S S I N G E N.

Uit het Hoogduitsch van den Heer J: MOHRENHEIM.

UIT welke beenderen het bekken bestaet,
 en op welke wys dezelve saemgevoegd
 zyn, is te algemeen bekend om het hier weder-
 om te herhalen: ik oordeele echter te moeten
 herinneren, dat die deelen, welke de been-
 deren van het bekken samenvoegen, als kraek-
 beenders en banden, in een levend en dood
 ligchaem van elkanderen zeer verschillen. By
 velen zal deze herinnering, voor geheel over-
 tollig en overlang bekend, worden aengezien.
 Het schynt my echter niet geheel overbodig
 te zyn, deze over lang bekende zaek te her-
 halen; voornamelyk, dewyl ik zie dat velen,

na het bekken ontleedkundig onderzocht, en na proeven over de fcheiding der fchaembeenderen genomen te hebben, nog altoos uit doode tot levende ligchamen oordeelen.

Het Kraekbeen, tufchen de Schaembeenders, is na den verfchillenden ouderdom meer of min veêrkragtig; doch ik heb het ook by jonge lieden niet zelden beenachtig gevonden:

Dat 'er in de kraekbeenderen een omloop van olieachtige en flymige vochten gefchiedt is zeer zeker: dit toch bewyzen de wonden in de geledingen; want aldaer ziet men altoos de uiteinden der beenderen, die met kraekbeenderen overtrokken zyn, met een olieachtig flym omringd, 't welk onmiddelyk uit de kraekbeenderen, en niet uit de banden of geledingsklieren, zweet en het lidvocht uitmaakt: men houde flechts de gefcheiden fchaembeenders zelve in het oog, alwaer, namelyk, ten tyde van hare wedervereeniging, uit hare oppervlakten wederzydsch zulk een vocht, 't welk ter volkomen vereeniging een beenweer (†) vormt, uitwademt.

De:

(†) Callus.

I. Deel. III. Stuk. L1

Dewyl wy nu wegens eene affcheiding van eene olieachtige zelfftandigheid in de kraackbeenderen genoeg overtuigd zyn, begryp ik niet hoe men nog langer aen eene rekbaerheid der kraackbeenderen van het bekken kan twyffelen, en dat wel inzonderheid ten tyde der verlosfinge, wanneer, namelyk, door de prikkeling, veroorzaakt door de drukking van het hoofd van het kind tegen de weeke deelen, in het bekken zeer veel vochten gelokt, en meer dan na gewoonte in de kraackbeenderen van het bekken, voornamelyk in die van het Heilig- en Darmbeen afgefcheiden worden, waardoor het laetste noodzakelyk meer opgezet en meêgevend moet worden.

Het kraackbeen, tusfchen de fchaambeenders, kan, wanneer het half beenachtig is geworden, zekerlyk niet opgezet en meêgevender worden dan het wezenlyk is: doch het is genoeg, dat het by die, welke achterwaerds gelegen zyn, gefchiedt; en deze alleen zyn in ftaet om het Bekken aenmerkelyk te verwyden. Ook heb ik deze laetstgenoemde, onder een groot aental van vrouwelyke lyken, welken ik tot dergelyke onderzoekingen gefchikt had, nooit beenachtig, maer zeer buigzaam, los en van bloedvaten voorzien gevonden.

De

De kleine dwerschloopende banden, die het Heiligbeen wederzyds met het Darmbeen vereenigen, en die geene, welke dwersch over de vereeniging der fchaembeenderen loopt, zyn zekerlyk wel in een lyk, als levenlooze deelen, faemgetrokken en half uitgedroogd, zoodat ze by eene zeer geringe uitrekking scheuren; maer in een levend voorwerp zyn zy, als levende, even zeer meêgevende en rekbaer.

Onder anderen heb ik gelegenheid gehad, om vier barende vrouwen te zien, waarvan yder drie geheele dagen in arbeid was. By yder van haer was het hoofd van het kind zoo vast in den ingang, dat men zelfs niet in staat was 'er eene tang intebrenge. Op den derden dag klaegden zy over hevige pynen, boven de fchaembeenders, en achterwaerds aen het Heiligbeen. Eindelyk verlostten zy. Twee van die kinderen waren nog in het leven, doch de twee anderen reeds dood. Alle toevallen verdwenen wederom geheel; en yder had in het vervolg eene gewone gemakkelijke verlosfing.

Eene jonge vrouw, die voor de eerfte mael verlossen zoude, zat, nadat het water reeds ontlast was, juist tot den derden dag in arbeid;

heid; zy had kragten genoeg, om het hoofd in de holte van het bekken te drukken; doch het moest 'er verders met de tang uitgehaeld worden. De lyderes klaegde, gedurende de verlossing, over hevige pynen boven de schaambeenders, en achterwaerds aen beide zyden boven het heiligbeen. Het kind was dood, en het hoofd voor het grootste gedeelte saemgedrukt. Kort daerop verliet de kraemvrouw het bed, doch kon zich, wegens al te groote pynen, niet op de beenen houden.

Wanneer men haer naeuwkeurig onderzocht, en haer de dyen naer alle zyden liet bewegen, bespeurde men eene beweging in de beenderen van het Bekken zelve. Gedurende eenige dagen had zy eene onwillige ontlasting van pis en dreckstoffe. Men liet haer, met gefloten beenen, stil in het bed liggen. Alle toevallen verdwenen wederom en zy genas volkomen. In het vervolg waren hare verlossingen zeer gemakkelyk. In dit geval waren of de kraakbeenders verwyd, of de Darmbeenders van het Heiligbeen eenigzins losgeraekt.

Ik beproefde wyders verscheiden malen in doode ligchamen het Bekken, zonder de doorsnyding der schaambeenderen te verwyden,

om

om my volkomen van deszelfs natuurlyke verwyding, in moeilijke verlosfingen, te kunnen overtuigen. Ik nam dus uit een versch lyk een Bekken van alle zachte deelen, de kraekbeenders en banden uitgezonderd, gezuiverd, en mat deszelfs ingang zeer naeuwkeurig; waerop ik twee stukjes hout, die zoo lang waren, dat zy door het geheele Bekken liepen, en van alle zyden dezelfde dikte hadden, 'er in ftak. Beiden waren zy aen de eene zyde verwulftswys, de andere plat en, met een groef voorzien.

De verwulftswyze oppervlakte van yder kwam tegen den gebogen rand van het Darmbeen, die ter zyde den ingang vormt, en de andere oppervlakte met de groef tegen dezelfde oppervlakte van het andere stuk hout te staen. Daerop floeg ik een wigge tusfchen beide de groeven, even eens als met eene leest, om de fchoenen te verwyden, gedaen wordt. Ik floeg die 'er zoo vast in als ik konde, en leide hierop het Bekken benevens de Bekkenleest in het water, waerin het eenige uren moest blyven liggen. Intusfchen werden de kraekbeenders en banden geweekt; het hout zwol en verwydde het Bekken hoe langer hoe meer. Eenige uren daarna nam ik het

Bekken uit het water, en sloeg 'er de wigge wederom icts dieper in. Op deze wys liet ik het wederom eenigen tyd in het water liggen, en daarna benevens de Bekkenleest eenigzins uitdroogen. Nu sloeg ik 'er de wigge uit, en mat het Bekken andermael, wanneer ik zag, dat de ingang van het Bekken telkens aenmerkelyker wyder was, zonder dat de beenders in het minsten uit elkanderen geweken waren. Ik herhaelde deze proef meermalen, en vond altoos eene meer of minder verwyding van den ingang.

Onder vele foortgelyke proeven, vond ik in twee Bekken schier geene merkbare verandering; het eerste echter was door de Engelsche ziekte (†) zeer aengetast, en deszelfs kraekbeenders tegennatuurlyk sterker; het andere was van een oud voorwerp.

Vele waarnemingen der hedendaegsche Schryveren, zoowel als van die der vorige eeuw, hebben de bewyzen dezer rekbaerheid deels in hunne waarnemingen, deels in hunne ontleedkundige schriften naeuwkeurig aengeteekend, en zoowel in de lyken van kort na de
ver-

(†) Rachitis.

verlofing overleden kraem- als van eenige zwangere vrouwen de vereenigende kraekbeenders der beenderen van het Bekken dikker, weeker en veêrkrachtiger dan in den natuurlyken ftaet, ja dikwerf beweeglyk bevonden: zy hebben mede dezelfde beweegbaerheid, tufchen de fchaembeenders, meenigmaal in levenden na de verlofing waergenomen; en deze was van hevige pynen boven de fchaembeenders, heupen en lendenen, en van mankgaen of geheele onmagt van te gaen en te ftaen vergezeld: al het welke, gedurende eenige dagen, bleef aenhouden, en by de volgende verlofingen op dezelfde wys wederkeerde. By de meefte dezer vrouwen befpeurde men, dat de heupftrcek, na de verlofing, breeder bleef, dan zy voor de zwangerheid was. Laet ik de getuigenis van verfcheiden Schryveren, die deze verfchynfels, deels elk afzonderlyk, deels gezamenlyk, hebben aengeteekend, hier kortelyk aenhalen.

Het vervolg in het vierde Stuk.

A E N M E R K I N G E N
 O V E R D E
B E R E I D I N G
 V A N D E
S P I E S G L A S B O T E R (*)

Uit het Fransch van den Heer MACQUER.

DE Spiesglasboter, welke fommige Scheikundigen *Ysolie van Spiesglas* (+) noemen, wordt saemgesteld uit Zeezuur, vereenigd met het Spiesglaskoningsken. Het is by gevolg een Zout, 't welk een metael tot zyn' grond heeft, een Zeezout, 't welk het Spiesglaskoningsken voor zyn' grondslag heeft.

Deze samenvoeging behoort onder het getal dier geenen, welke niet onmiddelyk kunnen gemaekt worden, dat is, door de aenwending
 van

(*) Butyrum antimonii. (+) Oleum antimonii glaciale.

van het zuivere en vloeibare Zeezuur op het Spiesglaskoningsken; want op deze wys ontbindt het Zeezuur, hoe sterk ook, niets of byna niets van het Koningsken.

Maer wanneer dit Zuur in den hoogsten graed uitgedampt, en in zeker opzicht tot een staet van droogte gebragt is, gelyk zulks in verscheiden samenvoegingen plaets heeft, en dat het ligchaem, waarmede het vereenigd is, eene minder verwantschap dan het Spiesglaskoningsken met het zelve heeft, dan verlaet het dat ligchaem, en vereenigt zich met het Koningsken, makende met het zelve het mengfel, waarvan wy spreken.

Het Zeezuur, vereenigd met de Kwik, heeft alle de hoedanigheden, zoo even gemeld; wanneer men derhalve, by voorbeeld, de opgeheven bytende Kwik en het Spiesglaskoningsken, wel tot poeder gebragt, samenvoegt, zal men de Spiesglasboter verkrygen. Maer eene enkele samenvoeging is niet genoegzaam; bovendien wordt 'er een zekere graed van warmte en de overhaling vereischt.

LÉMERI, de naeuwkeurigste van alle de scheikundige Samenstelleren, die geschreven

hebben, zegt dat de juiste evenredigheid van de opgeheven bytende Kwik en het Spiesglas-koningsken zestien deelen van het eerste en zes deelen van het andere is. Dees Schryver merkt aen, dat 'er somwylen in dit mengfel, eenigen tyd nadat het gemaekt is, eene aenmerkelyke hitte ontstaet: deze hitte wordt door de onderlinge tegenwerking der twee stoffen, die op elkanderen werken, zelfs zonder middel van het vuur, geboren.

Wanneer men de overhaling van de Spiesglasboter in het werk wil stellen, moet men het gezegde mengfel doen in een' kromhals van eene behoorlyke grootte, en van eenen korten en wyden hals voorzien: men plaetse dezen kromhals in een zandbad, leeme 'er eenen ontvanger aen, en beginne de overhaling met eene wel geschikte warmte, dat is, die zeer langzaam in het begin is, en welke men niet vermeerderd, dan naermate zulks noodzakelyk worde, om de overhaling by aenhoudendheid te doen voortgaen. Men zal een zwaer vocht, 't welk in den ontvanger stolt, naermate het koud wordt, zien opkomen; en dit is de Spiesglasboter. Men houde met de bewerking op, zoodra men bespeurt dat het vuur sterk zoude moeten vermeerderd worden, om de over-

ha-

haling te doen voortgaen; want indien men dan de warmte genoegzaam wilde maken, zoude men geene Spiesglasboter, maer levende Kwik verkrygen. Indien men dan de Kwik, die zeer zuiver en uit de *opgeheven bytende Kwik wederom levend gemaakt is*, wil erlangen, moet men van ontvanger veranderen, voordat het vuur vermeerderd wordt, om het over te doen komen, en het in een' anderen ontvanger, waerin water moet zyn, laten loopen.

Men begrypt wel, dewyl het Zeezuur der opgeheven bytende Kwik zich, gedurende de bewerking, met het Spiesglaskoningsken niet vereenigd heeft, dan voor zoo verre het de Kwik heeft verlaten, dat deze laetste, ont- daen van het zuur, 't welk haer tot opgeheven bytende Kwik maekte, onder hare vloeibare gedaente wederom moet te voorschyn komen; maer dewyl zy minder vlugtig is dan de Spiesglasboter, ryst zy niet op, dan nadat deze overgegaen is, en wel door een' sterker graed van warmte.

Men kan de Spiesglasboter vervaerdigen door het Spiesglas zelf te nemen, in stede van het Spiesglaskoningsken, omdat het zuur van de opgeheven bytende Kwik het Spiesglas-

ko-

koningsken , schoon met Zwavel vereenigd, zoowel in het Spiesglas zelf aentast, als wanneer het zuiver is; doch men begrypt ligtelyk dat in deze bewerking meer van het Spiesglas, dan van deszelfs Koningsken in de vorige gedaen werd, moet gebezigd worden, naerdien het zelve met veel Zwavel vereenigd is. LÉMERI neemt twaelf deelen Spiesglas, tegen zestien deelen van de opgeheven bytende Kwik.

Wanneer men de Spiesglasboter volgens deze laetstgemelde wys maekt, bespeurt men dat zy vaerdiger opgeheven en harder wordt, dan dat zy van het Spiesglaskoningsken gemaakt is. De Heer BARON zegt, in zyne *Aenteekeningen op de Scheikunde van LÉMERI*, dat dit daeruit ontstaet, omdat dit laetste van veel meer zuur voorzien is: dit is eene zaak, die eene byzondere proef zoude vereisfchen.

Wat 'er van de zaak ook zy, een gedeelte van deze boter, uit het Spiesglas gemaakt, hecht zich altoos in den hals van den kromhals, en vergadert zich dikwerf aldaer dermate, dat de doorgang geheel gestopt wordt; door zoodanig geval kan de berfing van den kromhals veroorzaekt worden, naerdien de
op-

opvolgende dampen niet kunnen doordringen. Men kan dit ongemak voorkomen, door een gloeiende kool by den hals van den kromhals te brengen, door welke warmte de boter smelt, en in den ontvanger overgaet.

Het is ligtelyk te begrypen, byaldien men de Spiesglasboter uit het Spiesglas zelf vervaerdigd, en met de overhaling blyft aenhouden, wanneer 'er geen meer boter overgaet, dat dit geen levende Kwik zal zyn, maer eene samenvoeging van Kwik en opgeheven bytende Kwik, met de Zwavel van het Spiesglas, dat is, men zal *Cinnaber* zien te voorschyn komen. De Scheikundigen geven aen deze den naem van *Spiesglascinnaber*.

De opstyging van deze *Cinnaber* wordt, op het einde der bewerking, door roode dampen, die men ziet opgaen, aengekondigd; dan is het tyd om van ontvanger te veranderen.

Het gebeurt zelden dat de Spiesglasboter, volgens de twee opgegeven wyzen, doch vooral volgens de laetste, niet meer of min onzuiver wordt, of door een weinig levende Kwik, of door een weinig *Cinnaber*, die met
haer

haer opgeheven zyn; maer men kan haer ligtelyk van deze vreemde ligchamen berooven, door ze voor de tweede mael op zich zelve op een zeer zacht vuur overtehalen; zy komt dan zeer wit en zuiver over. Deze tweede overhaling noemt men, gelyk in het algemeen alle overhalingen en opheffingen, die ter zuivering van ligchamen herhaeld worden, *zuivering* (*).

De *zoete Kwik* (†), het *Merkurisch algemeen genesmiddel* (‡), en het *witte nederploffel* (§), zyn ook samenvoegingen van de Kwik met het Zeezuur, welke, even als de opgeheven bytende Kwik, door middel van het Spiesglas-koningsken, gescheiden kunnen worden, en met het zelve eene soort van Spiesglasboter uitmaken; maer LÉMERI merkt aen, dat de Spiesglasboter, uit deze middelen gemaekt, minder brandende is, dan die geene, welke men door de opgeheven bytende Kwik verkrygt; zonder twyffel ontstaet dit daeruit, dat de drie eerstgenoemde kwikmengfels minder Zeezuur bevatten.

Men

(*) Rectificatio. (†) Mercurius dulcis. (‡) Panacea mercurialis. (§) Præcipitatum album.

Men maekt eindelyk de Spiesglasboter ook door middel van het Hoornzilver (*), 't welk eene samenvoeging is van Zilver met het Zeezuur, zeer sterk uitgedampt, en byna in denzelfden staet, als waerin het in de opgeheven bytende Kwik is, omdat het Zeezuur minder verwantschap met het Zilver, dan met het Spiesglaskoningsken heeft. Men heeft de Spiesglasboter, gemaakt door Hoornzilver, den naem van *zilveren Spiesglasboter* (†) gegeven.

De Spiesglasboter bevat, gelyk uit het geen wy zoo even over zyne vorming gezegd hebben gemakkelyk te oordeelen is, een zeer sterk uitgedampt Zeezuur: dit zuur is niet het Spiesglaskoningsken niet zoo sterk vereenigt, dat het niet een gedeelte van zyne eigenschap zoude behouden; en het is hieruit dat men de eigenschap, welke de Spiesglasboter bezit, van de vochtigheid der lucht naer zich te trekken, mitsgaders de brandbaerheid van dit mengfel, moet afleiden. Het is een zeer sterk bytmiddel, waervan men zich bedient, zoowel als van den helfchen Steen, tegen zekere zwe-

(*) Luna cornea. (†) Butyrum antimonii Lunatum.

ren en tegen het beenbederf. Dit brandmiddel is echter minder in gebruik, dan de helche Steen.

Men heeft dit metaellisch zout den vry zonderlingen naem van boter gegeven, en wel uit hoofde van zyn gebondenheid, die niet vaster is dan die van boter, en wegens de gemaklykheid om by een zeer zachte warmte te smelten.

Men behoort de Spiesglasboter te rekenen onder het getal van die zouten, die tevens voor kristalfchieting en smelting vatbaer zyn, omdat zy inderdaed in staet is om kristallen te vormen; en dat zelfs, hoe ruw zy schyne wanneer zy uit de overhaling komt, deszelfs klompen echter niets anders dan eene verzameling van eene oneindige meenigte kleene kristallen zyn.

De werking van de Spiesglasboter, en de hoedanigheden van dit samenmengsel, doen verscheiden wezenlyke eigenschappen van het Zeezuur en het Spiesglaskoningsken kennen.

Eerstelyk, hoewel het Zeezuur een zeer groote verwantschap met dit halve metael heeft,

heeft, kan het echter dit niet oplossen, dan wanneer het in den laagsten graed uitgedampt is; welk verschynfel overeenkomt met die geenen, welken dit zelfde Zuur met de Kwik en het Zilver, waarmede het ook eene groote verwantschap heeft, vertoont, en welken het intusfchen niet ontbinden kan, dan wanneer het in den hoogsten graed uitgedampt is, of dat het haer aentast, wanneer hunne *samenhooping* gebroken is; gelyk men ziet door de werkingen van het witte nederploffel, de opgeheven bytende Kwik, het Hoornzilver en het uitgedampte gouldlouterend mengfel (*).

Ten tweede, de eigenschap, welke de Spiesglasboter heeft, om door de werking van het vuur alleen niet even zoo ligt gescheiden te worden als de metaellische Zouten, die Vitriool- en Salpeterzuur bevatten, hangt af van de groote vasthechting, die het Zeezuur met het Spiesglaskoningsken, gelyk over het algemeen met de andere metaellische stoffen, verkrygt, en van de eigenschap, die het heeft om dezelve met zich opteheffen, zoo als men ziet uit het voorbeeld van de opgeheven bytende Kwik, van het Hoornzilver, van

(*) Départ concentré.

het rookend vocht van LIBAVIUS, en uit verscheiden andere scheikundige bewerkingen, in welken de meest vaste metalen door het Zeezuur opgeheven worden.

Ten derde, de vereeniging van het Zeezuur en Spiesglaskoningsken verandert van natuur, of liever verdeelt zich, door de aanwezigheid van het water, in twee soorten; want indien men dit mengsel in het water legt, wordt een gedeelte volkomen daerin opgelost, en een ander nedergeploft, omdat het niet ontbindbaer is. Het gedeelte, 't welk ontbonden blyft, heeft, volgens den Heer ROUELLE, de grootstmogelyke hoeveelheid van het zuur; en dat geene, 't welk nedergeploft wordt, heeft de minstmogelyke hoeveelheid van het zuur: men noemt dit laatste, wanneer het wel gewaschen is, de *Levensmercurius* of het poeder van ALGAROTH.

De Heer BEAUMÉ houd staende, dat men aen het poeder van ALGAROTH de hoedanigheid van het minstmogelyke van het zuur te bezitten verkeerdelyk toeschryft, naerdien hy het door eene genoegzame wasching eindelijk zoo ver kan brengen, dat men 'er geen het minste blyk van zuur in bespeurt.

De Spiesglasboter kan ontbonden worden in het Salpeterzuur; en deze oplossing geschiedt zelfs met de grootste werkzaamheid; wanneer men 'er de zuren doet uitwademen, vormt men daeruit eene witte Spiesglaskalk, welke men de *mynstoffelyke Bezoar* (*) noemt.

(*) Bezoar mineralis.

VERBETTERDE DRUKKING

De Spiegelsloten kan ontbonden worden in het Sabeteruur; en deze oplossing geschiedt zelfs met de grootste werkzaamheid; wanneer men 'er de zuren doet uitwerken, vormt men daeruit eene witte Spiegelslak, welke men de waggelijke Bazen (*) noemt.

(*) Bazen mineralis.

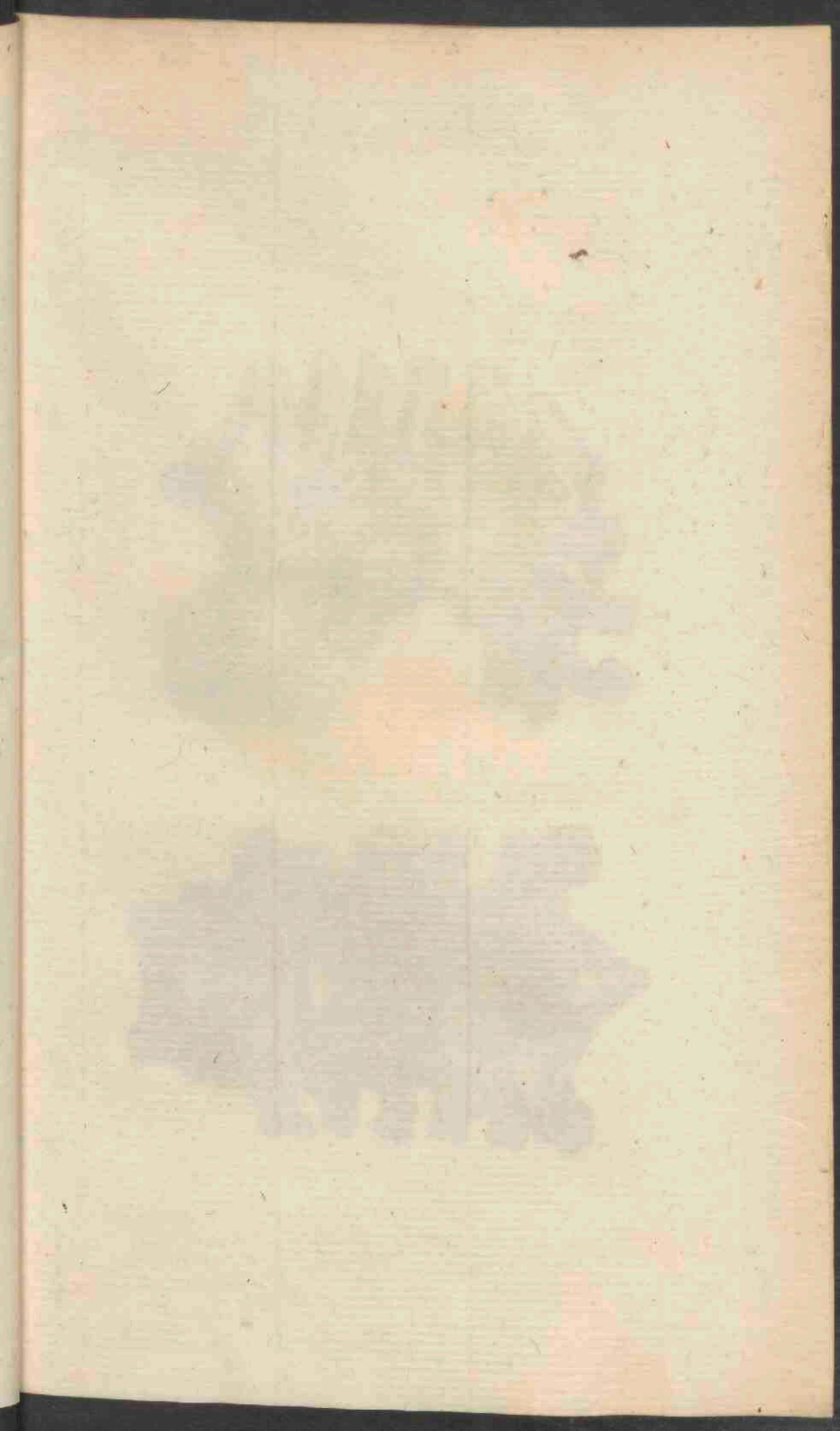
VERBETERDE DRUKFEILEN.

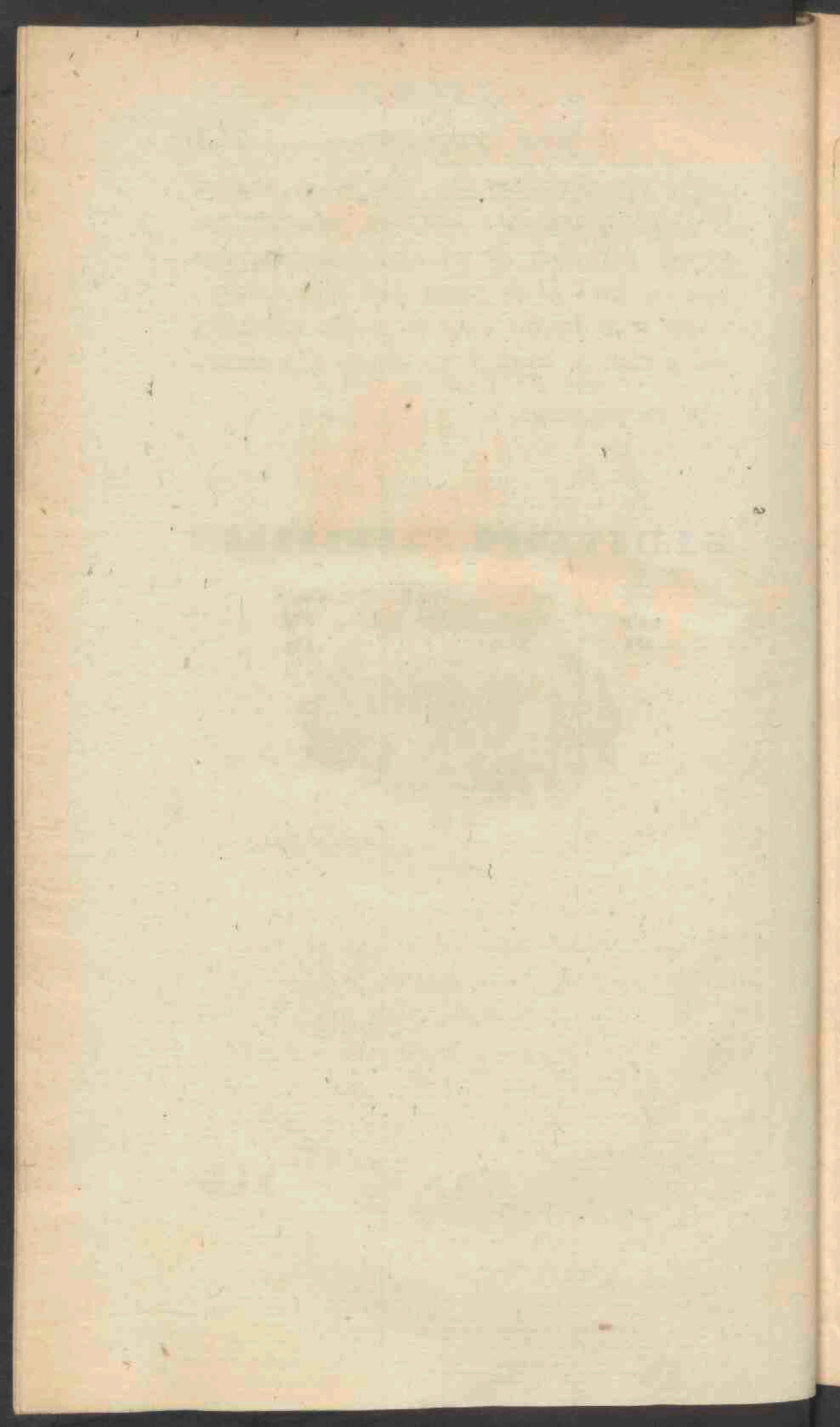
<i>Bladz.</i>	<i>Regel</i>	<i>staet</i>	<i>lees</i>
385	22	niet	niets
461	1	h.	ide,

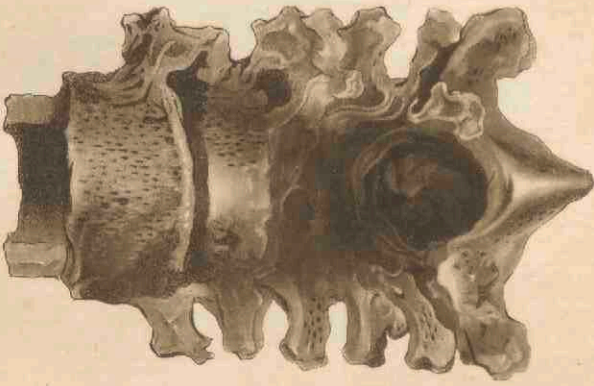
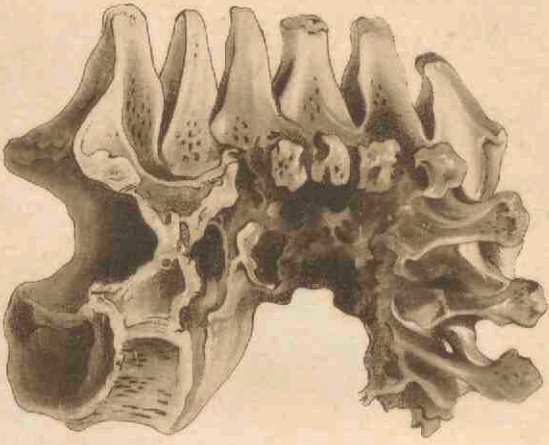

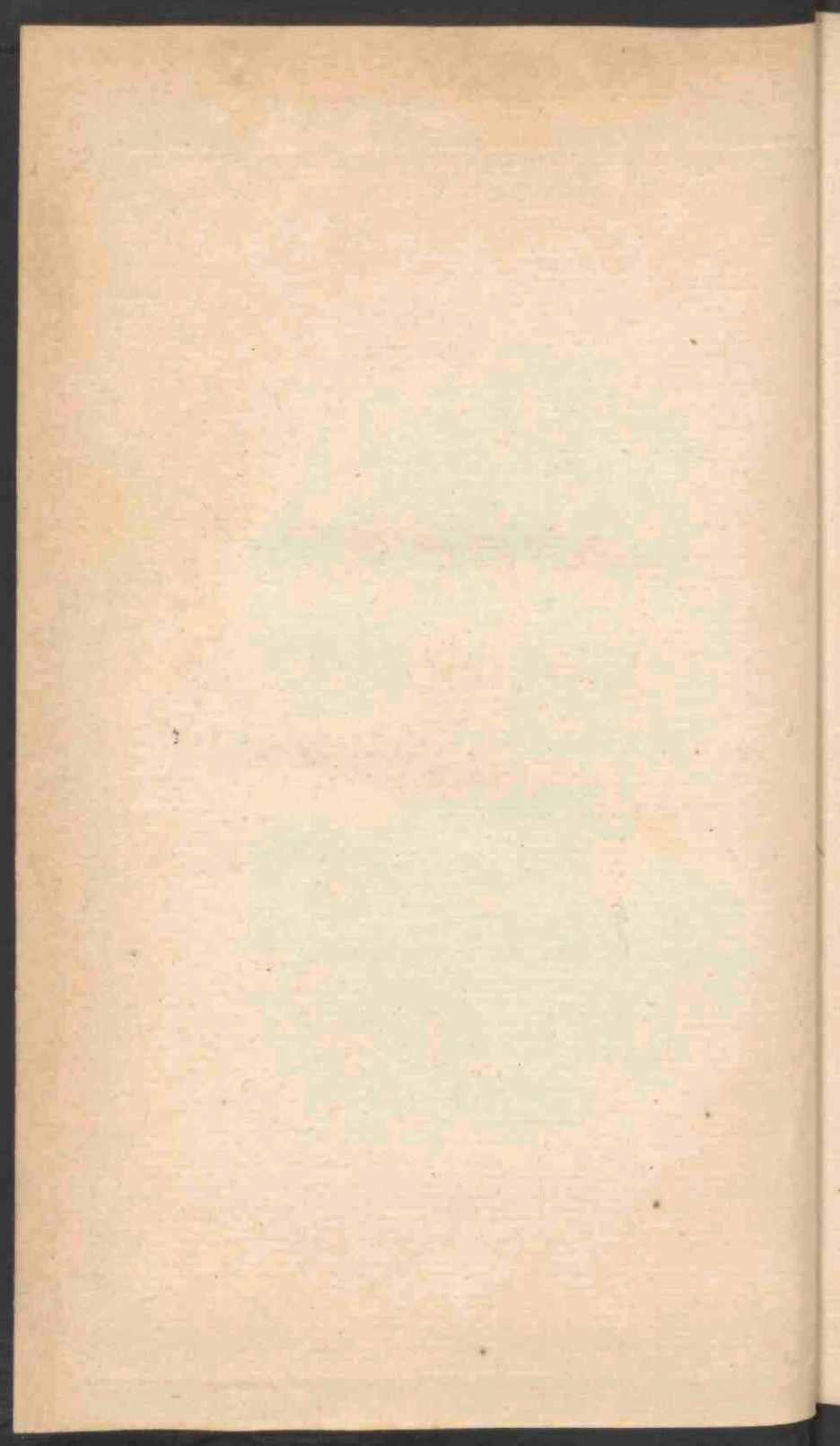
VER

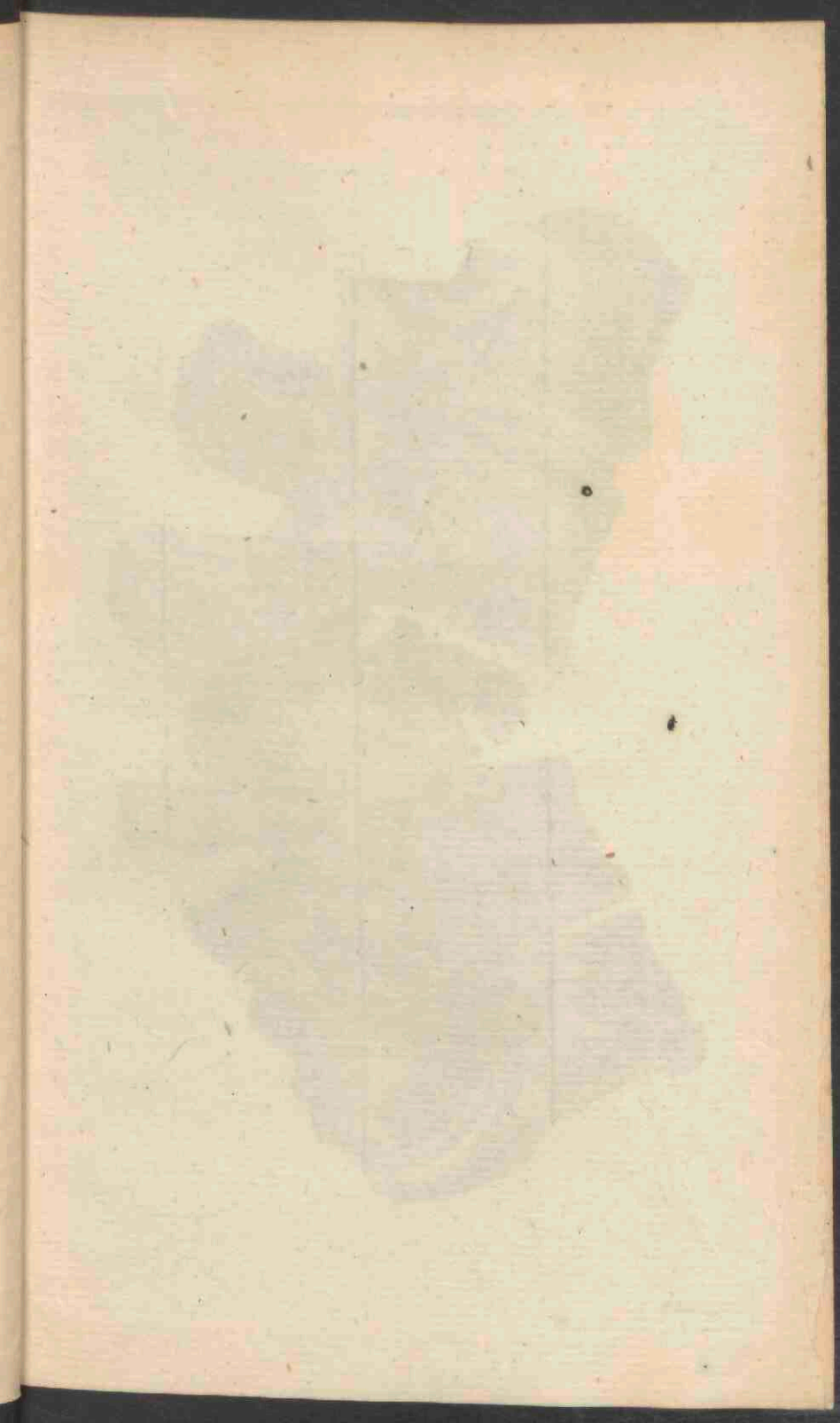
Ma

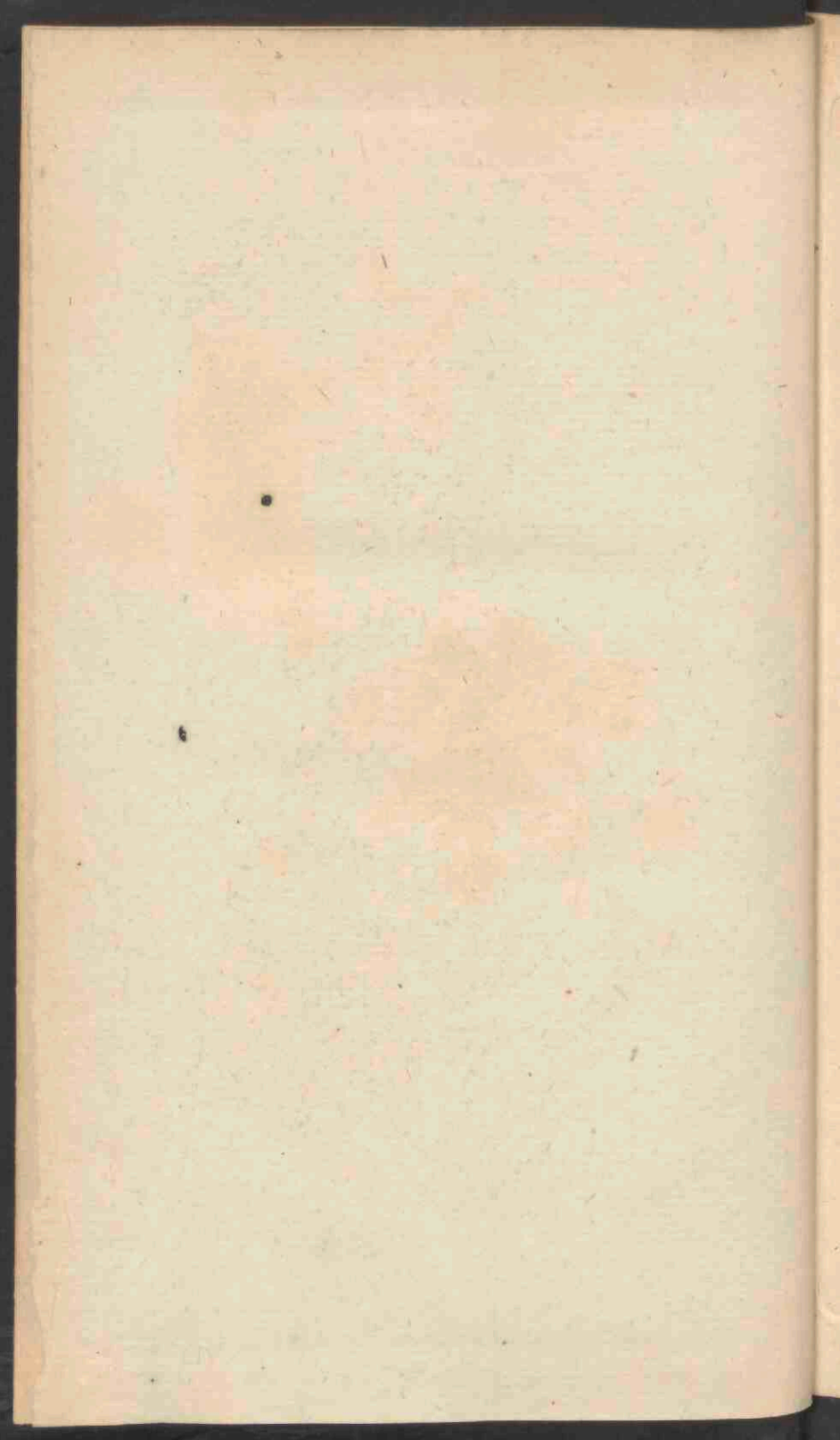

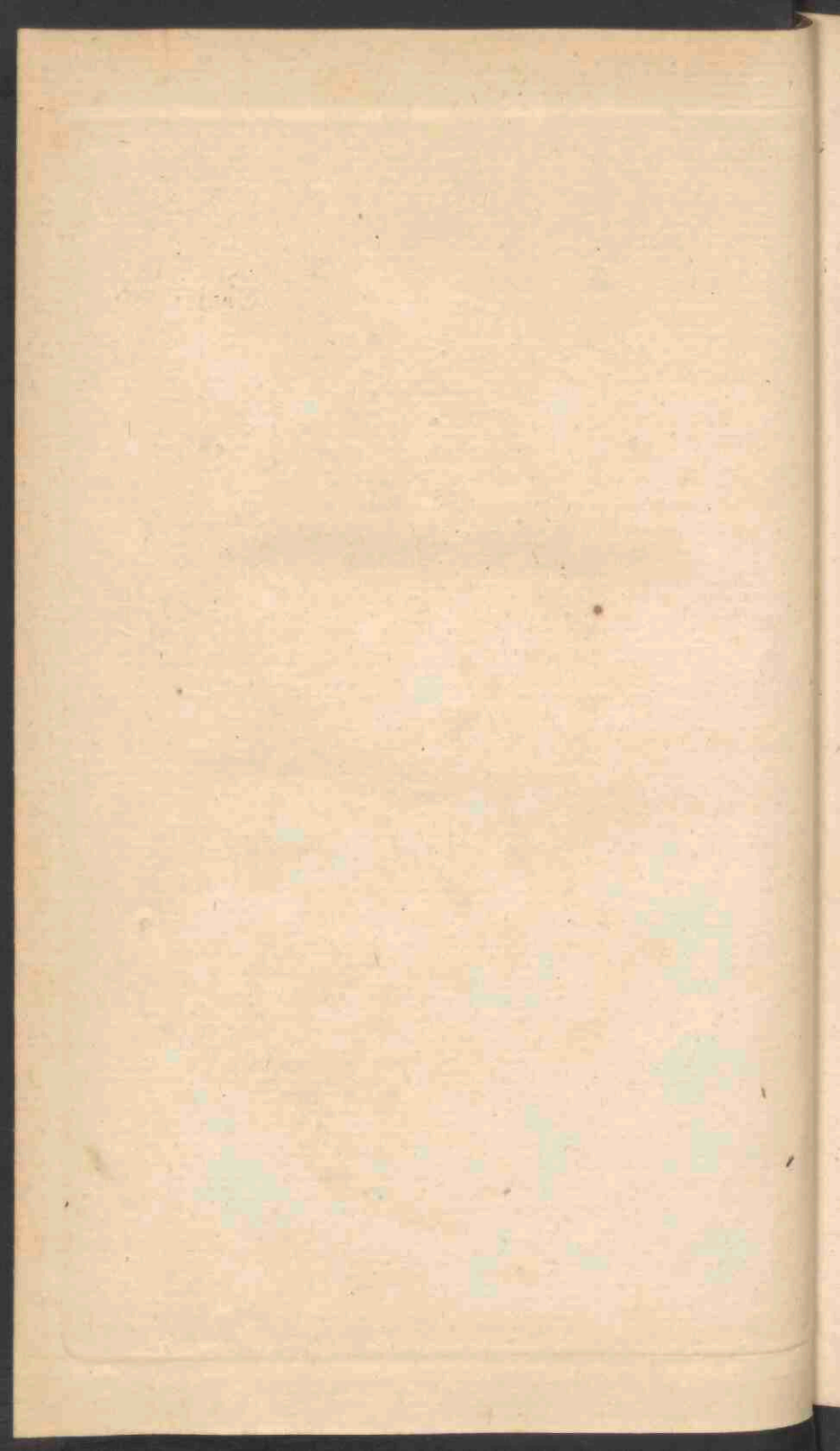

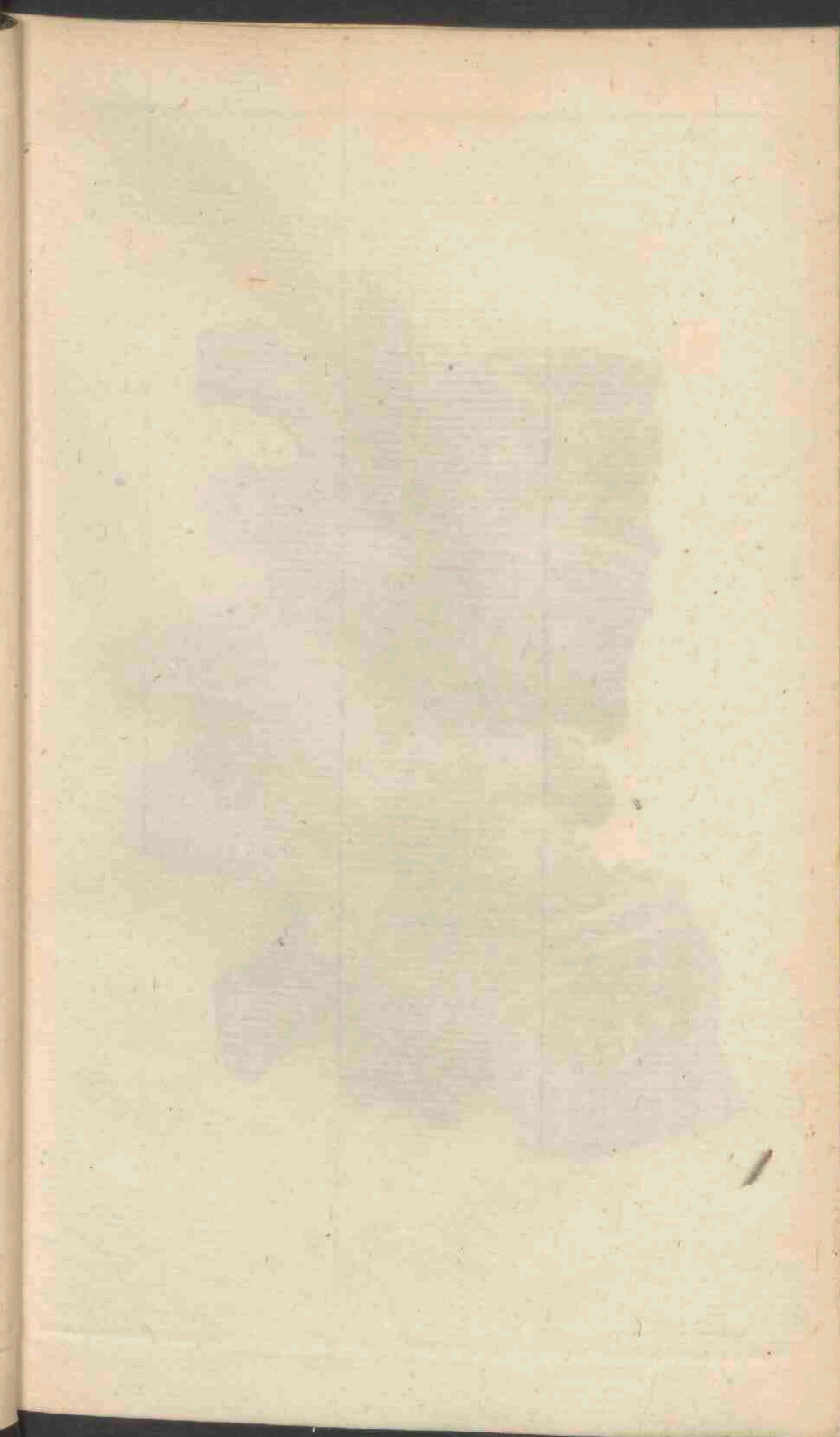

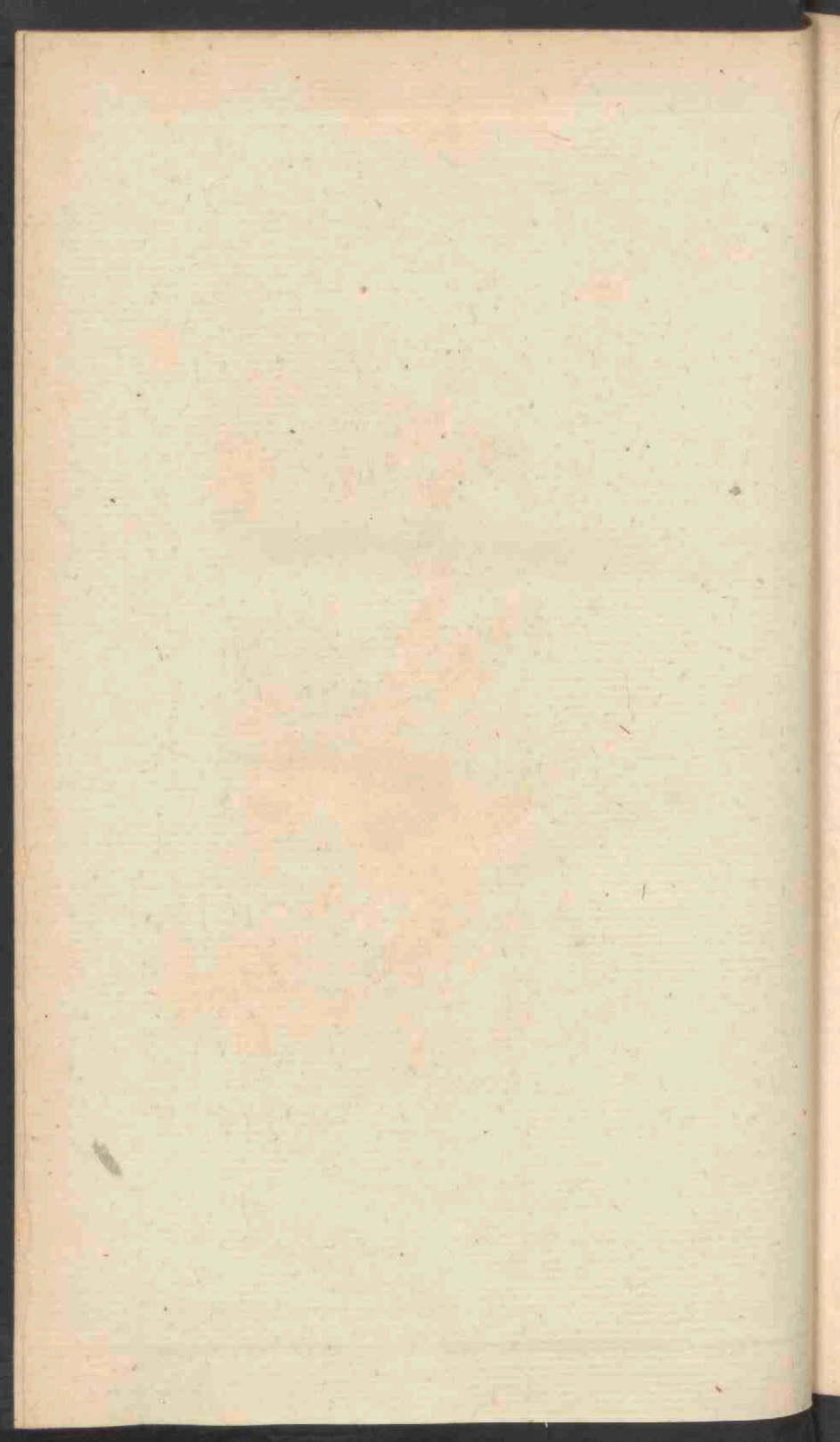

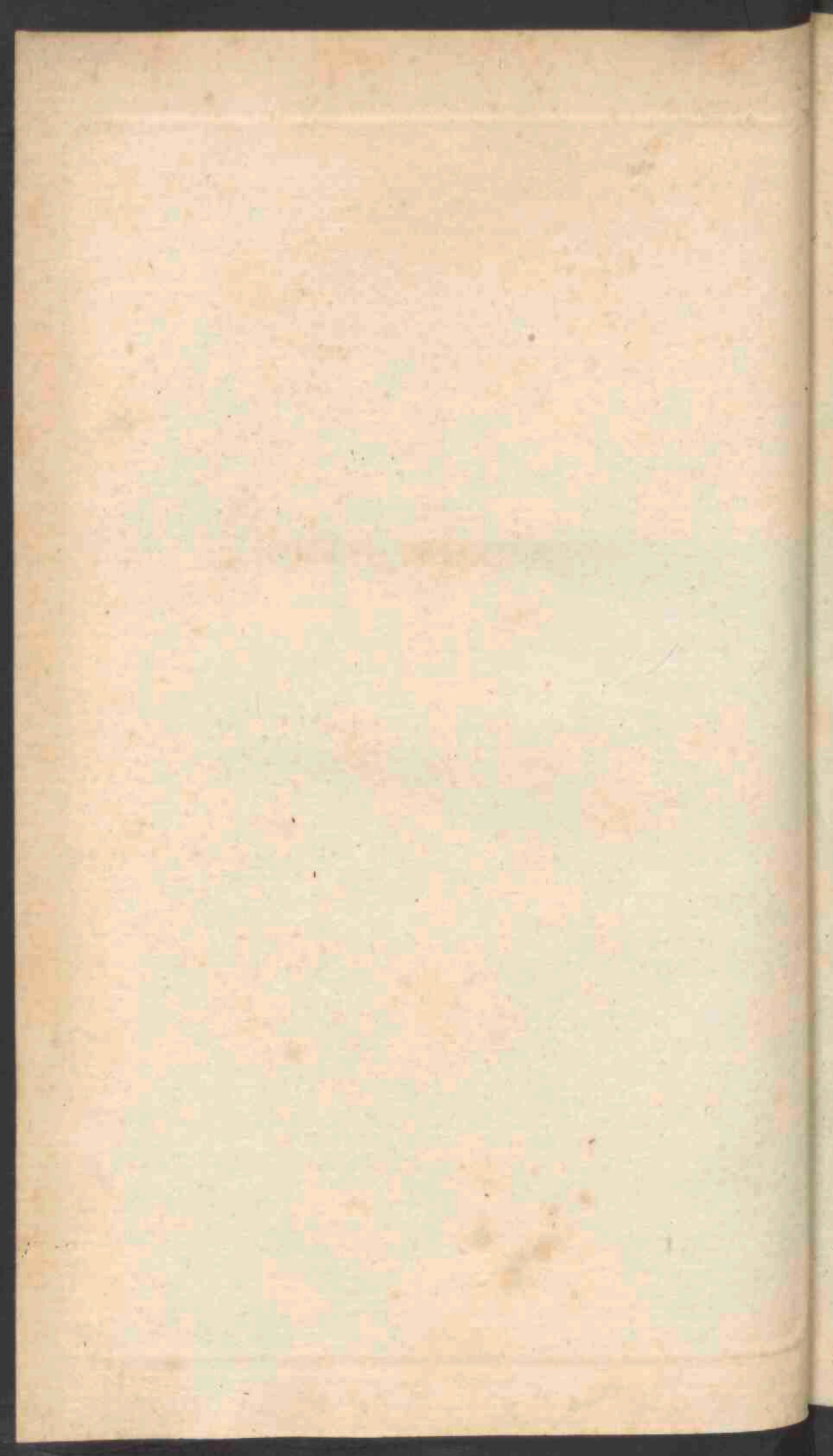

GENEES-HEEL-ARTZENY-
EN VROEDKUNDIG
MAGAZIN.

Het ongeduld over de ziekte, de liefde voor het leven,
de afschrik voor den dood, gewaerwordingen even
zoo natuurlyk als die van ons aanwezen, hebben de
menschen naar geneezing van hunne kwalen doen omzien.
DUJARDIN.

V E R V O L G
V A N D E
W A E R N E M I N G E N ;
G E D A C H T E N
E N
V O O R S L A G E N ;
O M T R E N T D E
R E D D I N G
V A N
D R E N K E L I N G E N .
Uit het Hoogduitsch van den Heer S: G: VOGEL.

HET voornaemste redmiddel is, benevens
de algemeene zachte verwarming, zon-
der tegenspraak het inblazen van lucht in de
L. Deel. IV. Stuk. Nu lon-

*Gen. v. d. mid.
Geneesk. dienst*

longen: alleenlyk moet 'er alvorens toch wel gezorgd worden, dat de weg uit den mond naer de luchtpyp niet door modder, zand of andere onzuiverheden verftopt zy; deze moeten derhalve noodzakelyk eerst weggeruimd en uitgehaeld worden. Men legge, ten dien einde, het hoofd gedurig een weinig zydwaerds, opdat al de vochten, die fomwylen ook uit de luchtpyp en maeg, gedurende het wryven en drukken van de borst en den onderbuik, opryzen, een' vryen uitgang verkrygen en niet wederom te rug loopen vanwaer zy gekomen zyn.

Het is mede eene gewigtige les, by het inblazen van lucht, behalve, 't geen van zelf spreekt, het toehouden van den neus en der hoeken van den mond, ten einde de ingeblazen lucht niet wederom uitga, dat het strottenhoofd van achteren zachtkens tegen den flokdarm gedrukt worde, als waerdoor deze eenigzins gesloten, en het indringen der lucht in dezelve en in de maeg aenmerkelyk verhinderd wordt. De lucht gaet nu des te zekerer in de open luchtpyp, wier deksel by drenkelingen, volgens vele ervaringen, altoos om hoog staet, en de strotspleet openlaet.

Het is van het grootste nut dat de geene, die de lucht inblaest, alvorens zynen mond

tel-

telkens uitspoele met een' vlugtigen geest, met water verslapt; waertoe de geest van ammoniakzout, met kalk bereid, de voordeeligste is.

Het kan niet genoeg ingeprent worden, dat het inblazen van lucht in de longen met eene zekere omzigtigheid moet geschieden. Men moet niet gedurig met blazen voortgaen, maar telkens, wanneer de long met lucht gevuld is, ophouden, en terstond door eene samentrukking van de borst, de lucht 'er weder zoeken uittedryven. Geschiedt het tegendeel, en blyft men met het inblazen gedurig voortvaren, dan zal de ongelukkige lyder veel eer stikken, dan dat zyne ademhaling opgewekt worde.

Ontmoet men beletselen, die den ingang der lucht uit den mond in de luchtpyp bezwaerlyk maken, als, by voorbeeld, eene kramp; die de kaken samentrekt, dan geschiedt deze zelfde inblazing met des te meer zekerheid; door middel van één of twee pypen door de neusgaten; waerby, natuurlyker wys; alle openingen; door welke de ingeblazen lucht 'er wederom uit kan gaen; toegelouden en gesloten moeten worden.

De Heer HUNTER fpreekt van een' blaesbalg, die tot deze kunstbewerking buitengemeen gefchikt fchynt te zyn. Zy beftaet uit twee geheel verfchillende holligheden, en is zoo ingericht dat, wanneer men deszelfs punt tegen den mond of den neus zet, en hierop den blaesbalg opent, de eene holligheid zich met de gemeene lucht des dampkrings, doch de andere met de lucht, uit de longen getrokken, gevuld wordt, en wyders, wanneer men den blaesbalg wederom toemaekt, de gemeene lucht in de longen, en de uitgetrokken daerentegen in het vertrek uitgedrukt wordt.

De pyp van de blaesbalg moet buigzaam, (hiertoe zoude de *veérkrachtige hars van CAJENNE* by uitftek te ftade komen) een of anderhalf duim lang, en ten minfte drie agtste duim wyd zyn. Door deze lengte der pyp behaelt men het voordeel, dat, terwyl men de lucht inblaest, byna tevens alle overige hulpmiddelen kunnen te werk gefield worden, en dat geen der beide hulptoebrengeude artzen elkanderen in den weg ftanen. Het einde van de pyp moet dubbel zyn, en in beide de neusgaten geftoken worden.

Door het inblazen van de lucht, met het hiermede afwifelend naer bovendrukken van den
 buik,

buik, en het uiterlyke samendrukken van de borst, bedoelt men voornamelyk om door deze, om dus te spreken, kunstige ademhaling de natuurlyke wederom gaende te maken.

De Heer HOFFMAN (*) deed, ten dien einde, een' voorslag, die naervolging verdient. Hy raed, namelyk, eenen langen doek, dien men ten eerste uit een bedlaken kan maken, (of waertoe ook een handdoek zoude kunnen dienen,) den drenkelingen enkel om het lyf te halen, en denzelven beurtelings saemtetrekken, waerdoor de ingewanden van den buik beurtelings saemgedrukt worden, en deze by gevolg het middenrif by beurten tegen de holligheid van de borst aendrukken. — Tevens zoude een man, door eene uitwendige drukking der ribben, aen deze by beurten gedane verwyding en vernaeuwing der borst te hulp moeten komen, om daerdoor de kunstige ademhaling nog meer te bevorderen.

De opening der luchtpyp (†) is, in vele gevallen, de eenige weg om lucht in de longen te brengen: in de meeste gevallen is dezelve on-

(*) Geschichte einer mit seltenen zufällen verknüpften Brustkrankheit. S. 118 (†) Tracheotomia.

onnuttig en onnoodig, en in vele ſchadelyk. Zy is de eenigſte weg, om lucht in de longen te brengen, en daerdoor de ademhaling te herſtellen, wanneer 'er hinderpalen, die den toegang van alle lucht uit den mond of den neus in de luchtpyp volſtrekt tegenhouden, en op geenerlei wys, ten minſte niet zonder groote zwaarigheid, kunnen uit den weg geruimd worden, aenwezend zyn. Zoodanig zyn, by voorbeeld, modder, zand, ſlyk, aerde en foortgelyken, die het achterſte gedeelte van den mond opvullen, en de luchtpyp geheel, of voor het grootſte gedeelte, verſtoppen. Hier blyft niets over dan, zonder lang vertoeven, eene kunſtige weg in de luchtpyp te maken, waerdoor de lucht in de longen kan gebragt worden; en dit geſchiedt door de opening der luchtpyp, die uit dien hoofde, in dit geval, het eenigſte redmiddel is. TISSOT ſpreekt van een geval, waerin een Heelmeester, nadat andere hulpmiddelen niet vermogt hadden, deze kunſtbewerking deed, ſterk in de luchtpyp blies, en 'er ook eenige druppels wynazyn in liet vallen, waerdoor het voorwerp gered wierd. TISSOT noemt hierom de opening der luchtpyp een magtig hulpmiddel, 't welk niet mag verzuimd worden, buiten twyffel in zulke gevallen, waerop geene

andere wys lucht in de longen kan gebragt worden: ook zoude ik dezelve liefst het allerlaetst willen ondernemen, nadat eerst alle andere hulpmiddelen volstrekt vruchteloos beproefd waren, om ten minste niets, dat nog slechts een denkbeeld van mogelyk redmiddel konde opleveren, te verzuimen.

Zy is nutteloos en onnoodig, zoodra 'er geene reden is; en deze is 'er niet, wanneer 'er naer de luchtpyp open en vrye wegen zyn, door welken, onder de boven opgegeven voorschriften, de lucht met toe-reikende kragt in genoegzame meenigte, en ook met prikkelende deeltjes bezwangerd, in de longen kan gedreven worden. Het is waer, de omstandigheid, dat by de opening der luchtpyp de lucht door een veel nader weg in de longen kan gebragt worden, schynt aen deze kunstbewerking een byzonder voorregt te geven. Dit inderdaed min gewigtige voorregt staet echter, mynes bedunkens, in geene evenredigheid met de veelvuldige zwarigheden, die het zelve voorzeker heeft, en waervan ik straks nog iets gewagen zal. De grond, waerop *DETHARDING* het nut en de noodzakelykheid dezer kunstbewerking bouwde, is overliang door de herhaelde ondervinding

omvergeftooten. Hy geloofde, namelyk, dat by drenkelingen de ftrotklep dicht op de luchtpyp fluit. Maer deze ftact altoos om hoog. LITTRE (*) heeft dezelve, by zyne meenigvuldige gelegenheden van in het water gevallen menfchen en honden te zien, telkens opgericht, en de luchtpyp by gevolg gedurig open gevonden, om van meer anderen niet te gewagen. Ik zelf heb dit reeds, in drie door my geopende lyken, zoo duidelyk als mogelyk is gezien. — Waertoe dus de opening der luchtpyp?

Zy is eindelyk fchadelyk, niet alleen omdat iedere kunstbewerking, hoe gering ook, die zonder reden wordt ondernomen, nadeelig is, maer ook omdat hier nog meer andere omftandigheden, die haer byzonder fchadelyk ja gevaerlyk maken, famenloopen.

Het is hierom dat zy van LOUIS, ISNARD, PLATNER, SCHERFF, enz, deels voor nutteloos, deels voor geheel verwerpelyk wordt gehouden. Altoos wordt, by de opening van de luchtpyp, eene wond gemaakt, die juist niet

(*) Zie DE HAEN *Rat. Med.* P. 13. Cap. 3.

altoos onverschillig is, en door ontsteking, luchtgezwel, hevig bloeden, stikkende hoest en meer andere toevallen, die altoos niet kunnen voorgelaten worden, groote ongemakken kan veroorzaken, schoon ze op zich zelve, naer de getuigenis der beste Heelmeesteren, tot de geringe kunstbewerkingen behoort, en ook op zich zelve zonder groot gevaer is, wanneer zy op de behoorlyke wys, en voornamelyk volgens het voorschrift van den Lyfarts RICHTER (*), gedaen wordt. De voornaemste in acht te nemen omzigtigheden zyn de volgende:

1) De luchtpyp moet ter plaetse, waer men ze wil openen, van al het celwys weeffsel en spieren ontbloot worden, zoodat men naeywkeurig zien kan waer men het werktuig steekt, deels ook opdat deze deelen, na eene mogelyk uitvallende pyp, de gemaekte opening zoo rasch niet wederom sluiten en opvullen. 2) De insnyding in de huid moet zoo diep benedenwaerds als mogelyk is geschieden, ter vermydinge van de schildklier (†), welke men daer-

(*) *Nova comment. Soc. reg. Cott. T. 2. en zyn Observ. Chir. Fasc. 2. en Chir. Bibl. 3. B. S. 328.*

(†) *Glandula thyroidea.*

daerom ook, omgevalle zy te ver benedenwaerds ginge, zoo veel doenlyk is, moet te rug schuiven. 3) De steek in de luchtpyp mag niet te diep noch ook niet te ondiep geschieden, opdat in het laetste geval de pyp niet ligtelyk wederom uitvalle en in het eerste het werktuig het achterste gedeelte van dezelve niet rake. 4) Moet 'er, zoo veel mogelyk zy, zorg gedragen worde, dat geen bloed (en nog veel minder zout, zand of asfche, waermede het ligchaem mogt bedekt of gewreven zyn) in de luchtpyp kome; welk eerste voorzeker geschiedt, wanneer, naer de hier en daer nog wel aengeprezen manier, nevens een ingestoken vlym (*) het een of ander pypje, en dit ook wel nog eerst over eene *sonde*, wordt ingebragt. Daerdoor wordt juist de weg voor het bloed geopend. 5) De pyp moet de gemaekte opening juist vervullen, deels opdat 'er bezyden dezelve geene lucht uitkomen, en ligtelyk een luchtgezwel maken kan, deels ook opdat het bloed nergens eenen weg vinde, om 'er in te dringen. De houten of metalen pyp moet, ten dien einde, niet rond maer plat zyn, waerom hiertoe geen gewoonlyke *Troicar*, die de beide

hoe.

(*) Lancét.

hocken van de wonde openlaet, de wond knust, enz, te stade komt. De Lyfarts RICHTER heeft een werktuig uitgevonden, 't welk voor dit oogmerk voortreffelyk is, alle zwarigheden uit den weg ruimt, en dat ieder Heelmeester moest trachten te bekomen. Het gelykt naer een gekromd dik *Lancét*, dat, gelyk een *Troicar*, in eene zilveren pyp steekt, en met zyn ronde punt, één en eene halve lyn breed, uit het onderste uiteinde van het pypje komt. Het *Lancét* wordt ingestoten, daerna uitgetrokken, en de pyp 'er ingelaten. — Dewyl ik reden heb om te vermoeden, dat aen de meeste Heelmeesteren, die in de gelegenheid kunnen komen, om deze kunstbewerking, waervan toch in zekere gevallen zoo veel afhangt, te moeten verrichten, het tot hiertoe gezegde juist niet gemeenzaem bekend is, oordeel ik deze weinige regels niet vruchteloos te hebben geschreven, schoon dit ook voor vele anderen reeds sedert lang bekende zaken zyn.

Worden nu echter de bovengemelde omzigtigheden niet in aenmerking genomen, dan is het onvermydelyk gevolg daarvan, dat de zieke, indien hy wederom mogt bykomen, voorzeker van het bloed, in de luchtpyp opge-

gehoopt, op de deerniswaardigste wys moet verfmoren, ten zy door eene byzondere gelukkige gesteldheid der omstandigheden dit bloed, met den hoest uitgeworpen worde.

CHANDENON pryst, om de longen sterker te prikkelen, aen eene voorzigtige opening in de borst te maken, en onmiddelyk eene prikkel aen de longen in het werk te stellen. Ik ben, met den voortreffelyken Heer FRITZE (*), van gevoelen, indien al het andere vruchteloos is geweest, dat dan dit voorstel, in hoope van een mischien onverwacht gelukkig gevolg, eene *voorzigtige proefneming* waerdig zoude wezen,

By het Tabakrooksklistéren schynt my de aenmerking van den Schryver van een nieuw goed werk (†) niet verwerpelyk te zyn, name-lyk, dat de verdoovende kragt van den tabak de werkzaamheid van deze klistéren verdacht mackt. Ten minste volgt daeruit voorzeker de waerschuwing van 'er niet zonder de grootste voorzigtigheid en bedaerdheid mede te handelen (‡).

Voor-

(*) *Medicijnische Annalen* 1 (Th. S. 330 (†) TESTA
l. c.

(‡) Het is aenmerkelyk, zeggen de Bestuurders van
de *Blaetschappye tot redding van Drenkelingen*, 10

Voordat men de klistéer zet, moet men toezien of 'er niet eene verharde drekstof, die noodwendig den ingang van den rook zoude beletten, vooraen ligge. Vindt men dezelve, en kan men 'er ergens bykomen, dan moet men haar alvorens, op eene gevoegelyke wys, door middel van een stomp haekje, stomp stukje houts, tangetje of zelfs met de vingers, trachten uit den weg te ruimen. Dit zelfde heeft mede plaats, omtrent de toediening van andere klistéren.

Omtrent de bloedaftapping, in het algemeen zoo rykelyk voorgeschreven, oordeel ik dat zy in het begin van de behandeling nooit te stade kan komen. Dit is eene waarheid van gewigtig en dierbaer aenbelang, en welke, hoe ernstig en dikwerf door de beste en grootste Geneesheeren gezegd en bewezen, ech-

AMSTERDAM, in hun laetst uitgegeven 8ste stukje, dat in de berichten der LONDONSCHER Maetschappye tot redding van Drenkelingen, voor het jaer 1773, "nauwlyks ergens van het aenwenden van de tabakrookklistéer gewaegd wordt; maer dat men daerentegen, by het uitstellen van het zelve, zoo gewenscht geslaegd heeft met de wryvingen, die meéstal eerst met drooge en warme flanellen lappen, en vervolgens met die in warmen brandewyn te doopen, zyn in het werk gesteld"; en lechter is de uitslag van redding toen ter tyd zeer gelukkig geweest. Zie GENEES-HEEL-ARTZENY- en VROEDKUNDIG MAGAZYN, in D. bladz. 517.

echter nog niet zoo volledig gehoord of verstaen is geworden, dat 'er niet nog veelvuldig tegen gehandeld en gezondigd wordt (*).

Het is eene onloochenbare waarheid, dat zeer vele drenkelingen, die nog niet geheel dood en voor redding vatbaer zouden zyn, in het volgen van het voorschrift, dat eene aderlating in het algemeen vereischt wordt, en doorgaens ondernomen moet worden, onherstelbaer hunnen doodsteek vinden. Alle grondbeginfels der kunst verzetten 'er zich tegen, dat men bloed aftappe aen een' mensch, wiens leven in eene diepe onmagt gedompeld is, by wien de omloop van het bloed uitermatè zwak geschiedt of mogelyk stilstaet (†), wiens geheele ligchaem verlamd, yskoud en gevoelloos, met eene doodelyke bleekte, even als een lyk, ligt uitgestrekt,

(*) De Bestuurders der meergemelde Maetschappye te AMSTERDAM, zeggen, in het aengehaelde Stukje, "wegens de ons medegedeelde verhalen, moeten wy aenmerken, dat wy niet ontveinzen kunnen, de meenigwerf te ontydig en te onpas in het werk gestelde en al te groote aderlatingen te moeten beschuldigen, waerdoor de kragten der pasbekomen zwakke Iyderen verminderd worden". Waarmede de Bestuurders der bovengezegde LONDONSCHER Maetschappye volkomen overeestemmen.

(†) TESTA oordeelt, in het bovenaengehaelde Werk, dat 'er by Drenkelingen eene, schoon trage en buitengemeen onmerkbaere, beweging van het bloed, tot aen het laetste oogenblik van hun leven, voortduurt, enz.

strekt, terwyl alle overige hulp ten sterkste bedoelt hem te verwarmen, te prikkelen, het bloed wederom in beweging te brengen, enz. Moet niet noodzakelyk de weinige beweging van het bloed, die mischien nog aenwezend is, daerdoor volkomen onderdrukt en vernietigd worden? Moet niet alle, mischien nog overgebleven, gevoeligheid der zenuwen daerdoor geheellyk weggenomen, en de naeuwlyks nog glimmende levensvlam voor eeuwig uitgebluscht worden?

Wel is waer, dat het bloed niet aenstonds uit de geopende ader in eene groote hoeveelheid vloeit; doch het zal echter loopen, naermate het ligchaem verwarmd, gekoesterd, beweegd, en daerdoor het leven allengskens wederom aengekweekt wordt. Alle de teekens van het leven verdwynen echter dan voorzeker haest wederom, (ten zy dat dringende oorzaken, in zekere gevallen, eene ontlasting van het bloed vorderen) en vooral wanneer het dikwerf zeer sterk loopen van het bloed uit de aderen, gelyk, by voorbeeld, uit de halsader (*), niet gemakkelyk en schie-lyk kan te keer gegaen worden.

Men

(*) Vena jugularis.

Men werpe my niet tegen, dat 'er bezwymingen en beroerten zyn, waerin men het bloed behoore aftetappen; want, behalve dat het eene uitgemaakte zaak is, dat niet alle drenkelingen een eene uitzetting der aderen in het hoofd ſterven, zoo is het altoos, wanneer eene ware bloedrykheid bezwymingen veroorzaakt, 't welk het eenigſte en zeldzamer geval is, waer de aderlating plaets zoude konnen vinden, blykbaer uit zekere kenmerken, die by de meeste drenkelingen geheel ontbreken; en dan zal men, by eene volkomen bezwyming, echter nooit met de bloedaftapping het begin der behandeling maken. Eene beroerte kan noch mag, over het algemeen, niet ons geval verwisfeld worden. Kortom, de aderlating is op zich zelve, ter reddinge van drenkelingen, een hoogst ongerymd en verwerpelyk middel, alvorens 'er nog ware teekens van het opgewekte leven aanwezig zyn; en ook dan ſlechts onder zekere bepaelde omſtandigheden, in welke zy echter telkens zeer matig en voorzigtig in het werk moet geſteld worden. Dus gebeurt het, namelyk, ſomwylen, wanneer de lyder wederom begint by te komen, dat de ademhaling zeer belemmerd, en de lucht niet dan met veel moeite en benauewdheid ingeademd wordt: hier bevrydt

vrydt eene aderlating, verftandig in het werk gefteld, de longen van den last van het daerin opgehoopte bloed, maekt den voortgang door dezelve gemakkeliker, en bevordert dus de adembaling: het zelve geldt by hevige beroeringen en verontrustingen in den omloop van het bloed.

De aderlating moet altoos in den hals worden verricht, en doorgaens, nadat de plaets met een' warmen doek, gedurende eenigen tyd, gewreven is, met een *Lancét*, opdat de opening wyd genoeg zoude worden. Ook ontfnap de halsader zeer ligtelyk den *Snipper*; en indien de hals zeer dik en vet is, wordt zy fomwylen door denzelven geheel niet bereikt.

Indien ook het *Lancét* zyne zwarigheden mogt hebben, dan zoude ik zeer ernftig aenraden, om zonder eenigen fehroom, een der flaepflagaderen (*), dicht voor het midden van het buitenoor, waer ieder haer by zich zelven kan voelen flaen, met een *Bistourie* dwersch aftefnyden (†). Deze kunstbewerking ver-

(*) *Arteriae temporales.*

(†) Dit behoort men in alle flagaders, welke ligtelyk gedrukt kunnen worden, in acht te nemen; want indien men dezelve even als de aders opende, dan liep men zeer vaek gevaer om eene valfche flagaderbreuk te doen ontftaan.

oorzaekt geene de minfte zwaarigheid; de flag-ader kan niet gemist worden, en geeft zekerer dan eenige ader bloed, brengt de vaerdigfte en nadrukkelykfte ontlasting te wege, en laet zich naderhand, door de drukking aen het flaep-been, door middel van een stuk gelds, in linnen gerold, en een gefchikt verband, ligtelyk verzekeren. Ik heb ze in een geval, waer het op eene sterke ontlasting der herfenvaten aenkam, en waer de fterkfte aderlatingen op armen en voeten vruchteloos waren, met een zeer onmiddelyk goed gevolg zien verichten. Byaldien men de halsader geopend had, en het bloed zich niet door een vast verband, om den hals gelegd, wilde laten ftuiten, dan zoude ik, in zulk een geval, de grootfte verwachting hebben om de ftemping te wege te brengen door *bovist* of gewone zwam, in vermeerderde dunne lagen op de opening gelegd, en door middel van een' fterk-klevenden pleifter, daerop, zoo goed mogelyk was, vastgemaekt.

De Heer SAGE (*) heeft van de groote uitwerkingen van zyn' met kalk bereiden geest van

(*) *Exp. propre à faire connoître que l'Alkali volatil fuor est le remede le plus efficace dans les asphyxies &c.*
2de Ed. par Ms. SAGE à Par. 1777.

ammoniakzout (*), in de opwekking van lieden, op mecnigvuldige wys schynbaer levenloos geworden, zelfs ook van drenkelingen, zoo groot een ophef gemaakt, dat het voorzeker der moeite waardig is denzelven by geene gelegenheid onbeproefd te laten, vooral daer hy ook federt reeds, door vele anderen, met buitengemeen goed gevolg is gebruikt geworden. Verscheiden dieren, met opzet in het water gedompeld en schynbaerverdronken, ja zelfs ook drenkelingen, zyn door dezen geest wederom bygebracht, door verscheiden malen eenige druppels van denzelven in de keel te laten komen, en door papierrolletjes, met dezen zelfden geest bevochtigd, in den neus te steken, zonder echter de overige hulpmiddelen daerby te verzuimen.

Wy houden ons niet op met het onderzoeken der redenen, welken de Heer SAGE, aengaende de werking van dit middel, opgeeft: wy hebben twee merkwaardige waarnemingen, die alle oplettendheid verdienen (†).

Een

(*) Alkali volatil fluor.

(†) Zie *Kritische Sammlung zur neuesten Geschichte der Salzsanftheit* / Weismar und Leipzig / 1779. r. St. S. 45.

Een Ridder, tagtig jaren oud, werd door dezen geest, die met water gemengd, by eenige herhaelde giften, hem in den mond werd gegoten, van eene volkomen beroerte, met eene zichtbare verlamming der eene zyde, na andere middelen te vergeefs aengewend waren, zeer spoedig opgewekt en volkomen hersteld.

Zekere adelyke Juffer ontwaakte, na het gebruik van dit zelfde middel, uit eene slaepziekte.

De Heer WEIKARD, Lyfarts van het *Fuldafche* Hof, heeft 'er mede gelukkige proeven van genomen.

Men ziet dus hoe veel men zich van dit middel mag beloven; en het ware derhalve te wenschen dat ieder altoos een flesje, met dezen geest gevuld, by zich voerde, om denzelven, des noods, terstond te kunnen gebruiken.

Ik moet echter herinneren, dat men, wanneer men papierrolletjes, met dezen geest doordrongen, in den neus steekt, eenige voorzorg heeft te gebruiken, zoodra de mensch wezenlyk begint adem te halen; want deze vlugtige door-

doordringende geest heeft zekerlyk iets zeer onderdrukkende; en men zoude by gevolg, door dit vocht al te veelvuldig onder den neus te houden, en in denzelven te steken, opdat tydftip de pasbeginnende ademhaling wederom ftoren en geheel belemmeren.

Het zal daarentegen van zoo veel te grooter nut wezen eenige druppels daarvan, op de beschreven wys, in den mond te gieten, zoowel als, volgens den my medegedeelden raed van een' ervaren en schranderen Arts, eene goede hoeveelheid van denzelven onder de klistéer te nemen: zoo lang 'er echter geen blyk van ademhaling te bespeuren is, en zoo lang het dus nog altoos op de sterkste prikkeling aenkomt, om de longen in beweging te brengen, zoo lang heeft men daarvan niets nadeeligs te duchten.

Daer men, in dergelyke droevige gevallen, al het mogelyke, wat volgens de reden en onderzinding eenige hulp zoude kunnen toebren- gen, moet beproeven, zal het der moeite wel waardig zyn voor het laetst, wanneer al het reedsgemelde meer beproefde vruchteloos is afgeloopen, gebruik te maken van twee mid- delen, die reeds door den Heer HUNTER zyn voorgesteld, wanneer dezelve, namelyk, in het werk kunnen gesteld worden: deze zyn

de *Electriciteit*, en het inspuiten van prikkelende dingen in de aderen (*).

Wat de *Electriciteit*, als een geheel geweldig schuddend en opwekkend middel voor het zenuwgestel, hier kan uitwerken behoeft geene opheldering. Maer nog grooter uitwerking zoude ik van de inspuiting in de aderen verwachten. De onlangsgedane gelukkige proeven, welken de Heer KÖHLER (†), doch inzonderheid de Heer HERMAN (‡), hiervan genomen hebben, stellen het buiten twyffel, hoe zeker en onbeschroomd niet alleen, maer ook met welk een aanmerkelyk goed gevolg, deze kunstbewerking, onder behoorlyke voorschriften, verricht kan worden; en nu begrypt men ligtelyk, op welke wys eene zoo onmidde-lyk veroorzaekte prikkeling het in ons geval kwynend vaetgestel wederom in werking, en dus het stollende bloed in beweging brengen kan.

(*) Hiertoe kunnen nog de Braekmiddelen, en eene wryving met het geestige afstrekfel van Spaensche vliegen, gebragt worden. Zie de by uitstek fraeije *Verhandeling over de Braekmiddelen van den Heer VOLTELEN*, uitgegeven door het Genootschap *Servandis civibus*, 7. D. 1. Stuk bladz. 76 en 77, in eene aenteekening.

(†) Zie *Schmuckers vermischte chirurgische Schriften*, 1. B. 47ste Beobachtung. S. 335.

(‡) *Medicinisches chirurgische Aufsätze historischen und praktischen Inhalts*. S. 210.

kan. Veelligt was alleenlyk het vlugtige zout van hertshoorn, in eene volkomen wel doorgezegen oplossing, tot de inspuiting het geschikteste; 't geen men zoo veel te geruster zoude mogen kiezen, daer de Heer HERMAN het zelve zout, met zulk een aenmerkelyk goed gevolg, reeds heeft ingespuut. Van de omzigtigheden, met welke deze inspuiting behoort verricht te worden, kan ik nu niet gewagen; ik wys derhalve den lezer desaengaende naer het aengehaelde werk van HERMAN. By de eerste drenkeling, die my zal voorkomen, zal ik 'er voorzeker de proef van nemen.

Daer men zich niet te veel kan haesten, om den ongelukkigen by te springen, omdat ieder oogenblik het doodsgevaer vermeerdert, moet men, zoodra de tyding gebragt wordt, ten schieelykste bezorgd zyn, dat al het noodige, zoo rasch mogelyk zy, in gereedheid gebragt worde: hiertoe nu behooren, *vooreerst*, eene geschikte plaets, waer de drenkeling gebragt kan worden, en waerin van alle zyden de vrye toegang open zy; het beste zoude zyn eene breede tafel en een ruim vertrek, of ook in warme zomerdagen in de open luecht, in eene schuur, op eene bank, enz. 2^e Linnen, wollen doeken, borstels. 3^e Bedlakens, bedde-

dekens, matrassen, bont, Friesche dekens, namelyk, wat hiervan het best en schielykst te bekomen is. 4e Asch, zout, zand, en potten om dezelve te warmen. 5e De met kalk bereide geest van ammoniakzout, geest van hertshoorn, de vlugtige loogzouten, of ten minste brandewyn met kamfer gemengd. 6e Sterke tabak. 7e Gebakken steenen, kannen met warm water, zakjes met warm zand. 8e Tabaksklistéren, of pypen en pypeftelen, kleene blaesbalgen. 9e Allerlei andere pypen, als scheeden van mesfen, uitgehold vlierhout, open pennefchachten, trechters, blaespeilers. 10e Gestooten peper, Marjolein (*), Spaensche snuif, enz, ter inblazinge in den neus. 11e Vuur en glimmende kolen, op onderscheiden plaetzen. 12^e Warm water in eene groote hoeveelheid. 13^e Een badkuip, een lange trog, enz.

De aanwezende Geneesheer of Heelmeester, of, wanneer zy by ongeluk beiden ontbreken, moet die geene, welke van alles, wat hiertoe behoort, het best onderricht is, met alle mogelyke oplettendheid, een wakend oog op de bezigheid van ieder houden, opdat van de eene

(*) Majorana.

eene zyde niet te veel, noch van de andere te weinig geschiede, en ieder de taek, hem aenbevolen, met alle vlyt verrichte. Agt personen zyn niet te veel, om al het noodige in het werk te stellen. Twee moeten zich met de onderste ledematen bezig houden; twee met de armen, het onderlyf en den rug; de vyfde met het inblazen van lucht, het inbrengen van het niespoeder in den neus, met het insteken van rolletjes van vloeipapier of geschraapt plukfel, doordrongen met den geest van ammoniakzout, met kalk bereid, en met het wryven der slapen van het hoofd met denzelven geest; de zesde met het zetten van klistéren; de zevende en agtste met het warmen der wryfdoeken, der zakjes met warm zand, der dekens, met het berooken van borstelen, en met het aenbrengen van verdere behoeften. Buiten dezen mag 'er niemand toegelaten worden; en is 'er iemand van de gemelde personen vermoeid, dan moet een ander van hun, die reeds van verre gereed moeten staen, ten eerste zyne plaats vervangen. Niemand moet midlerwyl iets ondernemen, ten zy daertoe door den bestuurder van de geheele bewerking gelast.

De tyd wanneer men, met een goed geweten, van het werken mag afzien, laet zich

bezwaerlyk naeuwkeurig bepalen, naerdien sommigen staende houden, dat zy hun oogmerk, na verloop van zeven uren, eerst bereikt hebben. Intusfchen kan men echter, in de meeste gevallen, uit den famenloop van zekere omftandigheden onfeilbaer besluiten, dat alle hoop tot opwekking verdwenen is, en dat by gevolg eene langer voortzetting van ieder hulpmiddel vruchtloos wezen zal.

Wanneer zich by een' mensch, die slechts weinige oogenblikken onder het water heeft gelegen, en nog binnen een kwartieruurs uit het water gehaald is, na de fchielykste en gefchiktste hulp, binnen een uur niet het minste blyk van leven openbaert, dan zal men het uiterfte en mogelykste tot zyne behoudenis gedaen hebben, indien men nog ten overvloede het naestvolgende uur befteed, tot gebruik van alle de te bekomen middelen, die zich ooit in dit geval werkzaam betoond hebben, of redelyker wys zouden kunnen betoonen. Buiten allen twyffel is, in zulk geval, een der reedsgemelde oorzaken, die de opwekking van het leven onherftelbaer maken, aenwezend.

Betoont zich daerentegen in het ligchaem, dat uit het water gehaald is, eer men 'er de hand nog aen flaet, of na de aenwending van eenige
hulp

hulpmiddelen, het geringste blyk van leven, en zyn 'er geene teekens van eenige oorzaken, die zoodanig een' volstrekten dood hadden kunnen te wege brengen, aanwezig, dan moet men zoo veel te onvermoeider en aenhoudender, onder de gemelde voorzorgen, zyne poogingen voortzetten, en zoo veel te eer hoop scheppen, dat dezelveu mogelyk, na verloop van drie of vier uren, noggelukken zullen, al hadde men ook gezien dat naer het beste aenschyn nogthans alles verloren was, en dat eenige blyken van het leven geheellyk wederom verdwenen zyn.

De teekens nu, waeruit men schier onfeilbaer weten kan, dat 'er een wezenlyke dood plaets heeft, zyn een zekere doodreuk, dien gevoelige neuzen, die dikwerf onder lyken verkeerd hebben, wel kunnen onderscheiden, slappen ingevallen oogen, volstrekt onbeweeglyk verwyde oogappels, wanneer het weinige uit de aderen gekomen bloed geheel koud is, eene onbuigzaamheid in de gewrichten, die, schoon niet altoos, niet dan by geheel dooden wordt waergenomen, en welke men van kramp en geleden koude wel behoort te onderscheiden, en ten laetste het HIPPOCRATISCHE gezicht.

Daer

Daer men intusfchen nog oordeelen kan, mogelyk te zyn dat het sterkfte blyk van den dood ook den meestervaren Arts bedriegen kan, en in gevallen, waer slechts de minste twyffel daer omtrent plaets heeft, het meestmogelyke behoud van het leven van een' mensch eene genoegzame beweegreden is, om liever te veel te doen, dan het minste te verzuimen, zoo heeft men overlang voor een' algemeenen regel vastgesteld, dat men ook, by de geringste hoop, nogthans niet moede moet worden verscheiden uren te blyven arbeiden, en alle nog mogelyke middelen tot opwekking van den ongelukkigen te beproeven, ten ware 'er zich duidelyke blyken van een reedsbegonnen bederf en verrotting, welken men vry voor het onfeilbaerfte teeken van den dood mag aenzien, en die iedere proef belagchelyk zouden maken, vertoonden.

Wil men intusfchen een' middentyd weten, na welken, al het overige gelyk zynde, en misfchien eenige zeer zeldzame en slechts geheel ontwyffelbare gevallen uitgezonderd, zich verder geene teekens van een wederkomend leven zullen uiten, en na welken gevolgelyk geene opwekking meer plaets vindt, dan kan men, zonder te veel of te weinig te zeggen, een' tus-

tusfchentyd van drie of ten hoogften vier uren aennemen. Wordt 'er dan wyders gezorgd, dat het ligchaem op zoodanige wys worde geplaeft, dat, byaldien 'er zich al, tegen alle menfchelyke verwachting, nog eenig leven opdeed, zulks op geenerlei wys belet, maer veel onderhouden en bevorderd moge worden, dan heeft men alles gedaen, wat pligt en menfchenliefde vorderen. Hiertoe behoort, dat de gemackte openingen in de bloedvaten en de verdere wonden naer behooren worden verbonden; dat men het ligchaem in een gewarmd bed of onder asch, zand, mest, enz, ligge; rolletjes van gefchrapt plukfel of vloei-papier, bevochtigd met den geest van ammoniakzout, met kalk bereid, in den neus fteke; ook foortgelyken met linnen onder de oksfels vastmake; het hoofd hoog en zydwaerds ligge; het zelve met eene warme muts en foortgelyken bedekke, enz.

Men begrypt ligtelyk dat ik geene aeneengeschakelde Verhandeling, over de wys van de behandeling der Drenkelingen, heb willen leveren. Ik had slechts voor eenige waarnemingen, gedachten en voorflagen medetedeelen, waertoe een onlangs gebeurd geval van een' jongeling van zestien jaren, die nog geen geheel uur on-

ónder het water gelegen had, en by wien alle poogingen, gedurende drie uren aangewend, ter opwekking van het leven, vruchteloos waren, de droevige gelegenheid gegeven heeft.

Voor ik eindige kan ik niet nalaten alle Geneesheeren, die van wegens de Overheid worden gelast tot het opstellen van onderrichtingen en aanwyzingen, op welke wys men zich, by doorgaende ziekten en andere doodsgevaren, heeft te gedragen, aentesporen om zich van dezen hunnen pligt, met de mogelykste opletendheid en omzichtigheid, te kwyten, om aen de eene zyde hunne voorschriften zoo werkzaam en beproefd, als het mogelyk zy, inte-richten, en ten dien einde dezelve op de meestbevestigde ervaringen der beste Geneesheeren te gronden; en aen den anderen kant op alle wys *algemeene* voorschriften, wier algemeene strenge naervolging, in enkele gevallen, ten hoogste schadelyk kan worden, te vermyden; waerom zy 'er gevolgelyk of de nauwkeurigste bepalingen, zoo veel als zulk eene aanwyzing gehengt, behooren by te voegen, of den onkundigen wegens eene nadere onderrichting naer verstandige Artzen te wyzen, naerdien dergelyke aanwyzingen, onder het gezag en op bevel van de Overheid onder

het

het gemeen verspreid, en gevolglyk door zoo vele menschen, met een vast vertrouwen, als op de beste en beproeffte zaak, ten sjiptste gevolgd worden, en de minste nalatigheid van deze soort zeer vele ongelukkige gevolgen moet te wege brengen.

Ten besluite beveel ik aen allen, die ooit, in voorkomende gevallen, deels uit onmiddelyke verpligting, deels uit menschenliefde, de inwendige drift gevoelen om hunnen ongelukkigen evenmensch in doodsgevaren bytespringen, het aengehaelde boek van den Heer SCHERFF (*), met alle mogelyke oplettendheid, te lezen en te herlezen. Bilyk behoorde dit boek, 't welk buiten kyf het beste en volledigste in zyne soort is, in de handen van al het Landvolk, van den Edelman tot den Schoolmeester, ik laet staen in die van iederen Geneesheer en Heelmeester, te wezen.

(*) Zie bladz. 513 van ons Magazyn.

BEOEFFENENDE
AENMERKINGEN,

OVER HET
NUTTIGE GEBRUIK

VAN HET
INDISCHE LUISKRUID (*),

IN ALLE SOORTEN VAN

WORMZIEKTEN

IN HET
MENSCHELYKE LIGCHAEM.

Uit het Hoogduitsch van den Heer J. L. SCHMUCKER.

DE wormen, die in het menschelyke lig-
chaem geteeld worden, bewerken 'er
dikwerf zeer groote verwoestingen. De kin-
ders zyn meestal, uit hoofde van hun teeder
gestel, zwakke maeg en darmen, daeraen
onderhevig, naerdien zich in de eerste wegen
veel slym ophoudt, waerin de wormëijers,
met het voedsel doorgezwolgen, uitgebroeid
kunnen worden.

Vele

(*) Semen sabadilli.

Vele kinders staen door de wormen de heftigste krampen, stuiptrekkingen, enz, uit; en hoe vaek gebeurt het niet, by jonge en zelfs by oude lieden, dat de wormen de maeg en darmen, waerin zy zich ophouden, doorvreten, en stuipen en den dood veroorzaken.

By volwasfen lieden, wier maeg en darmen hunne behoorlyke levenskracht hebben, en by wien de gal hare behoorlyke kracht, en het maegsap zyne behoorlyke scherpte heeft, worden, zoo lang zy zich in dezen gezonden staet bevinden, niet dan zeer zeldzaam wormen geteeld.

Het is bekend dat 'er drie foorten van wormen zyn, die in het menschelyke ligchaem geteeld worden, en zich zoowel in de maeg als in de dunne, ja ook in de dikke darmen, ophouden, te weten:

1. De ronde wormen (*),
 2. De lintworm (†),
 3. De maden (‡), die, aen de kaesmaden gelyk, zoo groote als kleene byeengepakt zyn, en meestentyds zich in de dikke darmen ophouden,
- waer=

(*) Lumbrici. (†) Taenia. (‡) Ascarides.

waerdoor zy darm-pynen en krampachtige samen-trekkingen der darmen veroorzaken.

Geen worm kan, gelyk reeds gemeld is, in ons ligchaem geboren worden, ten zy dezelve in *Infektenëijeren* onder spys en drank, het zy uit het dier- of plantenryk, in de maeg worden gebragt. Vinden nu de eijeren een rottend slym in de maeg of dunne darmen, dan liggen zy in rust, en worden welhaest uitgebroeid. De dagelyksche ondervinding leert, dat, wanneer een blaauwaers (*) op een stuk versch vleesch gaet zitten, het zelve daegs daerna van levende maden, die zichtbaer groeijen, krielt, zoo als dit mede in eene versche kaes gezien wordt: dit gebeurt inzonderheid in de warme maenden, als Hooi- Oogst- en Herfstmaend.

Dit alles nu verondersteld zynde, is het geen wonder dat de opgenoemde *infekten*, by de legers in deze maenden, waer zy alle in zeer groote hoopen samen zyn, alles, wat de soldaten eten en drinken moeten, verontreinigen, inzonderheid wanneer de legers lang staen, en niet altoos het beste water heb-

(*) Schmeißfliege.

hebben; hierby komen dan ook in Oogst- en Herfstmaend de koele nachten, wanneer gevolgelyk Buik- en Roolooopen zich veelvuldig vertoonen.

Ik heb deze ziekten in alle veldtogten, in het gemelde jaergety, en telkens met meer of minder ontlasting van wormen, waergenomen, nadat de Loop meer of min van een' rottigen aert was.

Hoe vaek kwamen niet de soldaten, die zich daegs te voren wel bevonden, klagen over hevige darmpynen! Gaf men hun buikopenende middelen uit de Rhabarber, dan werd de ziekte gelyk ook de pynen heviger: gaf men hun daerentogen aenstonds den braekwortel of den braekwynsteen, dan braecten zy met veel verligting groote klompen van maden; maer liet ik daerop de Rhabarber, met den room van wynsteen, dagelyksch verscheiden malen innemen, dan ontlastte zich nog het overige van deze maden, en de zieken bevonden zich beter.

Indien deze gemelde geneeswys niet dadelyk in het begin gevolgd wierd, dan werden de pynen heviger, en de buikloop, zoowel als de

koorts, sterker, zoodat 'er eenige dagen daerna eene eigenlyke rottige Rooloop, die de zieke in doodsgevaer bragt, opvolgde: ja ik heb, met de grootste verwondering, in de Ziekenhuizen gezien, dat by dergelyke ellendige lyders de ronde wormen boven- en onderwaerds uitkropen, zoo als dit dan ook zeer vaek gebeurd by de Rotkoortzen, by welken het altoos een kwaed teeken is.

In de elf eerste veldtogten, welken ik bywoonde, heb ik nimmer zulk eene groote meenigte van rottige Roolopen gezien, als in den laetsten veldtogt van het jaer 1778. Alle lyders waren door eene zeer groote meenigte van wormen geplaegd, inzonderheid door ronde wormen, die hun boven en onderwaerds uitkropen, en de ziekten zeer verergerden.

De lucht in de BOHEMISCHE gebergten is zeer geschikt, om deze hevige Buik- en Roolopen te veroorzaken, dewyl 'er de dagen gemeenlyk zeer warm, de avonden koel, en de nachten koud zyn.

By het vervoeren der gekwetsten, heb ik meenigwerf met de wormen verlegen geweest,
naer-

naerdien 'er binnen weinige uren, of van het eene verband tot het andere, schoon de wonden behoorlyk bedekt, en met drukdocken en windsels omwonden waren, duizend kleene maden werden gevonden: deze veroorzaekten den gekwetsten hevige pyn, doch werden echter, door weinig rust en behoorlyke middelen, binnen kort verdelgd.

Het schurft vertoont zich welhaest in deze luchtstreek, wegens de verhinderde doorwademing, als mede wegens de achterlating van eene behoorlyke reiniging: in deze kleene puisten vindt men ook dus, binnen korten tyd, millioenen van kleene *infekten*, die den armen *soldaet* zeer afmartelen. De zwavel, met reusel gemengd, verdelgt haer schieelyk, dewyl deze *infekten* daarvan sterven.

Het is schier een onfeilbaer teeken, wanneer by zoodanig eenen rottigen Rooloop, alle behoorlyke middelen worden aangewend, al waren 'er ook wormen ontlast, en dat de toevallen, als koorts, pyn in den buik, walging en buikloop, niet wegblyven, dat 'er dan ook voorzeker wormen, die dit alles veroorzaken, in het ligchaem zyn: ik heb meenigmalen de vereischte wormafdryvende middelen, als de myn-

stoffelyke kwikzilvermoor (a), de kalomél (b), het duivelsdrek (c), verdikte fappen uit bittere kruiden (d), de *Corfifafche mos* (e), enz, als ook een afkookfel van kwikzilver (f), doch niet altoos met het verwachte goed gevolg, laten gebruiken.

Hoe vaak komt het niet in de beoeffening voor, dat zoowel volwasfen lieden als ook kinders door wormen gefolterd worden, en aen wien men deze bekende en zeer goede wormafdryvende middelen geeft, en waer desniet-tegenftaende geene wormen ontlast worden, maer de toevallen blyven aenhouden! Hoe vaak worden de wormen niet by kinders en volwasfen lyders van deze foort, door den Rhabarber (g), met den kwikzilvermoor of gezoete kwik (h) gemengd, afgedreven, of na het gebruik eener afkooking van het kwikzilver, dikwerf nog door het gewone wormzaed (i), ontlast! In andere gevallen echter, hoewel op dezelfde wys behandeld, geschiedt dit niet, en de teekens eener aanwezigheid van

wor-

(a) *Aethiops mineralis.* (b) *Calomel.* (c) *Afa foetida.*
 (d) *Extracta amara.* (e) *Muscus Corficanus.* (f) *Mercurius vivus.* (g) *Rheum.* (h) *Mercurius dulcis.*
 (i) *Semen Santonici.*

wormen blyven als voorheen: hierom heb ik dikwerf verlangd naer een middel, 't welk deze *infekten* niet verdragen konden, dat hen dooden, en waerop men zeker staet maken kon.

Wanneer ik aen het tweede deel myner *heilkundige Mengelwerken* bezig was, werden my, door den by uitstek bekwamen en opmerkzamen *Legerchirurgyn*, den Heer SEELIGER, eenige waernemingen toegezonden, waeronder 'er een over het nut van het Indische Luiskruid tegen den lindworm was (*).

Ik wil niet ontkennen, dat dit middel my niet anders bekend was, dan dat men deszelfs poeder tegen de luizen gebruikte, vooral by soldaten, scheepslieden, bedelmunniken, enz, waerom het ook *munnikenpoeder* genoemd wordt; een middel, 't welk wy veelvuldig in de Ziekenhuizen gebruiken, om 'er deze *infekten*, door bestrooijing* der dekens en van het hoofd des lyders, mede te dooden; maer van het innerlyke gebruik had ik nooit iets gelezen of gehoord, dan alleenlyk by LOESECKE †), die
het

(*) Zie myne hermitschte chirurgische Schriften
2 B. §. 271. †) Zie zyn *Materia medica* pag. 381.

het sabadilzaed mede onder de wormdoodende middelen, schoon zonder eene verdere toepassing, stelt.

Men moet dit zaed niet verwarren met het gewone Luiskruid (*), 't welk naer zyne uiterlyke gedaente zeer verschillend is; veelligt zyn de uitwerkingen, in het dooden der luizen, beide even vermogend; maer ik heb intusfchen geene proef omtrent deszelfs innerlyke gebruik genomen.

In den laetsten veldtogt 1778 had ik gelegenheid, om over het gebruik van dit zaed breedvoerig te spreken met den *Velâchirurgyn* SEELIGER, die my verzekerde dat de zaek, zoo als hy my dezelfde medegedeeld had, inderdaed zoo was, en dat hy slechts de proef met den lindworm eenmael had genomen. Ik deed alle moeite om in alle boeken, over de Kruidkunde en kragten der Geneesmiddelen handelende, iets van dit zaed te vinden; doch ik trof overal het zelfde aen, namelyk, dat het een *MEXICAENSCH* zaed is, 't welk de luizen en alle *Insekten* dood, en gevolgelyk onder de scherpe middelen behoort; ik vond ook nog dat

(*) Semen *staphis agriae*.

dat de Indianen dit zaed in water koken, en het hoofd, in de zeerhoofdigheid (*) en luisziekte, daarmede wasfchen.

Om nu aen myne leergierigheid te voldoen, begon ik 'er allerlei proeven, en wel met de grootfte oplettendheid, mede te nemen, gelyk men met alle fcherpe middelen, die van de beste uitwerking zyn, behoort te doen. In myne jonger jaren zoude niemand het in zyne gedachten hebben durven nemen, om de opgeheven bytende kwik, in moutwyn opgelost, of in pillen te geven, 't geen thans met zeer goed gevolg gedaen wordt; ja de oude Geneesheeren in DUITSCHLAND waren, voor veertig of vyftig jaren, zeer bevreesd om aen iemand tien azen van den Peruviaenschen fchors te geven, waervan men thans, des noods zynde, dagelyksch eenige oncen geeft: wie zoude, voor dertig of veertig jaren, de fcheerling hebben durven toedienen? Alles komt daer flechts op aen, dat zoodanig middel met de grootfte omzigtigheid worde toegediend.

Dewyl ik in het jaer 1778. en 1779 de gelegenheid had, om dit middel by verscheiden

(*) *Tinea capitis.*

heden, die met wormen geplaegd waren, te gebruiken, begon ik dit met de grootſte oplet- tendheid, en bemerkte 'er geen nadeel by, maer veelêer de beste en ſchielykſte hulp. Ook ge- bruike ik het zelve nog, tot heden toe, in myne byzondere beoeffening, met zeer veel voordeel, in alle ſoorten van wormziekten: ik geef flechts aen ieder, die dit middel wil gebruiken, den raed dat hy het doe met die voorzorge, welke ik ſtraks zal aenwyzen.

By myne terugkomst uit het veld-zocht ik terſtond gelegenheid, om met mynen vriend, onzen ſchranderen Hoogleeraer in de Kruid- kunde, den Heer GLEDITSCH, te ſpreken, en verzocht hem om my van de ſabadil- plant en haer zaed, benevens derzelve nut in de Geneeskunde, te willen zeggen al het geene hy wist, naerdien 'er in de boeken, over de Kruidkunde en de kragten der Genees- middelen handelende, byna niets van gezegd wierd, dan dat het eene MEXICAENSCHÉ plant is, wier inwendige gebruik, wegens hare ſcherpte en invretende eigenschappen verdacht was. Dees waardige Geleerde heeft de goedheid gehad om my eenige Natuur- en Geneeskun- dige Aenmerkingen over dit zaed toetezen- den: dezelve zyn thans in de werken der

BERLYNSCHE Maetschappye van Natuuronderzoekeren geplaatst.

De ervaernis is de beste leermeesteres, waerop men zich het veiligst kan verlaten. Wanneer den grooten HELVETIUS de braekwortel (*), zonder naem noch toepassing, werd gezonden, nam hy, by de toenmaels te PARYS woedende Rooloop, met dezen tot poeder gestoten en met alle omzigtigheid gebruikten wortel de grootste proeven, onder algemeene toejuiching, zoodat zy nog telkens, in foortgelyke ziekten, als een braekmiddel wordt gegeven.

Alle heftigwerkende middelen, ontydig of in eene al te groote hoeveelheid gegeven, worden vergiften in onze ligchamen, waer tegen zy, met verstand toegediend, wonderen doen en zeer heilzaam zyn.

Wanneer de dulle Nachtschaduw (†) met behoorlyke omzigtigheid en voorzorg wordt gegeven, dan doet zy, gelyk de ervaernis geleerd heeft, meenigwerf wonderwerken; maer
komt

(*) Radix ipecacoannæ. (†) Belladona.

komt ze in onbedreven handen, dan wordt ze, gelyk alle andere vergiften, nadeelig.

Na myne ondervindingen en veelvuldige proeven, met het poeder van het Indifche Luiskruid genomen, heb ik het zelve niet slechts voornamelyk in wormziekten gegeven, maer ook toegediend aen lieden, die fomwylen de vallende ziekte en ftuipen hadden, en door dezelfs gebruik volkomen hersteld werden, zonder dat zy in het minfte het zy groote of kleene wormen daerdoor ontlastten, terwyl men hen niets dan zeer veel leelyk, stinkend en dik flym zag lozen. Zoo lang als het flym te voorschyn kwam, liet ik het poeder gebruiken; en zoodra het zelve achterbleef hiel ik met de toediening op, en de lyders waren van hunne ziekten bevryd. Ik heb dit middel gegeven aen zeer uitgemergelde zieken, in wien door den Rooloop, dien zy een geruimen tyd uitgestaen hadden; de binnenste rokken van de maeg en darmen zeer gevoelig moesten zyn, en die nogthans, gedurende dezelfs gebruik, niet de minfte toevallen ondervonden, maer in tegendeel van dag tot dag frischer en beter werden.

Schoon VANDER BECK en eenige andere zeggen, dat men dit zeer scherpe middel, voor
als

als nog, tot niets anders dan tot het dooden van luizen heeft gebruikt, houde ik veelëer staende, dat nog niemand het heeft durven wagen dit middel behoorlyk aentewenden. Teedere kinders hebben het met het beste gevolg gebruikt; en van vele honderden, wien ik het toegediend heb, is 'er geen zonder hulp gebleven, en nog veel minder, gelyk de vermaerde PLENCK van iemand verhaeld, daerdoor razende geworden: misfchien is de gift, welke dees ongelukkigen had ingenomen, zeer groot geweest.

Na de veelgemaekte proefnemingen, in alle foorten van wormziekten, verdient dit nieuwe middel een even grooten lof, als het beroemde middel van Jufvrouw NOUFFER, 't welk uit het manneken van Varenkruid (*) bestaet. Dit is geen nieuw middel; maer het is reeds door GALENUS aengeprezen, en door den overleden Lyfarts VOGEL met goed gevolg gebezigd geworden.

Ik heb, in dergelyke ziekten, beide deze middelen, ten zelfde tyde, aen twee perfonen gebruikt:
door

(*) Filix mas.

door het fabadilzaed verdreef ik een' lindworm; en door het gebruik van het andere werd 'er niets ontlast, hoewel 'er weinige jaren te voren eenige ellen geloosd waren: de lyderes werd door de sterke buikzuivering, welke hiermede moet gepaerd gaen, zeer verhit en een weinig verzwakt; twee maenden daarna gaf ik haer het poeder van fabadilzaed, waerop zy van een' lindworm, ter grootte van negen ellen, ontheven en volkomen hersteld wierd.

By het gebruik van het poeder van fabadilzaed, heeft men ook niet noodig zulke hevige buikzuiverende middelen te geven, als by dat van Jufvrouw NOUFFER; want tien azen van het Mercurisch algemeen geneesmiddel (*), even zoo veel hars van *scammonie*, en vyf azen *gummi guttae*, leveren een geweldig en kragtig buikzuiverend middel uit, dat by gevoelige darmen ligtelyk ontsteking en het heetvuur veroorzaken kan.

De wys, waerop ik het poeder van fabadilzaed toediene, is de volgende:

Voor.

(*) *Panacea mercurialis.*

Vooreerst, laet ik de gele langachtige beursjes, waerin dit zaed, 't welk 'er zwartachtig uitziet, benevens de vakken, waerin dit puntige zaed befloten is, nemen en alles tot een zeer fyn poeder slooten.

Ten tweede, neem ik vyf azen van dit poeder, en laet dezelve, met zeven azen honigtot eene groote pil maken, en wel in diervoegen dat men 'er uit bepalen kan hoeveel de lyder van het poeder inneemt; want wilde men eene groote hoeveelheid in voorraad maken, by voorbeeld, eenige looden van het poeder, met eene genoegzame hoeveelheid honig, en 'er na de verdeeling dergelyke pillen uitmaken, dan zoude de hoeveelheid van het poeder onzeker zyn. Wanneer de pillen vervaardigd zyn, moet men ze met het poeder van wolfsklaeuw (*) bestrooijen, opdat ze niet aen elkanderen blyven hangen. Deze pillen nu noem ik *wormpillen*.

Ik laet den lyderen eerst, met de Rhabarber en het Wonderzout van GLAUBER, den buik openen, en wel in eene hoeveelheid, evenredig met

(*) *Lycopodium*.

met hunnen ouderdom en hunne gesteldheid; daerop geef ik den volgenden ochtend aen een' volwaschen mensch, en inzonderheid wanneer hy veel over walging klaegt, een half viendeel loods van het poeder van sabadilzaed, en even zoo veel venkelsuiker, onder elkanderen gewreven, en laet hun daerop terstond één of twee kopjes, vol van een aftreksel van Chamomil- of Vlierbloemen, drinken. Dit poeder veroorzaekt meestal braking; en wanneer 'er wormen in de maeg zyn, dan worden dezelve mede terstond ontlast. Een uur daarna kan men dun gortwater laten drinken. Zyn 'er wormen in de maeg, dan worden zy door dit poeder zoodanig aengedaen, dat zy de verschrikkelykste bewegingen maken, die vervolgens de walgingen en brakingen vermeerderen, waerdoor de wormen dan uitgeworpen worden. Ik heb versche regenwormen, ja zelfs levende ronde wormen, wanneer ik die bekomen konde, in een glas gedaen, en 'er het poeder van sabadilzaed opgestrooit, waerna zy de hevigste stuiptrekkingen kregen, en zeer schielyk stierven.

Den volgenden ochtend, deed ik eene gelijke gift van het gemelde poeder wederom innemen, waerop dan insgelyks eene braking
ge-

gevolgd is. Byaldien 'er geene wormen meer te voorschyn komen, dan laet ik den derden ochtend slechts de helft van dit poeder, en de andere helft 's avonds innemen, 't geen ik op den vierden dag hervat. Den vyfden ochtend laet ik een buikopenend middel uit een half vierendeel loods Rhabarber en vyf azen bereide hars (*) gebruiken, waerop de siog levende en doode wormen worden uitgedreven: zyn deze niet meer aanwezig, dan wordt 'er voorzeker veel slyms ontlast, op welk men wel acht moet geven. Den zesden ochtend worden drie wormpillen toegediend; 't geen men 's avonds naer bedgaende herhaelt. Men moet 'er telkens een weinig van het genoemde aftreksel op doen drinken. Het buikopenend middel moet op den vyfden dag ingenomen worden: indien 'er dan nog veel slyms ontlast wordt, dan laet men daegs daerna 's ochtends en 's avonds drie van deze wormpillen innemen, tot 'er geen slym meer te voorschyn komt, de drekstof natuurlyk wordt en de lyder dat gevoel in den onderbuik, 't welk hy te voren gewaer werd, niet meer bespeurt.

Ik

(*) Resina preparata.

Ik heb met deze behandeling wel twintig dagen moeten aenhouden, voordat het slym geheel uitgerooid was: gedurende het gebruik van het meergemelde middel, moet byna in het geheel geen vleesch, maer veel plantvoedsels en melkspyzen genuttigd worden.

Dit is de geneeswys voor volwasfen lieden van twintig jaren en daer boven. Aen kinderen van twee of drie jaren kan men 's ochtends twee azen van het poeder van fabadilzaed, in een eijerlepel vol fyroop van Rhabarber gemengd, toedienen, en een weinig van het aftrekfel van vlierbloemen met melk daerop laten drinken: des avonds geve men hun eene gelyke gift; en om den vyfden dag kan men tien of twaelf azen Rhabarber tot buikopening geven, en daermede zoo lang aenhouden, tot de wormen of het slym zich niet vertoonen. Voor kinderen van vier tot agt jaren kan men eene pil in stukken snyden, 'er kleener pillen van maken, en deze 's ochtends in eene pruim laten doorzwelgen: tot buikopening geve men twaelf of zestien azen Rhabarber, met twee of drie azen bereide hars gemengd. Kinderen van agt tot twaelf jaren laet men 's ochtends twee pillen, op de bovengemelde wys bereid, innemen: het buikopenend middel, 't welk om den

den vyfden dag aen deze kinderen moet toegediend worden, bestaet uit twintig azen Rhabarber, vier azen bereide hars, en één of twee azen gezoete kwik. Lyders van twaelf tot twintig jaren nemen 's ochtends, naer evenredigheid der jaren en van de sterkte van het ligchaem, twee en een half ook drie van deze pillen op voorgemelde wys, en om den vyfden ochtend een buikopenend middel uit twintig azen Rhabarber, vyf of zes azen bereide hars, en twee of drie azen gezoete kwik. Lieden van twintig en meer jaren moeten iederen ochtend zes pillen innemen; en het buikopenend middel, om den vyfden dag te gebruiken, moet bestaen uit een half vierendeel loods Rhabarber, agt azen bereide hars, en even zoo veel gezoete kwik. By de meesten heb ik de genezing niet boven de twaelf of zestien dagen behoeven uitterekken; de wormen, van welke soort zy ook waren, zyn ontlast geworden, en alle toevallen hielden op.

De maden, die zich dikwerf in den Endelen Karteldarm ophouden, heb ik het schielykst, door klistéren uit een afkooksel van dit zaed met zoete melk in gelyke deelen, doen ontlasten, zoodat zy dood met de drekstof te

voorschyn kwamen. Ik laet altoos een half lood sabadilzaed, met tien *oncen* water, tot op zeven *oncen* afgekookt, met even zoo veel zoete melk mengen, en dus inspuiten. Doch hierby worden de pillen, naer den ouderdom van den lyder, zoo als ik gezegd heb, gebruikt. Na deze geneeswys laet ik den lyder altoos een bitter *elixir* gedurende agt dagen gebruiken, om de eerste wegen wederom te versterken.

* * *

Hierop laet de Schryver nu dertien waer-
nemingen volgen, waervan 'er negen het
grootte nut van het sabadilzaed tegen de ronde
wormen en het wormslym, twee tegen den
lindworm, en twee tegen de vallende ziekte
bewyzen; en dewyl, in alle die gevallen, dit
zaed juist op de reedsbeschreven wys is toe-
gediend, zoo achten wy het niet noodig de-
zelve te laten volgen: alleenlyk willen wy
mededeelen het geen de Heer SCHMUCKER,
omtrent de vallende ziekte (*), heeft aen-
geteekend.

De

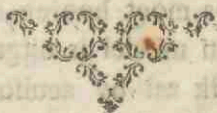
(*) Epilepsia.

De twee waarnemingen, zegt hy, over het nut van het fabadilzaed, in de vallende ziekte, kunnen eenen beoeffenenden Geneesheer opmerkzaam maken, om verdere proeven met dit middel in de gezegde ziekte in het werk te stellen; en wanneer van de tien slechts één wierd geholpen, is het reeds van zeer veel aenbelang. Hoe vele ellendigen kunnen 'er niet zyn, die langs dezen weg zouden geholpen worden!

Het is, helaes! de allererbarmelykste ziekte, waervoor de natuur yst, wanneer men menschen met het vreeslykste misbaer, verdraeiingen der ledematen, benevens een hevig gegil, en dikwerf met kwetzing hunner lichaemsdeelen, door dezelve zoo plotsling ziet neder vallen.

Het is waerschyglyk dat met de meesten dezer zieken tot nog toe nooit proeven, ter hunner genezing, zyn genomen, naerdien men nog altoos moet hooren, dat tegen deze ziekte nog geen middel is uitgevonden. Wat my belangt, ik zal by aenhoudendheid met het poeder van fabadilzaed, in alle soorten der vallende ziekte, proeven nemen; en ik beveel het aen ieder om 'er in voorkomende gevallen gebruik van te maken.

Lieden, die met deze hevige ziekte worstelen behoorden eigenlyk niet openbaer op straect te mogen komen, naerdien aendoenlyke menschen, die onverwachts iets dergelyks onder hun oog krygen, door een' schrik 'er mede van kunnen aengevallen worden. Zoodanige lieden moesten, vooral wanneer zy arm zyn, ten koste van de plaets, waer zy woonachtig zyn, in eene daertoe geschikte woning onderhouden worden, dewyl ze alle aenspraak op ons mededoogen hebben: maer voor die booswigten, die deze ziekte veinzen te hebben, om erbarming te verwekken, of om, in den krygsdienst zynde, 'er van ontslagen te worden, voor dezen, zeg ik, kan geene straf noch geen rasphuis te hard zyn; want men kan 'er ligtelyk de proef van nemen, of zy de wezenlyke dan eene geveinsde vallende ziekte hebben.

* * * * *

VERHANDELING

OVER HET

UITSTEKENDE VERMOGEN

VAN DEN

BRAEKWORTEL

EN SOMMIGE ANDERE

BRAEKMIDDELEN,

IN ZEER GERINGE GIFTEN

TOEGEDIEND.

Uit het Latyn van den Heer C. A. MEYER.

§ 1.

Over de aenwyzing tot Braekmiddelen.

NIEMAND zal ligtelyk twyffelen, van hoe veel aenbelang eene juiste vorming der aenwyzingen (a) by der zieken bedsonde zy. Doch dewyl dezelve niet dan uit eene volledige kennis der ziekten kan gehaald worden, blykt het tevens, dat de aenwyzing, wegens den dik-

(a) Indications.

dikwerf verholen byzonderen aert van de ziekte, niet gemakkelyk kan bepaeld worden. Sommigen zyn 'er intusfchen, wien de aenduiding tot braekmiddelen (*b*) veelyds zoo bærbykelyk fchynt te zyn, dat zy byna iederen leerling bevoegt achten om over dezelve te oordeelen. Want de teekens, die de noodzakelykheid der braekmiddelen aenduiden, wanneer eene galachtige raeuwheid (*c*), of eenige andere verzameling in de maeg (*d*) en twaelfvingerigen darm (*e*) plaets heeft, worden zoo duidelyk in de Scholen der Geneeskundigen voorgedragen, dat men dezelve byna voor eigenaertige (*f*) houdt. Want de toevallen (*g*), welken men als teekens van eene bedorven galstoffe, en gevolgelyk als aenwyzingen voor de braekmiddelen, opgeeft, zyn voornamelyk deze: benaewwdheid omtrent de bovenbuksingewanden (*h*), pyn in de ftreek van de maeg, veelvuldige flinkende, bedorven oprispingen (*i*), eene bittere mond, walging (*k*), afkeer van spys (*l*), een geelzuchtig voorkomen (*m*), eene vuile tong,
hoofd.

(*b*) Vomitoria. (*c*) Saburra biliosa. (*d*) Ventriculus.
(*e*) Duodenum. (*f*) Signa pathognomica. (*g*) Symptomata. (*h*) Praecordia. (*i*) Ructus. (*k*) Nausea.
(*l*) Anorexia. (*m*) Habitus icterodes.

hoofdpyn, duizeling (n) van zelf ontstane brakingen (o). Doch zeer zeldzaam, ja byna nooit, komen alle deze toevallen, zelfs in die ziekten, in welken de braekmiddelen noodwendig vereischt worden, te gelyk vereenigd te voorschyn: dikwerf zyn 'er, behalve duizeling, hoofdpyn, eene bittere mond, en een gevoel van zwaerte omtrent de bovenbuiksgewanden, geene andere teekens van eene bedorven galstoffs aenwezend.

Aen den anderen kant kunnen 'er zeer vele van de bovengenoemde toevallen tegenwoordig zyn, zonder dat men, wegens dezelve, tot het gebruik der braekmiddelen mag besluiten. De beroemde DE HAEN, die in het verachten van het gebruik der braekmiddelen zeer wydloopig is (*), toont duidelyk genoeg aen, hoe onzeker deze teekens zyn, en maakt, als in de kunst zeer bedreven zynde, eene verdere uitweiding, over deze stof onnoodig. "Byna in alle ziekten, zegt hy, (hy handelt daer over de heete) " hebben walging, braeking, benauewdheid voor het hart, een bittere en vuile mond meer of min plaets: " zoq

(n) Vertigo. (o) Vomitus spontanei.

(*) Ratio medendi T. 3. p. 22.

“ zoo men zulks *opbruifchen* (*p*) moet noe-
 “ men, dan zal de stof in byna alle ziekten
 “ opbruifchen; de opgetelde toevallen, om-
 “ trent de bovenbuiksingewanden, ontstaen
 “ fomwylen uit het doorgezwolgen besmet-
 “ tend beginfel (*q*) der heerschende gesteld-
 “ heid (*r*)”. Laet het my vrystaen dit ge-
 zegde enkel met weinige voorbeelden te ver-
 fterken. In de zwarte ziekte (*s*) en bloed-
 braking (*t*), gaen de meeste van de vorens
 gemelde toevallen vooraf, eer dat de kwael
 zich geopenbaerd heeft. In den aenvang van
 het *Ontfermt u mynes* (*u*) zyn de van zelf
 ontstane brakingen, de vuile tong, de opris-
 ping, de pyn in de streek van de maeg, de
 hoofdpyn, de bittere mond, enz, zeer dik-
 werf voorhanden, zonder eene plaetselyke
 pyn. Hoe ligtelyk zouden deze alle den min-
 geoeffenden Arts kunnen vervoeren, om een
 brackmiddel, 't welk in deze ziekte zekerlyk
 ondienstig is, ja de oorzaak van den dood zyn
 kan, toetediene, voornamelyk, zoo de zeer
 duistere verbiedende aenwyzingen (*v*) het
 oog van den Waernemer te gelyk ontsnappen?
 My

(*p*) Turgere. (*q*) Miasma. (*r*) Epidemia. (*s*) Morbus
 niger. (*t*) Vomitus cruentus. (*u*) Volvulus. (*v*) Contra-
 indicantia.

My heugt een geval van eene bloedbraking, die wegens een kwalyk toegediend braekmiddel doodelyk was, als ook een ander, 't welk hier toepasfelyk is, en niet onwaardig fchynt om medegedeeld te worden.

(*) Voor eenige maenden ontmoette ik eene vrouw van agtvenveertig jaren, die over een' bitteren mond, een gevoel van volheid omtrent de maeg, walging en hoofdpyh klaegde, en gelyktydig eene galachtige bedorven ftof uitbraekte: dit en tevens de beflagen tong fchenen aanwyzingen te zyn voor een braekmiddel, nademael 'er geene plaetsfelyke buikpyh aanwezend was, en 'er in 't geheel geen vermoeden viel op eene breuk (w), of eenige andere oorzaak van deze toevallen. Zachte buikopenende (x) middelen te vergeeffsch beproefd zynde, was men op het punt om de lyderes een braekmiddel toetediener, wanneer zy onverwacht, op den zevenden dag, onder het aenhoudende gebruik der zachte buikopenende middelen, in eene zeer hevige ware drekbraking verviel, terwyl de buik volftandig verftopt bleef, en 'er toen eerst duidelyke

(w) Hernia, (x) Eccoprotica.

lyke teekens van het *Ontfermt u mynes* aenwezend waren. De ledematen waren te gelyk yskoud, de zinnen verdoofd, de kragten zeer onderdrukt, en de verschynfels van de wezenlyke ziekte niet langer twyffelachtig, welke onderwylen door vermogende middelen, gelyk het heulfap (y), de lynzaedoly, klistéren (z) uit tabaksrook, en door het Engelsch zout, schoon moeiljelyk, overwonnen is.

Een geoeffend Geneesheer kan dikwerf weifelen over het voorschryven van een braekmiddel; en hy moet noodwendig twyffelachtig te werk gaen, zoo hy de gesteldheid van den lyder, of den aert van de ziekte, enz, nog niet genoeg doorgrond heeft.

§ 2.

Over de twyffelachtige gift der braekmiddelen.

Daer de Geneesheeren het nadeel, zoo dikwerf uit de braking ontstaen, bespeurden, hebben zy met de grootste vlyt de gift (a) der braekmiddelen onderzocht. Dezelve schynt nu ook zoo bepaeld te zyn, dat een Geneesheer,

(y) Opium. (z) Clysmata. (a) Dosis.

heer, door de ondervinding geleid, hier omtrent niet ligtelyk kan dwalen. Het kan echter gebeuren, dat zelfs de bekwaemste weiffelt, om ontlastmiddelen in de gewone gift voortfchryven. Somtyds heeft 'er iets eigenaertigs (*b*), eene teérgevoeligheid in het gestel, of eenige andere oorzaak plaets. Het onheil daerenboven, 't welk uit de fterker gift eenes braekmiddel voortvloeit, is dikwerf groot; want hieruit ontftaen fomwylen bloedftortingen (*c*), beroerten (*d*), miskramen (*e*), breuken (*f*) en uitzakkingen (*g*).

De groote UITLEGGER van BOERHAAVE (*) verhaelt een voorbeeld, waerin een geweldige dood het gewrocht van kwalyktoegediende braekmiddelen geweest is. De gift der braekmiddelen is zoo onzeker, dat uit de geringfte fomwylen onherftelbare beledigingen voortfprui-

(*b*) Idiosyncrasia. (*c*) Haemorrhagiæ. (*d*) Apoplexiae.
 (*e*) Abortus. (*f*) Herniae. (*g*) Prolapsus.

(*) Dat niet alleen door de gift, maer insgelyks door de herhaling der braekmiddelen, gezondigd is, bewyst onder anderen dat bekende voorbeeld, 't welk BOERHAAVE wegens den Edelen Baron van WASSENAER verhaelt, in een afzonderlyk werk, waervan het opschrift is: *Gefchiedenis van eene wreede, en voormaels niet beschreven ziekte, te LEYDEN, 1724, in het Latyn uitgegeven.* Comment. ad § 656.

spruiten; daer in tegendeel dikwerf slechts eene geringe werking volgt na de sterkste.

Ik zag eene vrouw van meer dan twintig jaren, die, na door vergifping twee vierendeel loods van den fyngeftampten braekwortel (*h*) ingenomen te hebben, naeuwelyks eenmael, en niet hevig, brackte; om niet te gewagen van foortgelyke gevallen, in welken vele azen van den braekwynsteen (*i*), zelfs niet eenmael, eene braking verwekten, gelyk in krankzinnigen (*k*) en anderen.

§ 3.

Over het gebruik der braekmiddelen, in eene zeer kleene gift.

Dewyl dit zoo is, hebben de Geneesheeren met regt naer eene andere manier gezocht, volgens welke de braekmiddelen, zekerlyk niet uit het getal der geneesmiddelen te verwerpen, veiliger konden toegediend worden. Ook is 'er reeds een andere wys om braekmiddelen te geven, die aen geen ongemak onderhevig en veiliger is, heimelyk ingesloopen. Beroemde
Art-

(*h*) Ipecacuanha. (*i*) Tartarus emeticus. (*k*) Maniaci-

Artzen, namelyk, zyn federt korten tyd gewoon de braekmiddelen in eene *verdeelde gift* (l) voortefchryven; inzonderheid in die gebreken der eerfte wegen, in welken geene zeer fpoedige ontlasting, noch het gebruik van fchielykwerkende ontlastmiddelen (m), vereischt wordt. In eene galachtige gefeldheid zekerlyk, waerin de raeuwheden of in 't geheel niet, of ten deele, zyn opgelost, werpt een braekmiddel, in ééne gift of eenmael toegediend, alle de vuiligheden uit de maeg en deszelfs naburige ingewanden zelden zoo geheel uit, of 'er blyft van dezelve hier en daer nog overig.

Het is derhalve niet alleen beter, die ontlastmiddelen in verdeelde giften te geven, maer de Arts zal te gelyk zekerer zyn, dat hy volgens deze wys nimmer kan fchaden, 't geen voorwaer van het grootfte aenbelang is. Het gevalt mogelyk, dat noch de eerfte, noch de tweede gift van een by verpoozing (n) toegediend braekmiddel, de maeg niet aen het braken helpt, 't geen niet alleen onfchadelyk, maer veelëer voordeelig is, om de overvloedige ftoffe, die nog niet genoeg op-

(l) Refracta dosis. (m) Drastica. (n) Epicrasis.

opgelost is, te verdeelen, en om dezelve, zoo' rasch zy tot de ontlasting bekwaem is, uittewerpen; en dus als verdeelende middelen (o) werkende, bevorderen zy de ontlasting, zonder ongemak voor den lyder, veiliger en sterker, dan wanneer, volgens de gewone wys, eerst verdeelende middelen, en daarna ontlastende, dan wederom verdeelende, en zoo voorts, toegediend worden. Ook geschieden de brakingen gemakkelijker, matten den lyder minder af, dan wanneer men een braekmiddel in eens gegeven had; want het zelve verwekt dikwerf, wanneer de stof nog niet los genoeg is, ydele brakingen, die den lyder geweldig vermoeijen.

Het geweld van het braekmiddel is insgelyks, als het in eene verdeelde gift toegediend wordt, onder bedwang van den Arts: zoo rasch hy ziet dat 'er genoeg ontlast is, kan hy uitscheiden. In vele ziekten derhalve, in welke eene bovenwaerdsche ontlasting vereischt wordt, worden de braekmiddelen voordeliger in eene verdeelde gift, dan in een grooter, toegediend: ook ontbreken 'er geene
groo-

(o) Digestiva.

groote mannen in de Geneeskunst, welke deze handelwys aengeprezen hebben, gelyk PRINGLE, PYL, STOLL, enz.

Het is niet noodig hierby te voegen, dat 'er gevallen zyn, in welke deze manier geenszins zou vleijen, by voorbeeld, na een doorgezwoegen gif (*p*), en in weinige andere ziekten, die eene schielyke ontlasting vorderen, en gemakkelyk van een' kundigen onderkend zullen worden; doch opdat het duidelyker blyke, wat ik door die behandeling, om de braekmiddelen in eene verdeelde gift voorteschryven, bedoele, zal het genoeg zyn voorschriften (*q*) bytebrengen. Laten 'er, by voorbeeld, in vier *oncen* kruisenmuntwater (*r*) of wyn twee azen van den brackwynsteen opgelost worden, en laet dan van dit mengsel, vier- of meermalen in een uur, een lepel vol genomen worden, totdat 'er eene genoegzame braking volge, en de raeuwheden van boven ontlast schynen te zyn. In het WEENER Ziekenhuis is men gewoon eene ontbinding van vier azen brackwynsteen in een pond water te gebruiken, waervan elk

kwar-

(*p*) Venenum. (*q*) Formulæ. (*r*) Aqua menthae crispæ.

I. Deel. IV. Stuk. Rr

kwartiertuurs de lyders een vierde gedeelte drinken (*). Op gelyke wys kan ook de braekwortel by verpoozing toegediend worden, gelyk sommigen denzelven in den Roolloop gebezigd hebben; waervan straks nader.

§ 4.

Over de ontbindende kracht der Braekmiddelen in het algemeen.

Nu moeten wy handelen over de ontbindende kracht, welke de Braekmiddelen bezitten, byaldien zy in eene verdeelde gift gebruikt worden. Dit vermogen bezitten volkomen de meestgewone braekmiddelen, gelyk de braekwynsteen, de zeeajuin (*s*) en de braekwortel, als zy in zoodanig eene gift toegediend worden, dat zy noch ligte noch sterke brakingen verwekken: want dan krygen zy het vermogen nu eens van zachte buikopenende (*t*), dan van pisafdryvende (*u*), of fluimloozende (*v*) en uitwademingbevorrende (*w*) middelen; welke vermogens, volgens de waarnemingen van sommige Geneeskun-

(*) STOLL. *Rat. med.* T. I. p. 58.

(*s*) Squilla. (*t*) Eccoprotica. (*u*) Diuretica. (*v*) Expectorantia. (*w*) Diaphoretica.

kundigen dezer eeuw, voornamelyk in den
braekwortel uitmunten (*): daerenboven be-
zit deze wortel eene krampstillende kragt (x);
ja in sommige ziekten werkt dezelve als een
soortelyk middel (y); waerover ik voor-
nemens ben breeder te handelen.

§ 5.

Over den Braekwynsteen.

De Braekwynsteen is reeds bekend geworden
in het jaer 1662, in welken tyd HADRIANUS
VAN MYNSICHT, in zyn boek *Armamentarium
medico-chymicum* genoemd, het eerst over den-
zelfen

(*) Doch, volgens de waarnemingen van vele andere
bedendaegsehe Schryveren, zyn in dit opzigt de bereidingen
van het spiegelglas ver boven den braekwortel te stellen.
Zie de bovenaengehaelde en zoo zeer aengeprezen Verhan-
deling van den Heer F. J. VOLTELEN, over de Braek-
middelen, in de werken van het Genootschap *Servandis
civibus* 7. D. 1. Stuk bladz. 83 en 84. Doch dewyl
het bestek van dien Heer toen niet gehengde, om by-
zonderlyk over het nut der Braekmiddelen, in zeer ge-
ringe giften toegediend, te handelen, begrepen wy onzer
Nederlandschen Kunstgenooten met deze Verhandeling
geen geringen dienst te doen, naerdien dezelve als een
vervolg op de meeraengehaelde Verhandeling kan aengezien
worden.

(x) Vis antispasmodica. (y) Specificum.

zelve gehandelt heeft. De beroemde OSTERMANN (*) heeft, behalve ontelbare anderen, onlangs de geschiedenis, gelyk ook de verschillende wyzen om denzelve te bereiden, medegedeeld.

De famenstellende deelen zyn het zuur van het wynsteen-zout (z), en de zwavelachtige koninglyke deelen van het spiesglas (a). Vele Geneesheeren verkiezen, om de braking te verwekken, het gebruik van den braekwynsteen, boven dat van den braekwortel; de smaak is zoo walgelyk niet; waerom hy ook zoo spoedig niet, doch vermogender, dan deze wortel werkt. SYDENHAM gebruikte alleenlyk de braekmiddelen uit spiesglas. De beroemde BAKER, die, te gelyk met den vermaerden AKENSIDE, den Roo-loop (b), die in het jaer 1762 in LONDON heerschte, in een afzonderlyk boek (†) beschreven heeft, heeft zich, in de plaets van den braekwortel, in deze ziekte van den braekwynsteen bediend. De beroemde ARMSTRONG (‡) stelt

(*) *Dissert. de Tartaro emetico* Goett. 1776.

(z) Tartarus. (a) Partes sulphureo-regulinae Antimonii.
(b) Dysenteria. (†) *De catarrho & dysenteria epidemica*. (‡) *Essay on the diseases most fatal to infants*.
p. 81, 95.

ftelt in den kinkhoest (c) ook dit middel boven den braackwortel: want, behalve zyn braackverwekkend vermogen, bezit het ook eene buikopenende, fterkontbindende, uitwademende en flymverdeelende kragt. De bekende BRISBANE (*) zegt: "Verscheiden metalen, " en byzonderlyk de kwik (d) en het spies- " glas, wanneer zy opgelost en met zouten " vereenigd zyn, fchynen zich gemakkelyk te " vermengen met de dierlyke vochten, wer- " kende, gelyk zal blyken, niet enkel door " ontlasting en prikkeling, maer insgelyks " door ontbindende en ontftoppende vermo- " gens". In ziekten, uit eene vervuiling der eerste wegen ontftaen, is de braackwynsteen, in eene geringe gift, het best ontbindend middel: door de prikkeling, met welke hy de darmen aendoet, verdeelt en dryft hy de taeije en aenklevende raeuwigheden uit. Dikwerf komen 'er flepde (e) en zeer moeiljelyk herftelbare ziekten voort uit eene verftopping der buiksingewanden, gelyk voornamelyk de zwaermoedigheid (f), de razerny (g), de vallende ziekte (h), de waterzucht (i), enz; en in dezen is het langaenhoudende gebruik van
 brack-

(c) Tussis convulsiva. (*) *Select Cases*, p. 51. (d) Mercurius. (e) Morbi chronici. (f) Melancholia. (g) Mania. (h) Epilepsia. (i) Hydrops.

brækwynsteen, in zulk eene gift, dat hy wafgingen, doch somwylen eene braking, veroorzaekt, een zeer vermogend middel. De gewone handelwys der Franschen is bekend; zy smelten, namelyk, vier azen van den brækwynsteen in vier ponden waters, en laten deze ontbinding tot walgens toe, met een oogmerk om los te maken, toedienen: zy noemen dezelve *l'emetique en lavage*. Deszelfs vermogen, 't welk men in deze ziekten, uit eene verstopping der buikingewanden ontstaende, grootelyks waerneemt, schynt insgelyks krampstillend te zyn; want het verdryft de krampen (*k*) der darmen en naburige ingewanden. De gift kan zoodanig zyn, dat men vier azen van den brækwynsteen ontbindt in agt *onoen* van eenig water, en dat 'er van dit mengsel alle twee of drie uren, één of twee lepels vol worden toegediend. Men kan 'er bittere ontbindende uittreksels (*l*), en middelstaeltige zouten (*m*) byvoegen, volgens de aanwyzing, aen welke men voldoen moet.

De beroemde HIRSCHL (*n*) verheft het zelve, in de stuiprekkingen (*n*) der kinderen en

(*k*) Spasmus. (*l*) Extracta. (*m*) Salia neutra.
 (*) Gedachten die fallende zucht betreffend. p. 42.
 (n) Convulsio.

en in andere krampziekten. De doorgeleerde WERLHOFF (*) gaf twee lepels vol van eene foortgelyke ontbinding, en verdreef door dezelve oogenblykelyk een aenval van vallende ziekte, welke reeds gedurende eenige uren had aengehouden: de lyder is voor eenigen tyd bevryd gebleven, en 'er ontftond geene neiging tot braken. Zekerlyk zal deze kleene gift, in die ziekten, in welken de braek- en buikopenende middelen zoo moeijelyk hunne werking uitoeffenen, zeer zelden, of nooit, eene braking verwekken. BRISBANE † heeft tweemalen de waterzucht, uit eene opstopping der ftonden (o) ontftaende, door dit middel verdreven: dagelyksch heeft hy de gift vermeerdert, zoodanig dat hy eindelyk tien azen, zonder eene daeropgevolgde braking, toediende. DONALD MONRO heeft, in dezelfde ziekte, het grootfte vermogen van eene geringe gift ondervonden. Eene gelykfoortige waarneming verhalen ook OSTERMANN ‡ en de beroemde BALDINGER §. MONRO (***) beveelt in de aflatende koortzen (p), denzelven niet flechts als een braek-, maer ook als een uit-

(*) Opp. T. 3. p. 726. (†) l. c. (o) Menstrua.
 (‡) l. c. (§) *Annotat. ad Pharmaciam* EDINB. p. 264.
 (***) *Diseases &c.* (p) Febris remittens.

uitwademend en losmakend middel aen. Deszelfs vermogen in de koortzen is ook aen SYDENHAM bekend geweest, gelyk ook aen den beroemden BRISBANE, aen wien hy insgelyks in de huidziekten dienst gedaen heeft. DUNCAN (*) zegt dat de zeeajuin en de braekwynsteen, by eene geringe gift, in een slymtering (q), of langdurige verkoudheid (r), een zeer vermogend middel is. Dezelve behandeling is dikwerf voordeelig geweest in alle soorten van verlamming (s). — De beroemde SCHMUCKER †), THEDEN en RICHTER ‡) hebben door hunne waarnemingen aengetoond, dat de braekwynsteen, in eene kleene gift toegediend, een zeer vermogend middel is in de zwarte staer (t), die gemeenlyk ontstaet uit eene verlamming van de gezichtzenuw (u), en zeer moeijelyk te genezen is. In dat tydperk van de longontsteking (v), waerin, de ontsteking te ondergebracht zynde, de kragten der lyderen kwynden, en de sluimen deswegens niet konden opgebracht worden, heeft STOLL (§) zich zeer wel bevonden by eene ont-

(*) *Medical Essays*. (q) Phthisis plicuitosa. (r) Catarrhus.
 (s) Paralysis. †) *Chirurgische waarnemingen* 1. B.
 p. 447. ‡) *Obs. chirurg.* fasc. 2. p. 85. (t) Amaurosis.
 (u) Nervus opticus. (v) Peripneumonia. (§) *Rat. med.*
 T. 1. p. 16.

ontbinding van den braekwynsteen, in zoodanig eene gift, dat dezelve noch braking, noch stoelgang verwekte,

§ 6.

Over den Zeeajuin.

In de Artzenywinkels vindt men de witte en roode wortel; de laetste is de ware, de meest in gebruik zynde en zeer vermogend. De Zeeajuin is, onder de oude Geneesheeren, reeds voor een geneesmiddel bekend geweest. AURELIANUS (*) pryst denzelven in eene verlamming, PLINIUS (†) in eene doofheid (w). In het boek over de *yaerdige hulpmiddelen* (§), 't welk gemeenlyk aen GALENUS wordt toegeschreven, spreekt men veel over den zeeajuin-azyn (x). Men zegt dat PYTHAGORAS de uitvinder van dit geneesmiddel is. De meestgewone bereiding van dezen wortel, die ook in verscheiden *Apotheken* (**), en van QUINCY (††) opgegeven wordt, was eertyds deze: de versche wortel van zeeajuin werd in deeg van brood ge-

(*) *Edit. AMMIANI* p. 355. (†) XXII. 2. (w) *Sur-ditas*. (§) *lib. 3.* (x) *Acetum Scilliticum*. (**) *In Augustana* p. 416. *Argentoratensi* p. 128. (††) l. c. p. 134.

gerolt; en men bakte denzelven in den oven tot de hardheid van brood: dit, uit den oven genomen zynde, werd met een houten of beenen mes, verdeeld in plaetwyze stukjes, welken men, aen een' draed geregen zynde, opdat het eene het andere niet zoude raken, op eene drooge plaets liet droogen. Deze manier gebruikte men, opdat de scherpte van den wortel zou gematigd worden. Daer nu, door dusdanig eene handelwys, het grootste gedeelte der vermogens verloren ging, is dezelve by de Engelschen in onbruik geraekt; want zy winden denzelven niet meer in deeg, maer droogen hem door eene geringer hitte (*). LUDWIG (†) raedt om gebruik te maken van de lagen van den wortel, in stukken verdeeld, en langzaam, gedurende eenige maenden, in de schaduw gedroogd. VAN SWIETEN (§) roemt meer den verschen wortel.

De zeeajuin bezit vele slymige deelen (y), in welke echter zyne byzondere kragt niet gelegen is, gelyk ook niet in de geestige en harsachtige (z): maer veelëer bevatten de gom-

(*) Vergelyk *Pharmac. Coll. Regal. LONDON. 1763. p. 22.*
 (†) *Adversaria medico-pract. Tom. 2. p. 695.* (§) *Commi Tom. 4. p. 259.* (y) *Partes mucilaginosae.* (z) *Resinosae.*

gomachtige deelen (a) het werkzaam en hem eigen beginsel, 't welk de zenuwen (b) aendoet, en dezelve door een byzonderen prikkel in beweging brengt. Wanneer men denzelven in poeder gebruikt, doet dikwerf één aes braken (*); en sommige lieden verdragen zelfs vyf azen zonder te braken. De beroemde SPIELMANN (†) bepaelt tien azen voor de gift; doch welke al te groot zal bevonden worden, ten zy hy den gebranden wortel bedoelt. Zoo de wortel in poeder, 't geen zeldzamer geschiedt, gebruikt wordt, dan schryft men hem gemeenlyk voor met salpeter (c); ten minste was dit de gewoonte van STAHL en HOFFMANN: want de salpeter, gelyk men bevonden heeft, scherpt de krachten van den zeeajuin, en vermeerdert dikwerf deszelfs vermogen, wanneer hy op zich zelve niet werkzaam genoeg is. Zeldzaam wordt de zeeajuin als een braekmiddel, doch meermalen als een ontbindend, prikkelend, pisaafdryvend middel voorgeschreven, en nog meer deszelfs bereidingen (d), dan de wortel zelf, (zoo men, namelyk, zyn gebruik en dat

(a) Gummosae. (b) Nervi. (*) LUDWIG. l. c.
 (†) Mater. med. p. 229. (c) Nitrum. (d) Praeparata.

dat van zyne bereidingen, in die ziekten der kinderen, in welke brackmiddelen vereischt worden, uitzondert); welke bereidingen dus alhier een vollediger onderzoek waardig zyn. Onder dezelve verdienen de *fyroop der WURTENBERGEREN* (e), het *saemgestelde poeder van STAHL* (f), de *koekjes van ANDROMACHUS* (g), en vele anderen van denzelfden aert, in 't geheel geene aenmerking; doch 'er zyn anderen, die inderdaed veelvuldiger in gebruik, en op een' zeer hoogen prys te stellen zyn, gelyk de *azyn*, de *honigazyn* en de *wyn van zeeajuin* (h).

De *zeeajuns-azyn* is een aftreksel (i) van den wörtel met azyn, waerdoor de werkende beginfels uitgetrokken worden. Het voorschrift der *EDINBURGEREN* behaegt ons boven alle anderen; het is dusdanig: Neem vier *oncen* van den gedroogden zeeajuinwörtel, twee ponden overgehaelden azyn, vier lood slappen brandewyn: laet den zeeajuin met den azyn agt dagen trekken, doe 'er daerna den wyngceest by, en giet het af, zoo rasch de

(e) *Syrupus WÜRTEBURGENSIUM.* (f) *Pulvis compositus STAHLII.* (g) *Trochisci ANDROMACHI.*
 (h) *Acetum-, Oxymel-, vinum scilliticum.* (i) *Infusum.*

de moêr (k) nedergestrekten is. Het is inderdaed een zeer vermogend bereidsfel, maer onder een aenhoudend gebruik al te walgelyk. De zeeajuinshonig-azyn is zekerlyk boven het zelve te stellen: de honig, die in dit bereidsfel komt, vermeedert de ontbindende kragt van den wortel; want deze is buiten kyf het beste ontbindend middel uit het plantenryk (l): dezelve doet ook het bereidsfel min walgelyk zyn; en hierom kan men met deszelfs gebruik langer aenhouden; 't welk zeer noodzakelyk is, zoo men 'er eenige vrucht, in slepende ziekten, van wil trekken. De zeeajuinswyn wordt inzonderheid door VAN SWIETEN (*) ten hoogste top verheven. Hy giet, namelyk, twee ponden wyns op één lood van den verschen zeeajuinswortel. De gift is één lood voor een' volwasfen mensch (†). Niemand is onbewust van het uitstekende voordeel, 't welk de EDINBURGSCHÉ zeeajuinsspillen, in

(k) Foeces. (l) Regnum vegetabile. (*) *Comin. T. 4. p. 259.*

(†) Deze gift, 's ochtends op eene nuchtere maeg toegediend, en dagelysch vermeedert, totdat 'er eene walging, doch geene braking opvolgt, heeft meenigwerf in de waterzucht de voortreflykste diensten gedaen, nadat vele andere pisafdryvende middelen te vergeefs waren aangewend.

in vele slepende ziekten, en voornamelyk in verstoppingen der ingewanden, aenbrengen (*).

§ 7.

Over het gebruik van den Zeeajuin.

De Zeeajuin is een geneesmiddel, 't welk, behoorlyk aangewend, uitstekende vermogens bezit; doch aen den anderen kant, wanneer men het kwalyk toedient, ten hoogste schaedt; want het vermindert de kragten der maeg: in eene al te groote gevoeligheid der zenuwen, verwekt het dikwerf stuipen: wanneer 'er een knoestgezwel (*m*) met een koortsje, of eene ontsteking aanwezig is, vreezen CRANTZ (†) BERGIUS (§) en TISSOT (**), uit deszelfs gebruik, voor de kanker (*n*): desniettegenstaende, wanneer het zelve omzichtig gebruikt wordt, is het een zeer uitstekend middel in sommige slepende ziekten, voornamelyk in de waterzucht (*o*) en aemborstigheid (*p*).

Ve-

(*) Zie mede eene zeer goede samenstelling van de pillen met Zeeajuin in het *Gen. Nat. en Huishoudk. Kabinet* 1. D. No. 3. bladz. 84.

(*m*) Scirrhus. (†) *Mat. med.* T. 2. p. 83. (§) *Mat. med.* p. 266. (**) *De Hydropè*, Edit. BALDING, p. 208.

(*n*) Carcinoma (*o*) Hydrops. (*p*) Asthma.

Velen, welken SPIELMANN (*) optelt, hebben den Zeeajuin in de waterzucht aangeprezen. TISSOT geeft hem in die gift, welke de ontlasting der nieren, en geenszins die van den buik bevordert. De wortel, op zich zelve genomen, is in vermogen zekerlyk boven alle bereidingen te schatten: echter is hy voor velen een ondragelyk middel; en dus is de zeeajuinshonig-azyn beter. Sommigen hebben de gewoonte, om door kaneelwater (q), of ook eenige andere specery, het braekverwekkend vermogen van den wortel te beteugelen. De Engelschen geven den zeeajuin in een afkookfel van geneverbesfen (r), 't welk TISSOT insgelyks voordeelig bevonden heeft. Deze laetste gaf anderszins twee of drie azen, in suiker gewreven, die, volgens zyn verhael, vaek allervoorspoedigst, de geweldigste benaewdheden in eene borstwaterzucht verdryven. Dezelve is het voornaemste middel, in alle soorten van waterzucht, in de waterzucht tuschen vel en vleesch (s), in die van de borst (t), in de zuchtige zwelling der voeten (u), enz. Ik ga de ontelbare waer-

ne.

(*) *Mat. med.* p. 229. (q) *Aqua cinamomi.* (r) *Baccæ juniperi.* (s) *Anasarca.* (t) *Hydrops Pectoris.* (u) *Oedema.*

nemingen voorby, welke hierover in de schriften der Geleerden voorkomen.

In eene aemborstigheid (v) is de kracht van den wortel niet minder vermogend bevonden, gelyk HOFFMANN (*) betuigt. WAGNER (§) beweert insgelyks, dat het vermogen van den zeeajuin verwonderlyk is, in het verdryven van een' hevigen aenval der aemborstigheid. Deze brengt elf waarnemingen by, volgens welken de zelfstandigheid des zeeajuis voordeelig bevonden is, in eene gevaerlyke aemborstigheid, de waterzucht, zuchtige en kwaedfappige zwellingen, het slymgraveel (w), den steen (†) en eene verstopping van de pis. Dezelve is insgelyks dienstig in eene krampachtige aemborstigheid; want hy ontbindt en verdryft de taeije stof, die de deelen prikelt: daerenboven is hy begaefd met eene verdoovende kracht, die hier nuttig is.

Door de engte van dit geschrift worde ik wederhouden, om verder uitteweiden in den lof, welken de LUBEKSCHE Geneesheer

WAG.

(v) Asthma. (*) *Med. rad. Syst. T. 4. p. 1. Sect. 2. c. 2. Obs. 3.* (§) *Observ. clin.* (w) Nephritis pituitosa. (†) Calculus.

WAGNER, en de Schryvers van de *Handelingen der Natuuronderzoekeren*, den Zeeajuin toeëigenen, met betrekking tot deszelfs vermogen in de gebreken, uit den steen voortkomende.

In de meeste ziekten der kinderen, daer de kragten zeer verzwakt zyn, enz., doet een klistéer met twee lood Zeeajuns-honigazyn, wegens deszelfs prikkelend vermogen, dikwerf de beste uitwerkingen.

§ 8.

Over het gebruik van den Braekwortel, met oogmerk om de vaste en vloeibare deelen te verbeteren.

Veel meer, dan het gebruik van den Braekwijnsteen, of den Zeeajuin in eene kleene gift, is heden in zwang die geneeswys, volgens welke de Braekwortel zoodanig wordt toegediend, dat dezelve zyne ontbindende en krampbedarende kragt oeffene. Deze uitvinding, welke in zeer vele ziekten den grootsten roem behaeld heeft, door welke de genezing van anderszins zeer moeiljyke ziekten gemakkeljker gemaekt is, hebben wy aen de Engelschen te danken: naderhand heeft dezelfde geneeswys in ZWEDEN de overhand gekregen,

en is reeds in DUITSCHLAND algemeen (*). Wy waren te voren inderdaed ruim genoeg van krampbedarende en ontbindende middelen voorzien: echter komen 'er gevallen voor, in welken men geen gebruik van eenige uit het geslacht der krampstillende middelen, die tot nu toe in zwang zyn, mag maken. Sommigen werken niet genoegzaam, anderen al te geweldig, zelfs in de geringste gift; sommigen verhitten te veel; of eene bloedrykheid (x), of het aanwezen van raeuwigheden in de eerste wegen verbieden derzelver gebruik; anderen eindelyk verstoppen den buik; zoodat de hulp voor den welstand der lyderen, uit dezelve ontleend, zeer twyffelachtig en vol gevaers is. Dikwerf ook komen den Geneesheeren zoo vele tegenstrydigheden voor, dat zy geen

kramp-

(*) In HOLLAND is deze wys onder de meeste Geneesheeren in gebruik; en het is te wenschen dat by allen, die de Geneeskunst oeffenen, zoowel ten platte lande als in de steden, voortaan deze voortreffelyke wys, om niet alleenlyk, of met voorstelling boven anderen braekmiddelen, den Braekwortel, maer ook den Braekwynsteen, Zeeajuin, enz, in zeer kleene giften, ter ontbindinge van eene aanwezende galachtige of slymige stof in de maeg, darmen, longen, enz, toetediene, of om alle de reeds opgegeven en nog nader te melden ziekten te overwinnen, in gebruik zal geraken.

(x) Plethora.

krampbedarend middel, 't welk aen de lyders veilig kan toegediend worden, weten uitdenken. Doch de Braekwortel, aen geene van de genoemde ongemakken onderhevig, kan in de grootste bloedrykheid, in de teederste lichamen, in raeuwigheden der eerste wegen, enz, veilig gebruikt worden. Maer de kracht van den wortel, in eene kleene gift toegediend, is niet alleen krampbedarende, maer insgelyks ontbindende (*); ja in sommige ziekten werkt hy zelfs als een foortelyk mid-

(*) Het krampstillend vermogen is geene foortelyke eigenschap van den Braekwortel, maer ook van andere braekmiddelen, gelyk hier boven bladz. 620, enz, en in de Verhandeling van den Heer VOLTÈLEN nagezien kan worden. — Wy merken dit aen, omdat onze Schryver, onzes bedunkens, een al te groot vermogen aen dien Wortel toeschryft, 't geen mede uit den titel van deze Verhandeling opgemaakt kan worden: wy verzoeken ernstiglyk, dat al het geen, dat hy over deszelfs nut in verscheiden ziekten zegt, niet verstaen worde als iets foortelyks aen denzelfen alleentlyk eigen, maer dat de aengehaelde Schryvers den Braekwortel alleenlyk in die ziekten beproefd hebben, waer tegen wederom anderen den Braekwynsteen en andere uit het spiesglas vervaerdigde braekmiddelen, in dezelfde ziekten, op dezelfde wys, en met het zelfde nut gebezigd hebben; het geen wy, des noods, breedvoerig zouden kunnen bewyzen. — Ons oogmerk, met de mededeeling dezer Verhandeling, is slechts om onzen Landgenooten het groote nut van de in het gebruik zynde braekmiddelen, in zeer kleene giften toegediend, in onderscheiden ziekten, algemeener bekend te maken.

middel (y), zoodanig dat men het vermogen, waervan de uitkomsten afhangen, niet kan bepalen. Thans moeten wy iets zeggen, aengaende het gebruik van dezen wortel in het algemeen, en voornamelyk over deszelfs gebruik in teene kleene gift, en tevens die ziekten, in welken deszelfs gebruik zeer voordelig geweest is, opnoemen.

Over de geschiedenis van den Braekwortel.

GULLIELMUS PISO (*) is de eerste, die van den Braekwortel gewag maakt; daarna heeft LEIBNITZ (†), gelyk ook de vermaerde MURRAY (‡) en SPIELMANN (§), deszelfs geschiedenis verhandeld.

In het jaer 1649 werd hy het eerst onder de Europeërs bekend, en in het jaer 1672 door zeker Geneesheer LE GRAS te LION aengebragt; in het jaer 1684 (of volgens

QUIN-
(y) Specificum.

(*) *Hist. nat. & med. Indiae Occidentalis* p. 231.

(†) *Miscellan. Nat. Curios.* Dec. 3. Ann. 3. (‡) *Mat. med.* T. 1. p. 526. (§) *Mat. med.* p. 616.

QUINCY (*) eerst in het jaer 1690) was hy hier en daer in Europa te koop; totdat in het jaer 1686 de Fransche Koopman GRENIER, onder andere koopwaren, honderd en vyftig ponden van dezen wortel uit SPANJE naer PARYS overvoerde, en, om denzelven des te beter aen den man te helpen, ADRIANUS HELVETIUS van zyn geheim en het voordeel, dat men onderling uit het zelve trekken kon, deelgenoot maakte. Dees laetste, LODEWYK den XIVen het vermogen van dezen wortel in den Rooloop bekend makende, verkreeg niet alleen, dat men denzelven in het Gasthuis (†), op koningklyk gezag, beproeven zou, naer dat hy, zoo deze proefnemingen wel gelukten, daerenboven met gold zoude beloond worden, en een uitsluitend recht bekomen om denzelven alleen te mogen verkoopen. GRENIER, over deze vryheid en het geschenk te onvreden zynde, deed HELVETIUS voor het Parlement een pleitgeding aen; dees bleef echter in zyn voorrecht bevestigd, mits hy den Koopman te vreden stelde. Dees laetste, over die zaak wraekzuchtig zynde, begon denzelven ook aen anderen te veilen, zoodat hy eindelyk te PARYS over-

(*) L. c. p. 143. (†) Hotel de Dieu.

overal te bekomen was, en tot eer der menschelykheid niet langer een geheim bleef. Ten dien tyde verkocht men eene gift voor een gouden LOUIS. Voor het jaer 1709 was hy in HANNOVER reeds gemeener bekend; gelyk blykt uit een geschrift (*), onder opzicht van den Keurvorst in dat jaer uitgegeven, over de genezing van den Roo-loop, die toen in die landstreken sterk heerschte.

NICOLAI (†) melt de verscheiden namen, welken men aan dezen wortel geeft. Over het vaderland en geslacht van de plant heerscht thans onder de Schryvers nog groote oneenigheid. De beroemde MURRAY (‡) heeft den twist gevoegelykst bygelegd; gelyk hy ook het beste het onderscheid van de witte, bruine, BRASILISCHE, graeuwe, aschkleurige of PERUVIAENSCHÉ foort, welke LEWIS (§) de witte noemt, bepaeld heeft.

§ 10.

(*) Nothwendiger Unterricht / wie man sich bey der itzt grassirenden rothen Ruhr zu verhalten; Hannover 1709. (†) *Syst. Mat. med.* T. 2. p. 269. (‡) *l. c.* (§) *Mat. med.* p. 323.

§ 10.

Over deszelfs scheikundige ontbinding (z).

Alle Schryvers, welke immer eene scheikundige ontbinding van den Braekwortel ondernomen hebben, komen daarin overeen, dat dezelve meer gomachtige deelen, die door water, dan harsachtige, die door brandewyn kunnen uitgetrokken worden, in zich bevat; schoon zy ook hevig verschillen omtrent derzelve evenredigheid. Volgens LEWIS en NEUMANN bekomt men tweemaal zoo veel gom- dan harsaftrekfel; volgens GEOFFROY twee en een half van het geestryke, drie en een half van het waterachtige: CARTHEUSER trok uit twee lood van den bast van dezen wortel drie vierendeel loods van het waterachtige, een en een derde vierendeel loods van het geestryke aftrekfel. NICOLAI kreeg uit dezelfde hoeveelheid van den bast een en een derde vierendeel loods van het geestryke, doch een en een half lood van het waterachtige aftrekfel. Voor het grootfte gedeelte bleef 'er altyd eene aerddachtige zelfstandigheid over. In een water-
ach-

(z) *Analysis Chémica.*

achtig afkookfel bemerkt men famentrekkende deelen, die in het aftreksel niet gevonden worden: want, volgens de waarneming van BERGIUS (*), maekt het groene *Vitriool* (a) het afkookfel zwart, daer het aftreksel slechts donker wordt. De harsachtige deelen verwekken voornamelyk de braking; want het gomachtige aftreksel bezit dit vermogen of in het geheel niet, of zeer luttel. Hieruit blykt dat men, om het braken te verwekken, geen waterachtig aftreksel of afkookfel moet gebruiken, dewyl in het zelve of weinige, of in 't geheel geene harsachtige deelen, gevonden worden; dezelve schuilen voornamelyk in den bast. De beroemde MURRAY (†) zegt, volgens de bevoegste getuigen, als TISSOT, MEDICUS en ROSENSTEIN, dat deze alleen vermogende is. Deze wortel bevat daerenboven vele vlugtige deeltjes, waerom zy, die denzelven tot poeder stampen, gemcenlyk hun aengezicht bedekken; want zoo deze deeltjes den neus of keel bereiken, dan prikkelen zy deze deelen zoodanig, dat men 'er bloedstorting (b) en een' geweldigen hoest uit heeft zien voortkomen; weshalve zyn 'er, die aanraden

(*) *Mat. med. p. 1036.* (a) *Vitriolum Martis.*
 (†) *l. c.* (b) *Hoemorrhagia.*

raden om hem, alvorens hy gestampt wordt, met water te bevochtigen (*) Als het poeder van dezen wortel lang in eene doos bewaerd wordt, voornamelyk zoo dezelve dikwerf geopend, en het poeder aen de lucht blootgesteld is, verliest hy veel van zyn vermogen.

- Dat de fynste deeltjes alleen werkzaam zyn, blykt voornamelyk hieruit, dat de geringste gift meenigmalen dezelfde uitwerksels doet, als eene buitengewone groote. Men heeft voorbeelden van vrouwen, die door eene aemborstigheid wierden overvallen, wegens de fyner deelen, die onder het wryven van den wortel door den neus indrongen (†).

De samenstellende deelen van den Braekwortel zyn derhalve zeer vele aerdachtige, vele gomachtige, die in de mergachtige zelfstandigheid, met weinige harsachtige, die voornamelyk in den bast schuilen, en eindelyk eenige vlugtige deelen.

§ II.

(*) Zie PARMENTIER in de nieuwe uitgaef van zyn boek *Chymie Hydraulique*, par Mr. le Comte DE LA GARAYE. PARIS 1775.

(†) Zie *Philosophical Transactions*, Vol. 66. gelyk ook *Medical and Philosophical Comment.* by a Society of EDINBURG. Vol. 4.

§ II.

*Over het braekverwekkend vermogen (c) van
dezen Wortel.*

Toen deze wortel eerst ontdekt was, werd hy voornamelyk gebruikt om braking te verwekken, waerom hy ook met den naem van *Braekwortel* bestempeld is. Meenigwerf kan men de tusfschenpoozende koortsen, vooral zoo zy uit de maeg ontstaen, door een braekmiddel, in het begin toegediend, geheelenal verdryven. In den kinkhoest, en in iedere door den mond vereischte ontlasting, komt insgelyks deszelfs gebruik te stude (*). De Schryvers, die zich bevytygd hebben om de kragten der geneesmiddelen te beschryven, bepalen de gift van den wortel, als men het oogmerk heeft om brakingen te verwekken, tot twintig azen, een half vierendeel loods, ja tot een half lood: doch deze bepaling is

zeer

(c) *Vis emetica.*(*) *Medical Essays and Inquiries* T. I. N. 21. *PVE on the powers of Ipecacuanha in very smal doses.* Dees Schryver heeft dezen wortel, om braking te verwekken, tot twee azen toegediend, welke gift hem gemeenlyk volstaen heeft.

zeer onzeker, naermate men of het enkele bastachtige, of tevens het houtachtige gedeelte gebruikt; naerdatt het poeder grover, of fyner, reeds voor lang, of binnen kort gewreven is; naer gelang het zelve aen de lucht is blootgesteld, of niet; of ook naer de gesteldheid van den lyder, aen wien men het toedient. Men heeft voorbeelden, dat twee azen van den wortel de braking verwekt hebben: GEOFFROY zegt dat tien azen zoo hevig werken als veertig: A LINNÉ en ROTHERAM (*) verzekeren dat vier tot twintig azen voldoende zyn om braking voorttebrengen.

Ja ik heb zelf een' Kleermaker, wien ik om de drie uren één aes met twintig azen witte suiker had voorgeschreven, dadelyk de tweede gift zien uitbraken. Daerentegen heb ik te voren (†) reeds een voorbeeld bygebragt, daer een half lood onwerkzaam bleef. Het schynt derhalve veiligst, zelfs in deze gevallen, eene verdeelde gift voorteschryven. De beroemde STOLL (‡) geeft in die ziekten, welken hy kwaedaertige noemt, (doch welke ik liever galrotkoortsen zou willen noe-

(*) *Disf. de medicamentis purgantibus*, UPSAL 1755.

(†) § 3. (‡) *Rat. med. T. 1. p. 192.*

noemen) i ieder uur tien nazen van dezen wortel, tot dat ter braking volge. Hiertoe moet ook de owys van den LÜBEKSCHEN Geneesheer WAGNER, welke STOLL (*) opgeeft, gebragt worden; deze gaf in koortfen met uitflag (e), blutskoortfen (f), scharlaken koorts (g) en foortgelyken, welken hy Mäeg-ziekten noemt, een mengfel, bestaende uit drie oncen waters van den gezegenden distel (h), een half vierendeel loods van den braekwortel, met een middenslchtig zout, waervan de lyder, om het half of geheel uur, een halven lepel vol moest innemen, tot dat de braekwortel zyne werking dede.

Zulke geringe giften verwekken gedurige oprispingen (i); somwylen ook braking. Dezelfde Schryver (†) melt de uitwerking en het nut van den dus toegedienden braekwortel; doch hy zegt niets aengaende deszelfs zweetverwekkend vermogen, 't welk, na myne gedachten, byzonderlyk hier wégens de benaeuwdeheid, welke de aenhoudende wallingen en ligte brakingen verwekken, ge-

(*) *l. c.* (e) Febres exanthematicae. (f) Petechiales.
 (g) Purpura. (h) Carduus benedictus. (i) Vomitiones.
 (†) *l. c. p.* 194.

woonlyk zeer sterk is, en van geen gering aenbelang onder de uitwerkfels van den wortel moet gerekend worden.

Deze manier, om den wortel in eene geringe gift toettedienen, zoodanig dat hy altoos walgingen en ligte brakingen, doch zelden eene sterke braking, verwekt, is in ziekten uit verstopte buksingewanden van grooten dienst; want deze wortel houdt de maeg en naestliggende ingewanden in eene gedurige schudding, en verdryft dus vaek langzamerhand verouderde verstoppen van de lever en de galbuizen; ten welken einde ik te voren den Braekwynsteen heb aenbevolen.

§ 12.

Over het gebruik van dezen wortel in den

ROOLOOP (k).

De ziekten, in welken men van het begin af deze wortel hoogschatte, waren buikloopen van allerlei soort, gelyk te zien is uit de, door LEIBNITZ bewaerde, aenkondiging van Koning LODEWYK den XIVen. Niet lang

(k) Dysenteria.

lang daerna hebben sommige Geneesheeren gewild, dat dezelve een soortelyk middel in den Rooloop was; en sommigen worden 'er nog gevonden, die hem denzelfden lof toezwaaijen. Buiten kyf heeft deze wortel vermogens, die hem boven andere braekmiddelen in den Rooloop dienstig doen zyn. Deszelfs braekverwekkend vermogen ruimt de scherpe raeuwigheden uit de maeg en den twaelfvingerigen darm; de aerdachtige deelen herstellen, door eene ligte samentrekking, de veêrkragt der darmen, en ontbéren echter een waerlyk stoppend vermogen. PRISO (*) zegt: "Behalve dat hy veilig en kragtadig de zeer "taeije stof door den stoelgang zelven, doch "zeer dikwerf door braking uitwerpt, en "van het aangedane deel afleidt, laet hy "een samentrekkend vermogen achter zich". DONALD MONRO †) getuigt, dat dezelve, zoo 'er eene verzameling van scherpe stof in de eerste wegen plaets heeft, ontlasting veroorzaekt, doch dat hy daerna zyne samentrekkende kragt uitoeffent. LAMBSMA (§) verhaelt, dat sommigen de gewoonte hebben,

(*) *l. c. lib. 2. cap. 9.* (†) *Account of diseases p. 79.*
 (§) *Ventris fluxus multiplex, p. 251.*

als de darmen met veel slym bezet zyn, nadat het ligchaem gezuiverd is, om dagelyksch, gedurende eene lange wyl, eenige azen van den wortel toetedieneu, niet om eenige ontlasting te bevorderen, maer om te versterken.

De Rooloop ontstaet gemeenlyk uit eene belette uitwademing (1); of ten minste wordt het geweld van de ziekte daerdoor vermeerderd; zoodat het den Geneesheeren betaemt deze ontlasting op nieuw te herstellen: in deze betrekking is de braekwortel tevens dienstig, dewyl dezelve de uitwademing schynt te bevorderen (*). Hierom raedt QUINCY het waterachtige uittreksel aen, 't welk deze deugd heeft, schoon het te zwak zy om braking te verwekken. Ook moet men niet stilzwygend voorbygaen het sterk uitwademing bevorderend middel, door den kundigen DOVER eerst saemgesteld, welks

(1) Transpiratio.

(*) Dit zweetverwekkend vermogen is mede niet eene eigenschap van den braekwortel alleen, maer van alle braekmiddelen, (welke niet zoo zeer in hunne samenstellende deelen als wel in het gevolg der walgingen en brakingen zelveu te zoeken is), ja zelfs zyn 'er die hem hierin te boven gaen. Men kan echter, het gezegde zoowel op de bereidingen uit het spiesglas als op den braekwortel toepassende, uit dit alles zeer veel nut trekken.

famenstellende werkzame deelen het heulſap (m) en de braekwortel (n) voornamelyk uitmaken. In alle Ziekenhuizen van ENGLAND is het veelvuldig in gebruik, en in alle Artzeny-winkels te bekomen. De geſchiedenis van dit *Poeder van DOVER*, gelyk men het gewoonlyk noemt, en de verſchillende wys om het te bereiden, heeft de beroemde MURRAY (*) byzonder fraei beſchreven.

Gelyk nu byna alle Schryvers, die ooit, na den uitgevonden braekwortel, over den Rooloop geſchreven hebben, overeenſtemmen om het gebruik van dezen wortel (die daerom ook de *Rooloopswortel* genoemd wordt) aentepryzen, zoo verſchillen zy geweldig omtrent de gift en hun doeleinde. DEGNER †) heeft denzelven altoos van dertig tot veertig azen in poeder gegeven, ſtelt hem boven alle braekmiddelen, en geeft hem des noods herhaelde reizen, ook in dien Rooloop, welken hy de bloedige noemt. De beroemde ZIMMERMANN ‡) gaf veertig azen, meenende dat kleiner giften den Arts te leur ſtellen.

Do-
 (m) Opium. (n) Ipecacuanha. (*) T. 1. p. 298.
 (†) *Hiſt. medica de Dyſent. bilioſ. contagioſ.* 1738.
 p. 100. (‡) *Don her Kuſtz.* p. 80.

DONALD MONRO (*) verhaelt, dat hy gemeenlyk in het begin een braekmiddel uit den Braekwortel van tien tot twintig azen gegeven heeft, met byvoeging van één, twee of drie azen van den Braekwynsteen; 't welk de beroemde PRINGLE ook somwylen gedaen heeft. LAMBSMA heeft de gift van tien tot dertig azen, met een weinig wyns of soeps, voldoende bevonden. BERGIUS †) zegt, dat hy den Rooloop zeer dikwerf in de geboorte heeft zien smoren, als men den Braekwortel vroegtydig tot een half vierendeel loods toediende. Anderen zyn 'er, die den Wortel in eene verdeelde gift gebruikt hebben. PRINGLE ‡) gaf vyf azen, totdat de braeking of stoelgang volgde; hy getuigt dat vyftien azen gemeenlyk genoegzaam waren, en dat verdeelde giften veelyds meer raeuwigheden uitdryven, dan een half vierendeel loods, op eenmael ingenomen. QUINCY §) beweert dat verdeelde giften voortreffelyker zyn dan eene groote. Nadat de ziekte te ondergebracht is, pryst hy, om dezelve geheel te overwinnen, dagelysch eenige azen aen.

AKEN-

(*) *l. c. p. 70.* (†) *l. c. p. 103.* (‡) *Diseases*
T. 3. cap. 4. sect. 4. (§) *l. c.*
 I. Deel. IV. Stuk. Tt

AKENSIDE (*) houdt, op zyne ondervinding betrouwende, staende, dat één aes van den Braekwortel, in drieloed van kruisenmuntwater, en drie vierendeel loods van eenig geestryk vocht, of in vier loed van het eenvoudige tegengiftwater (o), met een half vierendeel loods van het versterkend maegbereidsel (p), één of twee uren na de uitwerking van het braekmiddel toegediend, en alle zes uren herhaeld, een soortelyk middel is. Op dezelfde wys genas hy een' Rooloop, die ontfaen was uit het gebruik van een vierendeel loods (welk eene ysfelyke gift!) van den opgeheven bytenden kwik (q), met byvoeging van verzachtende oliën. Anderen, gelyk RUSSEL (†), hebben dezen Wortel met heul-
sap en andere pynstillende middelen, ook met de Rhabarber vereenigd, om den Wortel meer buikopenend te maken.

Uit al het gezegde blykt, dat de gift van dit geneesmiddel zeer onzeker is. De uitwerking is gewisfer, zoo de bast van den wortel alleen gebezigd wordt, of indien de
Wor-

(*) *Comm. de Dysent.* (o) *Aqua alexiteria simplex.*
(p) *Confectio cardiaca.* (q) *Mercurius sublimatus corrosivus.* (†) Zie MONRO, *l. c.*

Wortel binnen kort tot poeder gemaakt, of eindelyk aen de lucht niet blootgesteld is geweest; kleene giften werken dan zoo kragtadig als anderszins groote, inzonderheid zoo dezelve by herhaling toegediend worden. Doch al wie zich bedienen wil van deszelfs omwindende en famentrekkende kragten, moet noodwendig gebruik maken van een afkookfel van den geheelen Wortel, of van het waterachtige uittrekfel. Het is hier de plaets niet, om over de aanwyzing met betrekking tot het gebruik van dezen Wortel in den Rooloop te handelen. Echter getuigen de geloofwaardigste Waarnemers, dat dezelve in allerlei voorten van Rooloop zonder onderscheid niet moet gebruikt worden: ook zyn 'er geschiedenissen van heerschende Roolopen voorhanden, in welken hy weinig voordeel aanbragt, gelyk, by voorbeeld, in dien Rooloop, die in het jaer 1776 te WEEENEN heerschte, in welken, volgens de getuigenis van STOLL (*), de Braekwortel niet voldeed, maer buikontlastende

(*) *R. M. T. i. p. 126.* Zy voldeed den Heer VOLTEN, in het jaer 1780, in den doorgaenden kwaedaertigen Rooloop, in het dorp DOORN, mede niet; terwyl de Braekwynsteen in tegendeel zeer nuttig bevonden wierd. i. c. bladz. 10, 11.

tende middelen noodig waren. In een' galachtigen Rooloop, daer de stof enkel in de maeg en den eersten darm schuilt, en zich vandaer allengskens door de geheele lengte der darmen verspreidt, worden alle brackmiddelen vereischt, doch vooral de Braekwortel, waer omtrent byna alle Schryvers overeenstemmen, uitgezonderd BAKER (*), die in dezen tyd mogelyk de eenigste is, die den Braekwynsteen den voorrang geeft (†).

§ 13.

Over het Krampstillende vermogen van dezen Wortel.

Ik heb reeds bevorens gezegd, dat deze Wortel krampbedarende en ontbindende vermogens bezit, ja dat dezelve in sommige ziekten als een soortelyk middel werkt. Dat dezelve te gelyk den voorrang verdient, boven vele andere uit het geslacht der krampstillende middelen, wordt hierdoor betoogd; dat 'er naeuwlyks eene soort van deze middelen is, welke niet omzichtig moet gebruikt worden,

na-

(*) *De Catarrho & Dysenteria.* (†) STRACK, LORENTZ, CRANTZ en anderen hebben het zelve getuigd. Zie VOLTELEN *l. c. bladz. 15.*

nademaal zy de prikkelbaerheid (*r*) der Zenuwen en de opbruifching (*s*) van het bloed niet slechts vermeerderen, maer in het algemeen ook wegens vele andere tegenwyzingen (*t*), die derzelver gebruik dikwerf verbieden. Aen den anderen kant zal 'er nooit ligtelyk eene tegenwyzing, die den Geneesheer van het gebruik van dezen Wortel kan affchrieken, gevonden worden; noch eenige bloedrykheid, noch racuwigheden in de eerste wegen, noch zelf een ontstekinggesteldheid, noch eindelyk ophooping van bloed (*u*) deszelfs gebruik verhinderen; hy kan veilig te gelyk met ontlastmiddelen, en voor dezelve toegediend worden. Het eenige mogelyk, 't welk schynt te kunnen schaden, is het braekverwekkend vermogen van den Wortel, 't welk hy ook, in eene geringe gift toegediend, somwylen uitoeffent: om deze reden zoude de Geneesheer, wanneer hy de gesteldheid en den byzonderen aert van den lyder niet kent, veiliger doen, zoo hy niet boven een vierde gedeelte van één aes alle twee of drie uren, of ook een geheel aes, in een afkookfel van

gerst,

(*r*) Irritabilitas. (*s*) Orgasmus. (*t*) Contraindicaciones.
 (*u*) Congestio.

gerst, of van een' anderen slymigen drank, toe-
 diende. Doch alwaer de brakingen niet kun-
 nen schaden, en deze geringe gift niet vol-
 doet, staet men eene grooter gift toe, gelyk
 een half of heel aes alle twee of drie uren of
 meermalen; want het is 'er zoo ver van af,
 dat de hierdoor ontstane brakingen den lyder
 in levensgevaer brengen, dat zy veelëer dik-
 werf dienstig zyn, zullende nimmer zoo ge-
 weldig worden, dat men wegens dezelve veel
 te vreezen hebbe. Deze Wortel schynt zyn
 krampstillende kragt beter te oeffenen, zoo
 hy dikwerf in eene zeer geringe, dan zoo hy
 zeldzamer in eene groote gift gegeven wordt,
 't welk insgelyks door Schryvers van geen
 gering gezag erkend is. De beroemde RICH-
 TER (*) gaf een vierde deel van een aes twee-
 malen in het uur; ja hy verhaelt in zyne
Voorlezingen gevallen, in welken hy dezelfde
 gift drie- of viermalen in een uur heeft laten
 herhalen. De vermaerde DALBERG (†) schryft
 een vierde of derde gedeelte van een aes alle
 drie of vier uren voor, BERGIUS (§) een
 half aes alle twee of drie uren, KAEMPF (**)
 een

(*) *Abhandlung von Büchen / 1 Th. p. 218.*
 (†) *Abhandlung der Suedischen Akadem. der Wissen-
 schaften / Th. 32. p. 314. (S) l. c. (**)* *Encheiridion*
med. p. 170.

een vierde of derde gedeelte van een aes alle drie of vier uren. Dan zullen deze geringe giften altoos voldoende zyn? Het is wel veiliger met dezelve een begin te maken, en daermede, zoo zy aen onzen wensch voldoen, te volharden. Doch gelyk men de gift van alle krampstillende middelen moet vermeerderen, dewyl de lyder aen dezelve gewent, en zy deswegens onwerkzaam worden; desgelyks wilde ik, wanneer deze geringe gift niet voldeed, dezelve vergrooten, of liever haer veelvuldiger toedienen.

Opdat nu deze geringe hoeveelheid niet in de holte van den mond (*v*), de keel (*w*) of den flokdarm (*x*) zou blyven hangen, en dus zeldzaam in de maeg (*y*) komen, schryft men ze gemeenlyk voor met witte suiker.

§ 14.

Over de ziekten, in welken de Braekwortel als een Krampstillend middel gebruikt kan worden.

De ziekten, in welke de Braekwortel zyne krampstillende kragt voornamelyk oeffent, zyn

voor-

(*v*) Os. (*w*) Fauces. (*x*) Oesophagus, (*y*) Ventriculus.

vooral de volgende: de *Moederkwael* (z), de *beklemdé Breuk* (a), de *Darmkronkel* (b), de *krampachtige Aemborstigheid* (c), de *Bloedvloeijing uit de Baarmoeder* (d), de *Bloedspuwing* (e), de *Kinkhoest* (f), de *Loop* (g), de *tusfchenpoozende Koorts* (h) en de *Longtering* (i). Ik zal thans over dezelve het een en ander afzonderlyk zeggen, en tevens proefondervindelyke waer-nemingen bybrengen, om dit vermogen van den dus toegedienden *Wortel* te bevestigen.

§ 15.

De Moederkwael.

Om den aanval der *Moederkwael* te beteugelen, heeft de beroemde *RICHTER* (*) in zyne *Voorlezingen* dezen *Wortel*, als het grootfte *krampstillend middel*, 't welk boven het heul-fap moet gesteld worden, aengeprezen; en hy heeft 'er de meeste verwachting van, wanneer de *darmbuis* wordt aengedaen. Het volgende is zyn voorschrift in deze ziekte:

Neem

(z) *Passio hysterica.* (a) *Hernia incarcerata.* (b) *Ileus.*
 (c) *Asthma convulsivum.* (d) *Haemorrhagia uteri.*
 (e) *Haemoptysis.* (f) *Tussis convulsiva.* (g) *Diarrhoea.*
 (h) *Febris intermittens.* (i) *Phthisis.* (*) *Abhandl. van*
Wurthen / Ch. 1. p. 213.

Neem van den fyngewreven braekwortel een half aes, witte suiker agt azen; verdeel deze in twaelf giften; en laet het opschrift zyn: ieder kwartieruurs de helft van een poeder intemenen.

De andere Schryver, die hier moet gemeld worden, is de vermaerde MICHAELIS (*), die eene waerneming mededeelt wegens van eene met opstygingen gekwelde vrouw, welke hy het Heulsap en de Duivelsdrek (k) te vergeefs had voorgeschreven, en die eindelijk, in een' zeer hevigen aenval van maegpyn (l), den Braekwortel gebruikt heeft, en reeds na de eerste gift, die een half aes van den Wortel bevatte, in den zeer korten tyd van een half kwartieruurs, van alle pyn ontheven was. Het zelfde middel heeft hy naderhand, meenigwerf met een uitstekend gevolg, en nooit zonder eenige verligting, te baet genomen, in den kittelachtigen zenuwoest, in de benaewdheid, de grootste zwakheid, de slapeloosheid, die uit eene hevige aendoening der zenuwen ontstonden, en door het heulsap zelf niet te overwinnen waren.

§ 16.

(*) *In libro de angina polyposa, sive membranacea,* p. 241. (k) *Afa foetida.* (l) *Cardialgia.*

§ 16.

De beklemde Breuk.

De beroemde RICHTER verdeelt, in zyn allernuttigst boek over de breuken, alle de beklemde breuken in drie soorten, namelyk, 1) in eene hevig ontstoken, 2) slepende, en 3) in een krampachtige breuk; en hy leeraert dat de Wortel, volgens de reedsgezegde wys toegediend, in geene soort schaedt, doch dat dezelve in de krampachtige zeer te pryzen is. Daer het nu moeijelyk te onderscheiden is, of de beklemming van eene kramp of ontsteking afhangt, en 'er uit het gebruik van dezen Wortel nimmer eenig kwaed kan voortkomen, schynt het dienstig te zyn, wanneer 'er slechts eenige schyn van krampen aanwezig is, 't geen zekerlyk in de meeste beklemmingen gebeurt, denzelve aentewenden.

§ 17.

De Darmkronkel.

Dewyl eene hevige ontsteking der darmen deze ziekten gemeenlyk vergezelt, schaden in dezelve, wegens deze ontstekinggesteldheid, de
mees-

meeste, anderszins ook vermogende, krampbedarende middelen; doch, na de aderlating en de laeuwe halve baden (m), worden geringe giften van den Braekwortel ten hoogste gevorderd. Ondertusfchen is het veiligst denzelven hier in eene zeer geringe gift te geven, dewyl de lyders in deze ziekte gewoonlyk zoo geneigd tot braken zyn. De beroemde RICHTER (*) verhaelt een voorbeeld, waer deze zeer geweldige ziekte, door de toediening van een half aes van den braekwortel, om het half uur, gelukkig (zes azen nog niet doorgezwoegen zynde) verdreven is, nadat men alvorens de halve baden, weekmakende pappen (n), een vlugtig smeersel, bleintrekkende pleisters (o), klistéren, aderlating, lynzaedolie en heulsap te vergeefsch beproefd had, en de buik, gedurende zeven dagen, volftandig gefloten was.

§ 18.

Krampachtige Aemborstigheid.

AKENSIDE (†) is, voor zoo veel ik weet, de eerste Schryver, die den Braekwortel tegen deze

(m) Semicupia. (*) Abhandlung von Wüchen/Ch. 1. p. 219. en Chirurgische Biblioth. Ch. 3. p. 641.

(n) Cataplasmata emollientia. (o) Vesicatoria. (†) Medical Transactions Vol. 1. N. 8. of the Use of Ipecacuanba in Asthma.

deze ziekte gebruikt heeft. De kwael, door hem beschreven, is de zenuw- of krampachtige aemborstigheid. Voorheen had hy honderd druppels van het geestige aftreksel van het heulsap gegeven; en dit had in den eenen lyder eene ylhoofdigheid (*p*), en in anderen een beginfel van de waterzucht voortgebracht: om welke reden hy dezen Wortel verkiest. In den aanval (*q*) heeft hy twintig azen gegeven, om eene braking te verwekken; daarna, om de voorgeschiktheid te overwinnen, iederen morgen drie of vyf azen, of om den anderen morgen van vyf tot tien azen, gedurende eene geheele maend, of zes achter elkander volgende weken. Vyf azen verwekten gemeenlyk braking, doch drie geene merkbare ontlasting; zoodat zy, wegens hun krampstillend vermogen, schenen te werken. Laet het my vrystaen hier twee eigen waarnemingen, welken ik wegens de groote nuttigheid van den wortel in deze ziekte bezitte, bytebrengen.

In Loumaend 1776 bragt men in HANNOVER in het Ziekenhuis eene bejaerde vrouw, die reeds, gedurende drie achter een volgende maenden, niet had kunnen liggen,
we.

(*p*) Delirium. (*q*) Paroxysmus.

wegens een' geweldigen hoest en eene moeilijke ademhaling (*r*), maer dag en nacht genoodzaekt was optezitten. In het begin werd haer één aes van het poeder des Braekwortels, doch na verloop van drie dagen drie azen van denzelven alle vier uren toegediend; deze bragten geene merkbare ontlasting te wege, en schenen dus door hun stuipbedarend vermogen te werken. Na verloop van vyftien dagen was de hoest bedaerd; en de lyderes konde niet slechts naer welgevallen liggen, maer is naderhand, eeniglyk door het gebruik van dit middel, volkomen hersteld.

Op dien zelfden tyd bragt men in het zelfde Ziekenhuis een' Boekdrukker, die, zoo men zeide, te voren door eene ontsteking van het borstvlies (*s*) was aengetast geweest; doch, wanneer men zyne tegenwoordige ziekte behoorlyk onderzocht, bevond men dat dezelve eene aemborstigheid was: op gelyke wys, als in de vorige waerneming, is hem de Braekwortel toegediend; en, door denzelven alleenlyk hersteld, verliet hy weldra het Ziekenhuis.

§ 19.

(*r*) Dyspnoea. — (*s*) Pleura:

De Bloedstorting uit de Baarmoeder.

Eene Bloedstorting uit de Baarmoeder ontstaet veelyds uit krampen, en is vaek een toeval van de moederkwael. In dit geval belooft deze Wortel veel goeds; en de onderzinding frydt 'er niet tegen. In ZWEDEN heeft het gebruik van den Braekwortel, in deze ziekte, het eerste stand gegrepen; doch daerna hebben ook andere Waarnemers deszelfs vermogen door voorbeelden bekragtigd; zoodat men het nut van dezen wortel in deze ziekte niet langer mag in twyffel trekken. BERGIUS (*) heeft het vermogen, 't welk de Braekwortel in het stillen der bloedstortingen uit de baarmoeder oeffent, aen deszelfs famentrekkende deelen toegeschreven. Ik bekén dat deze Wortel eene famentrekkende kragt bezit, 't geen uit het bevorens aengehaelde (†) overvloedig genoeg blykt (‡); echter twyffel ik sterk, of 'er in denzelven zoodanige groote

(*) Zie Königl. Schwed. Abhandl. Th. 32. p. 319.

(†) § 10.

(‡) Deze famentrekkende kragt was reeds aen DEGNER bekend. (*Hist. med. de dysent. p. 132*).

samentrekkende kragt huisvest, dat deze zich tot de zoo ver van de maeg afgelegen deelen kan uitsprekken, in die geringe gift, welke BERGIUS zelf, alsmede DALBERG, tot het stillen der bloedstortingen uit de baer moeder, gebruikt hebben (*). Deze zeer kleene gift schynt veelēer, door zyne prikkeling, in de maeg en naburige deelen voortgebragt, de krampen van den onderbuik te bedaren. En het blykt uit de vorensbygebragte stukken, dat 'er geene voorbeelden, die dit krampstillend vermogen bevestigen, ontbreken.

In de eerste waerneming, door den beroemden DALBERG medegedeeld, had de lyderes, viermalen in een uur, een derde deel van een aes, en dus niet wel een volkomen aes, en in de derde waerneming twee azen en een vierde ingenomen, wanneer de bloedstortingen reeds beteugeld waren. Hy heeft vyf waernemingen bygebragt, in welken de Wortel, op deze wys toegediend, aen de verwachting voldaan heeft. Doch de vermaerde BERGIUS (†) brengt 'er slechts één by: dan
hy

(*) Ik zie met vermaek dat de beroemde MURRAY met my van het zelfde gevoelen is. (*Mat. med. T. 1. p. 538*).

(†) *l. c. p. 320.*

hy verzekert ook, in zyne *Geneeskundige Artzenyverzameling* (*), dat hy verscheiden vrouwen langs dezen weg genezen had. Volgens zyn gevoelen, herstelt de Braekwortel de kwael, zonder wederinstorting; en daerom schynt dezelve hem toe in deze ziekte te werken als een soortelyk middel; en eenigen zyn dikwerf geredt, schoon de ingenomen hoeveelheid naeuwlyks een derde vierendeel loods bedroeg. De beroemde DALBERG, wien men de eer van het eerste dezen wortel, in de bloedstortingen der baermoeder, in die geringe gift toegediend te hebben, schynt verschuldigd te zyn, nam zyne eerste proeven met denzelven in het jaet 1768. De beroemde SAXTORPH (†) merkt aen, dat hy dezen Wortel eenmael met vrucht gebruikt heeft, in de bloedstorting der baermoeder. De vermaerde KAEMPF (§) pryst denzelven ook aen; doch hy laet het twyffelachtig, of hy zelf de proef van dezen Wortel genomen heeft, dan of hy op het gezag van anderen redenkavelt. Dan men mag zich verwonderen, dat de aengehaelde Schryvers het getuigenis van

BA-

(*) p. 103. (†) *Disf. de sanguinis fluxu uterino*, p. 17. *Hafniae*, 1774. (§) *Euheirid. med.* p. 170.

BAGLIVIVUS met stilzwygen zyn voorbygegaen, daer hy reeds voorlang het vermogen van den Braekwortel in de bloedstortingen bewezen heeft (*). “ De Braekwortel, zegt hy, “ is een foortelyk middel, ’t welk “ byna nooit mist, in de Roolooopen; en “ andere *bloedvloeijingen*, gelyk de Engelsche “ Geneesheer SHERARD my onlangs mede- “ gedeeld heeft”. Ondertusfchen verhaelt dees Schryver noch de manier, noch eenige waerneming. BARBEYRAC (†) pryst insgelyks dezen Wortel in de al te rykelyk vloeiende maendstonden; en SIDOBRE (§) schryft dezen Wortel verwonderlyke kragten toe, in het stempen der bloedvloeijingen.

§ 20.

De Bloedspuwing.

Eenige Schryvers pryzen dezen Wortel minder in deze, dan in de vorige ziekten, aen. In tegendeel verzekert de beroemde BERGIUS, op de ondervinding ongetwyffeld steunende, dat dezelve in deze ziekte nimmer dienstig geweest is. Doch in de krampachtige bloedspu-

(*) *Op. p. 109.* (†) *Medic. conf. p. 95.* (§) *De Variolis & morbillis p. 57.*

spuwing, die niet zelden voorvalt, zoude ik hem boven vele andere krampbedarende middelen stellen, nademaal hy, gelyk de gewone krampstillende middelen, niet verhit, en de oorzaak van de ziekte meenigmalen in de maag schuilt. De beroemde RICHTER pryst in zyne *lesfen* dit voorschrift aen: Neem zoete amandelen twee lood, giet op dezelve, gewreven zynde, twee ponden fonteinwaters, in welken een half lood Arabische gom gesmolten is. Doe 'er by van het poeder van den brackwortel vyf azen. Laet het opschrift zyn, alle drie uur een' lepel. MICHAELIS (*), die daarvan eene gelukkige uitkomst in de bloedspuwing heeft waergenomen, stemt met hem overeen. Volgens de waarnemingen van den beroemden DALBERG en MURRAY schaedt het niet, schoon 'er ook brakingen door ontslaen; maer in tegendeel verwekken zy dikwerf heilzame uitwerkfels. Eene geringe gift van dezen Wortel heeft my insgelyks in eene bloedspuwing voldaan, welk geval ik terstond zal verhalen.

Een jongeling, namelyk, van twintig jaren, die een schrael téringachtig ligchaem had,
kwam

(*) *l. c. p. 141.*

kwam by my in den herfst van het jaer 1778 raedplegen, en klaegde over verscheiden ongesteldheden, die uit raeuwigheden der eerste wegen ontstonden. Hy had reeds tevoren dikwerf bloed uitgehoest; doch nu overviel hem dit alle ochtend, 't geen hy altoos voor my verborgen hieldt, totdat ik zulks, op den derden ochtend hem komende bezoeken, eindelyk zelfs aenschouwde. De raeuwigheden der eerste wegen waren reeds ontlast, eene aderlating op myn bevel in het werk gesteld, en de overige middelen, die in die gevallen dienstig zyn, te vergeefsch te baet genomen: den zesden dag eindelyk schreef ik hem alle vierdedeeluurs een vierde gedeelte van een aes van den Braekwortel voor met witte suiker. Terstond hield de bloedspuwing op, hebbende hy naeuwelyks twee en een half aes gebruikt: en sedert dien tyd is dezelve niet wedergekeerd. Daerna heeft het Seltserwater de vrees voor téring tevens weggenomen.

§ 21.

De Kinkhoest.

Deze ziekte is inderdaed krampachtig, welker oorzaak gemeenlyk in de maeg schynt te schui-

fchuilen , dewyl de aenval door braken eindigt : dezelve vordert vooral braek- en ontbindende middelen , opdat de oorzaak des te eer uitgedreven worde ; en deze middelen worden , volgens herhaelde ondervinding , gemeenlyk ook met voordeel aangewend. De geringe giften van den Braekwortel voldoen , na eene genoegzame voorafgegane ontlasting , aan de dubbele wyzing wegens het krampstijlend en ontbindend vermogen van denzelven ; want hy ontbindt niet alleen krachtadig het tacijslym , verdeelt de verstoppingen in de longen , en ontlast de maeg door braken ; maer hy stilt tevens den krampachtigen aenval. Tot dit einde hebben de beroemde RICHTER in zyne *Voorlezingen* , MEZGER en COLOMBIER (*) denzelven aangeprezen. AASKOU (†) heeft in dien doorgaenden kinkhoest , die in het jaer 1767 heerschte , dezen Wortel van een vierde tot vyf azen gegeven. Zie hier eene andere waerneming , die het vorens gezegde duidelyk bevestigt.

In de Wintermaend van het jaer 1776 , wanneer de kinkhoest te HANNOVER als eene

(*) *Code de Medicine militaire* T. 3. p. 88. (†) *Ann. Societ. Hofniens. Vol. 1.*

eene doorgaende ziekte (t) heerschte, werd de beroemde WICHMANN by twee kinderen, de eene tien jaren en de andere twaelf jaren oud, geroepen, zynde beiden door dezelfde ziekte overvallen. Aen beiden gaf hy om het vierde uur een aes van den Braekwortel, met een half vierendeel loods van de witte *magnésie*; hieruit ontstonden eenige brakingen, en somtyds twee of drie stoelgangen daegs. Na verloop van veertien dagen waren zy beiden hersteld, zonder eenig ander middel gebruikt te hebben.

§ 22.

De Loop.

Alles, wat ik bevorens over het nut van den Braekwortel in de Rooloop gezegd heb, moet men ook hier toepassen. Want deze Wortel is van geen gering vermogen in alle soorten van Loop, waer de oorzaak der ziekte bestaet in eene scherpe stof, die door de darmbuis te prikkelen krampen voortbrengt. Hiertoe behoort de manier van den beroemden AKENSIDE, in de twaelfde afdeeling over den Rooloop aengehaeld. MICHAELIS (*).
ver-

(t) Morbus epidemicus. (*) l. c.

verzekert dat de Wortel hem in deze ziekte voldaan heeft. Voor eenige maanden, toen 'er een doorgaende Loop, die somwylen tot een' Rooloop oversloeg, in HANNOVER heerschte, heeft de zeer kundige WICHMANN dikwerf met vrucht een half aes van den Braekwortel, met een half vierendeel loods van de witte *magnésie*, toegediend.

§ 23.
De tusfchenpoozende Koorts.

Het gebruik van den Wortel in deze ziekte is zekerlyk van veel aenbelang, en rust op ontwyffelbare proefnemingen. My zyn wel geene waarnemingen in de fchriften der Geleerden voorgekomen, waerin bevestigd wierd, dat dezelve in deze ziekte gebruikt is geweest; en daerom vertrouw ik zullen de Geneesheeren my des te grooter dank betuigen, zoo ik de manier van den zeer bekwamen WICHMANN hier voorstel, zynde van deszelfs voordeel voor een gedeelte ooggetuige geweest. By de armen, voor wien de koortsbast (u) al te hoog in prys is, gebruikt by dezen Wortel,

(u) Cortex peruvianus.

tel, even als anderszins de bast. De vereischte ontlastingen behoorlyk voorafgegaen zynde, schryft hy om het derde uur één aas voor, met twintig azen witte suiker of *magnésie*, en als een medehelpend middel een aftreksel van kamilbloemen (v). Twee derden van een vierendeel loods, dus toegediend, verdryven gemeenlyk de koorts, schoon zy noch boven- noch onderwaerds doen ontlasten: nadat de koorts agt dagen weggebleven is, geeft hy volgens dezelfde manier nog twintig azen. Wanneer het noodig is, laet hy daerna, om te versterken, twee lood van den koortsbast gebruiken. In de heerschende gesteldheid van de jaren 1777 en 1779, heeft hy een groot aental van koortsen op deze wys genezen; ook ontbreken my geene voorbeelden van eene gelukkige uitkomst.

Een jongman van twintig jaren worstelde, sedert langen tyd, met eenè regelmatige tusschenpoozende koorts. Zyn bleek aengezicht, en zyn reeds waterzuchtig ligchaem, lieten weinig hoop op de herstelling over. Onderwyl en heb ik hem geraten, om ieder derde uur twee azen van den Braekwortel, met een half vier-

(v) Flores chamomillae.

vierendeel loods *magnésie*, te gebruiken. Hierdoor ontstonden geene merkbare ontlastingen, geene braking; en na verloop van veertien dagen was de koorts overwonnen: gedurende de volgende agt dagen werden hem geene middelen in het geheel toegedient, naar de manier, volgens welke WERLHOFF de koortsbast, in de tusschenpoozende koortsen, gebruikte: doch dezelve verloopende zynde, werd de Braekwortel wederom, gedurende eene week, op dezelve wys toegediend. De lyder heeft een aftreksel van de Kamilbloemen, als een medehelpend middel, gedronken: deze bloemen bezitten, als zy op zich zelf gebruikt worden, eene koortsverdryvende kragt; doch zeldzaam bespeurt men die in het enkele aftreksel; zoodat de roem van de genezing derhalve meer toekomt aen den Braekwortel, dan aen de Kamilbloemen.

Uit de veelvuldige gevallen, welken de beroemde WICHMANN my medegedeeld heeft, is het volgende geenszins het minste, en schynt het verhalen niet onwaerdig te zyn. Een man van vyftig jaren, gedurende vele maanden met de anderendaegsche koorts (w) ge-

(w) Febris intermittens tertiana.

geworfteld hebbende, had nu eens tot huis-
middelen, dan wederom tot meer gefchikte
artzenyen, ja zelfs tot den koortsbast zyne
toevlugt genomen: telkens door de koorts
wederom aengevallen, en geheel vermagerd
zynde, fukkelende daerenboven met een nacht-
hoestje, 't welk een verschynfel van téring-
fcheen te wezen, verzocht hy eindelyk hulp
van onzen Waernemer, die hem niets an-
ders dan den Braekwortel, volgens de te voren
beschreven manier, toedijende. En deze heeft,
na verloop van eenige weken, den koortsbast
zelfs overtroffen, reddende den lyder uit een
sterk aennaderend gevaer. Alleenlyk heeft hy,
nadat de koorts verdreven was, den koortsbast
gebruikt, om zyne kragten te herstellen.

§ 24.

De Tering.

In het *Journal de Medicine* van Oogstmaend
1775 vindt men eene waerneming, vol-
gens welke zeker Geneesheer, door vlierbloe-
men (x), door honigazyn van zeeajuin, doch
daerna door kleene giften van den Braekwortel,
de

(x) Flores sambuci.

de téring genezen heeft. Na de eerste giften waren de etterachtige fluimen verminderd.

Eene andere ontwyffelbare waarneming is my medegedeeld, volgens welke DOMINICETTI, die zoo vermaerd is, wegens het inrichten der badstoven in de nabuurschap van LONDON, een téringachtig meisje, behalve het gebruik van deze baden, enkel door den Braekwortel genezen heeft. De adelyke lyderes was agttien jaren oud; zy was, sedert dat hare uitwademing wegens eene verkouding was opgestopt, geheelenal vermagerd, en hoestte, om dus te spreken, hare longen uit: ook was het reeds zoo ver met haer gekomen, dat de Geneesheeren vermoedden, dat zy niet langer dan tien of veertien dagen leven kon. Dewyl derhalve alle hoop verdwenen was, werd zy overhandigd aen dien Geneesheer DOMINICETTI te CHELSEA, die de badstoven, en, voor het inwendig gebruik, tweemaal daegs een aes van den Braekwortel aanwendde. In den tyd van eenentwintig dagen was de uitwademing, benevens de stonden, hersteld; en hare kragten, die te voren zoo verminderd waren, dat zy altyd gedragen moest worden, heeft ze binnen dien zelfden tyd zoodanig wederom gekregen, dat zy nu alleen de trappen

pen kon op- en afklimmen. Na verloop van vyf weken heeft zy, hare kragten met hare gezondheid nu volkomen hersteld zynde, lugtig gedanst. In de twee volgende jaren is hare gezondheid insgelyks niet verminderd.

Ik twyffel niet, of by al het gezegde zouden nog zeer vele waarnemingen, die of in de schriften der Schryveren hier en daer onder een' hoop van andere dingen verborgen zyn, of in de lesenaers der kunstoeffenende Geneesheeren schuilen, gevoegd kunnen worden. Ten minste de stof schynt waardig te zyn, dat de Kunstoeffenaers dezelve in het vervolg met meer oplettendheid naspeuren.

VERHANDELING

O V E R D E

B R E U K E N

V I A N

K L E E N E K I N D E R E N .

Uit het Hoogduitsch van den Heer J: MOHRENHEIM.

Ik heb een groot getal van jonge teedere kinderen, waarvan de meeste nog geen jaer oud waren, met breuken van verschillende foorten zien worstelen. Ik deed hen, gedurende eenige weken, dagelyksch eene klisteer zetten, en beval dat men ze door gezonde en sterke voedsters zoude doen zoen, verbiedende het kind eenige foort van meelspys, en vooral zoogenoemde zuigpoppetjes, waardoor men de kinders plagt te stillen, te geven. Ik hield de breuk zelve nooit noch door een bindfel, noch door een breukband in, maer liet ze zoo als ze was, en beval om 'er van tyd tot tyd wyn met ammoniakzout overteslaen. Op deze wys ver-

dwe-

dwenen allengskens alle deze breuken, de meesten binnen één, de overigen in het tweede jaer, naermate het kind in kragten toenam.

De oorzaak van deze breuken is of eene darm-pyn, veel lucht in de darmen, wormen in dezelve, het vaste zwachtelen, het open nederfchudden, waerdoor men de kinders tracht te stillen, een schrik, de kinkhoest, een gestadig schreeuwen, of eene drukking in de liesfen, by de keering in de verlossing: ook zyn 'er overgeërfde breuken. Deze darm-pyn ontfaet of door het zuur, of door eene uitgestorte gal in de darmen, aen welk euvel voornamelyk de jonggeboren onderhevig zyn. Te veel lucht in de darmen vergadert het ligtst, wanneer men dergelyke kinders met een dik, niet zeer gaergekookte melkpap voedt, of met zuigpoppetjes poogt te stillen. Door het vaste zwachtelen van den onderbuik, worden de darmen in eene al te naeuwe ruimte byeengepakt; en dus worden ligtelyk, door eene andere daerby komende oorzaak, als door schreeuwen, niezen of vallen, de darmen, door het minsttegenstaende deel der buikswanden, als door den navel, den buikring, of den band van *POUPART* buitenwaerds gedrukt. Door den kinkhoest worden op ge-
lyke

lyke wys breuken veroorzaekt, dewyl de ingewanden, gedurende denzelven, met geweld benedenwaerds worden geperst. Men behoort derhalve den hoest, zoodra het mogelyk zy, uit den weg te ruimen, en, ingevalle eene kleene breuk reeds aanwezig was, dezelve, opdat ze niet grooter worde, zoo lang door trapsgewys gelegde drukdoekjes en een bindfel terugtehouden, totdat de hoest geheel is weggenomen; want naderhand is, gelyk ik reeds heb gezegd, geen bindfel meer noodig. Door het sterke en gestadig schudden, om de kinders te stillen, worden de ingewanden van het geheele ligchaem, voornamelyk die van den buik, geschud; zoodat, door het dikwerf herhaelde stooten der darmen tegen het buikvlies, en door hunne nedervallende zwaarte tegen de holte van het bekken, het buikvlies verzwakt, en tot het ontstaen van breuken als voorbeschikt wordt. Een schrik veroorzaekt, volgens het gevoelen van den Heer RICHTER (a), somwylen eene sterke famentrekking van de buikspier; en de Heer RUISCH (b) verhaelt een geval, waer eene breuk door eenen schrik veroorzaekt werd. De darmpyn ontstaet somwylen door wormen; en

(a) *Abhandlung von den Würmern* / I. B. 30. S.

(b) *Observat. anatom. chirurg. Obs. 98.*

Ik heb reeds gemeld, dat de darmpynen breuken kunnen veroorzaken. Na de gedane keering, wanneer men het kind reeds tot de helft heeft uitgehaeld, en de andere helft nog in het ligchaem der moeder is, vat men, volgens de regels der kunst, met beide handen de darmbeenders van het kind, om het zelve geheel uittehalen; en gedurende dit werk, drukt men somwylen, met de vingeren, al te sterk in de liesen, waerdoor de onderste peesachtige uitbreidingen der buikspieren, benevens hunnen Fallopischen band, zoodanig verzwakt worden, dat ze vervolgens het aendringende geweld der darmen niet genoegzaam kunnen tegenstaen.

Gelyk verscheiden andere ziekten van de voor- op de nazaten erfelyk zyn geworden, zoo kunnen ook breuken by kinderen, zonder de minste andere gelegenheidgevende oorzaak, louter overgeërfd zyn, of, door eene aengeboren zwakheid dezer deelen, van de ouderen op de kinders en kindskinders, en vervolgens, door geheele geslachten voortgeplant worden. Een soortgelyk voorbeeld is door den Heer MAUCHART (c) en den Heer HOFF-

(c) *Dissert. de hernia incarcerat.* TUBING. 1707.

HOFFMANN (d) waergenomen. In het geval van den kinkhoest wys ik myne lezers naer de Heeren VAN ROSENSTEIN (e), HABLA (f), SAVOYE (g), MORRIS (h), WAHLBOOM (i), STRANDBERG (k), BRENDEL (l), BERGSTRAL (m) en BASSEVILLE (n). Een schrik vereischt, terstond in het begin, verzachtende middelen: wanneer echter deszelfs toevallen, namelyk, eene koorts, pynen in den buik en gestadige slaep blyven aenhouden, dan is het gevolg van dezen schrik eene uitstorting van gal in de darmen, waertegen ontlastende middelen vereischt worden. Eene darmpyn, door wörmen veroorzaekt, wordt door wormafdryvende middelen genezen.

Het veel schreeuwen heeft men juist niet van gezonde, maer wel van zieke kinderen te verwachten; men kan dus, met de eene oorzaak van breuken, ook tevens de tweede weg-
ne-

(d) *Med. consult. P. 2. Dec. 1. cas. 10. p. 53.*
 (e) *Over de Ziekten der kinderen, hoofds. 20. bladz. 476.*
 (f) *Disfert. de Tussi convulsiva infantum.* (g) *Ibidem*
ibidem (h) *Medical observations and inquiries vol. 3.*
 (i) *Beratteler til. k. coll. med. fasom. en Fortbatt-*
ning. p. 157 en 22 (k) *Abhandlungen der Königl.*
Akademie der Wissenschaften für das Jahr 1749. p. 251.
 (l) *De Tussi convulsiva 1747. p. 6.* (m) *Stockholmsche*
gelehrte Zeitungen von dem Jahr 1752. n. 40. (n) *Wie*
im Jahr 1752 in Paris herausgegebene Streitschiff.

nemen. Indien breuken door eene natuurlijke zwakte der buikswanden, of door eene andere uiterlyke oorzaak ontstaen, dan zullen uiterlyk aangewende, versterkende, voornamelyk koude baden, en de middelen, die den buik gedurig openhouden, de eenigste en beste wezen.

De darmen behooren, voornamelyk in de eerste gevallen, gezuiverd, en al het geene, dat lucht in de darmen kan brengen, zorgvuldig gemeden, het kind, indien het veel schreeuwt, gestild, of liever de oorzaak, de pyn, name-lyk, die het doet schreeuwen, weggenomen te worden. Zelden gebeurt het, dat breuken by kinders beklemd raken; men kan ze veel-er in alle gevallen op de gemakkelykste wys wederom inbrengen.

Hoe vaek men ook, by kinderen in steden, breuken ontmoet, vindt men ze echter nog veelvuldiger by de boerenkinderen; want 'er zyn, onder een groot getal, weinigen, die geene breuken hebben. De oorzaken, waerom zy 'er meer aen onderhevig zyn, en 'er zeld- zamer van bevryd worden, zyn kortelyk deze: *vooreerst*, worden deze kinders al te vroeg-tydig met brood gevoed: *ten tweede*, worden

zy zoo lang te huis alleen gelaten, totdat de ouders van hun werk terugkomen, gedurende welken tyd zy dikwerf zoo lang schreeuwen, totdat ze van vermoeidheid en kragteloosheid niet meer kunnen: *ten derde*, laet men hun, voordat ze nog naer behooren op hun beenen kunnen staen, aen zich zelve over, zoodat zy zeer vaek vallen: *ten vierde*, bezwaert men zulke kinders, zoodra ze slechts beginnen te gaen, met lastdragen, 't welk, met het toenemen hunner kragten, hoe langer hoe meer wordt vermoenigvuldigd; en *ten laetste*, is het bekend dat deze lieden, uit hoofde van hun grof voedsel, een' tragen en harden stoelgang hebben.

Bindfels of breukbanden zyn voor teedere kinderen meer na- dan voordeelig; want legt men dezelve zoo vast aen als noodig is, om de breuk intehouden, dan is de drukking te sterk, dan dat zulk een teeder en week schepsel dezelve zou kunnen uithouden; en worden ze niet vast aengelegd, dan dringt, by de eerste gelegenheid, wanneer het kind wederom begint te schreeuwen, de breuk van onder de aengelegde band uit, en veroorzaekt, indien het zelve 'er niet schielyk wordt afgenomen, zeer kwade toevallen: en bovendien

moe-

moeten deze banden, door het veelvuldige bepisen, gedurig vochtig blyven; waardoor dan, zoo in de liesen als tusfchen de beenen, eene ontsteking, afschilfering van de opperhuid, zweren en meer dergelyke kwade gevolgen veroorzaekt worden.

Navelbreuken ontfaen by kleene kinderen uit dezelfde oorzaken, waerdoor liesbreuken geboren worden, en vereisfen derhalve, ten aenzien van ieder derzelve, juist die behandeling, welke ik hier boven, by deze, heb opgegeven; alleenlyk met dit onderscheid, dat het by navelbreuken, ook aen nog teedere kinders, gemakkelyker is, bindfels om het lyf te leggen, en dat deze ook zoo vuil niet gemaakt worden als by de liesbreuken. Men legge, namelyk, wanneer de navelbreuk goed ingebracht is, een met drukdoekjes wel bedekt stukje gelds, of een ander hard en eenigzins verheven ligchaem op den navel, en maekt denzelven vast met een zeer eenvoudwig bindfel, dat rondom het lyf aengelegd wordt.

VERVOLG
VAN DE
VERHANDELING
OVER DE
NATUURLYKE VERWYDING
VAN HET
BEKKEN,
IN
MOEYELYKE
VERLOSSINGEN.
Uit het Hoogduitsch van den Heer J: MOHRENHEIM.

HIPPOCRATES (a) was reeds van gevoelen, dat het bekken zich gedurende de verlossing verwyd; en hy rept juist van dezelfde teekenen, welken wy nog heden by deze verwyding waarnemen, voornamelyk de hevige pyn, welke de barenden in de lendenen en heupstreek gevoelen.

FA-

(a) *Oper. Sect. 3. lib. de nat. pueri p. 247.*

FABRICIUS HILDANUS meldt, in eenen brief uit BERN van den 19^{en} van Mey 1625, aen den Heer BURGHAUER, Geneesheer te SCHAFFHAUSEN (b), dat hem zyne veeljarige beoeffening overtuigd heeft, dat fomwylen, in zware verlosfingen, niet alleen de fchaem. maer ook de darmbeenders van het heiligbeen meêgeven en eenigzins uit elkanderen wyken, waervan hy gelooft dat het volgens de gefteeldheid der barende, zoowel als van de vrucht, meer of min gefchiedt; ja hy voegt 'er by, dat hy dit, fchoon hy het te voren voor geheel onmogelyk hield, by de verlosfing van zyne eigen vrouw, heeft be-waarheid gevonden. En aen deze verwyding van het bekken fchryft hy toe, dat zoo vele vrouwen, na zware verlosfingen, hevige pynen in de lendenen befpeuren of mank gaen. PARÉ was in het begin tegen dit gevoelen, doch werd, door het onderzoek van het lyk eener kraemvrouw, van de mogelykheid dezer verwyding volkomen overtuigd.

Eene vrouw van vierentwintig jaren, die te PARYS, tien dagen na hare verlosfing, uit hoofde van haer kind vermoord te hebben, werd

(b) *Obf. Cbir. cent. 6. obf. 39.*

werd opgehangen, werd in Sprokkelmaend 1579 tot ontleedkundige onderzoekingen en heilkundige bewerkingen geschikt (*). By deze gelegenheid werd de vraeg geopperd: *Of de beenders van het bekken by de vrouwen in de verlossing al of niet kunnen gerekt worden?* — Na opneming der gevoelens der aanwezenden, van welken de meesten tegen en weinigen voor deze verwyding waren ingenomen, bleef de geheele zaek voor als nog twyffelachtig en onbeslist; doch de opening van dit lyk maakte wel rasch een einde van het verschil. Zelf voor de opening vond men reeds, wanneer men de eene dy opligtte, dat zich het schaembeen van deze zelfde zyde ten minste een half duim over de andere liet schuiven: tusfchen deze was eene ruimte van het uitgerekte kraakbeen, ter breedte van een' vinger, en door de bewegingen, welken men daarmede ondernam, zag en gevoelde men duidelyk dat ook de kraakbeenders tusfchen het ongenoemde en het heiligbeen veel flapper dan in den natuurlyken staet waren. Ieder was door deze onderzoeking niet weinig verbaesd; en zelfs de groote PARÉ, die daerby tegenswoordig was, beleed als ooggetuige de waerheid van de stelling

(*) *Oper. lib. 23. c. 14.*

ling dier mogelyke rekbaerheid en afwyking van het kraakbeen van het bekken der barenden, fchoon hy dezelve te voren altoos voor geheel onmogelyk had gehouden. Hy meldt ook, dat hy van dien tyd af by meer vrouwen, gedurende de verlosfing, door gelegde handen op het kraakbeen van de fchaembeenderen, een geraes en knersing der genoemde beenderen zoowel zelfs befpeurt, als ook de waerheid dezer waerneming van meer andere geloofwaardige vrouwen vernomen had. Hy was dus eindelyk overtuigd, dat de kraakbeenders van het bekken zich gedurende de verlosfing verwyden: en voorzeker! wanneer de enkele getuigenis van een' grooten man reeds veel ter bevestiginge eener fteiling bybrengt, zoo moet die van een' PARÉ aen de onze zoo veel te meer kragt byzetten, naerdien hy te voren een tegengefteld gevoelen, 't welk een kundig man niet dan om gegronde redenen varen laet, was toegedaen.

PINEAU haelt het voorbeeld van eene vrouw aen (*), by welke de fchaembeenders dermate uitgerekte waren, dat zy zich over elkanderen lieten fchuiven: dezelfde heeft reeds
in

(*) *Opusc. physiol. c. 8. p. 126.*

in het jaer 1579, in eene byzondere Verhandeling over de *Verwyding der Kraekbeenderen van het Bekken der Barenden*, door de ervaring zoowel als door bespiegelende besluiten, bewezen dat de kraekbeenders van het bekken gedurende de zwangerheid zwellen, om zoo te spreken de werking van eene wigge hebben, en de holte van het bekken verwyden: en wat ook DU LAURENS hem daer tegen inbragt, heeft hy echter den waren zin der stellinge naeuwlyks aengeroerd, naerdien hy ontkent dat de kraekbeenders van het bekken, wanneer zy uit elkanderen wyken, zich ooit wederom vereenigen, of ook slechts, gedurende de zwangerheid, door een toevloed uit de baarmoeder zouden kunnen zwellen, waervan PINEAU in het geheel geen gewag maekt.

GUILLEMEAU (*) heeft in de lyken van zulke vrouwen, waerin hy, terstond na den dood, tot behoud van het kind de Keizerlyke snede verrichtte, de kraekbeenders van het bekken dikker, weeker en slapper dan in den natuurlyken staet gevonden; en daer zulke eene rekking niet oogenblykelyk geschieden kan,

(*) *Les Oeuvres de Chir. traité de l'heureux accouch.*
Liv. 2. ch. 1. p. 295.

kan, maekt hy daeruit het gegronde besluit op, dat die kraekbeenders, gedurende de zwangerheid, zeer langzaam zwellen, en het bekken, naermate van den aanwas der vrucht verwyden, en daerdoor in den ftaet van rekbaerheid, tot doorgang van dezelve, in de geboorte noodig fteflen.

De oude RIOLANUS (*) zegt uitdrukkelyk, dat by vrouwen, na zware verlosfingen, het kraekbeen tufchen de fchaembeenders dikker en weeker dan anders is, en dat het daerdoor fomwylen zoo medegevend wordt, dat men door de eene dy opteligen het eene fchaembeen over het andere kan bewegen; want hy vond, met andere Geneesheeren en Heelmeesters, in zoodanige vrouwelyke lyken, die kort na eene zware verlosfing zyn overleden, meer dan dertigmalen het kraekbeen van de fchaembeenderen zoo fterk uitgerekt, dat tufchen deze beenders, wanneer men van binnen tegen het kraekbeen voelde, eene vlakke holligheid fcheen te zyn. Het zelfde houdt hy mede van de kraekbeenderen tufchen de darmbeenders en het heiligbeen ftaande.

SPIE-

(*) *Anthropogr.* l. 6. c. 11.

SPIEGELIUS (*) meldt dat de kraekbeenders van het bekken, gedurende de zwangerheid, door de vermeerderde toevloed van vochten zwellen, en by zware verlossingen zich verwijden, 't welk hy zelf in de lyken van meer soortgelyke gestorven vrouwen gevonden heeft.

HARVEY (†) stelt zelf den tyd der verlossinge in dat tydskip, wanneer, namelyk, de vereeniging der beenderen van het bekken zoo verre verslapt is, dat het zelve voor den doorgang van het kind genoegzaam kan medegeven.

SCULTETUS (‡) heeft deze zelfde rekbaerheid van het kraekbeen der schaambeenderen in de lyken van drie vrouwen, die uit hoofde van eene onmogelyke verlossing van doode kinderen omkwamen, bewaerheid bevonden.

MEURICEAU (§) rekest de vaster vereeniging der beenderen van het bekken mede onder de oorzaken van moeiljelyke verlossingen, en

(*) *De corp. hum. fabr.* l. 2 c. 24. (†) *De generat. animal. exercit.* l. 7. p. 498. & *exercit.* 58. p. 377. (‡) *Armament. chir. observ.* 78. (§) *Von der Kranckh. Schwang. u. geü. Weiben* 1. T. 2. B. 1. K.

en fchryft juist aen dezelve de zware verlosfingen van oude vrouwen toe, dewyl, naer hy zegt, de beenders van het bekken by dezen door het hoofd van het kind, gedurende de verlosfing, zich zoo ligt niet laten rekken als by die vrouwen, waer de vereeniging dezer beenderen nog geheel kraackbeenig is.

BERTIN (*) houdt niet alleenlyk staende, dat de kraackbeenders van het bekken, gedurende de zwangerheid, op eene geheele natuurlyke wys zwellen, en zich by de verlosfing verwyden; maer hy had ook gelegenheid om twee zwangere vrouwen, van welken de eene na de vierde, en de andere na de zevende maend van hare zwangerheid ftierf, na haren dood te onderzoeken, en vond in beiden de kraackbeenders van het bekken geheel beweeglyk: ook vertoonde hy, in het jaer 1739, openlyk in de geneeskundige gehoorzael te PARYS, onder voorzitting van den Heer BOUVARD, het bekken van eene vrouw, in eene zware verlosfing overleden, en waerin de vereeniging der fchaambeenderen zoodanig gerekt was, dat men iedere helft van het bekken op en neder kon fchuiven. Hy voegt 'er by, dat, wanneer de
uit-

(*) *Traité d'Osteol. T. 3. P. 247.*

uitgang van het bekken, inzonderheid in de verlossing, niet rykelyk medegeeft, de dood van vele kinderen onvermydelyk is, en dat 'er voor de barenden de ongelukkigste gevolgen uit voort moeten komen.

WOLFG: HÖFFER zegt (*), dat, by zware verlossingen, de schaembeenders iets beweeglyker worden, en dat het niet geloofbaer is, dat by zoodanigen deze beenders geweldig uit elkanderen gescheurd, maer allengskens gerekt worden, 't welk, volgens zyn gevoelen, reeds in de zevende maend der zwangerheid zyn aenvang neemt. Wyders zegt hy: “ wanneer de natuur bezig is met de vrucht voortte-
 “ brengen, vertoont zy op deze plaetsen een
 “ slym, en maekt, door middel van het zelve,
 “ de beenders allengskens van elkanderen los,
 “ waerop zy echter na de verlossing, wan-
 “ neer het slym uitgedroogd en verteerd is,
 “ wederom vast worden”.

SMOLLET (†) bewyst de verwyding der schaembeenvereeniging door eene waerneming, wel-

(*) *Hercul. med. L. 7. c. 4. p. 405* (†) *Samml. herseh. Fälle u. Bemerk. in der Hebammk. 2. B. 2. Theil.*

welke hy gedaen heeft aen eene teedere zevenentwintigjarige jongvrouw, die reeds in de agtste maend van haer zwangerheid over pyn en gekrack in deze ftreek onder het gaen klaegde, zonder dat het haer in eenig opzigt bezwaerlyk viel, waerby de Heer SMOLLET eene verwonderlyke verflapping van den band tuschen beide de schaembceenders voelde, zoodat zich dezelve, wanneer zy te bed lag; ligtelyk in diervoegen lieten bewegen, dat ze over elkanderen schenen geschoven te zyn. Zy verlostte gelukkig; en twee maenden daarna was de vereeniging wederom zoo vast als ooit.

BASSIUS (*) heeft dikwerf de oorzaak van het mankgaen van zoo vele kinderen in de vereeniging der beenderen van het bekken gevonden: het is dus klaer, dat door het te vroegtydige gaen of zwaer dragen van vele jonge teedere kinderen de banden en crackbeenders van het kind uitgerek en verzwakt, en de beenders zoo verschoven kunnen worden, dat zy voor altoos hare vastigheid verliezen.

HEIS-

(*) *Observ. anat. Chir. med. Dec. 1. obs. 3.*

HEISTER leert ons in zyne Ontleedkunst (*), dat inzonderheid by jonge vrouwen, in zware verlossing, de schaembeenders uit elkanderen worden gerektd.

VAN SWIETEN (†) merkt aen, dat nevens het dikke kraekbeen der schaembeenderen, 't welk EUSTACHIUS naeuwkeurig beschreven heeft (‡), nog eene meenigte, om zoo te spreken, van peesachtige draden, die zeer veêrkragtig zyn, over de geledingen der beenderen van het bekken loopen, en ze geheel bedekken; en hy voegt 'er by, dat de kraekbeenige vereeniging dezer beenderen haer sterke veêrkragt daerdoor verkrygt, dat zy zich, gedurende de verlossing, door het aendringen van het kind laten uitrekken, en zich, zoodra het uittrekkende vermogen ophoudt, door hare veêrkragt van zelve wederom in hare plaets te rug trekken.

MORGAGNI (§) vond, in zyne openingen van lyken, de voorste en achterste vereeniging der

(*) *Comp. anat.* §. 137. (†) *Comment. in HERM. BOERHAVE aphor. T. 4. §. 1316.* (‡) *Tab. 43. c. 1. p. 210.* (§) *Von dem Sitze und Urs. der Krank. 3. B. 3. Abschn. 48. Brief. 1783.*

der beenderen van het bekken buitengemeen flap en los, en houdt staende dat deze verflapping door de natuur allengskens geschiedt, en even dus door dezelve wederom allengskens weggenomen, en de verlosfing zoo veel mogelijk gemakkelyk gemaekt wordt.

CAMPER (*) zegt, de toevloed der vochten fchynt, gedurende de zwangerheid, de kraackbeenders en banden te verflappen, welke verflapping ook fomwylen nog lang na de verlosfing aenhoudt. Eene vrouw van een zeer fterk ligchaem ftierf drie dagen na de verlosfing. By onderzoeking in het lyk vond men de fchaembeenders beweeglyk. Daer is dus geen twyffel dat de fchaembeenders, by zware verlofsingen, uit elkanderen gaen en medegeven; doch zy bekomen zeer rasch wederom hunne vastigheid.

MONRO (†) befluit, uit de byeenvallende beweging tusfchen het darm- en heiligbeen, welke hy by verfcheiden kraemvrouwen heeft waergenomen, uit de gedurige pyn op die plaets, waerdoor zy noch staen noch zitten kun-

(*) Betracht. über einige Gegenst. aus der Geburt. aus dem Holländ. 1. Th. (†) Smellie Samml. versch. Fälle u. Bem. in der Hebamm. 2. B. 2. Bsch.

kunnen, en uit het gevoel van eene nederzakking tusfchen de heupbeenders, dat de banden en kraekbeenders in de verlosfing niet weinig moeten verflapt zyn, hoewel hy, door het gevoel, geene byzondere verandering heeft kunnen waarnemen.

ALIX (*) behandelde een zesjarig, anderszins gezond, knaepje, 't welk op zyne beenen niet ftaen konde: zoo vack hy dit ondernam kreeg het zelve hevige fmerten in de ftreek van de bekkenvereeniging: by het onderzoek vond hy de beenders van het bekken beweeglyk; en naerdien het knaepje reeds van dien ouderdom was, twyffelde hy aen deszelfs volkomen herftelling: desniettegenftaende leide hy het een breed windfel vast om het bekken, 't welk het dag en nacht moest dragen, en liet het weeklyksch een koud bad gebruiken: gedurende dezen tyd moest het inwendig het *Elixir* van **HALLER** nemen. Deze behandeling was, tegen verwachting, van zulk een goed gevolg, dat het lydertje na drie maenden met behulp van een' kruk, in de zesde maend met een' ftok, en binnen een jaer zonder eenige hulp alleen gaen konde.

BEN-

(*) *Obfero. chir. Fasc. 3.*

BENTELY (*) verzekert, dat men de be-
weegbaerheid der kraekbeenderen van het Bek-
ken, in de lyken van vele vrouwen, die kort-
lings voor, in of na de verlossing gestorven zyn,
en in de ontleedkundige Zael te STRAETS-
BURG ontleed werden, zoo klaerblykelyk
heeft waergenomen, dat men ze duidelyk
zien en met daeropgelegde vingeren voelen
konde.

Deze zelfde en foortgelyke waarnemingen
vindt men nog somtyds in de schriften van
vele andere geloofwaardige Schryveren: dan
het is verloren moeite, alle die plaetsen uitte-
trekken; want voor hem, die een behoorlyk
vertrouwen heeft op de waerheid der waer-
nemingen van zulke mannen, wier voorbeelden
ik zoo even heb aengehaeld, voor die zyn ze
gewisfelyk genoegzaam overtuigende; en by
wien ze niets gelden, by dien gelden de voor-
beelden van nog honderd andere Schryveren
ook niets; en hy, die de gebeurtenissen,
door zulke mannen geboekt, ontkend, zou
mogelyk in staet zyn om ze te ontkennen,
al hadde hy ze ook zelfs voor zyne oogen, en
is

(*) *Disfert. de sect. synchondros, osf. pub. Regentor.*
p. 25.

is voor geene overtuiging vatbaer. Om echter ook de geenen, die de rekking der kraekbeenderen van het bekken, en deszelfs natuurlyke verwyding in de verlossing, door nog meer Schryvers begeren bekrachtigd te zien, te vrede te stellen, zal ik slechts nog eenige plaetsen, die ik om ruimte te winnen niet wilde uitschryven, kortelyk opgeven, en ook uit deze, om dezelfde reden, slechts de merkwaardigste voorstellen.

ARISTOTELES *De hist. animal.* L. 7.

GALENUS *De usu partium* L. 4.

AETIUS ANTIOCH. *Tetrab.* 4. *Serm.* 4.
C. 22.

VESLINGIUS *Syntagn. anat.* p. 13.

JAK: CARPUS *Comment. in Miendin.*

ALEXAND: BENEDIKTUS *Anat.* L. 5. C. 3.

SYLVIUS *Ifagoge anat.*

FERNELIUS *Pathol.* L. 6.

GORRÄUS *Comment. Hipp. Libr. de natura pueri.*

LAURENTIUS *Anat.* L. 8. *quaest.* 33.

FELIX PLATERUS *Anat.*

ROSESTUS *De partu caes.*

CASP. BAUCHINUS *Theatr. anat.* L. 1.
C. ult.

JOH: MATHAEUS *Cent. Med. Quaest.* 89.

CASP.

CASP. BARTHOLINUS *Cantroy. anat. Quaest. 15.*

DANIEL SENNERTUS *Pract. med. Lib. 4. Part. 2. Sect. 6.*

SANTORINI *Observ. anat. C. II.*

J. C. BECKER *Tract. de paidioktonia. p. 32. § 23.*

HALLER *Element. Physiol. T. 8. Pars. 1. p. 435.*

BOUVARD *Quaest. med. an osfa innom. in gravidis & parturientibus diducantur. PARIS.*

GÜNZ *Comment. de Commodo parturientium Situ LIPS. 1742.*

PALFIN *Beschryving der Beenderen van het menschelyke Ligchaem.*

VERDIER *Beschz. des menschl. Köpp. I Ch. 88. S.*

LOUIS *Mem. de l'Acad. Roy. de chir. de l'ecart. du bassin. T. 4. in 4°. p. 63. 8°. pag. 101.*

RICHTER *Chir. Bibl. I. B. 1. St. 13. S.*

3. B. 3. St. 503. S. 5. B. 2. St. 206. S.

PLENCK *Anfangsgz. der Geburtsh. 2. C.*

2. H. 1. H. 7. Absch. 144. S.

STEIDELE *Lehzt. von der Hebammk.*

I Ch. 1. H. 1. A.

JUMELIN in HUNTER'S *Bemerkt. über die*

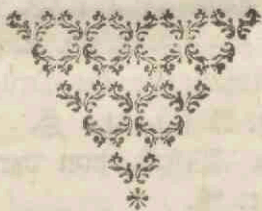
Zetr. der Schaaml. und ROZIER Journ. de

Phys. Sept. 1778. p. 189.

LODER *De Sect. Synchondr. osf. pub. in partu*

diffic.

Men vindt, in de bovenaengehaelde verhandeling van den Heer LOUIS, eene meenigte waarnemingen van de grootfte en ervarenfte mannen; mannen, die de waerheid beminden en naer behooren waernamen, en welken men, indien men alle vooroordeelen verzaken wil, en een weinig ondervinding heeft, onzydiger wys niet kan tegenspreken. Een ieder kan zich, door de gezegde verhandeling, genoegzaam overtuigen dat het Bekken, in eene moeiljelyke verlossing, aenmerkelyk kan verwyd worden, gelyk ook, dat in den hoogsten trap van deze rekking de beenders van het Bekken geheel van elkanderen kunnen losraken.

 VERHANDELING

OVER DE

NATUURLYKE LOSWORDING

DER

SCHAEMBEENDEREN.

Uit het Hoogduitsch van den Heer J: MOHRENHEIM.

DE loswording der schaembeenderen, en hunne volkomen uit elkanderwyking, is als eene niet zeldzame uitwerking der natuur, in moeiljelyke verlosfingen, reeds even zoo lang als de uitrekking der kraekbeenderen zelve waergenomen; en mannen van even groot aanzien en geloofwaardigheid hebben ze deels te gelyk met de eerstgenoemde, deels enkel in meenigte aengeteekend: het is bovendien een zeer natuurlyk gevolg dat kraekbeenders, die zich, gedurende de verlosfing, laten uitrekken, in het einde, wanneer het geweld boven de maect van hare vereeniging vermeerderd wordt, losraken, en geheel uit hunne famenvoeging wyken moeten. Laet ik eenige der-

Yy 3

ge-

gelyke gevallen uit de beste Schryveren ten voorbeelde aenhalen.

GUILLEMEAU (*) heeft, onder een getal van vyf honderd barende vrouwen, verscheiden gevonden, waer hy niet slechts by de verlossing het kraken der uit elkanderwykende schaambeenderen duidelyk hoorde, maer 'er zelfs zynen vinger van buiten tusfchen de scheiding konde liggen.

SANTORINI †) heeft, by overleden kraemvrouwen, de loswording der schaambeenderen mede zoo duidelyk waergenomen, dat hy tusfchen dezelve zyn duim konde inleggen; 't geen hy juist van die al te gespannen uitrekking der kraekbeenderen, die by de vrouwen door de natuur zelve geheel byzonder zyn geschikt, afleidt.

SMELLIE ‡) heeft, na de eerste verlossing van zekere vrouw, eene duidelyke afwyking des darmbeens van het heiligbeen waergenomen; doch de vrouw kon, na het gebruik van
kou-

(*) *Les Oeuvres de Chirurgie, traité de l'heureux accouchement. Liv. 2. ch. 1. p. 295.* †) *Obs. anat. 6. xi.* ‡) *Sammlung besondrer Fälle und Bemerk. in der Hebammenkunst 2. B. 1. Bemerk.*

koude baden, met behulp van een' stok wederom gaen, en baerde nog meer kinders, hoewel dit deel, 't welk zyn vorige sterkte en vastigheid nooit wederom verkreeg, daer gemeenlyk iets by moest lyden.

SMOLLET zag (*), by den Heer LAWRENCE, een gedroogd bekken van eene kort na de verlosfing overleden vrouw, waer ieder van de drie beenderen van het bekken byna een duim van den anderen was afgeweken: ook heeft hy, by den Heer HUNTER, een foortgelyk bekken gevonden.

De oude VERDIER verhaelt (†), dat de Heer SOUMAIN by eene juffer van agttien jaren, in eene moeiljelyke verlosfing, eene duidelyke kraking heeft gehoord, waerdoor de schaembeenders geheel van elkanderen losrukten: hy befpeurde dit zelfde in drie achtereenvolgende verlosfingen van dezelfde vrouw.

GREGOIRE en DUVERNEY (‡) hebben niet flechts deze loswording der schaembeenderen, maer die van het heiligbeen en de
darm-

(*) Ibid. 2. B. 2. Bemerk. (†) Anat. Beschry-
ves menschl. Körper 1. Th. 88. S. (‡) Ibid. 89. S.

darmbeenderen by eene veertigjarige vrouw, die in hare tiende verlossing stierf, waergenomen.

Soumain en Arnaud vonden (*) insgelyks, dat de schaembeenders, in de verlossing van eene dertigjarige vrouw, klaerblykelyk van elkander gerukt waren.

Lepinard (†) opende, in 't *hotel de Dieu* te Parys, het lyk van eene vrouw, die, na eene zware verlossing doorgestaen te hebben, overleden was, en by wie de losgeraekte schaembeenders slechts eenen halven duim uit elkander stonden.

Deisch (‡) bevond, gedurende de afhaling van een ontherfend hoofd, dat de schaembeenders met een sterk geplof van elkander sprongen; en hy zag, op de ontleedkundige Zael te Straetsburg, in het lyk van eene overleden kraemvrouw, de schaembeenders omtrent drie lynen breed van elkanderen verwyd.

Lu-

(*) Ibid. (†) Ibid. pag. 90. (‡) *Disfert. de necesf. in part. praetern. instr. applicatione ARGENTORATI 1740.*

LUDOVICI verhaelt, in eene afzonderlyke Verhandeling over de *Loswording der Schaembeenderen by Verlosfingen* (*), een geval, waerby in eene moeiljelyke verlosfing de fchaembeenders van elkanderen los raekten, en de vrouw, terwyl men naderhand tegen de onnatuurlyke beweeglykheid van deze beenderen geen midelen gebruikte, mank ging.

MORGAGNI vond niet alleenlyk in eene overleden kraemvrouw, na eene zware verlosfing, de voorfte en achterfte vereeniging der beenderen van het Bekken van elkanderen gefcheiden (†); maer hy voelde ook by een foortgelyke nog levende een duidelyke afstand tusfchen de fchaembeenders (‡).

ACREL (§) befchryft de gefchiedenis der ziekte van eene vyfentwintigjarige juffer, by wie zich, vyf weken na de verlosfing, eene verzameling van etter in de ftreek der fchaembeenderen vertoonden. Men opende dit gezwel, en vond de fchaembeenders van elkanderen gefcheiden en met beenbederf aen-

(*) *Ephem. nat. cur. Ann. 1672. obs. 255. § p. 913.*
(†) *Von dem Sitze und urfachen der Krankheiten.*
3. B. 3. Wtsch S. 1773. (‡) *Ibid. pag. 1782.*
(§) *Chirurgifche Hôpifalle 1. B. S. 428.*

getast. Kort daarna vertoonde zich, uit de uiteinden der afgeweken schaembeenderen, jong versch vleesch, 't welk allengskens wederom beenachtig werd, en de schaembeenders in diervoegen samen vereenigden, dat de zieke in de elfde week geheel hersteld was.

HALM bericht zeer omstandig (*), hoe by eene barende vrouw, waer het hoofd in den ingang van het Bekken stond, de schaembeenders, terwyl het hoofd iets naer beneden zakte, uit elkander sprongen. Alle ween verdwenen terstond; en wanneer men onderfloeg, bevond men dat het hoofd wederom iets teruggeweken, en 'er eene hand was voorgekomen, waerop de keering ondernomen wierd.

DELAMALLE heeft een vrouw, zesendertig jaren oud, van een kind, 't welk met de billen in het Bekken kwam, door de keering verlost. Veertien dagen daarna klaegde zy over pynen in de linker heup, en over onvermogen om het linker been te bewegen; ook konde men daarmede geen de minste beweging maken, zonder haer de gevoeligste
py-

(*) *Soc. med. Hav. collect. vol. 2.*

pynen aentedoen. Door dadelyk toegebragte hulp, bevond zy zich welhaest wederom zoo wel, dat zy dacht geheel hersteld te wezen; doch zy werd kort daarna overvallen door eene tusfchenpoozende koorts, die welhaest in eene aenhoudende veranderde, en door zoo vele toevallen verergerd was, dat ze de lyderes op den tweeënveertigften dag na de verlosfing wegsleepte. De Heer DELAMALLE vertoonde het bekken in het openbaer, in eene vergadering der koninglyke *Akademie* der Heelmeesteren te PARYS (†): het linker darmbeen was van het heiligbeen losgeraekt, en op drie lynen van het zelve verwyd.

ALIX verhaelt (‡) de geschiedenis van eene barende vrouw van agttien jaren, die van eene zeer teedere ligchaemsgesteldheid was. Zy bragt, door een zware verlosfing, een kind met een zeer groot hoofd ter weerd. Wanneer zy van den kraemstoel, waerin zy verlost had, oprees, zeeg zy, onmagtig om te staen, ter neder, en klaegde over hevige pynen in de streek van de vereenigingen der
been-

(*) *Mem. de l'Acad. de Chir. à PARIS T. 4. 4°.*
pag. 96. (†) *Observ. Chirurg. Fasc. 3.*

beenderen van het bekken. Wanneer de Heer ALIX haer onderzocht, vond hy de schaambeenders zoo verre van elkander verwyd, dat hy 'er gemakkelyk een' vinger tusfchen in kon leggen. Beide ongenoemde beenders waren even zeer beweeglyk, waeruit men ligtelyk vermoeden kon, dat ook hunne vereeniging met het heiligbeen ophield. Door eene zeer geftrengte rust, en door het gebruik van een band, werd ze reeds op den derden dag zoo goed hersteld, dat ze onverhinderd hare bezigheden kon waarnemen. Voor het overige was de kraem zeer wel en vry van alle kwade toevallen. (Een nieuw bewys voor alle ongeloovigen, die het voor onmogelyk houden dat het bekken zich, in zware verlosfingen, verwyd; dat de vereeniging zyner beenderen losraken, en daarna wederom heelen kan).

Ik zoude hier nog eene meenigte van dergelyke gevallen kunnen bybrengen; dan om niet gedurig dezelfde zaek te herhalen, zal ik slechts nog eenige plaetsen der beste Schryveren, waer men foortgelyke waarnemingen kan aenteeekend vinden, hier kortelyk byvoegen.

AVICENNA *L. 3. Fen. 21. tract. 1. cap. 2.*

RABBI ZOAR *Exod. c. 1.*

GALENUS *De usu partium* l. 4.

JOH: RIOLANUS, JUNIOR, *Anthropogr.*
L. 6. c. II.

CASP: BARTHOLINUS, *Cantrov. anat.*
Quaest. 14.

THOM: BARTHOLINUS, *Anat.* l. 4. c. 16.

HARVAEUS, *De generat. animal. exercit.* 57.

GENTILIS, *Comment. Avicennæ.*

GABRIEL DE ZERBIS, *Anat.*

CORN: SOLINGEN, *Chirurg. sonderli.*
Anmerk. von Frauen und Kind. 722. S. en
Embryulc. observ. 16, 23, 25, 52.

STALPART VAN DER WIEL, *observ. varior.*
cent. I. observ. 66.

PAUL BARBETTE, *Mediciniſch / Chirurgiſch*
und Anatomische Werke 105. S. und
ebendess. Arzneypraktik. 324. S.

PARÉ *Oper. lib.* 23. c. 14.

DIEMERBROECK *Anat.* l. 9. c. 16.

DEVENTER *Nov. lumen obst.* c. 3. S. 3.
p. 18.

PEU *Pratiques des accouchem.* L. I. S. 12.
p. 184.

MURALT *Anat. Colleg.* p. 238.

WEITBRECHT *Syndesm.* p. 172.

HALLER *Elem. physiol.* T. 8. p. I. pag. 435.

Commerc. Litt. Norimb. A. 1741. p. I.

MORGAGNI *Adversaria. adv.* 3. *animad.* 15.

BUCHWALD *Disfert. de caus. part. diffic. Hafn.* 1740.

PLEVIERS *Vroedkunst* p. 37.

LOUIS, *Mem. de l'Acad. Roy de Chir.*
T. 4. 4°. p. 63. in 8°. p. 101.

RICHTER *Chir. Bibl.* I. B. I. St. 15. S.

Beantwoording der Tegenwèrpingen.

Nu is 'er nog overig ook gewag te maken van die Schryveren, die deels de natuurlyke verwyding van het bekken, deels de losraking van deszelfs beenderen of beiden te gelyk tegenfpreken.

De zonderlingste van dezen zyn de zoodanigen, die wel eene zwelling der kraekbeenderen van het bekken, gedurende de zwangerheid, en eene in de verlossing natuurlyke rekking, maer geene natuurlyke loswording derzelve voor mogelyk houden: van dit gevoelen zyn de volgende,

FERNELIUS *Pathol.* L. 6.

LAURENTIUS *Anat.* l. 8. *Quaest.* 33.

MAURICEAU *von den Krankheiten schwang. und geb. Weiber* I. C. 2. B. I. H.

PALFIN *Beschryving der Beenderen van het menschelyk Ligchaem en eenige anderen:*
doch

doch het is baerblykelyk hoe weinig grond zoodanig gevoelen heeft, zoo rasch de rekbaerheid der kraekbeenderen erkend wordt, naerdien men zeker weet, dat deze zich toch slechts tot op een' zekeren trap kunnen laten rekken.

Wanneer dus deze uittrekkende kragt grooter wordt, dan de kragt van het geheele samenstel, dan moeten de kraekbeenders noodzakelyk geheel van elkanderen losgemaekt worden. De uittrekkende kragt is het hoofd van het kind, door de ween voortgeduwd: dit wordt, by de intreding in de holte van het bekken van alle zyden, puntig, en werkt dienvolgens op de holte van het bekken, volgens de wetten van de wigge, waeruit dus volgt dat de uittrekkende kragt ver boven de kragt van het geheele samenstel kan toenemen, wanneer men nagaet hoeveel het geweld van het dringend hoofd door zyn wiggevormig indringen wint; en de mogelykheid van de natuurlyke loswording der schaambeenderen is by gevolg onloochenbaer, zoo rasch men de rekbaerheid der kraekbeenderen van het bekken vooronderstelt.

Het getal der geenen, die de verwyding, en tevens de loswording of ieder in het by-

zon-

zonder verwerpen, is wel grooter: dan dewyl zy, of in het geheel geene, of zeer onvoldoende redenen daer tegen inbrengen, acht ik het onnoodig breedvoerige uittreksels uit hunne schriften te maken, en zal slechts voor de geenen, die lust hebben hunne tegenwerping te doorbladen eenige der zoodanige plaetsen hier aenwyzen.

COITERUS *Osteolog.*

FUCHSIUS *Comment. in Hippocr.*

VOLCHERUS *De osteolog. inf.*

VESALIUS *Anat. L. I. c. 28. p. 152.*

DOLÆUS *Encycl. med. L. 4. c. 7. p. 934.*

DULAURENS GUILLEMAU *de l'heureux accouch. L. 2. ch. I.*

MARCHETTE *Anat. c. 8. p. 86.*

COLUMBUS *De re anat. L. I. c. 28. de Osteolog.*

GOELICKE *Med. for. Spec. 4. § 29.*

SPINDLER *Observ. 76. p. 142.*

FRANK VON FRANKENAU *Satyr. med. 8. § 2. p. 142 & 165.*

CRAANENS *Oecon. animal. de exortu hom.*

Quaest. 31. p. 299. & tract. de hom. cap. 253.

ANIMAN PARAEN *L. 5. part. 2. Sect. I. § 13.*

VAN MECKREN *Obs. med-Chir. L. 8. p. 272.*

DIONIS von Erzeug. und Geh. des menschen 3. B. I. H.

NENTER *Physiol. med. C. 2. memb. 3.*

ROEDERER *Elem. art. obst.*

STEIN *kurze Beschreibung eines Pelvi-*
meters.

V: KRAFF *Anat. versuche und Anmerkungen über die eingebild. Erweit. der Beckenhöhle / und andere mehr.*

Enigen van dezen ontkennen slechts de verwyding of loswording der schaembeenderen in de verlossing; anderen trachten hunne tegenwerpingen door Ontleeden menschelyke Natuur- en Wiskundige bewyzen te ondersteunen; doch op welken grond kan men thans de onrekbaerheid der kraackbeenderen van het bekken staende houden, daer van ouds her alle kraackbeenders van het menschelyke ligchaem, door de vermaerdste Ontleedkundigen, rekbaer en veêrkragtig zyn bevonden, en even dus tot hiertoe door de beste menschelyke Natuurkundigen beschreven zyn? Hoe kan men toch uit *Physiologische* gronden het tegendeel van eene zaak, die door de eerlykste mannen zoo veelvuldig waergenomen en zoo stipt aengeteekend is, slechts willen bewyzen?

Het is by gevolg niet alleen, volgens de stellingen der Ontleed- en menschelyke Natuur-
I. Deel. IV. Stuk. Zz kunde;

kunde, uitgemaakt dat de kraekbeenders van het bekken rekbaer zyn, en dus het bekken, gedurende de verlossing, door de natuur verwyd kan worden; maer het is ook, uit kragt der bovenaengehaelde voorbeelden, van zoo vele waernemingen eene zekerheid, dat de beenders van het bekken in moeiljelyke verlossingen, door de natuur dikwerf zyn losgemaakt, en by gevolg meenigmalen kunnen losgemaakt worden: myne proefneming met den houten natgemaekten wigge in het bekken, in water geweekt, bevestigt het zelve.

Iets meer, ter bekragtiging van deze stelling, aentehalen zoude overtollig zyn, daer zy reeds sedert lang door meer anderen genoegzaam zyn bewezen. Men kan deze bewyzen by **GUILLEMEAU, CASP. BARTHOLINUS, LOUIS, MORGAGNI, LODER**, en op nog meer andere aengehaelde plaetsen nazien, waer men, benevens de overtuigende waernemingen, ook de tegenwerpingen der tegenstreveren, deels enkel deels gezamenlyk, verklaerd en volkomen wederlegd zal vinden.

De Heer **WILLEM STEIN** zegt wel, in zyne korte beschryving van een' Bekkenmeter, dat, indien het waer was, gelyk de Heer

LEVRET, HUNTER en CAMPER gelooven, dat het bekken zich laet verwyden en uitrekken, hy niet op een' Bekkenmeter had behoeven te denken. Wyders zegt hy zeer vele moeiljyke verlosfingen met de tang, en met zeer veel geweld te hebben verricht, zonder ooit aen het bekken de minste verandering waergenomen te hebben. Hy had zelfs ook gelegenheid om in het ligchaem van eene barendende vrouw, in zulke omftandigheid overleden, het bekken naeuwkeuriger te kunnen onderzoeken; doch hy vond niets, dat eene verwyding had kunnen doen vermoeden. Hy gelooft dus, dat de verwyding een valsch aengenomen gevoelen is, en dat het bekken het hoofd van het kind samendrukt, en by gevolg door het hoofd niet kan verwyd worden; waer omtrent de Heer RICHTER (*) het volgende aenmerkt.

“ Niets is 'er tegen de ondervinding van
“ den Schryver intebrengen; maer men heeft
“ ook tegenovergestelde proeven; want op
“ welke proeven toch zal men vertrouwen,
“ byaldien men aen die van een' SMELLIE,
“ MORGAGNI, HUNTER, enz, geloof wil wei-
“ ge.

(*) Chir. Blüt. 3. B. 3. St. 501. S.

“geren. Doch de grond, die op de mindere
 “vastigheid van het hoofd met opzigt tot
 “het bekken berust, schynt my naeuwlyks
 “toereikende te zyn, daer men dagelyksch
 “ziet hoe de etter de mergpypen der sterkste
 “cylindrische beenderen, hoe de veelvoe-
 “tige gewassen, het voorhoofd en de holten
 “der kaken tot eene buitengemeene grootte
 “uitzetten, om niet te spreken van vele
 “andere soortgelyke gevallen”.

De Heer STEIN verhaelt nog een ander
 byzonder geval. Eene eerstbarende vrouw,
 welke vergroeid was, stierf onverlost, nadat
 zy zes dagen lang in arbeid was geweest. Haer
 bekken was zeer wanstallig en eng, en schoon
 men bevond dat het hoofd van het kind door
 het geweld der ween saemgedrukt was, was
 echter de holte van het bekken in het minste
 niet veranderd, noch minder de beenders van
 het bekken losgeraekt, waerop ook de Heer
 RICHTER (*) het volgende aenmerkt: “zoude
 “men kunnen vaststellen, dat in het geval
 “van eene aenmerkelyke wanstaltigheid van
 “het bekken zyne geledingen ook somwylen
 “tegennatuurlyk gesteld zyn? Dat dezelve
 „ oor-

(*) Tijds. Wiss. 3. B. 3. S. 502. S.

“ oorzaak, die de beenders van het bekken
“ krom doet worden, ook fomtyds invloed op
“ hunne geledingen heeft, eene foort van
“ famengroeijing (*) mackt, of hun in dier-
“ voege veranderd, dat ze geene uitrekking ge-
“ hengen? Voor het overige is 'er geen twyffel
“ aen, dat eene dadelyke loswording der been-
“ deren van het Bekken in hunne geledingen
“ iets zeldzaems en tegennatuurlyk is; doch
“ het verschil is hier ook niet over eene ge-
“ heele loswording, maer slechts over eene
“ opzetting der tusfchengelegen kraackbeende-
“ ren, en eene daerdoor veroorzaakte ver-
“ wyding van het Bekken, die reeds gedu-
“ rende de zwangerheid voorvalt, doch ten
“ tyde der verlosfinge door het hoofd van
“ het kind niet weinig vergroot, en door de
“ verflapping en weekwording der banden be-
“ gunftigd wordt”; en wederom (†) “ bewy-
“ zen Proefnemingen aen zwangere ligchamen
“ baerblykelyk, dat de banden der achterfte
“ Aeneenhegtingen (§) zeer uitrekbaer zyn”
Ik zelf heb eenigemalen by jonge vrouwen,
die kort na eene zeer zware verlosfing over-
leden waren, zeer duidelyk bevonden, dat
niet

(*) Anchylofis. (†) Chir. BIBL. 5. B. 2. St. 206. §.
(§) Simphyses.

niet slechts de tusfchenleggende kraekbeenders, inzonderheid opgezet en breeder, en de banden flapper waren, maer dat 'er ook eene kleene, doch echter bemerkbare beweging tusfchen de beenderen van het Bekken zelve stand greep.

ROEDERER is van gevoelen, dat eene verwyding van het Bekken nimmer noodzaeklyk zy, omdat het hoofd van het kind fchier altoos met eene kleener middenlyn dan den ingang van het Bekken gevonden wordt. Vermoedelyk besluit hy, even als sommige andere der hedendaegfche Schryveren, uit dooden op levenden. Dan men befchouwe slechts het hoofd van een geraemte van een kind, met een uitgedroogd Bekken, zonder zachte deelen; men befchouwe daerentegen een kinderhoofd, met zyne bekleedfelen bedekt, en met herfenen gevuld met een Bekken, waerin noch pisblaes, endeldarm, noch andere zachte deelen zich bevinden; en men zal zien welk een aenmerkelyk onderscheid 'er tusfchen beiden plaets heeft, en met hoe veel meer moeite het hoofd van het kind moet doorgaen, dan men zich zulks zonder voorwerp kan verbeelden.

Daer nu de natuurlyke verwyding van het Bekken, in de verlossing, door genoegzame
gron-

gronden bevestigd, en de mogelykheid eener natuurlyke loswording der schaembeenderen door zoo vele waarnemingen buiten twyffel gesteld is, blyft 'er nu niets overig, dan om ook op de voordeelen, die aen barenden door eene natuurlyke of kunstige loswording der schaembeenderen ontstaen, eenigzins acht te geven.

Het grootste voordeel van dusdanige loswording is de verlenging van de ruimte, tusfchen de vereeniging der schaembeenderen tot aen het heiligbeen, gelyk ook van het eene schaembeen tot aen den tegenoverstaenden hoek, tusfchen het darm- en heiligbeen. Dit wordt wel door eenigen, die deze kunstbewerking afkeuren, ontkend, terwyl zy voor-geven dat het Bekken daerdoor slechts van de eene zyde tot de andere wyder wordt, en dat de kleene middenlyu van den ingang daerby niets van belang wint. Wel is waer dat, na de loswording der schaembeenderen, de ruimte tusfchen beide de darmbeenders, dan die tusfchen het schaem- en het heiligbeen, grooter wordt; maer ook deze ruimte, en voornamelyk die van het eene schaembeen tot den tegenovergestelden hoek, is aenmerkelyk genoeg om de verlossing te bevorderen; en ik zal, zonder

der te herinneren dat in moeijelyke verlosfingen ook flechts eenige lynen meer aen den kleenen middenlyn van den ingang meenigwerf genoegzaam zyn, om de geheele verlosfing gelukkig te voleindigen, hier die geenen, welke van een tegenovergesteld gevoelen zyn, alleenlyk naer de wiskundige betooging van den Heer KAESTNER (*) wyzen, waerin dezelve op het naeuwkeurigfte bewyst, hoe verre de ruimte tusfchen het fchaem- en heiligbeen door de loswording der fchaembeenderen vergroot wordt.

Ook heeft de Heer LODER †), by eene proefneming over de loswording der fchaembeenderen, in het Bekken van een lyk gevonden, dat, wanneer hy de fchaembeenders een' en een' halven duim van elkanderen verwydde, de kleene middenlyn van den ingang een' halven duim verlengd werd. De Heer SIGAULT en SIEBOLD hebben mede opgemerkt, dat het Bekken, na deze kunstbewerking van voren, achterwaerds merkelyk verwyd werd. En ik zelfs heb gelegenheid gehad, om dit in het lyk van eene kraemvrouw, die kort na eene zeer
zwa-

(*) LODER *de Sed. fynchontr. of. pubis in partu diffic.* Goettingæ 1778. †) *Ibid.*

zware verlosfing overleed, waertenemen. Zy was zeer klein, en gedurende twee dagen vruchteloos in arbeid, totdat ik geroepen werd. Ik vond haer reeds geheel verzwakt, den polsflag klein en het kind dood; ik haelde het eindelyk na veel moeite met de tang af, waermede het geheele hoofd faemgedrukt moest worden, om door het buitengemeen naeuwe Bekken te kunnen komen: zy ftierf nog op denzelfden dag, waerom ik aen de overleden, met een terftond na de geboorte gestorven kind, beproefde op welk ecne wys de verlosfing zoude hebben kunnen voortgaen; doch het konde 'er op geenerlei wys doorgebracht worden. Ik mat het Bekken, en vond dat dezelfs kleene middenlyn flechts twee duim negen lynen, en de groote vier duim elf lynen was. Ik maekte hierop de fchaembeenders los, en verwydde dezelve een' duim, waerdoor de kleene middenlyn drie lynen won; en het kind ging 'er nu door. Ik verwydde ze daerna één en een' halven duim; en de kleene middenlyn won even zoo veel als te voren.

Laet ik nu, uit alle tot hiertoe aengehaelde waernemingen, en daerovergemackte aenmerkingen, eenige noodzakelyke gevolgen trekken, en de daeruit voortvloeyjende Leerftellingen

'er byvoegen, om myn besluit, over de natuurlyke Verwyding en Loswording van het Bekken in de Verlosfing, kortelyk optegeven.

L E E R S T E L L I N G E N .

- I. De kraekbeenders, liggende tusfchen de beenders van het Bekken, zyn by de vrouwen, voornamelyk by zulken, die reeds gebaerd hebben, breeder, buigzamer, medegevender dan by het andere geflacht; en de banden zyn dunner, zwakker en flapper.
- II. De banden en kraekbeenders worden, reeds gedurende de zwangerheid, waer men baerblykelyk eene vermeerderde tocvloed van vochten in het Bekken en aen de tceldeelen waerneemt, buitengewoon bevochtigd en verflapt: hierdoor zetten zy op, verwyden de ruimten tusfchen de beenders van het Bekken, en daerdoor noodzakelykerwys het Bekken zelve.
- III. De vereenigingsvlakten der Darmbeenderen en van het Heiligbeen hebben beurtelings kleene verhoogingen en verdiepingen, gelyk ieder sponsachtig been
on-

onder zyne uitwasfen : tusfchen deze beide vlakten ligt een tamelyk breed en medegevend kraekbeen, 't welk de verhoogingen overdekt, en de verdiepingen voor het grootfte gedeelte opvult.

IV. Deze onderlinge invoegingen laten alleszins toe, dat deze twee beenders, even als een beennaed, voornamelyk daer zy nog een rekbaer kraekbeen tusfchen zich hebben, uit elkander gerekt doch niet op- of nederwaerds beweegd kunnen worden.

V. Dat de ongelyke verhoogingen en verdiepingen ter fterker bevestiging der beenderen van het Bekken gefchikt zoude zyn is volkomen valsch; want was dit noodzakelyk, dan zoude het niet te begrypen zyn waerom de wyze natuur, ter volkomen bevestiging, niet ten eene-mael het geheele Bekken uit één Been gevormd heeft.

VI. Naerdien de natuur, die niets zonder oogmerk doet, het Bekken niet uit één, maer uit meer Beenderen gevormd heeft, is het ligtelyk te bevroeden, dat zy de
ver-

verwyding van het Bekken ten doel moet gehad hebben.

VII. Lieden, die den geheelen dag veel loopen of lasten dragen, zyn 'savonds merkelyk kleener: dit ontstaet hier uit, dat over dag de kraackbeenders, die zich tusfchen de wervelbeenders bevinden, door de zwaerte van het ligchaem byeengedrukt worden, waerentegen dezelve, gedurende den flaep, deels door hare eigen veêrkragt, deels ook door steeds toevloeiende vochten, zich wederom opbeuren en dikker worden; en naerdien de kraackbeenders van het Bekken met die tusfchen de wervelbeenders eenigerlei hoedanigheid hebben, zoo is dit een overtuigend bewys van hunne veêrkragt.

VIII. Het kraackbeen tusfchen de fchaambeenders wordt fomwylen, doch die, welke achterwaerds gelegen zyn, nimmer, behalve in zeer oude ligchamen, beenachtig gevonden.

IX. Eene onmiddelyke vereeniging der beenderen van het Bekken is in de jonge jaren een zeer buitengemeen verfchynfel; doch

doch by oude lieden, waer de kraekbeenders reeds beenachtig zyn geworden, en met de beenders zelve één ligchaem uitmaken, kan deze foort van vereeniging wel gevonden worden.

X. Dat in een Bekken, waer de beenders onmiddelyk met elkanderen vereenigd zyn, geene verwyding zonder loswording mogelyk is, gelyk vele doorgaens willen staende houden, dit is zoo klaer dat het belagchelyk zoude zyn de zaek in twyffel te trekken, waerom dienaengaende geene waerschuwing noodig is. Doch gelukkiglyk heeft deze vereeniging, behalve, gelyk reeds gemeld is, by eenige zeer oude ligchaemen, in het geheel geen plaets.

XI. De eerste verlossing by oude vrouwen is gewoonlyk zeer zwaer. Men gebruikt by deze, met zeer goed gevolg, weekmakende baden, smeringen en brypappen over de schaembeenders: de verlossing wordt dus door deze middelen gemakkeliker gemaekt, naerdien dezelve, door de verslapping der kraekbeenderen en banden van het Bekken, de noodige verwyding van het zelve bevorderen.

XII.

XII. Dat de volgende verlosfingen, ik meen wanneer het hoofd goed voorkomt, altoos gemakkelyker gaen dan de eerste, en dat by zulken, die reeds gebaerd hebben, de heupbeenders verder van elkander staen, en het Bekken wyder is dan te voren, is algemeen bekend, en bewyst ook daerom genoegzaam dat de kraakbeenders van het Bekken in de verlosfing opzetten en het Bekken verwyden.

XIII. Zwangere en Barende klagen vaak over pynen, omtrent de vereeniging der beenderen van het Bekken, en dat deze vereenigingen, gedurende de zwangersheid en kort na de verlosfing zoo vast niet zyn als buiten die omstandigheden, blykt uit de niet vaste en waggelende gang dezer vrouwen.

XIV. Dat 'er, gelyk velen willen staende houden, geheel geene zware verlosfingen zyn zoude, indien het Bekken zich verwyde, is eene zichtbare ongegrondheid; want het Bekken verwyd zich niet in het oneindige; en by eene tegennatuurlyke ligging van het kind kan toch geene verwyding baten.

XV.

XV.

XV. De deelen, die in de verlossing tegen elkanderen werken, zyn het hoofd van het kind en het Bekken. Het hoofd derhalve, als veel weeker en medegevender dan het Bekken zynde, zoude noodwendig als het zwakker deel voor het sterker moeten wyken, en zich geheel laten samendrukken.

XVI. Het hoofd van het kind laet zich wel samendrukken, doch niet in het oneindige. Het bekken van eene zwangere vrouw, wier kraekbeenders en banden reeds gedwee zyn, rekt zich gemakkelijker uit dan een droog Bekken aen een geraemte of het eerst voorkomende in een lyk, waerop, zoo het my toefchynt, de tegenstrevers van dit gevoelen tot nog toe geen acht gegeven hebben.

XVII. Naerdien een bevochtigde houtte wigge, in eene steenrots ingeslagen, den steen doet springen, een veelvoetig uitwas (*) de neusbeenders, voorhoofds- en kaekboezems uit elkanderen dryft, naerdien

(*) Polypus

dien een gistend vocht slechts door de veêrkragtige lucht het harde vat, waerin het besloten is, verscheurt, kan ook het hoofd van het kind, dat echter in evenredigheid met het Bekken veel vaster is, de holte van het Bekken verwyden.

XVIII. Men moet nimmer een vermogen, 'twelk allengskens, met een', dat plotsling werkt, vergelyken. By voorbeeld, geweekte erwten doen, naermate ze zwellen, een vastbeenig hoofd van een springen; vergaderde etter dryft de lange beenders uit elkander; de zwakke kragt van den omloop, die de vochten naer de beenders voert, is in staet om een zeer klein been tot eene aenzienlyke hoogte te verlengen, enz.

XIX. Het zoude dus kwalyk te berde gebragt zyn, zoo men de ongegrondheid van het uittrekkende vermogen der krackbeenderen van het Bekken, door eene schitterende bespiegeling, of door andere aen de Natuur- en Wiskunde verknochte gronden, of door eenige mislukte proefnemingen aen lyken, wilden be-

bewyzen, daer de onweerspreekbare ondervinding van zeer velen der grootste en meestervaren mannen, in soortgelijke vaek voorkomende gevallen, en myne eigen proefneming met de bevochtigde houtte wigge, in een Bekken in water weekgemackt, volkomen het tegendeel bewyzen. En de enkele getuigenis van een' HALLER en MORGAGNI zoude tot bevestiging hiervan reeds genoeg wezen.

XX. Naerdien dus het Bekken in zware verlosfingen wezenlyk verwyd wordt, en de loswording zyner beenderen niet zelden van een goed gevolg is geweest, zoo blykt daeruit klaer dat, in *zekere gevallen*, ook de scheidung der schaambeenderen door de kunst van een groot nut moet wezen.

* * *

De Verhandelingen en Waernemingen, zoo over de *verwyding van het Bekken in de Verlosfing*, als over de *beweeglyke loswording der Beenverenigingen van het Bekken, in vrouwen omtrent den tyd der Bevallinge*, van de Hoogleeraren SANDIFORT en BONN, schynen aen onzen

ARTZENYKUNDIGE
AENMERKINGEN.

Uit het Hoogduitsch van den Heer F: EHRHART.

1. **I**k heb onlangs in DUITSCHLAND bemerkt, dat men in de *Apothéken* somwylen pleister (*) voor Magnésie verkoft. Kortlings had ik nog gelegenheid om zoodanige te zien. Zy was zoo wit als de schoonste gepleisterde muur, en zoo fyn als immer een poeder, 't welk uit PARYS komt, kan zyn. In zuren viel zy zonder opbruifching op den bodem, en bleef onopgelost liggen. Door het Loogzout en eene koolachtige stof werd zy verdeeld, en toonde hare bestanddeelen, die in alle opzigten overeenkwamen met die, welke men by de ontbinding van de pleister bekomt. Na het bericht, 't welk myn vriend my gaf, komt deze waer uit THURINGEN (†).

2. Be-

(*) Gypsum.

(†) Niettegenstaende deze Aenmerkingen voor Duitfche Artzenybereideren zyn uitgegeven, twyffelen wy echter geen oogenblik of derzelver mededeeling zal voor onze Vaderlandsche Kunstgenooten insgelyks nuttig zyn.

2. Behalve deze pleister of vergiftige Magnesia, vindt men ook nog vaek twee andere foorten van dit middel, welke beide niet veel deugen. De eerste is die geene, welke door eene kalkbranding (*) onontbindbaar wordt. Goede en zuivere Magnesia moet zich geheel in zuren laten oplossen, 't zy ze al of niet verkalkt zy, wat ook eenige Scheikundigen mogen zeggen. Geschiedt dit niet, dan kan men zeker staet maken, dat derzelve maker morsfig heeft gearbeid; en al hadde hy ook geene andere feil begaen, hy moet ten minste eene onzuivere Potasch, die met keisteen (†) vervalscht was, daer toe gebezigd hebben.

3. De tweede niet veel beduidende Magnesia is die, welke het vlugtig loozout in het Armoniakzout losmaekt. Eene volkomen zuivere Magnesia moet dit nimmer doen, al hielden de grootste Scheikundigen het tegendeel staende. Men make 'er slechts eene, die noch kalk noch loozout bevat, dan zal men rasch van de waerheid myner stelling overtuigd worden.

4. Somwylen bekomt men onder den naem van *verkalkte Magnesia* (†) wel eene goede, doch

(*) Calciniatio, (†) Silix. (†) Magnesia calcinata.

doch die echter niet genoeg verkalkt is geworden, en dus nog een gedeelte van haer luchtzuur bevat. Om al de vaste lucht (§) uit de Magnesie te dryven heeft men kolen en tyd noodig; en meer dan de helft van het gewigt van de Magnesie gaet verloren. Daerenboven weten vele *Apothekers* zich, in de uitdryving van dezen onzuiveren geest, nog niet regt te gedragen: zy laten een deel van dit vlugtige wezen te rug, en denken lucht is lucht, en Magnesie is Magnesie; zy mag een weinig meer of min verkalkt zyn, dat doet niets ter zaek. Hier uit komt het dan, dat hunne verkalkte Magnesie nog met zuren opbruischt, en dat zy, wanneer men haer inneemt, zich in vele opzigten als de gemeene of niet verkalkte gedraegt, en, by voorbeeld, in stede van winden te verdryven, dezelve veroorzaekt. Want wat is natuurlyker dan dat, wanneer zoodanige Magnesie komt in eene maeg, die veel zuur bevat, dit zuur zich met de Magnesie vereenigd, en haer vaste lucht losmaekt, en dus, als een veêrkragtig wezen, de ingewanden op doet zwellen, en de lyders benacuwet en beangstigt. Lieden, die breuken of zwakke spysvertérende ingewanden hebben, miltzuchtigen,

(§) Aër fixus.

tigen enz. , zullen uit de werking in hare ligchamen eene zuivere van eene met vaste lucht beladen Magnesie rasch kunnen onderscheiden, en dus met hare magen de hoofden van onze werktuigkundige Geneesheeren en *Apothekeren* zeer verre overtreffen.

5. In een zekere stad was voor eenigen tyd eene Kruidenvrouw, die aen de aldaer wonende *Apothekeren*, in stede van de gewone Lepelbladen, de bladen van de kleene Gouw verkoft. Eindelyk werd het bedrog ontdekt. Men vraegde aen de vrouw, waerom zy, in plaets van Lepelblad (§), de bladen van het Speenkruid of de kleene Gouw (†) verkoft had? Zy antwoordde kortelyk, omdat zy zoo veel lepelblad niet konde beschikken. Dit geschiedde dus niet uit onwetendheid, maer uit openbaer bedrog. Men ziet daeruit hoe noodig het is, dat een *Apotheker* iets van de Kruidkunde versta, en dat deze wetenschap niet slechts, zoo als, helaes! vele van deze Heeren gelooven, tot tydverdryf dient, maer in haer beroep de grootste nuttigheid heeft. Wyders toont dit voorbeeld de noodzakelykheid van een naeuwkeu-

(§) *Cochlearia*. (†) *Chelidonium minus*, of *Ranunculus Ficaria*.

keurig oog te slaen op die lieden, welke zich met de verzameling van wortelen, kruiden, bloemen enz., ophouden. Neemt de *Apothéker*, slechts op de trouw en het geloof, deeze dingen zonder onderzoek aen, en verlaet hy zich op de opregtigheid van dit volk, dan wordt hy gemeenlyk bedrogen; en zyn winkel, de Geneesheer en zieken lyden daerdoor, en hebben meenigwerf daarvan zeer groot nadeel. Bilyk behoorden zoodanige schadelyke bedriegeren openlyk bestraft te worden, opdat niemand in het toekomende zoo ligtelyk ondername zulks wederom te doen, maer opdat ieder daerdoor afgeschrikt zoude worden.

6. Verscheiden Drogisten en *Apothékens* verkoopen, in stede van de beerbesenplant (*) den kraekbesenboom (†). Geschiedt dit in een land, alwaer de eerste plant zeer zeldzaam is, dan kan men de oorzaak daarvan ligtelyk bevroeden. Maer grypt dit stand in DUITSCHLAND en andere plaetsen, waer deze beerebesen niet zelden de heijen eenige mylen bedekken, en tot honderd en meer vrachtwagens toe kunnen verzameld worden, dan valt het zoo gemakkelyk niet de reden daarvan te doorgron-

(*) *Arbutus uva ursi*. (†) *Vitis idaea*.

gronden. Zouden deze Heeren misfchien gelooven, dat deze twee planten dezelfde eigenschappen hebben, en dus de eene voor de andere kan gegeven worden? Of zien derzelve Verzamelaers haer beide voor dezelfde plant aen? Geene van deze twee zaken fchynt my waerfchynlyk. Want wat het eerfte betreft, ieder, die flechts eenmael de bitterheid van de beerbesfenplant geproefd heeft, moet daeruit aenftonds befluiten, dat zy daerom in werking, van de enkel famentrekkende kraekbesfenboom, als de dag en nacht, moet onderscheiden zyn. En wat het tweede aengaet, ik kan onmogelyk begrypen, dat eene zelfs zeer geringe kruidkundige kennis de kruipende en als op de aerde gedrukte beerbesfenplant met de regtopftaende kraekbesfenboom verwisfelen kan, te meer, daer de eerfte daerenboven ongeftipte bladen en onfmakelyke melige besfen, de laetfte daerentegen geftipte bladen en aengename, zuurachtige en fapryke besfen draegt.

7. Alle wynsteenkristallen zyn kopervoe-
rend, ik heb ten minfte nog geene andere gezien. Wie dit niet gelooven wil, die neme flechts eene proef daermede, dan zal hy 'er rasch van overtuigd worden. Men kan dit
het

het best zien, wanneer men het wezenlyke wynsteen-zout maekt. Neemt men een mes, om de kristallen van het vat los te stooten, dan wordt het dadelyk verkoperd. Waervan dit koper komt is ligtelyk te doorzien. Wordt de wynsteen, by de bereiding zyner kristallen, niet in koperen ketels gekookt? Wat is dus natuurlyker, dan dat het zelve, als een zuur middenzout, iets daervan moet oplossen. De Heer SCHEELLE heeft daerboven gezegd, dat de wynsteen-kristallen ook nog eene meenigte kalk (†) bevatten. En hoe is het anders mogelyk, daer dit zout in VRANKRYK door Mergel (§) gezuiverd, of liever verontreinigd wordt? Dat beide, het koper zoowel als de kalk, dit kostelyk artzénymiddel bederven, zal ieder, zonder myne herinnering, ligtelyk kunnen inzien, en dat kristallen, van deze deelen vry, voor ons ligchaem ongelyk voordeliger zyn, is buiten allen kyf. Zoude het derhalve niet goed zyn, dat al die zoogenoemde Room van wynsteen (‡) der Franschen en Venetianen uit onze *Apothéken* geheel wierd verbannen, en deszelfs bereiding aen de Kunstnaren overgelaten? Het schynt my toe, dat ieder *Apothéker* den Room van wynsteen zelfs

be-

(†) Calx tartarata. (§) Marga. (‡) Cremor tartari.

behoorde te bereiden, al kwam hem het pond eenige stuivers duurer te staen, en dan is nog de vraeg, wat dit hem raekt? En wat het bereiden betreft, zulks is zoo eenvoudig, dat ieder, die in zyn leven slechts eenmael een zout gezuiverd heeft, ook den wynsteen van zyne aerdachtige deelen berooven kan. Op de grootte der kristallen komt het in het geheel niet aen: worden de onze zoo groot niet dan de kristallen van hun, die dezelve in groote hoeveelheden maken, wy hebben dan ook minder moeite om haer kleen te stooten; want het meer gedeelte van dit zout wordt toch in poeder gebezigd. Het is voor ons genoeg, wanneer wy slechts een zuiverer en beter geneesmiddel bekomen (*).

8. Een groot deel van de verdikte uittreksels, die in onze Artzenywinkels gevonden wor-

(*) Het ware mede te wenschen, dat men in onze Artzenywinkels algemeener aentrof de in water onbindbare Room van wynsteen (†), die volgens den Heer BERGIUS bereid wordt, wanneer vier deelen Room van wynsteen en één deel van de *Borax*, in eene genoegzame hoeveelheid van water opgelost en de waterachtige deelen van deze oplossing, nadat ze doorgezygd is, uitgedampd worden. Hierdoor zonde een zeer groot gemak veroorzaekt worden, naerdien men dan dit middel met grooter voordeel in verschillende mengfels konden gebruiken.

(†) *Cremor tartari solubilis*.

worden, zyn mede niet veel anders dan verdikte koperontbindingen. Haer smaek, dat zuivere en glinsterende aenzien van het bekken, de verkopering van de, by de verdikking gebezigde, yzere spadels enz., strekken hier tot bewys. En hoe kan het ook anders zyn? Wanneer eene plant, die veel zoutdeelen bevat, gedurende twee dagen in een koperen vat gekookt wordt, kan dit wel zonder oplossing van het vat geschieden? — Doch hoe zal men dit kwaed voorkomen? Door het vertinnen van koperen bekkens? Door dezelve met yzeren of andere min schadelyken te veruilen? Gaerne wenschte ik hieromtrent eenige onderrichting te lezen; en vele andere zullen het met my wenschen, voorzeker ten minste die, welke de schadelykheid van het koper in ons ligchaem kennen (*).

9. Geen

(*) Zoude de beste wys niet zyn, dat men alle uittreksels door het waterbad (a) bereidde; want behalve dat men dan voor geene koperachtige deelen hadde te vreezen, zoo zoude men hierdoor zeer vele olie- en zoutachtige deelen sparen, waerdoor de verdikte sappen oneindig werkzaam zoudent zyn. Wel is waer dat hierdoor de prys dezer geneesmiddelen hooger wordt, doch de kragtadigheid, die deze middelen, op de gemelde wys bereid, behouden, zal dit rykelyk vergoeden.

(a) Balneum marie.

9. Geen middenzout zal ligtelyk in de Geneeskunde de zoogenoemde gebladerde aerde van wynsteen overtreffen; doch 'er is ook onder allen geen eenig, 't welk slechter bereid, en waeraen meer geknoeid en gemorst wordt. Ieder wil het fraei wit, gebladerd, enz., hebben; en door deze uiterlyke sieraden wordt meenigwerf de geheele zaak bedorven. Zoude het niet beter zyn wanneer dit middel geheel uit de *Apothéken* verbannen wierde, en dat wy daervoor het *Liquor digestivus*, volgens de Zweedsche *Apothék*, gebruikte (†)? Geen verstandig Geneesheer zal immers dit zout droog gebruiken, maer altoos in een' ontbonden staet. Waerom moet het dan eerst ver-

dikt

(†) Dit vocht wordt op de volgende wys bereid:

Neem Vast Plantaertig Loogzout (b) drie lood.

Giet 'er allengstens in een wyd glas eene genoegzame hoeveelheid van wynazyn by, totdat de opbruiscning gedaen is.

Laet vervolgens het vocht door een papier zygen, en op een ligten graed van warmte uitwademen, zoodat 'er slechts een pond vochts overblyft.

Men kan om de goedkoop, in plaats van de gebladerde aerde van wynsteen, ook dit volgende mengsel voorfchryven:

Neem Potasch (c) een vierendeel loods.

Wynazyn drie en een half lood.

Kruisenmuntwater (d) zestien lood.

Honig zes lood.

(b) Sal alcalinum fixum vegetabile. (c) Sal tartari. (d) *Aque menthae.*

dikt en dan wederom ontbonden worden? Waerom moet het niet slechts duurer, maer ook te gelyk bedorven worden? En waertoe zal hier het overhalen van den wynazyn dienen? Moet het misfchien eerst koper- of loodachtig worden; want ieder *Apothéker* haelt toch alle wynazyn in geen' glazen over? Gefeld ook dat dit vocht niet zoo helder als water wierd, wat zwarigheid, zoo het slechts goed en goedkoop is. Misfchien zoude het best zyn, wanneer men slechts eene bepaelde hoeveelheid van zuivere potasch name, dezelve met sterke onovergehaelde zuivere wynazyn, die noch met vitrioolzuur noch met lood vervalscht was, verzadigde, en dit mengfel zonder verderen omslag liete innemen. Hierdoor zoude men winnen, dat het vlugtige en werkzame gedeelte van den azyn en een goed deel van het luchtzuur te rug bleven, daer zy anders door de koking vervlieden en verloren gaen. Daerenboven zoude men het voordeel hebben, dat men dit geneesmiddel dan ook aen arme lieden konde toedienen, 't welk door den hoogen prys van de zoogenoemde gebladerde aerde van wynsteen onmogelyk wordt. My dunkt ten minste, dat men meer zorg behoorden te hebben voor min bemiddelden, den noestigen burger en ambachtsman,

be.

benevens den arbeidzamen en dienstvaerdigen landman, van wien wy toch dagelyksch al het noodige bekomen, en die zoo meenigen druppel zweets voor ons moeten storten. Zy zyn immers onze broeders zoo goed als anderen, en roepen op haer ziekenbed even zoo hard als wy om hulp tot onzen God en tot den Geneesheer. En waerom zouden zy dan te vergeefs roepen? Zyn zy niet even zoo goed, of zyn zy den Staet min noodzakelyk dan hy, die pleitgedingen beflist, — die op zyn oud edelmans de boeren drukt, — die zyne vyanden, onze broeders, omhals brengt, — of die God naer de maet leert dienen? — Al is het dat zy den Arts geene schatten toebrengen, zy schenken hem echter een tranend oog en een dankbaer hart, en zegenen hem en zyne nakomelingschap. En de zegen, zeide eens myn vader tegens my, maekt het land vruchtbaer, al bestond het ook uit louter keifteen!

10. Zeldzaam schryft een Geneesheer verschen of raeuwen honig uit den *Apothéek* voor, doch meestal gezuiverden, al moest die ook slechts tot een klistéer gebruikt worden; en onder alle vette middelen is versche boter gewisfelyk dat geene, 't welk men het minste op *Recepten* ziet. Indien een Geneesheer

heer eens eenen *Apotheker* beval gelyke deelen raeuwen honig en versche boter in eene steenen mortier onder elkanderen te wryven, het mengsel in een potje te doen, en het aen dezen of geenen voornamen Heer te zenden, dan houde ik my verzekerd dat hy, op het eerste gezigt van het voorschrift, uitgelagchen zoude worden. Maer zoude dusdanig Artzenymiddel dan niet honderdmalen beter, en zyne samenstelling duizendmael verstandiger zyn dan een ander, 't welk, by voorbeeld, uit rozenhoning, walschot (*) of uit gezuiverden honig en amandelolie, enz., bestaet? Men zegge my eens, of de honig door het koken en het zogenoemde zuiveren beter of slijmmer wordt? Worden zyne werkzame en vlugtige balsemachtige deelen vermeerderd of verminderd? Van waer komt de onaengename smaek van zoodanigen gezuiverden honig? Welke is de oorzaak van zyne bruine kleur? Waerom komen 'er zoo veel byen vliegen, en dryven meenigwerf den *Apotheker* met knecht en al den winkel uit, wanneer de honig gekookt wordt op plaetsen, waer omtrent bykorven staen? En wat de boter belangt, overtreft deze niet alle walschot, amandelolie en andere vette zelf-

(*) Sperma ceti.

zelfstandigheden? Is zy niet aengener, meet ontbindbaer, min garstiger, beter koop, enz. En zoo ja, waerom gebruikt men dan deze niet, in stede van de andere? Moeten de Geneesmiddelen eerst door overtollige moeite bedorven of duurer gemaakt worden? Of behoort men dezelve, omdat zy te goedkoop zyn, en ieder weet wat zy kosten, uit den *Apothéek* verbannen worden? — Ach! of onze Geneesheeren en Artzenybereiders eens gezamenlyk Vaderlanders en Menschenvrienden wierden, hoe veel zoude 'er nog in de *Apothéken* veranderd en verbeterd worden!

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

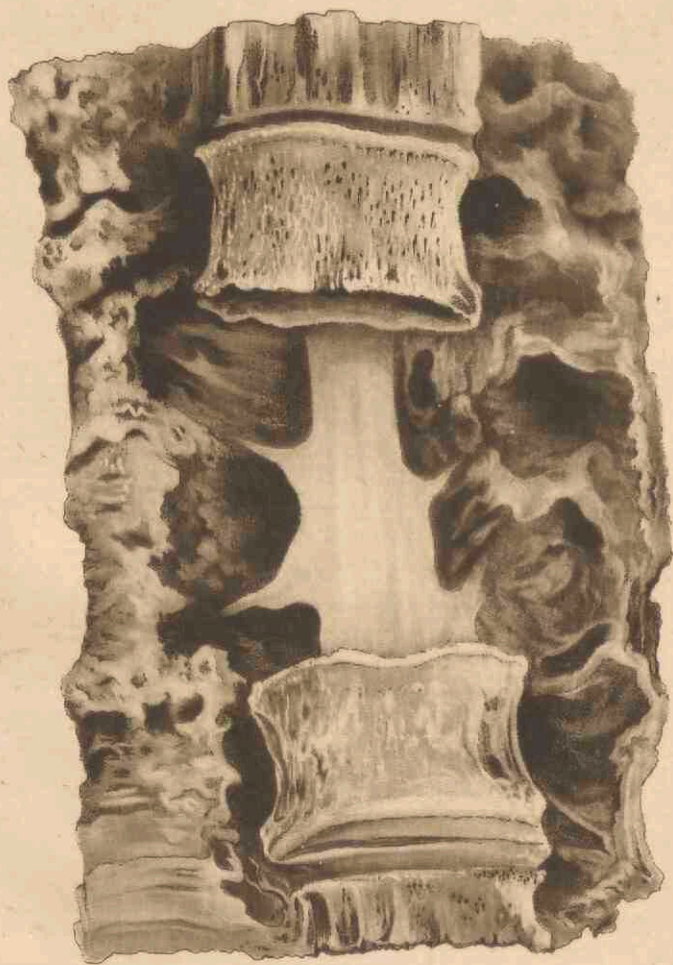
Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

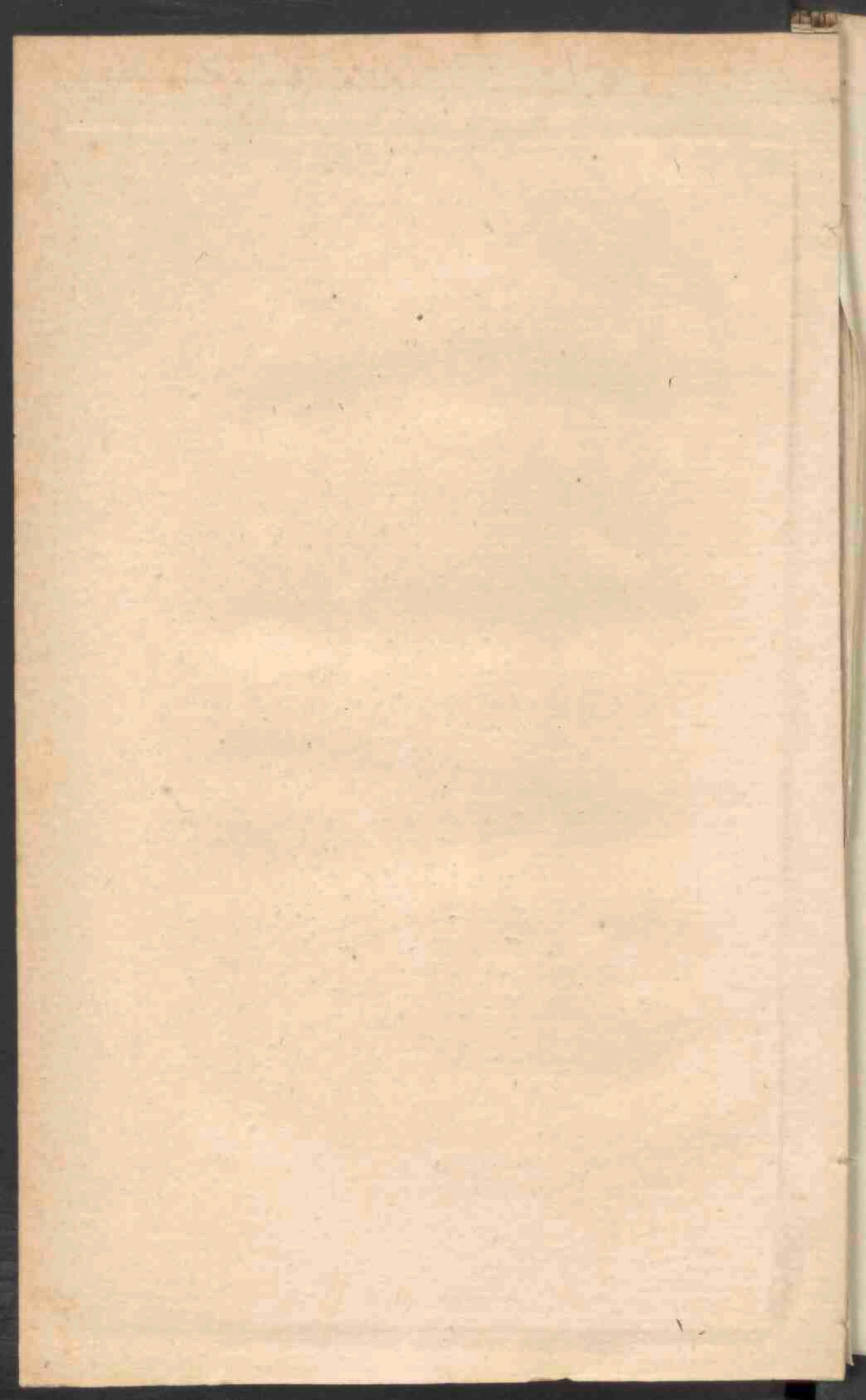
A large, faint rectangular area in the center of the page, possibly a table or a large figure that has become illegible due to fading or bleed-through. The area contains very light, indistinct shapes that might represent text or a diagram.

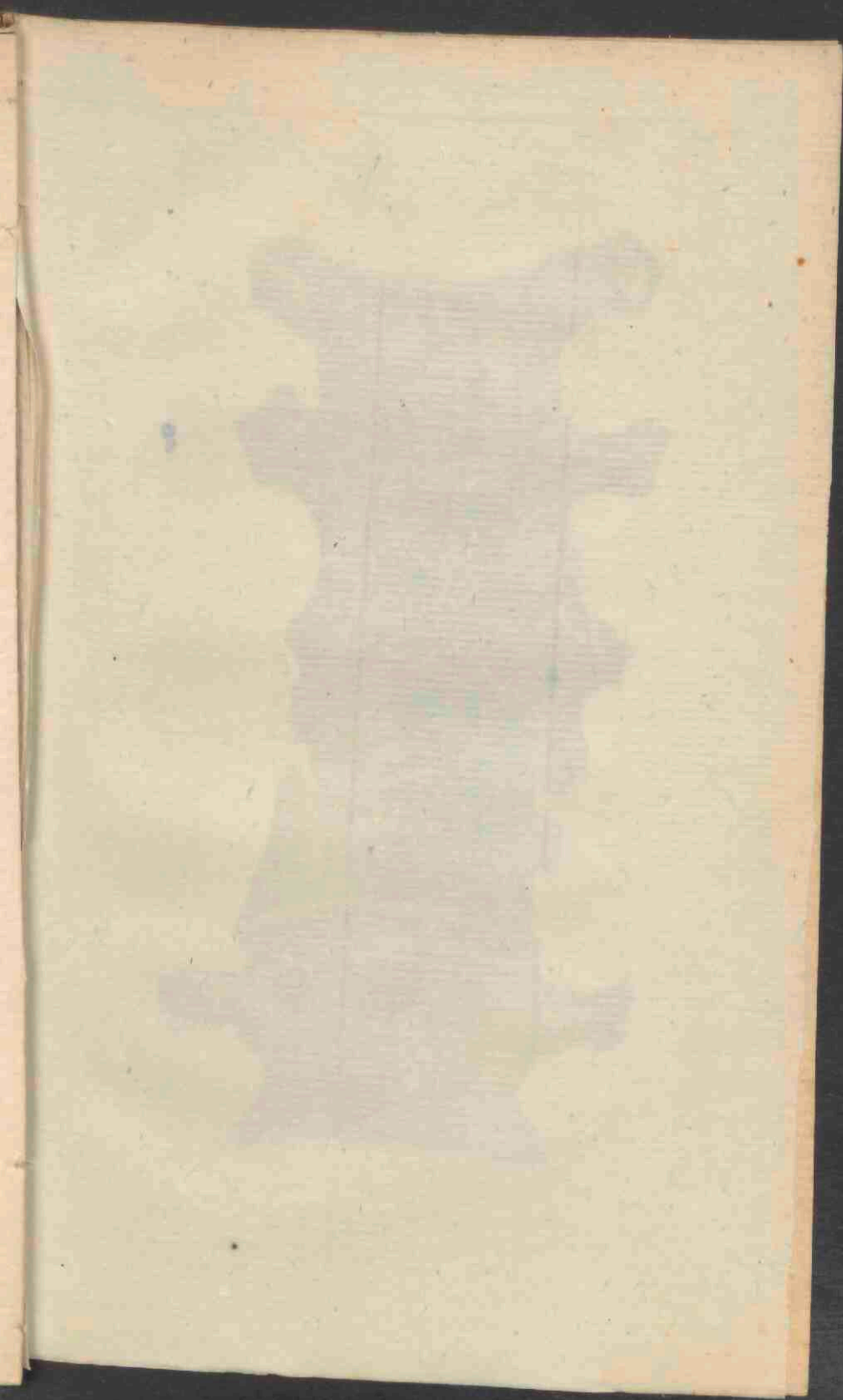
Small, faint text or markings at the bottom of the page, possibly bleed-through or a page number.

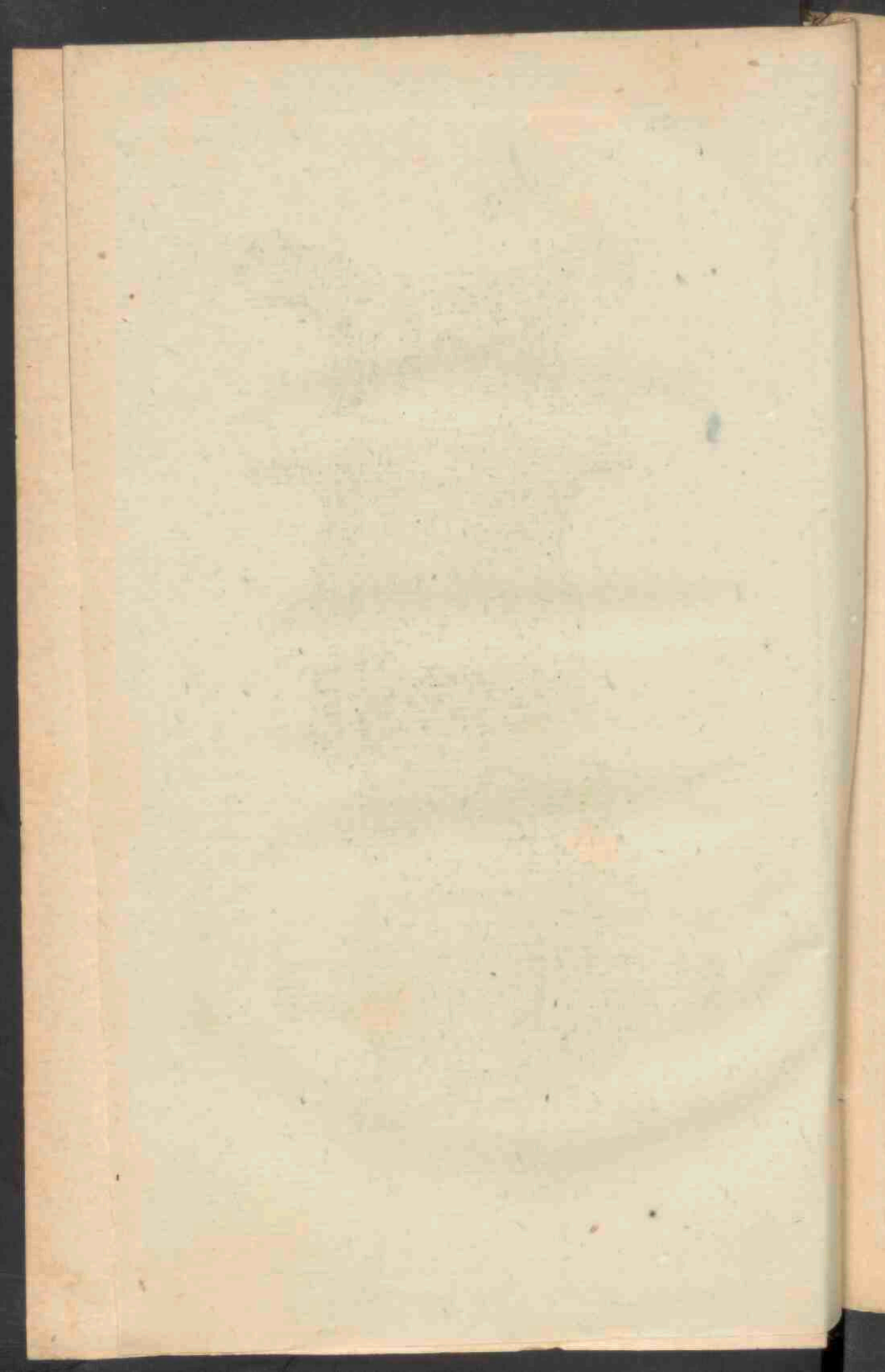
Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

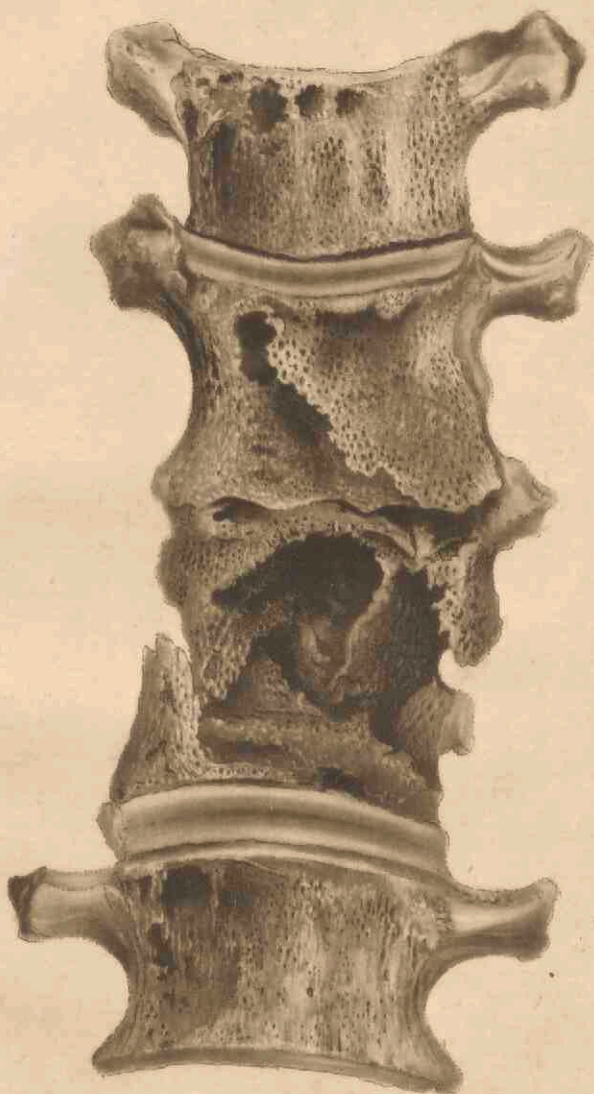
Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

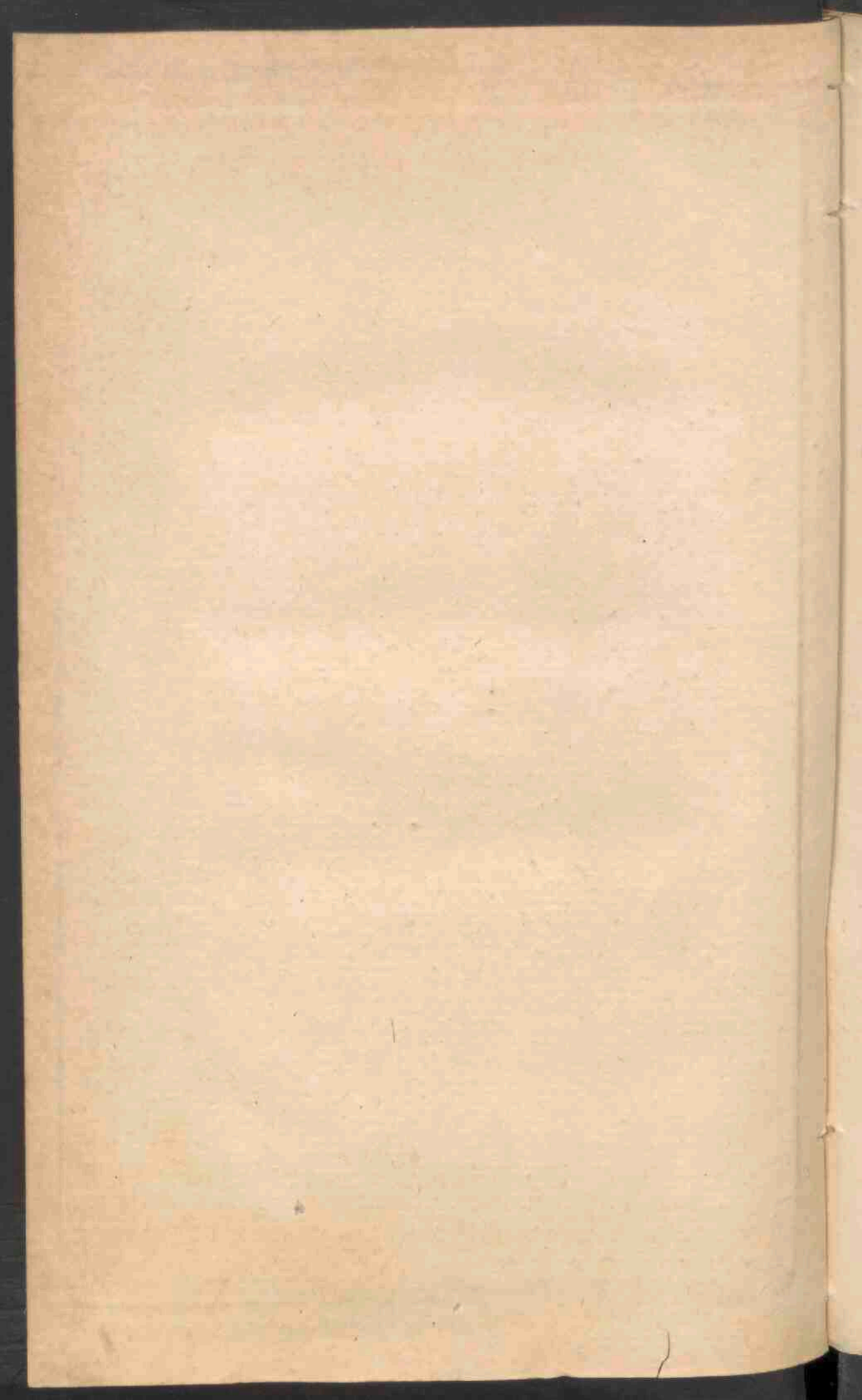

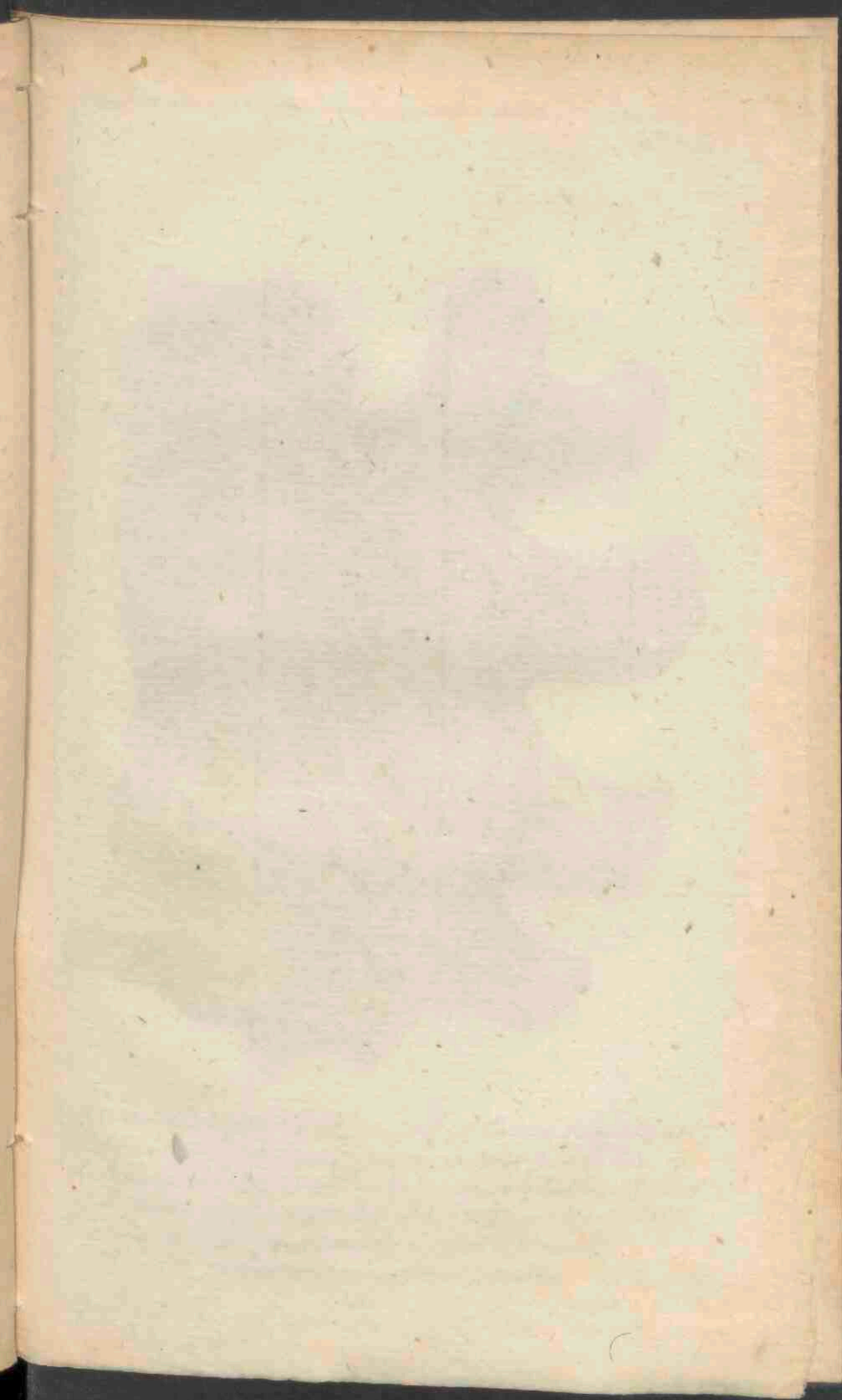

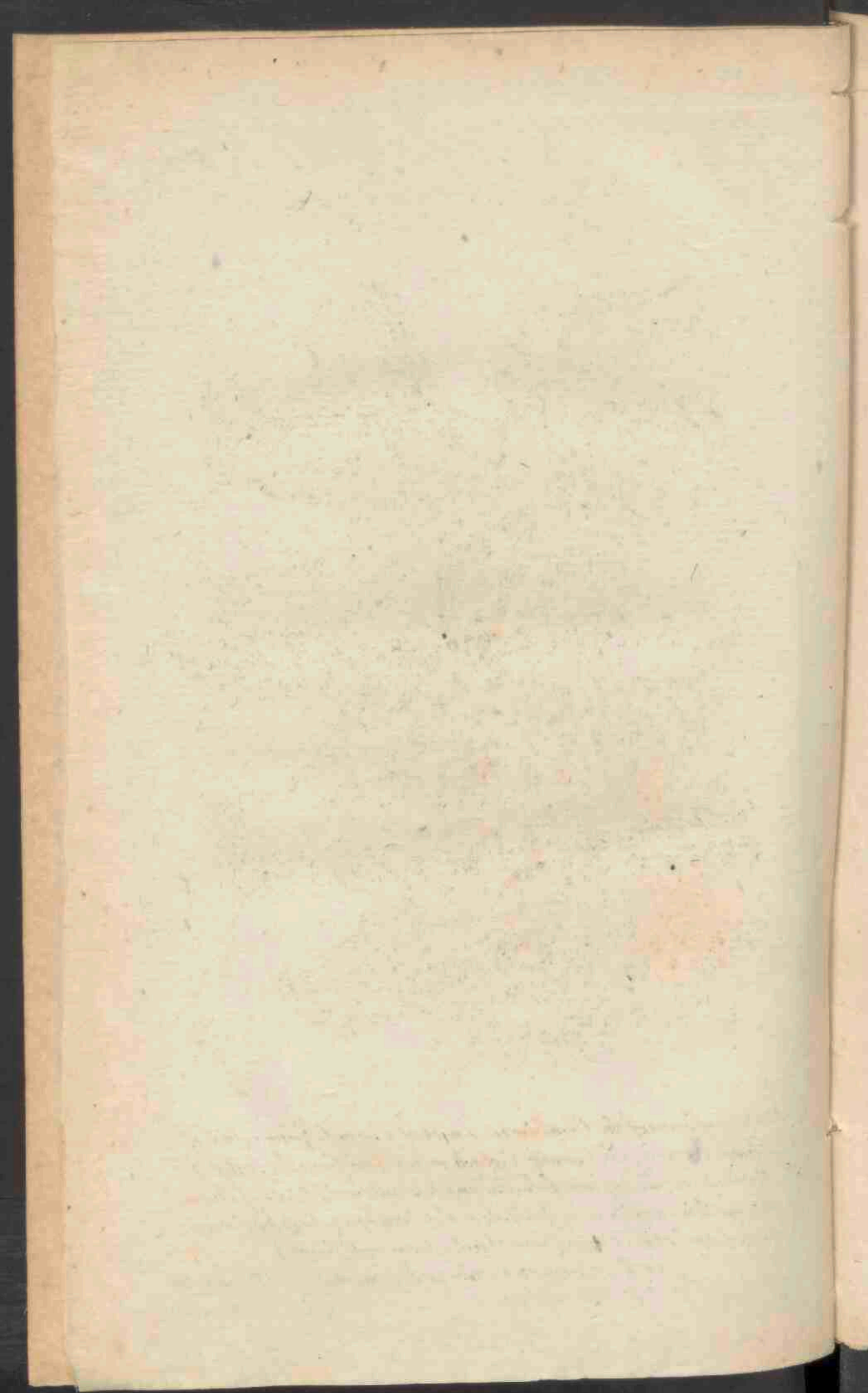

A View of some of the Vertebrae in a case of Curved Spine which had been Cured by the Caustic, & which were taken from the body of the Patient who died of another distemper at some distance of Time after. In this may be seen the State of the Vertebrae which had been Crushed, and of the consequent Anchylosis or Union.

Oct. 20. 1782. Engraved on the Steel direct. by J. Johnson, London.

R. Laurie scul.

1847

THE

WINTER

OF

1847

AND

1848

AND

1849

AND

1850

AND

1851

AND

1852

AND

1853

AND

1854

AND

1855

AND

1856

AND

1857

AND

1858

AND

1859

AND

1860

AND

1861

AND

1862

AND

1863

AND

1864

AND

1865

AND

1866

AND

1867

AND

1868

AND

1869

AND

1870

AND

1871

AND

1872

AND

1873

AND

1874

AND

1875

AND

1876

AND

1877

AND

1878

AND

1879

AND

1880

AND

1881

AND

1882

AND

1883

AND

1884

AND

1885

AND

1886

AND

1887

AND

1888

AND

1889

AND

1890

AND

1891

AND

1892

AND

1893

AND

1894

AND

1895

AND

1896

AND

1897

AND

1898

AND

1899

AND

1900

BLADWYZER

VAN DE

VOORNAEMSTE ZAKEN;

DIE IN HET

EERSTE DEEL

VAN DIT

MAGAZYN

VOORKOMEN.

A.

Aembaling, (kunstige) hoe die ter reddinge van Drenkelingen te verrichten. bladz. 555.

Aderen (inspuiting van prikkelende dingen in de) zeer aengeprezen, ter reddinge van Drenkelingen. bladz. 572 en 573.

Aderlating (aenwyzinge tot eene) bladz. 211-224. tegenwyzingen in heete ziekten. bladz. 226-231. aen geen tyd in heete ziekten bepaeld. bladz. 229; 230 en 231. derzelver nuttigheid te beoordeelen, waer uit. bladz. 231. en 232. in welke Galkoorts schadelyk. bladz. 239 en 240. in welke Galziekte dezelve te stade komt. bladz. 243-247. het gevoelen van *MEDICUS* omtrent dezelve in Galziekten. bladz. 252. moet in eene verborgen Ontsteking der buikingewanden by vergevorderde Galziekten zeer omzichtig en spaerzaam aengewend worden; in eerstbeginnende is zy echter noodzakelyker, waerom. bladz. 260 en 261. niet in het

Bbb

werk

werk te stellen by Drenkelingen, voordat het leven zich vertoont; en verdere aenmerkingen over dezelve. bladz. 563-565. by Drenkelingen altoos in den hals te verrichten. bladz. 567.

Aemborstigheid. de Zeeajuin is in dezelve een uitstekend middel. bladz. 628 en 630. het nut van den braek wortel, in de krampachtige Aemborstigheid, door twee gevallen bevestigd. bladz. 568 en 569.

Afzetting. wanneer het eenigste middel in de ziekten der gewrichten. bladz. 126-128. welk het geschikste tydflip voor dezelve in deze kwalen zy. bladz. 124 en 125.

ALGAROTH, (poeder van) wat het is. bladz. 365 en 366. hoe het zelve bereid wordt. *ald.* en 548. het zure vocht, 't welk boven de oppervlakte van het nederploffel van dit poeder dryft, wordt te onrecht *Filossifischen Vitrioolgeest* genoemd. *ald.* de kragt van dit poeder beschreven. *ald.* en 367. wordt ontbonden door den room van Wynsteen, en is dus zeer geschikt omeenen vernogenden braek-wynsteen te vervaerdigen. bladz. 368.

Ammoniakzout, (de met kalk bereiden geest van) hoe het best te bereiden. bladz. 150. by schynbaer gestorven lieden aengeprezen, en aenmerkingen over denzelven. bladz. 568-571.

Asch, (warme) met zout en zand gemengd, of ieder in het byzonder, ter herstellinge van Drenkelingen aengeprezen. bladz. 526 en 527.

B.

Bad, (warm) tot herstellinge van Drenkelingen aengeraeden. bladz. 528.

Bal, (waterachtige zwelling van den) waer derzelver zitplaats is. bladz. 373. de oorzaak dezer zwelling. *ald.*

Banden van het bekken zyn medegevend en rekbaar. bladz. 533.

Baren. teekenen of het zelve reeds eenmael by eene vrouw heeft plaets gehad zyn zeer onzeker. bladz. 363 en 364.

Barnsteengeest, (vlugtige) wat hy is. bladz. 143. waeruit hy bestaat. *ald.* waertoe dienstig is. *ald.* en 144. niet wel te verkrygen zonder eenige byzondere kunstbewerking. bladz. 144. hoe bereid wordt, volgens *MACQUER.* bladz. 145. omzigtigheden in de bereiding in acht te nemen. *ald.* en 149, 150. hoe volgens *DOEDKS.* bladz. 145.

Bearbesfenplant, hoe te onderscheiden van de kraackbesfenbooms. bladz. 734.

Bekken (het) verwydt zich in moeiljyke verlossingen — proeven hier over genomen. bladz. 535-537. de getuigenissen van verschillende Schryveren, die dit bevestigen, aengehaeld. bladz. 682-698. de kraackbeenders van het Bekken zyn by vrouwen medegevender dan by de mannen, en de banden van het zelve dunner en slapper. bladz. 720. reden waerom het Bekken, gedurende de zwangerheid, verwyd wordt. *ald.* en 721.

Bilnaed. de beste wys van hechting in eene aenmerkelyke splyting van dezelve. bladz. 349 en 350.

Bleekzucht uit volbloedigheid. bladz. 69. welke middelen in dezelve schaden, en welke voordeelig zyn. bladz. 70. gaet somtyds tot ontsteking over. *ald.*

Bloed. deszelfs samenhang moet by de aderlating in aenmerking genomen worden. bladz. 220. in welke hoeveelheid en tot hoe lang aftetappen. bladz. 224 en 225.

Bloedrykheid, (ware) wat zy is. bladz. 211. dezelve kan bestaan. *ald.* teekens van dezelve. bladz. 212. gaer niet altoos gepaerd met een' vollen en hoogen polsslag. bladz. 213. te onderscheiden uit de voorafgegane teekens. bladz. 216. en te beoordeelen uit

de voordeelige en schadelyke artzenyen. bladz. 216.
dikwils oorzaak van kragteloosheid. bladz. 228.
fomwylen oorzaak der waterzucht. bladz. 67.

Bloedspuwing (in de) wordt de braekwortel aengeprezen, en deszelfs nut door een geval bevestigd. bladz. 664 en 665.

Bloedsporing uit de Baarmoeder, waeruit zy veelyds ontstaet. bladz. 660. in dezelve wordt de braekwortel door velen sterk aengeprezen. bladz. 660, 663. na de verlossing voorvallende, hoe te behandelen. bladz. 129-138.

Bloedvloeyingen zonder de binding te beteugelen heeft veel voordeel. bladz. 396.

Borst (opening van de) als een redmiddel by Drenkelingen aengeprezen. bladz. 562.

Boter (versche) is in de Geneeskunst beter dan andere vette zelfstandigheden. bladz. 741 en 742.

Braekmiddelen brengen dikwerf enkel verlichting aen, voor zoo ver zy zweetverwekkende zyn. bladz. 35. waerom dezelve, behalve de ontlasting, boven de buikzuiverende middelen te stellen zyn. bladz. 50. behoeden geenszins tegen den Rooloop. bladz. 177 en 178. aenwyzingen voor dezelve; doch deze kunnen fomtyds bedriegen. bladz. 606-610. dezelve hebben fomtyds kwade gevolgen. bladz. 611. worden dikwerf in eene *verdeelde gift* voorgeschreven, bladz. 613. deze manier is niet slechts beter maer ook zekerer. *ald.* op deze wys werken zy insgelyks als verdeelende middelen, en zyn beter onder het bedwang van den Arts. bladz. 614. in welke gevallen deze manier niet te pas komt. bladz. 615. wat 'er door die verpoozende manier verstaen wordt. *ald.* de braekmiddelen, in zeer geringe giften toegediend, krygen het vermogen nu eens van zachte buikopenende middelen, dan van pisafdryvende, of fluimloozende en uitwademing bevorderende middelen. bladz. 616. welke de manier der Franschen is. bladz. 620.

Brack

Brackwortel en heulfap in welke Rooloopen dienstig. bladz. 9 en 10. kan in allerlei gesteldheden voorgeschreven worden. bladz. 633. dezelve, in eene kleene gift toegediend, is krampbedarende en ontbindende. 616-633. *Piso* is de eerste, die van dezen wortel gewag maakt. bladz. 634. de geschiedenis van denzelven. bladz. 634-637. uit welke deelen hy bestaat. bladz. 637-640. waerom men geen waterachtig aftrekzel of afkookzel om het braken te verwekken moet gebruiken. bladz. 638. deszelfs poeder, lang bewaerd, verliest veel van zyn vermogen. bladz. 639. deszelfs gift is om verscheiden omstandigheden zeer onzeker; hoe deze onzekerheid te vermyden. bladz. 640-642. hoedanig dezelve in geringe giften werkt, en in welke ziekten deze te stade komt. bladz. 642 en 643. dezelve wordt in den Rooloop als een braek- en uitwademing bevorderend middel aangeprezen. bladz. 643-645. doch wordt in deze ziekte door velen op eene verschillende wys en in eene onderscheiden hoeveelheid toegediend. bladz. 646-648. echter mag hy in allerlei soorten van Rooloopen niet gebruikt worden, en baet somwylen luttel. bladz. 649. dezelve verdient den voorrang boven vele andere krampstillende middelen. bladz. 650 en 651. in welke hoeveelheid dezelve moet worden voorgeschreven, indien men van deszelfs krampstillend vermogen gebruik wil maken. bladz. 652 en 653. in welke ziekten men van dit vermogen veel voordeel verwachten mag. bladz. 654-673.

Brackwynsteen is zeer verschillende in zyne uitwerkingen. bladz. 153. waerom? bladz. 154. waervan het vermogen van dit geneesmiddel afhangt. bladz. 155. twee manieren om den brackwynsteen te vervaerdigen, dat hy altoos het zelfde braekverwekkend vermogen bezit. bladz. 156-159. in eene geringe gift roegediend heeft hy eene ontbindende kragt. bladz. 616. wanneer dezelve is bekend geworden. bladz. 117. uit welke deelen dezelve bestaat. bladz. 618. worde van velen boven den brackwortel gesteld. waerom? *id.* en 619. in welke ziekten dezelve geprezen wordt

wordt, als een ontbindend en krampstillend middel. bladz. 618-623.

Breuken (in de bekleemde) wordt het gebruik van den braekwortel, als een krampbedarend middel, aangeprezen. bladz. 556. vleesch- liesch- en zakbreuken hoe te behandelen na de kunstbewerking. bladz. 398.

Buikloop (krampachtige) is onderscheiden van den Rooloop. bladz. 46. waerom de Buikloop den Rooloop dikwils geneest. *ald.*

Buikzuivering behoedt geenszins tegen den Rooloop. bladz. 177.

C.

Cantharus (een Zweedsche maat) hoeveel dezelve bevat. bladz. 156.

D.

Darmen (de) zyn in den zomer veelvuldiger, dan op andere tyden, door een galachtige stof vervuuld. bladz. 13. hoedanig bevonden in de lyken van hun, die aen den Rooloop gestorven waren. bladz. 38, 41 en 42.

Darmkronkel. in denzelve wordt de braekwortel aangeprezen, en deszelfs nur door een treffend voorbeeld bevestigd. bladz. 656 en 657.

Dood (teekens van den) aangewezen. bladz. 577. een voorbeeld van een' geweldigen dood, als het gewrocht van kwalyktoegediende braekmiddelen. bladz. 64.

DOVER's poeder, wat het is, en welke kragten het zelve bezit. bladz. 645 en 646.

Drenkelingen. voornaemste schriften, handelende over de redding van dezelyen opgegeven. bladz. 512-515. de behandeling der Drenkelingen geschiedt met een

gelukkiger uitflag in het eene dan in het andere land. bladz. 516 en 517. oorzaken hiervan. *ald.* eenige der oorzaken opgegeven, waerom men in de behandeling van Drenkelingen zoo meenigwerf ongelukkig flaegt. bladz. 518-522. voorname regels en middelen tot de behandeling voorgeschreven. bladz. 522-579. teekens van het opgebeurde leven. bladz. 524. wat men in acht moet nemen, en welke middelen men by de hand moet hebben, om een' Drenkeling te kunnen behandelen. bladz. 573. de tyd bepaeld, wanneer men met de aenwending van middelen by Drenkelingen mag ophouden, bladz. 575-577. voorzorgen na de behandeling in acht te nemen. bladz. 578 en 579.

E.

Electriciteit, als een redmiddel van Drenkelingen, aangeprezen. bladz. 572.

Etterborst, uit een zydewee ontstaen, kan door eene kleene opening, zonder inspuitingen, volkomen genezen worden. bladz. 334. voorbeeld hiervan. *ald.* en 335. welke de voordeelen van eene kleene opening, zonder inspuitingen, zyn. bladz. 335-338. tegenwerpingen tegen deze handelwys opgelost. bladz. 339. wanneer echter deze opening moet vermyd, en de inspuitingen moeten gedaan worden. bladz. 337 en 338.

Etterdragten aangeprezen, in den onbruikbaren staet der Ledematen, veroorzaekt door een beenbederf in de ruggraet en een daeruit ontstane kromming. bladz. 440. hoedanig men in dit geval de brandmiddelen moet aenleggen, om eene etterdragt te bekomen, bladz. 442. op welke wys men ze aenhoudend doet dragen. *ald.* hoelang men met dezelve in dit geval behoort aan te houden. bladz. 443.

Etterfluiwlozing, zonder dat men naderhand eenig teeken van verzwering in het lyk aentrof. bladz. 84.

Ettergezwellen der lendenen en derzelver spieren, op welke wys zy gemeenlyk ontstaen. bladz. 463, 475 en 476. schadelykheid van eene opening van dezelve door het mes. bladz. 477. welke geneeswys in dezelve mogelyk gelukkig zoude slaegen. bladz. 477 en 478.

Ettergezwel (onderscheiding van een) in het gewricht van de knie van deszelfs waterzucht. bladz. 309 en 310.

Etterzak, uit het zydewee geboren, plaatst zich somtyds tusfchen het borstvlies en de ribben. bladz. 339. op welke wys dit gezwel best geopend wordt. *ald.*

G.

Gal (enkele scherpe) verwekt geen' Rooloop. bladz. 34 en 35. is zeer zeldzaam de stoffelyke oorzaak der Galkoortfen. bladz. 233. teekens van deszelfs aenzyn. bladz. 235, 236, 606 en 607. deszelfs opbruifching heeft veel overeenkomst met eene ware maegontsteking, en wordt fchielyk weggenomen door een braekmiddel. bladz. 257.

Galkoorts, wat zy is. bladz. 233. stoffelyke oorzaak derzelven, waerin die bestaet en waeruit zy oorsprongelyk is. bladz. 233 en 234. eenvoudige en faemgestelde Galkoorts, wat zy is. bladz. 237. met welke ongesteldheden dezelve vereenigd wordt. bladz. 237. derzelver byna onafscheidelyk teeken. bladz. 238. welk onderscheid 'er is tusfchen die van de lente en den nazomer. bladz. 244. met eene algemeene geschiktheid van het bloed tot ontsteking gepaert gaende, hoedanig met opzicht tot de aderslating en ontlastmiddelen te behandelen. bladz. 247-254. met eene algemeene geschiktheid tot ontsteking en met een bederf in de eerste wegen gepaert gaende, hoedanig dan te behandelen. bladz. 261 en 262. teekens van eene aanwezende zynde galstoffs.

235, 236, 606 en 607. alle zyn zy echter in iedere Galkoorts niet aenwezend. bladz. 236.

Galziekte byna geheel van rauwigheden afhange, hoe te behandelen. bladz. 255, 261.

H.

Halsader, (bloedvloeijing uit de) hoe te stempen. bladz. 568.

Heulsp en braekwortel in welke Roolooopen voordeelig. bladz. 9. het Heulsp, als een vermogend middel in eene versterking der teenen en voeten, aangeprezen. bladz. 491.

Hitse op zich zelf is geen genoegzame grond voor de aderlating. bladz. 222.

Honig moet niet gezuiverd worden, reden waerom. bladz. 740 en 741.

Hoofdpyn, (Maeg-) wat zy is. bladz. 44.

I.

Inspuitingen van koud water en azyn in de baermoeder, ter stemping van eene bloedvloeijing uit dezelve, op verlossingen volgende, zeer aangeprezen en derzelve voordeel door drie gevallen aengetoond. bladz. 129-138. Inspuitingen schadelyk by eene gewrichtsdoorboring. waerom? bladz. 321, 322, 326 en 327.

K.

Keering van een Kind, hoe het best ondernomen wordt. bladz. 351-355. heeft zeer veel voordeelen boven de afhaling met de tang. bladz. 355-358. echter kan zy niet altoos ondernomen worden. bladz. 358 en 359.

Kinderen, waerom veelal aan wormen onderhevig. bladz. 582. ondergaen door dezelve veele ziekten. bladz. 583.

Kinkboest, waer deszelfs oorzaak huisvest, welke middelen in denzelven vereischt worden. bladz. 666. hoe voordeelig de werking van den braekwortel in deze ziekte zy. *ald.* deszelfs nut in deze ziekte door twee gevallen bevestigd. bladz. 667. *ARMSTRONG* pryst in denzelven den braekwynsteen. bladz. 618 en 619.

Koorts, (Galachtige Rooloop-) wat zy is, en waeruit oorsprongelyk. bladz. 19-21. welke geneswys in dezelve aen te wenden. bladz. 22 en 23. welke middelen in dezelve schadelyk zyn. bladz. 27. Rotte Rooloopkoorts, waeruit dezelve ontstaet. bladz. 28.

Koorts (de tusfschenpoozende) kan meenigwerf door een braekmiddel, in het begin toegediend, geheel enal verdreven worden. bladz. 640. hoedanig *WICHMANN* den braekwortel in deze ziekte als een koortsverdryvend middel toedient. bladz. 668 en 669. het nut van deszelfs manier door voorbeelden bekragtigd. bladz. 669-771.

Kopglazen (bloedige) zyn een voornaem middel in de zinkingsoort der witte gezwelen. bladz. 110 en 111.

Kraekbeenders (in de) geschiedt een omloop van olieachtige en slymige vochten. bladz. 531. het kraekbeen tusfschen de schaembeenders is, naar den vershillenden ouderdom, min of meer veerkragtig. *ald.* kraekbeenders vershillen in een levend of dood lichaem zeer van elkanderen. bladz. 530. die van het bekken zyn, inzonderheid ten ryde der verlosfinge, zeer rekbaer. bladz. 532.

Kropzweer, wat zy is. bladz. 448. welke gevolgen dezelve kan hebben. bladz. 458-467. en 480-482. wanneer de etterdragten in dezelve van nut zyn. *ald.*

Kwik (*opgebeven bytende*) nuttig in de Venusziekten. bladz. 268. is echter geen algemeen tegengif. bladz. 266. geen kwikbereidsfel kan als een algemeen tegengif voor alle venerifche kwalen aangeprezen worden. bladz. 269. met het spiesglaskoningsken vereenigd vormt zy de spiesglasboter. bladz. 340.

Kwikfmeerfel dienstig in de witte gezwellen der geleidingen. bladz. 114.

L.

Lamheid. teekens van dezelve beschreven. bladz. 414 en 415. der onderfte ledematen verschilt veel van den onbruikbaren staet der onderfte ledematen, eene kromming van de ruggraet vergezellende. bladz. 413-416.

Laudanum, (SYDENHAM's) gebruik van het zelve in den Roolloop verdedigd. bladz. 10.

Ledematen (onbruikbaren staet der onderfte) verschilt veel van derzelver Lamheid. bladz. 413-416. beschryving der verschynfelen in de aengedane deelen, by beide de ongemakken. bladz. 414 en 515. dit ongemak valt meestentyds voor in kinderen; doch bejaerden zyn 'er niet geheel van bevryd. bladz. 416. algemeene toevallen van dit ongemak in een kind, zynde van dien ouderdom, dat het reeds alleen ge-gaen heeft. bladz. 417 en 418. derzelver verschil naer-mate van de onderscheiden zitplaats van de oorzaak. bladz. 418 en 419. in eenen volwasfen is het begin-sel en de voortgang der ziekte genoegzaam dezelfde; intusschen zyn 'er sommige omstandigheden, die hen doen verschillen; welke die zyn, bladz. 419 en 420. in het begin van deze ziekte stelt men de-zelve by kinderen verkeerdelyk op rekening van eene verzwakking; en in bejaerden gaet het onge-mak door voor gevatte koude, of voor graveel, of voor eene verrekking. bladz. 420 en 421. de kromming van de ruggraet is een gevolg van de ziekte. bladz. 421-423. de ware kromming is altoos van binnen buitenwaerds gekeerd; dan zy verschilt in plaats, groot-

grootte en trap. *ald.* zwakke en teedere kinders zyn meest aen dit ongemak onderhevig. bladz. 425. waerom plaetsfelyke middelen op de ledematen, of rugsteunfels, stalen ryglyven en werktuigen van geen nut zyn, is in 't algemeen niet zoo wel begrepen, bladz. 425 en 426. de eerste en eenige oorzaak van het geheele ongemak is eene ziekelyke gesteldheid der deelen, die de ruggraet uitmaken, of daarmede onmiddelyk vereenigd zyn; en dit is de reden waerom plaetsmiddelen op de ledematen, noch werktuigen op de kromming der ruggraet van geen dienst ja schadelyk zyn. bladz. 426-431. en 455-457. hoedanig de wervelbeenders van de ruggraet in deze ziekte aengedaen zyn. bladz. 483. opgaef van twee gevallen, in welken de natuur zelf, door eene verzwering onder de kromming der ruggraet te verwekken, de genezing voldong. bladz. 436-438. de genezing bestaet alleenlyk in eene groote ontlasting van stoffe te bezorgen onder het vervlies, aen elke zyde der aangedane beenderen, die de kromming van de ruggraet vormen. bladz. 440. hoedanig men in dit geval de brandmiddelen moet aenleggen, om etterdragten te bekomen. bladz. 442. op welke wys men dezelve aenhoudend doet dragen. *ald.* hoe lang men met dezelve moet aenhouden. bladz. 443. teekens van beterschap. bladz. 445-448. de mismaektheid, die 'er na de herstelling zal overblyven, is onzeker en verscheiden. bladz. 448. eenige tegenwerpingen tegens deze geneeswys met derzelver oplossing. bladz. 449-454.

Lidvocht van Havers, waeruit het bestaet. bladz. 290.

Lieden, die den geheelen dag veel loopen of lasten dragen, zyn 's avonds merkelyk kleener, reden hiervan. bladz. 722.

Liesbullen (venerische) worden somtyds opgevolgd door eene waterzucht in de knie. bladz. 297.

Lindworm door het Indisch luiskruid verdreven. bladz. 596.

DE VOORNAEMSTE ZAKEN. 755

Liquor digestivus, volgens den Zweedfchen *Apotheek*; hoe te bereiden. bladz. 738.

Longontsteking, in welke tydperken en wanneer de braekwortel in dezelve te pas komt. bladz. 622. en hoedanig. bladz. 623.

Loop. De braekwortel in denzelven aangeprezen. bladz. 667 en 668.

Lucht (stilstaende) fchaedt byna altoos in geopende beursgezwellen. bladz. 326. hoe men deszelfs toegang of stilstand kan beletten. bladz. 323-325. en 329-331. inblazen van lucht ter reddinge van Drenkelingen aangeprezen, en de noodige omzigtigheden tot het doen van deze kunstbewerking aengetoond, bladz. 551-554.

Luchtpyp. (opening van de) aenmerkingen over dezelve als een redmiddel by Drenkelingen. bladz. 555-558. welke omzigtigheden in het doen van deze bewerking te gebruiken. bladz. 559, 560. de manier van RICHTER voorgesteld. bladz. 561.

Luiskruid, (Indisch) inwendig toegediend, wordt door SCHMUCKER als een zeer voortreffelyk wormafdryvend middel aengeraden. bladz. 591 en 592. niet te verwarren met het gewone *Luiskruid*, bladz. 590. insgelyks tegen de vallende ziekte en stuipen aangeprezen. bladz. 594. is geen gevaerlyk middel, als het in kleene giften toegediend wordt, zelfs niet by jonge kinders. bladz. 595. heeft vele voordeelen boven het middel van Jufvrouw NOUFFER. bladz. 596. de wys, waerop het moet toegediend worden, voorgesteld. bladz. 597-601.

M.

Maden, hoe te verdryven. bladz. 601.

Maegboest verbiedt in galziekten geen braekmiddel. bladz. 257.

Maeg-

Maegmiddelen (de zachtste versterkende) zyn de geschiktste, om de zwakste en werkelooste maeg op te beuren. bladz. 55.

Maegontsteking zeer zeldzaam. bladz. 257 en 258. echter kan zy voorvallen in Galkoortsen. bladz. 258. in Galziekten eerst door aderlating, en daarna door zachte buikopenende middelen te verdryven. *ald.*

Maegzinkingen dikwerf schieelyk verligt, na een braekmiddel. bladz. 52 en 53.

Magnésie wordt vaek zeer onzuiver in de *Apotheken* gevonden. bladz. 729. verschillende soorten van onzuivere Magnésie. opgegeven, en kenmerken om dezelve te onderscheiden. bladz. 730-732.

MEDICUS (het gevoelen van) omtrent de aderlating in Galkoortsen. bladz. 252.

Mest (Paerden) ter herstellinge van Drenkelingen aengeraden. bladz. 257.

Moederkwael (in de) wordt de braekwortel aangeprezen. bladz. 653. deszelfs nut in deze ziekte door een geval bevestigd. bladz. 655.

Moederstutten. aenmerkingen over dezelve. bladz. 345-348. uit welke stof zy gemaakt worden. *ald.* Radwys Moederstut tegen de uitzakking der baer moeder aangeprezen. bladz. 347. beschryving van dit werktuig. *ald.*

Moederwortel. wanneer dezelve in den Rooloop ter stonde te stade komt. bladz. 26. welke rotachtige Roolopen, door denzelven, terstond in het begin alleen toegediend, genezen zyn. bladz. 28 en 29. in den loop met vrucht gebezigd. bladz. 55.

N.

Nageboorte. waerom zy gemakkelyker of moeilijker ontlast wordt. bladz. 138. 141. reden waerom de Nageboorte in de eerste maenden der zwangerheid veel sterker aen de baer moeder vereenigd is, dan tegen den tyd der verlossinge. bladz. 139. de gevallen aengetoond, wanneer men zich moet wachten van eene schielyke afhaling der Nageboorte. bladz. 140. welke de teekens zyn, wanneer men de Nageboorte veilig kan afhaken. bladz. 141 en 142.

NOUFFER (het middel van Jufvrouw) is geen nieuw middel. bladz. 595.

O.

Ontsteking der darmen. kenmerken van dezelve. bladz. 31. is des te gevaerlyker hoe harder en kleiner de polslag is. bladz. 214. ontsteking der buiksgewanden, in Galziekten somwylen aenwezend, zonder dat zy zich door teekens openbaert. bladz. 259. welke de voornaemste teekens van zoodanige verborgen ontsteking zyn. *ald.*

Ontstekingkorst (de) is het voornaemste teeken van eene algemeene geschiktheid tot ontsteking. bladz. 216. waer uit dezelve ontstaet. *ald.* op zich zelf is hy geen genoegzame aenwyzing tot aderlating, en deszelfs afwezendheid verbiedt deze ontlasting niet. bladz. 219.

Oogontsteking, (Maeg-) wat zy is. bladz. 44.

P.

Perfing (langdurige) schielyk verdwenen, met een gevolg van swelling en zinkingpyn aen de linker dy en regtehand. bladz. 37. insgelyks aen de regte hand en linkerheup. bladz. 58. doorgaens het laetste toeval by de Roolopen. bladz. 57. zekere Perfing is dezelfde ziekte als de Rooloop, maer in heftigheid en zitplaats onderscheiden. bladz. 58 en 59. hoedanig deze te behandelen zy. bladz. 59. de Perfing wordt

wordt fomtyds veilig aen den tyd overgelaten. *ald.* dezelve ontftaet fomtyds uit aembeijen. *ald.* welke middelen dan dienftig waren. bladz. 60.

PETIT meent dat uit eene byzondere gefchiktheid van het bloed de afkleinzing van het lidvocht kan vermeerderd worden. bladz. 295.

Pis (roode en fterkgekleurde) geeft niet altoos eene aenwyzing tot aderlating. bladz. 221.

Pislozing wordt in dezelfde foort van waterzucht niet altoos door het zelfde middel bevorderd. bladz. 74.

Pis-opftopping. in dezelve is de zeeajuin dienftig bevonden. bladz. 630.

Pleifter wordt fomwylen voor Magnefie verkoft. bladz. 729.

Polsflag fomwylen zwak en traeg in den hoogften trap van bloedrykheid. bladz. 213. een ontrouwe gids in de Longontfteking. *ald.* en 214. is kleen, hard en ongelyk in de ontfteking der darmen. bladz. 214. harde en volle polsflag duidt niet altoos de noodzaaklykheid van aderlating aen. bladz. 221.

R.

Rooloop (eenvouwige) wat hy is. bladz. 5. wat denzelven dikwerf voorafgaet of vergezelt. *ald.* en 6: deszelfs oorzaak. *ald.* welke middelen in denzelven dienftig, welke nadeelig zyn geweest. bladz. 7 en 8. hoedanigheid dier Rooloopen, die doot weekmakende, verdunnende, zweetdryvende middelen, of door badingen en ftovingen, enz., genezen zyn. bladz. 8 en 9. in welke eene fpaenschevliegpleifter, op den buik aengelegd, dienftig is. bladz. 9. in welke veranderende middelen, uit geringe giften, van het heulfap en den braekwortel dienftig kunnen zyn. bladz. 9. hoedanig te behandelen, indien de oorzaak dieper ingeworteld zy. bladz. 12 en 13. op welke wys de faemgeftelde galachtige ont-

ontfaet, bladz. 13-15. welke middelen in denzelven vereischt worden. *ald.* wanneer buikzuiverende middelen in denzelven gevorderd worden. bladz. 16. Dezelve, niet al te hevig zynde, is dikwerf door versch uitgeperst druivenſap genezen. bladz. 17. het gebruik en misbruik der vruchten in den Rooloop. *ald.* en 18. teekens van deszelfs aennadering *ald.* en 19. teekens van deszelfs aanwezen. *ald.* niet geheel en al vry van koortsachtige beweging. *ald.* wanneer de Moederwortel in den Rooloop terſtond te pas komt. bladz. 26. Rotte Rooloopkoorts, waer uit zy ontfaet. bladz. 28. ſomtyds is deze met ontſteking vergezeld, hoedanig dan te behandelen. *ald.* ontſtekende Rooloopkoorts, wat zy is; waer uit ſaemgeſteld; hoe te kennen en hoedanig te behandelen. bladz. 29-31. verſchillende Roolooopen vermengen zich ſomtyds, of volgen elkander op. bladz. 32. de overeenkomst van den Rooloop met de zinkingpyn bewezen. bladz. 33-52. hy is niet anders dan eene zinkingpyn der darmen. bladz. 36. Rooloop geneest dikwerf door een' buikloop. bladz. 46. echter niet altoos. bladz. 47. Rooloop moet geteld worden onder de ziekten welken den buik ſtoppen. bladz. 46. deszelfs verſchillende uitgangen. bladz. 52-65. de geneeswys tegens de doorgaende Roolooopen kan men meestentyds bepaelen uit de behandeling, welke de heerſchende koorts van het jaargety vordert. bladz. 166. deszelfs eerste beginsels zyn niet moeijelyk te ſtuiten. bladz. 167 en 168. door denzelven worden zeer zeldzaam zweren in de darmen veroorzaekt. bladz. 170. vooroordeelen omtrent den aert des Rooloops. bladz. 171 en 172. denzelven zyn oorzaak van zoo vele kwade behandelingen. bladz. 173. een braek- of buikzuiverend middel is in alle Roolooopen niet dienſtig. *ald.* de heerſchende Rooloop is geen ziekte, die van eene ſcherpe ſtoffe, in de holligheid der darmen beſloten, afhangt. bladz. 174. is 'er eene beſmettelijke ſtof, in den Rooloop, welke van den eenen mensch in den anderen overgaet? dit ſtrydt met de waernemingew. bladz. 175 en 176. de Rooloop

wordt niet voorgekomen door herhaelde buikzuivering, ja wordt door dezelve eer bevordert. bladz. 177. noch door braekmiddelen. bladz. 177 en 178. noch door eene gefchikte levenswys. bladz. 169 en 178. zeker behoedmiddel, wat het is. *ald.* en 179. welke raedgeving men het gemeen moet geven, als de Rooloop heerscht. bladz. 180-186. onder de veelvuldige voorschriften tegens den Rooloop, zyn 'er slechts twee, waeromtrent het gemeen kan en moet onderricht worden, welke die zyn. bladz. 182. waerom? bladz. 183. daer is geen algemeen Rooloopmiddel. bladz. 204. BAKER en AKENSIDE pryzen in denzelven den braekwynsteen boven den braekwortel. bladz. 618. de braekwortel in den Rooloop als een braek- en uitwademing bevorderend middel aangeprezen. bladz. 643-645. wordt in deze ziekte door velen op eene verschillende wys en in eene onderscheiden hoeveelheid toegediend. bladz. 646-648. komt echter in allerlei foorten van Rooloopen niet te pas, en baet somwylen luttel. bladz. 649.

Rugsteunfels of andere werktuigen kunnen geene kromming beletten, ja zullen dezelve eer bevorderen. bladz. 430 en 431. in welke byzondere kromming zy ten uiterste verderfelyk zyn. bladz. 426-431.

S.

Schaembeenderen (loswording der) bewezen uit de veelvuldige getuigenissen van onderscheiden Schryverren. bladz. 700-708. het grootste voordeel van deze loswording opgegeven. bladz. 717. tegenwerpingen tegen deze loswording opgegeven en opgelost. bladz. 708-719. leerstellingen, uit dit stelsel voortvloeiende. bladz. 720-727.

Scheede. voorzorgen om derzelve saemengroeiing te verhoeden. bladz. 361 en 362.

Scheer-

DE VOORNAEMSTE ZAKEN. 761

Scheerling (de) geneest geen waer kreeftgezweel. bladz. 276. derzelver nut in de Waterzucht der gewrichten. bladz. 313 en 314.

SCHERFF (het Werk van), over de behandeling van schynbaer levenloozen; zeer aengeprezen. bladz. 581.

Schurft door scheinbuikwerende middelen genezen. bladz. 475. spoedig, onfeilbaar en gemakkelyk middel tegen het zelve. bladz. 497. deze wys sleept geen slechte gevolgen naer zich. bladz. 498. in het verouderde schurft is deze wys mede zeer dienstig. bladz. 499. waer het schurft het meest te vinden is. bladz. 501. is dikweff eene scheiding van andere ziekten. *ald.* aenmerking op de waerneming van LEEUWENHOEK, dat de kleene schurftige zweeren vol van kleene diertjes zyn. bladz. 503-505 en 587. de vuilheid heeft veel schuld aen de geboorte van het schurft. *ald.* nog andere middelen ter genezinge van het schurft opgegeven. bladz. 506 en 507.

Slagaderbreuken (twee aenmerkelyke) door de binding genezen. bladz. 509.

Slagaderen niet op eene andere wys dan aderen te openen, en reden waerom. bidaz. 567.

Slymgraveel. in het zelve wordt de zeeajuin aengeprezen. bladz. 630.

Spaenschevliegpleister op den buik aengelegd, waerom in somnige Roolopen van een heilzaam gevolg. bladz. 9. stopt somwylen den loop. bladz. 55 en 163. is in de waterzucht voordeelig. bladz. 74.

Spiesglasboter, wat zy is, en waeruit zy saemgesteld wordt. bladz. 538. de wys om spiesglasboter over te
C c c a

halen voorgesteld. 540. deze boter kan zoo wel uit spiegelglas zelf als uit het spiegelglaskoningsken vervaardigd worden. bladz. 541-544. uit de zoete kwik en andere kwikbereidzels gemaekt, is zy minder brandende dan die, welke door de opgeheven bytende kwik te voorschyn komt, reden waerom. bladz. 544. wordt ook uit het hoornzilver gemaekt. bladz. 555. waerom deze boter de vochtigheid der lucht naer zich trekt, en waerom het een brandmiddel is. *ald.* waertoe zy in de Heelkunde gebezigd wordt. *ald.* waerom zy boter genoemd wordt. bladz. 456. onder welke zouten dezelve te stellen is. *ald.* kan ontbonden worden in het Salpeterzuur. bladz. 549.

Spiegelglaskalk (welke) de meestgeëvenredigde hoeveelheid van brandstoffs bevat. bladz. 154. welke de geschikteste middelen zyn om deze kalk optelosfen. bladz. 155.

Spons, in de scheede gebragt, is zeer dienstig in de uitzakking der baer moeder. bladz. 346.

Sponsgezwel, wat het is. bladz. 307.

Staer, (de ontlasting van den) wanneer die niet dienstig kan gekeurd worden. bladz. 282. en wanneer deszelfs verplaezing beter is. *ald.* hoe deze laetste kunstbewerking het best geschiedt. *ald.* en 283. hoedanig de lyder, voor en na de kunstbewerking, moet behandeld worden. *ald.* en 284. de uitslag is in ieder saizoen niet dezelfde. *ald.* en 285. welk saizoen te verkiezen zy. *ald.* wat men na de ontlasting van den Staer moet verrichten. bladz. 287. wanneer men eene minder ontsteking op de kunstbewerking te wachten heeft. bladz. 288. het oog, door de ontlasting van den Staer ingezonken, wederom schielyk uitpuilende bevonden. bladz. 289. in de zwarte staer is de braekwijnsteen in eene geringe gift een zeer vermogend mid-

middel. bladz. 622. waer uit dezelve gemeenlyk ontfaet. *ald.*

Steekwieken schadelyk by eene gewrichtsdoorboring, waerom. bladz. 321, 322, 326 en 327.

Steen. in denzelven is de zeeajuin nuttig bevonden. bladz. 630.

Stuiprekkingen. HERSCHEL verheft in de Stuiprekkingen der kinderen en in de krampziekten den braekwynsteen. bladz. 620 en 621.

SWIETEN (VAN) is over zyne proeven met de opgeheven bytende kwik te onrecht beschuldigd. bladz. 270 en 271.

SYDENHAM volgt eene verschillende geneeswys in de verschillende Rooloopen. bladz. 10.

T.

Tabakrookklisteren met omzichtigheid by Drenkelingen aen te wenden. bladz. 562 en 563.

Tandpyn, (Maeg.) wat zy is. bladz. 64.

Téring. het nut van den braekwortel in dezelve door twee gevallen aengetoond. bladz. 671 673.

U.

Uitslag. Gierst- Blutsch- en Scharlaken-Uitslag is niet besmettelyk. bladz. 176 en 177. hardnekkige Uitslag agter het oor door de opgeheven bytende kwik genezen. bladz. 268.

Uittrekzels (verdikte) zyn veelal met koper beladen, reden waerom bladz. 737. hoe te bereiden, *ald.*

V.

Volle Ziekte (Lieden, aen de) onderhevig, behoorden naeuwkeuriger behandeld te worden, en niet op openbare plaetsen te mogen verschynen, bladz. 603 en 604. door eene ontbinding van den brackwynsteen verdreven. bladz. 621.

Venusziekten (waerop men in de behandeling van de) vooral acht dient te geven. bladz. 260. de aanwezigheid der Venusziekten is somwylen twyffelachtig; hoe haer te ontdekken. bladz. 266. geen zeker teeken schynt 'er te zyn, waeruit men bepalen kan, dat het Venusgif geheel uitgerooid is, *ald.* de verheffing van Venerische pynen geschiedt niet altoos by nacht. bladz. 276. vermindering van pyn op de koude is een teeken van Venusziekten. *ald.*

Verkouding (de) valt op verschillende deelen in verschillende jaergetyden. bladz. 6. waerom dezelve in den zomer op de maeg en darmen valt. *ald.* verkouding der borst en van het hoofd nit de eerste wegen oorspronglyk. bladz. 45. hoedanig de verkouding op de darmen valt. bladz. 45 en 46.

Verlamming (in alle soorten van) is de brackwynsteen in eene geringe gift dikwerf vermogend geweest. bladz. 622.

Verlosfing by oude vrouwen is gemeenlyk zeer zwaer, middelen ter verligtinge hiervan aengeraden. bladz. 723.

Verferving (byzondere foort van) der teenen en voeten. bladz. 488. voorafgegane ziekte. bladz. 489. toevallen van deze ziekte. bladz. 490. het heulfap als een zeer vermogend middel in dezelve aengeprezen. bladz. 491.

Verfhyving der gewrichten. niet zelden een gevolg der witte gezwellen. bladz. 116. aen welke oorzaken men deze ongesteldheid der gewrichten gemeenlyk toefchryft. bladz. 117. derzelver onbestaenlykheid in het algemeen. bladz. 117-119. wat derzelver wezenlyke oorzaak zy. *ald.* welke middelen in dezelve te ftade komen. bladz. 119-122.

Verzweringen, (grootte) aen de deelen van het ligchaem voorvallende, hoedanig te openen. bladz. 340 en 341. in dezelve wordt eene kruiswijze opening vereischt, waerom? bladz. 342.

Vleeschbreuk, wat zy is. bladz. 387-389.

Voorfchriften by doorgaende ziekten en andere doodsgevaaren moeten voorzichtig opgesteld worden. bladz. 580 en 581.

Vruchten. derzelver gebruik en misbruik in den Roo-loop. bladz. 17 en 18.

W.

Waterblaesjes, wat zy zyn. bladz. 328. het openen van dezelve is doorgaens van eene twyffelachtige uitkomst. *ald.* wat hiervan de reden zy. *ald.* en 329. op wat wys derzelver opening met meer voordeel kan gefchieden. bladz. 329-331.

Waterbreuk. derzelver teekens. bladz. 374 en 375. uitwendige en inwendige geneesmiddelen kunnen

niets tot derzelver geneezing toebrengen. *ald.* de onderhoudende geneeswys in dat geval aangetoond, bladz. 376. de grondige geneeswys, bestaende in eene nieuwe kunstbewerking, aangetoond, bladz. 376-379.

Waterzucht, wat zy is. bladz. 289. in dezelfde foort van Waterzucht wordt de pislozing niet altoos door het zelfde middel bevordert. bladz. 74. Waterzuchten door spaenschevliegen genezen. *ald.* Borstwaterzucht vereenigd zich niet zeldzaam met eene longontsteking. bladz. 85. de onthouding van drinken in de Waterzucht schadelijk. bladz. 86. de zeeajuin is in alle foorten van dezelve een uitstekend middel. bladz. 628 en 629. uit eene opstopping der stonden door den braekwynsteen, in geringe giften toegediend, verdreven. bladz. 621.

Waterzucht, (*Gewrichts-*) waer uit zy ontstaet. bladz. 290. veroorzaekt somtyds ontwrichting. *ald.* en 291. hoedanig deze Waterzucht zich voordoet. *ald.* men neemt dezelve aan vele geledingen waer, doch veelvuldigst in het gewricht van de knie. bladz. 292. het gezwel aan het gewricht met eene vlym geopend levert gelyk in andere foorten van de Waterzucht eene verschillende stof uit. *ald.* en 293. deze stof veroorzaekt vaak toevallen, die van de Waterzucht onderscheiden zyn. *ald.* oorzaken der Gewrichts-Waterzucht, bladz. 293-299. eene Waterzucht aep de knie door een hard, beenig, met kraakbeen bekleed, beweegbaer lichaem, in de holligheid van het gewricht besloten, veroorzaekt. bladz. 295. uit eene verstyving van het been. *ald.* kenmerken van eene Waterzucht in de knie. bladz. 300-302. welke de gevolgen zyn van eene verzuimde of verkeerdbehandelde Waterzucht. bladz. 302-305. de Waterzucht in de knie wordt veeltyds verward met het sponsgeswel. bladz. 306. het verschil van deze gezwellen. bladz. 307. wordt ook dikwerf verward met het zuchtgeswel; hoe te onderscheiden. bladz. 309. onderschei-

scheiding tusschen de Waterzucht en een Ettergezwel in het gewricht. *ald.* en 310. onderkenning van deze Waterzucht en eene verdikking der banden. *ald.* en 311. voorzegging omtrent de Waterzucht der gewrichten. *ald.* en 312. de geneeswys van de Waterzucht der gewrichten verschilt, naer de verscheidenheid van den staet en trap der kwael. *ald.* wanneer men op de verdryving en verdeeling der stilstaende vöchten kan hopen, en welke middelen hiertoe dienstig zyn. bladz. 312-315. wanneer men op de verdryving niet kan hopen, dan moet de doorboring van het gezwel in het werk gesteld worden. *ald.* en 316. op welke wys dezelve moet geschieden, en wat daarna behoort gedaen te worden. bladz. 319, 320. wanneer men by deze doorboring steekwieken en inspuitingen gebruikt, dan is de uitkomst gemeenlyk ongelukkig, en integendeel enz., bladz. 316-319. waarom de steekwieken en inspuitingen in deze gevallen zoo verderfelyk zyn. bladz. 321-327. op wat wys men den toegang van de lucht in de holigheid van het gewricht verhindert. bladz. 323 en 324.

Waterzucht, uit bloedrykheid oorspronglyk. bladz. 67. derzelve oorzaken. *ald.* opheldering omtrent derzelve wording. bladz. 68. in welke menschen dezelve voorvalt, en waeruit te kennen. *ald.* is meestentyds tusschen vel en vlesch. bladz. 69. welke middelen in dezelve schaden, en welke voordelig zyn. bladz. 70. gaet somtyds over tot ontsteking. *ald.*

Waterzucht in een' besloten zak. de opening in dezelve wegens den toegang en stilstand der lucht dikwerf nadeelig, ja doodelyk. bladz. 331. meenigmalen zoude het beter zyn dusdanig gezwel onaengeroerd te laten, waarom? bladz. 332. zoude echter de kunstbewerking niet veiliger kunnen geschieden? zekerlyk in sommige gevallen, en hoe dan te verrichten. *ald.* en 333.

WRENER proeven worden te onrecht verdacht gehouden. bladz. 271 en vervolg.

Witte gezwellen. welke gezwellen dus genoemd worden. bladz. 88 en 89. Daer zyn twee foorten. *ald.* dezelve komen voor in elk gewricht, doch veel meer in de groote dan in de kleene geledingen. bladz. 91. toevallen van de eerste of zinkingfoort der Witte Gezwellen, in alle derzelve verschillende trappen. bladz. 92-96. verschynfels, waergenomen by de opening in de eerste foort der Witte Gezwellen. bladz. 96-99. toevallen van de meer verouderde of kropzwerige foort der Witte Gezwellen. bladz. 99-101. verschynfels, waergenomen by de opening in de kropzwerige foort van Witte Gezwellen der gewrichten. bladz. 103-107. onderkenning van de beide foorten. bladz. 107-109. geneswys in de zinkingfoort der Witte Gezwellen. bladz. 110-113. uitwerksels van de kwik, de wryving en andere middelen, in den meergevorderden staet van Witte Gezwellen. bladz. 113-116. in de kropzwerige foort van Witte Gezwellen, welke middelen daerin dienstig zyn. bladz. 126-128.

Wormafdryvende middelen opgenoemd. bladz. 588. werken alle zeer onzeker. *ald.*

Wormen by kinderen meest te vinden. bladz. 582. veroorzaken by dezelve vele ziekten. bladz. 583. by oude lieden zyn zy zoo vaak niet te vinden. *ald.* drie foorten van Wormen opgegeven. *ald.* hoe zy in de maeg komen, en aldaer ontwikkeld worden. bladz. 584. by Buik- en Roolooopen en alle rot-ziekten zeer gemeen. bladz. 199, 585 en 586. hoe in deze ziekten te verdryven. *ald.*

Wryven (het) ter redding van Drenkelingen aangeprezen. bladz. 529. doch doet op zich zelve zonder verwarming niets uit. *ald.*

Wyn-

DE VOORNAEMSTE ZAKEN. 769

Wynsteen (gebladerde aerde van) is zeer duur, en kan hierdoor niet altoos gebruikt worden. Middel aen de hand gegeven, om dit voor te komen. bladz. 738-749.

Wynsteenkristallen zyn meestal koperachtig, reden waerom, en hoe dit ongemak voortekomen. bladz. 734-736.

Wynsteenroom (ontbindbare) hoe te bereiden. bladz. 736.

Z.

Zaedballen nieuwe manier om dezelve weg te nemen. bladz. 510.

Zaedsreng, (waterachtige zwelling van den) waer derzelve zitplaats is. bladz. 573.

Zeeajuwortel. men heeft witte en roode; de laatste is de meest vermogende. bladz. 623. dezelve is reeds onder de oude Geneesheeren bekend geweest. *ald.* PYTHAGORAS wordt voor de uitvinder van dit geneesmiddel gehouden. *ald.* welke de meestgewone bereiding van dezen wortel eertyds was; en waerom deze naderhand in onbruik geraekt is. bladz. 623 en 624. uit welke deelen deze wortel bestaet. *ald.* en 625. dikwerf doet één aes van denzelven, in poeder gebruikt, braken. *ald.* de wortel in poeder wordt gemeenlyk met salpeter voorgeschreven, waerom? *ald.* meermalen wordt de zeeajuin als een ontbindend, prikkelend, pisafdryvend, dan als een braekmiddel voorgeschreven, en noch meer deszelfs bereidingen. *ald.* in welke ziekten deze wortel een uitstekend middel is, en in welke dezelve schaedt. bladz. 628-640. zy is het voornaemste middel in alle soorten van waterzucht. bladz. 629. de Engelschen
ge-

geven den zeeajuin in een afkookzel van geneverbesfen. *ald.* deze wortel heeft eene verdoovende kragt. bladz. 630.

Zeeajuinazyn, wat zy is? het voorschrift der Edinburgeren. bladz. 626 en 627. dit bereidsel is onder een aenhoudend gebruik al tewalgelyk. *ald.*

Zeeajuinshonigazyn heeft vele voordeelen boven het bovenstaende bereidsel. bladz. 627.

Zeeajuinsspillen (Edinburgsche) zyn zeer vermogende. bladz. 627 en 628.

Zeeajuinswyn wordt inzonderheid door VAN SWIETEN geprezen. bladz. 627.

Zeezuur, vereenigd met de kwik, is geschikt om zich met het spiesglaskoningsken te vereenigen. bladz. 539. eenige eigenschappen van dit zuur. bladz. 546 en 548.

Zenuwziekten (in de) wordt het gebruik van den braekwortel aangeprezen. bladz. 655.

Zinking der darmen verschilt niet van de wei- of koude ziekten, dan door hare zitplaats. bladz. 7. deszelfs overeenkomst met de zinkingpyn der ledematen en van andere deelen bewezen. bladz. 34 52. hoedanig dezelve op de darmen valt. bladz. 45 en 46. is schier altoos de oorzaak van den Rooloop. bladz. 6 en 33.

Zinkingdarmkoorts, waeruit zy ontstaet. bladz. 13.

Zinkingpynen gaen somtyds over tot verzwering. bladz. 40. galachtige zinkingpyn der ledematen, wat zy is. bladz. 44. sommige moeten niet geweldig aengetast worden. bladz. 168.

DE VOORNAEMSTE ZAKEN. 771

Zinkingvocht op alle tyden van het jaer niet van den
zelfden aert. bladz. 7.

Zuchtgezwel, hoe te onderscheiden van de Gewrichts-
waterzucht der knie. bladz. 309.

Zwelling (eene koude) der beenen op een' langdurigen
loop volgende, welke middelen dan dienstig zyn.
bladz. 55.

Zwam vereenigd de wydfte wonden. bladz. 342 en
343.

Zydewee waergenomen zonder pyn. bladz. 85.

E I N D E.

DE VOORNAEMSTE ZAKEN

... op alle tijden van het jaar ...

... in ondergeschikt van de ...

... dat degenen op een ...

... de welke worden dan ...

... onder ...

I N D E

